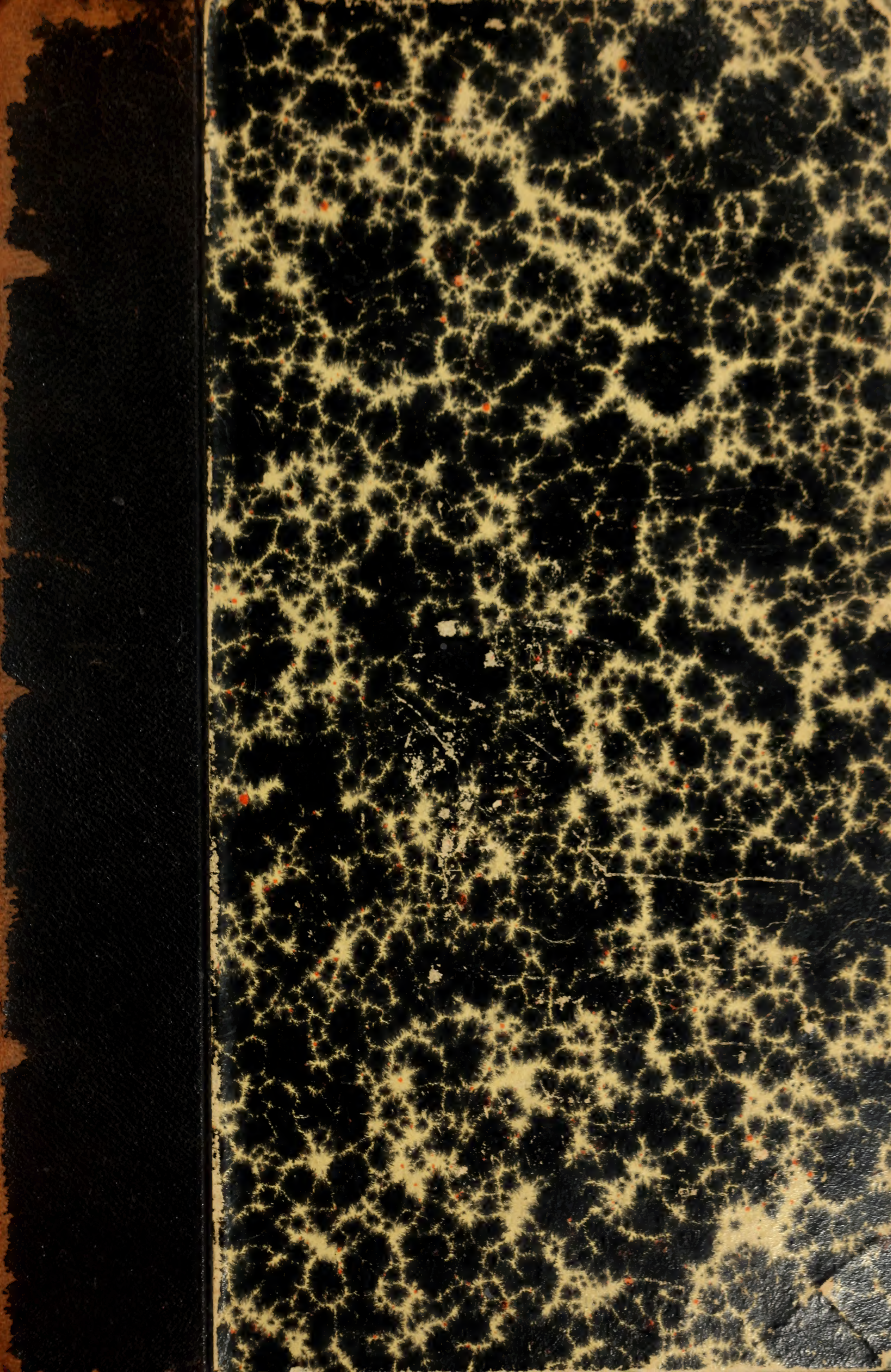
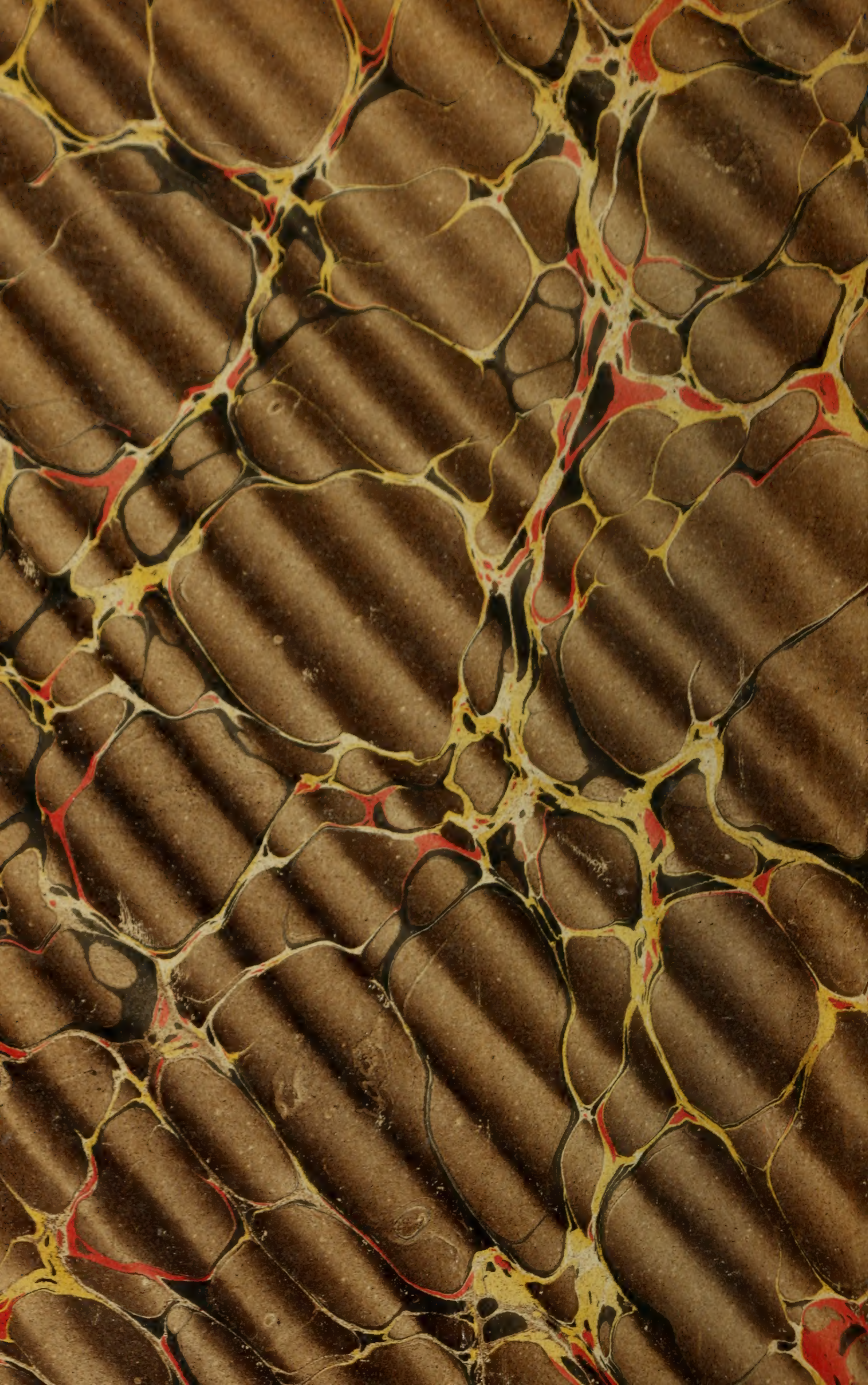

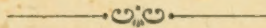

LIBRARY

B. IOANNIS DUNS SCOTI

QUAESTIONES *De Rerum Principio*

TRACTATUS *De Primo Rerum omnium Principio*

B. IOANNIS DUNS SCOTI

DOCTORIS SUBTILIS AC MARIANI

QUAESTIONES DISPUTATAE *DE RERUM PRINCIPIO*

TRACTATUS *DE PRIMO RERUM OMNIUM PRINCIPIO*

NOVIS CURIS EDIDIT

R. P. MARIANUS FERNANDEZ GARCIA O. F. M.

PROV. S. IACOBI IN HISPANIA

LECTOR IUBILATUS IN S. THEOLOGIA

AC SECRETARIUS GENERALIS SUBSTITUTUS ORDINIS

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

prope Florentiam

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

—

1910.

IMPRIMATUR:

Romae, ad S. Antonii, die 8 Nov. 1909.

Fr. Dionysius Schuler
Min. Glis.

IMPRIMATUR:

Fr. Albertus Lepidi O. P., *S. P. A. Magister.*

IMPRIMATUR:

Ioseph Ceppetelli Patriarcha Constant., *Vicesgerens.*

PRAEFATIO

DE B. IOANNIS DUNS SCOTI

VITA, SCRIPTIS ET DOCTRINA

§ I. — *Vita.*

1. — Ratio vitam Scoti praemittendi. — " Qualis fuerit Scotus, fulgentissimum sapientiae et pietatis iubar (1) „, " Theologus magnus et eximius Doctor „ (2), " cuius laus quanta sit in Ecclesia merito soli prave affecti mente non conspiciunt (3) „, " cuiusque fama et memoria in benedictione est, utpote qui sua sacra et profunda doctrina totum orbem adimplevit et facit resonare (4) „, iuvat, paucis saltem, referre, vel ex eo quod " in eius nomine tota periclitatur Religio, quae hoc uno gloriatur Magistro, huius indefesse sectandam sibi proposuit disciplinam (5) „.

2. — Scoti nativitas. — Saeculo XIII ad occasum properante (1274), ut communiter tenetur, maiori in Scotia, quae hodie *Hybernia* dicitur, nostrae mortalitatis tenebras ingressus est Ioannes, cognomento Duns Scotus, qui et perennis famae

(1) Wadding, *Annal. Minor.* ad an. 1304, n. 16.

(2) Marian. Florent. *Vita Scoti* a R. P. Franc. Paolini Postulatore Gli Ianuæ 1904 edita.

(3) Ambr. Catharinus, Ord. Praedic., *Disputatio,* etc.

(4) Anton. Andreas, Scoti discipulus.

(5) Wadding. ib. ad an. 1308. n. 71.

templum, et immortalitatis portum celeri petiit cursu, regenerationis undis eum secundo alveo vehuntibus; *nominis* siquidem *numen et omen non deseruit* (1).

3. — Primaeva institutio. — " Feliciter namque peractus cunabulis, anticipato lustro, quo pueri limina rationis salutant, parvulus Scotus, quasi ex infantilibus cunis exultavit ut gigas ad currendam viam salutis, ut speculative et practice, intelligendo, videlicet, et amando Deum auctorem coeli, ita aggrediendo et ingrediendo arcana sublimitatis illius, a Numine summi coeli edoctus, doctor nobis de coeli revelatione descenderet, et sic a summo coelo egressio eius, nos speculari, et comparare felicem ingressum coeli docet (2) „. Ab ipsis etenim rationalis vitae exordiis, et naturae dotibus, et gratiae supernae largitionibus prae communi hominum sorte donatus apparuit. Ferunt siquidem, ipsum in pastorali officio priores annos innocentissime transegisse; Dominicam Orationem, semel a quodam Fratre Minore auditam, illico memoria retinuisse, magnoque devotionis affectu recitasse, (3) nedum in frequentanda Dei Domo, verum etiam inter campestres orare, socios ad orandum, et Deum colendum verbo et exemplo incitare, sanctum illi fuisse; ex quo plurimam apud coaequales, natuque maiores adeptus est existimationem (4). " Virtus eximia crevit cum Scoto ab infantia. Plura sunt in eius vita quae reddunt hominem religiosum et

(1) Mauritius Hybernicus: Prol. ad exposit. in *Quaest.* Scoti super *Universal.*
(2) Matth. Sosa, in *Vita Scoti,* § 3.
(3) Ioan. a Capua, an. 1629
(4) Cf. Samaniego, *Vida del Ven. Juan Dunsio Escoto,* c. 2. n. 4.

sanctum: veritas, modestia, mansuetudo, humilitas, charitas, oratio (1) „.

4. — Religiosa vocatio. — Nec desunt qui et ipsius ad Ordinem Seraphicum vocationem peculiari tribuant prodigio. Certo certius, audita coelestis Sponsi voce, paruit statim; aspera tectus tunica, vili cinctus chorda, viliorem, asperioremque ducere coepit vitam, virtutum exercitio adeo illustratam, ut vel ipsis provectioribus admirationi esset et exemplo:

Seraphici Patris tenerum susceperat Ordo,
perfectae exemplum religionis eram (2).

5. — Studiis incumbit. — “ In sacris illis beatissimi Francisci castris, sub sanctissimae militiae disciplina, ita ipse vixit, ut floreret, ita floruit, ut fructum ingentem universo orbi adferret, ita sapientiae operam dedit, ut esset sapientissimus, ita vitam suam virtutibus exornavit, ut esset sanctissimus (3) „.

“ Sed vacans omnibus perfectissimi monachatus muneribus, non propterea litterarum studia praetermisit; nam ipsis operam dedit, et tali velocitate ingenii difficillima penetravit, ut vix possit concedi totam Scoti aetatem sufficere ad solum legendos libros et auctores quos refert, impugnat et citat (4) „. Merito Ioannes Pitsaeus (5) de Scoto nostro asserit: „ Fuit vir ingenio plane ad litteras

(1) Greg. Ruiz, *Controversiae theologicae,* Vallisoleti, 1613.

(2) Epitaph. circ. an. 1600.

(3) Nicol. Vernul., publicus Eloquentiae Professor in Universit. Lovan.; *Oratio,* etc. Colon. inpres. 1622.

(4) Matth. Sosa in *Vita Scoti,* § 3. — Samaniego, loc. cit.

(5) *De Reb. Angl.* 1580.

facto, et ad miraculum subtili atque acuto; veritatis perquirendae studiosissimus, inveniendae amicissimus, moribus praecipuus, sanctitate vitae conspicuus: numquam ad studium nisi praevia oratione accessit (1) „.

6. — B. V. Mariae apparitione illustratur. — " Crescebat in eo in dies vis ingenii, sed et simul pietas et in Divam Matrem amor crescebat, quoque doctior fiebat, eo sanctior „ (2). — Quae ignaris obvia videri solent profundius perscrutans, plura se latere noscebat, quae ut penitius ipsi intueri daretur, supernum exposcebat lumen. " In oratione autem sic sub arbore fatigatus somno sopitus est. Coeli Regina intemerata MARIA, praesciens SCOTUM futurum suae immunitatis et Conceptionis Immaculatae propugnatorem acerrimum (3), ei apparuit: pergere in studiis suadet, seque ei scientiam et sapientiam ab infinita Sapientia, quam in visceribus genuit, impetraturam alacriter pollicetur, modo sibi fideliter inservire promittat: „ (4)

Duns Evangelii viva fluenta potavit
ex ipso sacro pectore Virgineo (5).

7. — Progressus in studiis. — " Tanto Oxoniae litterarum incremento enituit in ipsa adolescentia SCOTUS, ut humanas vires et communem naturae cursum transcendisse visus sit, et verum esse probaverit quod *supra* retulimus de peculiari dono concedendo per Virginis Deiparae sibi apparentis

(1) Ioan. ab Incarnat.: *Vita Ioan. Duns Scoti*, 1608.

(2) Vernul. cit.

(3) Pitseus: *De Reb. Angl.*

(4) Sosa, *ubi supra.*

(5) Ex imagine Scoti, Matriti facta an. 1598 et Operi P. Damiani Giner in *I Sentent.* praefixa.

intercessionem (1) „. " Nihil erat vel tam difficile, vel tam densa caligine involutum, quod illius vivax et perspicax ingenium non penetraret (2) „.

Hinc concrevit ut pluvia doctrina eius, fluit ut ros eloquium eius, et in omnibus seipsum praebuit exemplum bonorum operum: in doctrina, in integritate, in gravitate, provectiores facile superans, uti Praesules facto testati sunt, cum 20^{m} aetatis annum vix attingentem, studiosae praeficientes iuventuti, cui politiores primo litteras, dein philosophicas disciplinas, theologicasque post, tanto cum plausu in Oxoniensi Universitate tradidit, ut brevi longe divulgatum fuerit nomen eius, ac omni ex angulo terrarum " catervatim illuc confluxerint auditores, et ultra censum communem 3000 studiosorum, sub anno 1300, quo tempore illic legit Scotus, 30000 millia fuisse recensita scribit Pitseus *De Acad. Oxon.* c. 6 (3) „. Nec mirum! teste namque clarissimo Cornelio a Lapide, in expositione lib. *Sapientiae*, cap. 7. v. 22: *Spiritus intelligentiae subtilis*, " hunc subtilitatis spiritum in speculationibus Sapientia prae aliis communicavit Ioanni Scoto Ordinis S. Francisci, qui illum ut suum in Theologia et Philosophia Magistrum colit et sequitur; unde vulgo vocatur Doctor Subtilis. Porro haec subtilitas partim ei naturalis fuit a subtilitate ingenii qua excelluit, partim supernaturalis, opusque Gratiae et Spiritus Sancti „. — " Non poterat non esse sapientissimus Scotus, qui id primum contendit, ut esset sanctissimus (4) „. " Quid enim prodest

(1) Wading. ib. n. 18.

(2) Henr. Willot, in *Athen.* Leodii 1598.

(3) Wading. *Annal.* ad an. 1304. n. 18.

(4) Vernul. *Orat.* cit.

nosse Primi Entis primitatem, unitatem, etc., nisi bene agendo, *orando* atque contemplando mundetur oculus et purgetur affectus, ut egit noster Scotus, quo vere videatur et in seipso gustetur gloriosus Deus? (1) „.

8. — **Parisios mittitur. — Fit Bacallaureus, Doctor et Regens.** — Rationem publicam redditurus de sua pro immunitate Virginis a peccato originali doctrina, Lutetiam Parisiorum Scotus missus est circa an. 1303, ubi et solemnem, de qua inferius (n. 17 et 22) disputationem sustinuit, et supremos illius celeberrimae Academiae conscendit gradus, iussu Ministri Generalis Gundisalvi a Balboa, qui Guardiano Parisiensi an. 1304 pro *Baccallaureato* praecipiendo proponit " dilectum in Christo Patrem Ioannem Scotum, de cuius vita laudabili, scientia excellenti, ingenioque subtilissimo, aliisque insignibus conditionibus suis, partim experientia longa, partim fama, quae ubique divulgata est, informatus sum ad plenum (2) „.

" Mox *Doctoris* insignibus laureatus, dein *Regens* creatus, *primum locum,* inquit Possevinus, *in Schola Parisiensi assecutus, Academiam illam multum illustravit* (3) „, " ubi Doctor factus est famosissimus, qui ab Universitate Parisiensi, ob ingenii sui profundidatem, nomen Doctoris Subtilis sortitus est (4) „.

9. — **Sanctitate refulget.** — " Scotus non minus miraculis, virtutibus, moribus et sanctitate con-

---

(1) Maurit. Hybern. *Quaestion. Quodlib.* an. 1513.

(2) Ex litteris Asculi datis XIV Kal. Decemb. an. 1304.

(3) Wading. ib. n. 26.

(4) Marian. Flor. l. cit.

spicuus fuit, quam subtilitate ingenii (1) „, “ quem inusitatis favoribus Christus et Virgo Mater honestavit. Qui fide integer, spe firmus, charitate in Deum et proximum ardens, humilitate infimus, obedientia promptus, castitate et vitae puritate angelus, carnis afflictatione rigidus, paupertatis observantissimus, contemplatione caelestis, Deiparae cultus et defensionis studiosissimus, moribus innocens, hanc vitam laudabilem morte felici, disputationis labore fractus, pie clausit, summaque veneratione suorum et exterorum cultus est, ut coevi Scriptores epitaphiorum, eiusdem discipuli et historici aetate propinquiores narrant (2) „.

Hinc B. Amadeo in extasi visus est Ioannes Scotus Beatorum diademate Doctorum laurea ornatus, de quo testimonium accepit: “ Qui est plenus sanctitate, quia primus exemit gladium suum pro Conceptione Immaculatae Virginis Matris et Reginae nostrae (3) „.

10. — Theologicis informatur virtutibus. — His summatim de sanctitate Scoti *in genere* dictis, pauca de ipsius virtutibus *in specie* referamus. Ac in primis ad *theologicas* quod attinet, *fidem*, *spem* et *charitatem*, totam plane vitam subtilissimae ac suavissimae, quam de iis tradidit, vere catholicae et seraphicae doctrinae perfecte composuisse, testantur unanimiter quique eius gesta recensuere. “ Fides eius incorrupta, spes eius firma, amor in Deum

(1) Alard. Gazeus O. S. B. *Speculum scriptorum*, Atrebati 1625.

(2) P. Herman. Crombach S. I. in oper. Ms. « *Annales eccles. et civil. metrop. Ubior. Col. Agryp.* in Processu vet. Nolano ». — Consonat Mathaeus Sosa, l. c. § 4. — Iacob. Bagnacav. Mag. Glis Conv. 1619, in *Ratione Studior*.

(3) Ex Proc. Nolano.

continuis suspiriis actus (1) „. — De *charitate in Deum* singulariter ait Possevinus S. I. in *Apparatu Sacro*, Coloniae impresso an. 1608: “ Certe cum illud Augustini de laude charitatis verum sit, *ille tenet quidquid latet et quidquid patet in divinis sermonibus qui charitatem servat in moribus*, haud mirum fuerit, si ingenium Doctoris Subtilis appellati, modestia et charitate praeditum, altissimos sensus eruere potuerit ad veritatem indagandam, ut christiano pectori hausisse a Domino sapientiam (certe integram mentem) coniici possit „.

11. — Charitate in proximum agitur. — “ Non obscurum sane *charitatis* argumentum, et inditae a Domino sapientiae proximis proficuae, illud, quod de eo refert Gulielmus Worilongus (2), nimirum per Britanniam maiorem seu Angliam iter agentem occurrisse cuidam agricolae hordeum seminanti, et christiana pietate, eumdem fortassis iurantem, aut laboris impatientem, aeternae salutis et divinae legis monuisse. Cui indignabunde rusticus: “ Ut quid frustra verba profundis? illud persuasum et certum habeo, Dei adimplendam erga me voluntatem, et aeterna praescientia iam vidisse quidquid de me acturus sit: si salvare vel condemnare me statuit, mea inanis est opera, sive bona, sive mala; neque illa salvabit, neque ista condemnabit „. Excepit patienter vir pius perniciosum, et familiari retorsit exemplo: *Si divina*, inquit, *scientia, ut arbitraris, hanc necessitatem rebus imponit, ut quid hunc seminandi laborem assumis? Etenim si Deus*

(1) G. Crombach, l. cit.

(2) Worilong. in I. d. 38, qui scripsit circa annum 1440, et plures alii apud *Mapp. Subt.*

praevidit nasciturum hordeum, sive semines sive abstineas ab opere, nascetur; si vero non nasciturum praevidit, utique non nascetur, arenae itaque semina mandas. Illum obmutescentem subinde pius Doctor instruxit (1) „.

12. — Peccata detestatur. — " Peccata magna cura profligasse, et per multos annos, Deo auxiliante, a mortalibus cavisse, ex ipsis eius verbis deducunt quidam (2) non inepte. Neque tamen servili timore, sed generoso Dei amore bellum hoc indixisse peccatis, inde scimus, quod ipse praeclare scripserit: *Non id curandum, quod creatura, sed quod Deus offendatur: quod ne committatur, eligendum potius in nihilum reduci, idque propter sincerum Dei amorem, non propter poenas gehennae fugiendas* (3). Nobilis sane doctrina, et charitatis excellentissimae argumentum, velle potius non esse, quam Deo offenso superesse. Hinc ille non frigide aut segniter, sed divini amoris ardore, mortales quosque pro veritate et virtute asserenda, ad mortem generose obeundam, multis cohortatur rationibus (4) „.

13. — Obedientiae exemplar. — *Obedientiae* virtutem in gradu heroico in Mariano Doctore refulsisse sat probant alacritas et promptitudo pene incredibiles quibus Praelati mandata exequabatur ad unguem, et exequenda docebat, ac si Deus per ipsum loqueretur. " Obedientiae religiosae namque specimen dedit heroicum in celeberrimo egressu

(1) Wading. l. c. n. 61.
(2) Tataretus in III. Sent.
(3) Scot. *Oxon.* III. d. 13. q. 1.
(4) Wading. ib. n. 60.

ab urbe Parisiensi, prompto et expedito animo omnia relinquens: civitatem amplissimam, celeberrimam Academiam, coenobium omnium gravissimum, amicos, discipulos, scripta, charos ingenii partos, cathedrae denique regendae non contemnendum honorem „ (1)! “ Cum enim Parisiis extra Conventum cum socio et aliis esset, et a Generali Ministro Obedientiales Litteras accepisset, quibus Scoto praecipiebat ut causa tuendae Conceptionis Immaculatissimae Virginis Coloniam pergeret, monenteque socio ut Conventum rediret, et Fratres, Patres, amicos, Universitatem, Doctoresque illius (ubi Cathedram primariam regebat) salutaret, eisque valediceret, respondit sapientissimus Doctor: *Pater Generalis iubet me ire Coloniam, non redire Conventum ad salutandos fratres,* statimque ab eo loco discessit, et continuo est iter Coloniae aggressus (2) „. “ Quis Doctor tam perfectae obedientiae extitit? „ (3).

14. — Altissima Scoti paupertas. — “ *Paupertatis* evangelicae rigidus fuit Subtilis Doctor sectator: vili indutus tunica, nudisque pedibus peditando incedens, hinc illinc, et inde, ob causas Religionis et Immaculatae Virginis honorem, pauperrime peragrando, victui necessaria ostiatim ut mendicus et spretus pauper pro Eo qui pro nobis, cum dives esset, se fecit pauperem in hoc mundo, humiliter mendicabat. Ita enim de Scoto et duobus aliis apostolicis viris eiusdem Instituti consodalibus,

(1) Wad. l. c.

(2) *Mappa Subtilis,* sect. II. — Marianus Florent. — *Martyr. Franc.* — Worilong, et omnes Scoti biographi. — Refertur etiam a Iulio Negroni S. I. in Commentar. ad *Regulas communes* Societatis, ed. III, Colon. 1617.

(3) Marian. Florent. l. c.

Alexandro Alensi et Richardo Mediavillano, censuit gravissimus et vetustus Scriptor atque acutus Theologus, Ioannes Maior in *4. Sent. dist. 38. quaest. 11*, ubi haec habet: *Constat, quod in itinere, ubi non habebant Coenobia, amore Dei victum, hospitium et transitum per Oceanum a Britannia in Gallias et e contra, petebant, in grande meritum sibi, et aliorum aedificationem.*

" Quod omne de Subtilissimo Doctore IOANNE SCOTO venuste concinnuit vetustum carmen sat tritum:

SCOTUS SUBTILIS *nomen subtilia donant:*
Quem vestis vilis, pes nudus, chorda coronant (1) ".

15. — Castitatem sollicite custodivit. — *Castitatem* summo studio DOCTOREM MARIANUM coluisse, ipsius biographi unanimiter testantur, cuius rei argumentum praeclarum est sublimis missio a Deo ei collata, evincendi scilicet purissimae Dei Genitricis Conceptionem Immaculatam. Castitatis SCOTI eloquens testimonium reddit sequens saec. XIV epigramma ipsius effigiei appositum:

Huic humilis CASTO *Francisci chordula renes*
Strinxit, erat Sapiens, Presbyter officio.
Fervebat studio, nulli virtute secundus (2).

Virginitatis vero lilium toto vitae suae tempore diligenter sepire studuit rigida sensuum custodia, aspera corporis mortificatione, iugi fervidaque in Deum oratione, erga virginum Reginam filiali pietate.

---

(1) *Mappa Subtilis* sect. III. — Wading. l. c. n. 40. — *Martyrol. Franc.* ad d. 8 Nov. et alii plures

(2) Matth. Sosa, in *Vita Scoti.* — Wading. — Samaniago, l. II. c. 6. — *Mappa Subtilis,* et alii passim.

16. — " In oratione pernoctans, divinis nectaribus fruebatur; ibique divino consortio gaudens, in Libro et Verbo eructato a Patre magnalia, ex dulcissimo contemplationis studio, veluti Moyses de caliginoso monte descendens, eloquebatur (1) „. " Magnae in eo virtutes omnes fuerunt, maxima vero vis Deum praecandi ac contemplandi (2) „.

" Quoad *orationem* et *contemplationem,* id exercitium sibi erat, et altiori modo, familiare. Per diem integrum, et aliquando amplius, immobilis sedebat, feriatis sensibus, mente alta contemplatione in divina mysteria absorta transvolabat: irruentia undique phantasmata, corporearum similitudinum, mentis puritate, sensuum functiones non requirente. Ad hanc *orationis* virtutem spectat, quod non tantum libros, maioresque Tractatus, sed brevissimas quasque materias, pia ad Deum prece, claudat: Tractatum *De Primo Principio,* etiam ad singula capita, devota mentis in Deum ascensione inchoat; altissimo, de Primi divinis perfectionibus, seu attributis, ad Deum colloquio finit (3) „.

17. — " Circa pietatem Scoti in Deiparam testimonium praebet ipsa Angelorum Regina, cuius ipse fuit fervens amator, laudator praecipuus, imitator devotus, ardentissimus cultor, acerrimus propugnator, et primus vindex et victor, SUBTILI MAGISTRO apparens, et ipsum sibillans suum propugnatorem acerrimum fuisse futurum, ut n. 6. retulimus. Quod etiam satis palam ostendit mira-

---

(1) Sosa, ib.

(2) Vernul. *Orat.*

(3) *Martyrol. Franc.* ad d. 8 Nov. — Vid. hunc Tractatum ad pag. 625 seqq. Cf. nostr. *Mentis in Deum quotidiana elevatio, Duce Doctore Subtili,* etc.

culum de inclinatione Virginis Imaginis sacrae, de qua *Seraphicum Armamentarium* mentionem hisce verbis, sub pag. 563, limpide agit: *Cum Doctor Subtilis Parisiis ad defendendam publice Immaculatam Virginis Conceptionem pergeret, ante Deiparae Imaginem, illam orationem effudit: Dignare me laudare te, Virgo sacrata, etc. Sacro itaque defensori suo caput inclinavit, quo gestu permanet etiam nunc* (1) „.

" Subtilissimus Doctor Scotus multum fuit devotus, sive in hoc (videlicet, in defensione Conceptionis), sive in omnibus, *erga Virginem Sanctissimam*, ob quam devotionem recipere meruit illam inclinationem capitis, quam ei fecit imago sancta, ad portam Universitatis Parisiensis posita, qualis usque nunc remanet in signum istius miraculi (2) „.

" Ut quilibet agnoscat qualem devotionem habuit Subtilis Doctor circa Virginis Conceptionem, hoc tacere nolo. Nam ipse existens Parisiis, proposita quaestione coram Universitate, pro maiori parte omnes Virginem conceptam esse cum peccato originali concludebant; sed praedictus Doctor, audiens talia, licet esset parvae staturae inter illos magnates, attamen omnibus altior subtiliorque intellectu, accinctus erat gladio Spiritus Sancti; omniaque dicta eorum recitavit, addens innumerabiles rationes, concludensque, *Virginem fuisse conceptam sine omni peccato.* Omnes ergo stupefacti de tam subtilissima intelligentia, velut stella matutina inter illos refulgebat; et quoniam saepe ac saepius nomen est consequens rei, voluerunt

(1) *Mappa Sub.* — Petrus Montanus: *Congeries devotionum*, etc. Antuerpiae 1569.

(2) P. Alphonsus a Toleto Ord. Minimorum an. 1616.

ut de caetero Scotus DOCTOR SUBTILIS vocaretur, et hoc cum magna reverentia... Et ideo *qui me elucidant*, sicut DOCTOR SUBTILIS, *vitam aeternam habebunt* (1) „.

Ait tandem quidam Anonymus Monachus Chartusianus in *Dialogis* anno 1485 conscriptis (2): " Magister IOANNES SCOTUS, DOCTOR SUBTILIS, excellentissimis merito comparandus. Hic multum dilexit honoravitque Virginem dignissimam Christi Matrem, eamque absque macula originalis culpae conceptam fuisse valenter defendit, praedicavit ac docuit, atque contra oppositum astruentes constanter se opposuit et irrefragabilibus rationibus convicit „.

" Fertur, ipsum in diebus vitae suae ore omnium publica voce vocari ab omnibus *devotus Virginis* per antonomasiam, defensor Immaculatae Conceptionis; imo etiam per parietes ad sui honorem ipsi scriptum tale encomium videbatur (3) „. — Merito itaque Ludovicus Carvajal an. 1534 B. V. Mariam sic loquentem inducit: " Subtilis ille Doctor et innocentiae meae amator incomparabilis *Ioannes Scotus* „; frequentes vero sunt sacrae aere sculptae imagines, in quibus B. Virgo Maria Immaculata SCOTO alloquens apparet: *Bene scripsisti de me, Scote.* Hinc Doctor MARIANUS vulgo audit " qui primus pro Immunitate Virginis Mariae usque ad mortem decertavit, propter quod Deus exaltavit in gloria (4) „.

---

(1) Ex Sermone S. Bernardino Senensi attributo. — Eadem refert circa an. 1440 Gotschalcus Halen O. S. A. in Sermone de *Conceptione*, ed. Hagenaw an. 1517, Michael Carcano O. F. M. circa an. 1460 et Marian. Florent. l. c.

(2) Apud Martene, tom. VI, *Veter. Script.*

(3) Aloys. Manganelli: *Discursus praedicabiles*, an. 1630. — Refert etiam Ludov. de Rebolledo an. 1603.

(4) Ferd. Caldera, Ord. Minimorum: *Devotio B. Virg.* 1632.

18. — Scoti modestia celebratur. — "Haud mirum fuerit, ait Possevinus, si ingenium Doctoris Subtilis, modestia et claritate praeditum, altissimos sensus eruere potuerit ad veritatem indagandam; nunquam enim suam sententiam profert in aliorum iniuriam vel depressionem, quin quorum aut errores convellit aut opiniones discutit, adeo id modeste et plerumque suppresso nomine facit, ut christiano pectore hausisse a Domino sapientiam coniici possit „. "Scotum omnes alii Doctores sequentis temporis venerati sunt propter modestiam et subtilitatem eius ingenii (1) „. Quippe "semper modestissime suam sententiam, absque aliorum iniuria, proposuit (2) „, "et hoc cum magna modestia et nulla irreverentia (3) „.

19. — Humilitas. — "*Humilitati* Scotus studuit quam diligentissime: omnia dicta et facta huic virtuti ita attemperabat, ut nihil ei saperet quod sanctae humilitatis sale conditum non esset. Scripta eius ubique humilitatem spirant: Dum alta tractat mysteria ad sobrietatem usque sapit (4) „. "Cum loquebatur, loqui ipsa humilitas videbatur; cum ageret quippiam, quidquid esset, ordinare illud humilitas credebatur (5) „. "Mater haec virtutum humilitas, quam Scotus reverenter in vita sua semper coluit, numerosam in illo genuit caeterarum virtutum catervam: utpote obedientiam, paupertatem, castitatem, Dei timorem, aut amorem, devo-

(1) Vinc. Fassarius S. I. *Immaculata Deiparae Conceptio theologicae commissa trutinae*, 1639.

(2) Illum. de Oddis O. M. Cap.

(3) Ioan. a S. Th. O. P., *Curs. theol.* t. I. d. 1. a. 3.

(4) *Mappa Sub.* — Matthaeus Ferchius, Paulus Scriptor (1506), etc.

(5) Nicol. Vernul.

tionem erga Deum eiusque Sanctissimam Matrem, fidem, spem et charitatem (1) „. Hinc Ioannes Gerson circa an. 1420: " Placuit huius Doctoris inter caeteros meminisse, quoniam ipse non singularitate contentiosa vincendi, sed *humilitate* mihi visus est.... „.

20. — Patientia. — " Humilitati affinis est *patientiae* virtus in calamitatibus aequo corde perferendis praefulgens; cuius etiam heroycum praebuit specimen SUBTILIS DOCTOR, quando sub Eduardo primo Angliae Rege (Longs Kanks) miserabilem servitutem sustinuit, ut liquet ex Chronicis Coelestis Religionis Sanctissimae Trinitatis per R. Patrem Magistrum Ioannem de Figueras Carpi, alias a Sancto Roberto, sub. pag. 145, ubi sic: *Ex Monasterio Dunfrisii, Ordinis Minorum Sancti Francisci, duodecim Sacrae Paginae celeberrimos Magistros abduxit, et ut funestissimae et acerbissimae captivitatis expers esset duodecimus ex his* BEATUS IOANNES DUNS SCOTUS *servitutem miserabilem sustinuit* (2).

21. — Supernis charismatibus donatum fuisse SUBTILEM DOCTOREM liquet ex *B. V. Mariae* sibi dignata *apparitione* (vid. n. 6), ex materna Ipsius dum Sorbonam ad certamen iret marianum condescensione (n. 17), et ex sequentibus relationibus.

PUER IESUS *Scoto apparet.* — " Hic in Nativitate Domini nostri Iesu Christi, quodammodo supra seipsum contemplatione raptus, parvulum Filium, qui pro humani generis salute carnem sumpserat ac tamquam nihilum se fecerat, contemplans, di-

(1) Anton. Bruodinius O. F. M.: *Armamentarium Theolog.* Pragae 1676.
(2) *Mappa Sub.*

cebat verba Canticorum (cap. 8): *Quis det mihi fratrem meum sugentem ubera Matris meae, ut inveniam te solum foris, et deosculer te, et iam me nemo despiciat!* Haec dulcissima verba, omni suavitate plena, medullitus degustans, ore petebat illud sibi dari: non tantum in fratrem de Virginis utero, sed etiam ut parvulum in Matris gremio. Ecce ita cogitans, vidit Filium parvulum, quem insequens, eum reduxit in angulo, cui dixit: *Tu amplius fugere non vales.* Cui Parvulus: *Tu*, inquit, *qui parvus es, quaeris me fratrem tuum; scito me esse Christum hodie natum.* Quo dicto, amplexatus osculatusque est eum, et disparuit.

" Et ex tunc Magister IOANNES in maiori virtute proficiens, amore ipsius parvuli Iesu ac suae pauperrimae Matris, discalceatus semper incessit, indumenta de novo nunquam usus, ac carnes comedere recusans, sanctissimae vixit (1) „.

Suspensus in aere praedicat. — In ferventissimis ad populum orationibus, " instar torrentis, omnium animos in Deum rapiebat, et quasi pleni theatri frenos in manu tenuisset, ita omnium mentes incitato cursu ad res coelestes et nullo annorum tractu desituras pertrahebat. Neque rector ac moderator hominum Deus cessavit signis ostendere opera et labores Servi sui unice Sibi grata acceptaque esse. Siquidem, cum ad ipsum audiendum ea confluxisset hominum unda, ut is licet ex edi-

(1) Marian. Flor. in Processu Nolan. an. 1710. — Huius facti memoria sat antiquis imaginibus exprimitur, titque in opere *Medula Evangelica* P. Henrici Junge an. 1650 edito. — Exstat pictura saec. XVII in choro Aracoelitano Romae cum hac inscriptione: « Divinum Natum ferre meretur Ioannes Duns Scotus languens totus amore Dei ».

tiore loco verba faceret, a tanta populi multitudine aegre aut nullatenus conspici posset, ecce e terra, tum divinus ecclesiastes, tum ipse suggestus derepenti ab omnibus vi divina visus in sublime attolli. Quod prodigium eam praesenti concioni admirationem peperit, ut ab eius ore velut Angeli de coelo dicentis penderent omnes, quorum etiam animas sua divina eloquentia, quasi quibusdam catenulis, in quam volebat partem deducebat (1) „.

Coelestis sapientiae dono SCOTUM fuisse ditatum, supra iam (n. 7) ex Cornelio a Lapide commemoravimus, asseruntque plures, tum ex facilitate qua ducenta et amplius difficillima argumenta in solemni sorbonica disputatione memoriter recitavit, sapienter solvit, tum ex multitudine ac profunditate librorum brevi temporis curriculo scriptorum (Vid. infra § 2).

22. — Immaculatam B. V. Mariae Conceptionem verbo et scripto propugnat. — Tot itaque donis naturalibus, acquisitis et divinitus inditis ornatus cum esset " sanctissimus Doctor et una subtilissimus IOANNES SCOTUS Ordinis Minorum gloria (2) „ dignus inventus est " quem Virgo Maria elegerit ex omni carne defensorem sui honoris (3) „, prout perstrictim ipsius discipulus Landulphus Caraciolus, Archiepiscopus Amalphitanus (4), sequentibus enarrat:

---

(1) Michael Hoyerus, O. S. A. *Oratio encomiastica*, etc. Romae denuo edita 1906 et Emmo D. Sebastiano Cardinali Martinelli O. S. A. nuncupata a P. Francisco Paolini Post. Gli O. F. M.

(2) Isidor. Dalus, Doct. Conimbr. 1640.

(3) Ib.

(4) In tractatu *de Conceptione Virginis*. — Landulphus obiit an. 1351. — Concordat *Officium de Immaculata Conceptione* a Beato Bernardino de Bustis, O. F. M. compositum et a Sixto IV, eiusdem Ordinis, approbatum per Breve diei 4 Octobris 1480, et Marian. Florent. l. c.

" Dominus Noster Iesus Christus SCOTUM Doctorem eximium Ordinis Minorum Parisiis destinavit, ubi, Apostolico iussu, fuit facta publica Disputatio de huiusmodi Conceptione Virginis; qui quidem SCOTUS, confutatis rationibus et argumentis adversariorum (1), ita Conceptionis Virginis innocentiam defensavit, quod adversarii omnes obmutescentes defecere in disputando. Quapropter opinio Minorum a Parisiensi studio illico approbatur. SCOTUS vero, DOCTOR SUBTILIS propter hoc appellatus, laetus ad propria se recepit „. — De quo Gerardus Renerius, Ord. Praedic., circa annum 1330 scribebat: " Fuit saltem in Studio Parisiensi *primus* seminator praedicti erroris „, videlicet Immaculatae Conceptionis B. V. M., quem Emus D. Card. Alimonda appellare haud cunctatus est *Isaiam* vel *Ezechielem* Immaculatae Conceptionis (2).

Memor verbi Virgini Matri (vid. n. 6), magis cor SUBTILIS DOCTOR intra se in dies concaluit, et in meditatione illibatae puritatis ignis amoris filialis mirifice exardescebat, quo cunctos cupiebat inflammari. Verbo et scripo Immaculatam B. M. Virginis Conceptionem propugnare pro viribus est aggressus, fideles populos e sacro suggestu, ex cathedra discipulos innumeros eam docens, et omnigeno argumento firmans. Quod Oxonii prius, Parisiis dein, solemni in congressu Doctorum, summa cum laude perfecit. " Qui de publico hoc eius congressu scribunt, illud singulare et memorandum commemorant, quod dum ad disputationis locum proce-

(1) Fertur ultra biscentum fuisse argumenta, quae omnia memoriter retinuit, singulisque satisfecit. — Ludov. de Miranda 1626 ex Pelbarto in *Stellario*.

(2) *Il Dogma dell'Immacolata*, Torino 1886, p. 494.

deret, coram obvia beatae Virginis statua marmorea breviter oraverit, eiusque opem postulaverit, simulacrum vero inclinato capite significavit supernum ei non defuturum auxilium. Communis ita fert populi parisiensis traditio, ipsaque imago rem confirmavit patenti, et usque in hodiernum diem perseveranti, capitis inclinatione (1). Nihil profecto Scoti nomen reddidit illustrius, quam suscepta haec pro Beatae Virginis indemnitate tutela; nam et ex hac disputatione Doctoris Subtilis agnomen adhaesit, et perennem gloriam acquisivit. Quamquam enim in theologicam facultatem plurimas invexerit novas, et antiquas innovaverit sententias, ex hac una de Mariae Immaculato Conceptu, tamquam proprio stemmate, gloriosius enitescit, et pene omnibus posterorum votis collaudatur (2) „. “ Quod pertinet ad sententiam illam quae tuetur Virginem beatissimam in sua Conceptione ab omni originali culpa praeservatam, scimus Ioannem Duns Scotum, Doctorem cognomento Subtilem, de cuius sanctitate egregium habes testimonium in *Chron. Min.* p. 2. l. 7. c. 3, acerrime hanc sententiam tutatum esse: quam amplexati sunt eius discipuli Franciscus Mayro, Doctor Illuminatus, et universa schola Scotistarum, quin et reliqui omnes Ordinis

---

(1) « Quam ad devotionem erga Virginem propagandam fecit aere insculpi, et in Gallia et in Italia distribui Ven. Franciscus Gonzaga, tunc Minister Generalis. Quod venerationem etiam denotat erga Ioannem Scotum, cum B. Virgo suum amorem erga hunc suum fidelissimum servum capitis inclinatione monstraverit, et permanentia illius statuae marmoreae sic inclinatae contra artis regulas, ut fert constans traditio populi Parisiensis, perpetuum Sanctitatis Scoti etiamnum praebeat monumentum, ut ait *Nitela francisc. Relig.* » *(Ex Processu veteri Nolano).*

(2) Wading. ib. n. 35.

Minorum, qui post Scoti aetatem fuerunt (1) „. “ Ioannes Scotus, Doctor Subtilis, devotissimus huius Mysterii, cum valore sui ingenii profundi, spiritu miraculoso, impulsu et favore Dei, eiusque Matris adiutus, quod manifestum fuit per illud tam clarum et perseverans prodigium, quod adhuc hodie videtur in imagine parisiensi, fecit ut haec sancta opinio reciperet novum splendorem (2) „.

Audiamus Excmum ac Rmum D. Aloysium Canali b. m. quondam Ordinis Fratrum Minorum Generalem Ministrum, dein Ptolemaidensium Archiepiscopum, ita de meritis Doctoris Subtilis et Franciscanae Scholae coram amplissimo Ordinis Senatu in Comitiis Generalibus an. 1889 ad S. Antonium de Urbe coadunato disserentem (3):

“ Submisse ergo concludam, sententiam de sanctificatione Virginis post originale peccatum contractum, fuisse communem in Scholis saeculi XIII, atque a celebrioribus Doctoribus illius temporis amplexatam, secutam, atque defensam. Idque quia sententia de immunitate Virginis a peccato originis putabatur aliena (ait Caietanus) *a doctrina antiquorum Doctorum, et a doctrina Sanctorum communiter.*

“ Quomodo igitur pia sententia de Immunitate Virginis a peccato originis processit ita a saeculi

---

(1) Petrus Ant. Spinelli S. I. Neapol. 1613. — Consonat Iacob. Granado S. I. *De Immaculata,* etc. Hispali 1617. — Salmanticens. *Cursus Theolog.* innumerique alii.

(2) Ioan. Pineda S. I. 1616. — Ildeph. Flores S. I. *Commentarius litteralis,* etc. Antuerpiae 1661.

(3) Ampliorem videre poteris relationem in nostro opusculo « *B. Ioannis Duns Scoti Doctoris Subtilis ac Mariani Vitae Compendium* ». — Ad Claras Aquas 1907. Pag. 40 seqq.

XIV exordio, ut pedetentim ad se traxerit Theologos, Universitates, Academias, Ordines Religiosos, Principes, populos, auctoritatem etiam Ecclesiae? Oh praeclaram Beati Francisci sobolem! Te, numquam dignis praeconiis satis laudatam, ambabus ulnis amplector, tibi omnia fausta praenuntio! Ex te siquidem prodiere viri illi doctissimi, qui Mariam beatissimam praedicaverunt, eiusque privilegium constanter patrocinati sunt! Gloria haec prae omnibus excelsior!

" Huius autem generosae cohortis dux fuit Ioannes Duns Scotus Ordinis Minorum, ob acre suum ingenium dictus Doctor Subtilis (1). Hic, ut bene nostis, de adversariis Mariani privilegii triumphum egit prius Oxonii, dein Parisiis, ac denique Coloniae Agrippinae. Quaestionis sensu optime comprehenso, momentis hinc et inde ad trutinam revocatis, Scripturis et Patribus profunde scrutatis, omnibus peracuto ingenio perpensis, sententiae tunc in scholis communi modeste, ut ipsi moris erat, sese opposuit, sequentia ponens pro fundamento: *Deus potuit facere, quod ipsa* (Beata Virgo) *nunquam fuisset in peccato originali; potuit etiam fecisse, ut tantum in uno instanti esset in peccato; potuit etiam facere, ut per tempus aliquod esset in peccato, et in ultimo instanti illius temporis purgaretur* (2). Post haec suam mentem non assertive, sed dubi-

(1) « Qui primus Scholasticorum (eorum saltem quorum habemus opera) pro tuenda hac veritate, felici sorte in arenam descendit, ex tuncque piae sententiae sectatoribus Dux constitutus est ». — Salmant. *Cursus Theolog.* tom. IV. q. 81. tract. 19. n. 208. — « Qui eam scholastico more insignius affirmare coepit fuit Ioannes Duns Scotus, hoc sub titulo, etsi alii deessent, conspicabilis et clarissimus Doctor ». — Lezana O. Carmel. Excalc. *De Immac. Concept.* c. 2.

(2) *Oxon.* III. d. 3. q. 1. n. 9.

tative aperit his verbis, quae miram eius humilitatem patefaciunt: *Quid autem horum trium, quae ostensa sunt esse possibilia, factum sit, Deus novit: si auctoritati Ecclesiae, vel auctoritati Scripturae non repugnat, videtur probabile quod excellentius est attribuere* MARIAE (1). Valde cautus, ut quisque videt, ipse incedit, quia in communem sententiam ac in omnes Scholae Parisiensis Magistros insurgebat. At, quaero, pari ne modo sese gessisset, si revera Alexander Halensis, Divus Thomas, Seraphicus Bonaventura, ceterique celeberrimi illius saeculi Doctores, ut vellent neoterici, praeservationem Virginis a labe originis asseverassent? Minime hercule! Caute itaque ac timide SUBTILIS DOCTOR processit prius ob adductam rationem, sed postea, abruptis moris, in eodem loco loquens de merito Christi in primo instanti suae Conceptionis, ait: *Beata Virgo Mater Dei numquam fuit inimica actualiter ratione peccati actualis, nec ratione originalis; fuisset tamen, nisi fuisset praeservata* (2). Cumque, fervente controversia, catholicorum animus abhorreret vel a suspicando in Virgine originale peccatum, acuit ingenium suum, profundius studuit quaestioni, et ad hanc devenit conclusionem: MARIA Mater Dei in primo instanti suae Conceptionis, id est in illo instanti, in quo eius anima unita fuit corpori, contraxit originalem maculam, vel quia Deus *non potuit*

(1) Ib. n. 10. — « Qua modestissima tantaque subtili responsione et nos multa docuit, ipse pius et humilis seipsum subtilem et sapientem superavit ». — Salmantic. ib. — « Scotus ipse subtilissimus ita et modestissimus Doctor, adeo sobrie et caute rem istam tractavit, ut mirandum posteritati de hac re exemplum reliquerit, et multum in brevibus his verbis nos docuit ». — Ioannes a S. Thoma O. P. *Cursus theolog.* t. I. d. a. 3.

(2) *Oxon.* ib. d. 18. n. 13.

eam praeservare, vel quia *non decuit*, vel quia *noluit*: at nullum horum trium admitti recte potest; ergo *fecit*, id est eam reapse immunem reddidit ab omni culpa, ita ut nec per momentum obnoxia fuerit peccato, et ita exempta a lege omnibus Adae filiis communi (1).

" Quam conclusionem, cum e suggestu Parisiensis Universitatis primus asserendo proclamaverit et defensaverit, contra (ut dictum est) opinionem communem, propugnare eamdem debuit, ac de eadem publicam reddere rationem. Quod et viriliter fecit in solemni disputatione, quam ibi tenuit. Et primo quidem probando, ut videre est in III. Sent. (2) dist. 3. quaest. 1., non obstare auctoritati Scripturae sententiam suam. In medium ipse profert textus pro adversa parte, eosque ad nihilum redigit. Nam si hi legem generalem innuunt, quod omnes ab Adamo procreati peccatum contrahunt originale, non excludunt tamen aliquam exceptionem pro singulari creatura, quemadmodum quamplurimis eiusdem Scripturae exemplis constat quoad facta analoga. Nonne Deus auctor naturae simul et gratiae? Nonne ipse huius gratiae dispensator, sicut post infusionem animae, ita et in primo instanti infusionis? *Ita exponendae sunt auctoritates* (ait ipse), *quod omnes naturaliter propagati ab Adam sunt peccatores, hoc est ex modo quo habent naturam ab Adam habent unde careant iustitia debita, nisi eis aliunde conferatur; sed sicut posset post primum instans conferre ei gratiam, ita*

---

(1) Id. ib dist. 3.

(2) Scil. *Oxon.*

posset et in primo instanti (1). — Secundo, nec ratione Redemptionis, qua omnes filii Adae indiguerunt et indigent, obstare piam sententiam auctoritati Scripturae, demonstrat SCOTUS noster. Nam " MARIA (sunt eius verba) *maxime indiguisset Christo ut Redemptore: ipsa enim contraxisset peccatum originale ex ratione propagationis communis, nisi fuisset praeventa per gratiam Mediatoris, et sicut alii indiguere Christo, ut per eius meritum remitteretur eis peccatum iam contractum, ita illa magis indiguit Mediatore praeveniente peccatum, ne esset ab ipsa aliquando contrahendum, et ne ipsa contraheret* (2). Quare, iuxta DOCTOREM SUBTILEM, MARIA, gratiae plenitudine praeventa, a Christo Redemptore ne peccatum contraheret, large abundantius et excellentissime participavit infinitis meritis ineffabilis Redemptionis.

" Quod si Virginis immunitas a labe primaeva non obstat auctoritati Scripturae, nec auctoritati Ecclesiae obstare potest, ac ideo maximopere *decuit*. Ita impavide progreditur Doctor noster, et amplissime conclusionem suam roborat argumentis a dignitate Christi depromptis, cuius MARIA est Mater inclita, ...

. . . .

At ecquis dubitat vel dubitare potest (concludit DOCTOR MARIANUS), id quod valde decebat, Deum voluisse ac fecisse?... *Potuit* ergo Deus; *decuit* ac *voluit* MARIAM Matrem Divini Verbi Incarnandi ab aeterno praefinitam, immunem ex singulari privilegio ab originali peccato.

---

(1) Id. ib. n. 14.
(2) Id. ib.

"Quam thesim a IOANNE SCOTO positam, pugnanter in scholis certatam, propugnatamque a validis adversariis, *suam fecit Ordo Minorum*, viriliter sex saeculorum cursu certans, auctoritate et nomine tanti Magistri, pro Immaculata Deiparae Conceptione.

"Ceterum scotistica sententia ita sensim sine sensu evasit communis, ut teste Aureolo (1), post triginta annos a *disputatione* SCOTI, in universitate Parisiensi festum celebraretur *Immaculati Conceptus* B. VIRGINIS MARIAE.

"Et hic praetereundum non est, SCOTUM in hac controversia maximam ac singularem laudem adeptum esse, et per ipsum Franciscanam Scholam. Aperuit namque viam *subiectivo illi progressui* scholasticae Theologiae, qui ope scientiae obtinetur. Dari namque huiusmodi progressum, acuto mentis suae oculo vidit Doctor noster; quia fidei veritates revelatae, quo altiores, eo foecundiores et conclusionum feraciores sunt. Cum autem ex una parte ab eo suffulta *pia sententia nova esset*, et (teste Caietano) *aliena a doctrina antiquorum Doctorum et Sanctorum*, et ob hanc rationem reiecta a celebrioribus Scholasticis; ex alia vero parte, *nihil* (fatente Caietano ipso) *sustineret contra fidem*, SCOTUS, ope scientiae, e veritatibus explicitis fidei privilegium infert MARIAE, argumentis e ratione theologica depromptis viriliter sustinuit, ab obiectisque defendit, tamquam consequens omnipotentiae et sapientiae Dei, dignitatis Christi et excellentiae ipsius MARIAE. Progressus sane legitimus, qui meruit benedici a

(1) In Tract. de Concept. Mariae Virg.

Deo, approbari a Sede Apostolica, ac demum coronari solemni dogmatica definitione! Progressus, quem Franciscales sedulo foverunt semper omni studio, vestigia fideliter sectantes inclyti eorum Ducis.

"Ita autem sedulo foverunt, quod pia sententia dicebatur communiter *Opinio Minorum* et Religio Seraphica *vexillifera* in hac controversia. — *Vexillifera* sane *Seraphica Religio* in controversia de Immaculata Virginis Conceptione; unde vix reperies vel in rudi populo qui id ignoret, et in historicis qui de Franciscalibus non loquatur.

"Re quidem vera: quis unquam non dicit *vexilliferam Seraphicam Religionem* in tuenda doctrina de Immaculato Deiparae Conceptu, cum eius innumeri et celeberrimi Doctores semper et ubique parati sunt inventi ad tela repropulsanda adversariorum in Virginem Immaculatam? Paratos etenim eos invenit Ioannes de Montesono, quando anno 1387 publici iuris verbo et scripto fecit theses negantes Immaculatum Mariae Conceptum, Doctoris Angelici suffultus auctoritate, ac una simul haereticos dicens cum Alberto Magno adsertores immunitatis Virginis ab originali labe; vi enim argumentorum pressus silentio fuit damnatus, variaeque eius theses censura notatae. Paratos eos invenit Vincentius de Bandellis, quando anno 1475 in solemni disputatione Romae habita coram Summo Pontifice Sixto IV, ubi Franciscus Nani de Brixia, Generalis Minister Ordinis Minorum, cognomen *Samsonis* sortitus est ob suum in arguendo acumen, in respondendo facilitatem, et in dissolvendis adversariorum obiectis miram dexteritatem;

cum etiam Ferrariae anno 1482, ubi praesentibus innumeris Doctoribus Minoritis et aliorum Ordinum, praefulsit Bartholomaeus Feltrensis (1), qui Bandellum asserentem praeservationem MARIAE ab originali culpa esse contra fidem, erroneam, haereticam, impiam, item peccare et haereticos esse qui eam defendunt vel affirmant (2), rationum pondere fregit, plaudentibus omnibus. Utique, utique! quovis loco, quavis aetate, adversarii privilegii Mariani Franciscales Doctores paratos invenerunt ad tuendam piam eorum sententiam, ad sollicite custodiendam pretiosam eorum haereditatem.

" Quid autem dicam de tot tantisque aliis documentis, quae *Seraphicam Religionem vere vexilliferam* in re nostra luce clarius demonstrant? Ecquis omnia effari digne poterit? Ordines, Congregationes, Confraternitates ab IMMACULATA MARIA appellatae, a Minoritis vel erectae, vel promotae, vel propagatae..., ingentia opera typis edita a Scriptoribus Franciscalibus, vel in defensionem, vel in laudem privilegii MARIAE, vel in aedificationem fidelium, vel in devotionis et amoris stimulum erga Virginem benedictam...; monumenta ubique erecta in eius honorem, aliaque huius generis, stant in signum perenne affectus Minoritarum erga MARIAM IMMACULATAM, et fidelitatis in sectando vestigia eorum Ducis, IOANNIS SCOTI. Post enim SCOTI triumphum *pia doctrina* novà in dies luce effulsit: et ab ipso SCOTO Doctores insequentes arma praecipue mutuati sunt ad certandum hoc bonum certamen;

(1) Wadd. tom. 14. pag. 310.
(2) Vid. Perrone, *Disquisit. theolog.* etc. p. 23. in nota 2.

at Seraphicus Ordo prae aliis enituit. Audiatur Cl. P. Io. Perrone S. I.: *Minoritae Scholae Scotisticae addicti eam* (piam sententiam) *sibi peculiari ratione vindicandam sumpserunt* (1) „.

“ At pervenit tandem illud a Deo praefinitum tempus, in quo “ *Opinio Minorum* „, tot tantisque tentaminibus probata, certis fidei fundamentis innixa, Doctorum auctoritate suffulta, a Sanctis admissa, a fidelibus culta, a Romanis Pontificibus et a sensu universalis Ecclesiae approbata, solemniter definita est de fide credenda; et ita Schola Franciscana fulgida corona redimita, gloriam maximam, quam alteri numquam dabit, adepta, sub umbra Immaculatae Patronae considere tandem potuit post tot tantosque exantlatos labores. Die siquidem 8ª Decembris 1854 Pius PP. IX fel. record. in plenario Ecclesiae consessu, solemni ac infallibili suo decreto proclamavit *doctrinam quae tenet Beatissimam Virginem Mariam in primo instanti suae conceptionis fuisse, singulari Omnipotentis Dei gratia et privilegio, intuitu meritorum Christi Iesu Salvatoris humani generis, ab omni originalis culpae labe praeservatam immunem, esse a Deo revelatam, atque idcirco ab omnibus fidelibus firmiter, constanterque credendam.* Quo fidei articulo solemniter pronuntiatio, totus in orbe terrarum mundus exultavit, et ubique cantatum est Domino canticum novum, eiusque Immaculatae Matris resonuerunt praeconia. Ordo autem Minorum, gratias agens Deo pro parta victoria ad honorem et laudem MARIAE, illa ipsa die per suum Supremum Moderatorem, lilium argenteum

(1) Loc. cit. pag. 18.

Pontifici obtulit festive aiens: *Quod diu, a saeculis, Beatissime Pater, speciali devotione tota exoptabat Franciscalium Familia, illud ipsum hodie infallibile Apostolici oris tui complevit oraculum. Haec propterea Seraphica soboles laetabunda divinam semper exorabit Maiestatem, ut iugiter Sanctitatem Tuam in bonum Ecclesiae universae incolumen servet; et ego una cum meis hisce collegis* (1), *cliens obsequentissimus Sanctitatis tuae, nomine trium Ordinum Seraphici Patriarchae Francisci, qua eius, licet indignus, Successor, offero lilium, symbolum quod est puritatis omnimodae in primo instanti conceptus Immaculati Beatissimae Virginis Mariae* „. Hucusque laudatus Excmus D. Canali.

" O Virgo Maria, quis tuae fuit Conceptionis Immaculatae Defensor? Clientulus tuus SCOTUS, quem Doctorem SUBTILEM fuisse fecisti. Cuius Doctoris doctrina a naevo originalis peccati expers fuisti? Doctrina Servi tui IOANNIS DUNS, quem invenis iuxta cor tuum. Ergo merito eum uno omnium ore appellant docti MARIANUM, Vexilliferum et Ducem (2) „.

23. — Coloniam obediens petit. — Ea alacritate qua, Superiorum obsequens votis, Oxoniensibus valedixerat SCOTUS, ut Parisios peteret, Sorbonam relinquit paucos post annos, Coloniam ire iussus, ad haereticos begardos debellandos, novae Universitatis fundamenta constabilienda (3), conceptionis Immaculatae sententiam tuendam.

---

(1) Aderant etiam Superiores Generales Conventualium, Capuccinorum et Tertiariorum Regularium.

(2) Ant. Peres, Ep. Urg. in tract. *De B. M. V. Conceptione,* Vallisoleti 1618.

(3) Pitsaeus, *De Scriptoribus Anglicis.* — « Faciunt eum quamplurimi Coloniensis Agrippinae facultatis auctorem ». — Henr. Willot in *Atheneo,* Leodii 1598.

Tantam in obediendo promptitudinem ab Illo abs dubio didicerat, qui pro nobis obediens usque ad mortem factus, et in formam servi exinanitus, ex Virginis Matris sanctissimis ulnis haud semel ad Doctoris Subtilis brachia descenderat, ut in solemniis Natalibus Parisiis accidisse testantur Scriptores (Vid. n. 21).

" Cuius postmodum Coloniae Clerus adventum sentiens, universus ei obviavit (1) „, ubi et " Theologiam cum admirabili quodam acumine docebat (2) „.

Refert Matthaeus Sosa ex Ferchii auctoritate, " quod Summus Pontifex Clemens V ad confutandos errores et haereses Beguinorum aut Bagardorum et Aldiverti Galli, Balchi et aliorum, quae in partibus Germaniae Ecclesiam inficiebant, Scotum constituit censorem, qualificatorem, correctorem et talium errorum et haeresum damnatorem, ac pro veritate catholica et fide tuenda supremum praesidem et Ecclesiae delegatum et iudicem „.

24. — Pie obiit. — Coloniam appulsus, vehementer exarsit in Christi Iesu, Matrisque Immaculatae hostes:

Concepta est Virgo primi sine labe parentis:
Hic tulit; hic haeresi praelia dira dedit,

referunt insculpta carmina apud Subtilis Doctoris sepulchrum. At

Tempora post Christi (3) propria dulcedine lethum
Venit atrox raptim carcere composito.

" Plurimis namque sacrarum actionum, concionum, disputationum et scriptionum ad fidem

---

(1) Marian. Florent.
(2) Epist. nuncup. Oper. Dionysii Carthus, ed. an. 1535.
(3) An. 1308.

illustrandam, mores corrigendos, religionem amplificandam, posteros instruendos, meritis et virtutibus plenus, consummatus in brevi explevit tempora multa, donec ei pro temporariis laboribus Deus aeternam requiem offerre, ac e terris raptum in coelum (ut pie credimus) evehere dignatus est. Itaque hoc anno (1308) VI Idus Novembris, ipsa omnium Sanctorum octava die, ad Sanctorum omnium communionem evocatus est (1) „ " puritatis originalis Virginis singularis assertor ac propugnator venerandus, et nunc pro meritis magnus in regno coelorum (2) „; " vitam hanc mortalem et miseram cum felici et aeterna commutavit vir fragrantissimo in Virginem studio, eiusque Conceptionis ab originali macula purissimae singularis patronus, cuius eximias virtutes ac praeclara opera, scripta et ěncomia innumeri paene referunt auctores (3) „. — " Anno Domini 1308, VI idus Novembris, obiit clarissimum Ecclesiae et Ordinis sidus, inter omnes Theologiae Doctores praestantissimus, Fr. Ioannes Duns, cognomento Scotus, ob ingenii sui perspicacitatem merito Doctor Subtilis nominatus (4) „... " Obiit *magnus Doctor* Subtilis Ioannes Scotus (5) „ " cum magna sanctitatis opinione, summoque doctrinae partu (6) „ ; " cum Coloniensem condidisset Academiam, ac celebrem ibidem de Immaculata Virginis Conceptione disputationem habuisset, insignemque dė adversariis peperisset

(1) Wadding ad an. 1308, n. 15.

(2) Franc. Vivarius, Cisterc. 1625.

(3) Marraccius, Cong. Matris Dei, *Bibliot. Mariana,* Romae 1648.

(4) Glassberger, *Chronica,* circa an. 1480 scripta.

(5) *Chronica Civit. Sanctae Coloniensis,* 1499.

(6) Hugo Cavell. in *Vita Scoti.*

victoriam, ut scribit Rodulphus, l. III *Histor. Seraph.* (1) „. Ideo

> SCOTUS ut ingenio volat super aethera vivens,
> Sic moriens SCOTUS coelica regna petit (2).

Quanti a coaequalibus haberetur DOCTOR MARIANUS, testantur sequentia carmina iam ab ipsa sua morte in superiori lapide sepulchri inscripta:

> Clauditur hic rivus, fons Ecclesiae, via, vivus
> Doctor iustitiae, studii flos, area Sophiae.
> Ingenio scandens, Scripturae abdita pandens,
> In teneris annis fuit; ergo memento IOANNIS.
> Hunc, Deus, ornatum fac coelitus esse beatum.
> Pro Patre translato modulemur pectore grato.
> Dux fuit hic cleri, claustri lux, et tuba veri.

“ Consummatus in brevi ex operibus suis, aeterna praemia recepit. Ibique, in Conventu Coloniensi Agrippinae, Germaniae Superioris, honorifice sepultus, in magna veneratione habitus est. Excessit autem anno salutis 1308 (3) „.

> Scotia habet cunas, famam Orbis, funera Rhenus,
> Coelum animam, hic magni spirat imago Viri (4).

Nunc ergo, filii, audite me, Beati qui custodiunt vias meas: audite disciplinam et stote sapientes, et nolite abiicere eam.

Beatus homo qui audit me et qui vigilat ad fores meas quotidie et observat ad postes ostii mei. Qui me invenerit inveniet vitam et hauriet salutem a Domino (5).

25. — Solemnis Scoti commendatio. — “ Ad te venio, ad te revertitur noster sermonis curriculus, nunc, o amor praecordialissime, qui tanta in Uni-

---

(1) Ildeph. Flores S. I.: *Commentarius litteralis*, etc. Antuerpiae, 1661.

(2) Epigram.

(3) Marian. Flor.

(4) Th. Dempst. 1620 apud Ferch. in *Vita Scoti*.

(5) Ex *Prov.* c. VIII. vv. 32 seqq. Scoto applicata in *Chron. Mor.* ed. Col. 1622.

versitate tantum scientia plenus eras, ut DOCTORIS SUBTILIS nomen retineres; cuius error nullus tuam doctrinam, tuum opus maculavit. Devotione consopitus praecipua, dum nempe tuam Logicam incipiebas, quid dicebas? *O Deus, qui es terminus sine termino, da mihi bene loqui de termino.* Et saepius hic tuo in libro, quem de *Primo Principio* intitulasti, talibus solitus es fari sermocinationibus: *O Domine Deus noster, qui Venerabilem Augustinum, etc.* In te multa devotione referto completum est id quod Homerus de Nestore iam vetulo solitus erat dicere: *Ex cuius ore melle dulcior fluebat oratio.* Non autem suspicor quempiam in terris viventem tuas laudes dignis celebrare sermonibus, quomodo Mater Universitatum Parisius, suo in flore et praetio tot inter Doctorum turmas, SUBTILIS nomine insignivit; cuius postmodum Coloniae Clerus adventum sentiens, universus tibi obviasse refertur. Te primitus Scotia genuit: te postmodum Anglia docuit, ubi primo Sententias legisti; rursus suscepit Francia; sed Colonia tenet in tumulo. O germen ergo Scotiae! O Angliae scientia! O Franciae subtilitas! O Coloniae requies: Utinam beata! Mirum unde comperis, quod tot subtilia scribens, in errore non es comprehensus aliquo! Hic est, hic est, o Patres optatissimi, huius honor Studii, mentes suspensas faciens pro stupore, cuius dicta communem transcendunt facultatem: inquisitor maximus veritatis, redargutor falsitatis, veri arca, legum summa, rerum comperta sanctio; in Philosophicis strenuus, in Theologicis arduus, in cognitione conspicuus. Huic siquidem dixerim bonitatis merito adscribere debeo, cuius poculis suavissimis a iuventute sum

nutritus, quem turba Angelici conventus suscipiant (1) „.

26. — Scoti sepulchri gloria. — Qui vivens dux et Magister innumeris pene fuerat, vix sidera ascensus, uti sanctus coepit venerari, pie invocari, eiusque sepulchrum gloriosius in dies evasit, in magnaque fuit apud omnes veneratione. Primo siquidem provisorie conditus ad *introitum Sacrarii* in Ecclesia Fratrum Minorum Coloniae, ibi per aliquot annos requievit, donec, circa an. 1320, ecclesiae nova absoluta molitione, gliscente eius fama et latius in dies se diffundente, nobiliorem in locum, in *medium* scilicet *chori, ante gradus medios altaris maioris,* translata sunt Scoti ossa, elegantiori tumulo composito.

Secunda translatio. Die 30 Augusti an. 1509 " apertum est sepulchrum Doctoris Subtilis Fr. Ioannis Scoti, ob singularem affectionem Patrum et Fratrum; inventa sunt eius ossa integra, et admodum redolentia, subrubra, et in iuncturis alba, ad instar lactis unta. Et ex tunc in altari summo retrorsum posita. Mox in hoc sarcophago ex aurichalco facto. Anno vero Domini 1513, 16 mensis Augusti, haec eius cuncta ossa hoc in sarcophago posita atque recondita (2) „, " in medio chori, ante summum altare, tumba admodum splendida (3) „.

Tertia corporis B. Ioannis Duns Scoti recognitio facta est die 13 Ianuarii ann. 1619, de mandato Rmi P. Iacobi Bagnacaballensis Magistri Generalis Minorum Conventualium, praesentibus Illmis. ac

---

(1) Worilong. in IV Sent. apud Marian. Florent.

(2) Ex Instrumento authentico tunc exarato.

(3) Pitseus in lib. *De Rebus Anglicis* 1580.

Rmis. DD. Antonio Albergati Nuntio Apostolico cum potestate Legati a Latere, ac Othone Gereone, Episcopo Cirenensi Suffraganeo Coloniensi, eodem Rmo. P. Magistro Gli.. aliisque plurimis spectatissimis viris ex utroque Clero. Reperta sunt ossa Doctoris Mariani valde rubea, eaque honestius ac decentius, pro tanti Doctoris dignitate, pie collocata fuerunt in arca plumbea in sepulchro concamerato, in quo terra quoque recondita est, quae ossibus erat intermixta.

Anno 1642-43 peracta est *quarta* Reliquiarum Scoti recognitio et in novum chorum retro altare maius constructum translatio, ab Illmo. ac Rmo. D. Fabio Chisio, tunc Nuntio Apostolico cum potestate Legati a Latere, dein Summo Pontifice Alexandro VII, praesentibus Illmo. ac Rmo. D. Carolo Rossetto, Archiepiscopo Tarsensi a Sancta Sede pro pacis universalis tractatione extraordinario Deputato, plerisque amborum Illmorum Dominorum aulicis. Ipsemet Rmus. D. Nuntius Apostolicus Reliquias discooperuit, examinavit, pie invisendas adstantibus exhibuit, proprioque sigillo communitas in novo sepulchro reverenter collocavit (1).

Quinta B. Scoti recognitio facta fuit an. 1706 a Tribunali Ordinario ad construendum pro ipsius cultus approbatione Processum legitime adunato.

Sexta Reliquiarum Scoti visitatio, recognitio et descriptio peracta est die 12 Martii an. 1858, per Illmum. ac Rmum. D. Ioannem Boudri, Epi-

---

(1) Huius recognitionis authenticum Documentum ipsemet D. Chisio, in Petri cathedra sub nomine Alex. VII sedens, P. Haroldo O. F. M. communicare dignatus est. — Cfr. *Epitome Annal.* etc.

scopum Arethusinum ac Capituli Metropolitani Coloniensis Decanum, aliosque DD. Canonicos, ab eodem Capitulo ad hoc deputatos, qui omnia et singula ossa praedicti Ioannis Duns Scoti diligenter recognoverunt et hoc ordine descripserunt:

1). — Maior pars Cranii, quae vocatur fornix cranii, constans ex osse frontis et ossibus parietalibus, et maiore parte ossium temporum.

2). — Utraque ossa brachii, unum valde laesum.

3). — Quatuor ossa antibrachii, quorum unum integrum et caetera tria plus minusque laesa sunt.

4). — Duo ossa femorum.

5). — Utraeque tibiae.

6). — Varia ossa pedum.

7). — Partes quaedam ossium pelvis.

8). — Pars superior ossis sacri.

9). — Duae vertebrae.

10). — Varia fragmenta ossium minorum diversi generis et nominis.

" Omnia haec ossa sedulo inspecta, cistae dein reddita sunt. Cista haec operculo vitreo, sigilloque Capituli Metropolitani munita, in arcam suam reportata et inclusa, totusque sarcophagus bene et provide munitus est (1) „.

Recentissima Reliquiarum Scoti visitatio peracta est die 12 Iulii an. 1870, uti ex sequenti instrumento:

" Veneranda ossa Reverendi Patris Ioannis Duns Scoti, Ordinis Fratrum Minorum, S. Theologiae Doctoris Subtilis, anno MDCCCLVIII per plures Reverend. Capitulum Metropolitanum, ad quod attinet haec ecclesia, recognita, et in cista lignea,

(1) Ex Actis authenticis.

Metropolitanae Ecclesiae sigillis munita, reposita sunt.

Hodie vero, quum novum altare maius erigeretur, hoc in sepulchro recondita sunt, cista non aperta, sigillis anni 1858 non violatis. Praesentes fuere infrascripti:

Coloniae 12 Iulii 1870.

L. ✠ S. BANDRI *Episc. Sufr.*
Decanus Eccl. Metrop.

Dumont Canonicus Eccl. Metrop. Colon. Capitul. — Dr. Heuser Can. E. M. Colon. — Augustinus Brull, Vicarius Ecclesiae Fratr. Minor. — Schaeffer Rector Eccl. Min. — Ioseph Müller, Eccl. huic adscriptus.

Desuper sepulchrum monumentum habetur longum 1.84 metr. largum 0.93, et altum 0,65, elegans, ex calculo albo subrubro, cum quatuor columnellis et pulchro ornatu crepidinis; in cuius centro haec leguntur: " IOANNES SCOTUS, S. Theolog. DOCTOR SUBTILIS Ord. Fr. Minor. Obiit an. 1308 „ circumcirca vero: " Scotia me genuit, Anglia me suscepit, Gallia me docuit, Colonia me tenet „.

Beatissimi nostri Magistri SCOTI sepulchrum ita compositum visitare nobis licuit anno 1907 mense Maio, dulcissima quidem animi consolatione. Semel atque iterum in Maiori Ecclesiae Altari, apud quod SCOTUS requiescit, Sacram Deo obtulimus Hostiam: venerando " *fulvo dedimus oscula saxo, Corpus* namque *Ioannis illa tenet Urna Scoti* „ (1); altaque virtute illic quasi detinebamur, unde et moerentes admodum abiimus.

(1) Ex Epitaph. an. 1513 apposito.

27. — Cultus Scoto tributus. — Beato Ioanni Duns Scoto cultum ecclesiasticum pluribi fuisse tributum, nomenque *Beati* et *Sancti* datum, ex plurimis constat documentis, quibus in examen vocatis anno 1710 a Rmo. D. Episcopo Nolano, in Ordinario constructo Processu, de existentia laudati cultus authenticum dedit testimonium, quod amplissime confirmavit Tribunal ecclesiasticum, ad hoc, ex venia S. Congr. Rituum, in Nolana Curia anno 1905 constitutum, in quo datum nobis fuit iurati testis partes agere, simulque innumera pene cultus Scoto delati documenta authentica declarare, cuius confirmationem a S. Sede praestolamur cum omnibus ferme Catholicis Antistibus, qui eam enixis precibus a Summo Pontifice efflagitarunt. Ex Documentis quidem praefato tribunali exhibitis et in Processu descriptis, constat: a) Scotum vere sanctam duxisse vitam; b) qua durante et statim post obitum *sanctitatis* fama non minus quam doctrinae fuisse universaliter celebratum; c) exinde ad nostra usque tempora Sanctum, Beatum, et Venerabilem fuisse communiter appellatum, ita ut *ante* aevum urbanianum *vigecies* et amplius huiusmodi titulis fuerit decoratus; *intra* aevum urbanianum ultra *quadragies; post* urbanianum aevum plusquam *quinquagies* Venerabilis vocatus, *centies* Beatus, et ultra *septuagies* Sanctus; aliis praedictis titulis aequivalentibus *centies* et amplius; d) Scoti imagines cum *aureola,* vel cum *splendoribus,* aut aliis *sanctitatis signis,* vel *inter alios Sanctos,* aut *super altaria* plusquam *viginti* inveniri *ante* urbanianum aevum, *quinquaginta* et amplius *intra, post* vero ultra *centum quinquaginta;* e) ipsius *virtutes*

donaque coelitus collata *trigesies* laudari *ante* urbanianum aevum, *septuagies intra*, et *biscentum* post; f) ex legitima auctoritate eius corpus fuisse visitatum et recognitum *ante* aevum urb. *semel*, intra *bis*, post *quater*; g) innumera alia devotionis et in Scotum pietatis monumenta exstare.

Nec mirum si fidelium devotio in Beatum Scotum semper exarsit; ipse namque propitius exaudire consuevit preces eidem porrectas, et a Deo insignia eum invocantibus beneficia impetrare. Plura insuper prodigia ab eo patrata, nuperrimis etiam temporibus narrantur, quae in praesentiarum referre vacat.

" Novi ego, ait Lucas Wadingus, profecto nunc plurimos esse, in variis regionibus, praesertim in regno Neapolitano (1), qui magna fiducia et devotione eius nomen invocant; neque id inaniter, dum eius opem in variis necessitatibus et aegritudinibus se expertos narrant. Vidi plurima testimonia authentica Notariorum syngraphis et sigillis munita, in quibus variae hominum conditiones et aetates coelestia munera sanitatum, aliarumque gratiarum, se Scoti meritis et invocatione accepisse, omnibus volunt manifestum. Non ea refero singillatim dum Ordinariorum aut Rom. Curiae approbatione non confirmentur. A variis aegritudinibus quam plurimos, a periculis alios, a molestiis puerperii foeminas liberasse testantur, et in litibus gravioribus, seriisque dissidiis se eumdem expertos propitium iureiurando et iuris solemnitate confirmant. Susceptam pro Virginis innocentia litem feliciter determinavit; nihil mirum si in aliis prae-

(1) Ubi B. Humilis a Bisiniano Scoti imagines fidelibus distribuebat.

tensionibus honestis invocetur ut patronus. Plurimi autem ex his qui se exauditos dicunt, aliquot donariis, tabellis laminisque magnis argenteis, quas prae manibus habui, suam gratitudinem sunt professi, quae in suo quaeque tempore reservantur, opportunius producenda. Longe lateque nunc spargitur et divino quodam consilio diffunditur eius gloria, eo maxime tempore quo famae insidiari et nomen obscurare quidam intentarunt. Sed ita fit ei quem Rex honorare desiderat, ut quanto maiori conatu alii detrahunt, eo solicitius Deus illius consulat honori. Sane illud erga Dei Genitricem impensum obsequium digno praemio non potuit defraudari; imo eodem tempore et Virginis privilegium a SCOTO assertum, et SCOTI honor mirifice diffusus, magnum suscipiunt incrementum. Honorificavit SCOTUS Dei Matrem, ab eadem vicissim honorificatur; egregie elucidavit Deiparam; nihil absonum piis viris videbitur, si pie dicamus *vitam consecutus aeternam*, iuxta illud Sapientissimi Viri enunciatum (1): *qui elucidant me vitam aeternam habebunt* (2) „.

Faxit Deus, ut Pius X Sanctorum catalogo adscribat in terris quem Deus inter coelites laudavit in coelis.

§ II. — *De B. Ioannis Duns Scoti Scriptis.*

28. — " Hic toti saeculo stupendo ingenio et memoria extitit. Et non solum in disputationibus acutissimus excelluit, sed etiam in scribendo, quia

(1) Eccl. c. XXIV, v. 31.
(2) Wadding. *Annal.* ad an. 4308, n. 44.

prae caeteris Theologis subtilissima quaedam opera scripsit, quae perspicacissima ingenia studentium et legentium admirantur (1) „. “ Fuit enim toti saeculo stupendus, quia ita in scribendo et disputando fuit acutissimus, ut a nullo suo tempore vinci poterat. Scripsit duo egregia et diversa scripta super Magistrum Sententiarum, quorum primum *Oxoniense,* alterum vero *Parisiense* appellatur. Scripsit etiam super omnes ferme Aristotelis Libros, praesertim super Metaphysicam. Item, super quatuor Evangelistas. Item, super Epistolas Pauli. Item, super Genesim ad litteram. Item, Sermones tam de tempore quam etiam de Sanctis, per totius anni circulum. Item, Quodlibeta aliqua. Item, Tractatum de *Primo rerum Principio.* Item, Collationes Parisienses. Item Tetragremmatha quaedam (2) „.

“ Qui quanta scripserit, quam subtilia et profunda in Theologia, et omnes Theologi noverunt, et nos in libro nostro *De Ecclesiasticis Scriptoribus* annotavimus (3) „. — “ Unde, inquit Pitsaeus, evidentius argumentum magni illius ingenii sumere poterimus, quam ex his quae vivens scripsit et moriens posteris reliquit? Scripsit autem, pro brevitate vitae quam vixit et altitudine rerum et multitudine librorum, plane mirabilia (4) „.

Praetermissis Scoti Operibus, temporum iniuria amissis, sequentia Maiorum diligentia nobis servavit, quae pene omnia saepe typis separatim prodierunt; in unum vero collecta, exceptis Scriptu-

---

(1) Marian. Florent. l. c.

(2) Id. *Compend. Chron. FF. Min.,* apud *Archiv. Franc. Histor.* An. II, fasc. IV. pag. 631.

(3) Trithem. *Chronica Monast. Hirsaug.*

(4) *De Scriptorib. Angl.* ad an. 1308.

ralibus, praedicabilibus et piis, edere curavit Lugduni an. 1639 perecelebris Lucas Wadingus, *Censuris, Scholiis, Commentariis*, magnique momenti Annotationibus illustrata. Sunt autem sequentia:

29. — I. — *Grammatica speculativa* seu tractatus de *Modis significandi*. — Idem ipsum Opus est quod nostro praemisimus *Lexico Scholastico philosophico theologico*, quodque iam an. 1902 typis edidimus bonaventurianis, compendio Vitae Scoti ornatum, notisque illustratum.

Genuinum esse Scoti foetum, pluribus evincit Wadingus (1), cuius sententia ms. Codicum auctoritate roboratur, Auctorumque coaevorum testimonio confirmatur. Satis notum fuisse et usitatum, comprobant frequentes eiusdem citationes apud Scriptores saec. XIV et XV et exemplaria vetustiora quae interdum inveniuntur. Pluries etiam cusum est, ex. gr. Venetiis an. 1499 et 1519, Parisiis 1605, Lugduni 1639 una cum aliis Scoti Operibus ab Wadingo, qui diligenter ad invicem binas editiones Venetas et Parisiensem contulit, ope Codicis mss. tunc temporis in Bibliotheca S. Francisci ad Ripas de Urbe adservati, cuius finis erat: *Explicit Liber Ioannis Scoti in Facultate Grammaticali, videlicet secundum Modos significandi, per me L. de Verona scriptum MCCCCLVI die 17 Octobris.*

" Tractatus porro in eo genere serius est et utilis, et valde necessarius ad intelligenda secundum veram vocum ethymologiam plurima, que tractantur in Logica et in Metaphysica: unde non immerito dixit Mauritius (2), haec praesupponere

(1) In *Censura* suae editioni praefixa.

(2) Qui edit. Ven. 1499 curavit.

diffusam cognitionem de modis significandi, quorum ignorantia, inquit, multum impedit a speculatione perfecta logicali et metaphysicali, maxime in doctrina huius Doctoris. Ad percipiendam etiam genuinam vim verborum et veram sermonis proprietatem valde conducet; neque sciam quis ex antiquis Grammaticis, quos ille ferme omnes consuluit, et aliquando citat, aut subtiliori modo, vel graviori methodo rudimenta haec, etsi levioris ponderis, et facilioris Minervae, pertractavit (1) „.

30. — II. — Super *Universalia* Porphyrii Quaestiones subtilissimae XXXVI.

III. — In Librum *Praedicamentorum* Aristotelis quaestiones XLIV.

IV. — In Libros *Perihermenias: a)* in I quaestiones XIII: *b)* in II qq. X.

V. — In eosdem Libros *Perihermenias* Opus secundum, qq. VIII, quas primo Wadingus edidit ex tribus codicibus vetustissimis, qui expresse memorant Scoti opus *primum* et *secundum* super Perihermenias. “ Videtur, ait Wadingus, Doctor, expleto primo opere, maturius, et dum per otium licuit, oblata occasione opus ponderosius expendendi, has quaestiones adiunxisse „.

VI. — In Libros *Elenchorum* quaestiones LVI primo editae Venetiis an. 1493; mox ib. an. 1499, curante Oliverio Ionto e Monte Gallorum, Artium et Medicinae Bononiae Professore, qui eas vocavit *sublime divini Scoti opus* (2).

---

(1) Wadingus cit.

(2) Sbaralea: *Supplementum et Castigatio ad Scriptores trium Ordinum S. Francisci.* — Romae 1806.

VII. — In Libros *Priorum Analitycorum* Aristotelis: *a)* in I qq. XXXVII: *b)* in II qq. VIII.

VIII. — In Libros *Posteriorum Analitycorum:* *a)* in I qq. XLVII: *b)* in II qq. XIII.

Praedicta Opera (II-VIII) ad Logicam spectantia scripta fuisse a DOCTORE SUBTILI adolescentiori aetate censet Wadingus: " Unde nihil mirum, quod provectiori et maturiori studio quaedam correxerit et in libris praesertim Sententiarum aliter tradiderit „. De authenticitate vero eorum nihil est cur dubitemus.

Primam editionem eam fuisse videtur quam an. 1500 Venetiis fieri curavit Mauritius Hibernicus Archiepiscopus Tuamensis, qui amplissimis et eruditis commentariis Opera Logicalia SCOTI illustravit. — Plures aliae subsequutae sunt horum Operum editiones, quas inter celebrior illa Constantii Cardinalis Sarnani Min. Conv. an. 1583, quae saepe iterata est. — P. Ludovicus Rodriguez Noyensis, Provinciae S. Iacobi alumnus, teste Wadingo, " Universalia et Praedicamenta doctis et copiosis quaestionibus articulisque dilucidavit (1) „.

Wadingus tandem suam paravit editionem ope omnium aliarum sibi notarum, necnon et trium mss. Codic. Biblioth. Vaticanae, quarti Monast. S. Mariae de Populo et quinti Collegii Gregoriani Benedictinorum. — Quaestionibus super *Universalia Porphyrii* adiecit Commentaria Mauritii de Portu, alias Hibernici, cuius in alia Opera Logicalia SCOTI Commentarii latent.

31. — IX. — In VIII Libros *Physicorum* Aristotelis *Expositio textualis.*

(1) Cf. Sbaralea cit.

X. — In eosdem *Quaestiones*; et quidem in I qq. XXIV, in II qq. XV, in III q. X, in IV qq. XVIII, in V qq. VII, in VI qq. X, in VII qq. VII, in VIII qq. IX.

Scotum in Libros *Physicorum* scripsisse testes sunt ipsius Operum nomenclatores, Willot, Pitsaeus, Possevinus, et Vitae Scriptores, iamque anno 1504 Venetiis Scoti opus in Libros Physicorum prodiisse refert Guillielmus Cave, *De Scriptoribus ecclesiasticis*, qui et aliam an. 1597 eiusdem Operis memorat editionem, quam an. 1617 tertia absolutior subsequuta est a Francisco Pitigiani Aretino O. F. M. castigata, commentariisque illustrata, quam et Wadingus in editione Lugdunensi an. 1639 inseruit.

Ast Wadingus, quamvis aliis consentiat, Scotum in *Physicorum* Aristotelis Libros scripsisse, dubitat tamen an quae sub Scoti nomine *Expositio* et *Quaestiones* circumferuntur, reapse authenticae sint, " suppositia namque esse multa persuadent, si non convincunt „, ait ipse. Carolus vero a Sto Floriano (1), Wadingi argumentis discussis et solutis, authenticitatem evincere conatur sequentibus praesertim rationibus:

a) Quod Scotus ipse *Metaph.* l. V. q. 9, l. IX. q. 14, *Oxon.* II. d. 2. q. 9, IV. d. 13. q. 1, suam ipsius videatur indigitare in *Physicos* expositionem, uti ex textuum collatione patet:

b) Quod tum codices ms., tum vetustiores editiones Scoti nomen praeseferant:

---

(1) *Ioannis Duns Scoti Philosophia nunc primum recentibus placitis accommodata* an. 1782, tom. V, Praef.

c) Quod facili negotio quae contra authenticitatem adducuntur solvi possint, uti reapse ipsemet solvit.

32. — XI. — Quaestiones super Libros Aristotelis *De Anima*. — " De hoc Opere, ait Wadingus, non est quod dubitem Scoti esse genuinum; praeterquam enim quod omnes ferme Scriptorum nomenclatores eum in Aristotelis libros *De Anima* scripsisse commemorent, et Possevinus Operis citet initium, in tribus codicibus Vaticanis mss., qui signantur numeris 869, 890, 3092, et in aliis duobus vetustissimis, sub ipsa Typographiae infantia, sine loci aut temporis notis, excusis, Quaestiones istas inveni praefixo nomine Scoti „. — Quatuor alios Codices mss. enumerat Sbaralea, et ed. Venet. an. 1517. Aliam longe correctiorem, commentariis amplissimis ornatam edidit Lugduni an. 1525 Hugo Cavellus, S. Iacobi Provinciae alumnus (1), postea Archiepiscopus Armachanus, qui et proprio marte quae deerant quaestiones supplevit; Scoti siquidem 23 dumtaxat supersunt *quaestiones*, vix materiam de *sensibus* et *intellectu* exhaurientes. — Eas citat Worilongus Scoti discipulus in II *Sent.* d. 3. q. 1.

33. — XII. — *Meteorologicorum* Libri quatuor. — Lib. I qq. XXVI, lib. II qq. IX, lib. III qq. IX, lib. IV qq. IV. — Asserit Pitsaeus hocce Scoti opus mss. extitisse in Collegiis S. Mariae Magdalenae, Balliolensi et Orialensi Oxoniae. Wadingus Codicem mss. ex Anglia recepit et publicavit, qui Scoti nomen praesefert, neque Scoti partum esse diffidit.

" Tractatus porro doctus est, curiosus et perutilis; neque ullum vidi in hoc genere ab antiquis

(1) Wadingus: *Scriptores Ordinis Minorum*

potiori aut ampliori studio exaratum. Versatum satis se ostendit auctor in re mathematica, astrologica, perspectiva, aliisque scientiis. Quartum librum non absolvit (1) „.

34. — XIII. — *De Rerum Principio* quaestiones XXVI, quas primo edidit Wadingus ex codice mss. in Bibliotheca percelebris Cardinalis Ximenez de Cisneros O. F. M. reperto, in cuius fine legitur: *Istae quaestiones fuerunt determinatae Oxoniae per Magistrum Iohannem Scoti* (2) *de Ordine Fratrum Minorum; et sunt quaestiones generales super Philosophiam.* Sequitur: " Istae quaestiones sunt ad usum Fratris Ferdinandi de Illiescas „, qui, iuxta Wadingum, circa finem saeculi XIV floruit, et sub Regibus Castellae Ioannis I et Henrici III praeclarissimis functus est legationibus. Eo tempore codicem exaratum fuisse, ipsiusmet suaderi potest scriptura, triplici tribuenda manui, italicae aut gallicae. Codex membran. est, fol. continens 103 binis scripta columnis, et mensurat 0,230×0,170. Adservatur in Archivo Colleg. S. Isidori de Urbe O. F. M. sub n. 15.

35. — XIV. — *De Primo Rerum omnium Principio,* quatuor tantum constat Capitulis, in quibus agit *de Ordinis essentialis divisione in ordinem eminentiae et dependentiae, et membrorum huius subdivisione* (cap. I); *de dictis quatuor divisionibus ostendendis et de extremis dictorum ordinum essentialium comparandis* (cap. II); *de triplici primitate in primo Principio ostendenda* (cap. III); *de simplicitate, in-*

---

(1) Wading. in *Censura* Operi praemissa.

(2) Non vero *Ioannem Scotum,* uti per errorem habetur apud Wadingum et infra pag. 624.

finitate et intellectualitate Primi Entis (cap. IV). — Plura ex commentariis ad Magistrum Sententiarum breviori calamo hic transcribit, ita ut sive doctrinam, sive dicendi modum spectes, Doctorem Subtilem proculdubio dicentem audias. Accedit auctoritas Codicum mss. saeculi XIV et XV, necnon et vetustissimarum editionum, sicut et Scoto synchron. Auctor. Petri Thomae, Ioannis Canonici, Ioannis Baccon et Adami Goddam, qui hunc tractatum in eorum scriptis citant.

Wadingus tres mss. cod. Vaticanos contulit, in quorum binis longam invenit additionem, quam cap. II apposuit. — Primo editus est Venetiis 1490; dein saepe ibidem et alibi cum aliis Scoti operibus.

" Tractatus iste vere aureus est, in quo Doctor, instar aquilae in altum volantis, quantum humano ingenio possibile esse videtur, naturam Primi rerum Principii, seu Causae supremae, indagat et scrutatur: quod non propriis naturae viribus, sed specialibus eiusdem Primi Principii adiutoriis confortatum praestitisse testantur et persuadent peculiaris eius in hoc Tractatu prae aliis devotio et veluti mentis in Deum continua ascensio; ita enim materiam hanc tractat, ut non minus accendat affectum quam illuminet intellectum, atque ut Soliloquium theologicum magis esse videatur quam scholastica dissertatio (1) „. Hunc Tractatum damus infra, post Quaestiones *De Rerum Principio*.

36. — XV. — *Theoremata* XXIII, quorum pene omnia in plures subdividuntur *conclusiones*, conti-

---

(1) Wad. *Praefatio ad Lectorem*.

nentes fundamentales regulas, maximas seu principia, praesertim philosophica, admodum subtilia.

Quamvis ex Nomenclatorum testimonio constet, plura scripsisse SCOTUM *Theoremata*, neque mss. codices, neque incunabulae editiones uniformem eorum exhibent ordinem. Ideo fieri potuit, ut aliorum opera Theoremata Theorematibus accesserint, sicque quaedam appareant a DOCTORIS SUBTILIS doctrina in aliis certo genuinis operibus contenta longe aliena. Nisi mavis dicere eum in aliorum sententia fuisse locutum, vel quae iunior minus recte scripserat provectiorem retractasse. — Prodierunt Venetiis an. 1497, 1499 studio Mauritii Hibernici, qui et ea annotationibus illustravit, ab Wadingo quoque adhibitis. Anno 1625 Cavellus noster correctiorem curavit editionem. — Pluries autem iam prodierant fere semper cum tractatu *De Primo Principio* (1), de quo supra.

XVI. — Tractatus *De Creditis* complectitur *Theoremata* XIV, XV et XVI, perperam, ait Sbaralea, aliis Theorematibus commixta, quae seorsim edi debuissent; nam ipsemet *Scotus* in tractatu de *Primo Principio,* cap. 4, concl. 9, citat hunc suum tractatum *De Creditis* veluti distinctum a *Theorematibus*, quae ibid. ipse adducit concl. 10.

37. — XVII. — *Collationes seu Disputationes.* — Sunt XXXIX, de rebus philosophicis et theologicis tractantes, habitasque fuisse Parisiis supponitur, unde et *Collationes* audiunt *Parisienses*. Priores XXXV ineunte saeculo XVI (1517) typis edi coeperunt, in quibus perpoliendis et illustrandis incubuere Antonius de Fantis, Ioannes Glarola,

(1) Cf. Sbaralea loc. cit.

Romulus Laurentianus O. Serv. B. V. M., Paulinus Berti, O. S. A., Cavellus, aliique. — Reliquas quatuor primus ex cod. mss. vaticano edidit Wadingus, qui censet non uno eodemque tempore omnes continuata serie scripsisse SCOTUM, sed prout occasio ferebat.

38. — XVIII. — *De Cognitione Dei* tractatum scripsisse SCOTUM asserunt ipsius operum Nomenclatores, eumque ex mutilo vaticano codice publici iuris fecit Wadingus. Sequentes duntaxat supersunt Quaestiones: I. *Utrum de Deo possit haberi cognitio media inter cognitionem fidei et patriae?* — II. *Utrum talis cognitio abstractiva possit dici cognitio scientialis?* — III. *Utrum cognitio abstractiva proprietatum personalium possit habere rationem scientiae?* — IV. *Utrum talis cognitio abstractiva, quae ponitur media, possit haberi de Deo per aliquod commune repraesentativum limitatum?* — V. *Utrum cognitio intuitiva et abstractiva possibilis haberi de Deo sint eiusdem speciei?* — VI. *Utrum cognitio abstractiva possibilis haberi de Deo et intuitiva de eodem simul possint stare in intellectu?*

39. — XIX. — *Quaestiones Miscellaneae de Formalitatibus:* sub quo titulo Wadingus typis mandavit sequentes *quaestiones* ex duplici vaticano codice extractas: I. *Utrum omne intrinsecum Deo sit omnino idem essentiae divinae, circumscripta quacumque operatione intellectus?* — II. *Utrum intellectus et voluntas in Deo, qui dicunt perfectiones absolutas, sint idem totaliter, vel distinguantur aliqualiter?* — III. *Utrum Sacerdos in peccato mortali actus ecclesiasticos exercens peccet mortaliter in quolibet actu?* — IV. *Utrum Praelati Ecclesiae possint dimittere poe-*

nam debitam pro peccatis secundum suam voluntatem? et utrum Indulgentiae tantum valeant quantum sonant? — V. *Utrum perfectissimus conceptus possibilis haberi de Deo a viatore ex puris naturalibus sit conceptus entis infiniti?* — VI. *Utrum per sacram Scripturam possit efficaciter probari finalis salus Salomonis?* — VII. *Utrum scientia Naturalis sit scientia una?*

40. — XX. — *In XII Libros Metaphysicorum Aristotelis Expositionem* Scotum scripsisse omnes pene admittunt: an vero quae sub eius nomine circumfertur, quamque Wadingus cum aliis Scoti Operibus edidit, Scoti sit foetum, plures affirmant, aliis eam Antonio Andreae tribuentibus. Sub Scoti nomine edita fuit a Mauritio Hibernico an. 1497 et 1501, ab Hugone Cavello an. 1624.

Recitatur Aristotelis textus, intermixtis brevioribus ut plurimum explicationibus, adiectisque amplioribus *Notandis* Scoti doctrinae generatim conformibus. — Explicit: " Quia igitur totum universum est sicut unus principatus, unus ergo erit Princeps, scilicet primum movens, et primum intelligibile, et primum appetibile, et bonum omnis boni, regens et gubernans totum universum. Qui est Deus benedictus per saecula infinita, Trinus in persona, et Unus in essentia infinita. Amen „.

XXI. — *Conclusiones Metaphysicae* ex XII Libris *Metaphysicorum* Aristotelis, quarum scopum sequentibus exponit Doctor:

" Conclusiones Metaphysicae Aristotelis, quas ipse in hoc libro probare ac determinare assertive intendit, prout potero breviter compilabo, non vacaturus (causa brevitatis) expositioni litterae, nec discussioni dubitationum, quae circa aliqua ex

conclusionibus ipsis, seu earum media, possent occurrere; sed solum sub conclusiva determinatione, prout littera ipsa sonat, vel ex ea potest elici, electurus sententiam illarum potissime partium huius doctrinae, in quibus potissime utilitas eius praecipua continetur. Partes vero alias, in quibus diffusius contra opiniones antiquorum invehitur, tamquam minus utiles et amplius taediosas, prosequi non intendo „.

Expliciunt: “ Et primum movens immobile, primum intelligibile, primum appetibile, coeli naturaeque principium, ac totius denique Princeps universi, et quomodo ex Ipso, per Ipsum et in Ipso sunt omnia, Ipsi honor et gloria in saecula saeculorum. Amen „.

XXII. — *Quaestiones super Libros Metaphysicorum Aristotelis.* Praeter *Expositionem* litterae et *Conclusiones* inde deductas, scripsit Doctor noster subtilissimas *Quaestiones* in singulos XII Libros Metaphysicorum, quae passim a synchronis auctoribus citantur, quasque ex parte, in priores nempe IX Libros, primum Mauritius Hibernicus edere curavit Venetiis 1497, ubi et an. 1499 iterum prodierunt. Quaestiones in libros X et XII ib. editae sunt an. 1505; Libr. XI inveniri hactenus non potuerunt. Hugo Cavellus multum insudavit in hoc Scoti opere perpoliendo, annotando, scholiis ornando, prioribusque longe meliorem editionem publicavit Venetiis an. 1625, ab Wadingo cum aliis Scoti Operibus reproductam, additis *Quaestionibus* in Libros X et XII ab ipsomet Cavello castigatis.

Lib. I continet quaestiones X, lib. II qq. VI,

l. III quaest. unic., l. IV qq. V, Lib. V. qq. XIV, Lib. VI qq. IV, lib. VII qq. XX, lib. VIII qq. IV, lib. IX qq. XV, lib. X qq. XXI, l. XII qq. XXIX. — Expliciunt:

" Dicit Philosophus, quod universitas entium est sicut unus principatus et unum regnum. Unus igitur est Princeps, quod est primum movens, et ideo perfectissime primum intelligibile, et ideo verissimum primum appetibile, et ideo optimum, quod est summe bonum, ipse Deus, qui et regnat in saecula saeculorum. Amen ".

41. — XXIII. — *In quatuor Libros Sententiarum Commentaria* seu *Scriptum Oxoniense* — " Potissimum hoc, ait Wadingus (1), inter Scoti Opera, Auctorem non tam in fronte praefert, quam ipsa sua dignitate refert. Praestantissimi Doctoris in dicendo acumen, in disserendo copiam, in asserendo pondus, in principiis stabiliendis firmitatem, in connectendis constantiam, prae reliquis eiusdem Scriptis hoc maxime commendat. Atque uti felicissimi ingenii nobilissimum partum, et amplissimae doctrinae fertile seminarium omnes non tam amplectuntur quam admirantur, quippe quod sparsim variis libris, sive ipse sive alii docent, hic mira contextura vel habent diffuse scriptum, vel exuberanti compendio collectum, aut foecundo principiorum alvo compressum.

" Hoc Opus non plene complevit Scotus, neque ad omnes Distinctiones adhibuit Commentarios. At Discipuli, iusta censura, reliquis viri doctissimi elucubrationibus hanc praeferentes, ut universo Sodalitio commendatissimam, ita et in-

(1) In *Censura*.

tegram voluerunt. Ex Lectura itaque Parisiensi (*Report. etc.*) compleverunt, et quae hic deerant illinc transtulerunt „; non quidem multa, uti in editione quae modo paramus, Deo dante, notabimus.

Ponderosissimi huiusce Operis frequentes sunt ubique codices mss. saec. XIV et XV; editiones vero ab arte typographica inventa prope innumerae. Liber I primo prodiit Venetiis an. 1472 a doctissimo Antonio Trombetta O. F. M. Teologo Patavino emendatus; ib. 1477. — Libri II et III ib. an. 1474, 1477, 1478. — Lib. IV Norimbergae 1481 et 1493. — Totum Opus Venetiis 1477 cura et studio Thomae Penchet Augustiniano, adiuvante Bartholomaeo Bellato Feltrensi Minorita: ib. 1490 una cum *Quodlibetis,* tractatu *De Primo Principio* et *Tabula Generali* solemnium Scoti propositionum ex omnibus ferme eius Operibus, curante Gratiano Brixiano O. F. M. (1): 1497 et 1503 ib. a Philippo Balneocaballensi Minorita: an. 1506 ib. a Mauritio Hibernico: 1515 ib. ab Antonio di Fantis, addito *Mari magno Scotico* seu *Tabula generali:* an. 1517 et 1520 a Ioan. Glarola O. F. M. una cum *Collationibus:* an. 1620 a Paulino Berti Augustiniano; et eodem anno Antuerpiae a Cavello, qui nihil praetermisit quod ad Operis dignitatem et integritatem posset desiderari. Quam editionem adoptavit Wadingus pro sua Lugduni facta an 1639., adiectis doctissimorum Scotistarum Francisci Lycheti, Antonii Hichaei, Ioannis Poncii et ipsiusmet Hugonis Cavelli Commentariis.

Novissimam editionem fuisse arbitramur quam

(1) Ad cuius editionis fidem novam ad Claras Aquas publicandam suscepimus; plura namque sunt in quibus posteriores editiones ab ea dissentiunt.

Romae fecit an. 1754 P. Antonius Barros, quondam S. Iacobi Provinciae Minister, tunc Procurator Generalis, sumptibus Illmi. Dni Andreae de Gondar, Metropolitanae Ecclesiae Compostellanae Canonici Cantoris.

42. — XXIV. — *Reportata Parisiensia* — Bis Doctor Subtilis Libros Sententiarum commentavit: hinc Scriptum *Oxoniense*, de quo supra, et Scriptum *Parisiense* seu *Reportata* sive Reportationes *Parisienses*, in quibus, praetermissis quaestionibus philosophicis passim in Oxoniensi occurrentibus, sola theologica ut plurimum compendiosius tractat, rarissime a priori sententia recedens.

Opus hoc scripsisse videtur data occasione rerum in scholis explicandarum, uti ex quibusdam expressionibus deducit Wadingus; ex. gr. *quia sicut heri arguebatur: sic finis disputationis in aula*, etc. Hinc neque Magistri Libros statuto ordine interpretavit; sed post primum quartum, deinde secundum, postremo tertii partem, ut Wadingus satis ostendit ex pluribus ipsius Scoti citationibus. Tertii autem priores tantum 18 Distinctiones explicavit Scotus: reliquae ab aliquo Scotista adiectae sunt.

Reportatarum Liber I editus est Venetiis an. 1478 opera Bartholomaei Bellati O. F. M.; quam editionem Wadingus contulit cum vetusto mss. codice vaticano, inseruitque in sua editione. Eodem codice et alio in Conventu S. Francisci a Ripa olim asservato usus est ad editionem Libri II praeparandam: libr. IV ex codice S. Francisci a Ripa extraxit. Libr. III priores 18 Distinctiones diligenter ipsemet correxit. Sicque legitima Scoti *Re-*

portata, ad an. 1517 ab omnibus citata, in honorem debitum restituit, repudiatis spuriis Reportatis praefato anno primo in lucem editis, et frequenter adhibitis usque ad an. 1639, quo editio Wadingi prodiit.

43. — XXV. — *Quodlibetales Quaestiones* seu *Quodlibeta Scholastica.* Prouti Medii Aevii ferebat mos apud Universitates, debuit et SCOTUS Parisiis durum sustinere examinis periculum ad Doctoris lauream, de Superiorum mandato, assequendam. De *quolibet* proposito dubio respondere oportebat, unde et *Quaestiones*, diffusius postea tractatae, *quodlibetales* audiebant. XXI quaestiones comprehendit SCOTI Quodlibetum, " opus pretiosissimum et medullam doctrinae, quam in Sententiis tradidit, maiori claritate, faciliori methodo et solidiori argumentorum fundamento complectens „ (1).

Ab ipsamet Typographiae infantia in lucem prodierunt, et saepe postea, ferme semper una cum Scripto *Oxoniensi.*

Haec sunt SCOTI Opera ab Wadingo Lugduni edita an. 1639., quae iterum Parisiis cusa sunt an. 1891-1895 apud Vives, quorumdam Fratrum Minorum Franciae cura, qui et addere censuerunt

44. — XXVI. — Tractatum de *Perfectione Statuum,* unquam antea editum, quem SCOTUM scripsisse et Nomenclatores referunt, et plures codices mss. testantur. Incipit: " Quod status Praelatorum " . . Explicit: " Ista humiliter sunt dicta et sine aliqua praesumptione vel temeraria assertione sunt scripta „.

(1) Wandingus in *Censura.*

Sequitur in mss. membr. Collegii Mertonensi Oxoniae, quo usi sunt Editores: " Explicit opus Doctoris Subtilis, intitulatum *Duns de Perfectione Statuum*, scriptum per me Ioannem Reynbold Almanicum de Monte Ornato, anno Domini MCCCC (1) „.

45. — De Operibus Scoti ineditis. — Praeter descripta, plura alia recensentur Doctoris Subtilis Opera, quae vel iniuria temporum perierunt, vel hominum incuria sub scriniorum iacent pulvere. Sunt autem ex Pitsaeo: *Lectura in Genesim*, libr. 1: *Commentarii in Evangelia*, lib. IV: *In Epistolas D. Pauli*, lib. plures: *Sermones de Sanctis*, lib. 1: *Sermones de Tempore*, lib. 1: *Commentarii imperfecti*, l. 1; et alia plurima. — Ex Bodlej (*Biblioth.* t. 1) *Commentarii in Apocalypsim.* — Plura alia Scoto tribuuntur Opera inedita, quae enumerare vacat.

Quanti autem Scoti Scripta semper facta fuerint, vel ex eo liquet, quod Eduardus Rex Angliae, Scholasticorum libris undique collectis et feretro impositis, rogo tradendos praeceperit, conclamante turba: *Funus Scoti et Scotistarum* (2).

§ III. — *B. Ioannis Duns Scoti seraphicae doctrinae praestantia.*

46. — Auctorum testimonium. — " Hic etiam lacte suae sapientiae multos discipulos enutrivit, quorum ingeniis mirum in modum Philosophia crevit (3) „; " tantumque laudis, gratiaeque consecutus est, ut discipuli paene ex omni mundi

(1) Circa authenticitatem huius tractatus cfr. periodicum *Luce e Amore* a Fratribus Minoribus Prov. S. Bonaventurae editum, an. VI. pag. 498 seqq.

(2) Gravina O. Praedic.: *Praescript. Cathol.*

(3) Mar. Flor. ll. cit.

angulo, confluerent, eo magistro ac duce uterentur, et abditissima S. Theologiae arcana, quae divino pectore promebat, profundius exciperent et diligentius custodirent (1) „. Theologorum suo aevo nulli secundus, Begardos verbo, haereticos omnes ubique gentium alios scripto confudit, summum Ecclesiae Catholicae ornamentum (2) „. — " Doctrina eius, innixa catholicae fidei firmissimis fundamentis, est catholicissima, et in omnibus et per omnia fidei pedissequa, sacrae utriusque Testamenti Scripturae testimoniis summopere roborata, Sanctorum Patrum, et praesertim praeclarissimi Ecclesiae Solis Augustini auctoritatibus confirmata, scaturientis fontis subtilitatis amnibus irrigantibus fertilis, subtilis discursibus, inexpugnabilibus responsis armata, gladiis argumentorum strenua, ac tandem solidissimis argumentorum moenibus secura (3) „. " Cuius doctrina, subiungit Possevinus (4), grave illud testimonium extat, quod libri eius absque ullo erroris naevo usque in hanc diem inviolati permanserint (5) „. Siquidem, " omnem, ut pie autumo, potaverat SCOTUS de dominici pectoris fonte doctrinam, quando Iesum Salvatorem sub Pueruli specie visum oculis, osculis et amplexibus attre-

---

(1) Rodulph. *Histor. Seraph. Relig.* 1580.

(2) *Menol. Sanct.* a Dempstero edit. 1626.

(3) Sosa, loc. cit. § 6.

(4) In *Apparatu.*

(5) Consonat Rmus D. Salv. Talamo hodiernus S. Petri in Urbe Canonicus: « L'ortodossia delle opinioni di Duns Scoto... è dimostrata chiaramente dalle Opere, non solo di lui, ma eziandio di quegli assai dotti filosofi e teologi che, per tutto il medio evo tennero per le opinioni del Dottor Sottile, con quel calore che sa ogni cultore della storia letteraria di quell' epoca, senza che la Chiesa le avesse mai riprovate in tempi, in cui gli studi si svolgevano all'ombra e sotto la dipendenza di Lei ».

etavit (1) „. “ Certe qui ad eius scripta oculos convertit, facile videbit, quod non modo pietas christiana orthodoxo Doctore digna, verum etiam doctrina et humilitas pari gressu in eisdem incedunt. Disseruit ille quidem quod magis ex veritate visum est (2); ea tamen animi moderatione, ut sine cuiusquam praeiudicio veritas suas ferat partes, et illi quorum sententia impugnatur debitam reverentiam. Nec enim sua ita lectori inculcare studuit, velut sine omni haesitatione sequenda; imo ne eumdem ab aliorum sequela absterreret, propria interdum placita, non secus ac aliorum, aequa discutit lance, ut vel inde non solum animi sincerus candor, sed veritatis, non gloriae, studium in eo fuisse legentibus apparet (3) „.

47. — Ab Ordine docenda praescribitur. — Merito igitur “ brevi post mortem Scoti Comitiis generalibus declaratus est *Magister* et *Doctor Ordinis* et omnes iussi sunt eiusdem doctrinam profiteri (4) „, et “ ab ipso ferme obitu coepit haberi in honore per universum Sodalitium, et eius doctrina placere: eam tradiderunt aliis discipuli, et ab his ad posteros transivit. Ab uno et altero saeculo in disciplina scholastica ab universis Minoritis habetur pro antesignano et communi Magistro, et in aliquot Comitiis Generalibus statutum est, ut Lectores omnes et Magistri, tam in cursu Philoso-

---

(1) P. Ios. Leali a Ver. — *Paediae Scoticae,* Patav. 1682.

(2) « Sed absque studio et ira, tranquille et solius veritatis inquirendae vel determinandae ratione habita... Unde certo solidum et accuratum Theologiae studium haud parum promovit et dilatavit ». — Hurter, *Nomencl. Lit....* tom. IV. Oenip. 1899, pag. 367.

(3) Wadding. l. c. n. 22.

(4) H. Crombach. S. I. l. cit.

phico quam Theologico, eius sententiam sequerentur (1) „. Ex. gr. in Congregatione Gli Neapoli celebrata an. 1590 sancitum est pro Familia Cismontana, ut in studiis Generalibus " Lectorum unusquisque lectionem unam ex DOCTORE SUBTILI quotidie legat (2) „.

In Congregatione Gli Romae celebrata an. 1615: " imponitur Patribus Lectoribus Theologiae, ut declarato breviter textu SCOTI, facta electione alicuius Doctoris Scotistae, quatenus expediens fuerit, in utilitatem studentium, illius doctrinam explicent et sequantur (3) „.

In Congr. Gli Romae 1691, praesidente P. Iosepho Felzes, ad id specialiter delegato ab Emo Card. Cybo Protectore:

" Explicantes statutum Gle (Sambucae) cap. 5, §§ 4. n. 9 et 14, praeter disposita pro Lectoribus Artium, declaramus omnes Theologiae Lectores in quolibet studio ad mentem SCOTI, sub immediata amissione Lecturae, teneri ad S. Theologiam legendum: sed unum ex ipsis antiquiorem in Lectura legere debere textum SCOTI, illumque audientibus studentibus sine scripto in cathedra interpretari, secundum saniorem et fideliorem modernam Scotistarum expositionem „.

In Congr. Gli celebrata Victoriae an. 1694 sub praesid. Illmi D. Fr. Ioannis a Sta Maria Alonso y Valeria O. F. M. Episc. Celsonensi, statutum est pro Familia Ultr. (in sensu Capituli), " quod Lectores Theologiae, tam Provinciales, sub poena non

(1) Wadding. ib. n. 84.

(2) *Chronol. Histor. Legal.* tom. I pag. 361.

(3) Ib. 547.

consequendae sexennalis Paternitatis, quam Generales, sub poena non Iubilandi, teneantur intra quatuor annorum spatium legere suis studentibus, vel scribentibus, vel ex textu Scoti audientibus, omnes theologicas materias, videlicet singulorum tractatuum quaestiones principaliores in quatuor libris Sententiarum Doctoris Subtilis contentas, et omnino ad eius mentem (1) „. Quae praescripta renovata invenies in omnibus pene Ordinis nostri Capitulis et Congregationibus Generalibus, quorum vestigia premens Capitulum Generale an. 1830, sub praesidentia Excmi D. Francisci Tiberi Nuntii Apostolici, Compluti in Hispania celebratum, statuit:

“ P. Fr. Laurentii Altieri Philosophia textus erit, et per epitomem Patris a Sancto Floriano, iam in lucem editam, principales quaestiones Scholae nostri Venerabilis Subtilis Magistri, cuius doctrinam, *iuxta Ordinis Statuta,* sequi tenemur, lucubrabuntur.

“ Cum secundum nostras Leges Subtilis nostri Magistri doctrinam docere et defendere debeamus, Collegiis explanabitur Theologia iuxta institutiones P. Fr. Andreae de Sgambati, qui omnium viam diversorum classium lectioni textus erit „.

Qua vero fidelitate Minorum Ordo Scoti doctrinae adhaeserit, testantur innumera fere et doctissima opera a nostris Consodalibus ad mentem Doctoris Subtilis conscripta, testatur et Scholae Franciscanae nomen, quae a saeculis *Scotistam* audit, de qua Ioannes Caramuel scribebat (2): “ Scoti Schola numerosior est aliis simul sumptis „, et Fri-

(1) *Chron.* Venetiis MDCCXVIII p. 267.

(2) *Theol. Fund.* l. II. d. 10.

dericus Estumelius(1): " Schola Scoti, sive professorum numerum, sive qualitatem spectes, nulli secunda „.

Ex exteris vero Scoti doctrinam mirantur et laudant omnes; amplexati sunt plurimi, et apud celebriores catholicas Universitates propriam habuit cathedram. — Iam in Concilio Basileensi inter Doctores Ecclesiae laudatur a Ioanne Polemar, a Turrecremata vero inter solemniores et magnos Doctores.

Plures Scoti peculiares opiniones communiter a Doctoribus admittuntur, et, uti supra retulimus, doctrina de Immaculata B. V. Mariae Conceptione, pro qua Scotistae quique, Ducis vestigia prementes, viriliter decertavere, inter fidei dogmata recensetur; qui quidem triumphus, vel unus, satis esset Doctoris Mariani memoriae in aeternum extollendae.

Scoti Doctrina a Summis Pontificibus commendata.

Porro et a SS. Pontificibus Doctoris Subtilis doctrina saepe fuit approbata, non solum permittendo quod ubique libere doceretur, quodque in praecipuis catholici Orbis Universitatibus propriam haberet scholam, verum etiam Constitutiones diversarum Franciscalium Familiarum approbando, queis ut Scoti doctrina fideliter traderetur erat sancitum, sub gravibus quoque poenis. Innuere sufficiat

48. — An. 1501 d. VII April. Alex. VI Breve edidit *Nuper attendentes*..., quo Constitutiones Gles, a Capitulo Interamnensi anno praecedenti conditae et a duobus Cardinalibus diligenter recognitae, ap-

(1) *Unilabium Orbis*, etc.

probantur, in quibus statuitur, ut " in studiis generalibus, in quibus Sententiae leguntur, in toto triennio teneantur legisse quatuor libros Sententiarum cum quaestionibus DOCTORIS SUBTILIS, aut alterius .... (1) „.

49. — An. 1524 d. XXIV Sept. Clemens VII praefatas confirmavit Constitutiones, Brevi *Cum Superioribus*.

50. — An. 1568 d. XXIII Iulii S. Pius V, Brevi *Illa Nos cura,* Minorum Conventualium approbavit Constitutiones Gles., quibus praecipitur: " In maioribus Studiis Regentes duas lectiones theologicas interpretentur, alteram practicam... alteram speculativam ex SCOTO (2) „.

51. — An. 1593, sub praesidentia Illmi ac Rmi Dni Camilli Gaetani Patriarchae Alexandrini et Nuntii Aplici in Hispania, ad hoc specialiter a Clemente VIII delegati, celebrata est Vallisoleti Congregatio Glis, in qua " communi Patrum consilio et unanimi consensu determinatum est, ut omnia et singula Statuta, Constitutiones et Decreta, superioribus Capitulis et Congregationibus Generalibus ab anno Domini 1553 edita et confecta, pro faciliori intelligentia et observatione in compendium et certam methodum redigantur „. Quod ut cito fieret diligenter curavit novus Minister Generalis Bonaventura a Calataierone, qui sic ordinata noviter Statuta die 25 Iunii 1595 publicavit et ab omnibus observari iussit, quae sequentia ad rem nostram habent:

" Universis Studiorum Lectoribus praecipimus,

---

(1) *Chronol.* t. I. p. 163.

(2) *Bullar. Roman.* tom. VII. pag. 691.

ut litteram Scoti solum, et non alios Auctores, ex professo explicare conentur. Logicae et Philosophiae Lectores eos Auctores interpretandos suscipiant, quos ad doctrinam Scoti et commodiores et aptiores esse cognoverint. — Lectores vero Theologi, quatuor annorum spatio, cursum unum absolvere conentur; quo tempore quatuor Sententiarum Scoti libros, quoad fieri possit, interpretari curent (1) „. — Quae sin explicite, implicite saltem approbata fuerunt a Clemente VIII per Breve *Decet Romanum Pontificem....* d. XXVI Iunii 1603, quo rationem studiorum ab Ordine propositam confirmat.

52. — An. 1625, d. XVIII Dec. Urbanus VIII, Brevi *Iniuncti Nobis, Statuta Barchinonensia* in Congregatione Gli Segoviae 1621 accuratius revisa, " appostolica auctoritate perpetuo approbat et confirmat, illisque inviolabilis apostolicae firmitatis robur adiicit „; quibus in Statutis " universis studiorum Lectoribus praecipitur, ut semper eiusdem Doctoris Subtilis doctrinam docere, et eius opiniones defendere, atque eius mentem accurate explicare conentur. Lectores vero Artium eos auctores interpretandos suscipiant, quos ad doctrinam Scoti et commodiores et aptiores esse cognoverint, id magnopere quidem cupimus, ac adeo mandamus (2) „.

53. — An. 1628, d. XV Maii Urbanus VIII Breve *Militantis Ecclesiae* edidit, quo approbat Const. Gles Minor. Conventualium *Urbanianas*, quibus praescribitur: " In Collegiis autem... primus Regens Controversiarum disputationes, sive ex Scoto, Divo Bonaventura...., legere teneatur „...

(1) *Chronol.* tom. I. pag. 362 et 401.
(2) *Chronol.* tom. I. pag. 677 et 620.

54. — An. 1634, d. XXXI Oct. idem Urbanus VIII Brevi *Ad eximios*, de S. R. E. Cardinalium negotiis Regularium praepositorum consilio, Constitutiones in Capitulo Generali sub praesidentia Rmi D. Nuntii Aplici, ad hoc ab eodem Urbanus VIII specialiter destinati, Toleti celebrati anno 1633 editas, apostolica auctoritate approbat et confirmat, illisque inviolabilis apostolicae firmitatis robur adiicit. In quibus quidem Constitutionibus sequentia *pro utraque Familia*, Cismontana et Ultramontana, praescribuntur:

" Quia praeter observantiam regularis disciplinae etiam necessarium est, non solum ad Ordinis nostri decorem, sed ad totius Ecclesiae Dei utilitatem ac catholicorum in fide confirmationem, et conversionem haereticorum ad illam, ut ubique habeatur maxima ratio studiorum omnium, ac is sit semper in ipsis ordo, forma, exercitium, frequentatio, cultus, sicut illorum dignitas petit, utilitas exigit, et Generalia Statuta disponunt, ut propterea Lectores et studentes, qui Constitutionum ad studia pertinentium transgressores extiterint, non tantum poenis earumdem Constitutionum decreto taxatis, sed gravioribus etiam Superiorum Generalium arbitratu, plectantur.

" Philosophiae et Theologiae Lectores irremissibiliter proprio Lectoratu priventur, si directe vel indirecte, voce vel scripto, deflexerint a Scoti doctrina.

" Et ut, quantum fieri poterit, conservetur etiam in Ordine nostro uniformitas philosophicarum sententiarum Subtilissimi nostri Doctoris, Rmus P. Generalis Minister quamprimum committet qua-

tuor ad minus ex Doctoribus Patribus conficiendum Artium Cursum in Scoti doctrina, quem postea Cursum ea lege semper sequi debebunt Philosophiae Lectores, qui, si scripto in suis lectionibus ab aliqua ex sententiis in eodem Cursu contentis deflexerint, irrimissibiliter Lectoratus officio priventur. Possint tamen, si velint, oretenus tantum in aliquam ex dictis sententiis, velut Scoti doctrinae non consonam, interdum insurgere. Et ut sine ulla controversia suum feliciter ubique sortiatur effectum dicti Cursus introductio, curabit idem Rmus P. Generalis Minister, ut conficiantur Cursus in singulis principalioribus Nationibus, Hispanica, Italica, Gallica, Germanica simul et Belgica, suoque quaeque Natio utatur Cursu usquequo ex dictis quatuor conficiatur unus, quo in tota Religione postmodum uti tenebuntur Philosophiae Lectores.

" Ad hoc etiam, ut omnes possint se commode in doctrina et littera Scoti exercere, curabit Rmus P. Generalis Minister, ut quantocius fieri poterit eius scripta super Sententias praelo mandentur, pro nunc in octavo, quorum tot excudantur exemplaria, quot pro singulis Religionis Provinciis sufficere iudicaverit. Sedulam etiam operam navabit idem Generalis Minister, quatenus universa eiusdem Subtilis Doctoris Opera praelo tradantur in folio, quorum tot insuper excudantur exemplaria, quot principalioribus saltem singularum Provinciarum bibliothecis necessaria fore decreverit „.

Pro *Familia* vero *Cismontana* (in sensu Capituli *Toleti* celebrati): " Quoniam summopere cupimus, ut, quantum fieri poterit, notitiam et intelligentiam litterae Doctoris Subtilis assequantur

studentes theologi, consulto statuimus, ut deinceps unus ex Sacrae Theologiae Lectoribus textum Scoti verbo duntaxat explanet, ad eum modum quo in Italia Lectores Theologi eamdem Scoti litteram suis studentibus explicant, illa videlicet lege, ut moderatam partem textus, prout eiusdem textus obscuritas vel claritas exegerit, designent, substantiam et conceptus eius memoriae tradant, in tres aut quatuor particulas dividant, per easdem divisas ordinate discurrant, discurrendo germanam Scoti, sive docentis sive impugnantis, sententiam aperiant, textus contradictiones, si quae fuerint, solvant, in elucidatam doctrinam proprias et alienas difficultates dissolvant: quibus absolutis, Scoti librum assumant, declaratum textum legant, ponderent, et veluti construendo explanent studentibus, qui tunc temporis in propriis Scoti libris eumdem textum aspicient. Provinciales Ministri destinabunt Lectorem illum qui maiorem propensionem praesetulerit ad memoratam Scoti textus explanationem. Deputati Lectores qui renuerint, et Provinciales Ministri qui ipsos destinare neglexerint, sint ipso facto irremisibiliter suis officiis privati (1).

55. — An. 1639 in Capitulo Gli Romano, approbante speciali modo Urbano VIII, decisum est, ut Statuta Cismontanae Familiae, per eiusdem Patres revisa, reformarentur et ad normam Apostolicarum Constitutionum strictius reducerentur (2); quod quidem iam in Capitulo Gli Romano an. 1625, approbante eodem Urbano VIII, decisum fuerat (3),

(1) *Chronol.* tom. I. pag. 696 sqq.

(2) *Chronol. Historico Leg.....* continens .... ab an. 1633 usque ad an. 1718. — Venet. MDCCXVIII, pag. 13.

(3) Ib. tom. I. pag. 676.

tertioque mandatum est a Capitulo Toletano 1658, confirmante Alexandro VII (1). — Quibus praescriptionibus inhaerens Rmus P. Michael Angelus a Sambuca, Minister Generalis, *Constitutiones et Statuta generalia Cismontanae Familiae* in unum colligere curavit et Sacrae Congregationis Episc. et Regular. examini atque approbationi subiecit; quae S. Congregatio, die XVIII Aug. 1662, " Eminentissimis Carpineo, Franciotto et Brancaccio referentibus, praeinsertam Constitutionum recollectionem approbandam et confirmandam esse censuit, prout approbavit et confirmavit, ac dari typis et ab omnibus, ad quos spectat, seu spectabit in futurum, inviolabiliter observari mandavit „. — Quae Constitutiones sic habent:

" Lectores S. Theologiae, non discedendo a methodo praescripta a f. m. Clemente VIII, legent theologicas materias iuxta methodum modernorum ad aures SUBTILIS MAGISTRI, vel dictando illas discipulis scribentibus, vel explicando Cursum theologicum ex recentiori Magistro in Schola nostra versatiori.

" Lectores Logicae et Philosophiae spatio trium annorum doceant quae ad Theologiam audiendam necessaria existimabunt; et ab illis auctoribus eruditionem hauriant, quos ad doctrinam SCOTI aptiores esse iudicaverint.

" Lectores vero Theologiae, quatuor annorum circulo, quatuor Libros Sententiarum SCOTI interpretari conentur (2) „.

(1) Ib. Venetiis MDCCXVIII, pag. 83.
(2) Ib. ad calcem, pag. 25.

56. — An. 1653 d. XX Iun. S. Congr. Episc. et Regul. approbavit et ab omnibus ad quos spectat et pro tempore spectabit in futurum inviolabiliter observare iussit *Statuta Generalia* edita in Capitulo Generalissimo celebrato Romae die 27 Maii 1651, praesidente Emo D. D. Francisco Episcopo Sabinensi, Cardinali Barberino, S. R. C. Vice-Cancellario, Protectore nostro, a SS. D. N. Innocentio X specialiter delegato... Quibus in Statutis praescribitur pro familia Cismontana:

" Lectores Artium docebunt deinceps vel per scripturam dictandam et scribendam a discipulis, vel per librum impressum assumendum ex provatioribus doctoribus, qui ad mentem Scoti scripserunt Cursum moderniorem.

" Lectores vero Sacrae Theologiae, non discedendo a methodo praescripta a s. memoriae Clemente VIII, legent theologicas materias iuxta methodum modernorum ad aures Subtilis Magistri, vel dictando illas disciplulis scribentibus, vel explicando Cursum theologicum ex recentiori Magistro in Schola nostra versatiori „.

57. — An. 1642 d. XXII Dec. Urbanus VIII, per Breve *Alias,* Constitutiones Gles. per primarios totius Reformae Patres ad hoc specialiter deputatos collectas pro Reformatis Cismontanae Familiae Provinciis in Congregatione Gli Romana an. 1642, approbat, illisque inviolabilis apostolicae firmitatis robur adiicit; in quibus Constitutionibus sequentia praecipiuntur:

" Siano obligati i Lettori di Teologia nello spazio di quattro anni di leggere tutte le materie quali si contengono nelli quattro Libri delle Sen-

tenze di Scoto, non leggendo totalmente la lettera, ma cavando da essa la dottrina, la quale potranno accompagnare con quella di S. Bonaventura ed altri approvati Scolastici, servendosi sopra tutto de Santi Padri e Concilii.

" Li Lettori poi di Logica e Filosofia siano tenuti in termine di tre anni finire il corso incominciato, cavandoli da buoni Filosofi et ordinandoli alla dottrina di Scoto a voce, o in scritto.

" Chi de suddetti Lettori mancherà a quanto si è ordinato, o notabilmente lascierà le sue lezioni, sia privo della Lettura dal P. Ministro, o vero dal P. Generale, se sarà istituito da esso (1) „.

58. — An. 1654 d. VI Iunii, sub praesidentia Emi D. Card. Franc. Barberini Ordinis Protectore, ex delegatione speciali Innocentii X, habita est Romae Congr. Glis., in qua, inter alia, " renovatur Statutum ut in unoquoque Studio sacrae Theologiae antiquior Lector legat textum Scoti ad litteram, sine scriptis, tam in studiis Observantium quam Reformatorum „.

" Confirmamus suprascripta Decreta, eaque mandamus ab iis, ad quos spectat, inviolabiliter observari. — L. ✠ S. Fr. Cardinalis Barberinus Protector — Agapitus Colortius Secretarius (2) „.

59. — An. 1729 d. II Maii Benedictus XIII, per Breve *Ad Pastoralis dignitatis,* auctoritate Apostolica confirmavit Constitutiones in Capitulo Gli Romae, sub praesidentia Innocentii XIII an. 1723 celebrato, editas, ab Emis Corsino Ordinis Protectore et Cozza O. F. M. Cardinalibus revisas atque in

(1) *Chronol.* Venet. MDCCXVIII pag. 39-40.

(2) Ib. p. 77.

meliorem formam redactas, illisque inviolabilis apostolicae firmitatis robur adiecit. Quae quidem Constitutiones habent:

" Lecto libello supplici R. P. Fr. Hieronymi a Mortefortino, super *Summa theologica* SUBTILIS DOCTORIS nostri ab eodem iuxta Summam Doctoris Angelici concinnata, statuitur ut imprimatur primus Tomus expensis Religionis (1) „.

60. — An. 1757 d. XII Sept. Benedictus XIV *Elenchum Tractatuum et Quaestionum, quas in nostris Scholis singulis quadrienniis, iuxta mentem* SUBTILISSIMI DOCTORIS IOANNIS DUNS SCOTI, *Rmus P. Clemens a Panormo Minister Generalis omnibus Sacrae Theologiae Lectoribus Generalibus mandat peragendas pro recta atque ordinata in universo Ordine nostrorum Studentium institutione* " magnopere probavit, eumdemque Ministrum Glem hortandum censuit, ut opportunis quibusque rationibus, utendo facultatibus sibi competentibus, cum consilio Discretorii Generalis, saluberrimum opus urgeat et prosequatur. . . . . Contrariis quibuscumque non obstantibus (2) „.

61. — An. 1758 d. XV Aprilis idem Benedictus XIV, Brevi *Iniuncti Nobis,* confirmavit et approbavit, adiecto inviolabilis apostolicae auctoritatis robore, Decretum Generale Definitorii Glis Ord. FF. Min. Cap. *De Studiis ordinate et fructuose peragendis,* quo praescribitur:

---

(1) Huiusce ingentis laboris ac magni momenti *Summae* nova editio Romae facta est 1901-1903, curantibus PP. Cypriano Paolini, Provinciae Corsicae, et Mariano Fernández, Provinciae S. Iacobi, qui et eodem tempore ibidem ediderunt P. Claudii Frassen praeclarum Opus *Scotus Academicus* iuxta correctiones annotationesque ipsius Auctoris in Nationali Bibliotheca Parisiensi asservatas.

(2) *Chronol.* tom. IV, pag. 278.

" In tradendo Philosophiam non sequatur quilibet P. Lector genium suum, neque sensum recentiorum Philosophorum, sed, uti nostrae Constitutiones hortantur, sententiam S. Bonaventurae, aut deficientibus libris de illa tractantibus, sententiam Scoti in toto Ordine Minorum acceptatam, vel huic magis conformem doceat „.

62. — An. 1823 d. X Ian. Pius VII, per Breve *Non raro in humanis*, confirmavit Constitutiones *Urbanianas* Ord. Min. Conv., Urbano VIII an. 1628 approbatas, uti supra [n. 53] retulimus.

63. — An. 1827 Rmus P. Ioannes a Capistrano Minister Generalis Constitutiones *Capistranas* pro Familia Cismontana publicavit, in Epistola iisdem praemissa inquiens: " Ut iisdem roboris cuiusvis culmen accederet, ab Apostolica Sede approbationem et postulavimus et obtinuimus „. — Quae porro Constitutiones habent:

" Praecipimus Lectoribus universis, ut in legendi munere Doctorem Subtilem ducem sibi statuant et Magistrum, et ad eius mentem omnino doceant „.

64. — An. 1858 Sacra Congreg. Episcop. et Regul., ex Audientia Smi habita die 1 Oct., approbavit et confirmavit *Statuta Generalia totius Ordinis Minorum pro Studiis regendis,* quae ad n. 308 ita habent:

" Lectorum nemini fas sit alios adoptare ac explanare Auctores, nisi quos cum suo Definitorio assignaverit Minister Generalis. Auctorum vero doctrina in rebus praesertim theologicis vigeat semper ad Doctoris Subtilis ac D. Bonaventurae mentem accommodata „.

65. — An. 1897 d. 15 Maii S. Congr. Episc. et Regul., de auctoritate Leonis XIII, novissimas *Constitutiones Gles* Ord. Fratrum Minorum approbavit, et ut " ab omnibus Religiosis viris ipsius inclyti amplissimique Ordinis Fratrum Minorum indiscriminatim accepto habeantur, ubique retineantur, perpetuoque serventur „ praecepit et mandavit. — Ipsemet vero Leo XIII in sua Constitutione " Felicitate quadam „ d. 4 Oct. 1897, iubet praefatas Constitutiones " summa fide constantiaque ab omnibus ubique servari „.

Quae quidem Constitutiones ad art. 245 Lectoribus praecipiunt, ut " in doctrinis philosophicis et theologicis antiquae Scholae Franciscanae inhaerere studeant „; quem art. in vigore semper manere declaravit eadem S. Congr. per Litteras d. 19 Sept. 1899. In eo autem DOCTORIS SUBTILIS mentem tueri ac sequi sententias praecipi, docet *Commentarius in Constitutiones Gles* in periodico officiali *Acta Ord. Fratr. Minor.* (1), de mandato Rmi P. Ministri Glis editus.

66. — Tandem SS. D. N. Pius Pp. X haud semel SCOTI doctrinam commendavit: ex. gr. in Litteris Rmo P. Dionysio Schuler Ministro Gli d. 11 April. 1904 datis: " Novimus in tuo Ordine, una cum amore nobilium Magistrorum, qui Franciscanam Scholam medio maxime aevo illustrarunt, doctrinarum studia, ad rationem viamque exacta quam requirunt tempora, dudum reviviscere in spem dignitatis pristinae coepisse... Omnino istum studiorum optimum cultum in Minoritica familia

---

(1) Cfr. An. XXV, pag. 217.

incalescentem, Nos et ornandum laude, et hortatione acuendum etiam putamus „.

Dum opus nostrum *Mentis in Deum quotidiana elevatio, duce B. Ioanne Duns Scoto Doctore Subtili ac Mariano*, Summo Pontifici ausi sumus offerre per Emum ac Rmum D. Cardinalem a Secretis Status, idem Emmus nobis rescribere dignatus est die 19 Iun. 1908:

“ Illud aperire Paternitati Tuae gaudeo, Sanctitatem Suam opere tuo valde esse delectatam, ideo praesertim quod et dexteritate concinnatum et ad comparandam ecclesiasticae iuventuti utilitatem idoneum repererit. Quamobrem dum plurimas tibi de obsequio gratias persolvit, vota libenter Sanctitas Sua concipit, ut qui librum sunt perlecturi profectum spiritus hauriant ingentem: testemque animi Sui Apostolicam tibi Benedictionem amanter impertit „.

67. — Scoti doctrina catholica. — Deducitur ex dictis, germanam Scoti doctrinam catholicae fidei bonisque moribus omni ex parte consonam esse; secus enim unquam S. Sedes tollerasset, multoque minus commendasset ac praecepisset, ut in scholis publice doceretur, neque S. Congregatio, Summi Pontificis iussu, an. 1610, declarasset, immunem esse a censuris doctrinam Scoti, edixissetque ne quis librorum censor prohibere typis auderet quod certo constaret ex Scoto depromptum esse (1).

68. — Erroribus universis adversa. — Sed imo erroribus universis debellandis seraphicam Scoti doctrinam aptissimam semper fuisse, negabit nemo

(1) Hurter S. I. *Nomenclator Litterarius* vol. IV. pag. 367.

qui Ecclesiae historiam tantisper delibaverit, quae suorum discipulorum bene ordinata agmina ubique monstrat, ad Dei et Ecclesiae iura ad sanguinis usque effusionem defendenda, veritatis evangelicae ossores e civitate sancta terrestri Ierusalem exterrefaciendos. Nullum haereseon genus a Scoti sectatoribus non impetitum, nullum oecumenicum Concilium, in quo Scotistae magnas non habuerint partes.

69. — Efficax praesertim contra omnes modernos errores. — Dum autem inimicorum Crucis Christi, postrema hac aetate, numerus admodum ferocior evasit " qui artibus omnino novis astuque plenis vitalem Ecclesiae vim elidere ipsumque, si queunt, Christi regnum evertere funditus nituntur (1) ", non minore pollet Scoti doctrina efficacia hodiernis confutandis exitialibus erroribus, quorum origo ex eo potissimum petenda est, quod nostri aevi homines, fucosa inflati scientia, verique luminis pharum in colle Vaticano collucentem aspicere detrectantes, circumferuntur *omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris* (2), extollentes se adversus scientiam Dei (3), ita ut in templo Dei conentur sedere, ostendentes se esse Deos (4); vel donum Dei nescientes, fiunt sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus (5); tutamque semitam medii inter procellas tenebrarum gradi non valentes, vim humanae mentis pluris aequo faciunt; vel ignominiose de-

(1) Encycl. *Pascendi.*
(2) Ad Ephes. c. IV. v. 14.
(3) Ad Corinth. II. c. X. v. 5.
(4) Ad Thesal. II. c. XI. v. 4.
(5) Psalm. XXXI. v. 9.

primunt: *tum* dicentes " quod nulla est cognitio supernaturalis homini necessaria pro isto statu, sed quod omnem notitiam sibi necessariam posset acquirere ex actione causarum naturalium „ (1): *tum* contendentes nullam certam veritatem, absque speciali quadam supernaturali illustratione, posse adipisci: *tum* affirmantes nihil certitudinaliter ab homine sciri posse: *tum* denique praetendentes, Deum esse primum cognitum naturaliter, primumque et adaequatum mentis humanae obiectum. — Quibus in assertionibus, a Doctore Subtili invicte profligatis, facile quis introspiciet *rationalistarum* et *ontologorum* stultas praetensiones, sicuti et *scepticorum* atque *traditionalistarum* caecas aberrationes.

70. — Scotus contra rationalismum. — Vix ulla est Doctoris Subtilis Operum pagina in qua *rationalistarum* sententiae non oppugnentur, iustis adsignatis humanae rationi limitibus, eidemque explicatis occultis, quae Deus manifestare nobis dignatus est, veritatibus (2). Ex professo vero rationalistarum adserta ad trutinam revocat in quaestione I sui ad Magistri Sententiarum Prologum commentarii *Oxoniensis,* quae tota quanta est in impugnandis Philosophis, qui " tenent perfectionem naturae, et negant perfectionem supernaturalem „, et in propugnanda doctrina Theologorum, qui " cognoscunt defectum naturae et necessitatem gratiae et perfectionum supernaturalium „. — Omni argumentorum genere (3), ratione et auctoritate, probat ibi

(1) Scot. *Oxon.* Prol. q. 1, n. 3.

(2) Ps. L. v. 8.

(3) Quod et recognovit Emus Card. Gonzalez O. P. *Historia de la Filosofia,* tom. II. pag. 303.

Scotus, plures esse veritates homini necessarias, et humano intellectui ex sua naturali vi impervias, quarum " notitiam est necesse nobis supernaturaliter tradi. Haec autem prima traditio talis doctrinae dicitur *revelatio*, quae ideo est *supernaturalis*, quia est ab agente quod non est naturaliter motivum intellectus nostri pro statu isto. Aliter posset dici *supernaturalis*, quia est ab agente supplente vicem obiecti supernaturalis (1) „.

Imo " illa etiam quae possunt demonstrari, utile est communitati tradi per viam auctoritatis: et propter negligentiam communitatis in inquirendo veritatem, et propter errores inquirentium per demonstrationem, quia veritatibus suis multa falsa permiscent, ut dicit Augustinus, *XVIII. de Civ. Dei:* et ideo quia simplices sequentes tales demonstrationes bene possent dubitare, cui esset assentiendum, ideo tuta est via et facilis et communis auctoritas certa, quae non potest fallere, nec falli (2) „.

" Ex his apparet quantae sint gratiae referendae misericordiae Creatoris, qui nos per fidem certissimos reddidit in his quae pertinent ad finem nostrum et ad perpetuitatem sempiternam, ad quae ingeniosissimi et eruditissimi quasi nihil poterant attingere, iuxta illud August. *XIII. De Trinit.* c. 9, in principio: quod *vix pauci, magno praediti ingenio, vacantes otio, doctrinisque subtilissimis eruditi, ad indagandam solius animae immortalitatem pervenire potuerunt.* Sed si fides adsit, quae est in eis quibus dedit Iesus filios Dei fieri, nulla quaestio est,

(1) *Oxon.* Prol. q. 1. n. 21-22.

(2) Ib. I. d. 2. q. 3. n. 7.

quia Ipse suos credentes in hoc certissimos reddidit (1) „.

71. — S. Scripturae, iuxta Scotum, praecellentia et veracitas. — Demonstrato quod " homini pro statu isto sit necessarium aliquam doctrinam specialem supernaturaliter inspirari, ad quam non possit attingere lumine naturali intellectus (2) „, Sacrae Scripturae, in qua potissimum huiusmodi continetur doctrina, praecellentiam et infallibilem veracitatem luculenter evincit DOCTOR MARIANUS, tam in II quaest. Prologi quam in q. VI. *Miscell.*, et alibi. Paucis potiora accipe:

a) " Sacra Scriptura est quaedam notitia divinitus data ad dirigendum homines ad finem supernaturalem (3) „. — " Scriptura sacra proprie dicitur illa cuius auctoritas tanta est, quod praecellit omnem demonstrationem, de qua dicit Augustinus *II. super Genes. ad litter.*, cap. 9: *Maior est huius Scripturae auctoritas quam omnis humani ingenii perspicacitas.* Talis aūtem est Scriptura quae *canonica* a Sanctis nominatur; *canon* enim *regula* dicitur, ut quidquid in ea teneatur, indiscusse teneatur, et quidquid sibi repugnet, ut falsum repudietur. Sic igitur Sacra Scriptura, per quam aliquid probari potest ut per regulam infallibilem, est novum Testamentum et vetus (4) „.

b) " Notitia quam habet aliquis de his quae traduntur in Canone Bibliae non est tradita per

(1) Ib. IV. d. 43. q. 2. n. 33.

(2) *Oxon.* tit. quaest. I Prolog.

(3) *Miscell.* q. 6. n. 18.

(4) *Ib.* n. 3, ubi hoc demonstrat contra Manichaeos, « qui totum vetus Testamentum ab hac auctoritate repellere voluerunt, dicentes quod a Deo malo vel diabolo fuerit datum » (Ib.).

modum *scientiae demonstrativae*, mendicando scilicet notitiam illam ab aliquibus principiis, ex quibus demonstrative concluditur. Quod expresse patet per Augustinum, *XVIII. De Civitate Dei*, cap. 41, ubi, loquens de traditis in Scriptura, dicit, quod illa commendata sunt nobis divinis eloquiis, *quamvis per homines, non argumentorum concertationibus inculcata, ut non hominis ingenium, sed Dei eloquium contemnere formidaret, qui illa cognosceret*, scilicet quae tradita sunt in Scriptura. Habet igitur habitum de sic traditis quo *immediate assentit omnibus et singulis*, et non uni propter aliud, de his quae traduntur in Scriptura; quinimo si aliqua ibi probarentur ex aliis, non assentiret eis *quia sic probata*, sed cuilibet dicto in Canone assentit, non quia probatur modo dicto, sed *solum propter auctoritatem Dei*, ratione cuius assentit immediate omnibus traditis in Scriptura (1) „. " In creditis non assentitur propter evidentiam crediti, sed propter veritatem revelantis; et illa est eadem respectu primorum articulorum, et respectu aliorum explicatorum ex illis (2) „.

c) Quod autem Sacrae Scripturae *Deum habeant auctorem, decem* viis seu argumentis et *motivis credibilitatis* demonstrat Doctor Marianus, " quae sunt: praenuntiatio prophetica, Scripturarum concordia, auctoritas scribentium, diligentia recipientium, rationabilitas contentorum, irrationabilitas singulorum errorum, Ecclesiae stabilitas, miraculorum claritas, testimonium eorum qui foris sunt „, et

---

(1) *Oxon*. III. d. 24. n. 14, ubi hanc doctrinam difusius explicat et probat.
(2) *Oxon*. III. d. 35.

" quod Deus non deest quaerentibus toto corde salutem (1) „.

d) Porro si Sacra Scriptura, ut probatum est, Deum habet auctorem, consequens est, quod " nullus Apostolus vel Propheta, inquantum scriptor alicuius partis Scripturae, aliquo modo erravit, quia secundum Augustinum, in *Ep. ad Hieronym.*, et ponitur in Canone dist. 9, *si ad Scripturas divinas admissum fuerit aliquod mendacium, quantumcumque parvum seu officiosum, nihil remanet in ea solidae veritatis, qua convincatur adversarius. Quidquid enim contra ipsum allegatum fuerit, respondebit, illud mendaciter esse dictum, iocose vel officiose, ut est illud aliud quod conceditur ita esse dictum.* Unde dicit ibidem Augustinus: *His solis libris scriptorum qui Canonici nominantur hanc didici ferre reverentiam, quod nullum eorum in scribendo errasse firmissime teneam* (2) „. " Unde habenti fidem, quod Deus inspiravit totam sacram Scripturam, et quod ipse est veritas infallibilis, certius debet esse quidquid ab ipso in Scriptura est revelatum, quam illud ad quod quicumque intellectus potest naturali lumine attingere (3) „. " Credibilia * namque * eo sunt Catholicis certiora, quo non intellectui nostro caecutienti et in pluribus vacillanti, sed tuae, * Deus *, solidissimae veritati firmiter innituntur (4) „.

72. — Ecclesiae, iuxta Scotum, auctoritas relate ad S. Scripturam. — " Qui „ vero " libri habendi sunt in Canone Bibliae, determinavit Ecclesia „,

(1) *Oxon.* Prol. q. 2. nn. 3 et 13, ubi enunciata argumenta late exponit.

(2) *Oxon.* IV. d. 3. q. 4. n. 14. — *Report.* ib. — *Oxon.* ib. d. 33. q. 3. n. 4. — *Miscell.* q. 6. n. 3.

(3) *Oxon.* IV. d. 14. q. 3. n. 5.

(4) *De Primo Princ.* c. 4. n. 37 (nostrae edition. n. 87).

cuius " auctoritas maxima est, quia dicit Augustinus, in *libello contra Epistolam Fundamenti: Evangelio non crederem, nisi Ecclesiae Catholicae crederem* (1) „. " Patet igitur per eum, quod libris Canonis sacri non est credendum, nisi quia primo credendum est Ecclesiae approbanti et auctorizanti libros istos et contenta in eis. Quamvis aliqui libri auctoritatem habeant ex auctoribus suis, non tamen adhaeremus eis firmiter, nisi quia creditur Ecclesiae approbanti et testificanti veraces esse eorum auctores (2) „. " Igitur irrationabile est aliquid Canonis recipere et aliquid non, cum Ecclesia Catholica, cui credendo, Canonem recipio, recipiat totum aequaliter (3) „.

Scripturae autem " eo spiritu expositae sunt quo conditae, et ita Ecclesia Catholica eo Spiritu exposuit quo tradita est nobis fides, Spiritu scilicet veritatis edocta „, et " intellectum a Deo traditum Ecclesia explicavit, directa in hoc Spiritu veritatis (4) „.

73. — **Traditionis catholicae, iuxta Scotum, excellentia et necessitas.** — Quamvis " Sacra Scriptura sufficienter *continet* doctrinam necessariam viatori (5) „, " multae * tamen * veritates necessariae non *exprimuntur* in Scriptura, etsi ibi virtualiter contineantur sicut conclusiones in principiis (6) „. — Aliquid insuper " est de iure divino positivo promulgato a Christo Apostolis, sed Ecclesiae pro-

(1) *Oxon.* I. d. 5. q. 1. n. 8. et alibi passim.
(2) Ib. III. d. 23. n. 4.
(3) Ib. Prol. q. 2. n. 8.
(4) Ib. IV. d. 11. q. 3. n. 15.
(5) Ib. Prol. q. 2. n. 14.
(6) Ib. n. 15.

mulgato per Apostolos absque omni scriptura; sicut multa tenet Ecclesia oretenus per Apostolos sibi promulgata sine Scriptura; cuius fundamentum est illud Ioannis XX (1): *Multa quidem et alia signa fecit Iesus*, etc. (2) „. — " Christum descendisse ad inferos non docetur in Evangelio, et tamen tenendum est sicut articulus fidei, quia ponitur in Symbolo Apostolorum. Ita multa alia de Sacramentis Ecclesiae non sunt expressa in Evangelio, et tamen Ecclesia tenet illa esse tradita certitudinaliter ab Apostolis; et periculosum esset errare circa illa quae non tantum ab Apostolis descendunt per scripta, sed etiam quae per consuetudinem universalis Ecclesiae tenenda sunt. Nec Christus in Evangelio docuit omnia pertinentia ad dispensationem Sacramentorum; dixit enim Discipulis suis in Ioanne (3): *Adhuc habeo multa vobis dicere, sed non potestis portare modo; cum autem venerit ille Spiritus Veritatis docebit vos omnem veritatem.* Multa igitur docuit eos Spiritus Sanctus, quae non sunt scripta in Evangelio; et illa multa quaedam per Scripturam, quaedam per consuetudinem tradiderunt. Similiter diversa symbola diversis temporibus sunt edita contra diversas haereses de novó orientes; quia quando insurgebat nova haeresis, necessarium erat declarare veritatem contra quam erat illa haeresis; quae veritas etsi prius erat de fide * (contenta in deposito fidei) *, non tamen erat prius tantum declarata sicut tunc contra errorem illorum qui eam negabant (4) „.

(1) v. 25.
(2) *Oxon.* IV. d. 17. n. 17. — *Report.* ib. n. 20.
(3) Cap. XVI. v. 12.
(4) *Oxon.* I. d. 11. q. 1. n. 5. — Ib. IV. d. 7. q. 1. n. 3. — d. 8. q. 1. n. 6.

74. — Ecclesiae auctoritas, iuxta Scotum, maxima. — " Alia sunt quae nec necessario sunt explicite credenda ab istis * (Maioribus in Ecclesia) *, nec ab illis * (simplicibus fidelibus) *, quia non adhuc illorum veritas est declarata et determinata per Ecclesiam: cuiusmodi sunt multae conclusiones necessario inclusae in articulis creditis; sed antequam sunt per Ecclesiam declaratae et explicatae, non oportet quemcumque eas credere; oportet tamen circa eas sobrie opinari, ut scilicet homo sit paratus eas tenere pro tempore pro quo veritas fuerit declarata (1) „. — " Nec valet argumentum negativum, si nec Dionysius, nec Damascenus, ergo nullus; sufficit enim auctoritas Ecclesiae, quia Augustinus, *De Moribus Manichaeorum: Evangelio non crederem, nisi crederem Ecclesiae* (2) „.

" Et hoc * (panis conversionem in Corpus Christi) * principaliter teneo propter auctoritatem Ecclesiae, quae non errat in his quae sunt fidei vel morum, cuius Vicario primo dixit Christus: *Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* (3) „.

75. — Summi Pontificis, iuxta Scotum, auctoritas summa. — De Summi vero Pontificis auctoritatis amplitudine ait: " Christus suum Vicarium, quantum ad ista duo, quod erat Dominus mundi et Praelatus ecclesiasticus, ordinavit Petrum, cui succedit quantum ad utrumque Dominus Papa (4) „. " Quia entia nolunt male disponi, unum oportet

---

(1) *Oxon.* IV. d. 5. q. 1. n. 6. — *Report.* ib. q. 3. n. 5.
(2) *Oxon.* ib. d. 6. q. 9. n. 17.
(3) *Report.* IV. d. 11. q. 3. n. 13.
(4) De *Perfectione Stat.* n. 7.

ponere principalem, qui super omnes et de omnibus curam et potestatem habeat universalem et totalem; et hunc dicimus Vicarium Christi, super totum mundum potentiam habentem et ordinationem (1) „. " Dominus Papa Christi Vicarius est, non solum inquantum fit Ecclesiae Praelatus, sed inquantum totius mundi Dominus, et Papae ut sic nullus est aequalis, nec similis (2) „.

76. — Qualiter fideles, iuxta Scotum, Ecclesiae docenti credere debent. — De omnimoda simplicium fidelium adhaesione auctoritati Ecclesiae docentis sic habet Doctor Marianus: " Aliqua sunt quae communiter praedicantur in Ecclesia, et talia sunt necessaria simplici * fideli * ad credendum explicite. Sed si sit aliquid credendum, quod tamen non praedicatur communiter in Ecclesia, sed si praedicatur specialiter in uno loco de novo, non est necessarium simplici credere illud adhaerendo illi *firmiter* tamquam vero, imo necessarium est magis illi non adhaerere * firmiter * quousque sciat illud credi ab Ecclesia tamquam verum; et cum hoc sibi constiterit, tenetur illi firmiter adhaerere. Quia quilibet simplex tenetur cavere non solum omnem errorem contrarium articulis numeratis, sed etiam omne quod est contrarium veritati Scripturae, scilicet Canonis Bibliae, quia non posset aliquis pertinaciter adharere contrario alicuius veritatis in Biblia, quin iudicaretur haereticus (3) „.

77. — Quod Scotus in Ecclesiam obsequium verbo docuit exemplo monstravit. — Huic catholicae ac

(1) Ib. n. 14.

(2) ib. n. 46.

(3) *Oxon.* III. d. 25. q. 1. n. 8.

prudentissimae doctrinae sese conformans SUBTILIS DOCTOR, raro admodum proprias sententias *assertive* proponit, sed verbis solet uti *opinionem* reapse significantibus, ut *videtur, salva reverentia,* etc. Exemplum sit suae de Immaculata B. V. M. Conceptione doctrinae propositio: discussis argumentis pro et contra facientibus, adductis rationibus quamque bene dispositam mentem convincentibus, propositisque tribus fieri possibilibus, ita sententiam suam exprimit: " Quod autem horum trium, quae ostensa sunt esse possibilia, factum sit, Deus novit: si auctoritati Ecclesiae vel auctoritati Scripturae non repugnet, videtur probabile quod excellentius est attribuere Mariae (1) „.

78. — Scotus contra Traditionalismum. — *Traditionalismi* quasi germen reputanda est sententia tenens, nullam veritatem certam et sinceram cognosci posse naturaliter ab intellectu viatoris absque speciali illustratione lucis increatae; cui sententiae SCOTUS opponit illud S. Pauli *ad Romanos* (2): *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur* (3), examinatisque et discussis huius opinionis argumentis, necdum probat " veritatem infallibilem, absque scilicet dubitatione et deceptione, posse haberi ex puris naturalibus (4) „, absque ulla speciali illustratione, verum etiam ostendit, sic opinantium rationes concludere potius " impossibilitatem certae cognitionis naturalis, omnem incertitudinem, et ita opinionem Academicorum (5) „, seu

(1) *Oxon.* III. d. 3. q. 1. n. 10. — Cfr. supra, n. 22.

(2) Cap. I. v. 20.

(3) *Oxon* I. d. 3. q. 4. n. 2.

(4) Ib. n. 16.

(5) Ib. n. 5.

79. — (Scotus contra Scepticismum). — Scepticismum, quem proinde reiiciendum ex professo ibidem suscipit SUBTILIS DOCTOR: " Ut in nullis cognoscibilibus locum habeat error Academicorum, videndum est, qualiter de tribus cognoscibilibus, scilicet, de principiis per se notis et de conclusionibus, de cognitis per experientiam, et de actibus nostris possit naturaliter haberi certitudo infallibilis (1) „. De quibus omnibus posse nos habere naturaliter certitudinem infallibilem luculenter ostendit Doctor noster.

80. — Contra Ontologos multa habet SCOTUS tam in libro *De Anima*, q. 21, quam in *Oxoniensi* I d. 3. qq. 2 et 3, necnon et alibi passim. Quaerit enim q. 2. cit. *Oxoniens.*: *Utrum Deus sit primum cognitum naturaliter pro statu isto?* Praemissa opportuna terminorum distinctione et explicatione, sequentia statuit, exponit et demonstrat puncta:

I. — Loquendo de ordine *originis* vel secundum generationem cognitionis:

a) " Primum *actualiter* cognitum *confuse* est species specialissima, cuius singulare efficacius et fortius movet sensum (2) „. " Via *generationis*, vel acquirendo scientiam, prius apprehendimus quidditatem sensibilium, quia pro statu naturae lapsae nihil intelligimus nisi cum ministerio sensuum (3) „.

b) " De cognitione *actuali distincte* conceptorum est e converso, quia primum sic conceptum est communissimum, et quae sunt propinquiora sibi sunt priora, et quae sunt remotiora posteriora sunt (4) „.

(1) Ib. n. 7.

(2) *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 22. — III. d. 23. n. 19.

(3) *De Anima* q. 19. n. 5.

(4) *Oxon.* ib. n. 24.

c) " Sed comparando totum ordinem *confuse* concipiendi ad totum ordinem *distincte* concipiendi, quis prior est? Dico, quod totus ordo confuse concipiendi prior est, et ideo primum in illo ordine est simpliciter primum „ cognitum (1).

d) " Quantum ad notitiam *habitualem* (2) vel *virtualem* (3) dico, quod communiora sunt prius nota via *originis* vel *generationis* (4) „.

II. — " Loquendo de ordine *perfectionis,*

a) de ordine perfectionis *simpliciter* dico, quod perfectissimum cognoscibile a nobis, etiam naturaliter, est Deus, et post ipsum species specialissima perfectior in universo, et deinde species proxima illi, et sic usque ad ultimam speciem; et post omnes species specialissimas genus proximum abstrahibile a specie perfectissima, et sic semper resolvendo.

" Et ratio omnium istorum est, quia attingere *actualius* * (perfectius) * obiectum est intellectio *perfectior simpliciter;* quia habet *aequalem* perfectionem ex parte *intellectus* cum quacumque alia intellectione, vel non minorem, et habet perfectionem *multo maiorem* ex parte *obiecti:* quae duo, scilicet perfectio *potentiae* et perfectio *obiecti*, sunt causa perfectissimae cognitionis sive intellectionis.

---

(1) *Oxon.* ibi n. 26.

(2) « *Habitualem* notitiam voco quando obiectum sic est praesens intellectui in ratione *intelligibilis* actu, ut intellectus statim possit habere actum elicitum circa illud obiectum ». — *Oxon.* ib. n. 28.

(3) « Voco *virtualem* quando aliquid intelligitur in aliquo ut *pars* intellecti primi, non autem ut primum intellectum, sive ut *totale* terminans intellectionem: sicut cum intelligitur *homo* intelligitur *animal* in homine ut pars intellecti ». — *Ib.*

(4) *Oxon.* ib. n. 28.

b) " Si loquamur de notitia perfectiore *secundum proportionem* ad cognoscibile, dico, quod perfectiora sensibilia et sensus efficacius moventia sunt perfectius cognoscibilia *secundum proportionem;* quia intellectus noster plus attingit ad illa secundum gradus cognoscibilitatis eorum; et quae sunt remotiora ab illis sunt minus cognoscibilia secundum proportionem suae cognoscibilitatis (1) „.

" Ergo Deus, qui est a sensibus remotissimus, non est primo cognitus * (primitate *originis*) * ab intellectu nostro (2) „.

Quaestione 3 citata quaerit Doctor: *Utrum Deus sit obiectum naturale adaequatum intellectus viatoris?* Et respondit:

" Est opinio quae ponit, Deum esse primum obiectum intellectus.... Contra istam opinionem arguitur sic: *a)* primum obiectum naturale alicuius potentiae habet naturalem ordinem ad illam potentiam: Deus non habet naturalem ordinem ad intellectum nostrum sub ratione motivi (3) „.

b) " Praeterea, certum est, quod Deus non habet primitatem adaequationis propter *communitatem* * (contra Pantheistas) *, ita quod dicatur de omni obiecto per se intelligibili a nobis; ergo si aliquam habet primitatem adaequationis, hoc erit propter *virtualitatem,* quia scilicet virtualiter continet omnia in se per se intelligibilia: sed propter hoc non erit obiectum primum adaequatum intellectui nostro, quia alia entia movent intellectum nostrum propria virtute, ita quod essentia divina

(1) *Oxon.* ib. n. 29.
(2) *Ib.* n. 1.
(3) *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 5. — *De Anima,* q. 21. n. 5.

non movet intellectum nostrum primo ad se, secundo ad omnia alia congnoscibilia cognoscenda (1) „. “ Quia aut hoc esset secundum conceptum *simplicem* et *quidditativum*, aut secundum conceptum *abstractum a creaturis*. Non primo modo, quia ille conceptus est essentiae divinae ut *intuitivus*, et talis conceptus beatificat, quod non convenit viatoribus. Nec secundo modo, quia prius occurrit intellectui conceptus eorum a quibus fit abstractio quam eius quod abstrahitur (2) „.

81. — Scotus contra Modernismum. — Supernaturalis revelationis necessitate demonstrata (n. 70), infallibilique et omnimoda Sacrarum Scripturarum veracitate ex motivis credibilitatis deducta (n. 71), ostensa catholicae traditionis existentia (n. 73), Ecclesiae ac Summo ipsius Capiti summa, tam relate ad S. Scripturam quam in genere, vindicata auctoritate et supremo magisterio (nn. 72, 74 et 75), refutatis rationalismo (n. 70), traditionalismo (n. 78) et Scepticismo (n. 79), iure eversa a Scoto dixeris potiora Modernistarum fundamenta, qui, iuxta sapientissimas aeque ac providentissimas SS. DD. NN. Pii Pp. X Encyclicas Litteras *Pascendi*, motiva credibilitatis et externam revelationem “ penitus e medio tollunt „, “ traditionis vero vim et naturam callidissime pervertere elaborant, ut illius monumentum ac pondus elidant „, “ disciplinis ipsi suis sic animo sunt comparati, ut dominationem omnem spernant nullaque recipiant frena „, “ dispicientiam magisterii ecclesiastici omnimodis ostentant „, rationalistam et catholicum promiscue

(1) *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 5.
(2) *De Anima*, ib.

agunt „, ac demum “ Philosophiae religiosae fundamentum in doctrina illa ponunt, quam vulgo *agnosticismum* vocant „. “ Quare nec ad Deum se erigere potis est (humana ratio), nec illius existentiam, utut per ea quae videntur agnoscere „.

Quocirca SCOTI doctrinam paucis accipe:

a) Quamvis “ non cognoscatur Deus naturaliter a viatore in particulari et *proprie*, hoc est sub ratione huius essentiae ut haec et *in se* (1) „, tamen *b)* “ non tantum potest haberi conceptus naturaliter in quo *quasi per accidens* concipiatur Deus, puta in aliquo attributo, sed etiam aliquis conceptus in quo *per se* et quidditative concipiatur Deus (2) „.

“ Omnis * autem * inquisitio metaphysica de Deo procedit sic: scilicet, considerando formalem rationem alicuius et auferendo ab illa ratione formali imperfectionem quam habet in creaturis, et reservando illam rationem formalem, et attribuendo sibi omnino summam perfectionem, et sic attribuendo illud Deo (3) „.

d) “ Ad multos conceptus proprios de Deo possumus pervenire, qui non conveniunt creaturis: cuiusmodi sunt conceptus omnium perfectionum simpliciter in summo; et perfectissimus conceptus, in quo quasi in quadam descriptione perfectissime cognoscimus Deum, est concipiendo omnes perfectiones simpliciter et in summo; tamen conceptus perfectior et simplicior nobis possibilis est conceptus *entis simpliciter infiniti;* iste enim simplicior * est * quam conceptus *entis boni,* vel *entis*

(1) *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 16.
(2) Ib. n. 5.
(3) Ib. n. 10.

veri, vel aliquorum similium, quia *infinitum* non est *quasi attributum* vel passio entis sive eius de quo dicitur, sed dicit *modum intrinsecum* illius entitatis, ita quod cum dico *ens infinitum*, non habeo conceptum *quasi per accidens* ex *subiecto* et *passione*, sed conceptum *per se* subiecti in certo gradu perfectionis, scilicet *infinitatis* (1) „.

e) “ Ista quae cognoscuntur de Deo cognoscuntur per species creaturarum (2) „.

His de cognoscibilitate *divinae naturae* late expositis, de *existentia* Dei asserit SUBTILIS, eam non posse a nobis *a priori* demonstrari, bene vero *a posteriori* ex creaturis. “ Tria principaliter ostendam : *primo*, quod aliquid est in effectu inter entia quod est simpliciter primum secundum *efficientiam* : et aliquid est simpliciter primum secundum rationem *finis* : et aliquid est simpliciter primum secundum *eminentiam*. — *Secundo* principaliter ostendam, quod illud quod est primum secundum unam rationem primitatis, idem est primum secundum alias primitates. — *Tertio* ostendam, quod ista triplex primitas *uni soli naturae* convenit, ita quod non pluribus naturis differentibus specie vel quidditative (3) „. Quae omnia latissime demonstrat. — Dein ostendit, “ quod Primum Efficiens est intelligens et volens (4) „, “ quod eius intellectio et volitio non est aliud ab essentia eius (5) „, quod “ intellectus Primi intelligit semper et distincto actu * (distincte) * et necessario quod-

(1) Ib. n. 17.
(2) Ib. n. 18.
(3) Ib. nn. 10-11.
(4) Ib. n. 20.
(5) Ib. n. 22.

cumque intelligibile prius naturaliter quam illud sit in se (1) „. — “ Ostensis his praeambulis „, arguit “ *infinitatem* quatuor viis: *a)* quia ipsum est primum efficiens omnium: *b)* quia est efficiens cognoscens omnia factibilia: *c)* tertio ostenditur infinitas per viam finis: *d)* quarto per viam *eminentiae* (2) „, ex qua “ potest colorari illa ratio Anselmi de *summo cogitabili* (3) „, quam ibi explicat Doctor.

Dum itaque Ontologorum stultas reiicit Scotus praetensiones (n. 80), tantum abest ut Scepticorum aut Traditionalistarum in abyssi tenebras incidat, Modernistarumve *agnosticismo* quidquam faveat, quin potius rationi humanae, in Dei cognoscenda *natura,* plus quam alii Scholastici virtutis tribuit, eiusque *existentiam* multiplici ac singulariter ingenioso argumentorum genere demonstrat.

Nec minoris efficaciae Doctoris Mariani doctrina est ad alia Modernistarum deliramenta diluenda; imo affirmare audemus, omnes tam Decreto *Lamentabili* quam Encyclica *Pascendi,* aliisve S. Sedis Decretis proscriptas propositiones, respui facile contradictoriis ad singulas ex Scoto desumptis adsertis.

82. — Conclusio. — Facili negotio plura alia Scoti doctrinae capita possent adferri, quibus omnes nostri aevi errores profligantur; praemissa vero sufficere arbitramur ad convincendum quemque recte sapientem, Doctoris Subtilis doctrinam hodie, non minus quam anteactis saeculis, aptissimam esse ca-

---

(1) Ib. n. 24.
(2) Ib. n. 25.
(3) Ib. n. 32.

tholicae tuendae veritati. Quanta vero iniuria sui quondam discipuli Gullielmi Ocham aberrationes fuerint ipsi imputatae, iudicabit quisque, si utriusque conferat doctrinam, quam toto coelo diversam certe perspiciet, et sequentia historica testimonia a non Franciscalibus prolata perpendat: " Okam SCOTI magni sui praeceptoris acerrimus oppugnator (1); " Ochamum fuisse discipulum SCOTI, sed acerrimum impugnatorem dictorum ac scriptorum eius (2) ", " discessit a doctrina SCOTI, factus eius acerrimus antagonista (3) ", " SCOTI discipulus, deinde vero in dogmatibus impugnator acerrimus (4) ", " implacabilis SCOTI adversarius (5) ". Similia apud Scriptores passim invenies.

Neque iure reprehendi potest SCOTUS, eo quod a S. Thoma in aliquibus opinabilibus discesserit; liberum namque cuique erat, fide salva et communibus Scholasticae principiis, quae rationabiliora sibi videbantur amplecti, uti omnes magni nominis Scholastici fecerunt, quorum aliqui longe acrius ac SCOTUS in S. Thomam insurrexerunt; ipse vero " numquam suam sententiam protulit in aliorum iniuriam, vel depressionem (6) ", " neque ex invidia, sed bona aemulatione percitus (7) "; " qui autem sine irreverentia vel contemptu divi Thomae doctrinam deserit, et aliam sequitur, etiam

---

(1) Ciccaonio, O. Praed. *Vitae Summor. Pontif.*

(2) Spondano, Ep. Apamiens.: *Annal. Eccl.*

(3) Crombach S. I. *Annal. Eccles. et Civil-Metr. Ubior. Colon.*

(4) Campasso, *Historia Philos.* — Hurter S. I. *Nomenclator.* etc.

(5) Jourdain, *Philosophie de S. Thomas d'Aquine.* — Vallet, *Histoire de la Philosophie.*

(6) Possevinus.

(7) Th. Campanella, O. Praed.

oppositam, nullam censuram meretur, sed unusquisque in suo sensu potest abundare, sicut Scotus in multis divi Thomae doctrinam impugnavit, sed hoc cum magna modestia et nulla irreverentia (1) „, uti ipsemet, Seraphicus aeque ac Subtilis, faciendum esse docuit: “ In eligendo vel fugiendo opinionem non debet homo duci amore vel odio opinantis, sed potius ipsa veritate; et ideo amare utrosque oportet, scilicet tam eos quorum opinionem sequimur, quam eos quorum opinionem fugimus, quia utrique iuvant ad inquisitionem veritatis, et ideo iustum est dicere: *gratias* (2) „.

Inhaerentes Urbani VIII aliisque S. Sedis decretis, declaramus humanam dumtaxat fidem mereri, eamque pro testium maiori minorive veracitate, quaecumque de miraculis aliisque supernaturalibus donis, titulis *Beati, Sancti*, etc. praemissis in paginis retulimus.

Omnia insuper hucusque a nobis scripta, vitaque durante scribenda, humiliter et sincere subiicimus iudicio S. Romanae Ecclesiae, cuius semper subditi esse volumus, et eiusdem pedibus subiecti, stabilesque in Fide catholica, uti Legifer noster S. Franciscus “ vir catholicus „ verbo et exemplo nos docuit ac praecipiendo iussit (3), et Magister noster Doctor Subtilis ac Marianus fideliter seraphiceque adimplevit: *ut Deus, Domini nostri Iesu Christi Pater gloriae, det* nobis *spiritum sapientiae et revelationis, in agnitione eius, illuminatos oculos*

(1) Ioan. a S. Thoma, O. Praed.

(2) *Exposit. in Metaph. Arist.* l. XII. S. 2. c. 4. n. 56.

(3) Regulae cap. XII.

cordis nostri, *ut* sciamus *quae sit spes vocationis eius, et quae divitiae gloriae haereditatis eius in Sanctis* (1), omnibusque ostendere valeamus " illam benedictam coniunctionem Christi et Ecclesiae; quae coniunctio nunc est per fidem et aliqualem dilectionem; sed in Patria erit per visionem et perfectam fruitionem Sponsae non habentis maculam, neque rugam, ad Sponsum speciosum prae filiis hominum: Cui sit honor et gloria in saecula saeculorum. Amen (2) „.

HUIUSCE EDITIONIS RATIO ET METHODUS.

Doctoris Subtilis Operum sub nn. 34 et 35 pag. XLVIII recensitorum novam editionem sequenti sub methodo adornandam suscepimus:

a) Textum Scoti, uti apud Wadingum habetur, integrum omnino damus, paucis hic illicque adiectis verbis, signo * ante et post bene distinctis.

b) Nova numerorum serie, eaque pro unoquoque ex laudatis Operibus una, invecta, Wadingi quoque numerationem intra ( ) retinendam censuimus.

c) Wadingi sunt tituli *Quaestionum*, quas nova methodo in *Articulos* et *Paragraphos* subdividendas studuimus, prouti rei natura postulare, verbaque ipsa Scoti indicare videbantur. Divisiones itaque et subdivisiones, breviores insuper tituli typis vulgo **aegiptiani** dictis expressi, numeri et litterae *a), b), c),* etc. non sunt Scoti, sed Editoris.

d) Aliorum Operum Scoti loca, ubi ea de re agitur, citavimus, ad studentium commodum, quibus facilius ita erit Doctoris Subtilis germanam doctrinam cognoscere.

Romae, ad S. Antonium, die VIII Nov. 1909.

Fr. Marianus Fernandez Garcia, O. F. M.

---

(1) *Ephes.* c. I. vv. 17-18.

(2) Scot. *Oxon.* IV. d. 42. n. 12.

B. IOANNIS DUNS SCOTI

QUAESTIONES DISPUTATAE

DE RERUM PRINCIPIO

QUAESTIO I.

Utrum sit dare unum Primum Principium rerum omnium simpliciter et absolute?

(1) 1. — **Quaestionis divisio.** — Circa istam quaestionem sic procedere intendo: *primo* intendo tollere aequivocationem, ut ostendatur de *quo* principio fiat quaestio [n. 8]: *secundo* volo proponere *diversorum* circa hoc *opiniones* [n. 10 seqq.]: *tertio* inquirere et confirmare *catholicam veritatem* [n. 16. seqq.]: *quarto* declarare singularem Primi Principii *unitatem* (n. 43. seqq.).

ARTICULUS I.

OSTENDITUR DE QUO PRINCIPIO FIAT QUAESTIO.

(2) 2. — **Primum in genere.** — Circa *primum*, sciendum quid est primum *in genere*, et primum *simpliciter*. — Vocatur *primum in genere* sive *in ordine* illud quod *ab omnibus illius generis praesupponitur*, et omnia alia se habent per quamdam additionem ad illud. Sic in genere *generabilium* et *corruptibilium* ponimus tria prima principia: *materiam, formam* et *privationem*. Quae, quamvis sint tria *secundum rationem*, sunt tamen duo *secundum rem*, eo quod realiter privatio educitur cum materia, ut patet circa finem lib. *I. Physicor. text. Com. 59.* (1) *et 66.* (2). Unde privatio

(1) Cf. expositionem Doctoris n. 22.

(2) *Ib.* n. 28. — *Oxon.* I. d. 8. q. 2. n. 2. — d. 28. q. 2. n. 4.

est principium *fiendi*, non vero *essendi*; materia enim et forma *esse* rei generabilis constituunt.

(3) 3. — **Materia metaphysica.** — Sic etiam dico, quod, in genere materiarum, materia *metaphysica* est materia *primo prima* [infr. q. 8. n. (19 seqq.)]. Vocatur autem *materia metaphysica* illud quod *praestat fulcimentum cuicumque formae*, qualem ponimus in Angelis et anima rationali (1), secundum Augustinum et Boetium, *De unitate et Uno* c. 1. et 2.

(4) 4. — **Materia extensa.** — Vocatur autem *materia extensa* materia *mathematica secundo prima* [infr. q. 8. n. (20)], quia, ut communiter tenetur, sub quantitate et sub forma corporea est *subiectum generationis*. Tamen quia natura non agit, nisi per instrumenta sua, quae sunt quatuor qualitates, quae contrarietatem non habent ad formam corpoream, ideo non corrumpunt eam, tum quia subiectum tale esse debet, quod ab agente possit attingi: materia autem incorporea ab agente corporali, agente per dispositiones singulares et corporeas, attingi non potest.

(5) 5. — **Materiae metaphysicae ad mathematicam relatio.** — Sic igitur materia metaphysica est *primo prima* in genere materiarum, materia mathematica *secundo prima* in genere materiarum, quae subsunt diversis generationibus et corruptionibus.

6. — **In quolibet genere vel specie est materia primo prima.** — Et secundum hoc, in quolibet genere, vel in qualibet specie est dare suam materiam *primo primam*, ut semen in genere animalium, aqua in genere liquabilium, terra in genera aridorum, et sic in diversis generibus est dare aliqua principia, tam in genere esse *formalis* principii, ut illa quae dant primum esse formale materiae, quam in genere *materialis*, et sic de aliis.

De tali *primo in genere* non quaeritur, utrum sit *unum* principium, quia patet, quod in diversis generibus sunt diversa principia.

(6) 7. — **Principium simpliciter primum.** — Est aliud Principium, quod dicitur *simpliciter Primum*, quod comparatur

---

(1) Cf. infra q. 7. — *De Anima*, q. 15. — *Oxon.* II. d. 3. per tot; quibus in locis subtiliter examinat *an* et *quo sensu* materia ponenda sit in creaturis spiritualibus.

ad omnia, cuiuscumque sint generis aut speciei aut actionis, et respectu omnium habet simpliciter primitatem secundum rationem *causalitatis*, quae proprie attribuitur causae *efficienti*; et secundum modum *causationis*, qui attribuitur formae *exemplari*, non formae inhaerenti; et secundum rationem *finis*; quia ista tria genera causarum dicunt perfectionem (1). Non autem oportet, quod habeat primitatem secundum rationem causae *materialis*, quia talis dicit imperfectionem (2).

8. — Quid hic quaerendum sit. — Est etiam intelligendum, quod non quaeritur hic de primitate et unitate Dei *absolute in se*, de qua agitur in *primo Sententiarum* (3), sed de primitate et unitate eius *in comparatione* ad creaturas ratione *causae*, et maxime *efficientis*.

(7) Sic ergo patet de *quo primo* quaero, quia non de primo *in genere* [n. 2], sed de primo *simpliciter* [n. 7]; nec de illo *absolute*, sed ut habet rationem *causae* respectu *omnium aliorum*, *utrum* scilicet *talis causa solum sit una*.

ARTICULUS II.

PROPONUNTUR DIVERSORUM OPINIONES.

(8) 9. — Qualiter de Primo Principio inquirendum. — Circa *secundum* sciendum, quod cum tale Principium, de quo hic quaeritur, secundum opiniones omnium, sit principium separatum, ideo eius primitas et unitas et conditio oportet quod *a posteriori* inquiratur (4).

10. — Pythagoricorum opinio. — Ex iis igitur quae apparent in creaturis diversis *aliqui* de illo Principio diversi-

(1) Dari ens unum simpliciter primum quoad causalitatem et finalitatem omnium, praeclare evincit Doctor *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 11. seqq. — *Report.* ib. n. 3. seqq. — *De Primo Princ.* cap. 3. — *Quaest. Metaph.* lib. XII. q. 4-13.

(2) Nullimode dari in Deo materiam, multipliciter ostendit Doctor *Oxon.* I. d. 8. q. 1. — *Report.* I. d. 8. q. 5. — *De Primo Princ.* cap. 4. — *Quaest. Metaph.* lib. XII. q. 6.

(3) Dist. 2. q. 2.

(4) Quod et demonstrat optime in *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 10 seqq. — *Report.* I. d. 2. q. 2. — *Quaest. Metaph.* lib. XII. q. 4. — *De Primo Princ.* cap. 2.

mode sunt locuti. Videmus autem in rebus generaliter ista tria: pluralitatem, contrarietatem, defectibilitatem.

(9) Cum igitur videamus diversa entia a diversis efficientibus procedere, ut hominem ab homine, ignem ab igne, et sic de aliis diversis, maxime in genere et in specie, ex *pluralitate* rerum *diversa* esse principia efficientia prima aliqui, ut *Pythagorici*, crediderunt. Unde ponunt *decem* esse principia *bonorum*, sicut patet *I. Metaph.* c. 3. scilicet: *unum*, *dextrum*, *masculum*, *quiescens*, *rectum*, *lucens*, *bonum*, *quadrangulum*, *par*; et *decem malorum*, ut patet *ibidem*, quae sumuntur ex oppositione ad praedicta *decem* (1).

11. — Opinio Empedoclis. — Alii, attendentes ad *contrarietatem* quae est in entibus, reduxerunt omnes effectus ad *duo* prima efficientia, quae vocaverunt *contraria*, scilicet *litem* et *amicitiam*, ut patet de Empedocle *I. De General.* (2).

12. — Manichaeorum positio. — Alii, videntes in rebus esse aliqua *bona* et aliquas *perfectiones*, et aliqua *mala* et aliquos defectus et *imperfectiones*, dixerunt *duo* esse principia efficientia: unum spiritualium et *incorruptibilium* et *bonorum*, aliud *corruptibilium* et *malorum*. Unde huius positionis fuit impius Manichaeus et sui sequaces, ut patet apud Augustinum, *Contra Faustum*, lib. 21, et *VII. Confession.* c. 4. (3).

(10) 13. — Reiicitur error Pythagoricorum [n. 10]. — Rationes autem istorum errorum et motiva omnino sunt nulla, ut ad sensum patet. *Primo* quidem, quia quamvis in entibus sit multitudo, reducitur tamen ad unum agens. Quod enim agentia multiplicentur respectu diversorum effectuum, hoc est ex imperfectione et limitatione formae et virtutis per contrariam productionem. Unde sic multiplicantur diversae artes propter suam limitationem respectu diversorum artificiatorum, vel diversa agentia specie respectu diversorum effe-

---

(1) Pythagoricorum opinionem fusius explicat Doctor in *Expositione lit. Metaph. Aristotel.* l. I. n. 51. seqq.

(2) Vid. ib. n. 40. seqq.

(3) Bonum et malum fuisse rerum principia nonnulli senserunt philosophi pagani, quorum opinionem recitat et refutat Aristoteles, et ex eo Scotus *loc. cit.* n. 44. seqq. *Manichaeos* autem explodit Subtilis in *Oxon.* Prol. q. 2. n. 8. — II. d. 37. n. 12.

ctuum specie. Quanto autem actualitas formae agentis est maior et aspectus virtutis amplior, tanto de tali agente maior multitudo procedit (1), ut patet de sole respectu generabilium et corruptibilium. Propter quod motivum *primae* positionis est nullum.

(11) **14. — Diluitur fundamentum Empedoclis** [n. 11]. — *Secundum* etiam non urget: *a*) *tum* quia contrarietas effectuum non ponit contrarietatem in efficiente, tam producente quam agente per cognitionem et voluntatem, quia potentiae rationales sunt ad opposita, per quem modum agit Causa prima.

b) *Item*, videmus, quod in effectibus causatur ordo et unitas ordinis in situ ab efficiente, sive agat per naturam, sive per artem: *per naturam*, ut patet quantum ad productionem in flore et fructu: quantum ad *situm*, quia folium superponitur fructui, quasi ad conservationem; et ex omnibus istis facit quamdam ordinis unitatem, ut patet in frondibus, stipite, ramis et fructibus; et hoc facit *eadem* vis naturae activa; et hoc patet in formatione hominis et cuiuslibet animalis. Ita etiam videmus in operibus *artis* et voluntatis, ut patet in constructione domus, et in omnibus artificiatis ex diversis vel contrariis compositis; quia eorum productio, maxime si ars producat materiam propinquam, et eorum ordinatio reducitur ad unum efficiens.

Quamvis igitur contrarietas sit in effectibus, quia omnia conveniunt in quadam unitate et ordine universi, non oportet quod eorum sint diversa efficientia; imo potius quod *unum* sit principium eorum omnium, quae in mundo sunt, et sub eodem ordine universi cadunt, cuiusmodi sunt omnia creata (2).

(12) **15. — Exploduntur Manichaei** [n. 12]. — Motivum etiam *tertiae* positionis nullum est; *a*) quia quamvis in entibus sit bonum et malum, et etiam perfectio et defectio, non tamen

---

(1) « Et effectus possunt esse plures, hac Causa existente una, quia in posterioribus potest esse pluralitas cum unitate naturaliter prioris ». — *Oxon.* II. q. 10. n. 10. — « Nam non est necesse, quod pluralitas in effectu realis arguat pluralitatem in causa; pluralitas enim ab uno illimitato procedere potest ». — *Ib.* d. 16. n. 16.

(2) Cf. *Exposit. in Metaph.* l. XII. n. 92. — *Quaest. Metaph.* l. XII. q. 29.

oportet, quod ista reducantur ad diversa efficientia. Defectus enim et malum, inquantum talia, non habent efficientem causam, sed deficientem, sicut *claudicare* dicit duo: et *ire*, et *defectuose* ire (1). Nec tamen in isto actu, qui est *claudicare*, oportet duas virtutes motivas assignare, sed quod est ibi perfectionis et operationis attribuitur *virtuti;* quod est ibi mali et defectus attribuitur *defectui* virtutis; sicut dicerem in oculo male vidente, non quod virtus primae Causae sit in aliquo defectuosa. Ac per hoc, in illis, quae ab illa *totaliter* et *immediate* procedunt, nullus defectus ex parte efficientis reperitur. Sed in illis, in quibus cooperantur agentia creata, ex defectu virtutis eorum, vel ex indispositione materiae quam requirunt, defectus aliquoties reperitur. Sic igitur mala et defectus reducuntur ad defectum virtutum particularium, ut mala moris ad defectum virtutis particularis naturae.

(13) *b)* Reducimus etiam omnia mala et defectus ad unum Primum efficiens quodammodo: quod sicut perfectiones omnes accipiunt suum esse, in hoc quod ab ipso producuntur, et ipsum modo aliquo imitantur, tunc gradus perfectionum sumitur et cognoscitur secundum maiorem et minorem appropinquationem ad illud Primum; sic mala et defectus cognoscuntur et distinguuntur secundum maiorem et minorem elongationem ab illo uno Primo perfecto, ita quod perfectio illius est mensura omnium *perfectionum* secundum rationem *appropinquandi* et *assimilandi*, et est mensura omnium *malorum* secundum rationem *elongandi*, secundum quod dicitur in *II. De Gener. text.* 56: *Propter longe distare a Primo, reliquo modo complevit esse Deus faciens continuam generationem.*

ARTICULUS III.

INQUIRITUR ET CONFIRMATUR CATHOLICA VERITAS.

(14) 16. — Unitas primae Causae multipliciter investiganda. — Circa *tertium* sciendum, quod cum quaeritur *unitas Cau-*

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 5. q. 2. n. 4. — d. 37. nn. 14 et 20.

sae primae respectu omnium entium, oportet unitatem eius tot modis investigare, quot modis Primum dicitur causa aliorum; et oportet, qui vult satisfacere quaestioni, tot modis ostendere Primum esse unum, quot modis habet causalitatem respectu aliorum.

17. — Deus tripliciter Causa prima. — Est autem Causa prima in *triplici primitate* causalitatis respectu omnium, ut dicit Commentator X. *Metaph. com. 7 in fine* (1), et *XII. Metaph. com. 18 et 21* (2), scilicet: in genere causae *efficientis*, *formalis* et *finalis* (3); non autem est *materia*, * seu causa *materialis* * aliorum, eo quod Primum, inquantum tale, dicit perfectionem: materia autem dicit imperfectionem de se (4).

18. — Proponuntur hic ostendenda. — Oportet igitur ostendere *primo*, quod omnium sit unum principium *efficiens*, una prima causa *formalis* existens, una causa omnium *finalis*. *Secundo* oportet ostendere, quod primum *efficiens* est primum formale *exemplare* et ultimus *finis*. Et tunc concludetur, quod prima Causa est simpliciter et invariabiliter una; quod quaerit *Quaestio* nostra.

§ 1. *Demonstratur unum esse primum efficiens omnium.*

(15) 19. — Fundamentum demonstrationis. — Circa *primum*, ad videndum quod *sit unum primum efficiens omnium*, attendendum est, quod cum causa det esse causato, necesse est ut habeat prius et principalius esse, quam suum causatum; per naturam igitur *entis* oportet devenire ad naturam *causae efficientis*.

20. — Unitas entis ut communis Deo et creaturae. — Circa *naturam entis* est sciendum, quod unitas entis, accepti largo modo ut continet Creatorem et creaturam, non est unitas

(1) Cf. exposit. Doctor. n. 21. seqq.
(2) Ib. n. 19.
(3) *De Primo Princ* c. 3. — *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 11. seqq. — *Report.* ib. n. 3.
(4) *Report.* loc. cit.

generis, sed est unitas *analogiae* (1); propter quod dicit Philosophus, *III. Metaph. text. 10.*, quod ens genus esse non potest. Cuius ratio est, quia, secundum Aristotelem, *IV. Topic. c. 6.*, differentiae sunt extra naturam generis; non enim est de ratione *animalis* * ex. gr. * quod sit *rationale*, vel quod sit *irrationale*, quamvis divisim necesse sit, ut sit hoc vel illud: nihil autem est quod sit extra naturam entis praedicto modo sumpti; quod enim extra tale ens est nihil omnino est; ideo ens sic acceptum genus esse non potest, sed quoddam analogum est (2).

21. — Unitas generis — analogiae. — Unitas autem *generis* est unitas *praedicationis*, quia natura generis reperitur in omnibus de quibus praedicatur, ut patet in animali. Unitas autem *analogi* est unitas *attributionis;* quare non est nisi duobus modis: vel quia illa, de quibus analogicum praedicatur, attribuuntur tertio, *cui primo et per se inest*, ut *sanitas* dicitur de *urina* et *cibo* per attributionem et per comparationem ad *animal*, cui primo et per se inest sanitas; vel quia unum illorum, de quibus analogum praedicatur, attribuitur alteri, hoc est unum illorum, de quibus analogum praedicatur, recipit praedicationem eius, quia *attribuitur alteri, de quo illud praedicatur* (3). Sic *ens* praedicatur *analogice* de *substantia* et *accidente*, et accidentia non dicuntur entia, nisi per attributionem ad substantiam, hoc est, per esse quod habent in substantia et a substantia,

---

(1) « Nulla enim maior est analogia, quam sit creaturae ad Deum in ratione essendi ». — *Oxon.* II. d. 12. q. 2. n. 8. — Cf. *ibid.* n. 2. — *Super Praedic.* q. 4. — Quod quidem videtur facile posse componi cum doctrina communiter Doctori adtributa et ab ipsomet exposita *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 5. seqq. — q. 3. n. 8. seqq. — d. 8. q. 3. n 4. seqq. — *De Anima,* q. 21. n. 7, si animadvertatur iis in locis loqui de conceptu univoco « qui ita est unus, quod eius unitas sufficit ad contradictionem, affirmando ipsum de eodem »; quo in sensu admittit *aliquem* conceptum univocum entis dicti de Deo et de creatura, *aliquam* univocationem, quae optime compati potest cum *analogia* entis *largo modo* accepti. — Cf. *Quaest. Metaph.* l. IV. q. 1.

(2) Ens non esse genus explicat Doctor ex Aristotele in *Expositione Metaph.* l. III, pluribusque probat *De Anima,* q. 21. n. 4. seqq. — *Quaest. Metaph.* l. IV. q. 1. n. 9 seqq. — *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 6. seqq., praesertim n. 14.

(3) Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 3. n. 12. — *Super Praedic.* q. 4.

iuxta illud: *Accidentis esse est in alio esse*; et VII. *Metaph. text.* 2. dicitur, quod *Accidentia non sunt entia, sed entis*; non quod accidentia de natura sua non habeant aliquam entitatem, sed quia illa entitas, comparata ad entitatem *substantiae*, quasi est quaedam non entitas; et etiam actualiter esse naturaliter non habent, nisi ab esse substantiae. Sicut etiam nostrum esse, comparatum ad esse divinum, quasi non est, sicut dicit Dionysius *c. 1 De Divin. Nom.*, ita quod esse proprie, primo et per se sibi convenit (1).

(16) 22. — Ens non est genus. — Ex istis duobus habeo, et quod *ens non est genus*; quod patet per Philosophum [n. 20], et per rationem, quia differentia est extra rationem generis, sicut *rationale* est extra rationem *animalis*, alioquin omne animal esset rationale: nihil autem est, nec excogitari potest, quod sit extra rationem entis, inquantum ens.

23. — Quomodo praedicatur analogum. — *Secundo* habeo, quod *analogum* nunquam praedicatur de aliquibus, nisi quia illa reducimus ad terminum, de quo dicitur primo et per se, vel quia de uno dicitur per naturam alterius.

(17) 24. — Probatur primo unitas primi Efficientis. — Tunc arguo: propone, vel cogita *duo* entia, quaecumque vis, de quibus dices, quod sunt *entia prima*. Aut *ens* dicitur de illis *aequaliter*, non de uno per naturam alterius, nec de ambobus per naturam tertii: unde *(at)* hoc est impossibile, quia tunc ens esset genus, et praedicaretur ut genus, cuius contrarium ostendi [n. 20 et 22]; ergo praedicatur de illis *per attributionem*. Hoc autem non potest intelligi nisi uno ex duobus modis, ut dixi [n. 21]: vel quia unum *attribuitur alteri*, hoc est, habet entitatem, ut accidens a substantia; ergo non ambo sunt prima entia; sed illud primum, propter quod aliud habet esse: vel praedicatur de illis quia ambo *attribuuntur tertio*, ut *sanitas* de urina et cibo, quia attribuuntur animali; ergo illud tertium est primum ens, et magis quam ista, quae tu dixisti prima; ergo non possunt esse duo vel plura aeque prima et perfecta entia; ergo cum

---

(1) Cf. *Poster.* I. q. 30. n. 3 et 7. — q. 6. n. 6. — *Super Praedic.* q. 8. n. 3. — *Quaest. Metaph* lib. VII. q. 1. n. 3. — *Oxon.* III. d. 6. q. 1. n. 4. — IV. d. 12. q. 1. n. 5 et 15. — *Report.* ib. — Vid. infra q. 17. n. (2).

non sit processus in infinitum in entibus (1), est dare unum primum et solum; igitur cum ratio efficientis sequatur naturam entis, non possunt excogitari duo principia efficientia.

(18) 25. — Secunda probatio. — Item, si sunt duo principia efficientia aeque prima, aut sunt similia, aut contraria. *Si similia*, aut quodlibet per se est sufficiens ad principiandum omnia complete, per omnem modum; aut neutrum per se est sufficiens, sed ambo. Si *primo modo*, hoc omnino est mirabile, quia tunc omnino alterum superflueret: natura autem in quocumque effectu, quantumque parvo, evitat superfluitatem (2); ergo minus patitur superfluitatem in primis et nobilibus principiis. *Si neutrum per se est sufficiens;* ergo quodlibet est incompletum in ratione principii; ergo neutrum est simpliciter primum, quia primum in quolibet genere est omnino perfectum secundum rationem * illius * generis, sicut patet de virtute activa et generativa in qualibet specie, semper primum simpliciter debet esse simpliciter perfectum. — *Si sunt contraria*, tunc unum impedit reliquum, ac per hoc neutrum est perfectum, quia quanto perfectius minus habet de resistentia (3).

(19) 26. — Tertia probatio. — Item, homo, inquantum homo, gerit typum universi, quia est minor mundus (4): est autem lux per animam rationalem; cum igitur in anima rationali sit unum primum movens, scilicet voluntas; ergo etc.

27. — Quarta probatio. — Item, in quocumque genere est dare minus perfectum et maius perfectum, est dare aliquod simpliciter perfectum; nam per comparationem ad illud dicuntur alia secundum magis et minus, ut dicit Augustinus, *VIII. de Trinit.* cap. 3. Nunc autem, in genere efficientium videmus, tam intensive quam extensive, gradus in causis efficientibus; ergo est dare unum, quod est primum et sim-

---

(1) *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 11. seqq. — IV. d. 49. q. 1. n. 12. — *Report.* I. d. 2. q. 2. n. 4. seqq. — *Quodlib.* q. 3. n. 15. seqq. — *De Primo Princ.* c. 2. concl. 2. — cap. 3. concl. 2. — *Quaest. Metaph.* lib. II. q. 6. n. 9. seqq. — *Physic.* VIII. q. 7. n. 2.

(2) *De Primo Princ* cap. 2. n. 10. concl 15. — *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 36.

(3) *Oxon.* I. d. 2. q. 3. n. 6.

(4) Cf. *Oxon.* III. d. 32. n. 6.

plicissimum, mensura aliorum, ac minimum etiam, quod non potest esse nisi unum (1).

(20) 28. — Quinta probatio. — Item, si sint duo simpliciter prima, aut quodlibet est *tota* causa *cuiuslibet* effectus, et tunc omnis effectus est duorum; aut non est tota causa, et tunc neutrum est simpliciter primum (2).

29. — Sexta probatio. — Item, arguit Aristoteles *II. Metaph. text. 5, deinceps:* in efficientibus ordinatis, si non est dare primum, non est dare medium, nec ultimum; cum enim de ratione efficientis sit movere, si primum non movet, nec secundum; quia non movet nisi in virtute primi; et eadem ratione nec ultimum, si secundum non movet; ergo si primum non movet, nihil fit. Cum igitur in causis, ut dicitur, non sit processus in infinitum, ut probatur *I. Physic. text. 35 et deinceps* (3), quia cum infinita non possint pertransiri, si aliquis effectus dependeret a causis infinitis ordinatis, nunquam produceretur; ergo, si non est primum movens vel efficiens, nihil potest produci (4).

30. — Instantia. — *Aliqui* dicunt, * hanc * rationem esse insufficientem: *tum* quia non probat primum nisi in efficientibus per motum, qualiter non agit Causa prima: *tum* quia non probat primum nisi in uno ordine: qui autem poneret duo principia, poneret duos ordines causarum,

§ 2. *Demonstratur unum esse primum principium formale exemplare.*

(21) 31. — Probatur primo. — *Secundo*, quod *sit dare unum principium formale exemplare* (5), sic apparet: secundum

---

(1) *Oxon.* I. d. 2. 3. n. 5. — *Quaest. Metaph.* lib. XII. q. 28. — I. II. q. 6. n. 15. — *Quodlib.* q. 7. n. 27.

(2) *Oxon.* I. d. 2. q. 3. n. 4. — II. d. 37. n. 4. — IV. d. 6. q. 2. n. 3. — *De Primo Princ.* c. 3. n. 11.

(3) Cf. exposit. Doctoris, n. 43.

(4) Hoc ipsum argumentum affert Doctor in *Quaestionibus Metaph.* lib. II. q. 6. n. 9. seqq. — lib. XII. q. 4. n. 3. — *Exposit. in Metaph.* lib. II. n. 10, lateque exponit *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 11. seqq. — *De Primo Princ.* cap. 1; quibus ex locis faciliter potest erui solutio ad *instantiam* sequentem.

(5) Quod et brevius probat *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 18. — *De Primo Princ.* cap. 3. n. 9. concl. 11 et 12; non quidem quasi Deus sit proprie

illud quod dicit Commentator super illud *II. Metaph., text. Com. 17., Quoniam autem in fundamento naturae nihil est distinctum*, materia primo recipit formas magis universales, postea magis particulares; et quia processus naturae est de imperfecto ad perfectum, aperte patet, quod formae materiales quanto magis universales, tanto magis sunt imperfectae. Oppositum tamen est in formis immaterialibus et separatis; quia etiam formae materiales, si possent separatae existere, quanto universaliores, tanto essent perfectiores. Quod patet, quia quanto universaliores, tanto simpliciores; quanto simpliciores, tanto actualiores et perfectiores. Unde sicut forma generis est simplicior quam forma speciei, ita erit actualior et perfectior. Si ergo ipsum esse esset abstractum per se existens, haberet in se omnem modum simplicitatis, et per consequens omnem modum actualitatis et perfectionis. Cum ergo Ens Primum sit ens per se subsistens, non contractum, quia aliter non esset omnino primum, sed abstractum ab omnibus, cum sit causa omnium, ut ostendi [§ 1]; ergo modo simplicissimo continet omnem perfectionem, quae possit excogitari; ergo *est causa formalis * exemplaris * omnium*.

Quod autem sic est simplex perfectum formaliter plurificari non potest. Quod patet sic: unitas et veritas rei perfectius salvantur in primo cuiuslibet generis, quam in aliis, cum primum sit mensura aliorum, ut patet de caliditate in igne: sed videmus, quod quaelibet res habet singularitatem suam, quam habet per actualitatem suam, quae est incommunicabilis aliis; ergo cum in Primo sit maior actualitas, est etiam maior singularitas; ergo si haec non potest communicari, ergo minus singularitas *actualitatis* Primi.

(22) 32. — Probatur secundo. — Item, tale ens sic separatum continet totam rationem entis: *totum* est illud extra quod nihil est; ergo extra participationem illius nihil est:

---

forma creaturarum, sed quatenus eae dicuntur formatae iuxta cuiusque ideam in mente divina simplicissime existentem, uti pluribi docet Subtilis, maxime in *Oxon.* I. dd. 35 et 38. — III. d. 2. q. 2. n. 10. — d. 8. n. 20. — d. 36. n. 5. — *Report.* ib. — *Quodlib.* q. 7. — *Quaest. Metaph.* lib. VII. q. 11. — Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 10. — d. 36. n. 5. — *Quodlib.* q. 8 n. 24. — Ideo supra pag. 3. n. 7, removet a Primo Principio rationem *formae inhaerentis.*

sed si essent duo principia esse formalia, unum non participaret aliud, et esset omnino extra aliud; ergo non possunt esse duo.

33. — **Probatur tertio.** — Item, plurificatio talium non esset per relationes, ut in Personis divinis, quia unum non esset ab alio, ex quo ambo sunt aequaliter prima; ergo per absoluta. Nunquam autem fit plurificatio per absoluta, nisi quia unum illorum est altero perfectius, ut duae species pluruficantur sub genere, quia semper una est perfectior altera, sicut in analogo substantia et accidens sub ente, quia unum est perfectius altero; vel quia ambo sunt imperfecta, ut duo individua sub una specie, quia neutrum claudit vel haurit totam latitudinem speciei: quodlibet autem illorum entium omnino est perfectum et aequaliter; ergo non possunt esse duo formalia aeque prima.

(23) 34. — **Probatur quarto.** — Item, ad propositum, impossibile est, quod aliquis effectus consequatur aliquam perfectionem, inquantum effectus talis causae, qua caret causa sua; non enim ignis generatus * ex. gr. * haberet caliditatem vel levitatem, si ignis generans ista non haberet. Et si forte habet effectus aliquid perfectionis, quod non sit in causa, hoc non habet ut est causa illius, sed ab aliquo alio. Cuius ratio est, quia causa nobilior est effectu, nec agit ultra terminos perfectionis, quod faceret si effectui aliud, quod non haberet, daret. Sed ostensum est, quod est unum Primum Ens efficiens omnium; ergo illud continet in se perfectiones omnium.

35. — **Probatur quinto.** — Item, in quolibet genere est dare participans et participatum, et per accidens et per se: sed videmus, quod omnia entia secundum maius et minus habent perfectiones formales; ergo est dare unum ens, cuius perfectionem formalem omnia entia participant, sicut dicit de *calido* Aristoteles, *II. Metaph. text. 4* (1).

(24) 36. — **Probatur sexto.** — Ad hoc arguit Aristoteles *IV. Metaph. text. 15 et deinceps* (2), inquirens veritatem principii, *De quolibet aut affirmatio aut negatio*, dicens, quod si est dare magis vel minus falsum, ut magis est falsum

(1) Vid. exposit. Doctor. n. 7.

(2) Vid. exposit. Doctor. n. 48 seqq.

quatuor esse mille, quam *quatuor esse quinque*, ergo est dare magis et minus verum; ergo per consequens et unam primam veritatem. Unde dicit, quod hoc principium, *De quolibet aut affirmatio*, etc., est maxime verum; ergo secundum hoc oportet dare unam primam veritatem formalem virtute continentem omnem veritatem, quia est forma omnium: veritas autem consistit in sua perfectione formali; ergo est una veritas prima formalis omnium formalium perfectionum.

§ 3. *Primum efficiens est finis omnium.*

(25) 37. — Probatur primo. — Circa illud quod *primum Principium sit finis omnium* (1), patet primo per rationem Aristotelis *XII. Metaphysicae, text. 52*, ubi dicit, quod sicut exercitus ordinatur ad ducem, sic totum universum est ordinatum propter respectum ad unum ultimum finem. Unde sicut exercitus non esset unus, nisi haberet unum ducem, sic nec universum esset unum, nisi haberet unum finem (2).

38. — Probatur secundo. — Item, *bonum* et *finis* idem sunt, *III. Metaphysicae, text. 3* (3), sicut quanto aliquid plus habet de entitate, tanto plus de actualitate et perfectione, et per consequens de bonitate: sed est dare unum ens primum per se solum [§ 1]; ergo et unum finem per se solum: sed ad *per se* omnia alia reducuntur; ergo erit unus finis, ad quem reducantur.

39. — Probatur tertio. — Item, extra infinitum in aliquo genere nihil illius generis potest ultimo terminare, ut extra longitudinem infinitam nulla longitudo (4): sed experitur mens rationalis (cuius experimentum est principium omnis nostrae certitudinis), quod non satiatur nisi per bonum in-

---

(1) Quod etiam probat Doctor *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 17. — IV. d. 49. q. 8. n. 7. — *Report.* I. ib. n. 3. — *De Primo Princ.* cap. 2. n. 2. concl. 4. — cap. 3. n. 9. seqq. — *Physic.* VIII. q. 7. — *Quaest. Metaph.* lib. XII. q. 28.

(2) Vid. exposit. Doctor. n. 80 seqq.

(3) Vide potius exposit. in V. text. com. 21. n. 118. seqq. — *Oxon.* IV. d. 31. n. 4.

(4) Non est hic sermo de infinito *simpliciter*, sed de infinito seu *ultimo* in aliquo genere, quod nempe *non ordinatur* ad aliud eiusdem generis. — Cf. *Oxon.* I. d. 13. n. 28. — *Quodlib.* q. 5. n. 2-4. — *Quaest. Metaph.* lib. II. q. 6. n. 2.

finitum (1); ergo est dare bonum infinitum; ergo si terminet in infinitum, est per rationem infinitam finis; ergo cum nihil sit quod fine careat, aut sit extra participationem istius finis, sequitur, quod omnia tendunt ad istum finem.

Et haec * est * sententia Augustini, *VIII. De Trinitate, cap. 3*, ubi dicitur, quod *Deus non est alio bono bonus, sed est bonum omnis boni*; Anselmi in *Prosologio, cap. 5: Deus est quidquid est melius esse, quam non esse* (2).

40. — Epilogus. — Sic igitur patet, quod est unum solum primum *efficiens*, quia unum solum primum *per se ens*; quare una prima sola causa *formalis* omnium; unde est *finis* omnium.

§ 4. *Efficiens est forma et finis omnium.*

(26) 41. — **Probatur primo.** — Nunc restat videre, quod *efficiens sit forma et finis omnium* (3). Et hoc aperte colligitur ex praedictis sic: impossibile est, quod effectus, inquantum talis, participet aliquam perfectionem formalem, quam etiam non habeat efficiens eius causa (4); cuius causam dixi supra [n. 34]: sed est dare unum solum primum efficiens omnium, ut patet in primo *Articulo* * [§ 1] *; ergo illud necessario participat perfectiones formales altiori modo, quam habent in rebus; ergo quod est efficiens omnium est causa formalis omnium.

42. — **Probatur secundo.** — Item, finis et bonum sunt idem: sed impossibile est, quod aliquid habeat rationem omnis boni, nisi quod habet rationem omnis perfectionis, cum perfectiones sint de genere bonorum; ergo necesse est, quod illud, quod est causa formalis exemplaris omnium, sit causa finalis in genere bonorum: sed illud erat causa effi-

(1) « Voluntas nostra omni finito aliquid maius potest appetere et amare, sicut intellectus intelligere; et quod plus est, videtur inclinatio naturalis ad summe amandum bonum infinitum ». — *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 31. — *De Primo Princ.* cap. 4. n. 25.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 32. — II. d. 3. q. 9. n. 14.

(3) Sensu in nota ad n. 31. explicato.

(4) *Oxon.* I. d. 3. q. 7. n. 13. — II. d. 3. q. 10. n. 17. — IV. d. 12. q. 3. n. 14.

ciens omnium, ut patet; ergo necesse erit, ut unum, solum, singulare, summum, supremum ens sit simul causa efficiens, causa formalis, causa finalis omnium: sed ostendi, quod erat causa prima simpliciter omnium, quae est causa efficiens, finalis et formalis omnium; ergo, a primo ad ultimum, una sola Causa prima simpliciter est.

ARTICULUS IV.

DECLARATUR SINGULARIS PRIMI PRINCIPII UNITAS.

(27) 43. — **Triplex modus unitatis Primi Principii.** — Circa *quartum*, quomodo haec Causa prima *habet singularem unitatem.* — Circa quod sciendum, quod *triplex est conditio suae unitatis*, a qua, per defectum alicuius illarum conditionum, omnis creatura procedit [n. 45]. Habet enim *primo* unitatem *substantiae* per omnem modum singularitatis, quia sua substantia nullam habet plurificationem (1). Unde, quia in substantia singulari possunt intelligi aliqua esse unum secundum gradus, quibus unum eorum ab altero continetur, secundum quod una magnitudo *tripedalis* * ex. gr. * continet in se *bipedalem*, et *bipedalis* magnitudinem *unius*, hoc autem non est perfecta unitas; ideo *secundo* est unum unitate *aequalitatis* eorum quae sibi insunt, et hoc absque gradu et inaequalitate eorum (2). Unde, quia talis unitas adhuc non esset absque aliqua compositione, quia non compateretur perfectam unitatem, ideo est etiam unum unitate *simplicitatis*, absque omni diversitate (3).

44. — **Triplex Causae primae unitas.** — Est ergo tripliciter Causa prima una: *primo* in ratione *efficientis*, secundo in ratione causae *formalis exemplaris*, *tertio* in ratione *finis*. — Habet etiam *triplicem modum* unitatis: *primus* est unitas *substantiae singularis: secundus* est unitas servans omnem gradum *aequalitatis;* potentia enim aequalis est

---

(1) *Oxon.* I. d. 2. qq. 3 et 4. quae solvitur in q. 7. — *Report.* ib. q. 4. — *De Primo Princ.* cap. 3. n. 10. — *Quaest. Metaph.* lib. II. q. 6. — lib. V. q. 1.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 19. q. 1. n. 8. — d. 31. n. 7. — *Quodlib.* q. 6. per tot.

(3) *Oxon.* I. d. 8. q. 1. et 3. — *Report.* ib. qq. 4 et 5. — *De Primo Princ.* cap. 4. n. 1. seqq.

scientiae et bonitati, et e converso: *tertius* est unitas *simplicitatis*, tollens omnem diversitatem, non distinctionem (1).

45. — **Qualiter creaturae a Deo procedunt.** — Creaturae autem e contrario procedunt ab eo sub ratione *pluralitatis*, sub ratione *inaequalitatis*, sub ratione *compositionis*. — Sub ratione *pluralitatis*, quia in eis est mensura in naturis et essentiis, secundum gradus creationis et essentiarum numeros; sub ratione *inaequalitatis*, quia in eis est mensura in naturis et essentiis secundum gradus perfectionis; sub ratione *compositionis*, quia in omnibus est compositio, saltem ex *esse* et *essentia*, ex quo causatur pondus inclinationis ad casum dissolutionis, iuxta illud *Sapient*, c. 11 * v. 21. *. *Omnia fecisti in numero, pondere et mensura.*

46. — **Conclusio.** — Sic igitur dico, quod Causa prima simpliciter importat *primitatem* in genere *efficientis*, *formalis* et *finalis*; et secundum istos modos *sit una Causa*.

QUAESTIO II.

Utrum a Primo Principio pluralitas, scilicet multitudo creaturarum, per se et immediate procedat?

(1) 47. — **Divisio Quaestionis.** — *Respondeo:* circa istam quaestionem sic potest procedi: *primo* videndum est quid secundum *antiquos Philosophos* est dicendum: *secundo*, videndum est quid secundum *veritatem catholicam* est tenendum: *tertio* ostendendum est, quod *antiqui* ex suis rationibus *non possunt intentum suum*, sed potius oppositum, *concludere: quarto* videndum est per quem modum posset *dictum eorum veritatem continere*, quamvis non secundum intentionem eorum.

ARTICULUS I.

SENTENTIA ANTIQUORUM PHILOSOPHORUM.

(2) 48. — **Opinio Aristotelis exponitur.** — Circa *primum*, sciendum est, quod videtur aliquibus, quod Aristoteles fuerit huius

---

(1) Quae distinctio admittenda sit in Divinis optime explicat Doctor *Oxon.* I. d. 2. q. 4. — d. 8. q. 4. — *Report.* I. d. 2. q. 5. seqq.

opinionis: quod ab uno principio simplici, proprie uniformiter se habente, non possit immediate procedere nisi unum. Unde videntur hoc colligere ex illo *II. de Generatione*, text. 56. *Idem, inquantum idem, natum est semper facere idem.* Cum igitur Primum Principium sit unum, in quod nulla cadit variatio, videtur, quod non sit natum facere nisi unum (1). — *Quod* quidem *verbum non concludit eorum intentionem*, quia, secundum quod dicit Averroes, *in fine 3 cap. De Substantia orbis*, Aristoteles ponit plura a Deo procedere.

Aristoteles *II. Metaphys. Summa 2 cap. 2, in principio*, arguit contra antiquos, qui ponebant solam causam *materialem* in rebus, et negabant causam *efficientem* et *finalem*. Unde dicit: *Videmus in rebus sensibilibus mutationem fieri: nihil autem movet seipsum, quemadmodum lignum non seipsum transmutat, ut fiat scamnum. Si autem agens etiam finis est: nihil autem agit nisi propter finem; est igitur in rebus efficiens et finis* (2). Igitur, cum ipse ponat finem efficienti correspondere, cum Intelligentiae moveant orbes propter finem amatum et desideratum, ut dicit (3), ut propter finem amatum et desideratum, sequitur, quod ipse sit causa efficiens Intelligentiarum. Unde de mente Aristotelis fuit, secundum quod Averroes exponit ipsum, quod Intelligentiae habent *esse* a Primo, quamvis in *modo* quo sunt ab eo Aristoteles defecit, quia posuit eas ita habere esse a Primo, quod nec a se, nec per potentiam Primi sunt in potentia ad non esse (4). Sed de hoc non intendo modo perquirere. (3) Nec Aristoteles per illud verbum, *idem inquantum idem* etc. negat, quin ab eodem simul, et ab aeterno possint

(1) Vel, ut habet in *Oxon.* II. d. 1. q. 2. n. 2. « Ergo non erit aliqua variatio in effectu, nisi prius naturaliter ponatur in causa ». — Respondet autem *ib.* n. 9. « quod Philosophus intelligit de agente *naturali,* sicut patet per eum ibi ». — In *Report.*, ib. q. 3. n. 1. ex citatis verbis Philosophi, ita contra eum concluditur: « Igitur vel semper creat, vel nunquam creat ». — Respondet Doctor, *ib.* n. 14, « quod Philosophus intelligit istam propositionem de agente *mere naturali,* non de agente *voluntarie* et simpliciter libero ».

(2) Quae verba paulo aliter habentur in versione qua Doctor usus est in commentando Metaph. Aristot. Vid. 1. II. n. 43.

(3) XII Metaph. Sum. 2. cap. 2, ubi et Doctor exponens. — Cf. *Oxon.* Prol. q. 4. n. 11. — I. d. 2. q. 2. n. 16. — d. 8. q. 5. n. 6.

(4) *Ib.* cap. 4. — Vid. exposit. Doctor.

procedere *immediate plura;* sed ex illo verbo videtur potius intellexisse, quod ab aeterno et invariabili nihil *novum* posset produci. Unde videtur sentire Aristoteles, quod quidquid processit a Deo immediate, processit ab eo ab aeterno (1), ita quod si *novitas* inveniretur in entibus, hoc esset attribuendum secundis causis, non Primae. Unde ratio sua videtur esse, quod, si aliquod novum a Deo procederet, necessario aliqua mutatio, saltem quantum ad voluntatem, in Deo facta esset: et, quia ipse semper est idem, in nullo recipiens mutationem vel innovationem, ideo ab ipso nihil *novum* potest procedere. Non igitur illud verbum, *Idem inquantum idem*, etc. negat rerum *pluralitatem* immediate procedere a Deo, sed videtur negare *novitatem*.

Quid autem *secundum veritatem senserit*, non facile constat, quia ponit, quod Intelligentia sit ingenerabilis et incorruptibilis, ac per hoc posuit, quod non potest educi de materia seu potentia materiae; quia esse generabile habet materiam, per quam potest esse et non esse, et corruptibile; ponit etiam quod sit forma corporis.

(4) Quaerit autem XII. *Metaph., cap. 3.* (2) text. 16 et 17, utrum forma aliqua *praecedat* materiam? et dicit, quod non. *Secundo*, utrum aliqua forma *remaneat*, destructa sua materia? Et dicit sic: *In quibusdam enim nihil prohibet, velut si anima tale sit, non omnis, sed intellectus, omnem namque fortassis impossibile est.* Si igitur Intelligentia est forma corporis; et necessario a creatione, cum non sit generabilis; nec est aeterna, cum non praecedat suam materiam; ergo videtur quod ipse senserit, quod etiam *novus*

---

(1) Nec mirum, Philosophos paganos posuisse *de facto* mundi, vel saltem materiae aeternitatem, cum et catholicorum Doctorum plures, duce S. Thoma, quibus « est articulus fidei, quodlibet aliud a Deo esse ex tempore » (Doctor. *Oxon.* II. d. 1. q. 3. n. 2), dicant nihilominus, « quod Deus *potuit* producere aliquid aliud a se *sine principio* » *(Ibid.)*: etsi alii, ut S. Bonaventura, « contra istam positionem arguant, quod includat contradictionem, aliud a Deo fuisse sine principio » (*Ib.* n. 6.). — Doctor vero Subtilis, utriusque sententiae rationibus libratis, quaestionem insolutam relinquit, licet propendere videatur in favorem primae opinionis, saltem quoad entia permanentia. — Vid. ipsum loc. cit. et *Report.* ib. q. 4.

(2) Sum. 1. — Vid. exposit. Doctoris, n. 11, ex qua facile eruitur benigna interpretatio subiectorum verbor. Philosophi.

effectus possit esse a Deo. Sed, quidquid sit de hoc, ad minus illud verbum non negat effectuum *pluralitatem* immediate a Deo procedere, sed forte *novitatem*; quod etiam falsum est, ut apparebit sequenti *quaestione*.

(5) 49. — **Opinio Auctoris libri De Causis.** — Auctor etiam libri *de Causis* videtur sentire, *pluralitatem* effectuum *immediate* a Deo non procedere. Unde dicit, quod Deus creavit animam *mediante* Intelligentia, ut patet in *commento tertiae propositionis*. Si igitur anima, quod inferior est Intelligentia; ergo a pari ratione, inferior Intelligentia creata est mediante superiori; et sic usque ad primam, quae sola immediate videtur esse a Deo.

(6) 50. — **Benigne explicatur.** — *a) Mediatio duplex.* — Sed dicendum est, quod *duplex* est *mediatio:* una in *operando*, quoniam idem faber * ex. gr. * operatur cultellum *per martellum.* — Verum isto modo Deus non creavit animam *mediante* Intelligentia, sed *per se immediate.* — Alia est mediatio, quae est quasi quidam *ordo inter effectus;* qua ratione Deus creavit aërem mediante igne; quare propinquiori modo participat completum esse, et aër remotiori. De qua propinquitate et distantia loquitur Aristoteles II. *De generatione*, text. 56, dicens: *Propter longe a principio distare, reliquo modo complevit esse Deus continuam faciens generationem.* — Et isto modo creata sunt corporalia mediantibus spiritualibus, et anima mediante Intelligentia (1). Haec tamen mediatio non tollit *immediationem efficientis.*

b) Potest etiam dici anima facta *mediante* Intelligentia, non quoad *substantiam*, sed quoad *operationes*, inquantum ab Angelo *potest recipere* aliquas illuminationes et perfectiones (2). Unde dicitur in illo *commento*, quod Deus posuit animam instrumentum Intelligentiae. Et isto modo inferior Angelus factus est mediante superiori.

(7) 51. — **Opinio Avicennae.** — Avicenna veritati Catholicae videtur maxime contrarius esse; nam, *IX. Metaphysicae* suae,

---

(1) In sententia Auctoris *De Causis.*

(2) Cf. *Oxon.* II. d. 11. n. 4. seqq. — *Report.* ib. q. 1. ubi explicat « *primo,* quid *non possit* Angelus effective causare in intellectu hominis custoditi: *secundo* quid *possit* ».

c. 4, vult, quod a Primo Principio non possunt esse plura, nec secundum *numerum*, nec secundum *divisionem*. — Est etiam positio Avicennae talis: vult, quod Deus et Intelligentiae, quidquid agunt, agunt *per suum intelligere*. Cum igitur intellectus divinus sit intellectus omnino primus, a nullo * dependens *; ac per hoc simpliciter omnino, non habens actum et potentiam, sed solam meram actualitatem, quae est idem quod ipse; ideo sicut suum intelligere est *unum*, sic productum ab eo non erit *nisi unum*, scilicet prima Intelligentia. — Illa etiam operatur *intelligendo*; non autem *simpliciter* ut Deus; habet enim esse *actuale*, ut est effectus Dei; habet vero *possibile*, ut est ab alio, non a se. Intelligitur igitur prima Intelligentia, inquantum intelligit se per suum *actuale*, producere *animam* primi orbis; inquantum intelligit se per suum *possibile*, producere *corpus* primi orbis. Et sicut prima Intelligentia, sic gradatim secunda tertiam intelligit et producit; sic igitur tertia quartam; et sic de aliis usque ad ultimam, quae *per defectum actualitatis* non producit talia, sed est datrix formarum sensibilium (1).

Haec de *primo*.

ARTICULUS II.

STATUITUR VERITAS CATHOLICA.

(8) Circa *secundum*, quid scilicet secundum veritatem Catholicam sit tenendum, ostenditur quod a *Primo Principio immediate plura producuntur*.

52. — **Demonstratio generalis.** — Ad cuius evidentiam, est sciendum, quod cum Primum Principium, secundum quod ostensum est in praecedenti *quaestione* (2), sit *unum simplicissimum* (3), sequitur, quod de ratione sua habeat for-

---

(1) Avicennae opinionem impugnat Doctor in *Oxon*. II. d. 11. — IV. d. 1. q. 1. n. 16 seqq. et *Report*. iisdem locis. — Vid. ipsius exposit. ad I. Metaph. Sum. 2.

(2) Artic. III. et IV.

(3) De *unitate* Dei agit Doctor in *Oxon*. I. d. 2. q. 3; de *simplicitate* vero d. 8. q. 1.

malem plenitudinem *ad se communicandum*. Quod patet; quia enim *singulariter* est *unum* (ita quod, ut ostensum fuit, nec esse, nec intelligi possunt duo prima entia aequaliter prima), ideo cum summe sit unum, erit *summe primum*. Sequitur enim: unum praecedit multa; ergo quod habet unitatem totaliter, ita quod duo talia esse non possunt, habet totalem potestatem. Quanto autem aliquid magis est primum, tanto magis *pluribus communicatur*, eo modo communicationis, qui ei convenit. *Exemplum* in materia prima *simpliciter*, respectu materiarum *particularium*. *Exemplum* in genere *caliditatis* in sole respectu *causarum particularium*. *Simpliciter* igitur *primum* summe erit communicabile, eo genere communicationis, quod ei convenit. — Quia erit etiam *simplicissimum*, ideo actualissimum, ac per hoc potentissimum; ergo quod de se est summe primum, et summe simplicissimum, est summe primum potentissimum, et *sui communicativum* (1). — Aut ergo communicabit se per productionem *eiusdem* in substantia, quae dicitur communicatio *intrinseca*, ut in divinis Personis: aut communicabit se producendo *diversum* in substantia, quale datur in productione creaturae.

(9) **53. — Praemittenda ad demonstrationem specialem.** — De hac igitur productione, et communicatione quaeritur, utrum *immediate* se communicet, vel *mediate?*

a) Medium triplex — Circa quod *tria* sunt videnda. *Primo* autem, *medium* tripliciter potest accipi, et secundum hoc *operatio mediata*, vel *immediata* tripliciter potest etiam sumi. Est enim medium *totaliter operans*, qualiter dicit Avicenna, quod Deus producit omnia mediante intelligentia, etiam illa *totam* productionem facit. Est medium *cooperans*, qualiter dicitur, quod Deus producit plantam mediante natura, quia actio illa est tota a Deo, et tota a natura. Est medium *coadiuvans*, sine quo non fieret, quamvis ab uno sit principaliter actio, qualiter dicimus, quod corpus est medium in actionibus sensibilibus animae, quia anima non videt nisi per oculum. Et isto etiam modo dicitur *II. Phys. text. comm. 22.* quod ars operatur mediante natura; unde

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 3. seqq.

medicus minister est naturae. Propter quod dicit Philosophus *VII. Metaph. text. comm. 23*[1], quod calor est pars sanitatis.

b) Actio mediata — immediata. Et sic patet quomodo *actio* potest dici *mediata*, vel *immediata*.

(10) *c) Pluralitas duplex.* — *Secundo* est sciendum, quod est pluralitas *unitatem includens*, sicut dicimus, quod participatione speciei *plures* homines sunt *unus* homo. Et alia pluralitas *unitatem excludens*, sicut dicimus, quod plura principia essentialia eiusdem generis non possunt esse immediate eiusdem rei, ut duae animae unius hominis, sicut dicit Philosophus *I. Elenchor. cap. 13*, quod proportio pluries non est proportio, quia eadem est ratio proportionis.

(11) *d) Contraria triplicia.* — *Tertio* est sciendum, quod quaedam sunt contraria quae *habent unum subiectum commune*, cui vicissim insunt, sicut dicitur in lib. *Praedicamentorum*, cap. 10. text. 3. et 6. quia *Contraria sunt, quae maxime a se distant, et in eodem susciptibili vicissim insunt, nisi alterum insit a natura*[2]. — Alia sunt contraria, quae *unum genus praedicabile immediate dividunt*; et talia etiam sunt vere entia, quia genus de utroque dicitur, sicut differentiae genus dividentes. — Alia sunt contraria, quorum unum *ab ordine debito alterius deficit*; et sic dicimus vitia contraria esse virtutibus, et mala bonis.

(12) **54. — Conclusio.** — Dico igitur, quod *plura possunt immediate ab uno produci, productione extrinseca.*

55. — Conclusionis sensus explicatur: *a)* Dico autem *plura immediate*, quia sine medio *totaliter operante*; si enim producere animam, vel Intelligentiam per suam potentiam Deus per se non posset, omnipotens non esset, nec in fine nobilitatis. Cuius contrarium dicit Aristoteles in *II. Metaphysicae: Deus*, inquit, *est unus in fine nobilitatis, aeternus.*

b) Dico etiam *immediate*, quod sine medio *coadiuvante*; quia tale medium ponit in principali agente insufficientiam, sicut patet in medicina, qua natura indiguit, tamquam medio coadiuvante.

---

(1) Vid. exposit. Doctoris, n. 53 seqq.

(2) Vid. opus nostrum *Lexicon. Scholasticum philosophico-theologicum*, etc. Distinction. v. *Contraria*.

c) Dico etiam *immediate*, quia, licet aliqua producat mediante agente creato *cooperante*, tamen in principio mundi plura produxit *absque tali medio*. Creatura enim non cooperatur nisi dum est; ergo in his primis, quae simul produxit, creatura cooperari non potuit.

d) Dico autem *plura*, quae *unitatem includunt*, quale est universi, quia plura, quae *unitatem excludunt*, fieri non possunt, quia tunc faceret, quod homo non esset homo: isto enim modo eadem est definitio *hominis*, et *unius* hominis.

(13) *e)* Dico autem *contraria*, quae *primo* et *secundo* modo considerantur; non *tertio* modo, qualia sunt vitia et mala et huiusmodi.

56. — Triplex via exhibetur. — Et ostendo *triplici via*, quod *Deus immediate plura diversa contraria*, modo supradicto, *possit producere*, et producit animas omni die. *Primam* viam accipio ex parte *producentis: secundam* ex parte *modi* producendi: *tertiam* ex parte *rei* productae.

57. — Ex prima via probatur dupliciter. — Ex parte *Dei* accipio viam secundum diversam rationem *entis:* secundo secundum rationem etiam *intellectualitatis*.

a) Ex *primo* sic arguo: in rebus omnibus hoc universaliter invenitur, quod sicut se habent ad esse, ita se habent ad agere, ut quod habet esse calidum, calefaciat; quod esse frigidum, frigefaciat; quod esse humanum, hominem generet; igitur si est aliquid, quod in se claudit rationem *omnis* esse, illud habet vim producendi *omne* esse, sicut si aliquod idem esset calidum et frigidum, posset generare per se calidum et frigidum: sed Deus (ut ostensum fuit in praecedenti *quaestione* (1), et omnes concedunt) claudit in se omnem rationem perfectionis, altiori modo, quam sit in creaturis; ergo potest producere quidquid producunt omnes creaturae, et modo altiori, et etiam plura, quia nunquam creaturae hauriunt omnes modos essendi, qui sunt in eo (2); igitur si Deo nullum esse deficit, quod altiori modo non participat, omnia quae habent quocumque modo rationem

---

(1) n. 41. seqq.

(2) « Quia creaturae imperfecte eum imitantur ». — *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 16.

entis potest producere *immediate*. Et ista est causa, quare sola *contradictoria* a Deo non possunt fieri, quia non claudunt aliquam rationem entis.

(14) *b)* Ex *secundo* sic arguo: Deus, ut statim dictum est, cum habeat infinitam rationem perfectionis, est imitabilis ab omni creatura facta, vel factibili; nec omnes, etiamsi essent infinitae, exhauriunt gradus imitationis ex parte Dei, quamvis omnes creaturae secundum varios gradus eum imitentur (1). Divina igitur essentia, ut est imitabilis a singulis creaturis, secundum varios modos, suscipit rationem multiplicationis *exemplaris*, et distributionis *idealis:* ita quotquot sunt ab illo productibilia, tot sunt propriae rationes producendorum in Deo, quia singula propriis rationibus sunt condita, ut dicit Augustinus lib. 83 qq. quaest. 46. Unde dicit, quod non eadem ratione conditus est homo, qua equus, hoc enim absurdum est aestimare. Et subdit *ibidem: Singulis igitur propriis sunt data rationibus.*

(15) 58. — **Corollarium.** — Ex his omnibus patet, quod omnia comparantur ad Deum, ut *artificialia* ad *artificem;* propter quod dicit Sapiens, quod *Omnium est artifex, omnem habens virtutem* (2). Et August. *lib. 6. de Trin. c. ult.* quod *Verbum est ars plena rationum viventium et incommutabilium* (3). Sicut per formam indeterminatam igitur, quam agens naturale habet, unum determinate producit, ut ignis ignem; et si duas formas agentes haberet, duo produceret, quamvis per diversa principia, ut si esset calidum et fridum, calefaceret et refrigeraret; sic agens per intellectum, per diversitatem formarum, quas habet in se, diversa potest producere. Unde quia habeo ideas harum litterarum, *A*, *B*, *C*, et sic de aliis, ideo omnes litteras possum facere. Cum igitur Deus, ut dixi, omnes factibiles ideas apud se habeat, omnia immediate potest producere.

(16) 59. — **Ex secunda via probatur quadrupliciter.** — *Secunda*

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2 q. 2. n. 20 seqq. — *Report.* ib. q. 3. — *De Primo Princ.* c. 4. n. 15 seqq. quibus in locis ex professo demonstrat infinitam Dei perfectionem.

(2) *Sap.* Cap. VII. v. 21 et 23.

(3) Cf. *Oxon.* I. d. 27. q. 3. n. 23.

via est ex parte *modi* producendi. *a)* Sic arguo: in ordine agentium videmus, quod quanto maioris sunt actualitatis, tanto in sua actione minori indigent fulcimento. Unde Angelus absque corpore posset facere domum, alioquin non posset formare corpus; sed hoc non potest homo. Similiter potentiae sensitivae indigent organis determinatis, non autem Intelligentiae, quae sunt actualiores. Similiter ars supponit natura. — Et e contrario, quanto deficit ab actualitate, tanto indiget maiori fulcimento. — Igitur, cum secunda Intelligentia cadat, secundum Avicennam *I. Metaphysicae, cap. I*, ab actualitate primae, indiget necessario aliquo, in quo operetur; non ergo de nihilo aliquid facit. Igitur si producit aliam Intelligentiam, aut *de divina essentia*, quod esse non potest, quia sic simpliciter se totam communicaret, ut ponimus in Personis; et tunc illa esset Deus, sicut Filius Dei: aut *de se*, et tunc, vel de tota substantia; et tunc cum sit indivisibilis, essent una duae.

(17) *b)* Item, modus agendi sequitur modum formae activae, quantum ad perfectionem: nunc autem agere *necessario* per medium est cuiusdam imperfectionis, sicut patet tam de medio *totaliter operante*, quam de medio *coadiuvante*, quam etiam de medio *cooperante* [n. 53 *a*]. Quamvis Deus agat per medium cooperans opera naturae, si hoc faceret *necessario*, ita quod non posset facere pomum sine arbore, imperfectus omnino esset. Cum igitur virtus divina sit in complemento omnis perfectionis, sicut substantia eius, modus etiam erit *completus;* ergo non indigebit medio.

(18) *c)* Item, posset adduci ratio ex parte *finis:* experimentum enim naturale a nullo negari potest, cum sit principium omnis scientiae, et certitudinis (1). Experitur autem quaelibet rationalis anima, quod eius appetitus tendit in bonum infinitum, nec alio posset totaliter satiari (2). Unde Augustinus, *lib. 1 Confess. cap. 1. Quia fecisti nos ad te, inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.* Cum igitur finis et efficiens sint correlativa, quia omne agens

---

(1) Cf. *Poster.* I. q. 1. seqq. — *Physic.* I. q. 1. seqq. — *De Anima*, q. 16. seqq. — *Oxon.* I. d. 3. q. 4. n. 6. — II. d. 11. n. 3.

(2) Vid. supra in not. 1. ad n. 39.

agit propter aliquem finem (1); si omnis creatura rationalis tendit in Primum, ut in finem immediatum, sequitur quod sit ab ipso, ut ab efficiente immediato.

(19) *d)* Item, suppono quod Deus immediate res conservat, cum Gregorio *lib. 16. Moral. cap. 16.* qui dicit, quod *cunctorum essentiae ad nihilum tenderent, nisi eas Conditor omnium manu regiminis retineret.* Haec autem conservatio est immediata; quia si per animam, cum illa etiam sit de nihilo, indiget conservari, et erit processus in infinitum; vel stabitur, quod aliqua immediate conservat; et qua ratione illam, eadem ratione alias, cum in omnibus sit eadem causa annihilationis, quia scilicet sunt de nihilo. Nunc autem, nos videmus, quod effectus ab illis immediate producuntur, a quibus solum et totaliter conservantur, ut patet in lumine solis. Unde dixi *solum et totaliter*, quia aliqua sunt aliquo modo, vel ab aliquo genere corruptionis praeservantiae, quae tamen non producunt illa, ut myrrha corpora ne putrescant (2).

(20) 60. — Ex tertia via probatur tripliciter. — Primo. — *Tertia* via, scilicet ex parte *rei productae*, similiter hoc concluditur, et patet sic: secundum Philosophum, *II. Physicar. text. 38.* qualis ordo est in causatis secundum rationem prioris et posterioris, talis ordo est in causis, quod *universalium universales sunt causae, et particularium particulares.* Nunc autem ita est, quod inter omnes effectus, qui sunt in creaturis, *esse* habet rationem magis universalis et prioris; unde omnia praesupponunt esse, re vel ratione, et innituntur ei. Unde Commentator, super quartam propositionem *De causis*, in qua dicitur: *Prima rerum creatarum est esse;* deinde: *et non est post eam aliud, nec etiam prius creatum ipso;* sicut igitur unus effectus alium praesupponit, et illi innititur, sic etiam est in causis, quod una praesupponit aliam, et omnes praesupponunt Primam, et illi innituntur, sicut dicit *17. propositio de causis: Omnes virtutes, quibus non*

---

(1) « Omne per se agens agit propter finem quem cognoscit, vel inquantum dirigitur a cognoscente ». — *Oxon.* IV. d. 1. q. 7. n. 24. — *Prol.* q. 1. n. 6. — II. d. 38. n. 3.

(2) « Solius autem Dei est conservare totam creaturam, et totaliter ». *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 33. — « Quod Deus immediate creat, immediate conservat vel potest conservare ». — *Ib.* II. d. 12. q. 2. n. 4.

est finis, pendentes sunt per infinitum primum, quod est virtus virtutum. Si igitur effectus habent reduci ad causam simpliciter Primam, quae nulli innitatur, sed omnis effectus rationem essendi participat; ergo Deus omnem effectum immediate producit. — Nec ista immediatio tollit medium *cooperationis.* Et videtur etiam ille dicere de causis, quando dicit, *quod est esse per creationem, cetera vero per informationem.*

(21) 61. — **Corollaria**: *a)* Ex ista deductione patet, quod idem effectus est *totus* a Deo, et *totus* a natura; sed sub alia et alia ratione: nam sub ratione *universali* et *prima* est a Deo; sub ratione *posteriori* et *particulari* est totus a natura, vel ab arte. — Attendendum est etiam, quod ex hoc non sequatur, quod quandocumque datur novum aliquid, quod sit nova creatione; quia *esse* quod per generationem accipitur supponit naturam; *esse* quod per novam creationem accipitur nihil praesupponit. Sed pro tanto habet veritatem deductio, quia nullus est effectus de novo productus, cuius aliquid non praeexistat, quod est a creatione; aliter si nihil eius praeexisteret, illud de nihilo fieret.

b) Ex his igitur patet, quod sicut nulli creaturae communicari potest, quod sit causa prima, et quod non innitatur alteri causae, sic nulli creaturae communicari potest, quod attingat effectum primum, qui est *esse,* quamvis attingat *tale* esse, praesupponendo semper *esse* (1).

(22) *c)* Ex his patet, quantum, et in quibus omne agens factum *dependet* a Prima Causa. Natura enim, cum sit virtutis finitae, non agit de nihilo; igitur praesupponit materiam. Et voco hic *naturam* omnem virtutem creatam. — Rursum, actio naturae non potest attingere materiam, nisi per virtutem alterius alicuius actionis, mediante qua attingit materiam. Cuius ratio est, quia sicut natura non est agens primum, ita non potest primo materiam attingere. Auxiliatur ergo Deus in *duobus* omni agenti: *primo* producendo materiam, *de qua* agit, vel *in qua: secundo,* attingendo per se et primo materiam, ut sic actio creaturae, illi actioni innixa, possit attingere materiam; cui si appodiata

---

(1) **Quod amplius demonstrabitur infra, q. VI. art. II.**

non esset, nunquam materiam attingeret, sicut nec effectum produceret, si aliquid de illo non praeexisteret. — Haec est sententia Commentatoris, super illam propositionem primam *De Causis*, ubi dicit, quod *plus influit Causa Prima, quia citius actionem figit*, et multa talia, ut ibi patet.

(23) 62. — Probatur secundo. — Item, formae prius recipiuntur inquantum sunt universaliores, et sic procedunt ad formas magis particulares: processus autem est de imperfecto ad perfectum (1); igitur quanto tales formae sunt universaliores, tanto sunt imperfectiores, ut forma generis, quam forma speciei; ergo cum esse sit universalissimum quod potest excogitari, ratio ipsius esse, ut est receptum et productum, est ratio imperfectissima, quamvis ut ens per se, non receptum, nec creatum, et inquantum ens non contractum, sit perfectissimum, ut ostensum fuit in praecedenti *quaestione* (2), et ratio ibi est dicta. Nunc autem certum est, quod unumquodque agit inquantum est in actu et perfectum (3), non autem ut est imperfectum; ergo creatura nihil agit inquantum est ens, sed inquantum *tale* ens, ut *homo*, vel *asinus*, alioquin materia prima esset activa, quae habet rationem entis. Si igitur creatura non potest esse causa alia, inquantum est ens, sed inquantum est *tale*, sequitur, quod *esse* non est effectus alicuius creaturae, sed *tale* esse.

(24) 63. — Obiectio. — *Nec valet* si dicas: ergo si ratio *entis* est imperfecta; ergo Deus inquantum *ens* non agit; ergo *esse* non est effectus Dei. — *Non valet*, inquam, quia esse divinum non est receptum, neque participans, sed separatum et per se existens; et per hoc ratio entis in Deo est ratio *perfectissima* (4). Ideo cum quodlibet agat secundum rationem perfectam, et Deus agit ut est ens, ideo ens inquantum ens est effectus Dei. Ratio autem entis creati habet contrarium, sicut dixi.

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 27. — III. d. 21. n. 4.

(2) n. 31.

(3) « Agens creatum naturale non agit inquantum est imperfectum, quia agere sibi competit inquantum est in actu ». — *Oxon.* I. d. 30. q. 2. n. 7.

(4) « Esse * divinum * dicit quoddam pelagus infinitae substantiae ». — *Oxon.* I. d. 8. q. 4. n. 18.

64. — Probatur tertio. — Item, illud quod competit triangulo, inquantum triangulus, competit omni triangulo; ergo id quod est causa entis, inquantum est ens, est causa totius entis: haec autem creaturae competere non possunt, quia tunc esset causa suipsius; ergo nec est causa entis, inquantum ens.

(25) 65. — Obiectio. — *Si obiicias:* ergo nec Deus, quia esset causa sui. — *Non valet,* quia, cum dicitur, quod illud solum est causa entis, inquantum ens, quod est causa *totius* entis, hic accipitur *totum ens* pro ente *creato,* quale est omnis creatura, non autem Deus. Ideo sequitur, quod creatura esset causa sui; non autem sequitur, quod Deus sit causa sui.

66. — Corollarium. — Ex his omnibus patet, quod cum omnis effectus creaturae, quantumcumque novus, aliquam entitatem praesupponat, alioquin esset de nihilo; quae quidem entitas, simul cum illo quod de novo producitur, efficit effectum integrum, necesse est dicere, quod Deus omnem effectum *immediate* producit; nec talis immediatio tollit *cooperationem,* ut dixi.

ARTICULUS III.

OSTENDITUR QUOD ANTIQUI EX SUIS RATIONIBUS NON POSSUNT INTENTUM SUUM, SED POTIUS OPPOSITUM, CONCLUDERE.

(26) 67. — Conclusio. — Circa *tertium* * dicendum *, quod *Avicenna ex suis rationibus non concludit propositum, sed potius oppositum.*

68. — Praemittenda ad demonstrationem. — Dixit enim Avicenna (ut iam patuit) [n. 51], quod Causa Prima intelligendo se esse Causam Primam, producat primam Intelligentiam; si in hac Intelligentia esset diversitas, oporteret necessario ponere aliquam diversitatem in essentia Causae Primae. Ex quo concludit, quod primum, quod solum est a Causa Prima, est *unum numero,* et eius essentia et quidditas est *unitas non numerata;* ita quod ab ipso non procedunt plura, nec secundum *numerum,* nec secundum *divisionem.* Vocat *plura secundum divisionem,* quando in uno

numero sunt plura principia, ut corpus et anima in homine. — *Primo ex verbis suis* contra ipsum arguitur. *Secundo* ostenditur, quod deductio sua procedat ex *falsa imaginatione*.

(27) 69. — **Ex verbis Avicennae arguitur contra ipsum** — Quod enim plura secundum numerum *immediate* a Deo procedant, ex ratione sua sic ostenditur: Avicenna enim (et bene quantum ad hoc) ex actione investigat substantiam, quia verum est, quod sicut res se habet ad agere, ita ad esse, et e contrario. Unde ipse, *IX. Metaph. cap. 1. Quidquid agit actionem suam, non indigens materia, ipsum per seipsum non est indigens materia.* Et est intellectus verbi, quod agens, quod de necessitate non praesupponat materiam *ex qua*, vel *in quam* agat, per seipsum non est indigens materia, hoc est, non habet materiam *partem* sui, sed omnino est immateriale; et e contrario, si habet materiam partem sui, indiget materia, *in quam* agat.

(28) *Tunc arguo:* quidquid habet admixtum *possibile* cum *actuali* et *formali* in sua substantia, ita quod sicut esse illius praesupponit possibile, in quo fundatur suum formale, ita actio eius praesupponit quid possibile in quo fundatur: sed Intelligentia prima (ut ipse inducit), cum cadat ab actualitate Causae Primae, habet esse *mixtum* ex *potentiali* et *actuali;* ergo impossibile est, quod aliquid agat de nihilo. Cum ergo, secundum Avicennam, *eodem libro, ubi supra,* Intelligentiae sint *multae*, et animae coelorum *multae*, nec Intelligentia vel anima sit de materia (quia tunc, sicut essent generabiles essent et corruptibiles, quod ipse negat), ex *dictis suis* sequitur, quod nulla creatura aliquam Intelligentiam vel animam potest producere: sed multae sunt, et productae, ut dicitur, a causa; ergo a Prima *immediate*. Patet ex *dictis suis*. Quaero enim ab eo, utrum Intelligentia prima claudat in se aliquam pluralitatem? Si dicit quod *non;* ergo non producit tertiam; cuius contrarium dicit, quod intelligendo se *Deum*, producit secundam Intelligentiam, * quae * intelligendo suum *formale*, producit animam primi coeli; intelligendo suum *possibile* producit primum coelum; ergo oportet, quod suum *possibile* et *formale* differant, sicut coeli et coelum. Si autem *est* in secunda

intelligentia *vera pluralitas*; ergo in prima Causa est vera et realis pluralitas, quia dicit, quod non procedit ab *uno*, nisi *unum*.

(29) 70. — **Probatur opinionem Avicennae procedere ex falsa imaginatione.** — Quod autem opinio sua *ex falsa imaginatione procedat*, probatur: *a)* vult enim, ut patet, quod Deus solum intelligendo, et modo naturali assimilando sibi, res perfectiores producat; quae omnia sunt falsa. Non enim solum per modum *intelligentiae*, sed per modum *gratuitae voluntatis* expressivae et effectivae artis, et *immensae potestatis*, de nihilo omnia creavit; nec fluunt ab eius essentia, ut dicit, nec in perfecta conformitate, sed in *aliquo similes*, in *multo dissimiles*, ut dicit Augustinus *XI. Confession. cap. 4.* inquiens: *Tu ergo, Domine, fecisti ea, qui pulcher es, pulchra sunt enim; qui es, sunt enim; nec ita pulchra sunt, nec ita bona sunt, nec ita sunt, sicut tu conditor eorum, cui comparata, nec pulchra sunt, nec bona sunt, nec sunt; scimus haec, gratiae tibi, et scientia nostra tuae scientiae comparata, ignorantia est*. Per modum autem purae Intelligentiae et se dicentis producitur expressa eius similitudo, et perfectum Verbum Dei Filius; de quo, quia perfectum est, et non de nihilo, quia Dei Patris substantia est, sequitur optime quod dicit Avicenna, quod ab uno sic intelligente non est nisi suum dictum, vel Verbum, sicut dicit Augustinus, *IV. de Trinit.* cap. 14.

Unde quidam Philosophi, ut Porphyrius, magis quam Avicenna ad veritatem videntur appropinquare, ponentes aliqualiter isto modo ab uno unum procedere. Unde dicit Augustinus, lib. X. *de civitate Dei*, cap. 23., quod Porphyrius duo principia dixit: Deum Patrem, intellectum vel paternam mentem; verba tamen eius postea corrigit Augustinus *ibid.*, eo quod dixerat *duo* principia.

b) Secundo est deceptus Avicenna, quod posuit differentiam et diversitatem productorum penes *efficiens* principium; quod non est verum, sed potius penes sua principia *formalia*, et penes suas essentias. Unde ignoravit tunc virtutem creaturae, quia intellectus creatus intelligendo nihil producit, alioquin quidquid posset intelligere, posset producere.

ARTICULUS IV.

IN QUO SENSU SALVARI POSSIT AVICENNAE ASSERTIO.

(30) 71. — Praemittendum. — *Immediationis triplex relatio.* — Circa *quartum*, quomodo scilicet verbum Avicennae posset continere veritatem, est sciendum, quod ratio *immediationis* potest referri ad *tria:* vel ad ordinem *rationum*, vel ad ordinem *perfectionum*, vel ad ordinem *agentium.*

72. — Probatur verum dictum Avicennae. — *a)* Si referatur ad ordinem *rationum*, sic est verum, quod ab uno non procedit nisi *immediate* unum.

Ad cuius evidentiam est sciendum, quod sicut habere tres angulos est propria ratio trianguli, ut est *triangulus*, non autem ut est *principium* omnium figurarum multilateralium, ita quod si aliquid est propria passio alicuius rei, secundum unam rationem, quod non potest esse propria passio eius secundum aliam rationem, ita impossibile est ut ab eodem subiecto secundum eamdem rationem productivam duo aeque immediate fluant, vel producantur. Nam si unum est agens, et una est ratio producendi, oportet quod unum tantum immediate producatur. Ad *rationes* ergo productivas rerum res productae habent talem ordinem, quod secundum *unam* rationem ab uno productivo non potest immediate *nisi unum* produci.

Verificatur ergo verbum Avicennae, si immediatio referatur ad ordinem *rationum.*

b) Si autem referatur immediatio ad ordinem *perfectionum*, similiter est dicendum.

(31) Ad cuius evidentiam est sciendum, quod in habentibus ordinem essentialem (cuiusmodi sunt species) in universo non est dare duas species aequaliter divinam perfectionem participantes, sed una secundum gradus perfectionis est Deo propinquior alia, secundum quem modum de *propinquo* et *remoto* loquitur Aristoteles in *fine* II. *de Generatione, text.* 56., dicens: *Propter longe distare a Primo est generatio et corruptio in rebus.* Unde *generabilia* sunt magis isto modo a Deo remota quam corpora *coelestia*, et corpora coe-

lestia quam *anima* rationalis, et anima rationalis quam *Angelus*; et sic de ordine Angelorum, elementorum, et sic aliarum specierum usque ad *materiam*, quae et summe a Deo distat, sicut Angelus maxime appropinquat. Secundum quem modum videtur loqui Augustinus de propinquo et remoto, *XII. confes.*, c. 7. dicens: *Duo* (inquit), *Domine, fecisti: unum prope te* (ut Angelum); *aliud prope nihil* (ut materiam). Et si vera esset etiam opinio illorum, qui dicunt, in una specie Angeli non posse esse nisi unum individuum, impossibile esset dare duos Angelos aeque perfectos; quod tamen falsum est; quia Deus posset tales facere, etiamsi forte non fecerit (1). Ideo *supra* dixi: in habentibus ordinem *essentialem*; quem ordinem habent species rerum, non autem individua sub una specie, secundum Commentatorem, *III. Metaph. text. 49.*

(32) 73. — Probatur falsum. — *Tertio modo*, haec immediatio posset referri ad ordinem *agentium*, sicut intellexit Avicenna modo supradicto; et isto modo, ut iam patuit, dictum suum est omnino falsum, erroneum, et omni ratione vacuum.

74. — Corollarium. — Dico igitur, quod creaturae producuntur a Deo *immediate* per modum *gratuitae voluntatis*, quia nullo exteriori afficitur, sive modo, sive fine; nam *omnia propter se operatus est. Proverb.* 16. (2). — Et per modum *effectivae* et *expressivae artis*, quae nullo exteriori formatur; sed seipsam per varietatem idearum, quae sunt idem quod ipsa, plura differentia et contraria repraesentant, et *omnia unum sunt in ea*, sicut dicit Augustinus *VI. de Trinitate cap. ultimo.* Haec est ars, de qua dicitur in Psalmo 103 (3): *Omnia in sapientia fecisti.* — Et omnia per Ipsum

---

(1) Doctor, discussis aliorum sententiis circa principium individuationis, sic prosequitur in *Oxon.* II. d. 3. q. 7. n. 3. « Qui dicunt, principium individuationis esse quantitatem vel materiam, dicunt consequenter, quod non possunt esse plures Angeli in eadem specie, quia non potest in Angelis ratio propria talis individuationis inveniri... Fundamenta autem istius opinionis in aliis quaestionibus praecedentibus dicta sunt. Tenenda est ergo conclusio simpliciter opposita, quod scilicet simpliciter possibile est, plures Angelos esse in eadem specie, quod probatur » ib. late et solide.

(2) v. 4.

(3) v. 24.

facta sunt, per modum *immensae potestatis*, quae nec extrinseco iuvatur. Ideo dicitur Sapientiae 12 (1): *Subest enim tibi, cum volueris posse.* — De his tribus item Hugo lib. 1. *de Sacramentis, part. 2. cap. 6. Voluntas* (inquit) *movet, scientia disponit, potestas operatur.*

QUAESTIO III.

Utrum Primum Principium absque sui mutatione possit novum effectum producere (2)?

(1) 75. — **Praenotandum.** — Cum quaeritur: utrum Primum Principium absque sui mutatione sit vel esse possit causa novae creaturae, vel novi effectus? Dico quod, praetermissis erroribus plurium antiquorum et modernorum, qui non potentes videre, quomodo a principio immutabili, agente per intellectum et voluntatem, novum aliquod possit produci, nisi in eo nova cogitatio, sive nova voluntas oriatur, ideo cum sit quoddam immobile simpliciter, ad quod omnia alia habent reduci, ac per hoc modis omnibus immobile, et ipsum medium, et omnes novos effectus ad agentia particularia mutabilia reduxerunt (3); horum rationes et rationum improbationes nunc omitto, eo quod in quaestione de *aeternitate mundi* (4) singulater habent locum.

(2) 76. — **Divisio Quaestionis.** — Ad *quaestionem* igitur respondeo, quod Primum Principium potest *tripliciter* considerari: *primo*, ut est quoddam perfectum ens *in se: secundo* ut est quoddam *habituale* principium creaturae, sub ratione efficientis, formalis et finalis: *tertio*, ut est *actuale* principium totius, aut alicuius creaturae. Et si pluribus modis

---

(1) v. 18.

(2) Pro huius quaestionis enucleatiori expositione expedit consulere Doctorem in *Quaest. Metaph.* l. XII. q. 7. — *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 25 seqq. — d. 8. q. 5, ubi ex professo — dd. 30, 39 et 45. — II. d. 1. q. 1, 2 et 3. — *Report.* iisdem in locis. — *Exposit. lit. in Metaph.* l. XII. n. 34.

(3) *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 28.

(4) Nempe in *Oxon.* II. d. 1. q. 2 et 3. — Cf. etiam ib. I. d. 8. q. 5. et locis *quaest. praec.* citatis. — *Physic.* VIII. q. 1, 2 et 3.

considerationi alicuius occurrat, aestimo, et certum est, quod isti alii modi ad istos tres modos congrue possunt reduci. — Est igitur in hac *quaestione* sic procedendum, ut secundum artem Philosophi, *I. Physicorum*, cap. 3. text. 4., ab universalibus ad specialia veniamus. *Primo* ostendam, quod Primum Principium, ut *quoddam ens perfectum in se* consideratum, nulli motui, aut transmutationi subiiciatur: *secundo*, hoc idem, inquantum est *habituale principium creaturae: tertio* vero, quod in speciali quaerit *quaestio*, quod nec inquantum *actuale est principium alicuius novae creaturae*.

ARTICULUS I.

PRIMUM PRINCIPIUM, UT EST ENS PERFECTUM IN SE, NULLI SUBIACET MUTATIONI.

(3) 77. — Proponitur triplex argumentum. — Circa *primum*, quod *nulla cadat in eum mutatio, ut est quoddam ens perfectum in linea entium*, ut ens, quod necesse est independens esse, satis patet: primo *ratione*, secundo *auctoritate* concordante rationi, tertio *similitudine*.

78. — Probatur primo ex ratione tripliciter. — *Ratione*, quoniam ostensum est in *praecedentibus quaestionibus*, quod oportet dare unum primum simplicissimum actualissimum. Quo supposito, sic arguo: *a)* Impossibile est, ut quidpiam ab aliquo genere mutationis, sive sumatur proprie, sive metaphysice, moveatur, vel possibile sit moveri, nisi aut *aliquid acquirat*, vel intelligatur posse *amittere*, vel *totaliter* novum esse *acquirat*, vel *totale* sui *amittat*. Quinimmo etiam corpus Christi sub Sacramento, etsi nullo genere mutationis moveatur, acquirit tamen novam praesentiam, ut verum sit dicere, quod nunc est ubi prius non erat. Sed Primum omnino simpliciter et actualissimum Principium neutrum istorum, nec actu, nec potentia admittit; ergo nullum genus mutationis in illud cadit, nec potest intelligi ut cadat. *Maior* patet, eo quod omnis mutatio est a termino in terminum, etc. (1).

---

(1) Cf. nostrum *Lexicon scholasticum*, etc. v. *Mutatio*.

Probatio minoris: ens quod est infinitae actualitatis, re et intellectu, non potest ad aliquam ulteriorem *perfectionem* moveri, vel intelligi moveri, quia tunc non esset re et intellectu in fine actualitatis: nihil enim movetur ad id quod est, vel quod habet (1). — Non etiam potest moveri, ut aliquid *amittat;* quia tunc simplex non esset (2). — Nec potest moveri ut *novum esse acquirat totaliter;* quia tunc esset ab alio: quia, ut dicit Augustinus, *I. de Trinit.*, cap. I. *Nihil seipsum gignit, ut sit;* nec esset primum. — Nec ut *totum amittat*, quia tunc actualissimum non esset; quanto enim aliquid plus habet de actualitate, tanto minus est in potentia ad non esse; ideo quia est actus purus, totaliter caret potentia ad non esse.

(4) *b)* Item, omne quod mutatur est in potentia ad id, ad quod mutatur, *III. Physic.* text. 16; quia motus est actus existens in potentia (3); et per consequens actus purus nullo modo esse potest in potentia; ergo nulli mutationi potest subesse (4).

c) Item, quod aliquid possit *totum* esse amittere, vel *aliquid* quod habet *amittere*, hoc est ex *imperfectione*, ut in his quae subiacent annihilationi vel corruptioni. Quod etiam *aliquid* possit *acquirere*, hoc ex *carentia perfectionis* est; ad id enim movetur, quod non habet.

Igitur, resumendo *primam* rationem, si Primum est omnino *simplicissimum;* si, resumendo *secundam*, est *actua-*

---

(1) « Omne quod movetur, per motum attingit quod prius non habuit: sed Substantia Prima nulla perfectione caret: impossibile est ergo quod moveatur ». — *QQ. Metaph.* q. 7. n. 2.

(2) « Quod movetur, secundum aliquid movetur, et per consequens est compositum: Substantia Prima non est composita; igitur, etc. » — *Ib.*

(3) Vid. *Lexicon Scholastic.* Distinction. v. *Motus*, etc. ubi plura ex Doctore afferimus ad explicandam rationem *motus*, diversasque ipsius acceptiones.

(4) « Omne quod *movetur,* inquantum huiusmodi, est in *potentia:* et quod *movet*, inquantum huiusmodi, in *actu* est: nunc autem, impossibile est, quod unum et idem, secundum quod idem, in potentia sit et actu: si ergo Substantia Prima esset mobilis in *potentia*, esset ad aliquid secundum quod non esset *actu:* sed nihil tale per se vadit ad actum: foret ergo necessario ponere aliquod movens prius substantia prima: sed hoc est impossibile: igitur, etc. » — *Quaest. Metaph.* q. 7. n. 2.

tissimum; si, resumendo *tertiam*, est *perfectissimum:* impossibile est, quod ut consideratur *tale ens in se*, re vel intellectu subiiciatur alicui mutationi (1).

(*) 79. — **Probatur secundo duplici auctoritate:** — *a) Auctoritas* est ad hoc Augustini, *II. de Civitate*, cap. 10. *Est* (inquit) *itaque bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus*. Cum igitur non sit ad aliud *possibile*, sic enim esset componibile (2), nulla potest ei fieri *additio:* et cum non habeat *aliud* et *aliud*, non habet locum in eo aliqua *diminutio.*

b) Item, Augustinus, *in principio libri IV. de Trinit.*, loquens de veritate, quae est Deus, dicit: *Quam in tantum*, (inquit) *licet mutabilis haurio, in quantum in ea nihil mutabile video, nec locis et temporibus, sicut corporea; nec solis temporibus, et quasi locis, sicut spirituum nostrorum cogitationes; nec solis temporibus, et nulla vel imagine locorum, sicut quaedam mentium nostrarum ratiocinationes: omnino enim Dei essentia qua est nihil mutabile habet, nec in aeternitate, nec in veritate, nec in voluntate, quia aeterna est ibi veritas, aeterna charitas* (3).

---

(1) In *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 2. sic argumentatur: « Ostendo breviter, istam partem (quod Deus sit immutabilis) esse veram ex simplicitate Dei. Quia si Deus est perfecte simplex, ut probatum est ex infinitate, ideo non potest mutari ad aliquam formam, quae in ipso recipitur; quia etiam est *necesse esse*, ut probatum est ex primitate efficientiae, *d. 2. q. 1,* ideo non potest mutari ab *esse* in *non esse*, vel a *non esse* in *esse,* quae mutatio dicitur *versio* a Damasceno. Omni igitur immutatione, sive substantiali sive accidentali, dicitur Deus simpliciter immutabilis ». — Cf. *De Primo Princ.* c. 4. — *Physic.* VII. q. 1.

(2) Quod autem Deus nullimode sit *componibilis* sequenti brevi aeque ac efficaci argumento probat Doctor: « Quia aut componeretur ex *finitis* in se, aut ex *infinitis*. Si *primum,* ergo finitum. Si *secundum,* ergo pars non minor toto ». — *De Primo Princ.* cap. 4. n. 31, ubi et hoc argumentum exponit, et alia affert ad omnimodam Dei simplicitatem ostendendam. — Cf. quoque *Oxon.* I. d. 8. q. 1. — *QQ. Metaph.* l. XII. q. 15.

(3) In *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 1. duplicem affert Augustini auctoritatem: « Augustinus, VII. *De Trinitate,* cap. 6. *Omnis creatura mutabilis, solus Deus immutabilis.* Et ad Timotheum, cap. ultimo * Epist. I. v. 16. * *Solus Deus habet immortalitatem;* quod Augustinus exponens, *De Trinitate,* lib. I. c. 1, dicit, quod *vera immortalitas immutabilitas est* ».

(6) 80. — Probatur tertio similitudine. — Ex *similitudine* etiam hoc patet: videmus enim in corporibus, quod quanto aliqua plus habent de potentialitate, et minus habent de actualitate, tanto pluribus subsunt mutationibus; et e contrario, quanto minus de potentialitate et materialitate, tanto paucioribus subsunt. Unde aliqua moventur ad situm, et formam *substantialem*, vel accidentalem, ut corruptibilia: aliqua moventur ad situm et formam *accidentalem* solum, ut ad susceptionem luminis, ut aliqua corpora coelestia: aliqua nec ad situm, nec ad aliquam formam, ut coelum empyreum. Cum igitur Primum Principium sit ab omni materia et potentialitate separatum (1); cum sit actus purus, ut alias est ostensum [q. 1. n. 31 seqq.], nec re, nec intellectu potest subesse alicui mutationi. Unde Commendator, super *IX. Metaph. tract. 3. Epitom. in lib. Metaph. in text. 12. Causa potentiae in rebus, in quibus est potentia, est materia.* Et infra: *Compositum est autem omne id, cui admiscetur potentia.*

81. — Epilogus. — Et hoc est quod dicit Hugo, *lib. VII. erudition. didascalic.* cap. 19. Omne quod mutatur, aut *loco*, aut *forma*, aut tempore *mutatur:* Deus autem *loco* mutari non potest, quia *ubique* est; nec secundum *augmentum*, quia est *perfectus* in semetipso, non potest aliquid recipere; *dividi* autem non potest, quia unus et *indivisibilis* est; quod enim separatione dividitur, in coniunctione idem non fuit; nec moveri potest secundum *alterationem*, quoniam nec consilio mutat de praeterito, nec proponit de futuro; nec secundum *cognitionem*, quia augeri non potest eius sapientia, quia plena est; nec minui, quia sibiipsi sapientia est; nec vicissitudinem habet, quia omnia simul, et semel, et semper, sub uno visionis radio comprehendit.

Sic patet *primum*.

---

(1) « In primo Motore non est materia, hoc est, non est in eo aliquid *contrahens* ut materia vel aliquid aliud, sed est de se *hoc*, sine alio contrahente; nam talis contractio non stat cum perfecta simplicitate, et ideo quidditas Dei est de se *haec* » * scilicet *individua*, absque ullo alio contrahente *. — *Oxon.* II. d. 3. q. 6. n. 20.

ARTICULUS II.

PRIMUM PRINCIPIUM, UT EST HABITUALE PRINCIPIUM CREATURAE, NULLI SUBIACET MUTATIONI.

(7) 82. — **Articuli divisio.** — *Secundo* dico, quod potest Deus considerari ut principium, sive ut est *causa habitualiter creaturae*. Ostendi autem in *praecedenti quaestione* (1), quod habet se respectu omnium in ratione triplicis causae: *efficientis, formalis exemplaris*, et *finalis*. Quod igitur nec re, nec intellectu, cadat aliqua mutatio secundum quamcumque illarum causarum considerationem ostendo.

83. — **Probatur, Deum non mutari ut est causa efficiens.** — Et probo quod non in ratione *efficientis*.

a) Probat enim Aristoteles, *VIII. Physic.* text. 27 et deinceps, et *XI. Metaphys. summa* 4. cap. 1 (2), et lib. *De Motibus animalium*, quod omnia mobilia reducantur ad unum primum immobile, et per se, et per accidens. Et hoc quidem patet; quia, ut dicitur *II. Metaphys.* cap. 2. *per totum* (3), si hoc movetur ab illo, et illud ab alio, aut erit processus in infinitum in moventibus et motis, aut erit stare in aliquo immobili, quod est principium totius motus (4).

(8) *b)* Augustinus, *super Genesim*, lib. VIII. cap. 21., probat, quod omnis motus ab immobili fluat, et in immobile radicetur: si enim movetur digitus, stat cubitus, si cubitus, stat humerus, si humerus, stat corpus; si movetur unus pes, stabit pes alter. Oportet ergo, quod primum movens omnium omnino sit immobile et immutabile. Et ibidem, *ad liter.* cap. 19., volens persuadere, quod Deus, immutabilis manens, principium est creaturae, sive spiritualis, quam movet per *tempus*, sive

---

(1) Quaest. I. art. 3.

(2) Cf. expos. Doctor. n. 69 seqq.

(3) Cf. exposit. Doctor. n. 6 seqq.

(4) Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 2., ubi ait, praedictas, aliasque Philosophi auctoritates, indigere « maiori expositione, ad hoc ut ostendantur valere; et si forte valeant, tamen diminute concludunt; forte non plus concludunt, nisi quod Primum non movetur ut corpus, vel ut virtus in corpore ». — Vid. *Oxon.* II. d. 2. q. 10. n. 13.

corporalis, quam movet per *loca et tempora*, dicit sic: *Aut* (inquit) *fuit in eius substantia quod iam non est; vel erit quod nondum est, sicut in naturis, quae possunt temporis mutabilitatem pati;* et respondet cap. 20. *Hic ergo* (inquit) *incommutabili aeternitate vivens, creavit omnia simul; ex quibus currerent tempora, et implerentur loca, temporalibusque et localibus rerum motibus saecula volverentur.* Et postea cap. 21. subdit: *Quisquis intelligere conatur quemadmodum vere aeternus, et vere immortalis, atque incommutabilis Deus, ipse nec per locum, nec per temporum motus, moveat temporaliter et localiter creaturam suam, non eum puto assequi, nisi prius intellexerit quemadmodum anima, hoc est, spiritus creatus, non per locum, sed tantum per tempus motus, moveat corpus per locum et tempus.*

(9) 84. — Probatur, Deum non mutari ut est causa formalis. — Quod autem, ut se habet in ratione causae *formalis*, in eo nihil cadat motus, *ratio* declarat, et *auctoritas* manifestat.

a) Nihil *pati* potest, nisi per principium *materiale*, sicut nec *agere*, nisi per principium *formale;* ergo impossibile est, primam formam pati, nisi habeat aliquid materiale: Deus autem omnino immaterialis est; ideo omnino impassibilis est: quod autem aliquo modo movetur necessario aliquo modo patitur.

b) Et hoc est, quod dicit Augustinus, V. *de Trinitate*, c. 2. et *IV.*, item lib. VII. c. 5, numquam Deus subiectum fieri potest (1), forma enim est: formae autem subiectae esse non possunt; nam neque caeterae formae subiectae accidentibus sunt, ut humanitas; non enim suscipit accidentia, in eo quod ipsa est, sed in eo quod materia sibi subiecta.

---

(1) « Quia Deus ex natura rei vere est actus purus et sapiens et bonus, videtur absurdum, quod illud quod in creaturis necessario habet imperfectionem annexam, vel est imperfectio, sicut ratio potentiae *passivae*, quia semper dicit imperfectionem prout dividit ens contra potentiam *activam*, quod ponatur in Deo ». — *Oxon.* I. d. 27. q. 3. n. 10. — Ergo « impossibile est, Deum, vel in se vel in quocumque habere rationem *receptivi* formae ». — *Ib.* IV. d. 12. q. 4. n. 24.

c) Eadem est sententia Commentatoris, super *XII. Metaphysicor. Causa*, inquit, *potentiae*, etc. ut superius est dictum (1).

d) Haec est sententia Augustini, *II. de libero arbitrio*, cap., 18. ubi dicit, quod oportet esse aliquam formam omnino immutabilem: omnia enim, ut dicit, mutabilia aliqua forma continentur, aut in nihilum cederent. Omnia enim, ut dicit, immutabilia ut non intercipiantur, sed distincta varietate, et diversis motibus, suos cursus peragant, necesse est aliquam esse formam incommutabilem, et immutabilem, et aeternam. Hic etiam patet, quod quanto aliquid formalius et actualius, tanto immutabilius; ergo omnino formale est omnino immutabile.

(10) *e)* Item, mensura et mensuratum sunt unigenae naturae, ut motus, et tempus: aeternitas autem est mensura Dei, ratione suae formalitatis et actualitatis; cum igitur in aeternitate nulla sit decisio, nulla successio, nulla varietas: ubi autem aliqua mutatio, ibi necessario aliqua successio, et variatio; ideo Deus ratione, qua forma est pura exemplaris omnium, nulli potest subesse mutationi (2).

(11) 85. — Probatur, Deum non mutari ut est causa finalis. — Satis praeostendi alias (3), quod Deus habet rationem *finis* respectu omnium. Quo supposito, arguo sic: *a)* Quaelibet res naturalis tendit in finem suum; unde et creatura rationalis, et libera, naturaliter appetit beatitudinem; unde Beatus Augustinus, *XIII. de Trinitate*, cap. 5. *Quapropter est* (inquit) *quod omnes homines beati esse velint, idque unum ardentissimo amore appetant; et propter hoc caetera quaecumque appetunt* (4): appetitus autem qui idem est apud omnes est appetitus naturalis; igitur si quaelibet res naturaliter tendit in finem suum, cum natura semper uniformiter agat, necesse est, ut terminus motus naturalis omnino sit immobilis: si enim centrum moveretur, aut gravia per mo-

---

(1) n. 80.

(2) Cf. infr. q. 19.

(3) Quaest. I. art. 3. § 3 et locis ibid. citatis.

(4) Quo sensu dicatur, omnes homines appetere beatitudinem, late explicat Doctor in *Oxon*. I. d. 1. per tot. — IV. d. 49. qq. 9 et 10. — Vid. *Lexicon Scholastic*. Effata: *Beati omnes esse volunt*.

tum suum illud non attingerent, aut necessario mutarent. Hinc est, quod Aristoteles, *IV. Physic.* text. 41, vult, locum naturalem, ad quem res movetur naturaliter, omnino esse immobilem.

(12) *b)* Item, *finis* et *bonum* idem, *III. Metaphys.* text. 3; igitur quod habet rationem *universalis finis* habet universaliter et generaliter rationem *omnis boni*; et si cadat a ratione alicuius boni, cadit a ratione universalis finis; igitur si Deus aliquo modo mutaretur, hoc necessario esset, aut aliquid *acquirendo*, aut aliquid *amittendo*. Si aliquid *acquirendo*, non habuit rationem *universalis boni*, per consequens nec finis. Si aliquid *amittendo*, cecidit a ratione alicuius boni, et per consequens a ratione *universalis* finis. Igitur si est *omnium* finis, secundum Aristotelem, *XII. Metaphys.* text. *36 et deinceps*, ut ostensum est, supponit necessario, ut idem finis sit omnino immobilis et immutabilis.

(13) *c)* Item, Augustinus, *VIII. de Trinit.* cap. 4, loquens de isto bono, et ostendens, quod Deus non est *hoc* bonum, sed *bonum omnis boni*, dicit, quod nisi esset aliquid bonum interminabile, nullum esset bonum immutabile, nec animus bonus fieret bonus, quia bonus animus non fit malus, nisi quia avertitur a bono; nec malus fit bonus, nisi quia convertitur ad id quod bonum est; nec unum melius altero, nisi quia plus appropinquat ad summum bonum. Et concludit in fine causam: *Quapropter nulla essent mutabilia bona, nisi esset incommutabile bonum: bonum autem et finis idem;* ergo in ratione qua est finis est omnino incommutabile.

Hoc de *secundo*.

ARTICULUS III.

PRIMUM PRINCIPIUM, UT EST ACTUALE PRINCIPIUM NOVAE CREATURAE, NULLI SUBIACET MUTATIONI.

(14) **86. — Articuli divisio.** — Circa *tertium* quod quaerit quaestio, quod scilicet *in Deum non cadat mutatio, ut est principium actuale novae creaturae*, sic est procedendum: *primo* videndum est, quid *ingerit difficultatem*: *secundo*, quid *manuducit ad veritatem*: *tertio*, quid *inducit necessitatem*.

§ 1. *Quid hic ingerat difficultatem* (1).

87. — Prima causa difficultatis. — Circa *primum* sciendum, quod id quod hic *ingerit difficultatem* et *excludit veritatem* est processus quasi a *simili*, in illo quod est *omnino dissimile*. Qui enim circa divinam voluntatem et suam concludit aliquid, per hoc quod in nostra voluntate et nostro velle experimur, vel per hoc quod videmus, et in potentia et actu alicuius creaturae est, numquam perveniet ad veritatem huius rei. Omnis enim potentia, sive naturalis, sive libera, cum a suo actu differat, necessario *contrahit* potentiam, et ad pauciora se extendit, quam potentia prima. Quia potentia *naturalis*, quae potest multa, existens una, producere, hoc non potest per *unum* actum, sed per *multos*. Similiter potentia *libera*, quae, existens una, potest multa, et opposita, hoc non potest per *unum* etiam *velle*; non enim per unicum actum voluntatis posses te velle *esse* album, et *non esse* album, nec *simul*, vel *divisim*, sed per plures actus voluntatis; hoc tamen posses per *unam potentiam*.
(15) Credentes igitur aliqui, imaginationem sequentes, quod ita sit in Deo, nec possunt videre, immo numquam videbunt, nisi imaginationem deponant, quomodo Deus si hoc vult tali, vel tali modo esse, per actum voluntatis, quomodo potest velle illud non esse, nisi per *alium* actum voluntatis? Quia per illum actum, quo vult rem esse, non videtur eis, quod possit per eumdem velle illud non esse; quia tunc idem esset in Deo, velle rem esse, et velle non esse, vel nolle esse, et velle et nolle; et sic contradictoria essent idem. — A simili non capiunt, quomodo Deus per illum actum volendi, quo non vult hodie hoc esse, sed cras,. per illum eumdem vult cras illud esse: vel quomodo illud, quod vult cras esse, et non ante, potest velle ante esse, sine novo velle. Et ideo,

(1) Pro recta omnium in hac paragrapho contentorum intelligentia confer *Oxon*. I. d. 2. q. 2. nn. 20 et 22. — d. 7. n. 5. — d. 8. q. 5. — d. 28. q. 3. n. 12. — d. 35. — d. 39. n. 15. seqq. — III. d. 32. — IV. d. 13. q. 1. n. 34. — d. 16. q. 2. n. 9. seqq. — d. 43. q. 3. — *De Primo Princ*. c. 4. concl. 4. seqq.

quia sciverunt Primum esse omnino aeternum et immutabile, non potentes videre, quomodo illud, quod aliquando noluit esse, nunc de novo velit esse, sine mutatione, posuerunt omnia a Deo immediate producta esse aeterna, ut patet de Avicenna, *IX. Metaphys.* cap. 4 (1); et Aristoteli hoc imponitur; et ipse quidem videtur hoc intellexisse. Tales sunt aliqui, qui imaginantur animam rationalem quasi quoddam corpus, vel punctum, non quasi rem intellectualem et spiritualem; et quia in corpore et puncto vident, quod simul non possunt esse in pluribus, non capiunt quomodo anima tota simul potest esse in pluribus partibus corporis. Isti sunt, qui divinum velle imaginantur ut suum: isti sunt, de quibus dicit Commentator, super *II. Metaphys.* cap. 3. *Commento* 13., in quibus virtus imaginativa dominatur super suam virtutem intellectivam; et ideo, ut dicit, videmus istos non credere demonstrationibus, nisi imaginatio comitetur eos; non possunt credere plenum non esse ante vacuum, aut tempus extra mundum; nec possunt credere aliquam creaturam incorpoream; unde tales multi sunt, et optimi fiunt Mathematici, sed pessimi Metaphysici.

(16) 88. — **Secunda causa difficultatis.** — Est etiam alia difficultas, quia cum Deus *determinate* velit hoc esse, et sic ab aeterno disposuerit; quomodo, sine mutatione determinationis et dispositionis, potest velle illud non esse, vel de novo esse?

89. — **Quatuor hic demonstranda.** — Et ideo ad intelligendam hanc difficultatem, quae *tollit* et *impedit veritatem*, *primo* volo ostendere, quod voluntas Dei est *semper coniuncta suo actui: secundo*, quod *actus* unus volendi est *tanti ambitus* respectu amborum oppositorum, et respectu omnium partium temporis, *sicut ipsa potentia* volitiva, ut per eumdem actum volendi velit te esse, et possit te velle non esse; vel hodie esse, et possit velle te ante, vel post esse: *tertio*, quod Deus, nec ab aeterno, nec *unquam determinat se* ad aliquid producendum; nec aliquam determinationem habet respectu alicuius rei, vel differentiae temporis, eo modo, quo aliqui intelligunt: *quarto*, quod Deus ex sua libertate *possit*

---

(1) Vid. supra n. 51.

facere de qualibet re hoc, et *oppositum*, respectu *cuiuslibet nunc divisim.*

(17) 90. — **Demonstratur primum** — Circa *primum* sic procedo: *a)* actus est perfectio potentiae, unde ad ipsam naturaliter ordinatur: perfectior est ergo potentia coniuncta omni actui et omni volitioni, qua potest velle: aut ergo potentia Dei est *semper*, aut *numquam*, aut *aliquando* actui coniuncta: si *semper*, habeo propositum; si *numquam*, est frustra; si *aliquando sic*, *aliquando non*, ergo aliquando est imperfecta; ergo et essentia Dei, quia idem est voluntas et essentia.

b) Item, obiectum proportionatum divinae voluntati est bonum infinitum, quod est ipse, sicut obiectum sui intellectus est unum: sed intellectus divinus semper se cognoscit; alioquin cum se cognoscendo cognoscat alia, si aliquando se non cognosceret, tunc nihil cognosceret; et per consequens nihil gubernaret, et omnia in nihilum tenderent (1).

(18) 91. — **Demonstratur secundum.** — Circa *secundum*, quod *actus volendi sit tanti ambitus* respectu oppositorum, et respectu differentiarum omnium temporis, *sicut ipsa potentia* (2), patet. *a)* Primo, quia si non, tunc non esset idem quod potentia, et esset in Deo compositio. — Item, non esset actus immensus, nec illimitatus: quod patet esse falsum, cum sit idem quod Deus.

b) Item arguo sic: nos videmus ambitum esse in rebus, secundum rationem actualitatis: sic videmus in corporalibus, quod quanto plus habent de actualitate et formalitate, tanto sunt maioris ambitus, ut patet in coelis: unde in fine cap. *de Loco*, dicit Aristoteles, *IV. Physic.* cap. 10. text. 48 et 49, quod aqua ambit aërem. Hoc idem in coelis; quia empyreum, quod est actualius, continet omnia: sic etiam videmus in causis, quod quanto sunt actualiores, tanto snnt universaliores, ut patet in sole, respectu causarum particularium: sic videmus in actibus planetarum, ut in illuminatione solis

---

(1) Hanc eamdem doctrinam tradit Doctor et demonstrat iis aliisque rationibus in *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 22. seqq. — *De Primo Princ.* cap. 4. concl. 6. n. 10. — *Oxon.* autem *loc. cit.* n. 20 probat, Deum esse intelligentem et volentem.

(2) *Oxon.* ib. n. 23.

respectu illuminationis stellae: sic videmus in actibus voluntatis et intellectus respectu obiectorum scientiarum potentiarum, quae respiciunt determinatas differentias entis. Cum igitur voluntas Dei sit potentia per omnem modum infinitatis actualissima, et per actualitatem infinitissima; ergo actus suus erit omnimode infinitus, et ambitus infiniti (1).

(19) *c)* Item, sicut se habet essentia in Deo ad esse, sic voluntas ad velle, quia esse est actus entis, et velle est actus voluntatis; sicut igitur esse et essentia idem sunt, et est aequalis ambitus in Deo, ita voluntas et velle. Sicut igitur in creaturis non sunt essentia et esse idem, quia essentia frequenter recipit esse; cum esse existentiae sit extra rationem essentiae, et eam contrahat, ac per hoc non sit aequalis ambitus cum ea; in Deo tamen est esse essentiae et esse actualis existentiae aequalis ambitus; ut sicut divina essentia non est *haec* essentia contracta, vel *illa*, sed *essentia simpliciter* claudens veritatem cuiuslibet essentiae, quantum ad id quod est perfectionis, sub altiori modo quam sit in creatura, sic divinum esse non est, secundum Dionysium, *hoc* vel *illud* esse, sed *simpliciter esse*, non contractum, claudens omne esse, quantum ad id quod est perfectionis in omni esse, altiori modo in uno simplici esse indifferenti ab essentia.

Sic in creatura dicitur voluntas et velle; quia eadem voluntas, quae de se, ut est potentia libera, est ad *opposita*, ut ad hoc, quod est *legere*, vel *non legere*; et est libera respectu *cuiuscumque differentiae temporis*, utpote quia potest velle, vel nolle *divisim*, respectu cuiuslibet *nunc*: per actum tamen volendi contrahitur, quia ita est suus actus, ut alius sit actus quo vult hoc esse, et alius quo vult illud non esse, vel non vult esse; et alius actus volendi quo vult cras hoc facere, et non ante, et alius quo vult oppositum, aut nihil potest facere. Sed e contrario in Deo, sicut eadem est potentia volitiva, qua potest velle hoc esse, et velle non esse, et hoc sit cras; et qua potest velle, ut idem sit ante, vel post; et breviter, eadem est potentia, qua vult, vel non vult omne quod vult, vel non vult; immo eadem est poten-

(1) Quae probantur in *Oxon.* 1 d. 2. q. 2. n. 24. et 26. — d. 39.

tia, qua vult non esse hoc, et vult illud esse; et ante, vel post, vel de novo esse; sic eodem actu volendi non mutato, non variato, non innovato, vult hoc esse, et potest velle oppositum.

Sicut enim omnis differentia entis vel esse clauditur sub eadem essentia, scilicet sub eodem esse numero indivisibili, sic omne velle, et omne nolle, vel velle in hoc tempore, et nolle in alio, est idem re in Deo; ita quod si velle et nolle accipiantur in *comparatione ad Deum*, idem sunt re, nec habent oppositum; sed dicunt *diversos respectus* eiusdem velle, sive eiusdem actus *respectu creaturae*. Unde Deum velle hoc esse, et nolle hoc esse, vel velle non esse; et Deum velle hoc esse cras, nolle esse ante, vel velle esse ante, pro quolibet instanti *divisim*, est idem actus volendi, qui sortitur diversa vocabula, qualiter sunt *velle*, et *nolle*, et *velle cras*, *nolle hodie*, vel *velle post*, vel *ante*, secundum quod creatura diversimode factibilis, ad unicum actum volendi immutabilem comparatur: sicut eadem essentia, et idem esse, recipiunt distinctionem idealem, secundum quod intellectus accipit eam, ut *imitatam*, vel *imitabilem*; quae tamen est una in se, ut secundum hoc non sit aliud in Deo velle hoc, nolle illud, velle ante, velle post, quam diversi respectus eiusdem actus voluntatis ad res.

(20) *Corallarium*. — Ex quo apparet stulta argumentatio illorum, qui per similitudinem voluntatis nostrae et sui actus, vel cuiuscumque potentiae et sui actus, concludunt aliquid de voluntate Dei et suo velle; et non est simile, immo contrarium, et excludens a veritate.

d) Unde dico, quod sicut intellectus divinus uno simplici intuitu videt absque successione vel innovatione omnia, etiam opposita (1), quia nullam oppositionem habent ut sunt in eo cognita, sic voluntas uno actu volendi, non innovato, nec diviso, vult omnia opposita, omnia volita, esse idem,

(1) « Intellectus Primi intelligit semper, et distincto actu, et necessario quodcumque intelligibile, prius naturaliter quam illud sit in se ». — *Oxon*. I. d. 2. q. 2. n. 24, ubi utramque assertionem probat simul pro intellectu et voluntate Dei. — Vid. ib. d. 35 per tot. — d. 39.

et non esse, respectu diversorum temporum, vel respectu eiusdem nunc *divisim*.

e) Et sicut dicimus: intellectus intuitive et actualiter fertur super opposita, videns ea simul, non *similia* esse, sed *simul* esse, sed simul videt *similia non esse*, sed fore posse, non coniunctim, sed *divisim*; ergo divina voluntas vult opposita volita, non quidem vult *simul esse*, sed *simul vult*, id est, *eodem actu volendi*, non quidem simul vult esse, sed vult fore posse; non vult simul fore esse *coniunctim*, cum sit impossibile, sed *divisim*.

f) Item, sicut divinus intellectus videt causarum creatarum contingentiam, et contingentes effectus contingenter venturos, sic divina voluntas vult causas creatas contingenter agere, et effectus contingenter evenire, vel necessario, secundum quod ordo causarum se habet contingenter, vel de necessitate ad effectum.

Corollarium. — Quamvis autem haec volita in se et in suis causis proximis habeant contingentiam, relata tamen ad divinum intuitum et beneplacitum, sic eveniunt ut sunt praevolita et praevisa, secundum quod dicit Boëtius, V. *de Consolatione*. Unde sicut divinus intuitus non fallitur praevidendo per praescientiam, sic divina voluntas nec separatur per violentiam, nec impeditur per resistentiam, nec frustatur per impotentiam. Et hoc dico de voluntate *beneplaciti*, non de voluntate *conditionata*, vel voluntate *signi*. Unde eodem actu volendi vult Deus contradictoria, non *simul esse*, quia illud est impossibile, sed *simul vult*: sicut eodem intuitu vel eadem scientia scit contradictoria non simul esse, sed simul scita per unum actum scientiae, qui est simul et idem.

(21) **92. Demonstratur tertium.** — Circa *tertium*, quod scilicet Deus *nunquam determinarit se* ad aliquam partem contradictionis, nec respectu alicuius temporis, eo modo quo aliqui intelligunt.

Duplex determinationis acceptio (1). — *a)* Ubi advertendum, quod determinatio et dispositio respectu effectus * *diversos* * faciendi, vel respectu eiusdem effectus faciendi

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 7. n. 5. — d. 28. q. 3. n. 12.

in *hoc* tempore vel in *alio*, potest dicere quamdam *limitationem* et *contractionem* potentiae voluntatis per actum volendi respectu alterius partis contradictionis, vel respectu effectus producendi per aliquas differentias temporis, excludendo partem oppositam contradictionis, vel aliam differentiam temporis, sicut voluntas nostra determinatur pro altera parte, vel pro certa differentia temporis. Unde isto modo dicere, quod Deus determinavit se ab aeterno ad hoc faciendum determinate, vel disposuit se ab aeterno ad hoc faciendum, et non oppositum, vel ad aliquos effectus producendos per aliquam differentiam temporis, excludendo partem oppositam contradictionis, vel aliam differentiam temporis, sicut voluntas nostra determinatur pro altera parte, vel pro certa differentia temporis; et isto modo dicere, quod Deus se determinavit respectu alicuius, vel aliquid disposuit facere, vel non facere, vel in uno tempore, ita quod non in alio; dico, quod est falsum, et haereticum, quia divinum velle limitat et arctat cum potentia sua volendi.

b) Aliter determinatio ista respectu effectus producendi, vel non producendi, et tali tempore, et non in alio, potest dicere *certitudinem eventus* respectu scientiae et voluntatis divinae, excludendo incertitudinem ex parte voluntatis; et isto modo Deus ab aeterno se determinavit.

(22) *Demonstratio*. — Quod autem determinatio et dispositio secundum *primum* modum sit in Deo impossibilis, sic ostendo: *a)* talis determinatio et dispositio in Deo, aut *nihil dicit*, et tunc non se determinat magis respectu alicuius partis contradictionis, quam alterius; si *dicit aliquid*, cum haec determinatio sit in voluntate, in nullo differt a potentia voluntatis; quia, ut ostendi, [n. 91] eiusdem ambitus sunt actus volendi et voluntas divina; non sic in nobis, sed potentia volitiva nostra, de ratione sua, non est determinata ad alteram partem contradictionis, nec est determinata respectu alicuius differentiae temporis, immo se habet aequaliter respectu utriusque partis contradictionis; ut voluntas potest te velle currere, vel velle non currere, vel nolle currere divisim; et potest te velle currere in hoc instanti, vel ante, vel post; et dico de voluntate ante actum volendi; ergo ita etiam in voluntate divina, quae est maioris libertatis et

maioris ambitus; ergo ita est de actu volendi divinae voluntatis; non tamen ita est de actu volendi nostrae voluntatis, quia non est aequalis ambitus.

b) Item, si haec determinatio vel dispositio est in Deo, necessario est in eo *ab aeterno;* igitur per istam determinationem vel dispositionem vult alteram partem contradictionis, ita quod non aliam; (vult, dico, excludendo posse velle aliud de novo; quia bene vult alteram partem, et non aliam, et in tali nunc, et non in alio; et ista dicunt certitudinem); ergo cum ante aeternum se non potuerit determinare, vel disponere, quia ante aeternum nihil est, nec simul, tunc scilicet cum se determinat, vel disponit, nec post, quia tunc, cum dispositio et determinatio dicant aliquid, caderet in eo mutatio, sequitur, quod omne, quod facit, necessario facit; et non est timenda Dei sententia, nec misericordia expectanda.

c) Item, omne quod sic est determinatum vel dispositum, habet ex parte sua realem respectum ad rem; et talis dispositio et determinatio tollit de ratione libertatis, ut patet in me, dum determino me ad aliquid determinate faciendum: hoc autem in Deo poni non potest.

(23) 93. — Demonstratur quartum. — Circa *quartum*, quod *respectu cuiuslibet nunc possit facere quidquid vult*, sic ostendo (1): *a)* tanto magis libere causa producit effectum, quando plus producere potest, vel producere in tali nunc, vel alio: sed Deus est in fine libertatis respectu cuiuscumque effectus, plus quam aliqua creatura; ergo etc.

b) Item, voluntas divina per infinitam rationem maioris libertatis est quam nostra, respectu cuiuslibet actus, vel effectus producendi, vel ad producendum in tali nunc, vel non producendum divisim: sed actus voluntatis divinae est idem quod voluntas sua; ergo velle seu actus volendi Dei est maioris libertatis et indifferentiae, quam voluntas nostra: sed voluntas nostra, antequam induatur actu volendi, potest velle utramque partem contradictionis *divisim*, et potest velle unum effectum, et nolle *divisim* respectu eiusdem nunc; ergo etc.

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 39. n. 21. seqq.

c) Item, omnis intellectus concipit, quod eadem est potentia non mutata in Deo, qua potest hoc facere in isto nunc, vel in alio; ergo eadem est voluntas, qua potest similia velle: sed actus volendi est omnino idem quod voluntas, et eiusdem ambitus; ergo etc.

§ 2. *Quid manuducit ad veritatem?*

(24) 94. — **Deus tripliciter res producit.** — Circa *secundum*, quod scilicet *manuducit ad veritatem*, sciendum est, quod Deus tripliciter res producit: vel ad modum *dicentis*, vel ad modum *volentis*, vel ad modum *per similitudinem exprimentis*.

a) Quoad res ad modum *dicentis*, Genesis 1, (1) inquit, *Fiat lux, et facta est lux*. Psalm. 148 (2), *Quoniam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt.*

b) Ad modum *volentis*, Sapient. 11 (3). *Quomodo possit aliquid permanere, nisi tu voluisses?* et 12. (4), *Subest enim tibi cum volueris posse*, et Isaiae 46 (5), *Consilium meum stabit.*

c) Ad modum suam *similitudinem exprimentis;* nam de homine dicitur Genesis 1. (6), *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Et omnis creatura aliquam gerit Dei similitudinem. Et hoc colligitur ex verbis Hugonis, lib. 1. cap. 3. et ex verbis Dionysii, *de Divinis nominibus*, cap. 5, et Augustini *II. Confess.* cap. 8. *Per creaturam* (inquit) *mutabilem cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur.*

95. — **Nullimode vero mutatur.** — Isti autem tres modi producendi nullam videntur in producente istis modis facere mutationem.

a) De *primo* patet, quia Deus quidquid producit, Verbo producit. Unde Augustinus, *II. Confess.* cap. 7, ubi istam quaestionem ponit, *Verbo,* (inquit) *tibi coaeterno, simul et sem-*

---

(1) v. 3.
(2) v. 5.
(3) v. 26.
(4) v. 18.
(5) *et omnis voluntah mea fiet.* — v. 10.
(6) v. 26.

piterno, dicis omnia quae dicis, et fit quidquid dicis, ut fiat: hoc est, Verbum completum, continens quidquid concipere potest; ideo non est nisi unum. Hoc igitur Verbo aeterno dixit de quolibet, quod fiat, vel non fiat; et quando fiat, vel quando non fiat; et simul isto Verbo dixit quod fiat, et non fiat divisim; vel quod fiat in tali *nunc*, vel in alio, intelligendo, sicut dictum est, de actu voluntatis. Ideo cum per *unum* Verbum aeternum sit causa novi effectus, producendo novum effectum non mutatur.

(25) *b)* Item, agit per modum *voluntatis;* et quia, ut ostensum est supra, sua voluntas est suum etiam velle, sicut substantia voluntatis eadem aeterna, et non mutata, et nostra etiam in nobis potest velle opposita, et nova, sic idem actus voluntatis, et eadem potentia, in Deo facit idem; non autem sic est in nobis. Unde Augustinus, *XII. de Civitate Dei*, cap. 17. *Potest ad opus novum, non novum, sed sempiternum adhibere consilium: nec poenitendo, quia prius cessaverat, coepit facere, quod non fecerat. Sed et si prius cessavit, et posterius operatus est, hoc proculdubio, quod dicitur* prius et posterius, *in rebus prius non existentibus, et posterius existentibus fuit.* Et infra: *Sed una eademque sempiterna et immutabili voluntate res quas condidit, et ut prius non essent egit, quamdiu non fuerunt, et ut posterius essent quando esse coeperunt.*

(26) *c)* Item, agit per modum suam *similitudinem exprimentis.* Deus enim non de necessitate, nec de sua substantia, sed de nihilo, et gratuita pietate, bonitate et liberalilate, se exprimit in creaturis: in aliquibus per modum *imaginis*, in aliquibus per modum *vestigii* (1). In rebus autem corporalibus videmus, quod si res se exprimat per suam speciem, nulla videtur fieri in ea ex hoc mutatio; ergo minus in Deo. Unde de ista voluntaria Dei communicatione dicit Augustinus, *XII. De civit. Dei*, ubi supra: *Hinc eis, qui talia videre possunt, mirabiliter fortassis ostendens, quam non eis non indiguerit, sed eas gratuita bonitate condiderit, cum sine illis ex aeternitate carente initio, in non minore beatitudine permansit.*

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 3. q. 5.

d) Corollarium. — Ubi ergo dicentis est aeternum Verbum, ubi volentis est aeternum consilium et propositum, ubi similitudo exprimitur secundum omnis incorporationis modum, sequitur omnino, quod ex nova productione nulla sit in producente mutatio.

96. — Suadetur exemplo. — *Exemplum* etiam ad hoc manuducendum: quia si velle meum esset sufficiens causa effectus, si hodie vellem, quod cras aliquid fieret, illud cras produceretur, nulla facta mutatione in me, et absque novo velle. Si etiam attendamus, quod relatio, quae causatur inter Deum et creaturam, ex hoc quod est causa, et illud effectus, cum non sit relatio realis ex parte Dei, sed solum ex parte creaturae, talis relatio ei potest advenire sine sui mutatione; ut si ab aeterno essem albus, si aliquis hodie fieret albus, factus essem sibi similis, nulla mutatione facta in me.

§ 3. *Quid inducit necesitatem.*

(27) 97. — Corollarium totius Quaestionis. — *Tertio* iam apparet quod *inducit necessitatem;* quia cum ostensum fuerit in praecedenti *quaestione*, etiam per verba Avicennae [n. 69. seqq.], quod nulla creatura agit de nihilo, et quod Intelligentiae et animae sunt de nihilo, oportet illum dicere omnes Intelligentias esse aeternas, et omnes animas, quod suppono esse impossibile, etiam secundum Aristotelem, qui dicit, *XII. Metaph.* cap. 3. text. 16., quod nulla forma praecedat materiam; vel oportet eum dicere, cum, secundum omnes, Deus sit omnino immutabilis, quod absque sui mutatione animas de novo creat.

QUAESTIO IV.

Utrum Deus de necessitate producat res?

(1) 98. — Quaestionis divisio. — Circa istam *quaestionem* sic est procedendum: *primo* notanda et reprobanda est *positio antiquorum: secundo* ponenda et confirmanda est *opinio Doctorum Catholicorum.*

ARTICULUS I.

NOTATUR ET REPROBATUR POSITIO ANTIQUORUM.

99. — Exponitur opinio Avicennae, *qui asserit a), quod Deus ex triplici necessitate producat res.* — Circa *primum* sciendum, quod, sicut patet ex *IX. Metaphys.* cap. 1, Avicenna ait, quod cum in Deo non sit considerare nisi essentiam sive naturam, intellectum et voluntatem, *triplici necessitate* in unum concurrente, et ex praedictis tribus proveniente, scilicet ex *natura*, *intellectu* et *voluntate*, Deus producit primam Intelligentiam, et produxit mediantibus Intelligentiis omnia quae facta sunt et producta in prima rerum et essentiarum productione (1).

b) Quod immutabiliter producit quidquid producit. — Ponit igitur Avicenna, quod cum Deus sit *omnino simplex*, ac per hoc in eo non differat *essentia* et *potentia*, quidquid agit, agit per suam *essentiam*. Sed cum Deus sit agens *cognoscens* et *intellectuale* et *voluntarium*, quidquid agit per suam essentiam agit et producit secundum modum suae essentiae *cognoscentis* et discernentis, et secundum rationem suae voluntatis *complacentis*. Scientia autem Dei, cum sit *perfectissima*, comprehendit *meliorem* ordinem, qui possit esse in productione rerum. Voluntas autem Dei, cum sit *optima*, *necessario* scientiae acquiescit. Sicut igitur divina essentia est *una*, sic scientia discernit omnem modum circa productionem rerum; cui voluntas, cum velit semper quod *melius* est, *contraire non potest;* ergo voluntas Dei vult de productione rerum illud *unum* et *determinatum*, quod sua scientia *determinate* cognoscit esse *melius;* et quia sicut vult producit, ideo *immutabiliter* producit quidquid producit.

c) Quod necessario et solum unum producit immediate. — Quod autem necessario et solum producat *unum* immediate, sic arguit: Quidquid a * Primo * Principio est, neces-

---

(1) Vid. infr. q. 6. in nota 1, ubi Avicennae opinio late exponitur et reiicitur. — Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 3. seqq.

sarium est, quantum est ex parte Dei; quia si non, inesset ei dispositio, quae non erat, per quam faceret, ac ad actionem applicaretur, si non ageret de necessitate; et quia natura non est nisi ad unum, ideo concludit: Primum non agit immediate nisi unum, quod etiam producit de necessitate. Haec est positio sua.

§ 100. — Positio Avicennae tripliciter falsa. — Positio haec *tripliciter* ostenditur esse falsa: primo, quod non necessitate *naturae*: secundo, quod non aliqua necessitate *scientiae*: tertio, quod non aliqua necessitate *voluntatis*.

101. — Exponitur I. pars positionis Avicennae. — *a)* Quia Avicenna ponit, quod Deus omnibus creaturis mundi, aliis a generabilibus et corruptibilibus, dat esse ex *necessitate* suae *essentiae*, et ita semper in omni *praeterito*, ita quod ab aeterno dat esse, et in omni *futuro*, ita quod in aeternum conservabit per necessitatem illud esse, quod dedit talibus creaturis.

b) Secundo, posuit, quod licet tali creaturae semper a Deo esse conveniat, et ab aeterno, et in aeternum, ita quod numquam fuit, nec erit in non esse; quia tamen *ab alio* habet illud esse (scilicet a Deo), posuit, quod talia habent *ex se possibile esse* et *non esse*; et habent *de se non esse*, sed *ab alio necesse esse* (1), ac per hoc habent esse *post* non esse, non *duratione*, sed *natura*. Unde dicitur *VI. Metaphys. l. text.* 7, * quod * illud, quod per *essentiam* suam causa est alterius rei, *semper* erit ei causa, eo quod absolute prohibet rem non esse.

c) Quid sit creatio. — Et haec est intentio, quae apud sapientes vocatur *creatio*, quod est *dare rei esse post non*

(1) « De intentione Aristotelis et Avicennae dicitur, quod *decem* modis potest aliquid se habere ad esse; sed ad propositum sufficiant *tres* modi. Potest enim aliquid aliud a Deo, puta Intelligentia alia a prima, tripliciter poni esse: uno modo, quod ex se formaliter sit *necesse* esse, sed ab alio *causaliter*. Secundo modo, quod ex se formaliter sit *necesse* esse, sed ab alio *dependenter*... Tertio modo, aliquid habet esse ex se formaliter *possibile, necessario* autem ab alio est, quia illud aliud *necessario* causat ». — *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 3. — « Igitur Aristoteles simul et Avicenna posuerunt, Deum *necessario* se habere ad alia extra ». — *Ib.* n. 8. — Praedicta *ibid.* refutat Doctor. — *Report.* ib. q. 3.

esse absolute (1); creaturae enim, quantum *in se* est, est ei ut *non sit*; quantum vero ad suam *causam* est ei ut *sit*. Quod autem est ei *ex seipsa*, apud intellectum *prius* est *per essentiam*, *non tempore*, eo quod est ei *ex alio*; ergo esse creatum est *post* non esse, posterioritate *naturae*, non *durationis*. Et secundum hoc, large sumendo *incipere esse*, verum est, quod omne creatum incipit esse, quamvis habeat aeternum esse ab alio. Unde subdit in eodem VI: *Si autem laxareris nomen* inceptionis *circa omne esse, quod habet esse post non esse, quamvis non sit haec posterioritas temporis, tunc esse, vel omne creatum erit incipiens. Si vero non laxareris, sed fuerit conditio incipientis, ut habeat esse, quo tempore sit prius, sic non omne creatum est incipiens.* — Sic igitur patet positio sua.

(3) 102. — Dupliciter contradictoria ostenditur. — Contra quam arguitur; et quia *duo falsa* continet, unum quod *creatura sit aeterna*; aliud quod *per necessitatem procedat* a Deo, *primum* omitto, quia ad aliam spectat *quaestionem* (2). — Sed contra *secundum* arguitur, et ostenditur, quod positio *implicat contradictionem*.

a) Primo ex parte *dicti sui* sic: secundum Philosophum, *I. de Coelo et Mundo*, text. 109., *duplex* est *falsum*: quoddam *possibile*, quoddam *impossibile*. Falsum *possibile*, ut si dicam, quod *Socrates stans sedet*; hoc enim falsum est, sed non impossibile, quia habet potentiam, ut sedeat, quamvis non *simul*. — Falsum *impossibile* est, quod *Socrates simul stat et sedet*.

Si ergo secundum positionem Avicennae, creatura de se est in potentia ad non esse et ad corruptionem, et a Deo semper habet necessitatem essendi ratione suae potentiae: et hoc ponere est falsum, possibile tamen; sed si a Deo semper necessario habet esse, sequitur quod simul habet esse, et non esse: et hoc est falsum impossibile. Cum ergo hoc sit possibile, scilicet quod creatura possibilis est non esse, et ideo absolute possibile eam non esse: falsum est,

---

(1) « Et hoc apud sapientes vocatur *creatio*: dare scilicet *esse* rei post non esse absolute ». — *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 7.

(2) De quo agit *Oxon.* II d. 1. q. 2. — *Report.* ib. q. 4.

sed non impossibile, cum hoc quod potentia sit de se posse non esse, et simul ab alio necessario esse, sequitur tamen impossibile, scilicet ipsam simul esse et non esse. Ergo ponere haec duo, scilicet, quod *a se* sit *posse non esse*, et simul *ab alio* habeat *necesse esse*, hoc dico ponere est falsum impossibile, implicans contradictionem (1); quod tamen ponit Avicenna.

(4) *b) Item*, ex parte *Dei* sic: si Deus de necessitate producat aliquod posse esse; ergo Deus non est, nec esse potest, nisi sit illud potens esse: sed illud potens esse potest poni non esse absolute; ergo *necesse esse* potest poni non esse absolute; quia si creatura per necessitatem fluit a necesse esse, ergo per necessitatem habet esse, et sic non potest non esse: sed creatura quae fluit, ut dicit, est potens non esse; ergo idem est *potens* non esse, et *non potens* non esse, quae sunt contradictoria (2).

Illo ergo modo non potest poni, quod creatura, quae habet *posse non esse*, fluit *necessario* a necesse esse, quia quamvis formaliter non esset necesse esse, haberet tamen *essendi necessitatem* (3); quare contradictorie opponitur ei, quod est *potens non esse*.

(5) 103. — In duplex ducit absurdum. — *a)* Item, arguitur sic *ostensive:* Omne agens de necessitate naturae necessario dependet ab illa actione, vel saltem refertur *realiter* ad eam: *necessitas* enim *tendendi* in aliud, et *absoluta* ab eo *independentia* omnino sunt opposita; agens ergo de necessitate naturae realiter refertur et dependet a suo producto;

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 9.

(2) Hoc argumentum ita proponit Doctor in *Report.* I. d. 8. q. 3. n. 22. « Omne ens absolutum summe necessarium non potest non esse, quocumque alio non existente: sed Deus est huiusmodi; igitur etc. Sed si haberet *necessariam* causalitatem ad causandum alia a se, posset non esse, illis non existentibus, aliter non esset inter illa necessaria habitudo ». — Eadem habet *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 17; quibus in locis adsertas propositiones late demonstrat.

(3) « Philosophi, ponentes creaturas *necessario* produci, habent dicere, quod ipsae haberent entitatem, qua *formaliter* essent *necessariae,* licet in illa entitate dependerent a causa necessario producente ». — *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 9.

quod impossibile est poni in Deo respectu creaturae (1). Unde in Personis divinis, in quibus est necessitas immutabilitatis in emanationibus, etsi non est dependentia, est tamen relatio realis unius ad alteram (2).

(6) *b)* Item, omne agens per aliquam actionem *necessarium* intendit illa aliquam sui perfectionem; unde *II. Physicor. text. 49. 61.* vult Philosophus, quod natura agat propter finem: Deus autem in actione extrinseca nullam potest intendere vel acquirere perfectionem; ergo etc. * non agit *necessario* (3) *.

(7) **104. — Responsio Avicennae.** — *a) Proponitur.* — Forte ad hoc respondet Avicenna, quod haec ultima ratio concludit de eo, quod tendit in aliud propter suam perfectionem, ut aliquid ab illo acquirat, quale non est * Primum * Principium; imo ut daret tendit in aliud, propter suam perfectionem, qua scilicet vult se communicare et suum esse; non quod eius esse sit propter aliud a se, sicut aqua refrigeratur per seipsam ad conservationem suae speciei, non ut refrigeret aliquid extra se; sed quod aliquid refrigeret extra se, hoc consequitur eam, quia aliud propinquatur ei, ita quod secundum se, si nihil ei appropinquatur, stat perfecta in sua specie, absque eo quod aliquid refrigeret.

b) Reiicitur. — Sed contra hoc instatur, quod ex sententia Avicennae sequatur, quod si aqua non posset stare in frigiditate sua absque hoc quod aliud frigefaceret, non esset summe perfecta in frigiditate. Et similiter de Deo, quod si non esset summe perfectus in se, quia * (quin?) * necessario communicaret perfectionem suam alii rei, necessario perfe-

---

(1) « In Deo non est aliqua relatio *realis* ad creaturam: cuius ratio accipitur ex perfecta *simplicitate* et ex perfecta *necessitate* Dei. Quia enim Deus perfecte *simplex* est, nihil est in eo quod non est ipsum, secundum August. II. *De Civit. Dei*, c. 10: *Deus simplex est*, quia hoc est quod habet. Perfecta eius *necessitas* est etiam ex se tale, quod non variabitur eius esse, quacumque hypothesi posita, sive possibili sive impossibili, circa aliud a se, quia alia non sunt necessaria nisi *secundario* ». — *Oxon.* I. d. 30. q. 2. n. 14. — *Report.* ib. q. unic., quibus in locis late et solide hanc doctrinam demonstrat.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 26.

(3) Hoc ipsum argumentum affert Doctor *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 13.

ctionem suam habere non posset sine dependentia ad illud; et ita Deus perfectionem suam non haberet, si res non produceret; quod falsum est (1).

(8) 105. — Reiicitur II. pars Avicennae [n. 100]. — Quod Deus non agit *necessitate* suae *scientiae*, secundum quod dicit Avicenna, quod scilicet non solum agit necessitate *naturae*; imo non agit sine eo quod sua scientia comprehendat ordinem nobiliorem; *contra* sic: Deus cum sit esse purum, non contractum, nec limitatum, rationem omnis entis possibilis in se claudit; et amplius, sicut intelligendo se, intelligit rationem omnium entium, eadem ratione intelligit omnem ordinem rerum possibilem; non ergo *uno* modo; ergo *non necessario*.

(9) 106. — Instantiae duplex solutio. — Si dicatur, quod cum scientia sua sit ars perfecta omnium producendorum, ac per hoc determinat modum nobiliorem simpliciter, et perfectione sua requirente, non potest alium modum determinare; *tunc arguo sic: a)* quod tunc necessario dependeret sua perfectio a rebus extra: quod est impossibile, ut supra dictum est. — *b) Item*, ars determinans unum modum, et excludens alium, est ars et scientia practica: scientia autem Dei non est practica, quia non habet aliam scientiam *de se* et *de creaturis* (2); de se autem non habet scientiam practicam (3); ergo

(1) *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 13 adducit hanc Avicennae obiectionem, solvitque iisdem pene verbis. Confirmatis autem allatis Henrici rationibus, alias solidiores satis ad propositam veritatem evincendam affert n. 17 seqq. — Cf. *Report.* I. d. 8. q. 3. per tot.

(2) Quia essentia sua ratio sibi est cognoscendi alia. — Cf. *Oxon.* I. d. 39. q. 3. n. 23.

(3) « Theologia *necessaria,* * sive *de necessariis* *, in intellectu divino non est practica; quia non est prioritas naturalis intellectionis ad volitionem, quasi conformativi ad ipsum conformandum, sive directivi ad dirigendum ». — *Oxon.* Prol. q. 4. n. 36. — « In intellectu divino non potest esse Theologia *contingentium* practica, tenendo ista duo: *primum,* quod cognitio practica, et praxis, ad quam extenditur, debent esse necessario respectu *eiusdem suppositi: secundum,* quod Dei ut operantis nulla sit praxis, nisi volitio, non ponendo in ipso potentiam tertiam aliam ab intellectu et voluntate ». — *Ib.* n. 37. — Hoc autem non impedit, quod scientia Dei *de contingentibus* sit « practica *per accidens;* quia ut ipsa est in intellectu divino potest esse conformis praxi, priusquam praxis illa eliciatur a voluntate creata ». — *Ib.* n. 39. — Cf. *ib.* I. d. 38 per tot. — Vid. opus no-

scientia Dei non est *unius* modi sic determinata, quod alium modum possibilem excludit.

(10) 107. — Reiicitur III. pars positionis Avicennae [n. 100]. — Quod non agat *necessitate voluntatis*, secundum quod dicit Avicenna; quod eo, quod scientia comprehendit meliorem modum in productione, voluntas autem recta et perfecta, necessitate saltem *immutabilitatis*, semper adhaeret rationi et scientiae; ac per hoc voluntas Dei vult *immutabiliter* res producere secundum modum meliorem, quem scientia sua percipit; *contra:* quandocumque voluntas vel alia potentia per se fertur in aliquod obiectum formale, habens habitudinem necessariam ad illud, tunc necessario fertur in illa quae habent *essentialem* habitudinem ad illud obiectum, et non fertur necessario in illa, quae habent *accidentalem* ordinem ad illud obiectum (1). Verbi gratia, intellectus noster, percipiens naturalem veritatem aliquorum principiorum primorum, percipit naturaliter conclusiones, quae ex illis eliciuntur *necessario;* non autem illas, quae habent *accidentalem* ordinem ad illa principia, imo contingenter. Hoc patet in viribus sensitivis; quia illa, quae sunt *essentialiter* annexa propriis obiectis, naturaliter *simul percipiunt* cum obiectis, ut tactus, sentiendo calidum, simul percipit tepidum; *accidentaliter* autem annexa *non percipiunt simul*, ut si calidum sit album vel dulce, non percipiunt illa. Quare cum voluntas Dei non feratur per se, nisi ad bonum *adaequatum*, quod est bonitas sua, non fertur ad volendum necessario, nisi illa quae suae bonitati * sunt * *essentialiter* annexa, qualia sunt omnia divina, et sola intrinseca. Omnis autem creatura ad

---

strum *Lexicon Scolast.* dist. v. *Praxis* = *Cognitio practica* = *Scientia practica* ≐ *Scientia speculativa* — *practica.*

(1) *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 15 hanc eamdem ex Henrico affert Doctor rationem, quam sic confirmat: « Voluntas quae determinatur ad finem non determinatur ad aliquid eorum quae sunt ad finem, nisi quatenus per syllogismum practicum concluditur ex fine necessitas illius entis ad finem... Ergo cum intellectus divinus non cognoscat aliud a se esse necessarium ad finem ultimum quomodocumque, voluntas illa ex hoc quod est necessario finis, non oportet quod sit necessario alterius a fine ». — Vid. *Report.* ib. q. 3. n. 23. — « Licet * enim * Deus non sit finis sui, tamen respectu voluntatis suae est illud obiectum, cui nata est competere ratio finis, quia est summum bonum ». — *Oxon.* I. d. 1. q. 5. n. 6.

bonitatem Dei *accidentalem* habet ordinem, quia ex eis bonitati suae nihil accedit, sicut nec punctus additus lineae.

Nulla ergo necessitate vult aliquid extrinsecum: nihil facit, nisi quod vult, et sicut vult; ergo nihil extrinsecum facit, vel producit *de necessitate*.

ARTICULUS II.

PONITUR ET CONFIRMATUR OPINIO DOCTORUM CATHOLICORUM.

(11) 108. — **Articuli divisio.** — Sequitur *secundo*, videre *quae sit positio Catholicorum*, et *eam confirmare*. Circa quod sunt *quinque* * (sex?) * videnda: *primo*, quod Deus *vult bonitatem suam*, et *de necessitate*, non necessitate coactionis, quae tollit libertatem, sed necessitate *immutabilitatis*, quae non eam excludit: *secundo*, quod vult *alia a se*, et haec *volendo se*: *tertio*, quod *voluntas Dei est causa rerum*, et *nullum habet motivum in causando*: *quarto*, quod Deus agendo res per voluntatem, *nullo genere necessitatis eas agit*, sed potuit non producere quidquid produxit, et ante vel post: *quinto*, oportet ostendere, qualiter *contingentia possit simul stare cum immutabilitate voluntatis et infallibilitate scientiae* Dei de rebus: *sexto*, quomodo est *certitudo* in *Scripturis*, et Propheticis, et divinis promissis.

§ 1. *Deus vult bonitatem suam necessitate immutabilitatis* (1).

(12) 109. — **Divisio.** — Circa *primum* sic procedo; et habet iste articulus *duas* partes: *prima* est, quod velit *solum per se suam bonitatem*: *secunda*, quod *de necessitate immutabilitatis*.

110. — **Probatur, Deum per se solum bonitatem suam velle.** — Ad *primum* sic: *a)* Omnis potentia *prima* in illo genere potentiae habet suum obiectum *primum* et *perfectissimum*.

---

(1) Huiusce paragraphi doctrinam tradit Doctor et late explicat in *Quodlib.* q. 16. — Cf. *Oxon.* I. d. 17. q. 3. n. 18. — d. 39. n. 22. — II. d. 20. q. 2. n. 2. — III. d. 37. n. 4. — IV. d. 46. q. 1. n. 8.

Exemplum huius patet per omnes potentias discurrendo. Sed voluntas Dei est voluntas omnino et *simpliciter prima*, quae est omnium causa; ergo volitum debet esse bonum *simpliciter bonum:* hoc autem non est, nisi ipsum quod est ipse Deus (1).

b) Item, *VI. Metaphys. text.* 8. bonum et malum sunt in rebus, verum et falsum in anima. Deinde, *velle* dicit actum per modum *tendentiae* ad obiectum intellectum. Tunc sic: omnis potentia naturaliter fertur in suum obiectum, maxime voluntas, quae de se tendit in bonum; ergo voluntas Dei naturaliter fertur in bonum: sed impossibile est, quod feratur ad bonum extrinsecum naturaliter, quia tunc ab eo naturaliter dependeret; ergo fertur ad bonum, quod est infinitum naturaliter.

c) Item, obiectum per se et potentia sunt eiusdem ambitus; si enim esset color, qui non esset visibilis, virtus visiva esset imperfecta, et ille color frustra; unde omnis color est visibilis, et virtus visiva potest attingere omnem colorem. Cum igitur voluntas * Dei * sit *infinita*, ergo eius per se obiectum est bonum *infinitum:* sed non est tale bonum nisi *divinum;* igitur bonum divinum est solum per se obiectum divinae voluntatis.

(13) 111. — **Probatur, Deum velle bonitatem suam necessitate immutabilitatis.** — Quod autem *velit suam bonitatem necessitate* non coactionis, quae dicit violentiam, quae non cadit in Deum, nec etiam in voluntatem nostram, sed *immutabilitatis*, probatur: *a)* potentia perficitur per hoc, quod actui coniungitur, sive actui differenti a potentia secundum *rem*, sive secundum *rationem:* si enim ista coniunctio intelligatur in potentia et actu quae *sola ratione* differunt, ibi actus perficit potentiam secundum rationem et modum intelligendi; igitur quanto firmius potentia actui coniungitur, tanto perfectior iudicatur: sed firmior est coniunctio quae est *immutabilis*.

Solvitur difficultas. — Nec oportet dicere: ergo hac etiam necessitate vult *extrinseca;* quia illa volendo non perficitur, nec vilescit, quia, ut dicam, non vult illa, nisi *per accidens*, volendo se. Quare et actui volendi extrinseca,

---

(1) *Oxon.* I. d. 1. q. 5. n. 2.

inquantum actus dicit aliquid ex parte divinae voluntatis, semper est coniuncta et ab aeterno; sed inquantum *velle* denominat connotatum, tunc non semper est coniuncta; volendo autem se, semper est coniuncta actui, et ex parte sui, et ex parte voliti.

(14) *b)* Item, voluntas Dei, aut semper vult suam bonitatem, et tunc *immutabiliter;* aut nunquam, et tunc est otiosa; vel aliquando non, et aliquando sic, et tunc mutatur.

c) Item, unumquodque secundum quod magis est in actu, perfectius agit, sive ratio agendi sit naturalis, ut caliditas, sive libera, ut amor; ergo in genere agentium per amorem, quanto maior est amor, tanto actus dilectionis intimior est et actualior et magis continuus. Cum autem voluntas recta fertur in amatum, fertur in illud secundum rationem boni quam habet: sed divina essentia habet rationem boni infiniti; ergo per infinitum actum amoris fertur divina voluntas in ipsam; ergo *immutabiliter* semper.

§ 2. *Deus vult alia a se volendo se* (1).

(15) 112. — Divisio. — Circa *secundum*, quod similiter continet alia *duo:* quod scilicet *velit alia a se*, et quod vult ea *volendo bonitatem suam.*

113. — Probatur, Deum velle alia a se (2). — *a)* De *primo* sic: quandocumque aliqua potentia fertur in aliquod obiectum per se, fertur in illa quae habent ordinem ad ipsum, secundum rationem illius ordinis: ut si habent ordinem *essentialem*, fertur in illa *necessario;* si *accidentalem*, fertur in illa *per accidens*. Cum igitur bona extrinseca sint bona participantia, ac per hoc habentia ordinem quemdam accidentalem ad bonum per se; quia quantum est de se, essentialiter in illud ordinantur ut in finem; ergo voluntas Dei aliquo modo fertur in illa. Mala autem non vult fieri, quia non participant rationem primi boni (3).

---

(1) Vid. *Quodlib.* q. 16.

(2) *Oxon.* III. d. 32. n. 2. — I. d. 45. n. 2. — II. d. 32. n. 5.

(3) *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 15. — IV. d. 49. q. 8. n. 7.

(16) *b)* Item, sicut se habet scientia Dei ad scibilia, ita voluntas ad bona: sed non est differentia entis, quam intellectus divinus non cognoscat; ergo non est aliqua differentia boni, quam voluntas divina non velit (1).

c) Item, quando aliqua potentia fertur in rationem formalem obiecti, fertur etiam in omnia quae illam participant, ut visus ad omnia colorata: sed omnia extrinseca participant aliquo modo rationem boni, quia *Vidit Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona* (2); ergo voluntas divina vult ea.

d) Item, voluntas divina est in plena possessione divinae bonitatis, alioquin non esset Deus plene beatus; ergo impossibile est, quod bonitas divina alicui communicetur, nisi hoc voluntas velit: sed communicatur omni ei quod est vel existit; ergo voluntas vult omnia illa esse.

(17) 114. — **Probatur, Deum velle ea volendo se.** — Quod autem *velit ea volendo se*, patet: *a)* ostensum est [n. 110], quod bonum divinum est per se primum volitum a Deo. Tunc sic: primum in quolibet genere est causa eorum quae sunt post, ut patet *II. Metaph. text. 4.* de caliditate in igne; ergo voluntas divina vult alia a se, quia vult suam bonitatem.

b) Item, aut voluntas divina vult alia a se *per se*, et hoc ostensum est esse falsum, quia solum bonum infinitum vult per se; ergo vult ea *per aliud:* non nisi per bonum increatum; ergo vult ea volendo bonum increatum.

c) Item, sicut se habet intellectus ad cognita alia a se, sic voluntas ad alia bona a se: sed intellectus cognoscendo divinum verum, cognoscit omnia; ergo voluntas volendo divinum bonum, vult alia bona.

§ 3. *Voluntas Dei est causa rerum, et nullum habet motivum in causando.*

(18) 115. — **Divisio.** — Circa *tertium*, quod *voluntas Dei est causa rerum*, et *nullum habet motivum in causando;* quod etiam continet *duo:* quod scilicet *sit causa rerum*, et quod *a nullo moveatur* ad causandum.

---

(1) *Oxon.* III. d. 32. n. 2.
(2) *Genes.* c. I. v. 31.

116. — Probatur, voluntatem Dei esse causam rerum. — *Ad primum* sic: *a)* voluntas divina et bonitas sua ad se essentialiter referuntur, sicut potentia ad obiectum per se: cum igitur bonitas divina referatur in ratione bonitatis, se referendo ad omnes creaturas in ratione *finis*; ergo voluntas divina se referendo refertur ad creaturas in ratione aliqua causae: non *finalis*, quia haec est bonitas: non *formalis*, quia illa refertur ad Verbum; ergo *efficientis*. Quanquam igitur sapientia et potentia Dei sint rerum causa, prima tamen ratio causalitatis est, ad quod spectat ratio *communicabilitatis*: sed haec ratio est boni inquantum bonum: sed bonum inquantum bonum non communicatur *nisi a voluntate*, cum sit eius passio; ergo ratio *causalitatis* principaliter spectat ad voluntatem.

(19) *b)* Item, ostensum est [n. 102 seqq.], et adhuc ostendetur [n. 118 seqq.], quod effectus non procedunt a Deo aliqua necessitate, sed mera *libertate*; ergo illi debet attribui principaliter ratio causalitatis, ad quod spectat principaliter ratio *libertatis:* sed hoc est voluntas; ergo, etc.

c) Item, potentia executiva existente, et intellectu cognoscente rem producendam, non propterea res producitur, nisi imperet voluntas, et ad opus potentia applicetur, ut patet in artifice. — Unde potentia executiva videtur esse quasi *instrumentum*, scientia vel intellectus quasi *ordinans*, voluntas autem ut *movens:* sed efficiens et movens idem sunt: potentia autem etsi movet motum exequendo, movetur tamen primo a voluntate; ergo ei debetur principaliter ratio moventis; ergo potissima ratio causalitatis est in voluntate (1).

(20) **117. — Probatur, divinam voluntatem a nullo moveri ad causandum** (2). — De *secundo* sic: *a)* non movetur *a creaturis*,

(1) « In varias abeunt Theologi sententias circa hanc difficultatem: in quo scilicet consistat potentia divina, sive rerum externarum causalitas, cui potentiae ratio proprie et formaliter sit attribuenda? Quinque Doctorum opiniones refert Theodorus Smisingus, tract. 3. disp. 7. q. 2, et ultimam, quae est Scoti, amplectitur, quam etiam alii Scotistae et quidam ex Thomistis sequuntur, ipsam scilicet quam hic docet Scotus, nempe divinam potentiam *proximam* et *adaequatam* esse solam Dei voluntatem ». — Wading. in Schol. — Cf. Doctor. *Oxon.* I. d. 3. q. 4. n. 20. — d. 37. n. 4. — IV. d. 13. q. 1. n. 31.

(2) Hanc *thesim* sic alibi exprimit Doctor: « Libertas eius * (divinae voluntatis) * est ad *omnia* factibilia; et ideo est necesse ponere *primam determi-*

quia causantur a suo velle, nec habent rationem finis respectu divinae actionis. — Nec movetur *a potentia* divina: tum quia potentia, inquantum talis, abstrahit ab omni actualitate: tum quia de ratione sua est indeterminata ad hoc vel illud producendum: voluntas autem determinate facit hoc, et non illud. — Nec movetur *a scientia* divina, quia secundum rationem scientiae sumpta est contrariorum, nec plus illius quam istius: voluntas autem determinate est istius, et non illius. — Ergo a se, non ab alio aliquo movetur.

(21) *Advertendum* est hic, quod sicut potentia et scientia sunt indeterminata respectu utriusque extremi contradictionis, pro quocumque *nunc* divisim, ita et voluntas et velle Dei eodem modo est indeterminata, quia idem est voluntas et potentia et scientia: sed res divina, quae realiter ex parte sua est indeterminata, accipitur sub ratione *voluntatis*, seu volentis rem esse; et secundum istam considerationem apprehenditur a nobis ut determinata; cum tamen potentia et scientia sub istis rationibus non apprehendantur ut determinatae, imo ut re et ratione omnino indeterminatae; cum autem voluntas et velle quidem sit idem re quod scientia, *realiter* non est omnino indeterminata, sed sub ratione voluntatis seu velle apprehenditur a nobis ut determinata, quae determinatio non est realiter in ea, sed *realiter in creatura, secundum rationem* in voluntate Dei. — Hinc est, quod si quaeris, quare hoc factum, et non oppositum? Respondeo, quia Deus hoc voluit, et non oppositum, cum tamen eodem velle omnino realiter velit hoc et oppositum. Et istud est multum notandum (1).

---

nationem in voluntate respectu factibilium ». — *Oxon.* I. d. 38. n. 4. — « Oportet illius motionis * (contingentis seu ad *extra*)* *principium* ponere voluntatem: quia nisi ipsa voluntas determinetur *in se* ad volendum alteram partem, numquam determinabit aliquid ad extra ». — *Quodlib.* q. 14. n. 16. — Eam vero pluribi demonstrat, maxime in *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 15. — d. 39. n. 21 sqq. — III. d. 37. n. 4. — IV. d. 46. q. 1. n. 8. — *Quodlib.* q. 16. per tot.

(1) « Indisciplinati est quaerere omnium causas et demonstrationem, secundum Philosophum, *IV. Metaphysicae* * text. Com. 9 *; principii enim demonstrationis non est demonstratio: immediatum autem principium est, voluntatem velle hoc, ita quod non est aliqua causa media inter ista. Et ideo huius, quare volontas voluit hoc, nulla est causa, nisi quia voluntas est vo-

(22) *b)* Item, finis movet alia; ergo ultimus finis simpliciter movet omnia simpliciter, et a nullo movetur: hoc est Dei bonitas; ergo voluntas a sola bonitate movetur (1).

c) Item, omne movens facit aliquam impressionem in moto, ac per hanc re vel ratione arctat mobile; ergo si voluntas divina movetur a creaturis, coarctant eam, et sic dimi-nueret de ratione libertatis: sed oportet dicere, quod Deus per omnem modum libertatis producit res, alioquin ab eis dependeret; ergo a nullo divina voluntas movetur.

Dicitur tamen, quod voluntas Dei operatur secundum rationem et scientiam, *non moventem*, sed *dirigentem*, secundum modum nostrum intelligendi.

§ 4. *Deus nullo genere necessitatis res producit.*

(23) 118. — **Probatur, divinam voluntatem non necessitate naturae producere res** (2). — Circa *quartum*, quod scilicet non *necessitate naturae* voluntas divina res producat, jam ostensum est hoc [n. 102 seqq.]; sed adhuc ad idem sic arguo: *a)* Sicut forma in mente artificis est principium rei extra (ut domus in anima domus ad extra), sic forma naturalis in agente naturali est principium effectus naturalis, ut caliditas ignis caliditatis in ferro; sicut igitur agens per artem unam non agit, nec agere potest extra rationem illius, ut agens per formam domus non facit nisi domum, sic agens per naturam non agit nisi unum, quia natura in uno est una; igitur si Deus necessitate naturae agit, aut omnia sunt unum, aut saltem unius speciei.

(24) *Instantia.* — *Forte diceretur*, quod sol agat per naturam, et tamen agit omnia generabilia. — *Non valet;* quia illa varietas in effectu non est nisi ex varietate materiae, ut dum eodem radio solis indurata, applicata, et quasi con-

---

luntas ». — *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 24, ubi plenius rem explicat. — « Et ideo ista voluntas Dei, qua vult *hoc* et producit pro nunc, est *immediata* et *prima* causa, cuius non est aliqua alia causa quaerenda ». — *Ib.* II. d. 1. q. 2. n. 9.

(1) « Nunc autem voluntas ipsa divina refert ad finem alia obiecta, quae sunt volibilia propter finem ». — *Quodlib.* q. 16. n. 8.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 38. n. 3. — d. 39. n. 22. — III. d. 37. n. 4. — IV. d. 46. q. 1. n. 8. — *Quodlib.* q. 14. n. 16. — q. 16. n. 7.

tracta, et particularizata, contrahitur ad diversa; sed ex se sol non agit nisi unum; unde primus effectus, qui est lumen, est omnino unus. — Sic Deus, aut non posset immediate multa producere, aut illa omnia essent unius rationis et speciei; quae omnia sunt superius in quadam *quaestione* improbata (1).

(25) *b)* Item, effectus naturae ex intimis procedit, et natura quantum potest effectum sibi aequat et assimilat; ideo de Filio Dei dicitur (etsi non est effectus Patris, est tamen Verbum Patris, procedens modo naturali), quod Patri est aequalis. Ideo sequeretur, quod aut *nulla* creatura esset *Dei imago*; aut quod *omnis* creatura *esset Dei imago*, vel ad imaginem Dei; et quod *quaelibet esset aeterna*, aut saltem, quod *omnes simul essent*, aut quod Deus eas *non potuit facere simul* (2).

(26) *c)* Item, omnis causa, naturaliter producens, *reali* relatione refertur ad productum: relatio autem, si est realis, dicit *realem dependentiam:* sed impossibile est, quod Deus realiter dependeat a re producta (3).

d) Item, quilibet effectus habet stabilitatem et durabilitatem secundum aspectum suae causae naturalis, maxime ad ipsum, et secundum actualitatem causae, ut lumen habet stabilitatem a sole, et fructus ab arbore; igitur cum natura divina sit actualissima et aeterna, omnis effectus ab ea procedens esset aeternus, et haberet necessitatem essendi; quod est contra Avicennam, qui dicit, quod creatura de se est *possibilis non esse* (4).

119. — **Probatur, Deum neque necessitate voluntatis agere.** — Quod non *necessitate voluntatis agat* ostensum est [n. 70 et 107], et etiam patet. Non enim necessitate *coactionis*, quae in Deum cadere non potest. Tunc sic: Videmus appetitum moveri ab appetibilibus, secundum quod in eis invenitur ratio appetibilis. Hoc videmus in brutis, quia secundum quod imaginatione seu aestimatione perpendunt rationem appetibilis, maiori impulsu moventur. In appetitu etiam rationali dici-

(1) q. 2.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 17. — q. 5. per tot. — *Report.* ib. qq. 3 et 7.

(3) Cf. *Oxon.* I. d. 30. q. 2. n. 14.

(4) Cf. ib. d. 8. q. 5. n. 19.

mus, quod quia nullum bonum terminatum habet rationem totalem appetibilis (quia etsi forte aliquod terminatum nihil habet mali, non tamen habet rationem *omnis* boni), non necessario movetur. Aliter tamen est de voluntate Dei. Unde dicimus, quod voluntas necessario appetit beatitudinem sicut finem. Unde August. *XIII de Trinit.* cap. 5. dicit: *Omnes beati esse volunt, idque unum ardentissime appetunt, et propter hoc caetera quaecumque appetunt.*

(27) 120. Corollarium. — Ex praedictis patet, quod *ad extra* nihil agat Deus de necessitate: nec necessitate *naturae*, quae ponit in agente *dependentiam:* nec necessitate *coactionis*, quae agens naturale et voluntarium contra propriam inclinationem *per violentiam inclinat*, quod in Deo non potest esse, cum sit omnino impassibilis et omnipotens: nec necessitate *immutabilitatis*, quae virtutem agentem *simpliciter in actum ligat*, quod non potest facere nisi finis simpliciter.

Et hic est articulus condemnatus a Domino Stephano Episcopo Parisiensi, qui dicit: *Deum necesse facere quidquid immediate facit, error est;* de iis enim, quae facit *per agentia creata*, concordant Philosophi et Avicenna cum Catholicis, quod non necessario illa producat.

§ 5. *Qualiter contingentia possit simul stare cum immutabilitate voluntatis et infallibilitate scientiae Dei de rebus* (1).

(28) 121. — Dubia ex parte voluntatis. — Circa *quintum*, qualiter *contingentia rerum simul stare possit cum aeternitate et immutabilitate actus voluntatis divinae, et cum certitudine praevisionis eius.* — *a)* Circa quod est *primo* dubium ex parte *voluntatis*, si aeterno actu et immutatabili vult quidquid vult? quoniam si verum est, quod ab aeterno voluit Petrum in tali *nunc* esse, et non ante, nec post? vel quomodo potest velle, ipsum non esse in illo *nunc* et in illo, non ante nec post? vel quomodo potest velle, ipsum non esse in illo *nunc*, antequam sit? vel quomodo velle,

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 39-40-46, ubi huiusce paragraphi doctrinam brevius a Doctore exponitur.

ipsum ante vel post esse, absque novo velle, vel absque aeterni velle mutatione?

b) Secundo est dubium, quomodo si unico velle potest *nolle* rem esse, et *velle* esse divisim pro quolibet *nunc*, quare plus ex illo velle indifferenti ad esse et ad non esse, plus procedit res ut sit, quam ut non sit?

122. — Dubium ex parte praevisionis. — Circa etiam *praevisionem* est dubium, quod cum Deus sit ars et exemplar omnium, quae possunt fieri sub quocumque momento temporis, ac per hoc etiam sciat causarum contingentium ordinem, et determinatum exitum quoad omne futurum, quomodo potest poni, rem aliter evenire sine suae praevisionis deceptione?

(29) **123. — Ostenditur, immutabilitatem divinae voluntatis non tollere contingentiam a rebus.** — *a)* Circa *primum* [n. 99 et 121], ostendo *in generali* primo, quod nec *immutabilitas voluntatis*, nec *certitudo divinae praevisionis* tollat aliquam contingentiam a rebus. Et arguo sic: Voluntas Dei causa est rerum, ut ostensum est [n. 116]. Ostensum est autem [n. 103], quod omnis necessitas producendi rem extra ponit dependentiam in producente; ergo quanto maior est dependentia, tanto maior necessitas; ubi ergo per infinitam rationem tollitur omnis dependentia, per infinitam rationem tollitur omnis necessitas: sed secundum quod a producente tollitur necessitas, secundum hoc ponitur libertas; ergo Deus producit omnes res exteriores per infinitam rationem libertatis, qua maior excogitari non potest: sed maior est libertas in agente, quod potest producere, et non producere aequaliter pro omni *nunc* divisim, et ante, et post, et in omni *nunc*, quam si ad aliquod istorum esset determinatum; ergo iste modus productionis ponitur in Deo. Non ergo tollitur contingentia in rebus ex parte *divinae voluntatis*.

(30) *b)* Item, antequam ego velim aliquod futurum facere, eius productio dependet a mea voluntate; igitur cum sit maior libertas voluntatis divinae, sequitur, quod quidquid a voluntate sua procedit (et hoc est omnis effectus creatus) potest Deus velle una voluntate esse vel non esse divisim, ante vel post, vel in quolibet *nunc* temporis: sed actus volendi in Deo est idem quod potentia sive voluntas, et eiusdem

ambitus et aspectus [n. 91]; ergo sicut una potentia volitiva non mutata potest velle, et vult de omni re, antequam sit, ipsam esse divisim pro omni *nunc*, hoc idem voluntas divina potest velle et vult, uno et aeterno et immutabili actu volendi, ut sit velle Dei hoc esse, et nolle illud esse, velle quod sit in tali *nunc*, nolle quod sit in illo, sed in alio. Sicut unus actus simpliciter aeternus voluntatis divinae est idem quod divina essentia, vel divinum esse: sed velle et nolle, quae idem sunt in Deo, sunt nomina dicentia respectum eiusdem divini velle ad diversos effectus, ita quod ille respectus et relatio est *realiter* in creatura, sed *secundum rationem* et conceptum nostrum in Deo, sicut creator et Deus dicunt rei aeternae novas relationes, quae secundum rationem sunt in Deo, sed secundum rem in creatura.

124. — **Corollarium.** — Ac per hoc patet, quod uno modo est verum, Deus *vult* et *non vult simul* rem, inquantum scilicet ille actus est idem quod Deus, *nihil connotans*. — Alio modo non sunt idem, nec simul, imo successive, ut *dicunt connotatum extra*, ita quod successio secundum rem est in connotatis, sed secundum rationem et nostrum conceptum in Deo.

(31) 125. — **Ostenditur, certitudinem divinae scientiae non tollere contingentiam a rebus.** — Item arguo de *certitudine scientiae* [n. 122]: certum est, quod scientia et voluntas in Deo, et sunt idem, et se commensurant; quidquid enim scit se facturum, vult se facturum, et e contrario; et quidquid vult se posse facere, scit se posse facere, et e contrario. Cum igitur (ut ostendi) [n. 123] identitas et immutabilitas voluntatis, et actus volendi quomodo est in Deo, respectu alicuius effectus producendi in aliquo *nunc* determinato, non tollat contingentiam, imo stat cum utraque parte contradictionis pro omni *nunc* divisim; ergo *determinatio* vel *certitudo scientiae* non tollit ab aliquo effectu quin utraque pars contradictionis, pro omni *nunc* divisim, possit evenire. Et ista ratio est multum notanda.

(32) 126. — **Argumentum generalius.** — Item, ex parte *voluntatis*, et *scientiae*, et *rerum* sic: In creaturis essentialiter ordinatis aspectus causae superioris, ut superior est, non destruit aspectum causae inferioris, secundum quod inferior est.

Haec de se est manifesta; imo conformi modo, causa superior inferiori cooperatur (1). Certum est autem, secundum omnes Philosophos, ut patet *II. Physicor. text. 18.*, et sensus hoc ostendit, quod causarum particularium quaedam sunt *necessario* producentes suos effectus, quaedam *contingenter*. Cum igitur Deus sit causa superior, ut *praesciens*, *cognoscens*, et *volens*; ergo nunquam ratione suae cognitionis et voluntatis tollit effectui alicui contingentiam, imo firmat et stabilit eius scientia contingentiam in omni effectu contingente. Et sequitur oppositum illius, quod arguunt: Deus scit certitudinaliter omne futurum; ergo futurum contingens contingenter eveniet, et non de necessitate. Sicut sequitur: Sol cooperatur in generatione hominis; ergo sic generabitur homo, sicut ab homine generante natus est generari.

Unde praescientia increata et voluntas immutabilis salvant et firmant contingentiam in contingentibus. Unde cum salus et damnatio nostra partim a libertate nostra dependeant, sequitur, quod semper Deus scit utrum salvetur, vel damnetur aliquis; ergo potest salvari, vel damnari dependenter a libertate sua. Quia sicut divinus intuitus videt utramque partem contradictionis simul, non quidem *simul esse*, sed simul *fore posse*, non coniunctim, sed *divisim*, sic et voluntas divina unico velle immutabili fertur super utrumque extremum contradictionis, vult volens ipsa simul, non quidem *simul esse*, sed simul vult *fore posse*, non coniunctim, sed divisim. Et sicut divinus intuitus videt causarum contingentiam, et effectus ex eis contingenter futuros, sic divinum velle vult causas creatas contingenter agere, et effectus contingenter evenire, vel necessario, secundum ordinem causarum.

Sic igitur *in generali* patet, quod nec immutabilitas voluntatis, nec certitudo cognitionis oppositorum (quia ut sunt in ipso non opponuntur) tollit contingentiam in effectibus contingentibus, quales sunt maxime actus liberi arbitrii.

(33) **127. — Solvuntur difficultates ex parte voluntatis.** — Secundo, hoc est videndum *in speciali*, descendendo ad *difficultates*

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 3. q. 7. nn. 21 et 39. — d. 42. n. 2 seqq. — II. d. 3. q. 8. n. 12. — IV. d. 49. q. 6. n. 14 seqq. — q. 10. n. 5.

tactas [n. 121 *a)*]. *a)* Circa *primam* difficultatem *voluntatis*, si aeterno actu, et immutabili vult? Ostendi hoc quantum potui in praecedendi *quaestione*, quod sicut divinum esse unum, aeternum, simplicissimum, immutabile, claudit omnem rationem cuiuslibet entis facti, et faciendi per illud (1); unde Angeli, vel Beati contemplantes illud, sciunt quidquid nos per omnia verba possumus dicere, modo altiori et nobiliori in infinitum; et sicut divinum Verbum, Dei Filius, Verbum, inquam, aeternum, unum, simpliciter immutabile, claudit omnem rationem cuiuslibet verbi, cuiuslibet conceptus, qui a creatura potest dici, vel accipi per totam successionem temporum, etiamsi mundus duraret in infinitum; et sicut voluntas nostra, antequam actu volendi induatur, est in potentia ad volendum, vel nolendum indifferenter de omni volito utramque partem contradictionis *divisim* pro omni *nunc*; sic Deus uno aeterno simplici actu volendi, qui non contrahit voluntatem Dei, cum sit idem quod ipsa, ac per hoc tanti ambitus, et tanti aspectus, sicut ipsa potentia, cuius contrarium est in voluntate nostra, et suo velle unico, dico, tali velle vult rem esse et non esse divisim, pro omni *nunc*, ita quod velle et nolle *idem sunt* in Deo, sed *dicunt diversos respectus* ad creaturas, ut in praecedenti *quaestione* declaratum est [n. 91].

(34) *b)* Circa *secundam* dubitationem [n. 121 *b)*], in qua dicitur, quomodo si unico velle potest *nolle* rem esse, et *velle* esse divisim, etc., plana est responsio: quod Deus libertate sua vult hoc fieri et non fieri, et plus vult hoc quam oppositum; sed illud *plus velle* non dicit aliquid *reale* additum super simplex et unicum Dei velle; quare, sicut dixi, per unicum velle indifferenter potest velle et nolle hoc esse divisim, sic per idem velle, non mutatum, potest hoc plus velle esse quam non esse, vel plus esse nunc, quam ante vel post. Unde non est imaginandum, quod illud quod dico, *plus* velle hoc esse quam non esse, dicat aliquid super *simpliciter* velle.

128. — **Solvitur difficultas ex parte intellectus.** — *Necessitas duplex.* — Circa difficultatem ex parte *intellectus*, sive

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 4. n. 18.

divinae cognitionis et certitudinis [n. 122], est sciendum, quod in effectibus *duplex necessitas* invenitur: quaedam *absoluta* et *per se*, quaedam *per accidens* et *secundum quid*.

a) Necessitas absoluta. — Necessitatem *absolutam* habet effectus, quando dependet a talibus causis, quae ipsum *necessario* producunt; sicut ponit Philosophus exemplum, *I. Physic. text. com. 69*, quod necesse est animal corrumpi, quia est compositum ex contrariis; et si terra est inter Solem et Lunam, tunc Luna eclipsatur.

b) Necessitas secundum quid ratione temporis. — Necessitatem *secundum quid* potest habere * effectus * vel ratione *temporis*, vel ratione *circumstantiae*. Ratione *temporis*, quia currens quando currit *necessario* currit; quia, secundum Aristotelem, circa finem *I. Perihermenias, cap. ultimo*, *Omne quod est, quando est, necesse est esse* (1). Unde in talibus talis est necessitas, ut nec ex parte ipsius rei, nec ex parte alicuius virtutis, oppositum possit esse, nec intelligi, quia tunc contradictoria simul essent vera, super quod nulla se extendit
(35) potentia. — Similiter dico, quod illud quod fuit, quando fuit, necesse est fuisse, ita quod in nullo istorum est potentia ad oppositum pro eodem nunc vel tempore. Tale autem necessarium non habet necessitatem absolutam, sed *secundum quid*, quia erat potentia in tempore praecedenti, vel potentia currentis, vel extrinseca causa, qua poterat impediri: nunc autem in illo *nunc* non potest non esse pro tempore quo est, quamvis *per accidens*, id est, quando est, necessario est.

c) Necessitas secundum quid ratione circumstantiae. — Est etiam aliquando necessitas in re ratione *circumstantiae*, sicut si ego video te currere, necessario curris, quia non potest esse, quod ego videam te currere, et tu non curras; et tamen cursus de se, cum sit a voluntate tua, simpliciter est contingens, et potuit non esse, quia potuisti velle non currere.

(36) *d) Corollaria et exempla.* — Ex omnibus patet, quod aliquando effectus qui est *contingens* de se, *per accidens* habet *necessitatem;* et talis debet dici *simpliciter* et per se

---

(1) Cf. *Opus II. super Periherm.* qq. 7 et 8.

contingenter evenire. Regula enim est, quod *omne dictum ex contingenti et necessario est contingens*, et *omne dictum ex temporali et aeterno est temporale*. Unde creatio, quamvis ex parte Dei dicat actionem aeternam, quia tamen includit creaturam, quae est temporalis, est *temporalis* simpliciter. Similiter illuminatio domus dependet a Sole lucente et existente in directa oppositione ad illuminandum, tamquam a causa *necessaria*, quia sic existens necessario, quantum est de se, semper illuminat; dependet etiam ab apertione fenestrae, tamquam a causa *contingente*, quia possum fenestram aperire, vel non aperire, ac per hoc possibile est domum non illuminari; et sic illuminatio domus simpliciter est *contingens*. Videmus etiam, quod duae arbores simul florent aliquando; et si hoc referatur ad virtutes *particulares* arborum, hic effectus *simul florere* est *contingens*, quia virtus unius arboris nullam causalitatem habet super aliam arborem; si autem iste effectus referatur ad virtutem *superiorem* solum, quae simul movet humorem in utraque arbore, ac per hoc simul facit florere, sic iste effectus est *per se*, et habet *necessitatem*.

(37) *e) Ostenditur propositum.* — Similiter dico, quod cum Deus videat res fieri et produci, sicut sunt in ordine suarum causarum particularium, a quibus per se et absolute habent contingentiam in eventu, vel necessitatem, sic dico, quod omnis effectus, qui dependet *a voluntate nostra*, et aliquando contingentiam habet, ut antequam sit possit non evenire, et potest poni absolute, quod Socrates * ex gr. * *cras leget*, et *non leget cras;* nec ex tali possibili sequitur inconveniens. — Si autem ille effectus referatur ad *Dei praescientiam*, habet *necessitatem*, non absolutam, sed necessitatem *per accidens*, et respectivam seu *consequentiae*, et respectu illius non potest poni oppositum.

(38) *f) Potentiae duplex comparatio.* — Unde quando dicitur, quod praevisum et praescitum a Deo fore potest non esse in illo *nunc*, distinguendum est de *potentia*, dicendo, quod potentia potest comparari vel ad actum simplicem praecise et *absolute*, absque comparatione ad actum divinae visionis; et tunc verum est simpliciter, quod potest poni non evenire, et potest poni non esse: vel potest comparari ad

unum actum in *comparatione* et *ordine* ad alium, ut ad actum divinae visionis; et tunc non potest poni non evenire. Sicut si videam te currere, non potest poni quod non curras dum video te currentem; *in se* tamen fuit possibile, quod cursus non esset, quia potuisti velle non currere.

g) Confirmatio ex Philosopho. — Et istum modum tradit Aristotelis, *libro Elenchorum, cap. 3.*, ubi dicit, quod ista propositio, *Sedentem ambulare est possibile*, est multiplex, quia potest esse divisa, ut si *possibile* determinet ly *ambulare* secundum se et absolute, ut *separatum* est ab actu sedendi, et sic in sensu *diviso* est vera sub hoc sensu: *Qui vere sedet, habet potentiam, ut aliquando ambulet;* vel potest esse *composita*, ut ly *possibile* determinet actum ambulandi ut *coniunctum* actui sedendi, et sic est falsa; quia sensus est: *Aliquis habet potentiam, ut sedendo, vel dum sedet, ambulet* (1). Sic in proposito, quem Deus praevidit damnandum, possibile est salvari in sensu *diviso;* non tamen est possibile in sensu *composito.* Nec tamen per hoc sequitur, quod praevisio sit *causa;* ut in simili, si ego video te currentem, non potest poni, quod stante actu videndi, tu non curras; et tamen visio mea nulla est causa, quod tu curras, vel quin possis, vel ante potuisses cursum dimittere. Sic igitur omnes istae verae sunt, *Praedestinatus potest damnari*, et *praescitus salvari*, et similes.

(39) 129. — **Alia difficultas.** — *a) Proponitur.* — Sic respondetur communiter ab omnibus Doctoribus, et bene; sed necdum quiescit animus aliquorum; quia dicunt, quod si *antecedens* in aliqua conditionali habet necessitatem absolutam, et *consequens:* sed praescientia Dei est necessaria simpliciter; ergo et praescitum vel praevisum evenire est necessarium simpliciter.

b) Solvitur. — Ad quod respondetur, quod praescientia Dei et voluntas *dupliciter* possunt considerari: uno modo *secundum se*, ut sunt divina essentia, absque respectu ad connotatum extra; et isto modo habent necessitatem simpliciter, sicut dictum est esse necessarium simpliciter [n. 128 *a)*]; vel ut habent *respectum* ad praevisum vel ad volitum, quod

---

(1) Cf. Doctor. *Elenchor.* qq. 26, 27, 28.

connotant, cum dicitur, *Deus praevidit illud futurum in tali nunc*, vel *vult illud esse in tali nunc*; et isto modo accipitur in proposito praevisio et voluntas Dei; et isto modo (ut ostensum est supra [n. 128 *d)*]) cum implicet aeternum et temporale, et contingens et necessarium, totum est *contingens*; ideo *antecedens* ut accipitur in *consequentia* non habet necessitatem absolutam.

(40) 130. — **Instantia.** — *a) Proponitur.* — Sed nec adhuc quiescunt, dicentes, quod sicut impossibile est, te non currere, sic impossibile esset, nunquam te non currere, si semper viderem te currere; igitur cum semper Deus videat, et semper actus visionis Dei stet respectu illius visi, impossibile est, umquam aliter fieri. — Videtur etiam, quod praedicta solutio includat illam simplicem contradictionem, quam implicat dictum Avicennae dicentis, quod creatura de se est in *potentia* ad esse et non esse; et cum a Deo est *necesse* esse. Ita dicitur in proposito, quod iste potest salvari et damnari de se; et cum refertur ad visionem divinam habet quamdam necessitatem.

(41) *b) Solvitur.* — Quibus etiam respondetur, quod verum est, ut effectus *ad visionem comparantur*; inde tamen, ut dictum est, non sequitur, quod effectus *in se* habeat necessitatem. — Et si his non acquiescant, dico sic resumendo quamdam rationem superius factam [nn. 113 et 114], in qua dicitur, quod scientia et voluntas Dei eodem modo debent considerari, et verum est, et eiusdem ambitus et indeterminationis sunt. Quod enim scit esse futurum, vult esse futurum; et quod non vult voluntate non praescit esse futurum, quia contra talem voluntatem impossibile est aliquid fieri; ergo eiusdem ambitus sunt.

Tunc sic: sicut velle divinum potentiam divinam non contrahit, sed est eiusdem limitationis (illimitationis?) et ambitus, sic scire divinum potentiam cognitivam non contrahit. Unde sicut ostensum fuit *supra* [n. 123 et 127], quod sicut voluntas Dei est ad utramque partem contradictionis, sic et velle divisim, quia unico velle clauditur omne nostrum velle, et plus infinitum; unde velle et nolle sunt idem actus in Deo, sed differunt per comparationem ad volitum et nolitum; cuius contrarium est in voluntate nostra, et suo velle; sic per

eumdem modum omnino est intelligendum in intellectu et scientia vel praescientia Dei, quod sicut intellectus noster ad actum intelligendi est in potentia, ut intelligat illud esse, vel non esse divisim, sic etiam multo fortius intellectus divinus, unus existens, et unico aeterno actu simplici cognoscendi vel videndi videt rem posse esse, et non esse divisim: nec mutatur suus effectus, ut est in se actus quidam, idem quod ipse, cum modo scit te esse, et cras sciet te non esse, vel cum prius scivit te non esse, modo scit te esse. Et sicut velle Dei, quo hodie vult certitudinaliter in tali *nunc* creare animam Antichristi, non mutaretur si facit et vult cras, quod in illo *nunc* non crearetur anima Antichristi, iuxta modum expositum in praecedenti *quaestione* [n. 91 *c*)], quia per eumdem actum in se potest velle et nolle; sic praescientia, qua hodie et ab aeterno scit certitudinaliter talem effectum evenire in tali *nunc*, non mutatur, nec decipitur, si in illo non eveniat; sic enim fit Deus de sciente certitudinaliter rem evenire, nesciens evenire, vel sciens non evenire in eodem, absque deceptione; sicut de volente certitudinaliter in tali *nunc* aliquid facere sic, fit volens facere vel nolens non facere, absque sui mutatione. Et sic illud, de quo est verum dicere, quod Deus vult illud certitudinaliter fieri in tali nunc, cras potest esse verum de illo eodem, quod Deus in illo nunc certitudinaliter non vult illud in illo nunc fieri; quare potest fieri de volente nolens, absque mutatione.

(12) Sic dico, quod illud, de quo hodie verum est dicere, *Deus hodie scit talem rem in tali nunc certitudinaliter evenire*, et cras potest esse verum, absque Dei deceptione et mutatione, *Deus scit certitudinaliter illam eamdem rem, in illo eodem nunc certitudinaliter non evenire;* quia fit de sciente non sciens, vel sciens non, absque scientiae immutatione. Unde certitudinaliter evenire, et certitudinaliter non evenire, cadunt sub eodem actu visionis Dei; sicut rem futuram esse, et futuram non esse, sub eodem actu voluntatis divinae; et sicut velle esse rem, et nolle vel velle non esse, idem sunt *realiter* in Deo, sed differunt per *connotata*, sicut videre vel scire futurum esse, et nescire vel scire futurum non esse, sunt idem in Deo, sed differunt per connotata.

131. — **Corollaria.** — *a)* Ex his plane patet, quod Deus per suam essentiam, ut habet rationem idealem, cognoscit omnia, tam universalia quam particularia, praeterita, praesentia et futura: cognoscit, dico, particularia futura, etiam in sua actualitate, quam habebunt in tempore futuro; quia non est idem cognoscere actualitatem existentiae rerum futurarum, et ipsas in propria natura existentes cognoscere; cognoscit etiam earum non esse, simul cognoscendo esse; simul enim divino aspectui offeruntur esse et non esse cuiuslibet rei in ratione cogniti, etiam *esse* et *non esse* verbaliter sumpta.

(43) Nec sequitur, quod si esse et non esse actualiter, ex virtute cuiuslibet rei, in ratione cogniti nunc Deo offeruntur, et simul offeruntur, quod propter hoc esse actualiter essentiae rei futurae in proprio genere nunc sit, vel quod simul in proprio genere actu sit, et non sit.

b) Patet etiam, quod sicut divinum esse simplex continet omnes differentias entium factorum et factibilium, et unum Dei Verbum omnium verba, vel omnes conceptus quos successive potest aliquis intellectus vel conceptus per totum tempus, etiamsi infinite duraret, concipere de aliqua vel de omnibus rebus, affirmative, vel negative; sic etiam omnes actus volendi, quos potest elicere una creata voluntas de aliqua vel de omnibus rebus, affirmative, vel negative, ut *volo hoc*, *volo non* vel *nolo*, volo *ante*, volo *post*, vel quocumque modo actus volendi mutarentur in nobis successive, de una vel de omnibus rebus per totam durationem temporis, etiamsi tempus in infinitum duraret; omnes illas differentias volendi claudit unus actus divinus volendi simplex, non divisibilis, propter suam infinitatem, excedentem in uno actu simplici omnes actus meos volendi, sicut suum esse excedit omne esse in omni differentia, et velle et nolle Dei de eadem re, vel velle fieri ante, vel post fieri, sunt simul simultate quam habet *nunc* aeternitatis, quae simul habet latitudinem cum indivisibilitate, non simul simultate *nunc temporis*, sed simultate *nunc aeternitatis*, inquantum coexistit nunc temporis praesentis.

(44) 132. — **Proponuntur duo dubia.** — *a)* Est autem dubitatio, quia quamvis visio Dei certitudinaliter et immobiliter

feratur simul super actualitatem existentiae cujuslibet rei, et super illam quam habebit in futuro; illam autem actualitatem futuram, in ratione cogniti, sic praesentialiter intuetur, sicut te video currere, dum curris; quia cum Deus non possit facere, quod dum video te currere, cursus tuus non sit, sic non potest facere, quod dum videt actualitatem existentiae rei futurae, illa in illo futuro non sit, quod est contra praedicta.

(45) *b)* Est etiam dubitatio, quia si Deus scit rem esse in proprio genere, eo quod scit et cognoscit suum velle, et suum nolle, a quibus res habent esse et non esse, cum, secundum dicta, velle Dei non sit magis determinatum, ut res sit, quam ut non sit; cum voluntas Dei omnino sit illimitata, nec contracta, et omnino respectu cuiuslibet effectus libera, si nulla determinatio est inter velle et nolle, sive velle non, nullam certitudinem habet divinus intellectus de eventu rei in proprio genere.

(46) **133. — Solutio generalis.** — Et est dicendum, ut praedicta pateant, quod sicut divinum velle, ex sua identitate unicum et simplex, continet omne nostrum velle et nolle, et omnes actus volendi, qui in nostra voluntate possunt esse successive, sic etiam continet in sua simplicitate omnes differentias rerum, quae sunt creatae actu, vel omnes actus nostrae voluntatis per totum temporis decursum; et ideo sicut ego per unum actum volendi possum velle, quod hoc magis fiat, quam illud, vel antequam illud, et magis quod haec res fiat, quam quod non fiat, vel e contrario, divinum Dei velle continet omnia illa magis velle, vel minus velle, vel nolle plus quod hoc sit, quam ut sit, vel e contrario.

Ex quo patet solutio illius *dubii*, quare ab unico Dei velle indifferenter se habente ad esse et non esse nunc, quod res magis sit quam quod non sit, vel e contrario.

(47) **134. — Solvitur primum dubium.** — Ad *primam* autem dubitationem [n. 132 *a)*] hic motam, dico *a)* quod aliter fertur intuitus divinus super actualitatem existentiae futurorum praesentialiter, aliter visus super cursum dum video te actu currere; non enim *quia* video actualitatem cursus tui, ideo cursus est actu in proprio genere. Visio autem actualitatis, quam habet res in proprio genere, non requirit simpliciter

ex ratione visionis, quod illa res actuetur in proprio genere; nam Deus videt nunc actualitates quas habebunt res quando erunt in actu in proprio genere; et tamen illae actualitates non sunt nunc in proprio genere. Sed quod creatura aliqua non possit intueri in proprio genere, nisi existat in proprio genere, hoc est quia illam cognitionem accipit a re, quod non facit Deus.

b) Secundo, cum res non possint simul esse et non esse in proprio genere, non potest fieri quod videam te currere, et quod cursus non sit actu; sed potest fieri, quod Deus ab aeterno videat istum cursum, quem tu modo vides, et tamen cursus non erat actu in proprio genere, propter dictam causam.

c) Item, cum video te currentem, video praesentialiter ipsum cursum in ratione *cogniti*, et in ratione praesentialitatis in *proprio genere* existentis; et sic est ibi duplex praesentialitas. Dum autem dicitur, quod Deus videt praesentialiter futura, est ibi solum praesentialitas in ratione *cogniti*, non praesentialitas rei in proprio genere, quia non potest fieri, quod videam te currere, et non curras; sed quia idem potest esse praesentialiter in ratione cogniti, et non esse praesentialiter in ratione entis actu in proprio genere, ideo potest fieri quod res, quam Deus non praesentialiter videt, non sit nunc in proprio genere, nec ex tunc eveniat actu. Unde sic Deus videt nunc praesentialiter rem futuram in sua actualitate, sicut videt nunc rem praeteritam in sua actualitate; nec tamen oportet, quod res praeterita, nec nunc, nec alias actu sit in proprio genere.

(18) 135. — Solvitur alterum dubium. — Ad *secundam* dubitationem [n. 132 *b)*] patet; *a)* quia si unicus actus volendi in Deo in sua simplicitate continet omnes actus volendi, sive abstractive, sive negative, sive secundum magis vel minus velle, quos potest voluntas creata per successionem temporum eligere, sic simul cum indeterminatione suae immensitatis continet omnes determinationes nolendi, quae possunt causari etiam per tempus infinitum in actibus nostrae voluntatis, et eius visus fertur simul super immensitatem et illas virtuales determinationes.

b) Secundo, simul scit et videt Deus, quod potest de omni re facere pro quolibet nunc, quod sit vel non sit divisim, et

simul scit, quod determinate fiat altera pars certitudinaliter. Et sicut cum determinatione, quae est in voluntate Dei, quod talis pars certitudinaliter eveniet, stat idem terminus, qui est ex immensitate, secundum quam et propter quam Deus potest nolle vel velle, quod non eveniat, nec mutatur voluntas, si oppositum illius, quod primo fuit nolitum, modo sit volitum et actu eveniat, sic cum certitudine divinae visionis de altera parte eventus, secundum quod videt determinationem in voluntate Dei, pro illa parte stat, non dico incertitudo, sed scientia et visio certa de opposito, secundum quod videlicet idem velle divinum, ratione diversitatis, immensitatis et indeterminationis, potest velle oppositum.

(49) 136. — Obiectio. — *a) Proponitur.* — Sed contra: velle hoc non ponit certitudinem in volito; non enim si volo te currere, sequitur, quod curras: sed visio ponit certitudinem in re visa, quia si video te currere, curris; ergo dato quod ab eodem actu divinae voluntatis dependeat esse rei, vel non esse, vel dato quod velle non ponat certitudinem in volito, quia stante eodem velle posset oppositum evenire, non tamen ita est de scientia vel visione Dei.

b) Solvitur. — Respondeo: duplex est cognitio Dei circa res: una *speculativa*, secundum quam cognoscit omnia, absque hoc quod actu existant, vel non existant; et isto modo simul cognoscitur *esse* et *non esse* rei. Alio modo quasi *practice;* et isto modo cognoscitur res considerando suum velle et suum nolle, a quibus dependet existere vel non existere rei. Unde ad illud, quod Deus heri voluit esse in A, hodie possit velle non esse in A absque mutatione sui velle, ita quod videt futurum id absque visionis mutatione. Quaere de hoc in *quaestione tertia* [n. 91]. Et sicut videre simul esse et non esse rei *(esse* dico *nominaliter*, non *verbaliter)* non habent opponere ut sunt in Dei visione, imo simul illa videt, sic certitudo existentiae, et certitudo non existentiae, non habent *respectu Dei* visionis oppositionem, sed *in se*. Non sic de visione nostra, quae est contracta, et sequitur rerum existentiam, cum ab eis dependeat.

(50) 137. — Instantia. — *a) Proponitur.* — Sed si dicas: Deus scivit Caesarem esse certitudinaliter; Deus modo scit Caesarem non esse certitudinaliter: sed quidquid aliquando

scivit modo scit; ergo modo certitudinaliter scit esse et non esse.

b) Solvitur. — Non valet; quia esse et non esse, sive fuisse et non esse, non cadunt in *Dei scientiam*, sed in *rem connotatam.*

138. — Corollarium. — *a)* Et sic patet ex praedictis, quod Deus simul et videat te esse salvatum, et te damnatum, et simul omnia extrema cuiuslibet contradictionis cognitione *speculativa*, quae non eget in Deo existentia rei in proprio genere. *Simul*, dico, talia videt in quolibet instanti; cuius ratio est, quia simul ab aeterno, in quolibet instanti, videt quidquid est in re, et quidquid successive potest fieri in ea, vel de ea, vel circa eam; alioquin quando actu esset oppositum eius, quod modo est, non videt illud, quia nihil recipit a re. Si autem certitudinaliter videt extrema cuiuslibet contradictionis, ut habent esse actu in proprio genere, pro quolibet instanti futuro, non coniunctim, sicut cognitio speculativa, sed divisim; non enim coniunctim esse possunt in *proprio genere*, sicut coniunctim esse possunt *cognita.* Ut sicut verum est propter immensitatem et ambitum divini velle: *Deus vult nunc certitudinaliter Antichristum esse actu in tali instanti;* et *Deus vult, vel potest velle certitudinaliter Antichristum non esse in illo instanti eodem*, ita quod affirmatio et negatio non cadant super ly *velle divinum*, sed super *volitum* divisim, utpote, vult hoc *esse*, vult *non esse*, ut ista dicunt *successionem*, non *contradictionem*, aut *realem distinctionem* ex parte actus volendi, quia per *eumdem* actum volendi vult hoc esse, et potest velle id non esse divisim, absque sui mutatione, ut dictum est; sic eodem actu visionis, qui fertur super illud certitudinaliter velle, et certitudinaliter *velle non*, videt certitudinaliter Antichristum futurum in tali instanti (1).

(51) *b)* Et sic potest poni, quod videt non futurum actu divisim in eodem instanti, ut sit absque scientiae mutatione et deceptione, et Deus certitudinaliter sciat hoc esse in tali instanti. Et potest poni, quod scit certitudinaliter illud idem non esse, vel fore divisim in illo eodem instanti, ut affir-

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 39. n. 27 et per tot.

matio et negatio non ferantur ad *certitudinem scientiae*, sed ad *scitum*, sic dicendo: *Deus certitudinaliter scit Antichristum fore* in instanti, et certitudinaliter potest scire, imo scit divisim, ipsum *non esse in eodem instanti*. Tota enim mutatio et oppositio certitudinis istius sciti et sui oppositi est circa *rem scitam* et suum oppositum. Sicut cum dico: *Deus scivit te lecturum antequam legeres*, Deus scit te *legentem dum legis*, Deus sciet te *legere, dum leges*, *scivit*, *scit*, *sciet*, non dicunt aliquam mutationem in Deo, quia in sua scientia non est *scivit*, nec *sciet*, nec etiam *scit* praesentis *temporis*, ut cadit in praeteritum, sed tantum *scit* in praesenti *aeternitatis*, ita quod sua scientia semper est simul et praesens, nunquam praeterita, nec futura. Ita velle certitudinaliter hoc *esse*, velle certitudinaliter illud idem *non esse*, scire aeternaliter hoc *futurum* in tali *nunc*, scire aeternaliter id *non futurum* in eodem *nunc* divisim, non dicunt distinctionem, nec oppositionem et successionem in *divino velle*, vel *scire*, sed solum in *scito* seu *connotato*. Sicut idem centrum se toto respicit omnes lineas ab ipso procedentes, neque ex parte centri habent distinctionem: et illud centrum, ut respicit unam lineam, potest vocari uno nomine, et ut respicit eamdem sub alio situ vel motu circuli, alio nomine, et tamen in se nulla est variatio vel successio.

§ 6. *Quomodo sit certitudo in Scripturis et Prophetiis et Divinis promissis.*

(52) 139. — **Ostenditur propositum.** — Ex parte etiam *voluntatis*, ostendo quod in Scripturis, Prophetiis, et promissis divinis sit immutabilitas, et tamen semper potest oppositum facere, pro quolibet *nunc* divisim. Certum est, quod nil tam liberum quam amare, et quanto amor maior, tanto liberior: quanto magis liberum, tanto minus necessarium necessitate *coactionis*; et si efficiatur effectus extrinsecus, sic est a libertate, quia excludit omnem modum necessitatis, tam *coactionis* quam *immutabilitatis* respectu Dei, ut ostendi [q. 3. a. 3.]. Vera est ergo *consequentia* de Deo respectu effectus extrinsici, quod quanto ex maiori amore procedit, tanto firmius est et immutabilius, ut patet in Beatis, qui certi sunt.

quod a beatitudine cadere non possunt, et tamen non habent aliam certitudinem nisi Dei amorem, qui quanto maior, tanto liberior, et quanto liberior respectu cuiusdam effectus extrinseci, tanto magis potest facere et non facere.

(53) 140. — Corollaria. — *a)* Ex quo aperte patet, quod libertas divina ad posse *facere* et *non facere* non tollit certitudinem et firmitatem et immutabilitatem, sed tollit omnem *necessitatem*. *Promissa* autem divina et dicta, aut sunt *conditionaliter*, et sic firmitatem habent sicut promissa sunt: aut *simpliciter* dicta, et tunc illo modo firmitatem et immutabilitatem habent absolutam. Sic dico de *Prophetis*, quia aut praedicunt res, inquantum Deus ostendit eis eventum rerum secundum ordinem causarum *particularium*, et tunc sicut praedicunt, sic verum dicunt: unde Ezechias mori debebat secundum gradum infirmitatis (1) et Ninive subverti secundum rationem et demeritum iniquitatis (2); secundum tamen causas *superiores*, quae sunt in voluntate Dei, et mors et subversio poterant impediri.

b) Nec mentiti sunt Prophetae, si aliter evenerit quam praedixerunt, quia illud praevident in mente et voluntate Dei esse futurum, quod quamvis nullam habeat necessitatem ut fiat, quia Deus, (sicut dixi) [q. 3 per tot.], sine sui mutatione, quod modo vult potest nolle, tamen Deus scit quod nulla causa occurret, quare ipse oppositum velit; et talia secundum omnem modum firmissime eveniunt, qualis fuit illa prophetia: *Ecce Virgo concipiet*, etc. Isaiae c. VII. v. 14.

Sic igitur dico, quod Deus nulla necessitate rem aliam a se producat.

(54) 141. — Creaturae dupliciter considerantur. — Sed est hic notandum, quod illa quae sunt alia a Deo dupliciter possunt considerari: vel quantum ad *essentias* suas et esse quidditativum, vel quoad esse *actualis existentiae*. Primo modo, omnia quae sunt, et fieri possunt, habent ad Deum essentialem comparationem: quod enim per essentiam et quidditatem est aliquid non potest ab aliqua potentia non esse tale, quia quidditatem vel essentiam habet res in-

(1) IV. Reg. cap. 20.

(2) Ionae, c. 3.

quantum ideam habet in Deo. Unde sicut idea habet necessario esse, sic et quidditas ei correspondens. Sicut igitur Deus non esset intra se perfectus, nisi haberet essentiam a rebus imitabilem, et quia essentia per hoc est essentia quod habet in Deo causam exemplarem, sicut necesse est, quod Deus sit, sic necesse est, quod essentiae rerum sint. Et quantum ad tale esse, res sunt a Deo *per necessitatem* suae naturae.

Si autem considerentur quantum ad esse *actualis existentiae*, cum tale esse ex eo sit *quia Deus vult*, (quod si non vellet, vel Deus nollet, non esset minor Dei bonitas, neque perfectio minor), ideo nulla creatura quoad tale esse aliqua necessitate, sed *mera libertate* et voluntate a Deo procedit.

QUAESTIO V.

Utrum Deus possit aliquid educere de nihilo?

(1) 142. — Divisio Quaestionis. — Circa hanc *quaestionem* est sic procedendum: *primo* videndum est quid dixerint antiqui Philosophi: *secundo* quid sentiunt Catholici.

ARTICULUS I.

DICTA ANTIQUORUM PHILOSOPHORUM EXPONUNTUR.

143. — Quinque modi dicendi. — Circa *primum* sciendum quod, secundum quod dicit Commentator super *XIII. Metaph.* com. 9 (1), circa productionem rerum sunt *quinque* modi dicendi: duo omnino *contrarii*, et tres *medii*.

144. — Modi contrarii. — Modi autem *omnino contrarii*, ut dicit, sunt ponere creationem esse *formarum latitationem in materia*.

a) Anaxagorae positio. — Et haec est positio Anaxagorae (2), qui dicit, quod generatio rerum nihil aliud est

(1) Vid. exposit. Doctoris, n. 5 seqq.

(2) « Anaxagoras enim posuit unum chaos confusum, in quo dixit omnia esse mixta a principio, et ex illo omnia generari per quamdam segregationem ». Doctor, *loc. cit.*

quam *exitus earum ab invicem*. Et quidem agens non est nisi extrahens et distinguens res prius existentes, et faciens ut quid dicatur *lignum* vel *lapis*, quia ita denominatur a praedominanti, ita quod nihil producitur, quod non totum prius ibi esset in actu, sed productio est tantum *manifestatio*; quia * ex. gr. * poliendo aliquis, dum facit ferrum clarum, nihil facit quod in ferro actu non esset, sed amovendo rubiginem facit apparere claritatem. — Haec positio, ut patet, non ponit quod aliquid fiat de nihilo, imo totum oppositum.

b) Alia positio huic *contraria* omnino, ut dicit, est eorum qui dicunt, *creationem vere fieri sine ulla praesupposita materia*, quia non ponunt rem fieri de aliquo, sed de *nihilo* omnino.

145. — Positiones mediae. — *Mediae* autem *positiones*, ut dicit, sunt *duae: una* opinio est, quod agens *causat formam*, et ponit eam in materia. Huius positionis sunt ponentes datores formarum; et isti distinguuntur.

a) Avicennae positio. — Nam *quidam* posuerunt *omnem* formam substantialem imprimi materiae ab agente separato, cuius positionis videtur fuisse Avicenna.

b) Themistii et Alfarabii positio. — *Alii distinguunt* de formis: nam quaedam generantur *a simili* per *propagationem;* et talia dicunt non esse ab agente separato, sed ab agente particulari suae speciei, ut *equus* ab *equo*. Alia generantur per *putrefactionem*, et *non a sibi simili*, et talium formae sunt ab agente separato, ut ab aliqua Intelligentia creante illam formam in materia. — Et huius positionis, ut idem dicit Commentator, visus est fuisse Themistius et Alfarabius, et dicit in hoc secum concordare. Quod ergo dicit Avicenna de *omnibus* formis substantialibus, hoc dicit Themistius solum de illis quae fiunt *non a simili*.

c) Aristotelis opinio. — *Tertia* autem *opinio media*, ut dicit Commentator, fuit Aristotelis, dicentis, quod agens non facit nisi *compositum*, ita quod nec sola materia, nec sola forma fit *per se*, sed solum compositum; forma et materia vero *per accidens*.

(2) 146. — Praedictarum opinionum collatio. — Hae autem omnes opiniones, ut dicit Commentator, dicunt, *ex nihilo nihil posse fieri:* inter quas, ut ibidem dicit, verior est opi-

nio Aristotelis, quia, ut dicit, cum omnibus aliis in aliquo convenit: convenit enim cum *creatione*, inquantum dicit, quod est in potentia fieri in actu et accipere *esse post non esse*. Convenit cum *latitatione*, inquantum dicit, formas *educi de potentia materiae*; quia quidquid educitur de potentia materiae, aliquo modo est ibi et in ea latet. Unde dicit, quod omnes opiniones intendebant illam Aristotelis, sed nullus illorum ad eam potuit pertingere (1).

147. — Sententia Averrois. — Ecce igitur, quod omnes antiqui intellexerunt, de nihilo nihil fieri, quibus etiam consentit Averroes Commentator, ut patet super *VIII. Physic.* com. 4, nitens hoc probare. Et arguit *primo:* quia omni motui et mutationi necesse est subiici aliquid. *Secundo* sic: si aliquid fit de nihilo, hoc non est nisi *per accidens;* ex privatione enim nihil fit *per se*, sed *per accidens:* omne autem *per accidens* reducitur ad *per se*, ut privatio ad naturam ex quo aliquid; ergo si aliquid fit ex nihilo, hoc est quod fit ex aliquo per se. *Item* fama publica est Philosophorum, ex nihilo nihil fieri. *Item*, omne quod fit, prius est *in potentia:* fundatur in aliquo; ergo, etc.

Sic igitur patet de ista quaestione *quid antiqui dixerunt*.

ARTICULUS II.

SENTENTIA CATHOLICORUM.

(3) 148. — Articuli divisio. — *Secundo* est videndum, *quid secundum fidei veritatem et rectam rationem est tenendum.* Ad huius evidentiam sic est procedendum: *primo* ostendendum est, quod modus Commentatoris, qui ponit materiam aeternam, et non creatam ab aliquo (et hoc idem posuit Aristoteles, ut dicit Magister Sententiarum 1. *dist.* 2. *libri)*, quod iste, inquam, modus stare non potest: *secundo* ostendendum est, quod necesse est dicere, quod aliquid de nihilo sit productum et produci possit.

---

(1) « Ita quod omnes isti Philosophi aliqualiter tetigerunt naturam materiae, licet imperfecte, quatenus nesciverunt distinguere inter *potentiam* et *actum* sicut Aristoteles ». — Doctor, *Exposit. in Metaph.* lib. XII. n. 5.

§ 1. *Demonstratur materiam non esse aeternam, sed creatam* (1).

(4) 149. — Probatur primo ex actualitate entis incausati et potentialitate materiae. — Circa *primum* sic arguo: ratio quare aliquid non potest esse ab aliquo, habens esse diversum ab alio, est actus sive actualitas illius, qui ab alio non est; unde Primum Ens, quia est actus purus, ab alio esse non potest; ergo ratio potentialitatis est causa quod aliquid possit esse ab alio, a quo est distinctum in esse et in essentia: sed materia de se maxime est in potentia, et est primo realiter distincta; ergo de ratione sua materia, inter omnia quae sunt vel excogitari possunt, habet quod sit ab alio. Non ergo recte dicitur, quod alia sint a Deo creata de materia, ipsa autem non sit ab eo creata (2).

(5) 150. — Probatur secundo ex potentialitate effectus. — Item, effectus cum nihil habeat nisi a causa sua, et ab illa est aliud, ut in definitione causae (3); cum enim causa sit ad quam sequitur aliud, necessario effectus cadit a perfectione causae; si enim haberet totum quidquid habet causa, non esset proprie effectus. Unde Filius Dei non est effectus, cum sit omnino Patri aequalis; nec in Divinis recipitur ratio causae et effectus; omnis ergo effectus, inquantum effectus, elongatur a sua causa et cadit ab ea (4). Cum igitur effectus inquantum effectus dicat rationem potentialitatis, et casus

---

(1) Quod et propugnat Doctor *Oxon.* II. d. 1. q. 3. n. 21. — d. 12. q. 2. n. 4. — q. 6. n. 6. — *Report.* II. d. 12. q. 1. n. 13. — q. 2. n. 6. — *Quaest. Metaph.* lib. VII. q. 5. et 8. — lib. XII. q. 6. n. 3.

(2) Hoc argumentum innuit etiam Doctor in *Quaest. Metaph.* lib. VII. q. 5. n. 2.

(3) Quam habes optime explicatam a Doctore, *Poster.* I. q. 9. n. 5. — *Physicor.* II. q. 7. n. 2. — q. 8. *per tot.* — *Quaest. Metaph.* lib. V. q. 3. n. 2. — *Exposit. in Metaph.* lib. V. S. unic. cap. 2. — *Oxon.* I. d. 3. q. 7. n. 3 et 29. — d. 5. q. 2. n. 9. — Cf. nostrum *Lexicon Scholast.* distinct. v. *Causa.*

(4) Quod intelligendum est de causa *totali;* nam « possibile est, effectum alicuius causae *partialis* excedere suam causam partialem, quia aliquid perfectionis potest habere ab alia causa partiali, propter quam perfectionem potest excedere illam causam partialem ». — *Oxon.* II. d. 3. q. 10. n. 17. — IV. d. 12. q. 3. n. 16.

ab actualitate, non est nisi per accessum ad potentialitatem. Igitur cum materia de ratione sua, plusquam aliqua creatura, dicat potentialitatem (1), sequitur quod materia de ratione sua habet primam et principalem rationem essendi ab alio, et hoc vel in se, vel cum alio.

(6) 151. — Probatur tertio ab absurdo. — *a)* Item, si materia non est a Deo facta, nec de aliquo praeiacenti, nec de nihilo; ergo est ens non creatum, nec factum; ergo est quoddam ens necessarium, habens necessitatem esse; omne autem tale per se participat rationem actus et entis; ergo habet materia esse actualissimum, imo est actus purus et primus.

b) Item, esse ab alio in diversitate substantiae dicit dependentiam; ergo non esse ab alio in diversitate substantiae dicit actualitatem; igitur si materia non est, neque esse potest ab alio, summe est actualis.

§ 2. *Ostenditur aliquid de nihilo esse productum et produci posse.*

(7) 152. Divisio. — Circa *secundum*, scilicet quod *aliquid de nihilo producatur*, sic est procedendum: *primo* videndum est, quare dixerunt antiqui quod *ex nihilo nihil fit*: *secundo* ostendetur, quod illa causa locum non habet in Deo, ac per hoc quod ipse operatur aliquid de nihilo.

153. — Demonstrationis fundamentum. — In *XII. Metaphysic. text. com.* 8. quaerit Commentator, cum agens de se formam non faciat, nec de substantia materiae, unde ergo est quod forma non sit ex nihilo? Et respondet Commentator, quod non fit ex nihilo, quia fit ex *transmutatione* materiae. Unde in eodem XII. dicit Commentator, quod si aliquid fieret sine transmutatione materiae, quod fieret de nihilo; ergo si potest ostendi, quod sit aliquod agens quod agit *sine transmutatione materiae*, conclusum erit, quod illud *de nihilo potest aliquid facere* (2).

---

(1) Cf. infr. q. 8 et *Oxon.* II. d. 12. q. 1. quibus in locis late agit de potentialitate materiae, ipsiusque entitate.

(2) Videtur igitur, Doctorem hic procedere non ex sententia propria, sed ex hypothesi a Commentatore admissa: ideoque suppositae rationes po-

(8) 154. — **Deus agit sine transmutatione.** — Ad videndum igitur, quod Deus agat *sine transmutatione*, est sciendum, quod cuilibet causae debeat effectus primus et proprius assignari, sicut colligi potest ex verbis Aristotelis, *II. Physic. text. com. 32. Primus et proprius effectus Dei est dare esse*, et *dando esse* dat *transmutationem* et *motum* creaturis: alia vero agentia *primo* transmutant, et *transmutando* dant *esse* (1).

(9) 155. — **Prima probatio ex ratione.** — *a) Solius Dei est dare esse simpliciter.* — *Primum* patet, quia nihil posset Deus transmutare, cui primo non dedisset esse, vel ei ex quo factum est illud: ut si Deus modo crearet aquam, et faceret aerem, et illum aerem transmutaret, cum transmutatio praesupponat substantiam, nullo modo posset istum aerem transmutare, nisi primo sibi dedisset esse, vel ipsum immediate creando, vel creando ipsum mediante aqua, vel aliquo alio, ex quo productus est aer.

b) Minime vero creaturarum. — *Agens* autem *creatum* e contrario; quia nulli dat esse nisi primo dando motum, ita quod *primus* actus et proprius creaturae est motus vel transmutatio, *esse* vero *secundus* effectus. — *Ratio* autem est istorum, quia unumquodque agit secundum modum suae actualitatis; actio enim producitur ad actum et formam, sicut pati ad passionem; omne ergo agens, quod in sua actualitate habet admixtam passionem, quale est omne creatum, ut superius est ostensum (2), eius effectus necessa-

---

tius argumenta *ad hominem* censeri possunt, quam *directae* probationes possibilitatis creationis. Hoc ex eo liquet, quod in utroque Commentario ad lib. IV. *Sentent.* d. 1. q. 1. earum aliquas vel infirmat, vel aliter ac hic explicat, ut suis locis annotabimus. Nisi mavis dicere, Doctorem locis citatis retractasse quae iunior hic scripserat.

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 5. seqq., ubi explicat quo sensu *proprius* effectus solius Dei sit *dare esse*, docens, posse etiam creaturam dare *esse*, non quidem *simpliciter*, sed esse *compositi*, ut compositi, « quia a quocumque efficiente generatur compositum, ab eodem effective est esse compositi: sed aliquod compositum generatur a causa aliqua creata, nisi tollatur omnis actio creaturae; ergo, etc. » — Vid. *Report.* ib. n. 5. seqq. Vis igitur praesentis argumenti in hoc potissimum fundatur: quod creaturae *primus* effectus sit transmutatio, dare vero esse *secundus*: Dei autem e contra.

(2) Q. 2. n. 59 et 69.

rio est actus potentiae admixtus: actus autem admixtus potentiae est motus et transmutatio per se; transmutatio enim sive motus est actus imperfectus, et actus *entis in potentia*, ut patet III. *Physic. text.* 16 (1). Ergo cuiuslibet entis creati, in quo est necessario admixtio actus et potentiae, eius proprius et primus effectus est transmutatio et motus, non autem esse *inquantum tale*, quod esse de se non dicit aliquam potentialitatem (2). Si autem in *esse* inveniatur imperfectio vel potentialitas, hoc non est ratione *sui inquantum tale*, sed ratione eius *in quo recipitur*, quia non *esse* simpliciter, sed receptum et contractum.

c) Conclusio. — Igitur esse, inquantum tale, solius Dei est effectus, quia in eo non est admixtio essentiae et potentiae, cum sit actus primus et purus, ut ostensum fuit in alia *quaestione* (3).

156. — **Secunda probatio ex auctoritate.** — Quod *esse* sit effectus proprius Dei asserunt Sancti et Philosophi. Dicit enim Dionysius, c. 1. *De divin. Nomin.*, quod maxime effectus Dei est *esse*. — Hoc idem Commentator, super II. *Metaphysicae, text. comm. 4.* — Vult etiam Commentator, quod sit unum per se ens, a quo omnia habeant esse. Illud ergo quod non est per se ens, sed participat esse, quale est omne creatum, non potest esse immediata causa; ergo est eius causatio mediante motu et transmutatione.

(10) 157. — **Corollarium.** — Ex his concludo, quod sicut omne creatum habet, tanquam primum effectum, vel transmutationem, vel motum, cum ista necessario praesupponant subiectum, sequitur, quod omne agens creatum semper etiam agit ex aliquo: ens autem secundum esse nihil praesupponit, quia non praesupponit aliud ens; quia si illud praesupponeretur, iam non totum ens esset effectus Causae Primae, et esset de illo per transmutationem; ergo agens, cuius est ens inquantum ens, nihil praesupponit.

---

(1) Definitionem *motus* explicat Doctor *Physic.* III. exposit. text. 6. n. 10 seqq. — ib. q. 2. — *Exposit. in Metaph.* lib. XI. S. 4. cap. 1. per tot. — *Oxon.* II. d. 2. q. 9. n. 1 et 34. — IV. d. 10. q. 6 n. 2. — *Quodlib.* q. 3. n. 7. — Cf. nostrum *Lexicon Scholastic.* distinct. v. *Motus.*

(2) Cf. *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. nn. 6 et 15. — *Report.* ib. n. 6 et 12.

(3) Q. 1. n. 31. seqq.

(11) *Declaratur:* — *a)* Ad horum maiorem evidentiam est sciendum, quod cum, ut ostensum est, proprius effectus causarum secundo agentium sit *fieri*, fieri autem est *in aliquo;* illud autem in quo est fieri *non fit*, sequitur, quod illud *in quo* est fieri, secundum quod huiusmodi, non potest esse effectus agentis creati, cum nulla causa praesupponat effectum suum: ista autem necessario praesupponit illud *in quo* est *fieri*.

b) Item, si illud, in quo est fieri, secundum quod huiusmodi, esset effectus secundorum agentium, necessario secundaria agentia agerent, nullo praesupposito.

(12) *c)* Ex his omnibus patet, quod agens creatum agit, aliquo praesupposito. Cuius *ratio* est, quia ipsum *fieri*, quod est effectus primus * agentis creati *, necessario est in aliquo: effectus autem Causae Primae, ut ostensum est, est *esse*, vel ens est; igitur cum illud, quod praesupponitur, sit extra rationem illius quod educitur, inquantum tale (materia enim inquantum talis non est compositum), sequitur, quod si Deus, cuius effectus est ens, aliud praesupponit, quod illud est extra rationem entis: nihil autem est extra rationem entis, nisi *nihil;* ideo sequitur, quod praesupponit *nihil* in sua actione. Cum igitur transmutatio necessario fiat *in aliquo*, patet, quod Deus non necessario agat per transmutationem. Ex quo conclusum est, secundum Commentatorem, quod *potest agere de nihilo.*

(13) 158. — Triplici via demonstratur Deum agere posse ex nihilo. — Supposito igitur, quod *non agat per transmutationem*, ostendo *triplici via*, quod *potest agere de nihilo. Prima* via sumitur ex parte *agentis, secunda* ex parte *producti, tertia* ex parte *modi productionis.*

159. — Primae viae pars prima. — De *primo* sic: *Primo,* accipiendo Agens Primum *per comparationem ad alia agentia secundaria*, tria sunt agentia per ordinem se habentia: *ars, natura,* et *Deus*. Et actio unius praesupponit effectum alterius. *Ars* praesupponit materiam et formam, sive compositum. Quod patet; quia, ut dicit Commentator, super II. *Physic. text.* 13., et habetur etiam circa principium II. *de Anima, text.* 8., omnes formae artificiales sunt accidentia: accidentia praesupponunt materiam et formam, I. *Physico-*

rum text. 80. Subiecta materia cum forma causa est eorum quae fiunt. — *Natura* vero cum producat tam formam substantialem quam accidentalem, et resolvat usque ad materiam, solum praesupponit materiam naturalem, qualis est illa, quae est subiectum generationis, quam credo esse materiam corporalem. Ratio autem huius suppositionis est, quia agit per transmutationem, quae necessario praesupponit materiam. Si enim, ut dicit Commentator super XII. *Met.* 9. *com. et inde*, sine transmutatione ageret, materiam non praesupponeret. — Sed *Deus*, ut ostendi, agit sine transmutatione; ergo agere potest de nihilo (1).

(14) 160. — Primae viae pars secunda. — Sumendo autem Primum Agens *per se, sine comparatione ad alia*, sumitur etiam multiplex ratio ex *actualitate, totalitate, perfectibilitate, primitate, unitate*.

a) Ex *primo* sic: quanto aliquid plus habet de actualitate, plus habet de ratione activi, quia res agit secundum quod est in actu: sed Deus habet infinitam actualitatem: ergo habet rationem agendi infinitam: sed si aliquid esset, quod ab ipso non esset, ratio agendi non esset infinita in eo: et si ei necessario aliquid praesupponeret, quidquid illud esset, non esset actualitatis infinitae. Sicut actualitas naturae, quia aliquid praesupponit, quamvis non quantum ars, propter hoc eius actualitas non est infinita. Ergo oportet dicere, quod Deus in sua actione *nihil praesupponit*.

(15) *b)* Ex *totalitate:* totalitas Dei est totalitas purae actualitatis: omne autem aliud ab eo habet admixtum de possibilitate; et propter hoc nulla creatura potest super totalitatem alterius, imo praesupponit aliquid potentiale in sua actione; igitur si sua totalitas est purus actus, potest totum quod est in re producere: ubi autem aliquid praesupponitur, non totum producitur (2).

(16) *c)* Ex *perfectibilitate* sic: sicut divinum esse se habet ad diversa genera possibilium, sic eius potentia ad diversa

(1) An, et quantae sit efficaciae haec ratio, vides. in Oxon. IV. d. 1. q. 1. n. 14. — *Report.* ib. n. 11.

(2) Cf. *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 6 et 15. — *Report.* ib. n. 6 et 12, ubi explicat quo sensu potentialitas in effectibus creaturarum praesupponatur.

genera productibilium; sicut ergo suum esse continet omnes modos essendi, qui sunt, vel excogitari possunt, sic ab eius potentia procedunt omnia, quae sunt, vel esse possunt; nullum ergo genus entis suam evadit causalitatem, sicut nec evadit quin suam participet entitatem.

(17) *d)* Ex *primitate* sic: si Deus primus est simpliciter, nihil eum modo aliquo antecedit, sed ipse omnia secundum rationem suae primitatis antecedit (1): nunc autem sua primitas non est in genere, sed est omnimoda primitas; ergo secundum omnem modum primitatis, omnia quae sunt, vel esse possunt, antecedit: sed si aliquid esset, quod ab ipso productum non esset, non de necessitate omnia secundum modum omnem praecederet, nam illud coaeternum sibi esset; ergo necesse est, ut omnia sint ab ipso.

(18) Ex *unitate:* si aliquid invenitur in aliquo per participationem, necesse est, quod causetur in ipso ab eo cui essentialiter convenit, sicut dicitur in principio II. *Metaphysic. text.* 4. *Omnia sunt calida participatione primi calidi, et omnia vera participatione primi veri.* Nunc autem, impossibile est esse, vel intelligi, nisi unum *necesse* formaliter, quod per se est ens et esse, sicut visum est in *quaestione* de unitate principii (2); ergo omnia alia a Deo habent suum esse participatum; ergo omnia, quae *esse* quocumque modo participant, ipsum a Deo habent: sed hoc non esset, si nihil de nihilo faceret.

(19) **161. — Ex secunda via dupliciter probatur.** — *Primo.* — Circa *secundam viam*, ex parte scilicet *rei productae*, hoc idem ostenditur, secundum Augustinum *lib.* 83. qq. *quaest.* 46. dicentem: *Restat, ut omnia sint ratione condita, nec eadem ratione homo, qua equus.* Unde ex parte Dei producentis est dare rationem, qua non solum fiat homo, vel animal, sed secundum quam fiat *hic* homo, et *ille* homo; non autem est sic in arte, vel natura.

a) In *arte* non; quia quamvis aliqua sit ratio in mente artificis, secundum quam facit hoc scamnum, et illud, imo et eadem; sed quod hoc scamnum sit *aliud* ab illo, hoc non

---

(1) Uti ostensum est q. I. art. III. et locis inibi citatis.

(2) Q. I. art. IV.

habet a forma, quae est in mente artificis, sed a materia, quia hoc scamnum differt ab illo, quia haec materia differt ab illa. Dato igitur quod artifex faceret scamnum sine materia, faceret scamnum in universali, non in particulari, quod est impossibile facere.

b) Similiter est in *natura*; habet enim ignis quod generet ignem, sed non habet quod generet *hunc* ignem; si enim ignis ex parte sua posset generare *hunc* ignem, hoc esset altero duorum modorum: vel ignis generans communicaret sibi suum esse individuum; vel quia ignis generans in se haberet aliam et aliam rationem unde hunc ignem faceret. Quodlibet autem istorum de se patet esse falsum ad sensum; ergo ignis generatus est ignis, et hic ignis; sed quod sit *ignis*, hoc habet a generante; quod sit *hic* ignis, hoc a materia habet; ergo si ignis generaret ignem absque materia, generaret ignem in universali, non *hunc* ignem, quod est impossibile (1).

Corollarium. — Ex quibus patet, quod cum omne agens creatum vel agat naturaliter, vel agat artificialiter, agit ex suppositione materiae, quia non potest produci effectus, nisi sit *hic* effectus. Deus autem, cum habeat rationes universalium et particularium, potest producere omnia, et ut sunt *res*, et ut sunt *tales* res.

(20) *Secundo.* — Item, sicut supra ostensum est (2), cum in effectibus videamus rationem *universalis* et *particularis*, utpote quod hoc est *ens*, et *tale* ens, ideo in *causis* oportet considerare rationem causae particularis et universalis. Nunc autem ita est, quod illud quod procedit a causa universali, secundum rationem qua procedit, non est, ut si ge-

---

(1) Cf. *QQ. Metaph.* lib. XII. q. 20. — *Oxon.* II. d. 1. q. 5. — d. 3. q. 1 usque ad 7. — IV. d. 1. q. 1. n. 17. — Quibus in locis latissime agit Doctor de principio seu ratione formali individuationis, docens: *a)* substantiam materialem *ex se* sive *ex natura sua* non esse individuam, nec universalem, sed indifferentem ad utrumque (*Oxon.* II. d. 3. q. 1): *b)* non esse individuam *per negationem* (*Ib.* q. 2): *c)* neque *per actualem existentiam* (*Ib.* q. 3): *d)* neque *per quantitatem* (*Ib.* q. 4): *e)* neque per *materiam* (*Ib.* q. 5): *f)* sed per *entitatem positivam per se determinantem naturam ad singularitatem* (*Ib.* q. 6).

(2) N. 161.

neratur ignis, non est ignis in universali; sed ignis fit ex non igne; ergo in emanatione effectus secundum rationem universalem, secundum illam non existit. Cum igitur Deus sit causa universalis, et sit causa entis, ut ostensum est (1), sequitur, quod ab ipso fiat ens ex non ente, sicut fit omne ens participans: sed si non est dare effectus per se, non est dare effectus per accidens vel per participationem: effectus autem dicit novitatem; ergo effectus per se dicit *totalem* novitatem: totalis autem novitas non est, si aliquid illius praesupponitur; ergo oportet dare effectum, cuius nihil supponitur, et sic est de nihilo, aut nullus effectus *secundum quid* est possibilis in universo (2).

(21) 162. — Tertia via tripliciter probatur. — Circa *tertium*, ex parte scilicet *modi* agendi: *a)* modus enim agendi sequitur modum essendi; sicut ergo esse aliquorum agentium de necessitate requirit aliquod possibile in quo recipitur, sic et actio eorum de necessitate praesupponit aliquid ex parte passi, et aliquod possibile in quo recipiatur. Modus ergo aliquorum agentium est ex praesuppositione potentiae passivae. Sed Deus, quia est ipsum esse, sicut suum esse non requirit aliquod possibile in quo recipiatur, sic et modus agendi eius et sua actio non de necessitate requirit aliquid in quo possit recipi, sed potest de nihilo, nullo praesupposito, producere.

(22) *b)* Item, secundum quod agens plus habet de ratione primitatis, minus praesupponit, ut patet in arte et in natura: ars enim, quia praesupponit naturam, ideo eius actio praesupponit actionem naturae (3); ergo ubi est in agente ratio omnis primitatis per omnem modum, ibi omnino nihil praesupponitur.

c) Item, suppono quod intra motus et mutationes est aliquis ordo; generatio enim praesupponit alterationem, et omnis motus motum localem: sed, secundum Philosophum, VIII. *Phys. text.* 73., omnis motus dicit ordinem ad motum coeli; * quod * quamvis totaliter non continet veritatem, hoc saltem

---

(1) N. 155.

(2) Cf. *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 5 et 7. — *Report.* ib.

(3) Cf. *Oxon.* ib. n. 6 et 15. — *Report.* ib. n. 6 et 11.

idem est (1), quod ordo est in motibus. — Tunc arguo: in motibus ordinatis oportet dare primum et per se, quod est mensura aliorum omnium, ut dicitur X. *Metaph. text. 101*: sed nulla mutatio est mutatio per se, nisi illa in qua totum est de nihilo, ut ostendi; ergo aut oportet dicere, quod non est motus, nec mutatio, nec aliqua operatio in natura; aut oportet dicere, quod aliquid de nihilo producatur: si enim non est, aut saltem esse non potest, quod est primum simpliciter in genere, nec aliquod posterius esse potest.

(23) *Probatur:* Nisi mutatio et motus terminentur ad aliquod novum, nulla mutatio est simpliciter: sed si materia, vel aliquid in productione rei semper praesupponeretur, nulla res esset totaliter nova; ergo nulla esset in natura vel arte mutatio; quod ad sensum patet esse falsum.

QUAESTIO VI.

Utrum creatura possit aliquid creare?

(1) **163. — Divisio Quaestionis.** — Circa istam *quaestionem* tria sunt ostendenda: *primo*, quod creatura creare non potest: *secundo*, quod nec communicari ei potest hoc: *tertio*, quod nec cooperari Deo potest.

ARTICULUS I.

CREATURA NON POTEST CREARE.

164. — Duplici via hic procedendum. — Circa *primum* sciendum, quod quamvis Avicenna (2), Themistius et Alpha-

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 48. q. 2. n. 12 et 14.

(2) « Avicenna concedit, creaturam posse creare, ut patet *IX. Metaph. cap. 4.*, ubi ponit Intelligentiam * (Angelum) * secundam esse causam productivam tertiae, et tertiam quartae, et sic deinceps. Illa autem Intelligentia secundo vel tertio producta creatura est: et productio utriusque creatio est, eo modo quo ipse loquitur de creatione et creatura *VI. Metaph.*, prout scilicet creatio est productio de nihilo, id est *post nihil*, non ordine *durationis*, sed *naturae*, prout ipse exponit *ibidem*; vel de nihilo, id est non de *aliquo*

rabius, et quidam alii Intelligentias posuerunt creatrices, ut in praecedenti patuit *quaestione* [n. 145], duplici tamen via,

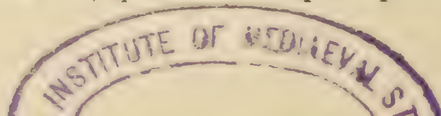
---

ipsius producti scilicet praesupposito. Hoc modo ponit ipse secundam Intelligentiam productam a Deo, et tertiam a secunda, nullo praesupposito, et post non esse ordine naturae, licet non durationis, quia non ponit novitatem ». — *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 16. — *Report* ib. 13.

Expositis rationibus quibus opinio Avicennae fulcitur, eisque quibus eam alii refutare conantur, sic contra illam arguit Subtilis in *Oxon.* loc. cit. n. 18: « Ex tribus propositionibus, quarum *prima* est: Nullus actus accidentalis necessario requiritur in creante substantiam, tamquam prior necessario ipso termino creationis. — *Secunda* est ista: Intellectio Angeli est sibi accidentalis. — *Tertia* est ista: *Ad quodcumque producendum * ab Angelo * extra Angelum necessario requiritur intellectio Angeli tanquam praevia* ». — His tribus propositionibus clare explicatis et solide demonstratis, tamquam triplici funiculo difficile rumpendo, catholicam veritatem devincit Doctor noster, concludens « principale intentum, scilicet, quod nulla substantia potest creari ab Angelo »: ergo multo minus ab alia creatura Angelo inferiori.

Ad pleniorem autem praedictorum intelligentiam, « quia fit difficultas de *creare instrumentaliter* et *principaliter*, ideo primo sciendum est, quod aliquid *agere principaliter* potest intelligi dupliciter: uno modo excludendo omnem causam superiorem agentem, ut sic *agere principaliter* sit agere *independenter* a causa superiore agente. — Alio modo potest intelligi agere principaliter, id est per *formam propriam* et *intrinsecam* agenti, licet in agendo per eam sit subordinata causae superiori agenti. — Si contra causam principalem *primo* modo distinguatur *instrumentum*, sic omnis causa secunda potest dici instrumentum. — Si autem contra *secundum* modum distinguatur *instrumentum*, tunc illud potest dici instrumentum, quod non habet in se formam activam in suo ordine, etiam dependendo in actione sua ab alio superiore; sed tantum agit per actualem motionem alicuius alterius moventis, ut patet de instrumentis artificis, ut *securi*, *serra* et huiusmodi ». *Oxon.* ib. n. 26.

« Ad propositum, patet, quod nihil aliud a Deo potest *principaliter* agere in quacumque actione, sumendo *principaliter* primo modo ». — *Ib.* n. 27. — « Creatura non potest creare principaliter *per formam intrinsecam activam* respectu termini in suo ordine agendi ». — *Ib.* n. 28. — Itaque « sit prima conclusio: *Nulla creatura mere intellectualis creata potest creare substantiam*... Secunda conclusio est: *Nulla forma materialis potest creari a creatura*... Tertia conclusio est: *Nulla forma materialis potest esse principium creandi aliquid* ». — *Ib.*, ubi probatis istis tribus conclusionibus, pergit: « Ex his concluditur propositum sic: nullus Angelus potest *substantiam* creare (ex *prima*), nec *accidens* aliquod (ex *secunda*), quia accidens a creatura creari non potest; ergo *Angelus* non potest creare. Nec *substantia materialis* potest aliquid creare; quia non potest agere nisi per formam suam (accidentalem, vel substantialem, non curo): nam materia, etsi aliquod ens sit, tamen ita ínfimum est, quod non est principium alicuius actionis pro-

auctoritate et *rationibus*, ostendi potest evidenter, quod nulla creatura de nihilo possit aliquid producere, ac per hoc *nec creare*.

165. — **Probatur auctoritatibus**. — *a)* Quia, secundum quod dicit Magister Sententiarum, *creare* est *aliquid de nihilo producere* (1). Augustinus, *XII. de Civit. Dei, cap. 24: Neque enim* (inquit) *fas est ullius naturae, quantumlibet minimae mortalisque, creatorem nisi Deum credere, ac dicere, etiam antequam possit intelligi. Angeli autem, quos illi deos libentius appellant, etiamsi adhibent, vel iussi, vel permissi operationem suam rebus, quae gignuntur in mundo, tamen tam non eos dicemus creatores animalium, quam nec agricolas frugum, atque arborum* (2). — *b)* Ambrosius, *lib. 3. de Spiritu Sancto, cap. 19.*, loquens de Spiritu Sancto dicit: *Non ergo creatura Spiritus, sed creator, non utique creatura, et quia creatura non est, sine dubio creator est omnium.* Si ergo Creator nullo modo potest esse essentialiter creatura, sequitur, quod nullo modo creatura potest esse Creator, ac per consequens non potest creare. — *c)* Hugo, *de Sacramentis parte 6. cap. 36.*, distinguit sex genera operum, et dicit, quod quatuor illorum soli Deo sunt possibilia, inter quae primum ponit opus creationis. — *d)* Anselmus, *in Monolog. cap. 27.*, dicit, quod summa essentia est sola creatrix, et quod sola per se, non per aliud fecit omnia de nihilo. — *e)* Damascenus, *lib. II. de Fide Orthod. cap. 3.* dicit: *Quotquot autem sunt, qui essentiam ullam quaecumque tandem illa sit, ab Angelis procreatam esse contendunt, horum ore pater ipsorum diabolus loquitur.* — *f)* Aristoteles, *in principio Coeli et Mundi, text. 2: Per hanc*

---

ductivae. *Forma* autem *materialis* non potest aliquid creare. Nec *per accidens* aliquod potest esse principium creandi aliquid (ex *tertia* conclusione). — Ergo *substantia materialis* nihil potest creare; ergo nec *immaterialis*: nec *materia* potest aliquid creare; nec *accidens* aliquod potest esse principium creandi ». — *Ib.* n. 29.

« Dico etiam, quod nec *instrumentaliter*, ita quod sit instrumentum proprie activum ». — *Ib.* n. 31, ubi hoc demonstrat. — Cf. *Report.* IV. d. 1. q. 1. per tot. — *Oxon.* et *Report.* II. d. 1. per tot.

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 1. q. 2. n. 3. seqq. — *Report.* ib. q. 1.

(2) Hanc aliasque Augustini et Damasceni auctoritates adducit Doctor in *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 4. et in *Report.* ib.

numerum (scilicet unitatis) *adhibuimus nos magnificare unum Creatorem, Deum omnium.*

Ex quo apparet, quod nulla creatura potest creare. Et multae aliae possent adduci de hoc auctoritates; sed nunc dimittantur.

(2) **166. — Proponuntur fundamenta ex ratione.** — *Rationibus sic.* Possunt autem rationes hoc probantes ad *sex radices* reduci: prima est *creantis principii entitas*, secunda *causalitas*, tertia *actualitas*, quarta *primitas*, quinta *communicatio actionis*, sexta *creaturae limitatio.*

167. — Probatur primo ex creantis entitate. — *Praemittenda.* — *Prima* igitur *via* ex parte Dei sumitur *ex parte entitatis.* Ad cuius evidentiam est sciendum, *a)* quod *esse creaturae* in tribus specialiter videtur differre ab *Esse divino.* — Esse enim divinum est *primarium*, creaturae est *secundarium*; ac per hoc Esse divinum *non est dependens*, esse creaturae *necessario est dependens*; quia primum non dependet necessario a secundo (1). — *Secunda* differentia est, quia Esse divinum est *purum*, esse creaturae est *mixtum potentia, participatum* et *receptum* (2). — *Tertia* differentia est, quia Esse divinum *non potest esse contractum*, nec ad genus, nec ad speciem; esse cuiuscumque creaturae *potest* ad utrumque *esse contractum* (3). — *b)* His visis, *secundo* suppono, quod causa creans, cum totum producat de nihilo, necessario est causa *totius rei* secundum omnem rationem suam, et nihil praesupponit, ac per hoc est causa rei, ut est *ens* (4).

Probationes. — Ex praedictis igitur *differentiis* ostendo, quod nulla creatura, quia non potest esse causa rei ut est *ens*, per consequens nullam rem potest creare.

---

(1) De triplici Dei *primitate*, scilicet in ratione causae *efficientis, finalis* et *eminentiae* late disserit Doctor in *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 11. seqq. — *Report.* ib. n. 3. seqq. — *De Primo Principio*, cap. 3. — *QQ. Metaph.* lib. II. q. 6. et alibi frequenter. — Cf. q. 1.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 22. seqq. — d. 8. q. 1. per tot. — *QQ. Metaph.* lib. XII. q. 12.

(3) *Oxon.* I. d. 8. q. 3. — *Report.* ib. q. 5. — *QQ. Metaph.* lib. XII. q. 15.

(4) Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 5. n. 7. — d. 17. q. 3. n. 34. — d. 36. n. 3. — II. d. 1. qq. 1-4.

(3) *a)* Ex *prima* igitur *differentia* (1) primi et secundi arguo sic: secundum ordinem, qui est in effectibus, secundum prius et posterius, et necessario invenitur in ipsis, necessario infertur ordo prioris et posterioris in causis, a quibus essentialiter dependent, et per quas formae recipiuntur in materia: inter omnes autem formas, sive rationes rerum, ratio eius quod est *esse* est universalior, ac per hoc prior, et est illud primum, quod intelligitur res recipere, scilicet *esse*; primum enim creatarum rerum est *esse*; ergo, si secundum ordinem effectuum est ordo in causis, et e contrario, ergo primus effectus, qui est *esse*, est a prima causa simpliciter: sed sicut causa secunda praesupponit primam, sic eius operatio sive effectus praesupponit effectum primae; omnis ergo operatio creaturae praesupponit * *ens* *, et facit *tale* vel *tale* ens in specie: sed creans *nihil praesupponit;* ergo impossibile est, ut creatura creet (2).

(4) *b)* Ex *secunda differentia*, quod scilicet creatura habet esse *participatum*, et in alio *receptum* (3). Differentia enim est inter perfectiones *puras* et in alio *receptas* vel *participatas*, quia perfectio prima seu separata, quanto universalior, tanto perfectior et actualior; sed perfectio participata et in materia recepta quanto universalior, tanto imperfectior, ut forma corporis * imperfectior est * quam animalis, et animalis quam hominis. Si autem istae perfectiones universaliores separatae existerent, essent perfectiores et actualiores, ut *vivere* esset perfectius quam *animal*, quia tale vivere haberet omnem rationem *vitae* et *vivi*. Similiter si ratio entis separata existeret, contineret rationem entis non contracti; et quia sub ratione entis continentur rationes omnium, ideo contineret rationem omnis entitatis: et tale ens dicitur esse Deus. Unde isto modo ens ponitur non contractum etiam *vivere*, non tamen aliud ab illo esse (4).

---

(1) Quod Esse divinum est *primarium* ac *independens:* esse autem cuiuscumque creaturae *secundarium* et *dependens.*

(2) Cf. *Oxon.* II. d. 1. q. 2. n. 4. — IV. d. 1. q. 1. n. 5. et 7. — *Report.* ib.

(3) Esse autem divinum est *purum.*

(4) Cfr. *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 6, 14. et 17. — *Report.* ib. n. 6. et 12.

(5) Ex his patet, quod ratio *entis*, ut est recepta quidem in omni creatura, habet minus de actualitate, et plus de potentialitate, cum sit magis universalis. Cum igitur res non agat ut est *in potentia* seu ens imperfectum, sed ut est *actu* et perfectum (1); ergo nulla creatura agit ut est ens, hoc est per *rationem entis*, sed per rationem minus universalem, secundum quam magis est in actu: verbi gratia inquantum *ignis*, vel *homo*; ergo numquam creatura est causa rei, ut est *ens*, sed ut est *tale* ens; ergo praesupponit rationem *entis*.

(6) *c)* Ex *tertia differentia*, qua dicitur, quod Deus non habet esse aliquo modo *contractum*, arguo sic: quidquid competit triangulo competit omni triangulo; ergo a simili, illud quod est causa entis est causa *omnis* entis: hoc autem creaturae competere non potest, quia tunc esset causa sui ipsius.

(7) *Difficultas.* — *Si dicas*, quod idem concludit, quod Deus non sit causa entis, inquantum est ens, quia tunc esset causa omnis entis, et per consequens sui ipsius; *non valet instantia;* quia cum dicitur, quod aliquid est causa entis inquantum ens, est causa omnis entis *creati*, et per consequens sui: Deus autem non est *creatus;* ideo non sequitur, quod si sit causa omnis entis, quod sit causa sui.

Corollarium. — Ex praedictis omnibus patet, quod si omnis creatura in agendo praesupponit rationem *entis*, et solum facit *tale* ens, cum creans nihil praesupponat, nulla creatura potest creare.

(8) **168. — Probatur secundo ex creantis causalitate.** — Ex parte *causalitatis* arguitur sic: *a)* Deus est causa rerum per modum *artificis* (2), rationes omnes productivorum continentis, non solum in universali, sed etiam in *particulari*, sicut dicit Augustinus, *QQ. 83. q. 49. de ideis: Non* (inquit) *eadem*

---

(1) « Agens creatum naturale non agit inquantum est imperfectum, quia agere sibi competit inquantum est *in actu* ». — *Oxon.* I. d. 30. q. 2. n. 7. — « Nihil enim formaliter agit quod non est *in actu* secundum illud quod est proxima ratio agendi ». — *Ib.* II. d. 1. q. 1. n. 5.

(2) At « licet Deus producat creaturas ut *artifex,* hoc tamen non est ut in scientia fundatur *respectus* rationis, quae sit ratio qua potest producere; sed tantum ut ille habitus *absolutus,* qui dicitur esse *ars,* inest ipsi Deo ». — *Oxon.* III. d. 8. n. 20.

ratione conditus est homo, qua equus; singula enim propriis sunt distincta rationibus (1); in illa enim causa tantas rationes videris horum vigere; non sic in *arte*, vel *natura* accipitur. Etenim quamvis * *artifex* * etiam habeat ideam *styli* et *cultelli*, non tamen aliam habet respectu *istius* et *illius*: duo enim styli eiusdem quantitatis et conditionis non habent diversas ideas in artifice; sed quod differant numero, hoc habent per materiam (2); habet ergo artifex in se unde faciat stylum; sed si sine materia faceret, faceret stylum *universalem*, non *istum*, vel *illum*: hoc autem est impossibile, cum omnis actio creaturae terminetur ad *singulare*; non ergo potest sine materia aliquid facere.

b) Similiter est in agente *naturali*: habet enim ignis * ex gr. * unde generat *ignem*, sed non unde generat *istum* ignem. Hoc autem non potest facere nisi duobus modis: vel quia ignis generans communicat igni generato suum esse individuum, et sic destituet seipsum, aut unum esset duo: vel quia ignis generans in se haberet aliam et aliam rationem, per quas generaret diversos ignes, quod patet esse falsum. Differunt ergo duo ignes generati ab igne per materiam, sicut in exemplo artificis. Si ergo ignis generaret ignem sine materia, generaret ignem *universalem*. Cum igitur omne agens quod potest excogitari agat per *naturam* vel per *artem* (nam agens voluntarium est artifex), et quodlibet istorum eget materia, ut ostendi; ergo impossibile est, quod agens aliquod creatum agat *de nihilo*. Deus autem habet rationes rerum non solum in universali, sed in *particulari*, et ideo res, quae ab ipso procedunt, procedunt secundum esse et omnem modum essendi. Cum igitur omnis creatura in essendo habeat esse in aliquo potentiali receptum, cum sit composita *ex quo* est, et *quo* est, ex esse et essentia, sequitur, quod omnis creaturae actio necessario sit *in aliquo recepta*, ac per hoc aliquid praesupponit (3).

---

(1) « Deus omnia causat, vel causare potest: non irrationabiliter; ergo rationabiliter; igitur habet *rationem*, secundum quam format: non autem *eamdem* omnium; ergo singula propriis rationibus format ». — *Oxon*. I. d. 35. n. 12.

(2) Vid. tamen Annot. ad n. 161.

(3) Cf. *Oxon*. II. d. 3. qq. 1-6. — IV. d. 1. q. 1. n. 17 seqq., quibus in locis latissime agit de principio *individuationis*, quod ex Doctore assigna-

(9) *c)* Tertio sic arguitur: cum sit duplex potentia, scilicet potentia *agentis* et *materiae*; et omne quod de *non esse* ad *esse actu* producitur prius fuit in potentia quam in actu, eorum quae producuntur de non esse ad esse quaedam solum sunt in potentia *agentis*, qualia sunt *creata*; quaedam in potentia *agentis* et *materiae*, ut *generata* (1); quae autem sunt in potentia agentis et materiae non procedunt ab agente tanquam a *tota* causa; omne igitur quod creatur procedit a creatore tanquam a tota causa: sed impossibile est, quod aliqua creatura sit *tota* causa alicuius entitatis, etiam minimae; ergo impossibile est, aliquam creaturam aliquid creare. *Minor sic declaratur:* quia omnis causa, quae est *tota* causa effectus, seipsa agit et propter seipsam, et est omnino *independens* ab omni alia causa; quod repugnat omni creaturae, cuius esse *dependens* est ab alio; nec nobilior est in agendo quam in essendo; solus igitur Deus, cuius causalitas ab alio non dependet, est tota causa.

(10) *d)* Item, omne agens creatum agit *per suam formam* (2), quamvis totum compositum agat, sicut habet esse per formam, et esse sit totius compositi: cum igitur nulla causa sit maioris independentiae in essendo quam in operando, sequitur, quod si forma omnis agentis necessario est in materia, ergo et necessario eius operatio dependet a materia; ergo agens creatum nihil potest producere ex nihilo.

(11) 169. — **Probatur tertio ex creantis actualitate.** — Ex parte *actualitatis* arguitur *primo* sic: *a)* secundum Philosophum, *I. de part. anim. c. 1.*, nihil educitur de potentia ad actum, nisi per aliquod actu ens: sed omne quod creatur educitur de potentia ad actum; ergo educitur per aliquod ens actu; ita quod quanto patiens magis habet de potentia, et minus

---

tum habes supra in adnotat. ad n. 161. — Quocum bene componitur quod hic ait, generata distingui ab invicem per *materiam*, non quidem *proprie*, sed « appropriate loquendo », ut ipsemet exponit *Oxon.* II. d. 3. q. 6. n. 22.

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 18. n. 4. — *Quodlib.* q. 10. n. 22. — *Lexicon Scholast.* distinct. vv. *Creatio* et *Generatio* in eorum respectivis acceptionibus.

(2) « Nihil dicitur formaliter agere aliqua actione, nisi principium illius actionis sit forma agentis ». — *Oxon.* I. d. 17. q. 3. n. 20. — Vid. ib. IV. d. 1. q. 1. n. 34. — Nam « ratio agendi est ipsa forma existens in singulari ». — *Ib.* I. d. 3. q. 6. n. 15.

de actu, tanto agens minus habet de potentia, et plus de actu (1). Nunc autem ad sensum patet, quod quanto res educenda minus habet de actu, ad quem oportet tendere, tanto oportet maiorem actualitatem esse in producente. Hoc patet in omni motu; unde quanto motus locales magis distant, tanto maiorem oportet esse virtutem pertranseuntem. Similiter maior est virtus quae dat rei esse substantiale, quam accidentale. Si igitur effectus qui creatur nihil habet omnino de entitate, oportet causam creantem habere totalem et omnimodam actualitatem, sine admixtione potentiae: sed hoc non potest habere aliqua creatura; ergo nulla creatura potest aliquid creare.

(12) *b)* Item sic: in omni creato differt *quo* est et *quid* est, quae sunt partes essentiales cuiuslibet creaturae existentis (2); ex quo patet, quod nullum agens creatum se toto est, quia est per suum *quo* est: per illud autem *quo* est operatur; ergo omnis creatura quidquid facit facit per suum *quo* est; cum igitur solus Deus se toto sit et creet, non tantum poterit creatura, quae actualis est tantum per partem sui, sicut Deus se toto.

c) Tertio sic, ut arguebatur in *praeced. quaest.*: cuilibet causae oportet dare proprium et primum effectum: primus autem effectus Dei est *esse*, secundarius autem *motus*; nihil enim potest transmutare, cui primum non dedit esse vel immediate vel mediante aliquo de quo illud fit (3). E contrario est in creaturis; quia motus et transmutatio est primus effectus in creaturis. Et ratio fuit assignata, quia unumquodque agit secundum quod est in actu: omne igitur agens quod in essendo habet actum admixtum potentiae, effectus eius est actus potentiae admixtus: talis autem proprie est motus, qui est *actus entis in potentia, secundum quod in potentia* (4): *esse* autem de se non dicit imperfectionem, nec potentiae admixtionem, sed hoc ei communicatur, hoc est,

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 45. q. 2. n. 7. — d. 46. q. 4. n. 16.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 38. seqq. — d. 5. q. 2. n. 14. — d. 25. n. 3. — II. d. 1. q. 3. n. 9. — d. 3. q. 6. n. 13. et 20. — q. 7. n. 6. — III. d. 22. n. 6. 11. seqq. — IV. d. 4. q. 2. n. 3. seqq.

(3) Vid. n. 155. et apposit. annotat.

(4) Vid. annot. ad n. 155, pag. 93.

quia est esse receptum in alio; ergo Deus, cum sit actus sine admixtione potentiae, eius primus effectus est esse: primus autem effectus creaturae est motus: sed omnis motus fundatur in materia; ergo omnis creatura in sui actione praesupponit materiam propter defectum suae actualitatis.

(13) 170. — **Probatur quarto ex creantis primitate.** — Ex parte *primitatis* sic: *a)* ostensum fuit supra (1), quod necessario est dare unum agens formale simpliciter primum: si autem esset aliud de *quo* ageret, quod esset ei coaeternum, non esset simpliciter primum; igitur *primitas* Dei simpliciter requirit *de nihilo* agere. Cum igitur ratio primitatis non possit convenire alicui creaturae, impossibile est *creare* alicui convenire creaturae; imo si creaturae conveniret creare, ei conveniret, quod saltem ordine naturae haberet simpliciter primitatem respectu omnium quae sunt, et ita illam eamdem primitatem, quam habet Deus.

b) Item, secundum ordinem agentium, secundum prius et posterius, videmus quod in sua actione praesupponunt magis et minus; unde ars praesupponit productum a natura. Ex quo patet, quod agentia quae magis accedunt ad primitatem minus praesupponunt; igitur cum impossibile sit ordine agentium, quod aliquid sit simpliciter primum nisi unum, impossibile est etiam, quod aliquod agens, nisi unum, agat nisi aliquo praesupposito (2).

(14) *c)* Item, cum agens de nihilo nihil praesupponat omnino, habet simpliciter primitatem, ac per hoc aeternitatem; cui ergo convenit actus creandi, convenit ratio ab aeterno essendi. Ita dicit Hugo, *De tribus diebus, cap. 14. Creator*, inquit, *nisi aeternus esse non potest.* Cum ergo ratio aeternitatis contradicat omni creaturae, contradicit et creare (3).

d) Item, omnis actio quae nihil omnino ante se praesupponit, *in quo*, vel *de quo* fiat, est simpliciter et de sua ratione actio prima: creatio est huiusmodi; ergo de ratione

---

(1) N. 31. seqq.

(2) Cf. *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 6. et 14. — *Report.* ib. n. 6. et 11.

(3) Cf. *Oxon.* II. d. 1. q. 3. — *Report.* ib. q. 4, ubi ex professo et late disputat Doctor *utrum possibile sit Deum producere aliquid aliud a se sine principio durationis?*

sua actio prima: sed actio simpliciter prima appropriat sibi agens simpliciter primum, quod esse non potest nisi agens divinum; ergo creatio non potest nisi Deo solum convenire (1).

c) Item, agentia agunt secundum quod inter se habent rationes actionum: sed omne agens creatum praesupponit secundum esse agens primum; ergo omnis actio agentis creati praesupponit actionem agentis primi: sed actio terminatur ad aliquid; ergo actio cuiuslibet agentis creati necessario aliquid praesupponit.

(15) **171.** — Probatur quinto ex creationis communicatione. — Ex *communicatione actionis*, quae est creatio, arguitur sic: *a)* differentia est inter actionem agentis increati et actionem agentis creati; quoniam actio agentis increati non requirit nisi *duo*, scilicet: *agens*, et actum sive *productum*: si enim nihil esset productum et nihil esset actum, nulla esset actio; ergo si est actio, oportet, quod sit producens et productum. Actio autem creaturae necessario *tria* requirit, videlicet: *agens* et actum, sive *productum*, et aliquid *super quod fundatur* actio (2). Quod autem totum hoc requiratur ex duobus patet: *primo*, quia impossibile est, quod actio sit idem quod agens, maxime actio qua res producitur; hoc enim simplicitati divinae * dumtaxat * convenit; ergo oportet, quod sit motus quidam, qui necessario indiget fundamento: motus autem non est in movente, sed in *mobili*. — *Secundo*, hoc patet; quia agens increatum (ut ostensum fuerat supra in quadam quaestione *de primitate*) (3), est agens simpliciter primum, ac per hoc omne agens creatum est posterius et secundarium, ac per hoc ad agens primum ordinatum. In agentibus autem ordinatis, quorum secundum dependet a

---

(1) « Ratio ista, licet dicat *propter quid* consequentis (scilicet limitationem efficientis, quae determinat ipsum ad requirendam materiam in agendo), tamen istud *propter quid* non est multum *evidentius* consecutione, ut patet intuenti ». — *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 27.

(2) « Sicut quaelibet creatura requirit causam concausantem in *fieri*, scilicet principium *potentiale*, ita super illud non potest producendo * totaliter *, et per consequens necessario aliquid praesupponit. — *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 33.

(3) Q. 1. art. 3.

primo, necessario agens posterius praesupponit aliquid a primo productum, sicut patet in Deo, natura et arte. Et ratio patet; quia sicut se habet agens hoc ad illud, sic actio huius ad actum illius; non enim aliter esset ordo in actionibus; ergo si hoc agens praesupponit illud, etiam eius actio actionem illius: sed actio prioris terminatur necessario ad aliquid; ergo si agens secundum supponit actionem primi, supponit necessario aliquid a primo productum; ergo, a primo ad ultimum, si actio cuiuslibet creaturae supponit aliquid in quo fundetur, creatio autem nihil supponit, impossibile est quod creatura creet (1).

(16) *b)* Item, omne agens quod est principium creandi est principium simpliciter conservandi: sed nullum agens creatum potest esse sufficiens principium conservans rem totaliter, ne tendat in nihilum; ergo nulla creatura potest aliquid creare. *Probo maiorem:* quia omne agens creans est tota causa creati, quia non operatur de aliquo, sed de nihilo: sed omnis causa quae est tota et totalis causa effectus est principium sufficiens conservandi totaliter effectum. quia effectus a nullo alio dependet, et ab illo habet totum quod est. *Minor patet;* quia nihil potest aliquid conservare, nisi sit toti rei conservatae necessarium, et omnibus eius partibus, aut per essentiam aut per potentiam: hoc autem non potest aliqua creatura, quia solus Deus creaturae illabitur; ergo ipse solus potest conservare (2).

(17) *c)* Item, impossibile est, effectum perfectiorem esse sua causa, inquantum causa. Dico *inquantum causa,* quia aliquando effectus est a multis causis, et consequenter ab aliqua causa, sicut cultellus ignitus scindit, quod non facit ignis, sed hoc non facit inquantum est effectus ignis, sed ut est effectus artis (3). Si igitur aliquid sit tota causa effectus, non potest habere effectus aliquam perfectionem quae in causa non reperiatur: creans autem est tota causa creati; ergo nullam perfectionem potest habere creatum, vel ipsa

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. nn. 6. et 14. — *Report.* ib. n. 6. seqq.

(2) « Nam conservari continuo ab Ipso est continue causari ». — *Oxon.* II. d. 5. q. 2. n. 4. — « Solius autem Dei est conservare totam creaturam, et totaliter ». — *Ib.* IV. d. 1. q. 1. n. 33.

(3) Vid. annot. (4) ad. n. 150.

creatio, quam non habet creans: sed simplicitas est quaedam perfectio (ut patet in Deo) (1); creatio autem est simplicissima: omnis autem creatura habet esse compositum; ergo impossibile est, quod creatio sit effectus creaturae.

(18) 172. — **Probatur sexto ex creaturae limitatione.** — Ex *creaturae limitatione* sic arguitur: *a)* cum sint multa genera oppositionum, illa est maior, in qua extrema minus conveniunt; ergo illa est summa oppositio, in qua extrema in nullo conveniunt: talia autem sunt *ens* et omnino *nihil*, quia in nullo conveniunt. Nunc autem videmus, quod in omni oppositione oportet, quod virtus transmutans sit maior et minor, secundum maiorem vel minorem convenientiam vel disconvenientiam. Unde oportet, quod maior sit caliditas quae de frigido facit calidum: sic est in motu locali, quia maior virtus requiritur ubi maior est oppositio vel distantia inter terminos; ergo virtus de nihilo faciens aliquid necessario est summa et infinita (2).

(19) *b)* Item, impossibile est, quod creatura aequetur Creatori, cum sit limitata, ut dicit Augustinus, *XII. de Civit.* cap. 2. *Rebus* (inquit), *quas ex nihilo creavit, esse dedit, sed non summe esse, sicut ipse est, et aliis dedit esse amplius, aliis minus, atque ita naturas essentiarum gradibus ordinavit:* sed aequaretur, si posset creare; ergo non potest creare. *Minor* patet per Damascenum, *lib. 1. Orthod. fid. cap. 1.* qui dicit, quod *ipsa creatio et gubernatio magnitudinem praedicant divinae potentiae.*

c) Item, quorumcumque agentium ultimum de potentia est aequale, eorum virtus est aequalis, quia, secundum Aristotelem, *VII. Phys. text. com. 18.*, virtus est ultimum de potentia: sed creare est ultimum de potentia in creante, quia non potest excogitari maior oppositio terminorum: et secundum quod est maior oppositio, oportet quod sit maio-

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 1. n. 6.

(2) In *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 11. seqq. et *Report.* ib. n. 10. seqq. accuratius hoc expendit argumentum, cuius inefficaciam ostendit, negans distantiam inter *nihil* et *ens creatum* esse proprie infinitam, cum neuter terminus sit infinitus: non creatura, ut patet: nec *nihil*, quia nihil: ergo nec distantia inter eos erit infinita, sicut est distantia inter Deum et creaturam, quia alter terminus, *Deus,* est infinitus.

ritas in virtute transmutante (ut ostensum est); ergo si Deus creat et creatura creat, eorum virtus est omnino aequalis, quod est impossibile.

ARTICULUS II.

CREATURAE NON POTEST COMMUNICARI POTENTIA CREANDI.

(20) 173. — **Praenotanda.** — *a) Cooperari potest esse multipliciter.* — Circa *secundum*, scilicet quod *potentia causandi* * [*creandi*] * *creaturae communicari non possit*, nec etiam Deo cooperari *primario* possit creatura, sciendum est, quod *cooperari Deo* in productione alicuius dupliciter potest intelligi: vel in *disponendo*, vel in *producendo*. In *disponendo* adhuc dupliciter: vel ita quod illa dispositio respiciat illud *cui debet infundi* quod creatur; et isto modo creatura Deo cooperatur in creatione, ut liberum arbitrium in infusione gratiae, assentiendo et non contradicendo, et natura in creatione animae rationalis, disponendo corpus, quo disposito, Deus dat animam: vel ita quod illa dispositio intelligatur *ex parte Dei creantis;* et isto modo est impossibile, cum nulla nova dispositio ex parte Dei requiratur ad hoc, quod aliquid creet.

(21) *b) Creatorum duplex genus.* — Sciendum autem, quod quaedam sunt creata *per se subsistentia*, ut Angelus, coelum, et talia; et in creatione talium creatura non potest cooperari per aliquem modum, quia nec *disponendo*, nec *creando*. Alia sunt, quae *in aliis habent esse*, ut gratia in anima, anima in corpore; et in creatione istorum cooperatur creatura, *disponendo* ex parte suscipientis (1), non *causative* ex parte rei productae.

(22) 174. — **Probatur primo ex parte creaturae.** — Quod potest sic declarari: *a) primo*, ex parte *creaturae* et eius conditione. Sicut Deus non potest communicare creaturae suam primitatem, ita non potest communicare suam actualitatem: actualitas autem divina est impermixta, cum sit pura et simplicissima; ergo essentia cuiuslibet creaturae est necessario

---

(1) Uti etiam habet in *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 31. — *Report.* ib. n. 18.

potentiae admixta. Cum igitur impossibile sit, quod effectus transcendat causam, necesse est, quod primus et proprius effectus creaturae sit ens quod *de se* dicit actum *permixtum potentiae:* hoc autem est *motus*, qui est *actus entis in potentia, secundum quod in potentia;* ergo illud quod primo procedit et procedere debet a creatura est motus: motus autem *necessario requirit subiectum;* ergo si non potest communicari creaturae prima actualitas, nec ei communicari potest *quin subiecto indigeat*, ac per hoc creare non potest (1).

b) Item, sicut iam dictum est *supra* [n. 171], hoc videmus in ordine agentium, quod secundum quod sunt magis et minus *actualia*, plus et minus supponunt in sua actione: quanto enim aliquod agens plus habet de actualitate, et minus de possibilitate, tanto minus praesupponit in sua actione; et e contrario, quanto plus supponit in agendo, minus habet de actualitate, ut patet de arte et natura: si ergo secundum accessum ad actualitatem minus in agendo praesupponatur, ergo agens quod nihil praesupponit necessario est in termino actualitatis, et etiam erit actus purus: sed talis actualitas communicari non potest creaturae; ergo nec creatio.

(23) 175. — **Probatur secundo ex modo essendi et agendi.** — *Secunda* via potest accipi ex parte *modi essendi*, sic: *a)* cum agere praesupponat esse (2), recte modus agendi erit secundum modum essendi; ergo sicut creatura se habet ad *esse*, nec aliter potest se habere, sic se habet ad *agere*, nec alium modum agendi potest habere: sed omnis creatura necessario est ab alio, nec alium modum essendi habere potest; ergo omnis creatura agit per modum *organi:* impossibile est autem intelligi, quod aliquod agens per modum instrumenti vel organi agat, *nisi applicatum;* ergo impossibile est, quod creatura intelligatur agere, nisi ut applicata: applicatio non potest intelligi nisi *ad aliquod;* impossibile est ergo, quod intelligatur agere, nisi aliquod agens praesupponendo.

---

(1) Vid. supr. n. 169 *c*), n. 170.

(2) Quod et asserit Doctor *Oxon.* II. d. 1. q. 5. n. 4. — IV. d. 1. q. 1. n. 14. — *Quodlib.* q. 4. n. 31, et alibi passim.

(24) *b)* Item, suppono ex ista deductione, quod creatura non potest agere nisi ut *instrumentum* (1). Quod etiam patet, quia non potest communicari creaturae, quod sit agens nisi *secundarium:* omne autem tale agit ut instrumentum, cum agat motum per primum. Tunc sic: impossibile est, quod aliquod instrumentum, vel aliquid in actione habeat rationem instrumenti, nisi per suam formam attingat illud de quo principale agens agit; *securis* enim * ex. gr. * per formam suam attingit lignum, de quo aedificator aedificat; sic calor naturalis cibum, de quo vis nutritiva carnem generat: sed impossibile est, quod creatura per suam formam attingat nihil, quia aspectus virtutis cuiuslibet creaturae est finitus, nec infinitus aspectus virtutis ei potest communicari; ergo impossibile est, quod agat de nihilo (2).

(25) 176. — **Probatur tertio ab aliis ex virtute creaturae.** — *Tertiam* viam *sumunt aliqui* ex *virtute creaturae*, quae de necessitate, ut dicunt, est *accidens*. Hoc tamen non assero, quia tenetur ab aliquibus Magistris, quod potentiae animae non differant ab anima, nisi solum respectu quodam (3). Arguunt ergo sic: impossibile est, quod effectus immediatus etiam transcendat suam propriam causam; ergo cum virtus creaturae, per quam producit effectum, sit accidens, effectus eius primus necessario est accidens: sed accidens requirit subiectum; ergo omnis creatura in agendo requirit subiectum.

(26) 177. — **Probatur quarto ex proportione effectus ad causam.** — *Quarta* via accipitur ex *proportione effectus ad causam:* tantae enim potentiae est creare vermiculum, quantae An-

---

(1) Quod ut recte intelligas, conferas oportet *Oxon* IV. d. 1. q. 1. n. 26, nostrumque *Lexicon schol.* distinct. v. Causa Secunda — Instrumentum — Vid. etiam supra, annot. ad n. 164, pag. 100.

(2) « Dico etiam, quod nec *instrumentaliter* * potest creatura aliquid creare *, ita quod sit instrumentum proprie *activum*. Non enim potest esse activum nisi vel ad *dispositionem* praeviam, vel ad ipsum *terminum:* in creatione nihil potest praecedere quod *disponatur:* non potest autem agere ad *terminum*, nisi habeat formam activam in suo ordine, quae, licet in virtute alterius, possit attingere ad *totum* effectum, et *totaliter:* talis autem non est aliqua virtus ativa alicuius creaturae ». — *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 31. — Cf. ib. n. 9. seqq. et *Report.* ib. n. 8. sqq.

(3) Vid. infr. q. 11 per tot.

gelum, vel quamlibet aliam rem: tantae potentiae unum, quantae omnia; igitur si hoc possit communicari creaturae, posset illa creare Angelum, et gratiam et lumen gloriae, et tunc esset Deus.

([27]) 178. — Probatur quinto ex ratione formae agendi. — *Quinta* via sumitur, quae superius in primo *articulo* tacta est, et in praecedenti *quaestione* (1), et clarificatur ex ratione *formae agendi*. Ostensum est enim *supra* (2), quod nullum agens creatum agat *inquantum ens*, cum ratio entis, ut est recepta in materia, sit inter omnes magis universalis, ac per hoc magis imperfecta, et minus in actu: omne autem agens agit secundum rationem illam, quae est in actu. Ostensum est etiam (3), quod nullum agens creatum producat ex parte sua effectum *hunc*, inquantum est quid signatum. Ista *supra* in praecedentibus *quaestionibus* sunt ostensa. Cum igitur ignis generatus sit *ens*, *ignis*, et *hic* ignis, quod sit *ens* habet a Primo, quod sit *ignis* habet ab igne generante, quod sit *hic* ignis habet a materia. Unde ostendebatur, quod si ignis est aliquod agens naturale, vel artificiale, et produceret aliquid non de materia, produceret ignem *universalem*, non *hunc* ignem; quod est impossibile, quia universalia non generantur, nisi in particularibus. Necesse est ergo dicere (alioquin implicatur contradictio), quod omne agens creatum praesupponat materiam.

ARTICULUS III.

CREATURA NEQUE SECUNDARIO POTEST COOPERARI DEO CREANTI.

([28]) 179. — Probatur primo. — Circa *tertium*, quod *non possit cooperari secundario*, patet ex praedictis. *Primo* quidem, quia, ut ostensum est, si cooperetur, aut Deus erit agens minus principale, et creatura principale, quod ex praedictis patet esse falsum: aut e contrario: et tunc creatura coope-

---

(1) N. 161 seqq.
(2) N. 167 *b*).
(3) Vid. n. 161.

rabitur ut instrumentum; et tunc oportet, quod per formam suam attingat nihil, quod paulo ante ostensum est esse impossibile.

180. — **Probatur secundo.** — *Secunda* ratio sumitur ex *conditione creationis;* cum enim creatio non habeat divisiiblitatem aut successionem ex parte *rei*, nec ex parte *subiecti*, oportet, quod sit actio *subita*, *tota simul* et *simplicissima:* omne autem tale, a quocumque procedit, *totum simul* ab illo procedit; et ita si creatio est a Deo, tota simul necessario est ab eo, et a nullo agente alio. Similiter si est ab agente creato, necesse est, quod tota simul sit ab illo, et ita nullo modo a Deo; quod patet ex praedictis esse falsum.

181. — **Probatur tertio.** — *Tertia* ratio sumitur ex parte *totalitatis causae;* creatio enim, cum de ratione sua *nihil* praesupponat, oportet, quod creans sit *tota* causa creati; impossibile est ergo, ut sit aliquid creatum ab aliquo, quin illud habeat rationem *totalitatis* respectu illius: sed nullum agens per medium habet rationem totalis causae; ergo impossibile est, quod Deus creet mediante creatura.

182. — **Probatur quarto.** — *Quarta* ratio sumitur ex parte *potentiae agentis ad unum effectum;* omne enim agens, seu producens aliquid, sicut se habet ad producendum, ita se habet ad conservandum; sicut in lumine solis sol principaliter conservat, quia principaliter illuminat; aperiens fenestram, et tenens apertam, accidentaliter conservat, sicut accidentaliter est causa illuminationis: sed impossibile est, quod aliqua creatura directe conservet, nec per se, nec per accidens, rem a termino annihilationis, cum omnis creatura habeat illum defectum in se admixtum; ergo impossibile est, quod creatura aliquo modo producat de nihilo.

(29) 183. — **Solvitur obiecto.** — *Si obiicias*, quod saltem *per accidens* creatura annihilat, et ab annihilatione praeservat, ut liberum arbitrium gratiam; similiter claudens, vel aperiens fenestram, est causa quod lumen annihiletur, vel conservetur ab annihilatione; *respondeo*, quod hoc non facit liberum arbitrium directe manutenendo gratiam; nec tenens fenestram apertam directe manutenet radium, ne annihiletur; nec etiam ipse sol, sed solus Deus. Sed hoc facit creatura, quia potest aliquid facere, quo facto, conservatur res, ne

tendat in nihil, vel quo facto, res annihilatur; et tota ista actio est secundum quod potest facere, vel destruere *dispositionem* in suscipiente rem creatam; qua facta, sive conservata, conservatur res ne annihiletur, et illa destructa, res annihilatur. Isto modo dixi supra (1), quod etiam potest de nihilo producere, quia potest aliquid facere, quo facto, Deus creat, ut liberum arbitrium respectu gratiae, et natura respectu animae rationalis. Sed nec *operando*, nec *cooperando* cadit actio supra rem creatam; ita dico de conservatione.

Sic igitur dico ad *quaestionem*.

ARTICULUS IV.

DIFFICULTATES ET ALIORUM SOLUTIONES.

(30) 184. — Proponuntur difficultates. — Ad *dissolutionem autem quarumdam difficultatum*, quae tangebantur in arguendo (2), quod etiam ipsa forma naturalis non sit ex substantia materiae, nec ex aliquo materialiter, secundum aliquos; primi etiam influxus agentium creatorum non fiunt ex aliquo, ut illuminatio, et actus intelligendi et volendi, et talia, ex quibus videtur, quod creatura aliquid agit de nihilo; quamvis non intendam nunc circa haec insistere, eo quod locum habent in *quaestione* de *rationibus seminalibus* (3), sciendum tamen, quod omnes in hoc concordant: quod creatura non possit esse *creator*.

185. — Prima aliorum solutio (4). — Sed *aliqui* ponunt differentiam inter *creationem* et *facere aliquid de nihilo*: nam dicunt, quod de ratione creationis et creatoris est, quod quantum est ex parte suae virtutis nihil omnino praesupponit, nec *de quo* agat, nec *in quo* agat; et talis est virtus simpliciter infinita. Unde Deus in creando, quantum est ex parte sua, non praesupponit *quo* agat, nec *in quo* agat: et si quis

(1) N. 173 *b)*.

(2) Quae difficultates non inveniuntur in decursu *quaestionis* expressae: unde probabile est, quod in schola Doctori propositae sint, et ab amanuensibus omissae.

(3) Cf. infra q. 10. art. 3.

(4) Quae videtur Henrici et Richardi.

effectus sit, qui a Deo creari non possit, non praesupposito aliquo, ut est gratia et similia, quae non sunt apta existere nisi in aliquo, hoc dicunt, quod est ex defectione entitatis naturae rei creatae, non autem ex defectu vel limitatione virtutis creantis, quae cum sit independens et illimitata, non indiget aliquo extrinseco cui se appodiet in agendo. Creatura autem omnis, cum eius actio sit accidens, et eius virtus finita et limitata, et procedat ab ente, cuius esse dependet ab aliquo necessario, indiget aliquo, *in quo eius actio sustentetur* et *cui appodietur* et applicetur. Et in hoc differt etiam in infinitum a virtute Dei. Non autem semper indiget *de quo* agat, sed aliquando indiget *de quo* agat, et aliquando indiget *de quo*, et agat *in quo*, sed non de quo, ut dicunt in praedictis exemplis. Et isto modo dicunt, virtutem esse in Sacramentis respectu characteris inducendi. Et isto modo dicunt, quod respondetur ad *quaestionem*, quia creatura non potest aliquid producere de nihilo, intelligendo quod *nihil* ex parte sua *praesupponat*, nec *de quo*, nec *in quo*, quod est vere de nihilo facere, et est creare. Si autem dicatur de nihilo facere, quia *non de aliquo*, quamvis *in aliquo*, concedunt, quod sic potest facere de nihilo. Ad hoc tamen non est necessaria virtus infinita, nec increata, ut dixi; nec contra hoc concludunt praedictae rationes; sed concludunt, quod creatura praesupponat materiam, *non semper* de qua, sed de qua, *aut* in qua; et quaelibet istarum materiarum etiam ponit finitatem in agente, et tollit ab eo rationem purae actualitatis.

(31) 186. — **Secunda aliorum solutio** (1). — *Alii* sunt qui dicunt, quod cum inter *ens* et *nihil* sit distantia infinita, et omnimoda improportio, et propter dictas superius rationes, nulla creatura aliquo modo agit aliquid de nihilo.

Ad illud, quod obiicitur de *primis influxibus*, dicunt, quod nulla creatura agit immediate per suam substantiam, quia hoc est proprium Dei; sed agit per suam virtutem, quae est de genere accidentis. Dicunt igitur, quod primi in-

---

(1) Eorumdem, quorum modum dicendi late exponit Doctor *Oxon.* IV. d. 1. q. 1. n. 6. — *Report.* ib., eumque infirmat in *Oxon.* ib. n. 11. — *Report.* n. 10, uti supra, ad n. 172. annotavimus.

fluxus fiunt a foecunditate virtutis, non per decisionem partis a parte, sed per emanationem, ut species a colore; nec talia diminuunt vel consumunt illud de quo fiunt, quia non sunt res simpliciter, sed quodammodo intentione, ut lumen, intellectio, volitio, sicut species coloris.

Et sic patet responsio ad argumenta.

QUAESTIO VII.

Utrum substantia spiritualis per se subsistens, vel apta nata subsistere, innitatur fundamento materiae?

187. — **Divisio Quaestionis.** — Ad evidentiam huius *quaestionis*, oportet *primo* videre, quid significetur nomine *materiae*: *secundo*, quod ponere tale fundamentum in anima et Angelo sit necesse.

ARTICULUS I.

QUID SIGNIFICETUR NOMINE MATERIAE PRIMAE.

§ 1. *Determinatur vera entitas materiae* (1).

188. — **Falsa imaginatio tollenda.** — Circa *primum*, primo est falsa imaginatio tollenda, quae dicit, quod materia est *potentia, nullam habens entitatem actualem*; quia, inquiunt, quod est pura potentia nullam actualitatem habet: talis, ut dicunt, est materia, quia si caret forma, statim recidit in nihil. — Non solum propter hoc dicunt aliqui, quod sine forma non potest existere (2), sed quod nullam actualitatem habet nisi a forma, ut nec etiam aliquo modo effectus alicuius causae possit dici.

189. — **Praefatae opinionis sectatores.** — *a)* Huius opinionis videtur aliquando fuisse Augustinus, ut patet *XII. Confess.* cap. 6. *Si vellem* (inquit) *prorsus omnino informe*

(1) Quae plenius determinatur infra, q. VIII. art. I.

(2) Quod pluribi impugnat Doctor, maxime infra q. VIII. Art. VI. — *Oxon.* II. d. 19. q. 2. — *Report.* ib.

cogitare, et non poteram; citius enim non esse censebam, quod omni forma privaretur, quam cogitabam quiddam inter formam et nihil, nec formatum, nec nihil informe, prope nihil. Infra: *Si dici posset nihil aliquid est, et non est, hoc eum dicerem.* — *b)* Avicenna etiam de non entitate materiae in *V. Metaph. suae*, cap. 5: *Materia est quoddam, quod non habet esse per se ullo modo, nec est in effectu, nisi per formam.* — *c)* De non entitate materiae ait Aristoteles, *XIV. Metaph.* cap. 6., quod est *in potentia*, quia in ea nihil est distinctum. — *d)* Plato etiam dicit in secundo *Timaei: Materia*, inquit, *quadam incomprehensibili ratione inter nullam et aliquam substantiam posita videtur.*

(2) **190. — Praedictae auctoritates aliis auctoritatibus explicantur.** — Hae autem auctoritates non dicunt materiam omnino puram potentiam *absque omni actu;* sed intendunt, quod inter omnia entia in genere substantiae *minus* habet *de actualitate*, et quod sua actualitas ab actualitate *formae* ratione contraria est *distincta.* — Unde *a)* quod materia sit *vere ens actu* in composito, et est effectus creationis, et pars compositi, expresse dicit Augustinus *XII. Confess.* cap. 3: *Non erat* (inquit) *aliquid, non color, non figura, non corpus, non spiritus; non tamen* OMNINO NIHIL (1). Ergo aliquid quod a Deo est factum atque creatum. — *b)* Quamvis autem materia a Deo sit facta, ac per hoc habeat suam actualitatem, haec actualitas est *alia* ab illa quam habet forma (2); quia materia, licet non sit a Deo nisi sub forma, et ut sic semper simul *tempore* fuerit materia et simul forma, ordine tamen *naturae* prius est esse et creatio materiae, et per consequens sua actualitas, quam forma, vel eius creatio. Et illum ordinem innuit Augustinus *XIII. Confess.* cap. 33, ubi, loquendo de materia, dicit sic: *De nihilo enim a te, non de te facta sunt, non de re aliqua, non de tua, vel quae antea fuerit, sed de concreata, id est, simul a te creata materia, quia eius informitatem, sine ulla temporis interpositione, formasti. Nam cum aliud sit coeli et*

---

(1) Vid *Report.* II. d. 12. q. 2. n. 9. et *Oxon.* I. d. 36. n. 15, ubi aliae afferuntur Augustini auctoritates.

(2) Vid. infr. n. 192. seqq.

terrae species, materiam quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia; simul tamen utrumque fecisti, ut materiam forma nulla morae intercapedine sequeretur. Unde, licet materia actum suum, quem habet ut est terminus creationis, non habeat de actione nisi in composito, ut est sub forma, non tamen habet illud, quod est actu extra nihil et terminus creationis, a forma, sed tantum *tale*, vel *tale* esse, ut *coeli*, vel *terrae*.

b) Huius ratio est, quod omnis res actu existens habet esse per aliquod *formale*: sed forma non est causa *formalis* materiae, ut materia est aliquid compositi. — Ita dicit Avicenna, *VI. Metaph. suae*, c. 1., *forma non est nisi formalis causa compositi.* — Hinc est, quod esse actuale quod habet a creatione potest esse, vel saltem intelligi, amota forma ab ea, re vel intellectu: quod nullo modo esset, si forma esset causa formalis materiae, ut est materia: sicut homo non potest esse vel intelligi sine anima, nec album sine albedine, nec aliqua res sine aliquo, quo habet formale esse. (3) Sic igitur falsitas huius imaginationis de materia patet *auctoritate*.

191. — Probatur ratione, materiam esse aliquid actu (1). — Patet etiam *ratione: a)* quia si materia non esset aliqua res actu, eius entitas non distingueretur ab entitate et actualitate formae, et sic nullam realem compositionem faceret cum ea (2).

b) Secundo, quia inter *ens actu* et *nihil* non est medium: ergo si materia praeter formam non habet aliquem actum essendi, erit *nihil;* ergo agens creatum ageret *de nihilo*, cum agat de materia.

c) Item, secundum omnes Philosophos, materia est in potentia ad alia: sed secundum eos, *nihil* ad nihil est in potentia: ergo materia, ut materia, non est nihil: ergo habet

---

(1) Quod et docet Doctor pluribi, maxime infr. q. VIII. art. I. — *Physic.* I. qq. 12. seqq. et in expositione relativi textus. — II. q. 7. — *QQ. Metaph.* l. V. q. 5. — l. VIII. q. 4. — *Oxon.* I. d. 36. n. 15. — II. d. 1. q. 4. n. 5. — d. 12. q. 1. per tot. — IV. d. 11. q. 3. n. 12. — *Report.* II. d. 1. q. 1.

(2) *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 11. — *Report.* ib. n. 12.

aliquem actum de se, et si non subsistentiae, tamen existentiae (1).

d) Item, posse *pati* ad materiam reducitur, sicut *agere* ad formam: sed quod non est aliquid actu non est principium patiendi, nec fundamentum; ergo necessario materia habet actualitatem aliam ab actualitate formae, in qua actualitate formae fundantur et stabiliuntur (2).

e) Praedicta exemplo confirmantur. Sicut ergo si Deus crearet aliquam ceram impressa aliqua imagine, dato etiam quod cera non posset existere sine impressione, nec e contrario, illa cera non haberet ab illa impressione, quod esset cera, sed effective a Deo, et formaliter ab actu imprimendi haberet *tale* esse, puta imaginis Pauli, ita materia, quamvis simul creata sit sub forma, nec unquam denudatur ea, quod habeat *tale* esse, ut *coeli* et *terrae*, habet a forma concreata, vel generata; sed quod sit *ens quoddam* actu distinctum contra non entitatem nihili, et habens actum essendi ultra entitatem essentiae, quae solum respicit Deum ut causam. non habet a forma, nisi forte in conservatione, secundum illos, qui dicunt, quod non potest esse vel fieri sine forma.

(4) *f) Confirmantur etiam auctoritate Augustini.* — Haec est sententia Augustini, *lib. de natura boni. Hylem dico quamdam penitus informem, et sine qualitate materiam, unde istae quas sentimus qualitates formantur.* Et infra: *Quae* (scilicet materia) *non per aliquam speciem sentiri, sed per omnimodam speciei privationem cogitari vix potest; habet enim et ipsa capacitatem formarum; nam si capere impositam ab artifice formam non posset, nec materies utique diceretur. Porro si bonum aliquod est forma, procuIdubio bonum aliquod est etiam capacitas formae.*

Sic igitur patet contra entitatem materiae falsa imagiantio (3).

---

(1) *QQ. Metaph.* l. VII. q. 5. n. 2.

(2) *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 11. — *Report.* ib. n. 12. — *QQ. Metaph.* loc. cit.

(3) « Quia tamen materia dicitur esse *in potentia*, intelligendum est, quod aliquid dicitur *in potentia* dupliciter: uno modo ut *terminus* potentiae, sive *ad quod* est potentia, ut *albedo generanda:* alio modo ut *subiectum* potentiae, sive *in quo* est potentia, ut *superficies dealbanda*. Qui dicunt,

§ 2. *In quo differat actus materiae ab actu formae* (1).

(5) 192. — Prima differentia. — Deinde videndus actus *materiae*, et actus qui dicitur *formarum distinctio*. — Circa quod sciendum, quod materia *est in actu*, sed *nullius est actus*. Est quoddam *in actu*, ut est res quaedam extra nihil, et effectus Dei, et terminus creationis. *Nullius vero est actus*: tum quia ipsa est fundamentum omnium actuum: tum quia sua actualitas nullius est generis, ac per hoc nec actum aliquem dare potest: tum quia si alicuius esset actus, illud haberet minus de entitate * quam ipsa materia *; tamen ex quo actum reciperet, necessario aliquem actum haberet, et ens actu esset, ut probatum est de materia: illud autem diceremus *materiam*, et illud quod dicis *actum* eius diceremus *formam*. Est ergo ens *actu*, ut est terminus creationis, saltem in composito; sed *nullius est actus* (2). — *Forma* etiam est quoddam *in actu*, et est *alterius actus*, scilicet *materiae* et totius *compositi*; quamvis aliter et aliter, ut alias dicetur: forma etiam est in actu, inquantum est terminus creationis, vel factionis, quamvis non nisi in composito, quia solum compositum per se generatur, ut habetur *VII. Metaph.* text. 23, 26. et 27 (3).

(6) 193. — Secunda differentia. — Differt etiam materia, ut est in actu, vel ut ambo habent esse in actu (quia ille actus quem habet materia est distinctus, utpote ambo tanquam realia principia sunt creata) ille, inquam, actus materiae est *minoris perfectionis*, quam actualitas cuiuscumque formae; et est *in potentia* ut per formam actu existentem perficiatur; et non e contrario.

---

materiam esse *primo* modo ens *in potentia*, dicunt, eam simpliciter esse *non ens*... *Secundo* modo materia ens est *in potentia*, et magis quam subiectum accidentis, quia minus habens in se actualitatis, et maioris actualitatis capax ». — *QQ. Metaph.* l. VII. q. 5. n. 3. — *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 10. — *Report.* ib. n. 11., quibus in locis primum membrum solidis rationibus reiicit, secundum probans.

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 16. — *Report.* ib. n. 19.

(2) *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 15.

(3) Vid. exposit. Doctor. n. 50 seqq.

(7) 194. — Tertia differentia. — Differt etiam, quia illa actualitas materiae omnino est *indeterminata*, nullius generis vel speciei, nisi per reductionem ad genus Substantiae decernatur et specificetur per formam, utpote quod sit *coelum*, vel *terra*. — Actualitas autem omnis formae actu existentis (et dico *actu existentis*, quia hic loquimur de materia et forma ut *actu existunt* in re extra) est actualitas *determinata*; quia omnis actualitas formae (si sic liceat loqui) vel est *coelica*, vel *vitrea*, vel *lignea*, etc., etiam considerata in se sine materia et composito. Non sic autem est de actualitate materiae, ut consideratur distincta a forma. Hinc est, quod actualitas formae, cum de se sit determinata, non determinatur per aliam formam, nisi per accidens, inquantum scilicet in uno composito concurrunt plures formae (1), et posterior determinat et specificat priorem; quod pro tanto verum est, quia perfectior est res sub ultima forma, quam solum sub prima. Forma autem intime ipsam actualitatem confusam et indeterminatam materiae non dimittit sub illa indeterminatione, sed trahit ad esse *coeli*, vel *terrae*, et sic de aliis.

Patet ergo eorum actualitas per rationes oppositas, ita quod nullo modo una ad aliam reducatur.

(8) 195. — Quarta differentia. — Differunt etiam, quia actualitas materiae, ratione imperfectionis, est *determinabilis* essentialiter per actum formae; ac per hoc materia dicitur *pura potentia*, quia nullum habet *determinatum* genus, seu gradum essendi; et dicitur *in potentia*, inquantum diversis actibus formarum perficitur et determinatur. — Actualitas autem formae est determinata et *determinans*, non determinabilis, nisi per accidens, accedente scilicet alia forma, ut dictum est [n. 194].

196. — Corollarium. — Ex quo patet, quod cum dicitur, quod materia est *potentia*, non excludit actualitatem *essendi* a materia, sed duplicem actualitatem: unam scilicet quam habet forma per essentiam, ex qua per essentiam suam forma dicitur *actus*; et per oppositum materia, quia caret

(1) Plures dari formas in viventibus docet Doctor noster *Oxon.* I. d. 3. q. 7. n. 4. — IV. d. 11. q. 3. n. 35 seqq., praesertim a n. 54.

illa perfecta actualitate, ut est a Deo producta in composito, dicitur *potentia*, quia de natura sua excludit omnem determinationem actus, quam habet omnis forma actu existens per materiam suam; et quia materia in actu existens de se non habet actum determinatum, sed determinabilem per formam, dicitur *potentia*. Et sic patet quare materia dicitur *potentia* et esse *in potentia*, et quod neutra istarum excludit, sed includit *actualem existentiam* extra nihil (1).

ARTICULUS II.

NECESSE EST PONERE IN ANIMA ET ANGELO FUNDAMENTUM MATERIAE (2).

(9) 197. — Proponitur quaestio. — His visis, est quaestio nostra, utrum materia talis, scilicet habens *actum debilem, indeterminatum* et *determinabilem*, sit fundamentum substantiae spiritualis cuiuslibet creatae, animae scilicet et Angeli.

§ 1. *Exponitur opinio negans.*

198. — Proponitur. — Supra hoc autem sunt duo modi solemnes dicendi, quorum primus est, quod nec in Angelo, nec in anima est praedicta materia. — Habent autem isti rationem *communem* et *specialem*.

199. — Probatur communiter pro anima et Angelo. — *Communis* est, quod, secundum Philosophum, *VII. Metaph. text. 4.* (3), omnia quae transmutantur habent materiam; sed diversam, secundum quam diversimode transmutantur: sed anima et Angeli non transmutantur ad esse; ergo non habent materiam univoce cum generabilibus. — Quaerenda est igitur materia in eis *secundum transmutationem quae est in eis*. — Invenitur autem *duplex* modus *transmutationis:* unus ad *situm*, alius secundum *intellectum* et *voluntatem*.

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 11. — *Report.* ib. n. 12.

(2) Quod etiam docet et propugnat in lib. *De Anima*, q. 15.

(3) Vid. exposit. Doctoris, n. 4 seqq.

a) Mutatio ad *situm* non arguit materiam in Angelis et anima, quia hoc debetur eis ut sunt substantiae *finitae*, propter quod quando sunt hic, non sunt alibi (1).

b) Nec mutatio quae est secundum *voluntatem* et *intellectum* arguit materiam, quia intelligunt formas materiales: esse autem recipiens aliud debet esse denudatum ab eo, et a conditione eius, sicut receptivum soni debet esse absonum, et coloris non coloratum, coloratum enim, ut patet in vitro, non potest recipere colores; ergo intellectus Angeli et hominis oportet necessario, quod non sint materiales (2).

(10) 200. — Probatur specialiter de Angelo (3). — De *Angelo* probant: *a)* quia si in Angelo esset materia, materia unius esset distincta a materia alterius: materia autem non distinguitur, nisi quantitate, quam removendo non est distinguibilis: in Angelo autem non est quantitas; ergo nec materiae distinctio (4).

b) Item, operatio cuiuslibet est secundum modum substantiae eius: intelligentiae autem Angeli est operatio penitus immaterialis, quod patet ex eius obiecto, a quo actus recipit speciem; unumquodque enim intelligitur ut a materia abstrahitur; ergo substantia Angeli est immaterialis (5).

c) Item, dicit Dionysius, *De Divin. Nomin.* cap. 4, quod primae creaturae incorporales et immateriales intelliguntur.

(11) 201. — Probatur de anima. — De *anima* dicunt: *a)* primo Augustinus, *VII. super Genesim*, ubi dicit, quod *anima non est facta, nec ex materia corporali, nec ex spirituali* (6).

b) Item, de ratione animae est, quod sit forma corporis: aut ergo secundum se *totam* est forma, et tunc impossibile est, quod materia sit pars eius, quia materia est tantum in potentia, et per consequens non potest esse actus, nec forma alicuius, cum actus et potentia ex opposito divi-

---

(1) Vid. respons. ad n. 223 *a)*.

(2) Idem arg. habet *De Anima,* q. 15. n. 1., cuius solutio habetur infr. n. 223 *b)*.

(3) Quam opinionem *communiorem* dicit Doctor in *Oxon.* III. d. 22. n. 13. — Vid. ib. II. d. 3. q. 7. n. 10.

(4) Vid. solut. ad n. 224 *a)*.

(5) *De Anima,* ib. — Vid. solut. ib. *b)*.

(6) Vid. solut. ad n. 225 *a)*.

datur; aut secundum *partem* sui tantum, et tunc illam partem dicemus *animam*, et aliam *animatam* (1).

c) Item, sequitur hoc inconveniens: quod una forma perficit duas materias diversorum generum, scilicet anima materiam suam spiritualem, et corpus; et quod actus unius generis perficit duas potentias diversorum generum, scilicet potentias duarum materiarum (2).

d) Item, omne quod recipitur in aliquo recipitur per modum recipientis: sic autem cognoscitur unumquodque sicut forma eius est in cognoscente: anima autem intellectiva cognoscit lapidem absolute, ut est lapis: ergo forma lapidis est in ea absolute, non materia; ergo nec ipsa habet materiam (3).

e) Item, si anima intellectiva habet materiam, formae rerum recipiuntur in ea individualiter, sicut potentiae sensitivae, quae recipiunt formas in organo corporali: cuius ratio est, quia materia est causa individuationis (4).

f) Item, omnis compositio, quae advenit rei post suum esse completum, est sibi accidentalis: ergo si anima est composita ex materia et forma, ex tunc compositio cum corpore est sibi accidentalis; ergo homo non est unus nisi per accidens (5).

(12) 202. — Occurritur obiectionibus. — *a)* Nec tamen hinc *obiiciatur*, quod Angelus, vel anima sit omnino simplex ut Deus. *Dicunt*, quod est *multiplex compositio*. De ratione enim quidditatis, ut quidditas est, non est quod sit composita: alioquin essentia seu quidditas vel natura divina esset composita: nec quod sit simplex; nam tunc omnis quidditas esset simplex, et materia non intraret definitionem alicuius rei: quod patet esse falsum in naturalibus, *VI. Metaphysicor. text. 2* (6): esse autem *actuale* est extra quidditatem: quod

---

(1) *De anima*, q. 15. n. 1.: solutionem habes ad cit. n. 225 *b)*.

(2) Vid. solut. ib. *c)*.

(3) Vid. solut. ad n. 225 *d)*.

(4) *De Anima*, q. 15. n. 1. Vid. solut. ib. *e)*. — Quo sensu autem *materia* possit dici *causa* individuationis, explicatum est in adnot. ad n. 161., pag. 97.

(5) Vid. solut. ib. *f)*.

(6) Vid. exposit. Doctor. n. 8 seqq.

patet, quia tunc tot quidditates haberent individua, quot esse actualia. — Tale, dico, esse *actuale* diversimode se habet ad diversas quidditates.

Quaedam natura vel quidditas est ea, de cuius intellectu non est ipsum esse actuale; talis est quidditas omnis creaturae; nam si esset de eius intellectu, non posset unum intelligi sine alio; possum autem intelligere rosam, eclipsim, et similia, non intelligendo ipsa esse actu.

Alia est *natura*, de cuius intellectu et natura est ipsum esse actuale, ut divina, quia non est eius esse ab alio accersitum, sed ipsa natura se ipsa actu est, imo ipsum esse actu est; in omni autem creatura esse actu est ab alio, et ideo habet esse acquisitum, ut iam sit dare in huiusmodi creatura actu existente *quod* est, scilicet ipsam quidditatem, et *quo* est, scilicet ipsum actum essendi, et compositum ex eo *quod* est, scilicet quidditate, et *quo* est, scilicet actu existendi, vel ex esse, *quod* est. Et propter hoc dicitur in libro *De causis*, * proposit. 9 *, quod « *Intelligentia non est tantum sicut prima causa, sed est in ea esse et forma* », quae est quidditas sua.

Et quia omne quod non habet aliquid ex se, sed recipit illud *ab alio*, est *in potentia* respectu illius, quidditas cuiuslibet creaturae sic erit *potentia*, et primum esse actuale est eius *actus;* et sic impossibile est aliquid facere, quod non sit compositum ex potentia et actu. Et si istam potentiam quis vocet *materiam*, dicunt omnem rem actu existentem consistere ex materia et forma; sed tunc, ut dicunt, sicut potentia, sic et materia aequivoce dicitur.

(13) *b) Si obiiciatur*, quod materia prima recipit formam, et intellectus recipit formam, *dicunt*, quod est aequivoce; quia nulla materia recipit formam prout est forma simpliciter, sed prout est *haec*, quia materia est causa individuationis; sed intellectus retinet formam *simpliciter*, et ut est *universalis*, non ut est *haec* (1).

Ecce positio eorum cum rationibus.

---

(1) *De Anima*, q. 15. n. 1.

§ 2. *Exponitur et defenditur opinio affirmans.*

(14) 203. — Proponitur. — Et modo est *alia positio* (1), quae dicit, quod necesse est tam animam, quam Angelum inniti materiae fundamento, accipiendo *materiam* non pro illo potentiali, quod est esse *nihil* respectu *esse*, sed pro illo potentiali, quod habet *esse actu*, quod contra formam distinguitur, ut dictum est [n. 191], quae est actus, et habet esse actu.

204. — Proponuntur XII conclusiones declarandae. — Ad cuius positionis evidentiam, ut iuxta artem Philosophi accedamus a communibus ad specialia, sunt *duodecim* conclusiones declarandae. *Prima* est, quod omne ens creatum habet necessario potentiam admixtam. — *Secunda*, quod illa potentia non differt realiter a re creata. — *Tertia*, quod illa potentia per omne ens creatum diffunditur, et permiscetur omni enti. — *Quarta*, quod ista potentia, ut contracta, differt in entibus, secundum quod entia inter se distinguuntur. — *Quinta*, quod talis potentia facit aliqualem compositionem in rebus. — *Sexta*, quod talis compositio, quae consequitur ens inquantum ens, quae est ex actu et potentia, est indeterminata. — *Septima*, quod ex ista compositione cum alio determinato supuraddito in omnibus entibus sequitur compositio. — *Octava*, quod illud indeterminatum, quod cadit in compositionem cuiuslibet singularis entis, determinatur secundum diversitatem, vel actuum, vel deteminationis. — *Nona*, quod illud indeterminatum in rebus, quae sunt de genere Substantiae, est substantia. — *Decima*, quod illud indeterminatum, quod sequitur omne ens in genere Substantiae, est materia realiter a forma distincta. — *Undecima*, quod illud indeterminatum, et determinatum in genere Substantiae, puta materia et forma, habent maximam unitatem in substantiis spiritualibus. — *Duodecima*, quod haec sententia sit conformis doctrinae Sanctorum, et quod rationes oppositae non concludant.

---

(1) Quam uti probabilem defendit Doctor in lib. *De Anima*, q. 15, n. 3, seqq., argumenta deducens ex fundamentis Philosophi et eorum qui ponunt contrarium.

205. — Conclusio I. — *Primum* igitur ostendo, quod *omne ens creatum habeat potentiam admixtam*, sic: *a)* omne ens creatum, inquantum creatum, est *ex nihilo*, quia *creare* est *de nihilo producere*, ut dicit Magister in principio *II. Sententiarum* (1): sed omne ens, citra Primum, secundum *se totum* est creatum; ergo est de nihilo, et ex se toto est *defectibile* et *annihilabile*. — Unde vult Augustinus (2), quod res ideo sunt *annihilabiles*, non quia *ab alio*, quia tunc Filius Dei esset annihilabilis, sed quia sunt *de nihilo*; sicut sunt *corruptibiles*, quia compositae ex contrariis, vel habentia contrarietatem aliquo modo. Hoc idem innuit Gregorius (3): « *Cunctae* (inquit) *res, quae de nihilo factae sunt, earum essentiae ad nihilum redeunt, nisi eas manus Dei teneat.* — Omne igitur esse creatum, inquantum surgit de nihilo, in suis intimis habet *potentiam passivam* adiunctam.

b) Item, primum esse, inquantum simpliciter primum, omnino *excludit* a se rationem alterius: ut album nihil habet de nigredine, inquantum sunt contraria; ergo omne ens, inquantum *recedit* ab illa primitate, necessario *accedit* et permiscetur potentiae *passivae*: sicut color omnis recedens ab albedine, ut sunt omnes medii colores, eis necessario permiscetur aliqua nigredo, quia in omni medio est aliquo modo natura cuiuslibet extremi: sed omne ens inquantum creatum necessario *cadit* a primitate illius; ergo etc.

c) Item, *dependentia* ab aliquo, vel quantum ad *esse*, vel quantum ad *fieri*, vel quantum ad *conservari*, necessario includit potentiam *passivam* admixtam; actus enim, vel potentia *activa*, cum sit principium aliorum essendi, fiendi, et consistendi, ac per hoc est ratio, quod alia dependeant ab ea, non est ratio, vel causa oppositi, quod scilicet ratione talis actualitatis aliud dependeat ab alio. Et haec omnia patent in Deo, qui est actus omnino *independens*. Sed omnis creatura, ratione qua est *de nihilo*, dependet ab alio, quantum ad *esse*, quantum ad *fieri*, et quantum ad

---

(1) Cf. nostrum *Lexicon scholast.* Distinct. vv. *Creare — Creatio*, etc.
(2) *Contra Epistol. fund.* c. 36 seqq.
(3) *Moral.* l. XVI. c. 16.

conservari; ergo omnis creatura, inquantum creatura, habet in suis intimis *potentiam passivam* admixtam (1).

(16) 206. — Conclusio II. — *Secundo*, ostendo, quod *potentia passiva nihil reale addit supra ipsum ens, quod est terminus creationis. a)* Si potentia aliquid addit realiter distinctum supra potentiam rei creatae, ergo sequestrata per intellectum illa potentia, illa substantia nullo modo est in potentia passiva; ac per hoc est *actus purus*, omnino independens a quocumque agente.

b) Item, ostensum est, [n. 205] quod talis potentia *est in omni ente*; ergo si differt ab eo realiter, necessarium est, ut recipiatur in eo: hoc non potest esse nisi per potentiam passivam aliam; et tunc eodem modo de illa etiam procedetur in infinitum, vel stabitur in una potentia passiva, quae *non differt re* ab eodem, cuius est.

c) Item, ostensum est, [n. 205 *a)*] quod *esse* creatur, et secundum quod creatur *dependet* ab alio: sed tota substantia creatur secundum sua intima omnia; ergo tota substantia inquantum tota *est dependens*. — Haec autem reduplicatio *inquantum* dicit causam *essentialem*, per quam subiectum non potest intelligi sine praedicato, ut « homo *inquantum* homo est animal », propter quod dicitur in fine lib. *II. Priorum*, cap. 40, quod reduplicatio debet fieri ad subiectum, non ad praedicatum, ut « Grammatica *inquantum Grammatica* est disciplina »; nam si feratur ad praedicatum, est falsa, ut « Grammatica est disciplina *inquantum disciplina* »; quia sensus est, *omnis disciplina est Grammatica*. — Ergo si omnis creatura, *inquantum creata*, a Deo dependet, impossibile est intelligi non dependens: dependet autem per potentiam passivam, ut ostendi [n. 205 *a)*]; ergo si potentia passiva differt realiter a substantia rei, cum ea quae taliter differunt saltem intellectus possit separare, sequitur, quod potest intelligi creatura *non dependens* a Deo; imo erit actus purus, non annihilabilis.

---

(1) « Quarto idem sic ostendo: sicut impossibile est, aliquod agens secundum agere, nisi coagente primo, ita impossibile est aliquid pati, nisi in virtute primi *passivi*: sed certum est, quo Angeli et anima patiuntur: ergo etc. ». — *De Anima*, q. 15. n. 6.

d) Item, illa potentia quae differt realiter, ut tu dicis, est ens creatum, ac per hoc *dependens*; aut igitur dependet *se ipsa*, aut *per aliam potentiam*; et erit processus in infinitum, vel stabitur in uno, in quo *non differt realiter*; et qua ratione in uno ente, eadem ratione in omni ente.

(17) 207. — **Conclusio III.** — *Tertio*, ostendo, quod *ista potentia extenditur, et permiscetur in omni ente creato.* — *a)* Impossibile est, quod aliquod creatum sit extra rationem *entis*, quia omnino esset nihil; propterea ens non potest esse genus, quia cum omnis differentia sit extra rationem generis, esset nihil; igitur in ratione *entis* participat illud quod sequitur omne ens inquantum ens creatum: sed potentia passiva *consequitur substantiam entis creati*, ut ostensum est [n. 205]; ergo *inest omni enti.*

b) Item, si detur aliquod creatum absque potentia passiva, tunc illud erit *imperfectum* respectu *Dei*; res enim quanto est perfectior respectu Dei, tanto est susceptibilior plurium perfectionum ab eo, ut patet in creatura rationali. — Nec esset perfecta respectu *sui*: quia aut haberet perfectiones quae *sunt essentialiter id quod ipsa*; et tunc esset Deus: aut *nullam* perfectionem haberet; et tunc aut *esset susceptibilis* perfectionum, et sic esset in *potentia passiva*; aut non haberet, *nec esset susceptibilis*; et tunc esset *omnino imperfecta.* — Nec etiam esset perfecta respectu *universi*; quia non posset cogitari, quod aliquod tanquam pars uniatur alii ad perficiendum totum, nisi sit *in potentia* respectu partis cui unitur, et respectu totius: si enim nullum aspectum haberet ad partes omnino, nullum totum constitueret cum illis, ut Deus.

c) Item, omne creatum necessario secundum totam substantiam dependet ad aliud, et sic est *compositum* ex *essentia* et *esse* * *existentiae* * ad minus: omne autem compositum est resolubile; ergo omnis substantia sive ens creatum est annihilabile: hoc autem non est sine potentia passiva.

(18) 208. — **Conclusio IV.** — *Quarto*, ostendo, quod *ista potentia differt in diversis entibus, secundum quod illa differunt genere, vel specie, vel numero.* *a)* Hoc enim iam patet, cum ostensum sit [n. 206], quod potentia passiva est

idem re cum substantia; ergo sicut entitates differunt, ita et potentiae.

b) Item, ostensum est [n. 206], quod haec potentia *sequitur ens inquantum ens:* sed quando aliquid essentialiter consequitur aliud, necessario *dividitur* secundum illius divisionem, ut patet in homine, et risibili; ergo sicut entia differunt, ita et potentiae.

c) Item, potentia passiva, sicut et activa, est fundamentum inclinationis et relationis *realis*, sicut realiter referuntur activa et passiva: si diversae sunt inclinationes, et relationes reales agentium et patientium, secundum modum agendi et patiendi; ergo et potentiae activae et passivae *differunt secundum diversitatem* agentium et patientium inter se.

d) Item, entia dividuntur tam *natura* quam *situ*, secundum quod magis et minus participant de *actualitate*, ut patet de elementis, ut aqua plus habet de actualitate quam terra: unde unum est in potentia respectu alterius, ut dicitur *II. Physicorum*, cap. de *loco*, text. 48(1), ita quod illud quod plus habet de actu, minus habet de potentia, et e contrario; sicut ergo differt actualitas unius ab actaalitate alterius, sic etiam potentia a potentia.

(19) 209. — Conclusio V. — *Quinto*, ostendo, quod *haec potentia facit compositionem in rebus.* — *a)* Primo sic: ostensum est [n. 205], quod *omnia*, citra Primum ens, *habent actum potentiae admixtum*, quia cadunt ab actu primo per admixtionem potentiae. Tunc sic: actus *purus* facit *simplicitatem;* ergo actus *admixtus* facit *compositum.*

b) Item, impossibile est, quod desit *prima ratio* compositionis in entibus; nam per illas rationes, per quas res est composita, impossibile est, quod illae rationes non efficiant compositum, si uniantur: ratio autem compositionis in entibus est ratio *actus* et *potentiae;* nunquam enim ex pluribus actibus posset fieri unum; ergo ratio actus et potentiae sunt fundamentum et omnis ratio compositionis; ergo impossibile est, si uniantur, quin faciant compositum: sed uniuntur in omni ente creato, ut ostensum est [n. 206]: ergo, etc.

---

(1) Vid. exposit. Doctor. n. 16 seqq.

c) Item, procedunt a Deo essentiae *sicut ab unitate numeri*, secundum Dionysium, * *De Divin. Nom.* c. 13 *; sicut ergo impossibile est, quod aliquis numerus fluat ab unitate, quin cadat a simplicitate et includat compositum, sic impossibile est, aliquod creatum elongari a Primo et summe simplici, quin *cadat in compositionem.*

(20) 210. — Conclusio VI. — *Sexto*, ostendo, quod *haec compositio*, quae sequitur omne ens *inquantum ens*, non inquantum *tale* est, est *indeterminata.* — *a)* Ostensum est [n. 209], quod actus et potentia non contracta ad aliquem specialem modum sunt *fundamentum primum* omnis compositionis: sed in quolibet genere primum, inquantum primum, maxime est indeterminatum; ergo haec compositio maxime est indeterminata.

b) Item, proprietas consequens aliquid est *eiusdem latitudinis* cum eo quod consequitur: sed compositio actus et potentiae consequitur *omne ens*, inquantum est ens creatum: tale autem est maximae indeterminationis; ergo * et * haec compositio.

c) Item, *primae* differentiae in quolibet genere sunt maximae *determinationis*, ut patet de *corporeo:* sed actus et potentia dividunt *quodlibet* genus entis; quod quidem est sic intelligendum, ut actus in quibusdam illius generis, et potentia in aliis; imo in quolibet est actus et potentia permixta [n. 207]: sed aliqua plus habent de actu, et minus de potentia, aliqua e contrario; ergo si omnia communicant adiunctionem actus et potentiae, sicut natura generis est indeterminata, sic et compositio in illis.

(21) 211. — Conclusio VII. — *Septimo*, ostendo, quod ex *ista compositione indeterminata cum aliquo determinato superaddito fit in omnibus entibus compositio.* — *a)* Omne *primum* determinatur et distinguitur in posterioribus et consequentibus, ut animal in suis speciebus, per distinctas et *determinatas* differentias: sed compositio ista prima consequitur ens inquantum ens; ergo sicut spiritus inquantum ens per rationem aliquam *determinatur*, ut patet in Angelo et anima, et sic de aliis, sic etiam ista compositio determinatur et specificatur per *quid superadditum;* et sic componitur omne ens spirituale ex ratione sui *indeterminati* et ali-

quo *superaddito*, ita quod in prima compositionis ratione *conveniunt*, et in alio *differunt*, quia illa superaddita est ratio singularis compositionis, et entitatis in quolibet ente.

b) Item, ostensum est [n. 207], quod haec compositio *sequitur omne creatum:* sed omne prius se et suam proprietatem salvat in posteriori, per rationem *qua prius*; et omne posterius, per rationem *qua posterius*, addit aliquam saltem rationem ad prius; ergo ratio *entis*, quae est prior, cum ente *speciali* salvatur in Angelo et quolibet alio ente speciali; et Angelus, inquantum ens posterius, addit aliquam rationem suae posterioritatis; ergo necessario omne ens, cuiuscumque sit speciei, est compositum ex ratione *prioris* compositionis *indeterminatae*, et *posterioris determinati*.

c) Item, omnia entia habent aliquam *concordiam* et unitatem substantiae secundum magis et minus, ut omnia entia in *entitate*, homo et equus in *sensualitate:* habent etiam inter se *distinctionem;* ergo oportet, ut illius communis concordiae et unitatis sit aliquod fundamentum in ratione entis compositi, et illius distinctionis aliquod additamentum, secundum quod omnia entia differunt variis modis: ergo omnia entia sunt composita ex aliquo *indeterminato* et composito, in quo conveniunt, et sic est ratio entis creati, et ex aliquo *determinato*, in quo vel per quod differunt.

(22) 212. — Conclusio VIII. — *Octavo*, ostendo, quod *illud indeterminatum, quod cadit in compositionem cuiuslibet entis particularis, diversificatur secundum diversitatem actuum vel determinationis*. — *a)* Actus ille superadditus huic indeterminato se habet suo modo ad ipsum *sicut forma ad materiam;* forma enim materiae non respicit eam sub indeterminatione quam de se habet, sed eam trahit ad se et ad suam actualitatem; ergo ita indeterminatum distinguitur secundum determinationem *actuum*.

b) Item, si illud indeterminatum non sit realiter distinctum in quolibet ente, sequitur, quod nihil est *vere* in se, nec ab aliis *distinctum;* non enim omnia sunt composita ex illo indeterminato et suo determinato, si indeterminatum meum et tuum sunt distincta; ergo sum distinctus et non distinctus, ac per hoc nec sum singularis, nec vere unus.

e) Item, in processu naturae et artis videmus, quod *posterius* distinguit, restringit et specificat; ergo oportet, quod ita sit hic.

[43] 213. — Conclusio IX. — *Nono*, ostendo quod, cum compositio ex indeterminato et determinato sequatur omne ens creatum, quod *in his, quae sunt de genere substantiae, illud indeterminatum sit vere substantia;* et cum non sit forma, *oportet quod sit materia*, ac per hoc, *omnia quae sunt in genere substantiae sunt composita ex materia et forma.* — *a)* Ostensum est [n. 211], quod indeterminatum et determinatum habent inter se *proportionem*, ita quod unum determinat aliud: sed actus determinans in genere *substantiae* et correspondens erit necessario *substantia:* sed in genere substantiae nihil est indeterminatum, nisi *materia;* ergo si omnis natura per se subsistens sit composita ex *indeterminato* et *determinato* [n. 211], sequitur, quod omnis creatura per se subsistens, cuiusmodi est substantia, sit composita ex *materia* et *forma.*

b) Item, substantia est primum genus, de quo primo praedicatur ens; ergo si illud indeterminatum in genere substantiae non est substantia, sed *accidens*, cum illud quod cadit in compositionem alicuius sit *prius* eo, accidens erit prius substantia; cuius contrarium dicitur *VII. Metaph.* text. 4. quod *substantia est prior accidente, tempore, definitione, et natura* (1).

c) Item, sequeretur quod omnis substantia esset composita *ex accidente*, quia illud indeterminatum cadit in compositionem cuiuslibet entis per se, ut dixi [n. 211].

d) Item, si illud indeterminatum est *accidens*, cum per illud sit *receptivum*, sequeretur, quod substantia *per suum accidens* sit receptiva, quod est impossibile. *Quod patet:* quia omne accidens, si recipitur in alio, vel erit procedere in infinitum in potentiis receptivis, vel erit dare quod substantia per se recipiat; et sic illud indeterminatum, per quod recipit, erit *substantia.* Hinc etiam patet, quia indeterminatum, quatenus indeterminatum, habet naturam *primi*

---

(1) Vid. exposit. Doctor. sum. 1. cap. 2.

recipientis: sed nullum accidens potest habere hanc naturam, cum *in alio* recipiatur; ergo, etc.

(24) 214. — Conclusio X. — *Decimo*, ostendo, quod *illud indeterminatum in genere substantiae, quod est substantia, necessario est materia a forma realiter distincta.* — *a)* Primo sic: indeterminatum in genere substantiae est *omnimodae indeterminationis*, cum sit illud, per quod substantia est in potentia ad receptionem cuiuscumque perfectionis: sed omnis *forma* de ratione sua dicit aliquam *determinationem*; ergo, modo relativo et opposito, sicut determinans et indeterminatum recipit illud: certum est autem, quod ratio unius relativi est opposita respectu alterius, sicut impossibile est, quod aliquis sit filius eius, cuius est pater: ergo impossibile est, quod *indeterminatum sit forma.*

b) Item, indeterminatum in genere substantiae, quod consequitur omne ens, ut ostendi [n. 211], habet rationem *fundamenti*, ac per hoc *nullius est actus;* sed etiamsi sit *in actu*, determinationem ab aliis recipit; ergo opponitur omni rationi, imo omni enti, cuius ratio consistit in *determinato*, qualis est forma.

c) Item, ut dixi [n. 191 *e*], cera est aliquid in actu: impossibile est autem, quod *per essentiam* habeat *aliquam* formam seu figuram, alioquin *nullam* reciperet aliam: nisi autem in genere *substantiae* esset *in potentia* ad omnes formas, essentialiter opponeretur omni determinationi: omnis autem forma est *determinata* et *determinati*, quia est in actu, et actus; igitur illud indeterminatum *essentialiter differt a forma.* Ergo concluditur necessario, quod omnis substantia per se subsistens est composita ex *indeterminato*, quod non est forma, sed *materia*, et *determinato*, quod est *forma*, a materia essentialiter distincta et realiter.

(25) 215. — Conclusio XI. — *Undecimo*, ostendo, quod illa duo, *indeterminatum* et *determinatum, imo et materia et forma in genere substantiae, habent maximam unitatem in Angelis.* — *a)* Quanto forma *actualior*, tanto *magis se intimat* materiae, et unit eam sibi: sed forma Angeli et animae rationalis sunt *actualissimae;* ergo omnino sibi uniunt materiam, ac per hoc nec in *quantitatem* prorumpunt, quia virtutis *unitivae* sunt; nec habent aliquam formam corporalem, propter quam recedant a simplicitate.

b) Item, perfectiones quae sunt in creaturis sunt communicatae a Primo, sicut ei *magis appropinquant* essentia: sed haec uniens eas perfectius haberet: Deus autem habet perfectiones attributales *unitissime*; ergo quanto res plus sibi appropinquat, tanto et compositiones secundum rationem; ergo quanto res sibi appropinquant, tanto sua compositio est *unitior* et indissolubilior.

c) Item, *ex operatione cognoscimus substantiam rei*: sed in operatione rei spiritualis videmus, quod una potentia *capit totam aliam*, ut intellectus voluntatem, et e contrario, et memoria utrumque, et e contrario, secundum Augustinum, *lib. IX. de Trin.* cap, 4. et 5; et hoc est signum *maximae unitatis*; ergo cum hoc non sit in potentiis aliarum creaturarum, et maior sit unitas in potentia spirituali, quam in aliqua alia, hoc maxime esset verum, si *potentiae animae essent idem quod substantia.*

d) Item, operatio *fortis* est signum virtutis *unitae*, et per consequens indissolubilis substantiae, quae maxime inest substantiis spiritualibus.

e) Denique, signum indissolubilis *unionis* est, quia sunt substantiae *incorruptibiles*, propter quod intima est unio unius ad alterum.

(26) 216. — Conclusio XII. — *Duodecimo* et ultimo, ostendo, quod *illa alia opinio est contraria dictis Sanctorum.* — *a)* Quod enim sit ponere materiam *spiritualem*, expresse dicit Augustinus, *V. super Genesim*, cap. 8. ubi dicit: *Non temporali, sed causali ordine prius facta est informis, formabilisque materies, et* SPIRITALIS *et corporalis, de qua fieret quod faciendum esset.* — Quod etiam *in anima specialiter sit materia*, sic patet per ipsum *VII. super Genesim*, cap. 5., ubi supponens animam habere materiam, disputando utrum illa materia animae creationem praecedat tempore, loquens de ipsa anima, ait: *An*, inquam, *si ex aliqua re, quae iam ab illo spiritualiter facta erat, sed anima nondum erat, merito quaeri potest.* — Quare infra c. 6: *Si quiddam incommutabile esset anima, nullo modo eius quasi materiam quaerere deberemus. Nunc autem mutabilitas eius satis indicat eam interim vitiis atque fallaciis deformem reddi, formari autem virtutibus veritatisque doctrina.*

— Et post pauca: *Sic fortasse potuit anima habere materiam pro suo genere spiritualem.* — Et infra: *De spirituali igitur materia anima facta congruentius creditur.*

b) Huius opinionis videtur fuisse Commentator, super *II. de Anima. Tertia*, inquit, *quaestio est, quomodo intellectus materialis est aliquod ens, et non est aliqua forma materialium, nec prima materia?* Et statim hoc ait: *Quaestio ita dissolvitur: quemadmodum omne sensibile dividitur in materiam et formam, sic intelligibile etiam oportet dividi in consimilia iis duobus, scilicet, in aliquod simile formae, et in aliquod simile materiae; et hoc necesse est in omni abstracta intelligentia, quae intelligit aliud, etiamsi non esset multitudo in formis abstractis.* — Idem Commentator, *super VIII. Metaphys.* comment. 12., recitat Themistium dixisse, quod Sol et Luna, et stellae, aut sunt formae sine materiis, aut habent materiam per aequivocationem, sicut est dispositio in materia intellectus.

c) Huius opinionis fuit expresse *quoad animam et Angelum* Boetius, *in lib. de Unitate et Uno*, cap. 2. *Aliud* (ait) *est essentiae simplicitate unum, ut Deus: aliud simplicissimum cognitione unum, ut Angelus et anima, quorum unumquodque est unum coniunctione materiae et formae.* Et ponit ibi *simile*, quomodo forma primo informat materiam *omnino spiritualem*, ut in Angelo: secundo *minus spiritualem*, ut in anima: tertio *omnino corporalem*, ut in corporibus, sicut radius transiens per tres vitreas fenestras, in prima videtur pura lux, in secunda non tantum, in tertia parum. — *Aliud simile*, aqua quae omnino clara est in fonte, minus clara est in rivo, et obscura in palude.

d) Huius positionis videtur esse Damascenus, lib. II. suarum *Sententiarum*, * seu *De Orth. Fid.* c. 3 *, dicens: *Angelus incorporeus et immaterialis dicitur, quantum ad nos; omne autem comparatum ad Deum, qui solus immaterialis est, grossum et materiale invenitur.*

e) Huius opinionis videtur Commentator fuisse, qui dicit super *Metaph.: Causa potentiae in rebus, in quibus est potentia, est materia.*

f) Huius opinionis videtur Rabbi Moyses, qui dicit in lib. qui intitulatur *De benedicto Deo: Esse* (inquit), *quod est*

in potentia ad aliquid, necessario habet materiam, quoniam potentia est in materia.

(27) 217. — **Quare substantiae spirituales dicantur non habere materiam.** — Est autem advertendum, quod substantiae spirituales dicuntur aliquando *non habere materiam: tum* quia earum materia non est similis materiae corporali, quae a Philosophis *materia* communiter appellatur: *tum* quia, ut dicit Boetius, *de Unitate et Uno*, et declaratum est XI conclusione, forma spiritualis propter suam actualitatem unitur etiam *(tam?)* intime materiae, quae trahit eam ad se, in tantum ut totum appareat ut forma, ut dicit Boetius, cap. 1, de radio intrante per primam vitream: *tum* quia operatio earum propter talem materiam non impeditur, eo quod materia est quasi absorpta ab actualite formae.

(28) 218. — **Deus potest facere substantiam aliquam sine materia.** — Non autem intendo negare, quin Deus facere posset aliquam substantiam spiritualem sine materia; sed dico, quod talis nullo modo esset *passibilis*, nec secundum aliquem modum *alterabilis*. — *a)* Primo, quia sicut si Deus faceret materiam per se existere absque forma, materia *nihil ageret*, quia quamvis compositum agat, potentiam tamen activam habet a forma, sic forma existens absque materia omnino *nihil pateretur;* sicut enim forma est principium actionis, sic materia passionis.

b) Secundo, quia aut haberet potentiam passivam *realiter distinctam* a substantia formae, et tunc necessario est materia, quia passivum et activum sunt essentiae distinctae sicut materiae et formae: aut illa potentia passiva *differt* a forma *sola ratione*, ut scilicet forma dicatur potentia, vel posse pati, ut habet aspectum ad tales actus, vel tales qualitates. Et hoc est impossibile propter duo: *primo*, quia sicut in essentia *materiae* non fundatur potentia *activa*, sic nec in essentia *formae* potentia *passiva: quia etiam* posse *agere* et posse *pati* videntur inter se distingui sicut materia et forma. Nunc autem essentia formae est distincta ab essentia materiae. Et etiam dato quod secundum rationem distinguantur illa forma et illa potentia, aut *potentia* se habet in ratione fundamenti respectu formae; quod non potest esse, quia dicit rem per modum fluentis, inhaerentis,

et accidentis: aut *forma* se habet in ratione fundamenti respectu formae; quod est impossibile, quia duarum potentiarum oppositarum non videtur quod sit unum reale fundamentum, sicut calidi et frigidi: sed forma est fundamentum potentiae activae; ergo non erit fundamentum potentiae passivae; ergo non puto quod talis res aliquid ageret, quia tunc nec motum susciperet, nec aliquid pateretur.

§ 3. *Solvuntur obiectiones.*

(29) 219. — Obiectio I. — *Si instas*, quod voluntas movet seipsam: ergo idem simplex est fundamentum potentiae activae, et passivae; *respondeo:* non; quia si voluntas sit idem re quod substantia animae, ut multi dicunt (1), tota anima ut activa movet voluntatem per suum formale: recipit autem volitionem per suum materiale; sed si anima esset simplex forma, neque vellet, neque intelligeret.

220. — Obiectio II. — *Si instes*, quod in brutis anima est simplex, et potentia recipit actum; *dico*, quod falsum est; quia utitur organo corporali in actione sua; et si esset separata anima bruti, nullo genere alterationis aut motus alteraretur, nisi quia posset annihilari: annihilatio autem non est alteratio *in subiecto*, sicut nec creatio; unde si anima rationalis non esset composita, * ex materia et forma sensu supra explicato *, nec vellet, nec intelligeret separata.

(30) 221. — Obiectio III. — *Si instes*, quod accidentia, quae sunt formae simplices, ut in Sacramento Altaris, recipiunt alterationes: ergo a simili forma substantialis separata, si per se existat; *respondent aliqui*, quod in illis accidentibus est triplex genus motus: unus ad *situm;* et ratione huius materia non egent, quia ratione suae functionis potest res moveri ad situm, absque eo quod habeat materiam, quia nec est ad hunc motum materia necessaria, nisi propter motum naturalem rectum, qui requirit gravitatem et levitatem, quae fundantur in materia naturali. Et quia grave et leve, quae sunt dispositiones ad motum rectum, manent in speciebus,

---

(1) Quorum antesignanus est ipsemet Doctor Subtilis, pluribi, maxime infr. q. XI. per tot. — *Oxon.* II. d. 16. — IV. d. 44. q. 2. n. 5.

ideo talem motum habent. — Est *alius* motus *alterationis*; et hic duplex: quidam circa qualitates, quae sunt in *tertia specie* (1), cuiusmodi sunt albedo et nigredo, calidum et frigidum; et in istis est alteratio, quia quamvis non habeant *materiam*, in qua sint, ac per hoc quoad hoc operatio sit miraculosa, habent *quantitatem divisam*, quae tenet rationem *subiecti* immediati ad tales alterationes recipiendas; unde supposita quantitate, per se tales alterationes sunt in eis naturales. — Est *aliud* genus alterationis circa qualitates *quartae speciei*, ut circa rarum et densum, in quibus non fit transmutatio *per se*, ut dicitur *VI. Physicor.*; in illis enim qualitatibus, quae sunt de tertia specie, tantum fit alteratio *per se*: in rarum autem et densum fit transmutatio *per quantitatem*, inquantum scilicet transmutantur a magis in minus, et e contrario; ideo illae species possunt alterationem a raro in densum recipere, quia etiamsi non habeant vere materiam, habent ipsam quantitatem, quae miraculose per se stat pro *subiecto*. — Et sic patet, quod motus, qui fit naturaliter in eis, in qualitatibus tertiae speciei habet subiectum: hoc autem non esset dare in illa forma simplici, quam tu dicis Deum posse facere (2).

(31) 222. — Obiecto IV. — *Si ad hoc instes*, quod est ibi motus in quantitate a magis et minus, et tamen quantitas nec habet subiectum, nec aliquid pro subiecto; *respondetur*, quod ille motus est in quantitate sicut in subiecto; nihil enim prohibet, quin idem re sit secundum diversas rationes *subiectum* motus et *terminus a quo*, vel *ad quem:* dimenmensio enim ut est terminata est terminus *a quo* et *ad quem;* ut vero est interminata est subiectum manens commune sub utroque termino.

§ 4. *Solvuntur argumenta opinionis negantis.*

(32) 223. — Solvitur ratio communis n. 199. — Hic visis, patet quod rationes ad oppositum non concludant. *Primo*, ratio

---

(1) Cf. nostrum *Lexicon Scholast.* Distinct. vv. *Qualitas* in suis diversis acceptionibus. — Doctor. *Oxon.* I. d. 3. q. 6. n. 32. — d. 17. q. 3. n. 7. — II. d. 13. n. 3. — IV. d. 6. q. 10. n. 14.

(2) Ut praedicta plene intelligantur oportet consulere Doctorem in *Oxon.* IV. d. 12. per tot. — *Report.* ib.

communis, quae dicit quod nec mutatio ad *situm*, nec mutatio secundum *voluntatem* docet in eis esse materiam, dico, quod falsum est; quinimo utraque id probat.

a) Quod autem dicitur, quod mutatio rei *ad situm* convenit ei *quia finita*, dico, quod in motu *locali* duo considero: *unum*, quod res quae movetur *non est simul in duobus*; et hoc bene habetur ratione limitationis et *finitionis*; *secundum*, quod res quae tali motu movetur sit *in se susceptiva illius motus*; et hoc, ut ostendi, non potest aliqua creatura per rationem formae.

b) Quando etiam dicit, quod si haberet formam in materia, nullam formam materialem cognosceret, quia oportet susceptivum aliorum ab iis esse denudatum, dico, quod susceptivum oportet esse denudatum ab esse *materiali* et *corporali*, quod habent in re extra illa, quorum species et intentiones recipit: unde vitrum coloratum species colorum non recipit: intellectus autem non habet talem materiam corporalem, qualem habent formae materiales (1).

Patet etiam, quod si haec ratio valeret in intellectu, intellectus seipsum non intelligeret, nec sui ipsius speciem reciperet, imo secundum hoc nullam formam et nullam Intelligentiam intelligeret: sicut enim oportet esse denudatum *materia*, ut recipiat vel cognoscat *materialia*, sic oportet secundum hoc esse denudatum *forma*, ut cognoscat *formalia*.

Causa autem quare habens materiam spiritualem, ut Angelus, vel anima, potest recipere speciem rei spiritualis,

---

(1) *De Anima*, q. 15, n. 9, ubi ita pergit: « *Vel aliter*, dicendum, quod receptivum dicitur aliquid recipere vel secundum esse *naturale*: et sic oportet illud esse denudatum a natura recepti: vel secundum esse *intentionale*: et tale, si est receptivum *organicum*, necessarium est ipsum denudari a natura recepti: non *totaliter*, sed ab excellentia recepti: sicut sensus tactus ab excellentia tangibilium: si autem est receptivum *non organicum*, ut intellectus, *maior* non est vera; quia tunc denudaretur a propria natura, cuius intellectum potest recipere.

« Sed, quare magis receptivum *organicum*, quam *non organicum*? Dicendum, quod in corporalibus receptivum habet oppositam dispositionem respectu recepti, sicut recipiens colorem *intentionaliter* debet esse *non determinatum*: sed color receptus *materialiter* in obiecto habet esse *terminatum*. — Similiter sensus est in *medietate*: obiectum autem in excellentia: non sic autem in intellectu; ideo, etc. ».

habens autem colorem non potest recipere speciem coloris, est quia verus et realis color impedit diaphaneitatem ratione grossitiei, qua indiget multiplicatio et receptio coloris; species autem rei spiritualis non indiget tali receptivo.

(33) **224. — Solvuntur rationes adductae pro immaterialitate Angeli n. 200**. — *a)* Quod *secundo* arguit in speciali de *Angelo*, quod materia non distinguitur [n. 200 *a)*] nisi per quantitatem, *respondeo:* distinctio primae materiae duobus modis potest intelligi: vel quia *ex una materia praeexistente fiant duae*, sicut cum divido panem; et isto modo materia non est distinguibilis sine quantitate; nec propter istum modum ex aliquo, scilicet praeexistenti, multiplicantur Angeli: vel ita quod *haec* materia vel *ista distincte creentur*, et *ex creatione in duobus Angelis*, aut simul aut divisis creationibus, *distinguantur:* et isto modo non est distinctio per quantitatem; et ita distinguuntur materiae in Angelis.

(34) *b)* Ad tertium [n. 200 *b)*]: operatio cuiuslibet rei est secundum modum substantiae eius, etc. *Dico*, quod materialiter habet haec propositio falsitatem, et secundum unum modum, qui falsus est, accipitur in proposito. Si enim intelligatur, quod operatio est secundum modum substantiae, *quantum ad materialitatem et immaterialitatem*, sicut etiam ad propositum accipitur proprie, patet quod falsa est, tam in cognitione *sensitiva*, quam * in * *intellectiva*. — Quod sit falsa quoad cognitionem *sensitivam*, patet per Philosophum, qui dicit, quod *sensus* est susceptivus specierum *sine materia;* et tamen anima sensitiva et omnis eius potentia est *materiae alligata*. — In *intellectu* etiam patet falsitas; quia intellectus recipit speciem, quae *est universalis* in repraesentando multa singularia; et tamen intellectus *nullo modo est universalis*. — Si autem intelligatur ly *secundum modum*, quod *nobiliori* substantiae *nobilior* debetur operatio et operandi modus, verum est; sed tunc nihil ad propositum.

Unde sicut potentiae sensitivae materiae alligatae recipiunt speciem sine materia, sic intellectus, quamvis sit forma in materia, recipit speciem sine materia.

Unde cum dicitur, quod intellectus *abstrahit a materia*, verum est: *corporali*, magis etiam quam sensus, et

quia spiritualius species recipit; non tamen sequitur propter hoc, quod res materiales non intelligat.

(35) **225. — Solvuntur rationes adductae pro immaterialitate animae ad n. 201.** — *a)* Ad illud de *Augustino* [n. 201 *a*] dicendum, quod intendit ut vis: non est facta ex materia corporali, vel spirituali *praeexistenti*.

b) Ad aliud [n. 201 *b*], quod anima est forma corporis; *dico* quod *tota* anima ex materia et forma composita est forma corporis (1). — Quod tu *dicis* quod materia est tantum potentia, forma actus; *dico*, quod quamvis materia animae *in se* considerata sit tantum in potentia, *ut informata* tamen sua forma *actus* quidam efficitur, per quem materiam informare habet, non *a se*, ut bene concludis, sed *a sua forma* (2).

(36) Quod autem aliqua talis forma sit, ostendo *ratione* et *similitudine*. Invenitur in universo forma, cuius ambitum *excedit* materia, ut forma corporalium; non enim una forma terminat totam potentiam materiae: est *alia* forma, cuius ambitus *aequatur* suae materiae, ut forma corporum coelestium; ergo ad perfectionem universi est dare *tertiam* formam, cuius ambitus *excedit ambitum suae materiae*, qualis est forma rationalis animae, quia non solum ad materiam suam spiritualem, imo etiam ad materiam corporalem informandam se extendit. — *Simile* patet, quod sicut materia simul cum aliqua forma est totum materiale respectu ulterius formae, ut corpus mixtum et complexionatum respectu animae, et sic anima simul cum materia, ut est in rationali anima, respectu alicuius materiae ut corporis.

---

(1) Quod late demonstrat infr. q. IX.

(2) « Dicendum, quod secundum diversos gradus in formis *plures* formae possunt unam materiam iam informare, per hoc, quod forma praecedens tenet se ex parte materiae, et hoc terminat potentialitatem eius, disponendo ipsam ad formam sequentem; sicut e converso, una forma potest plures materias informare, per hoc, quod altera se tenet ex parte formae, scilicet illa quae est sibi immediatior et intimior. Et sic *totum compositum ex forma et materia animae* informat corpus: non ratione materiae, sed tantum ratione formae principaliter informantis materiam propriam ». — *De Anima*, q. 15. n. 10.

(57) *c)* Quod dicis [n. 201 *c*], quod forma perficiat materias diversorum generum; *dico*, quod non est inconveniens, quod unus actus perficiat duas potentias diversorum generum *habentes ordinem*, ut dictum est de duplici materia (1).

d) Ad aliud [n. 201 *d*], *unumquodque recipitur in alio per modum recipientis* etc.; *dico*, quod illa uno modo est vera, ut expositum est in mixtis; alio modo falsa. — Quod autem *additur*, quod anima cognoscit lapidem absolute; *dico*, quod cognoscit absolute, id est inquantum *lapis*, et cognoscit etiam inquantum *hic* lapis: unde quod forma lapidis inquantum huius lapidis sit in intellectu, nihil prohibet ipsum habere materiam spiritualem; sed non talem, qualis est materia lapidis extra.

e) Ad aliud [n. 201 *e*], * dico *, quod omnis forma quae in intellectu recipitur est singularis in *essendo;* universale enim non existit, nisi in consideratione intellectus; quod autem in intellectu sit forma universalis in *repraesentando* non est propter intellectus immaterialitatem, sed propter eius eminentem, altam et abstractivam virtutem, quam non habet sensus (2).

f) Ad aliud [n. 201 *f*] quod omnis compositio, quae advenit alicui post suum esse completum, est accidentalis: anima autem post compositionem primam, sicut nec completum esse habet sine corpore, sic nec sua compositio est terminata.

Ad alia patet solutio ex dictis.

---

(1) Vel aliter: « Non est inconveniens, eamdem formam perficere plures materias, si in perficiendo excedat suam vel aliam materiam. Sic de anima respectu corporis; videmus enim, quod anima per diversas perfectiones unam partem corporis perficit, et aliam etiam aliter dispositam. Sic in proposito, non videtur inconveniens, quod per formam eius perficiat diversas materias *non aeque primo*, et quae non sunt totaliter unius rationis; quia una est corporalis, alia non ». — *De Anima,* q. 15. n. 11. — Cf. *Oxon.* IV. d. 11. q. 3, ubi diffuse agit de pluralitate formarum in eodem composito.

(2) Vid. aliam solutionem in lib. *De Anima,* q. 15. n. 10.

QUAESTIO VIII.

Utrum, supposito quod in omnibus substantiis, tam spiritualibus quam corporalibus, sit materia, an sit in omnibus eadem secundum eamdem rationem univocam?

(1) 226. — **Divisio Quaestionis.** — Respondeo: circa istam *quaestionem primo* inquirendum est de materiae entitate: *secundo*, de potentialitate: *tertio*, de eius primitate: *quarto*, de unitate: *quinto*, de eius formabilitate: *sexto*, de eius subsistentia et stabilitate.

ARTICULUS I.

DE MATERIAE ENTITATE.

227. — **Essentia dupliciter dicitur de creatura.** — Circa materiae *entitatem* est sciendum, quod essentia variis modis dicitur de creatura. *a) Uno modo* secundum rationem *determinatam* alicuius generis; secundum quem modum dicimus, *hic* est *homo*, vel *corpus*, vel *albedo*, vel *quantitas*. Et hoc convenit cuilibet enti, sive existat in actu, sive in potentia, sive per suam essentiam; nam quaelibet res reponitur in *determinato* genere per suam *essentiam*, non per suum actum *existentiae;* res enim sive sit, sive non sit, est res de genere substantiae; et tale ens significatur, quando dicitur quod *ens* dividitur in decem Praedicamenta. Omnis autem creatura vel essentia dicitur *esse* vel *ens* isto modo, secundum quod habet aspectum ad Deum ut ad causam *exemplarem*, inquantum scilicet habet in Deo ideam, secundum quam est factibilis. — Et secundum istum modum illa solum sunt *non entia*, quae non habent in Deo rationem idealem, qualia sunt impossibilia esse, vel figmenta, ut *Tragelaphus* et similia.

b) Alio modo dicitur res *esse simpliciter*, sumpto *esse secundum adiacens*, ut cum dico, *homo est*, vel *rosa est*. Et hoc dicitur de re non per suam essentiam: non enim

homo *humanitate* est, alioquin homo semper esset actu, cum homo semper sit homo; sed dicitur esse, inquantum est *effectus* Dei, vel alicuius producentis, quia per actionem aliquam dat ei esse *actuale*, non esse *essentiae*; nullius enim actus terminus est quod homo sit *homo*, cum habeat hoc per essentiam suam; sed quod homo *actu* sit, hoc est a creatione, vel a generatione. — Et istud *esse* habent creaturae quae procedunt vel immediate vel mediantibus agentibus creatis, ut respiciunt Deum in ratione causae *efficientis*. — Et secundum istum modum dicuntur *non entia* non solum impossibilia fieri, sed etiam illa quae secundum * *primum* * modum possunt dici entia, ut *rosa corrupta*, secundum istum modum, non est ens.

(2) 228. — Qualiter « ens » de substantia et accidente dicatur. — Ex quo est advertendum diligenter, quod cum hoc, quod Philosophi ab eodem dicant rem *esse*, et esse *hanc*, quia quaelibet res est haec per suam essentiam et materiam, ita dicunt quod quaelibet res est *ens* per suam essentiam; et quia, ut patet, diversae sunt rerum essentiae, ut *substantiae* et *accidentis*, ideo dicunt quod *ens aequivoce* praedicatur de substantia et accidente. — Theologi autem dicunt, rem esse, non ab essentia, sed ab actu *existentiae*, quem non habet aliqua creatura, nec habere potest, nisi *ab alio;* et hac eadem ratione qua accidens non potest tale esse habere de se, eadem ratione nec Angelus, quia omnia sunt *de nihilo*. Ideo non dicunt, quod *ens*, quod dicitur ab *esse*, aequivoce dicatur de substantia et accidente, imo *univoce* (1), quamvis tale esse varietur in rebus, secundum variam imitationem divinae perfectionis; ita quod ratio *entis* dicitur vario modo de entibus, secundum quod respiciunt Deum sub ratione causae *exemplaris*, non sub ratione causae *efficientis*. Ratio enim *exemplaris* in Deo est *alia* et *alia*, secundum rationem, sicut ratio idearum; sed ratio *efficientis* est *omnino eadem* in Deo, et re, et ratione, respectu omnium quae pro-

---

(1) Ad recte intelligendam Doctoris doctrinam de *univocatione* entis *a)* ad Deum et creaturas, *b)* ad substantiam et accidentia, confer ipsum in lib. *De Anima*, q. 21. — *Oxon.* Prol. q. 4. n. 45. — I. d. 3. q. 2. n. 6. seqq. — q. 3. n. 11. seqq.

ducit. Esse *simpliciter* et actuale respicit Deum ut *efficientem*; esse vero *hoc*, vel *illud*, per quod res est in genere, respicit ipsum sub ratione causae *exemplaris*; imo *vario modo* competit rebus tale esse; esse vero simpliciter habet res *univoce* et *uniformiter*. — Nec propter hoc sequitur, quod quodvis esse simpliciter entium conveniat omnibus rebus univoce; et propter hoc *ens*, quod ab *esse simpliciter* dicitur, sit genus (1), quia ratio differentiae est extra rationem generis: nihil autem potest participare per esse per aliquam rationem, quod sit extra rationem *huius* entis, seu *actualis existentiae*; et ideo tale *ens simpliciter* vocari potest.

(3) 229. — **Materiae esse triplex.** — Ex praedictis apparet, quod in *materia* possumus considerare *triplex* esse (2), scilicet *simpliciter*, et esse *aliquid* in *duplici* differentia.

230. — **Materiae primum esse.** — Esse *simpliciter* seu *actualiter* habet materia inquantum est *effectus Dei*, ut scilicet est res quae producitur in genere substantiae: item, vere creata, et extra nihil, posita in composito per actum creationis: vere ens in actu, distinctum a forma (3), sicut ostensum fuit in *primo articulo praecedentis quaestionis* [n. 191.]. — Nec tamen (ut ibi [n. 192.] complete ostensum fuit), quamvis materia sit in actu, et existens actu, propter hoc sequitur, quod sit *actus*, nec quod sit in actu sive existens in actu *univoce* cum forma. Materiam enim esse et formam esse actu *modis oppositis* eis convenit, ut ibi dixi. Forma enim (ut ostendi) essentialiter est *actus*; materia autem nullo modo potest dici *per se* alicuius actus. Dico *per se*, quia actuata aliqua forma, potest dici alicuius actus et forma, ut ostendi [n. 224 *c)*] in solutione unius argumenti de rationali anima. — Unde, ut ibi patet, sive materia sit *potentia*, seu in *potentia*, non excluditur, quin sic sit actu vere existens in composito; sed quod *nullius secundum se*

---

(1) *Ens* non esse genus, etsi sit univocum, docet et ostendit Doctor in *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 14 seqq. — *De Anima,* q. 21. n. 11 seqq. — *QQ. Metaph.* lib. IV. q. 1. per tot.

(2) Cfr. *Oxon.* II. d. 12. q. 2. n. 9. — *Report.* ib. q. 1. — *QQ. Metaph.* lib. VII. q. 5.

(3) *Oxon.* ib. q. 1. n. 11. — *Report.* ib. n. 12.

est *actus*. Quia etiam esse actu non sibi convenit ut formae, propter hoc dicitur *potentia* et *in potentia*.

(†) 231. — **Materia triplici esse privatur.** — Potest etiam materia dici *in potentia* propter negationem *triplicis* actus, scilicet: propter negationem actus qui est *actualiter per se subsistere*, et actus qui est nostrum *intellectum directe movere*, et actus qui est *operationem elicere* perfective per se.

a) Materia enim, saltem per naturam, non potest per se subsistere (1); et sic privatur actu qui debetur *supposito*.

b) Nec movet sensum, nec intellectum *directe* (2), ut dicit Augustinus, *lib. De natura bonis*, cap. 18. *Sed Hyle* (inquit) *dico quamdam penitus informem, et sine qualitate materiam, unde istae, quas sentimus, qualitates formantur, quae non per aliquam speciem sentiri, sed per omnimodam speciei privationem cogitari vix potest.* Hoc idem dicit Aristoteles, *I. Physic. text. 69. Subiecta*, inquit, *natura scibilis est, secundum analogiam, sicut cum ad statuam aes*, etc.

Hoc idem patet *ratione:* quia cum intellectus noster sit finitus, et carne obscuratus, sicut nec *actualissima* intelligit perfecte, ut Deum, per suum excessum, sic nec illa quae *modicum habent de entitate*, propter eorum defectum, cuiusmodi sunt materia, tempus et similia; et sic privatur ab eis actus *perfectae essentiae* proportionaliter ad movendum *intellectum* nostrum *directe*. — Nec etiam movebit aliquem *sensum*; quia qualitates sensibiles non fundantur nisi in corporibus: ratio autem corporis est extra rationem materiae de se; et isto modo privatur a materia actus qui debetur *accidentibus*.

c) Privatur etiam *tertio* ab ea actus qui est *operatio* (3): non enim est principium agendi, sed patiendi, quia, ut dicitur *III. de Anima, text. 10.*, *Agens semper praestantius est passo.* Quod est sic intelligendum, non quin aliquando

---

(1) Posse autem ex potentia divina existere absque forma, pluribi docet Scotus, maxime in *Oxon.* II. d. 12. q. 2. — *Report.* ib. et infr. art. VI.

(2) Cf. Doctor. *Physic.* I. q. 20. n. 6. — *Oxon.* II. d. 12. q. 1. nn. 9 et 19 seqq. — q. 2. n. 7. — III. d. 22. n. 10 et 16.

(3) Cfr. locc. citt. et *Oxon.* I. d. 19. q. 2. n. 8.

nobilius patiatur ab ignobili, si totum agens ad totum passum comparetur, sed quia numquam pateretur passum ab agente, nisi aliquod principium ignobilius esset in eo, illo per quod agens agit. Unde numquam ignis pateretur ab aqua, nisi in igne esset aliquod ignobilius principium formae aqua, cuiusmodi est materia. Cum igitur materia de se sit infimum ens, et hoc minus habeat de entitate quam aliquod principium, nullo modo potest esse principium activum respectu alicuius; et sic privatur ab ea actus qui debetur *formae*. Nam apparet, quod materia habet unum esse tale, scilicet simpliciter, seu in actu, ut est effectus Dei in composito, et tamen ille actus non excludit, quin sit de se *potentia*.

(5) 232. — **Materiae secundum esse.** — Habet *etiam* esse *hoc* vel esse *tale*; et hoc sub *duplici differentia:* habet enim unum esse, inquantum est omnium formarum quaedam *capacitas*, secundum quod dicit Augustinus, *De vera Religione, cap. 18. Bonum* (inquit) *est enim esse formatum, non nullum; ergo bonum est et capacitas formae*. Et *De natura boni, cap. 18. Habet* (inquit) *enim et ipsa capacitatem formarum, nam si capere impositam ab artifice formam non posset, nec materies utique diceretur* (1). Istud autem tale esse non habet materia ut est effectus quidam, sicut dixi de alio primo esse *simpliciter* et actuali, sed *a sua natura*, quae est differens per essentiam a forma, et ab omni alia re; et habet tale esse, et respicit Deum in ratione *formalis* esse, ut habet *ideam* secundum rationem in Deo distinctam, iuxta et secundum quam talis capacitas formabilis est. Et de tali esse est verum dicere, quod illorum *esse* sunt diversa, quorum essentiae sunt diversae, quia tale esse est esse *essentiae*.

233. — **Materiae tertium esse.** — Esse autem *tertium* habet materia per illud quod *recipit per formam*. Omne enim quod essentialiter unitur alicui actum suum ei communicat, ut anima corpori vitam, sensum, et motum, et similia. Et quia, ut dictum est *in praecedenti quaestione* [n. 194], forma de ratione sua est perfectio quaedam *determinata*, sicut materia res quaedam seu capacitas *indeterminata*, ideo ma-

(1) Vid. *Oxon.* I. d. 36. n. 15 et II. locis citt.

teria a forma recipit esse *determinatum*, sicut ipsa forma est gradus determinati. — Unde uterque actus praedictus materiae est *in potentia* respectu istius *tertii* actus, quem habet a forma, sicut a suo formali. Esse autem *actuale* non habet ab ipsa formaliter; nec enim materia formaliter per formam est actu, sed per formam est *talis*, puta *lignea*, vel *terrea*, sicut cera non est cera per impressionem talem vel talem, sed est *talis*, puta imago *istius* vel *illius*.

Sic ergo patet de esse *essentiae* * materiae *, et *in se*, et *respectu ad formam*.

ARTICULUS II.

DE MATERIAE POTENTIALITATE (1).

(b) 234. — Praemittendum. — *Secundum* est videre de *potentialitate* materiae respectu sui subiecti, quod est *materia*. Non etiam inquiro hic de potentialitate *secundum rationem*, quae opponitur *actui*, sed de illa potentia, quae est *in potentia* respectu *receptionis formarum*.

235. — Quid materia — quid eius potentia. — Ad videndum ergo naturam huius potentiae, est sciendum, quod *materia* et sua *potentia*, per quam est formarum substantialium *susceptiva*, sunt omnino idem *re*, differentia solum *ratione*. *Materia* enim de ratione sua nominat substantiam quamdam actu in composito existentem, cuius actualitas est imperfecta, et actualitati omnis formae opposita. Unde nominat illam substantiam modo *absoluto*, absque respectu positivo ad aliud. — *Potentia* vero passiva materiae nominat ipsam eamdem substantiam *sub respectu* ad formam, sub indifferentia tamen ad omnes, et hoc inquantum nec est in *motu*, nec inquantum est in *transmutatione* ad aliquam istarum; nec inquantum est in *actu* sub aliquo illorum; nec ut *determinata* seu disposita ad receptionem alicuius illarum; nec ad unam potius quam ad aliam; et sic potentia passiva nominat materiam *sub respectu* ad formas. Unde non est

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 11 seqq. — *Report.* ib. q. 1. per tot. — *QQ. Metaph.* lib. VII. q. 5.

aliud quam *respectus fundatus in materia;* et hoc ex essentia materiae, non ex aliquo superaddito materiae: sicut similitudo habet esse in homine albo, ex respectu ad alium album, per albedinem quam habet in se. Et hoc est potentia *pure passiva*, ad quam habet reduci omnis ratio potentiae *passivae*, ut determinat Philosophus in *IX. Metaphysic. text.* 2 (1).

236. — Sunt idem re — differentia solum ratione. — Quod autem ista potentia sit idem re cum materia, sola ratione differens, modo iam dicto, sic potest patere.

(7) 237. — Probatur primo. — *a) Potentia duplex.* — Secundum Philosophum, *IX. Metaphysic. supra citat.*, *duplex* est genus *potentiae*, scilicet *activae* et *passivae*, ad quod omnes aliae potentiae reducuntur (2). — Est autem advertendum, quod haec duo genera potentiarum sunt in aliquibus *primo* et *per se* et *per essentiam*, non *participative* per quamdam attributionem et reductionem ad illa prima.

b) Potentia activa primo et per se in solo Deo. — Potentia enim activa *primo* et *per se* invenitur in primo agente, scilicet in Deo, in quo sua *potentia* activa est ita pura, quod est *idem* quod sua *essentia*, solo respectu secundum rationem differens ab ea, Cuius ratio est, quia aliter necessario faceret in eo compositionem; quod est impossibile in Primo, quia cum partes praecedant naturaliter compositum, Primum non esset simpliciter primum; tunc primum agens non ageret per se, sed per aliud sui, et ita non esset omnino agens primum (3). Et cum omnia reducantur ad primum sui generis, sequeretur, quod illud agens, quod dicis primum, reduceretur ad agens per essentiam, et potentia illius ad potentiam agentis per essentiam. Cum igitur non sit processus in infinitum, oportet dare primum agens, quod agit per suam essentiam, in quo *potentia activa* est *idem*

(1) Vid. exposit. Doctoris n. 3 seqq.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 20. n. 3 et nostr. *Lexicon Schol.* Distinctiones, v. *Potentia,* in suis variis acceptionibus.

(3) Omnimodam Dei simplicitatem docte demonstrat Subtilis in *Oxon.* I. d. 8. q. 1. — *Report.* ib. q. 4. — *De Primo Princ.* c. IV. — *QQ. Metaph.* l. XIII. qq. 5, 6, 14 et 15. In q. 5 cit. ex professo evincit in Deo esse potentiam *activam,* nullimode vero potentiam *passivam.*

re cum *essentia*, solum ratione differens, et comparatione, ut dicatur essentia *absolute* considerata, potentia *per respectum* ad illa quae potest producere.

(8) *c) Potentia passiva e contra in materia prima.* — Similiter dico eisdem rationibus, quod potentia passiva *primo* et *per se* invenitur in alio extremo, scilicet in materia prima, in qua sua *potentia passiva* est ita pura, quod omnino est *idem re* quod *substantia* materiae, sola ratione differens, ut dictum est, ita quod nullam compositionem *realem* faciat cum materia. — *Nec propter hoc potest concludi*, quod simplicitas materiae sit divina simplicitas; quia simplicitas materiae non est adeo simplex, quin *a)* alteri sit componibilis; quin *b)* etiam a forma, quantum ad actum *subsistendi* et *determinati* generis, dependeat; quin *c)* item in ea esse simpliciter, seu esse actu, quod habet a terminante, sic a sua essentia differat, quod non sit de eius intellectu; quae omnia sunt extra divinam simplicitatem.

d) Omnia autem entia per se subsistentia inter materiam, potentiam et Deum, habent *actum potentiae passivae admixtum* secundum magis vel minus.

238. — Probatur secundo. — Est igitur potentia passiva in materia prima, ita per se primo et pura, quod omnino est *idem re* quod ipsa essentia. Cuius ratio est, quia si *re* a materia *differret*, esset *accidens*, vel *forma* quaedam in materia recepta, et materia esset *in potentia* ad eius receptionem; et de illa *potentia* ad receptionem praedictae potentiae esset eadem quaestio, et procederetur in infinitum; vel est dare illam potentiam passivam, quae est *idem re* quod esse in materia.

239. — Probatur tertio. — Item, videmus potentiam passivam inesse rebus secundum magis vel minus: hoc autem non potest esse, nisi secundum maiorem vel minorem elongationem ab illo cui per se et essentialiter inest; ergo oportet dare aliquid *per essentiam suam* sic passivum: hoc autem non est forma, nec aliquid compositum, quia per formam non est passivum; ergo est materia.

(9) 240. — Probatur quarto. — Item, sicut arguebatur de Primo agente [n. 237 *b)*]: si materia non est passibilis per suam substantiam (et loquor de passione, quae est *formae*

receptio, quia, ut ostendam, ad istam reducitur omnis alia passio et receptio), sed patitur *per aliud* a se, materia non est principium passionis, quia principium in quolibet genere *per se* est tale, et non per aliud: nisi enim sit dare primum, non est dare postremum, et si non est primum patiens, non est patiens secundum magis et minus: nullum autem tale est, nec excogitari potest quidem aliud a materia, quod sit primae formae susceptio, cum ipsa sit *capacitas* quaedam *formarum*, secundum Augustinum citatum (1).

241. — **Probatur quinto.** — Item, ostensum fuit *in praecedenti quaestione* [n. 195], quod forma per essentiam suam est; cum enim actualitas formae non sit actualitas *infima* (talis enim est prope nihil), ergo actualitas formae naturali ordine praesupponit *minorem*, scilicet materiae, quae est *prope nihil;* imo forma, quia habet *ante se* cuius sit actus, essentialiter *actus* dicitur. Per oppositam rationem, cum materia sit *prope nihil*, non habet *ante se* cuius sit perfectiva et determinativa; *nihil* enim a nullo perficitur, vel determinatur, ideo materia *actus* non potest dici. Sicut ergo forma per suam essentiam, non per aliud re ab ea differens, est *actus perficiens materiam*, sic materia semper *per suam essentiam* est *potentia receptiva formae.*

242. — **Probatur sexto.** — Item, materia et forma realiter ab invicem differunt, sicut actus et potentia: sed relativum ad correlativum refertur *inquantum tale*, ut album dicitur *simile* inquantum album; ergo materia *inquantum materia* refertur ad formam: sed non refertur ad eamdem, nisi inquantum ea potest informari et eam recipere; ergo *inquantum materia* formam potest recipere: si autem potentia illa esset *alia re a materia*, non reciperet *inquantum materia*, quia reductio dicit causam essentialem praedicati in subiecto.

(10) 243. — **Probatur septimo.** — Item, si talis potentia *re differret* a materia, cum talis potentia formae receptiva sit potentia prima, quam potest quis in materia percipere, non potest alterari, vel aliter mutari, nisi ut formam recipit, hoc est nisi ut est *sub forma;* igitur amota per intellectum illa

---

(1) Quem citat etiam in *Oxon.* I. d. 36. n. 15.

substantia a potentia materiae, quaero, quid est materia? Non *accidens*, cum sit pars substantiae; ergo est *substantia*: ostensum est enim *in praecedenti quaestione* [n. 191], quod non est nihil, imo dicitur *ens*; et non est *potentia*, uti tu dicis; nec *in potentia* ad aliud, *nisi per potentiam*, quam in se habet, respectu illius; ergo necessario est *actus purus* in sua essentia.

244. — Probatur octavo. — Item, quodlibet dicitur *tale* per naturam primi, ut esse *calidum* per naturam primi calidi, *II. Metaph. text. 4. et inde* (1); ergo omnis particularis et contracta materia dicitur *talis* per naturam *primae* materiae: sed in omnibus generibus, sive in arte, sive in natura, illud dicitur *materia*, quod *de se* est *indeterminatum*, ut *lignum* respectu *scamni*, et *granum* et *semen* respectu *fructuum*, vel *membrorum:* ita dicitur *I. Physicorum, text. 69. Subiecta natura scibilis est per analogiam ad formam, et habet materia informis priusquam formam suscipiat, ut aes ad statuam, lignum ad lectum* (2); ergo materia prima *de ratione sua*, non per aliud *distinctum re*, est indeterminata: sed hoc est esse *in potentia passiva*, sicut esse determinatum esse actu; ergo materia *de se* est potentia et in potentia.

(1) 245. — Corollaria. — *a) Materia est principium omnis passionis.* — Ex his patet, quod cum omnis alia passio sit in recipiendo actionem, subiectum autem actionis non sit nisi *compositum*, quia, ut dicitur *I. Physicorum, text. 80. Subiecta quidem materia cum forma causa est omnium accidentium* (3), quia omnis alia passio vel receptio praesupponit naturaliter compositum ex materia et forma; et quia compositum naturali ordine praesupponit *partes;* patet, quod omnis potentia receptiva alicuius *accidentis* praesupponit potentiam receptivam *formae substantialis;* quia omne posterius reducitur ad prius, omnis potentia receptiva reducitur ad potentiam materiae, quae est potentia ad formam substantialem. Et quia illa potentia est idem quod materia,

---

(1) Vid. exposit. Doctor. n. 7 seqq.

(2) Vid. Doctor. *Physic.* I. q. 20, et eius exposit. ad cit. text.

(3) Vid. exposit. Doctor.

patet quod *materia naturaliter est principium omnis passionis*. Et dico *naturaliter*, propter alterationem quae fit in accidentibus Sacramenti Altaris, in qua tamen alteratione superest aliquid *per modum subiecti et materiae* (1), ut patuit in *praecedenti quaestione* [n. 221], quamvis in genere substantiae nihil sit passibile, nisi per veram materiam, ut ibi fuit dictum.

(12) *b) — Compositum per quid sit subiectum accidentium.* — Ex his patet, quod sicut materia prima per suam substantiam est susceptiva formae substantialis, ita ipsum *compositum* est per suam essentiam, ut per potentiam passivam, *re* (non?) *differentem* ab ipso, est susceptivum *accidentium* primo et immediate. Cuius ratio dicta est, quia si compositum esset susceptivum eorum per potentiam passivam re differentem, tunc illa sit in composito recepta; quaero per quod eam recipit? et certum est, quod per potentiam receptivam. Tunc quaero de illa, et sic in infinitum, et sic terminandum est in aliqua, quae est re idem cum eo. Non dico, quando unum accidens dispositum sit ad eius receptionem, ut mollities cerae ad figuram, sed ratio susceptiva est ipsum compositum, vel aliquid habens vicem compositi; quod dico propter miraculum, quod fit in accidentibus Sacramenti.

c) Detegitur aliorum error. — Ex his apparet, quod multum errant illi, qui dicunt quod potentia passiva, quae ad actum substantialem, est in genere substantiae compositae, quia, ut ostendi, per ipsam substantiam recipiuntur accidentia. Sunt etiam ipsae substantiae per se, non per potentiam re differentem ab eis, causae primorum accidentium. Quod patet, quia agere sequitur esse *actu*: accidentia autem habent esse actu per substantiam; ergo per eius actionem in esse producuntur. *Exemplum* huius est, quia aqua calida ab igne sequestrata seipsam facit frigidam, virtute scilicet formae substantialis. Tamen per accidentia prima, quorum substantia est immediata causa, possunt esse causa accidentium secundariorum, ut per calidum, frigidum, humidum et siccum, saporatum, coloratum, odoratum, etc.

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 12 per tot.

(13) 246. — Obiectionis solutio. — *a) Proponitur.* — Nec valet quod *quidam obiiciunt*, quod substantia est causa *materialis* respectu accidentium; ergo non est *efficiens*, quia materia et efficiens non coincidunt, *II. Physicorum, text. 70.* Subiectum enim consideratum ut *actu subsistens* habet rationem *materiae* respectu accidentium; consideratum autem in ratione *virtualis formae* suae est causa *efficiens.*

b) Solvitur. — *Respondetur:* ad aliquam formam sequuntur aliquae proprietates naturaliter, aut actiones per se: ut generans rem, secundum illam formam disponit causas in generando, et actuat quidquid est de se sic in potentia actuali ad accidens, et ex parte *materiae* disponendo illam, ut sit necessitas ad *receptionem* illius accidentis, et ex parte *formae*, ut sit actualiter virtualis quaedam necessitas ad *producendum* illud accidens de potentia materiae: ut, verbi gratia, generans ignem, quia caliditas et levitas consequuntur formam ignis, generando ignem simul disponit naturam ignis, ut sit necessitas ad recipiendum caliditatem et levitatem, et similiter formam ignis, ut sit necessitas ad producendum illa de potentia materiae. Unde quia forma generata non habet hanc virtutem nisi a generante datam, ideo etiam formarum accidentalium generatio attribuitur generanti, quando dicitur, quantum dat de forma, tantum dat de loco, et de operatione, et similibus.

(14) 247. — Obiectiones Commentatoris. — Et ex his etiam patet, quod rationes, quas facit Commentator *super librum I. Physicorum, text. com. 70*, ad probandum, quod *materia non est sua potentia*, omnino nihil valent. Arguit enim: *a)* Adveniente forma corrumpitur potentia ad eam; ergo corrumpitur materia.

b) Item, *materia* est in praedicamento *Substantiae: potentia* in praedicamento *Qualitatis* vel *Relationis.*

248. — Solvuntur. — *a)* Ad *primum* dicendum, quod si *potentiam* vocat *distantiam* materiae a forma, illa bene corrumpitur; illud autem non voco ego *potentiam*, sed ipsam *capacitatem formarum*, quae non perit adveniente forma: quia enim leve per levitatem movetur sursum, vel vas per suam capacitatem aliquid recipit, levi in sursum existente, vel vase repleto, nec levitas levis corrumpitur, nec capa-

citas vasis destruitur; ita dico de potentia materiae; per illam enim potentiam, per quam formam recipit, receptam conservat.

Patet etiam falsitas *rationis*, quia, ut dictum est [n. 235], ratio potentiae addit supra essentiam materiae non *esse*, sed *rationem* seu *respectum:* sicut enim similitudo facienda in albedine non est alia ab albedine; quod patet, quia possum effici similis vel dissimilis sine mutatione facta in mea albedine; et tamen ratio *similis* potest corrumpi, albedine remanente; ita adveniente forma in materia, potest dici quod corrumpatur *respectus*, seu ratio prima, sed non potentia *secundum rem*, ut est idem re cum materia remanente.

b) Ad *secundum* dicendum, quod quaelibet creatura *ex se tota* ad Deum refertur, non per aliquid aliud, quia tunc, illo per intellectum amoto, nullum respectum ad Deum haberet; ergo concedes, quod nulla creatura est subiecta: unde inquantum talis res est subiecta, ut comparata ad principium cadit in genere relationis. Nec propter hoc sunt *duae* res; quia relatio non dicit rem distinctam realiter a fundamento.

ARTICULUS III.

DE MATERIAE PRIMITATE.

(15) 249. — **Materiae duplex primitas ab aliis assignata.** — *Tertio* inquirendum est de materiae *primitate*. Circa quod est sciendum, quod *aliqui* distinguunt in materia *duplex* genus primitatis. *Uno*, inquiunt, *modo* dicitur materia *prima* inquantum *primum* importat ordinationem *naturae;* et tunc materia prima dicitur illud in quo stat ultima resolutio omnium naturalium generabilium corporalium. Et tale primum debet esse de natura sua absque omni forma substantiali: *a) tum* quia omnis forma substantialis dat esse actu: materia autem omnis est ens omnino in potentia: *b) tum* quia subiectum generationis est non ens simul cum materia, quae est subiectum generationis non ut simul: *c) tum* quia materia, quae est subiectum generationis, alias esset composita ex materia et forma, et tunc materia illa esset sci-

bilis per formam, ac per hoc totum compositum non est materia prima. — *Alio modo* dicitur materia *prima*, secundum quod importat ordinationem *temporis*, ut sic id dicatur materia prima quod duratione temporis praecessit ordinatam mundi dispositionem, secundum quod dicitur: *In principio creavit Deus coelum, et terram* (1); hoc est informem materiam; et isto modo in se includit aliquam formam, non quidem elementarem, vel alicuius *distinctae speciei*, sed aliquam imperfectiorem, quae se habeat ad formas elementares ut materia, et ut imperfectum, sicut forma embryonis se habet ad aliquod perfectum, sive illa materia fuerit distincta a principio sub formis elementaribus, ut aliqui putant, sive non, quocumque modo illa materia dicetur prima ordine *temporis* respectu eorum quae facta sunt processu temporis ex ipsa.

(16) 250. — Reiicitur, et probatur materiam forma denudatam non esse subiectum generationis (2). — Ista distinctio in positione non potest facile sustineri: quod patet specialiter quantum ad *primum*, in quo dicitur, quod materia, *forma substantiali denudata*, est subiectum generationis et corruptionis *immediatum*, et est materia *prima* ordine *naturae*. — Quod sic probo: *a)* Nos videmus, quod omnis ars incipit operari ex materia aliquam formam substantialem habente; ars enim faciendi indumentum supponit pannum, et illa filum, et illa necessario formam naturae, scilicet lanam: sic in arte fabrili ferrum, et in omni arte opus. Cum igitur, ut dicitur *II. Physic. text. cap. 22.* (3), ars imitetur naturam; nam, ut ibi dicitur, si natura faceret domum, vel navem, faceret eam sicut facit ars: sicut enim natura est agens intrinsece, sic ars extrinsece; ergo videtur, quod omne agens *naturale* praesupponat in subiecto de quo operatur, sicut et ars, aliquam formam substantialem ab alio introductam.

(17) *b)* Item, ad *confirmandam* istam rationem dico, quod *tria* sunt agentia: Deus, natura et ars; et habent se secundum ordinem; et sic tertium praesupponit effectum secundi

---

(1) *Gen.* c. I. v. 1.

(2) Cf. *Oxon.* d. III. 22. n. 9. — IV. d. 11. q. 3. per tot.

(3) Vid. exposit. Doctor.

et materiam de qua operatur; ita secundum effectum primi: et ubi desinit primum, incipit secundum; et ubi desinit secundum, incipit tertium. Dico autem *desinere* quantum ad effectum per se et *immediate*, eo quod semper Deus cum omni agente operatur. — Illud autem quod a primo fit non est materia omni forma denudata: *primo* quidem, quia actio Dei terminatur ad ens *completum*: *secundo*, quia, dato quod materia esset sine omni forma, licet sit in potentia, nihil esset supra materiam; in primis enim fundamentis naturae nihil est supra, vel contra naturam: *tertio*, quia cum omne agens creatum agat per aliquem influxum quo *alterat passum*, qui in passo recipitur tamquam in subiecto, materia autem prima, ut est ostensum *in articulo secundo*, non est immediatum subiectum actionis, sed *compositum*, dato quod Deus materiam absque omni forma faceret, numquam subiectum alicuius actionis esse posset: *quarto*, quia cum agentia naturalia, de quibus hic loquimur, sint *corporalia*, ac per hoc agant per angulos et pyramides modo quantitativo, impossibile est, quod eorum actio recipiatur in subiecto *non quanto*: materia autem sine forma est non quanta.

(18) *c)* Item, *I. de Generatione, text. 21.* dicitur, quod si aliqua passio sit *communis* generato et corrupto, non oportet illam transmutari. Et *in II.* eiusdem, *text.* 25. dicitur, quod in habentibus symbolum facilior est transitus, quam numquam mixta transmutari. Cum igitur omnibus generatis et corruptis tam corruptibilitas quam quantitas sit communis, licet secundum diversos gradus, necesse est, quod materia quae est primum subiectum generationis sit materia sub *determinata* quantitate: quantitas autem non est in materia *sine forma substantiali*, quia videmus materiam variari in quantitate secundum exigentiam formarum; ergo quantitas sequitur formam in materia.

d) Item, agentia naturalia agunt unum corrumpendo alterum; corrumpitur autem res a suo contrario: quantitati autem et corpori nihil est contrarium, alioquin coelum esset corruptibile.

e) Praeterea est, quia tunc corpus Christi vivum et mortuum non esset idem corpus, quia materia sine forma non est corpus.

251 — Solvuntur praedictae positionis argumenta [n. 249]. — Ratio autem illorum debilis est: *a) prima* non valet, quia *cum dicitur*, quod forma substantialis dat esse *actu*, *verum est*, sed non *ultimum*, seu *specificum*. Et *cum additur* in *minori*, quod materia est ens in potentia, *verum est* de materia *omnino prima*, non de illa quae est subiectum generationis, sufficit quod careat illo actu, qui est terminus illius generationis.

(10) *b)* Quod *secundo* dicitur, quod subiectum generationis est non ens, *verum est*, ut per *non ens* privatur illa entitas quae est terminus generationis; unde subiectum generationis substantialis caret omni forma *naturali*, quae per naturam educitur, non aliis.

c) Quod *tertio* dicitur, *dico:* non est scibilis per formam, *sub qua* est, immobilem, sed per illam *ad quam tendit*, et per illam *quam amittit*, ut docet Philosophus *I. Physic. text. 69. Subiecta* (inquit) *natura scibilis est secundum analogiam. Sicut enim ad statuam aes, aut ad lectulum lignum, aut aliorum aliquod habentium formam in materia et informe se habet priusquam accipiat formam, sic ipsa se ad substantiam habet* (1), etc.

252. — Quid sit materia primo prima. — Ideo dico, quod est materia *primo*, *secundo*, et *tertio*, et sic deinceps prima. — Voco autem materiam *primo primam* subiectam quamdam partem compositi, habentem actum de se omnino indeterminatum respectu determinationis cuiuslibet formae; cuius actualitas est immediate prope nihil, ac per hoc minima, nullum actum formae, vel substantialis vel accidentalis, habens in sua essentia, nec in sua actuali existentia, per quem actum formaliter actu sit ens quoddam extra nihil; sed illum actum habet *a Deo* efficiente; actum vero *talem*, puta *caelicum*, vel *terrenum*, habet a forma, per quam et cum qua subsistit in *composito*. — Ista potentia dicitur *prima*, quia nulla est ratio vel entitas creaturae, cui minus communicatum sit de entitate; sed eius entitas determinatur

(1) Vid. Doctor. *Physic.* I. q. 20. — *Exposit. in Metaph. Aristot.* lib. VII n. 87. — *Oxon.* II. d. 12. q. 1. nn. 9-19 seqq. — q. 2. n. 7. — III. d. 22. nn. 10 et 16.

et perficitur per omnem aliam actualitatem; ista autem, saltem ordine naturae, praecedit primum determinans, ut cera ante suas figuras.

(20) Dicitur autem *primo prima*, quia quamvis sint multae materiae primae in genere suo, omnes tamen praesupponunt istam, et aliquam actualitatem formae, per quam simul naturaliter istae sunt determinatae materiae respectu aliquorum agentium. Secundo, etsi sint primae in *suo genere*, non tamen *simpliciter*, vel primo primae. Dicitur autem ista materia *primo prima*, quia, ut talis nuda accepta, non potest esse subiectum alicuius creati agentis, ut videbitur in 4. *articulo*, [n. 278] sed solum agentis simpliciter primi, scilicet Dei.

253. — Materia secundo prima. — Dicitur autem materia *secundo prima* * illa * quae est subiectum generationis et corruptionis, quam mutant et transmutant agentia *creata*, seu Angeli, seu agentia corruptibilia; quae, ut dixi [n. 250], addit ad materiam *primo primam*; quia esse subiectum generationis non potest sine aliqua forma substantiali, aut sine quantitate, quae sunt extra rationem materiae primo primae, eo quod proportionaliter respondet tamquam subiectum eorum secundis agentibus, scilicet creatis, quae dicuntur secundaria respectu Dei, et nihil possunt producere, nisi de ista secunda materia. Dicitur tamen *prima*, quia omnia quae per agentia naturalia producuntur eam supponunt ut fundamentum et ut indeterminatum, quia per formas ab eis productas determinatur.

254. — Materia tertio prima. — Dicitur autem materia *tertio prima* materia cuiuslibet *artis*, et materia cuiuslibet agentis naturalis *particularis*; quia omne tale agit veluti de aliquo semine, quod quamvis materia prima sit respectu omnium quae per artem producuntur, supponit tamen materiam quae est subiectum generationis, et ulterius aliquam formam per naturam productam; aliter nulla ars quidquam operatur. — In agentibus autem et naturalibus et artificialibus sunt gradus *prioris* et *posterioris* in materia, sicut ars sarciendi vestitum supponit pro materia pannum, et hoc filum, sive opus artis filandi; sic etiam est in naturalibus.

(21) 255. — Praedictae distinctiones confirmantur ex Philosopho. — Quod autem mens sit Philosophi sic per diversas operationes materiam distinguere, patet *VII. Metaphys. text.* 35. ubi dicit: *Quaedam materia est sensibilis, ut cuprum; quaedam intelligibilis, ut illud quod est in sensibilibus non secundum quod sunt sensibilia, ut Mathematica* (1).

Materia secundum formam, secundum corruptionem. — In eodem etiam *VIII text. 14* (2) distinguitur, quod quaedam est materia secundum *formam*, quaedam secundum *corruptionem* formae. — *Secundum formam*, quemadmodum aqua est materia aceti, mediante forma vini, cuius scilicet formae vini materia aquae est susceptibilis. — Materia *secundum corruptionem formae* dicitur, quemadmodum vinum est in materia aceti per suae formae corruptionem.

Potentia propinqua, remota. — Et secundum hoc distinguit Philosophus duplicem potentiam passivam materiae, *propinquam* scilicet et *remotam*. — *Propinqua* dicitur ea quae est ad susceptionem formae ordinata *unica* transmutatione; et vocatur potentia simpliciter; quae debetur materiae *secundo* modo dictae, materiae scilicet alicuius per formae corruptionem. — *Remota* dicitur quae indiget *multis* transmutationibus, ut forma introducatur; et ista correspondet materiae *primo* modo dictae, quae scilicet dicitur materia alicuius secundum formam intermediam, quam potest recipere.

256. — Corollarium. — Iam igitur patet quae sit materia *primo prima*, cuius consideratio spectat ad Metaphysicum; materia *secundo prima*, cuius consideratio spectat ad Naturalem; materia *tertio prima*, cuius consideratio spectat ad Mechanicum, seu artificem.

ARTICULUS IV.

DE MATERIAE UNITATE.

§ 1. *Proponitur aliorum sententia.*

(22) 257. — Avicembroni opinio. — *Quarto*, inquirenda est *unitas* materiae, quae, ut videbitur, *vario modo* accipitur,

(1) Vid. exposit. Doctoris ad n. 87.
(2) Vid. exposit. Doctoris ad n. 33 seqq.

secundum variam rationem *primitatis* eius, et ideo ille articulus est singulariter praemissus. Circa quod sciendum, quod Avicembronus in libro *Fontis vitae* dixit *unam* in omnibus esse materiam.

258. — Ab aliis reiicitur primo auctoritate. — Sed fuit huius positio ab *aliquibus* impugnata: *a) primo* auctoritate Aristotelis dicentis *VIII. Met. text. 1* (1), quod omnia quae transmutantur habent materiam, ita quod secundum sententiam suam, secundum diversitatem transmutationis oportet in rebus iudicare diversam materiam; ergo, cum naturalia transmutentur ad aliam et aliam formam, non est una materia, seu secundum unam rationem in illis, et multo minus in Angelis. — *b)* Hoc idem habetur ex *VIII. Met. text. 3. 12. et 11* (2), ubi dicitur nullum eorum quae corrumpuntur esse simplicia, ubi dicit Commentator, nullum eorum, quae non corrumpuntur secundum substantiam habent potentiam, qua substantia eorum corrumpatur; ergo nec materiam, quia talis potentia competit materiae. Unde ait *II. Metaph. text. 16* (3), quod de corruptibilibus non est scientia, nec demonstratio; habent enim materiam, qua possunt esse, et non esse. — *c)* Commentator etiam dicit *supra X. Metaphys.* si corpus incorruptibile est compositum ex materia et forma, dicetur aequivoce cum materia et forma rei generabilis et corruptibilis. — *d)* Item, Commentator *supra VII. Metaphys.* dicit sic: ideo dixit Themistius, quod sol et luna et stellae sunt formae sine materia, aut per aequivocationem materiae, sicut est dispositio in materia intellectus. — *e)* Item. Commentator *supra IV. Metaphys.* non invenitur materia una communis unicuique rerum naturalium, nisi in rebus habentibus generationem et corruptionem (4).

(23) 259. — *Impugnatur secundo ratione.* — *a) Rationem* adducunt, quia cum materia generabilium et corruptibilium sit in potentia de ratione sua ad multas formas, sic etiam materia coeli et Angeli erit in potentia ad multas formas.

---

(1) Cf. exposit. Doctor n. 3 seqq.
(2) Cf. exposit. Doctor.
(3) Cf. exposit. Doctor.
(4) Praedictarum auctoritat. solutionem habes ad n. 272.

et sunt eiusdem rationis: nulla enim potentia passiva invenitur in materia, cui non respondeat potentia activa, potens eam ab eadem ducere; nam cum activum et passivum sint de perfectione universi, si esset passivum, et non esset activum, esset universum incompletum; quod est impossibile: sicut ponit Philosophus exemplum in *II. Coeli et Mundi, text. 50.* dicens, quod impossibile sit, quod stellae sint moviles motu progressionis, et natura non dedit ad hoc eis instrumenta (1).

b) Item, materia dicitur ad formam ut potentia ad actum: nunc autem, si volumus videre quando differant potentiae, oportet ad actus aspicere; unde si actus differunt specie, etiam potentiae; et si videmus quod una potentia possit in unum actum secundum speciem, et alia in alium, et non in illum, dicimus quod potentiae differunt specie, ut auditiva et visiva: si autem quaelibet potentia posset in quemlibet actum, non videremus illas potentias specie differre; cum igitur formae sint specie et genere differentes, etiam videmus aliquam materiam in potentia ad formam sub qua est alia, et e contrario, illas dicemus unigenas: aliam vero materiam, quae non est in potentia ad illam, vel aliam formam, non dicimus unigeneas: talis est materia coeli et Angeli (2).

c) Item, materia generabilium et corruptibilium ita est affecta ad formam corporalem, quod nullo modo est in potentia ad spiritualem, quia, ut dicit Augustinus, ex corporali non fit spirituale, nec e contrario: sed quorum est eadem materia illa sunt ad invicem transmutabilia; ergo non est eorum una materia (3).

§ 2. *Probat Doctor materiam primo primam esse unam in se.*

(24) 260. — Praemittenda. — *a)* Ego autem ad positionem Avicembroni redeo, et *primam* partem, scilicet quod *in omni-*

(1) Vid. solution. ad n. 273.
(2) Vid. solut. ad n. 274.
(3) Vid. solut. ad n. 275.

bus creatis per se subsistentibus, tam corporalibus quam spiritualibus, *sit materia*, teneo, sicut ostendi in *praecedenti quaestione* [*Art. II*].

b) Circa *secundam* partem positionis, scilicet, quod sit *unica* materia, sic procedo: *Primo* dico, ad ea quae dicta sunt in isto * (praeced.) * *articulo* recurrendo, quod si loquamur de materia *primo prima*, talis, dico, materia, secundum naturam quamvis concreta, salvatur in omni materia omnium naturalium; et per illam omnis materia concreta est particularis, passibilis et receptibilis, quamvis inquantum *talis* per aliquod additum sit huius formae, et non alterius, receptibilis.

261. — Probationes. — Quod autem talis materia, ut dicit ens *minimum, prope nihil, receptivum formarum*, sit unum solum *in se* (1), non dico aliquod unum in omnibus materialibus, ostendo. *a)* Certum est * quod *, cum illa materia minimum habeat de entitate, est medium inter *ens* et *nihil*: impossibile autem est inter duo extrema dare duo media per *aequalem* distantiam; ergo si sint duae materiae, unum plus habebit de entitate quam aliud.

(25) *b)* Item, quaelibet illorum esset in praedicamento Substantiae; ergo si sint duae primae, cuilibet respondebit forma prima; et cum res de praedicamento Substantiae constent ex materia et forma, erunt duo Praedicamenta, nec unum ad aliud reducetur, sic neque materia ad materiam.

c) Item, quaecumque secundum magis vel minus participant aliquam materiam reducuntur ad unum: sed creaturae secundum magis et minus sunt passibiles: principium autem patiendi est materia, *VII. Metaph. text. 1. comm. 34* (2): ergo non est nisi una prima materia.

d) Item, si essent duae primae, cum ante dualitatem sit unitas, ex qua oritur ille binarius; ergo neutra illarum fuit prima.

e) Item, impossibile est unius rectae lineae nisi duo puncta signari: sed entia a primo actu cadunt ordinate, se-

(1) « Secundum Theologos ponetur materia secundum se et quantum est ex se eiusdem rationis in quocumque ». — *Oxon.* II. d. 14. q. 1. n. 4. — *Ib.* n. 2.

(2) Vid. exposit. Doctor. n. 75 seqq.

cundum quod magis admiscentur potentiae; ergo cum linea entium terminetur ad nihil, terminabitur ad ens quidem maxime in potentia; ergo illud non potest esse nisi unum. — *Et patet*, quia cum primum in quolibet genere salvetur in omnibus sui generis, materia autem *primo prima* sit primum ens egrediendo de nihil, et ascendendo ad perfectionem quae est prope nihil, sequitur, quod in omni materia salvetur, sicut natura substantiae in omni substantia, corporea vel incorporea, rationali vel irrationali.

§ 3. *Probatur materiam primo primam esse unigeneam in omnibus.*

(26) 262. — Praemittendum. — Si ergo quaestio quaerat, an *omnia* habentia materiam habeant *unigeneam*, vel *univoce* participent materiam, loquendo de materia *primo prima*, quae est in omnibus, dico quod sic.

263. — Prima probatio. — Quod ostendo sic: Passio communis consequens aliqua necessaria habet causam communem, per quam inest omnibus illis, ut dicitur *IX. Met. text. 17* (1): recipere accidentia inest omnibus substantiis corporalibus et spiritualibus; ergo per causam communem: illa non est nisi materia, ut ostensum est [n. 245]; quia non forma, cum in ea non fundetur potentia passiva, sicut nec activa in materia; ergo est materia quae est principium omnis receptionis, ut dictum fuit in *praecedenti quaestione* [Art. II. § 2].

Solvitur instantia. — *Si dicas*, ut dicunt illi, quod in Angelis est aliquid loco materiae, quo patitur; *dico*, quod illud non potest esse universa materia, quia motus realis et proprietas consequens naturaliter rem non potest esse sine vera realitate sua: materia autem est principium primum ad quod omnia alia reducuntur, ut dicitur *V. Metaphys. text. 29.* (2) et ostensum est.

264. — Secunda probatio. — Item, mundus est vere unus *VII. Metaphys. text. 42.* (3): hoc autem unum non est, nisi

---

(1) Vid. exposit. Doctor. n. 40 seqq.
(2) Vid. exposit. Doctor. n. 138 seqq.
(3) Vid. exposit. Doctor. n. 99 seqq.

partes eius sint ad invicem ligatae: inter se autem sunt distinctae; ergo oportet quod in aliquo uniantur, quantum eorum natura potest pati: sicut rami et flores, et fructus distinguuntur; et tamen in uno seminario uniuntur, a quo omnia procedunt, et ita est multiplex membrum animalis in uno semine. Cum igitur per formam non uniantur, sed distinguantur, oportet quod haec sit materia *omnino prima*, quia citra primum statim est distinctio; aliter mundus vere et realiter non est unus.

Confirmatur ratio, quia maior mundus est ad similitudinem minoris, qui est homo, in quo omnes partes materiales ex uno naturali semine procedunt; igitur in uno fundamento naturae est connexio et unitas, quantum potest pati tanta distinctio in rebus.

(27) 265. — Tertia probatio. — Item, omnes partes mundi habent necessario mutuam determinationem et inclinationem ad alias, ut verum sit dicere, quod nihil sit de integritate universi, quod non inclinetur ad aliud, aut sicut activum illius, aut sicut passivum, quae duo ad se mutuo inclinantur. Quamvis autem determinata sint agentia respectu determinatarum potentiarum, et quanto creaturae sunt altiores, tanto habent aspectus ad causas altiores, hoc tamen verum est, quod talis inclinatio ad aliquid aliud diffunditur per omnia activa et passiva, quae possunt esse partes universi. Impossibile est autem cogitare, quod communis passio aut inclinatio sit aliquorum, nisi per aliquid commune fuerit in eis recepta: hoc autem non est forma, ut visum est: ergo materia.

Solvitur instantia. — *Si autem instes*, quod agentia habent aspectum et inclinationem activam ad formam; ergo saltem in activis ratio non probat, quod sit una materia: *dico*, quod imo melius, quia sicut videmus, quod determinata agentia non agunt in sua passiva, ut ignis in lignum, nisi quia *communicant in aliquo*, quod non est nisi materia, sic universaliter agentia non agerent in passa universaliter sumpta, nisi communicarent cum eis in aliquo uno, quod non est nisi etiam materia.

266. — Quarta probatio. — Item, quaecumque sunt determinata specie aut numero, et surgunt ex indeterminato, di-

cimus quod communicant in una materia. Idem dicimus de quatuor elementis respectu materiae primo creatae: idem de membris ex uno semine, de ramis ex uno germine. — Cum igitur in uno toto ex natura partis ducatur quis in cognitionem totius, videtur quod similis modus procedendi sit in toto mundo; et hoc sit necesse, ut omnia entia determinata, ut Angeli, elementa, coeli, surgant et oriantur ex *uno* indeterminato.

(5) *Confirmatur* autem *ratio*; quia mundus est unus, et, sicut dicit Scriptura, processit de imperfecto ad perfectum, quoniam in perfectione et ornatu creaturarum: omne autem tale ab uno imperfecto procedit, ut patet in membris et ramis omnibus: non quod illud indeterminatum praecedat *tempore*, sicut fit in aliquibus, ut germen ramos, sed naturali *ordine*, quod videtur dicere Augustinus in principio *De mirabilibus sacrae Scripturae, cap. 1. Omnipotens* (inquit) *Deus ex informi materia, quam ipse prius ex nihilo condidit, cunctarum rerum visibilium et invisibilium, hoc est, sensibilium et insensibilium, intellectivarum et intellectu carentium, species multiformes divisit.*

267. — Quinta probatio. — Item, certum est, quod omnis ordo creaturarum naturaliter est a Deo inditus eis, ac per hoc ille ordo vel modus est perfectissimus: nunc autem in toto opere naturae et artis etiam ordinem hunc videmus, quod omnis forma, sive plurificatio, semper est de imperfecto et indeterminato ad perfectum et determinatum, de uno materiali ad plura formaliter distincta: ita facit natura *universalis* omnes formas quoad suum genus, mediate vel immediate, et *particularis* omnia membra de uno semine, omnes ramos de uno germine; ergo est iste ordo selectissimus. Videtur quod Deus in constitutione mundi hunc ordinem servaverit, ut de uno indeterminato, quod est materia immediate subiecta vel mediate (dico propter accidentia quae oriuntur), omnem multitudinem rerum fecerit, et quod, saltem *ordine naturae*, procedat de imperfecto ad perfectum: illud autem imperfectum ex quo fecerit non est *nihil*, quia imperfectum aliquid participat quod perficit; neque est *forma*, quia haec distinguit; ergo *materia*. Ostensum est autem [n. 261], quod illud omnino indeterminatum, scilicet

materia, non potest esse in genere substantiae, nisi *unum*, et ita procedunt res a Deo, ut numeri ab unitate, ut dicit Dionysius, *de Divin. nomin. cap. ultimo;* sed intellectus intelligit unum crescere in infinitum per divisionem partium ab uno communi: sic a simile res multiplicari a Deo per distinctionem huius primi indeterminati in multa determinata.

(29) 268. — Corollaria. — *a) Qualiter omnia ab una materia procedunt.* — Ex his apparet, quod quemadmodum membra unius corporis et omnes articuli procedunt ab uno indeterminato per virtutem naturae dirigentis, et propter illud unum a quo procedunt uniuntur et ligantur, ita suo modo in toto mundo ex materia *una homogenea* communi omnis multitudo rerum procedit, cum non possit esse nisi unum primum indeterminatum, cuius natura salvatur in omnibus posterioribus, sicut substantia et quantitas seminis in omnibus membris, quamvis contracta per actus superadditos, sicut et semen per multa media; tamen in omnibus salvatur ratio materiae primae, quamvis contracta, sicut iam dicetur. — Nec oportet dicere, quod omnia sint idem numero, sicut membra unius corporis, quia illa materia habet unitatem numeralem, saltem actu signatam, sicut semen est unum numero,

(30) *b) Explicatur unitas universi.* — Ex his apparet, quod mundus est arbor quaedam pulcherrima, cuius radix et seminarium est *materia prima*, folia fluentia sunt *accidentia*, frondes et rami sunt creata *corruptibilia*, flos rationalis *anima*, fructus naturae consimilis et perfectionis natura *Angelica*. Unicus autem hoc seminarium dirigens et formans a principio est manus *Dei:* aut *immediate*, ut coelos et Angelos, et animam rationalem, aut *mediantibus agentibus creatis*, sicut producuntur generabilia et corruptibilia. — De isto igitur totius universalis naturae fundamento, *materia* scilicet *primo prima*, verum est, quod in fundamento naturae nihil est distinctum.

Dividitur radix ista immediate in duos ramos: in corporalem et spiritualem; spiritualis ramus in tres hierarchias, et quaelibet illarum in tres ordines, et ordo quilibet in millia millium Angelorum. — Pars autem ramorum, flante vento

superbiae, fuit in mundi principio arefacta. — Corporalis creatura duos ramos continet, scilicet: corpora corruptibilia et incorruptibilia; et illa dividuntur simpliciter, sicut patet.

Et sic patet, quod unitas universi et collectio eius claudit et concludit unitatem in principio indeterminato, seu in *materia prima*.

§ 4. *Ostendit materiam secundo primam esse diversam pro diversitate agentium et formarum.*

(31) 269. — Praemittendum. — *a)* Si autem quaerat quaestio de materia *propinqua*, quae dicitur in quolibet genere illud ad quod *primum habet aspectum agens* illius generis, quod in omni sua actione praesupponit, et ad quod omnes actus quos educit resolvit, sic dico, quod *generabilium omnium est sola una materia homogenea*, quae est modo contracta, et forma substantiali admodum corruptibili induta; et in *diversis agentibus diversae sunt materiae particulares secundum diversitatem agentium:* non univoce, nec unius rationis, ut sunt materiae propinquae, ut alia materia est aquatilium, alia fructuum, alia ficuum, alia pomorum.

b) Et isto modo debent intelligi omnia verba Philosophorum, qui dicunt materiam esse diversam corruptibilium et incorruptibilium, quod loquuntur de materia *propria* et determinata per *talem* et *talem* formam. Et in spiritualibus per aliud est materia sub forma spirituali, quia per *privationem quantitas* actu et potentia, et per *potentiam simplicitatis;* et in corporibus incorruptibilibus per aliud, quia per *additionem* formae substantialis *disposita quantitate;* et talem materiam praesupponunt formae substantiales coelorum; et ulterius per quamdam aliam formam incompletam praecedentem immediate omnem formam elementarem et generabilem, sub qua materia est subiectum generationis universale. — Et illa est forma, sub qua Deus creavit hylem. — Et in singulis generis partibus dico materias *proprias*, ut habent aspectum *proportionatum ad agentia* illius generis, differre vel *specie*, vel *genere subalterno;* simile dico in artibus et materia, quas diversae artes sibi appropriant, ut ars fabrilis ferrum, lignea lignum, et sic de aliis.

(32) *c)* Quod autem *materia secundum diversos aspectus ad diversa agentia sit diversa, et non homogenea,* quamvis *sensus* discurrendo in omnibus hoc ostendat, *ratio* ulterius hoc declarat.

270. — Probatur. — *a)* Primo, quia materia dicitur in potentia respectu formae suscipiendae: sed quamvis materia *primo prima* de se habeat aspectum ad *omnem* formam, ut eam recipiat ab agente, cui solum subiicitur, quod est solus Deus, sicut iam dicetur [n. 277 seqq.], materia *secundo prima* potentiam non habet sic; non enim materia coeli, ut est materia propria incorruptibilium, est in potentia ad formam elementi, nec materia corruptibilium ad formam coeli; ergo si potentiae receptivae formarum in diversis generibus differunt, maxime cum sint idem re, quod subiectae materiae, et ipsae etiam materiae eodem modo numero, vel specie, vel genere subalterno different.

Et est attendendum quod dixi, quod potentia universaliter non contracta est materiae *primo primae* propria: quia materia *primo prima* abstrahitur ab omni forma et extensione, sic quod eius natura salvatur, seu sit extensa, seu non extensa. Per quod patet, quod materia Angeli per additionem se habet, et per quamdam communicationem ad illam, quia illa sic est privata quantitate, quod inquantum talis natura, nec actu, nec potentia est extensibilis, ideo aliter est indivisibilis materia *primo prima*, aliter materia Angeli. Hanc autem indivisibilitatem habet materia Angeli, ut est *talis* determinata natura: sicut animal potest esse rationale vel irrationale; hoc tale animal, puta homo, per suam essentiam, sic est rationale, quod nec actu, nec potentia est irrationale (1).

(33) *b)* Item, cum activum et passivum sint proportiona et correlativa, et aspectus eorum aequalis ambitus, ut patet in potentia visiva et colore, secundum diversitatem agentium potest accipi diversitas materiae. Nunc autem, videmus quod ars non habet vim aut formam, per quam agat aliquid de materia quae est subiectum generationis: non enim potest facere lanam, nec habet vim aut formam, per quam

(1) Cf. supra, n. 252.

faciat indumentum, vel per quam aliquod faciat de materia caeli; ergo alia est materia propria caeli, Angeli, naturae et artis; et ita etiam differens genere subalterno, vel specie, in particularibus entibus, ut alia sit materia propria hominis, alia equi, et sic de aliis.

(3) *c)* Item, ostensum est *supra*, quod materia dicitur propria in determinato genere per aliquid additum ad materiam *primo primam*; omne enim posterius aliquid vel re, vel ratione addit ad prius; et ratione illius additi dicitur in determinato genere: sed aliud est quod addit natura animalis, aliud quod addit natura corruptibilium, aliud quod addit natura incorruptibilium; ergo materia etiam sumpta in determinato genere non est unigenea cum materia alterius generis.

d) Item ostensum est [q. VII, art. II. § 2], quod omne per se subsistens in genere substantiae est compositum ex materia et forma; ergo sicut entitas et substantia rei constat ex duplici principio, sic eius unitas et diversitas cum alio ente causatur ex unitate et diversitate principiorum eius ad principia alterius; ergo si entia in genere substantiae differunt subalterno genere, numero, vel specie, eorum principia pari modo differunt.

e) Item, sicut non est dare duas species per aequalem distantiam entitatis vel actualitatis primi, sic nec in natura dare duas species naturam generis aequaliter participantes; propter quod dicit Aristoteles, quod aequivocationes latent in generibus; et *in lib. X. Metaph. text. com. 13* (1) quod semper altera differentiae species est nobilior altera. Hoc patet in corporeo et in incorporeo, rationali et irrationali, albo et nigro. Hoc idem dico de individuis respectu suae speciei, quia unus purius et actualius participat naturam eius quam alius, (quamvis aliqui dicant, et falso, quod omnes animae pares in naturalibus sint); ergo impossibile est quod forma duorum generum subalternorum, ut corporalium et spiritualium, vel duorum specierum, vel duorum individuorum habeant aequalem gradum actualiter; sed secundum diversitatem formarum, vel genere, vel specie, vel numero,

(1) Vid. exposit. Doctor.

materiae diversitatem habent, quia actus activorum est in passo et disposito, ita quod ex semine, quo factum est corpus informatum ista anima, non posset informari corpus, quod esset informabile alia anima.

271. — Solvitur obiecto. — *Respondetur:* quam cito est sub forma seminis, iam est materia propria, quamvis non omnino replete respectu talis animae. — *Sed contra*, vel saltem hoc est verum de materia omnino propria, puta de corpore ultime organizato, quod habet respectum ita ad istam animam, quod non potest alia informari; et hoc sufficit ad vim rationis.

§ 5. *Solvuntur argumenta allata contra Avicembronum.*

(35) 272. — Solvantur argumenta ex auctoritate. — Ex iis patet responsum ad obiecta contra Avicembronum [n. 258]: omnes enim auctoritates contra eum loquuntur de materia *secundo*, vel *tertio*, et sic deinceps, prima. Cuius ratio est, quia loquuntur de materia, quae subiicitur *agentibus creatis*, qualis non est materia *primo prima* [n. 252] in sua primitate (ut dicemus in sequenti *articulo*), quamvis illa salvetur in omni posteriori materia. Unde sicut videmus, quod animali, ut contracto per *rationale*, non potest aliquod communicari, quod posset sibi convenire de se, ut rudibile convenit ei inquantum *animal*, ut patet in asino, inquantum tamen animal *rationale* non potest ei convenire, ita dico, quod aliquid potest convenire materiae *primo primae*, utpote quod substat formae Angeli, coeli, terrae, quod non potest ei convenire ut *contracta* est.

273. — Solvitur primum argumentum ex ratione. — Ex hoc etiam solutio patet ad rationes contra Avicembronum formatas. *Cum* enim *dicitur* [n. 259 *a*)], quod si est materia coeli et terrae una; ergo cum materia terrae sit in potentia ad aliam formam, et materia coeli: *dico*, quod materia *primo prima* est homogeneitatis univocae; sed *secundo prima*, puta illa quae est subiectum generationis, non [n. 270]. Dico etiam ad *minorem*, quod in materia generationum et corruptionum potentia, per quam est in potentia ad aliam formam determinatam, est potentia consequens materiam.

non *primo primam* ut talem, sed ut est *contracta* et determinati generis, et sicut materia sic determinata est alia et alia, sic illa potentia.

(36) **Instantia.** — *a) Proponitur.* — *Si instes*, quod materia *primo prima* secundum hoc erit in qualibet alia posteriori materia secundum substantiam, nisi materia *primo prima* per aliquid contracta; ergo potentia quae consequitur materiam *primo primam* erit in omni re; ergo sequitur, quod quaelibet materia potest suscipere quamlibet formam, et sic stat primum argumentum.

b) Solvitur. — *Respondeo*, et dico, quod materia *primo prima* et sua potentia, cum sint idem re (1), sunt in qualibet alia materia.

Nec sequitur, quod quaelibet materia sit in potentia, nisi valde remota, ad susceptionem cuiuslibet formae; quia sicut substantia materiae per alicuius formae additionem est contracta, sic eius aspectus est particularizatus et contractus. Nunc autem, nos videmus, quod aliquod potest convenire alicui rei consideratae in sua primitate, quod non convenit ei ut est contracta, sicut dictum est de animali. Similiter videmus, quod natura cerae remanet in sigillo, et eius potentia impressiva, cum sit idem re cum ea; et tamen cera, secundum quod cera, et ut non signata, est in potentia ad formam Pauli, sed non ut est sub signata figura. Similiter dico de materia, ut consideratur in sua primitate et indeterminatione omnimoda, et ut consideratur in sua contractione.

(37) 274. — **Solvitur secundum.** — Per illud patet solutio ad *secundum* [n. 259 *b)*], quia tota diversitas est ex parte *communicationis* et *determinationis* materiae; et de illa bene conceditur, quod non est una; de *primo prima* oppositum. Unde dico, quod sic si Deus a materia amoveret quidquid est ultra potentiam primo primam, solus Deus, cui remanens materia subiicitur (ut ostendetur), posset facere Angelum, vel hominem, etc. Cuius ratio est, quia primum indeterminatum in quolibet genere est in potentia respectu omnis determinationis quae fit in illo: nunc autem materia *primo*

(1) Vid. n. 236 seqq.

prima est indeterminata in genere substantiae. *Primam* dico *indeterminatum* in *suscipiendo:* hoc dico ne fiat instantia, quod ex ipsa fieret forma Angeli vel animae; ergo sicut ex semine, quod est primum et indeterminatum, fiunt omnia membra, musculi, nervi, et ex eodem grano rami, flores et fructus, sic in primo indeterminato, quod est materia *primo prima*, potest recipi omnis forma, quae in illo recipitur. Quia quamvis hoc concedant qui ponunt unam solam formam in composito, dico, quod una forma, et substantialis et accidentalis, disponit materiam ut sit alterius susceptivam.

275. — **Solvitur tertium.** — Et per illud patet solutio ad *tertium* [n. 259 *c*]: quia quae communicant in materia, secundum quod subiicitur agenti, sunt transmutabilia, et in tali non communicant Angeli et corpus; et ideo non est possibile, quod de corpore fiat spiritus, nec e contrario.

ARTICULUS V.

DE MATERIAE FORMABILITATE.

(38) 276. — **Articuli divisio.** — Sequitur *quintum*, scilicet de materiae *formabilitate*. Circa quod sciendum, quod cum materia *primo prima* habeat primitatem totalem et omnimodam, non potest eius potentia formari nisi per Agens Primum. Circa quod duo ostendo: *primum* est, quod talis materia de se habeat aspectum ad formam corporalem vel spiritualem: *secundum* est, quod inquantum talis, si poneretur in esse, non posset formari ista vel illa forma, nisi per Primum Agens.

277. — **Probatur materiam primo primam de se habere aspectum ad omnem formam** (1). — *Primum* ostendo: *a)* Quandocumque aliquod superius praedicatur de inferioribus, sicut totum quod praedicatur se habet ad illa tota de quibus praedicatur, ita partes superiorum ad partes inferiorum: si enim homo praedicatur de omni particulari homine, et partes de partibus, ut hoc corpus est corpus, et haec anima est anima; ergo cum, secundum Boetium, Praedicamentum

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 27. q. 3. n. 9. — II. d. 12. q. 2. n. 4.

substantiae sit compositum ex materia et forma, si substantia de omnibus praedicatur, sequitur quod prima materia, quae est eius pars, de omni materia praedicatur; igitur cum in omni praedicatione affirmativa vera praedicatum sit idem cum subiecto; ergo materia prima est idem cum omni materia particulari; ergo ad tot formas omnes materiae sunt in potentia ad quot materia prima.

[59] *Obiectio.* — *a) Proponitur.* — Forte *instabit*, quod ista praedicatio est secundum *abstractionem* et considerationem; nos autem disputamus de materia, ut est *actu in re* habens esse actuale. — *b) Solvitur.* — *Respondeo*, quod si natura animalis, ut est natura generis praecise, esset factibilis in se, ad quot differentias contrarias habet modo aspectum, ad tot tunc haberet, et esset in potentia de se, ut illud animal, non enim actu haberet aliquam differentiam animalis. Similiter si cera esset absque omni figura, sicut quia modo est factibilis sine figura alicuius hominis, ideo habet aspectum ad figuras omnium hominum, ita etiam haberet potentialem aspectum ad omnes figuras de mundo. Nunc autem, ut ostendetur in sequenti *articulo*, saltem secundum opinionem aliquorum, materia per divinam potentiam potest subsistere sine actu cuiuslibet formae; et sic dico, quod illa esset in potentia ad quamcumque formam.

b) Item, videmus in artibus et naturalibus, quod materia quanto magis denudatur ab actu formae, tanto habet aspectum ampliorem: plura enim possunt fieri ex lana quam ex filo, et ex filo quam ex panno, et ex terra quam ex ligno, vel ferro; ergo materia illa, quae sola est ab omni actu formali denudata, necessario habet aspectum ad omnes formas.

c) Item, ex proportione formae ad materiam, quanto aliqua forma magis est indeterminata, tanto potest esse in pluribus materiis; forma enim animalis de ratione sua non determinat sibi corpus humanum vel equinum; et sic similiter ostendo de determinatione formae particularis, quae determinat sibi materiam particularem; ergo materia indeterminata habet aspectum ad formam indeterminatam, et e contrario materia indeterminata, qualis est materia * *primo* * *prima*, potest recipere quamcumque formam.

d) Item, quaero an materia sit in potentia ad unam solam formam, aut ad omnes, aut ad aliquas? Non ad *unam* solam, quia materia naturalis, quae est posterior, est in potentia ad multas. Si ad *omnes*, habeo propositum. Si ad *aliquas* tantum, quaero, per quid est in potentia ad eas? Non enim esset per hoc, quod est materia omnino prima, quia ut sic salvatur in omni posteriori materia; ergo hoc convenit ei per aliquod accidentale additum, per quod respicit illas, et non istas; ergo materia est composita; quod est impossibile, quia non esset *primo prima*.

(10) 278. — Materia primo prima solum a Deo potest informari (1).

— *Secundum* ostendo, quod huiusmodi materia nulla forma potest informari, nisi ab agente primo, qui est Deus. *a)* Et hoc patet primo, quia videmus quod secundum determinationem passivorum est determinatio activorum: ut patet in potentiis, et determinatis obiectis, ut ignis calefacit lignum, non corpora coelestia, et corpora coelestia alterant et transmutant corpora corruptibilia, non autem Angelos, aut rationalem animam, nisi per accidens, et mediate corpore; ergo cum materia *primo prima* sit omnino prima, sit etiam omnino indeterminata, impossibile est, quod inquantum talis patiatur vel mutetur nisi a Primo Agente, cuius solum potentia activa est indeterminata et illimitata.

b) Item, omne agens creatum agit per motum et susceptionem; agere enim in instanti virtutis est infinitae, secundum Philosophum: motus autem, cum sit accidens, non potest recipi, ut in subiecto, in materia *primo prima*, quia posterius supponit prius; prima autem potentia huius materiae est respectu substantialis formae, ex I. *Physic. text. 30. Subiecta materia cum forma est causa omnium aliarum;* ergo etc. (2).

c) Item, agens et patiens sunt aequalis ambitus; nihil enim potest de materia, quae est subiectum generationis, generari naturaliter, quod Sol et alia agentia non possint ex ea active generare; ergo cum materia *primo prima* sit in potentia ad omnem formam, sequeretur quod agentia creata possent facere Angelos, animas, et breviter, omnia.

---

(1) Cf. *Oxon.* loc. cit. et II. d. 12. q. 2. n. 12.

(2) Vid. exposit. Doctor.

d) Item, prima forma quae apta nata est recipi in materiam *primo primam* est forma substantialis; quia substantia praecedit accidens, et esse substantiale accidentale: sed nullum agens creatum spirituale potest materiam, quae est subiectum generationis, ad formam movere, nisi in virtute agentium naturalium et corruptibilium; non enim, secundum Augustinum, *lib. III. de Trinit. c. 7.*, possent magi facere serpentem, nisi mediante virtute naturae; cum igitur naturalia agentia agant modo quantitativo, per angulos et per pyramides, sequitur, quod eorum actio non se extendit nisi ad materiam quantam et transmutabilem; ergo nec attingunt formam substantialem, cum non generent, nisi mediantibus illis.

(41) 279. — Obiectio. — *a) Proponitur.* — *Si arguis:* ergo cum materia coeli sit corruptibilis et quanta, actio agentium naturalium se extenderet ad eius transmutationem.

b) Solvitur. — *Respondeo:* sicut videmus in potentiis cognoscitivis, quod quia sunt determinatae et limitatae, non se extendunt ad minimum ultra limites, ut visus ultra colorem, sic est in activis naturalibus, quod eorum aspectus non extendit se ultra passum. Nunc autem, consideratio Mathematici maioris est abstractionis quam Naturalis, quia abstrahit a *motu*, licet non a *quantitate*. Unde materia induta quantitate, et per consequens forma corporali de genere substantiae, est subiectum Mathematicis; ergo non est subiectum considerationis Naturalis, cum se habeat per additionem. Imo materia sub aliqua forma ulteriori imperfecta, quae forte est illa sub qua materia in primis operibus fuit a Deo creata, est praecisum subiectum agentium naturalium, sicut virtus formativa non incipit operari, nisi de semine, et ars faciendi pannum de filo, non de lana: talem autem formam imperfectam, quam addit subiectum generationis ad primam potentiam materiae, non habent coeli, ideo nec a naturali agente possunt transmutari.

ARTICULUS VI.

DE MATERIAE SUBSISTENTIA ET STABILITATE.

(42) 280. — Antiquorum opinio. — Circa *sextum*, scilicet de *subsistentia materiae et stabilitate*, varii Magistri variis mo-

dis dixerunt. Dicunt *antiqui*, quod non est factibile, quod subsistat in tali actualitate, eo quod videtur contradictio. *a)* Primo, quod hoc videtur sentire Boetius, *lib. I. de Trin. c. 3. Nihil*, inquit, *secundum materiam esse dicitur* (1).

b) Ratio est, quia illa materia, de qua loquimur, cum sit *primo prima*, si per se existat in sua minima actualitate, erit quoddam ens *simplex*: omne autem simplex, per se subsistens, est de genere intellectualium, ac per hoc substantia vivens et intelligens: isti autem actus sunt per formam; ergo ponere sic materiam sine forma existente est ponere eam cum forma (2).

c) Item, illud *esse* indeterminationis, sine quo *esse* non potest atu, aut dicit quamdam essentiam, aut nullam: si *nullam*, nihil est; si *aliquam*, ergo cum *esse* sit quoddam *formale*, dicit essentiam *formalem*, non materialem; ergo simul dicit *ipsam* habere formam, et non habere (3).

d) Item, illud *esse* quo existit *inhaeret materiae* et est *receptum in ea*, ita quod per ipsum *esse* actu existit: omnes autem actus conditiones sunt formae; ergo illud est *esse* formale; ergo simul habebit formam, et non habebit (4).

e) Item, actus essendi, aut est actus primus, aut secundus: si *primus*, ergo *forma*, quia actus primus et forma idem sunt, *II. de Anima in principio, text. 2;* si *secundus*, ergo est *operatio*, quae est per formam (5).

f) Item, est *manuductio* ad hoc, quia impossibile est, quod Deus faciat aliquod corpus sine figura: ergo multo minus materiam sine forma, cum magis dependeat (6).

(43) **281. — Doctoris sententia.** (7) — Alii dicunt, quod inest forma sine forma in *esse* actuali: Quorum *ratio* est, *a)* quia, ut dictum est [n. 229 seqq.] triplex est *esse* materiae, scilicet:

---

(1) Vid. solut. ad n. 282 *a*).
(2) Vid. solut. ad n. 282 *b*).
(3) Vid. solut. ad n. 282 *c*).
(4) Vid. solut. ad n. 282 *d*).
(5) Vid. solut. ad n. 282 *e*).
(6) Vid. solut. ad n. 282 *f*).
(7) *Sententiam Doctoris* dicimus, quia etsi hic sub aliorum nomine proponatur, eam Doctor pluribi propugnat, praesertim in *Oxon.* II. d. 12. q. 2. — *Report.* ib.

esse *talis generis determinati*, quod habet ut habet ideam in Deo, secundum quam est factibilis, et respicit Deum ut causam *exemplarem*. Secundum esse est esse *actuale*, ut est effectus Dei, et actu pars compositi; et primum est in potentia respectu alterius. Tertium esse est esse *tale* determinatum, quod respicitur a forma, quod magis debet dici esse *compositi*, quam *materiae*; et illud, ut supra dictum est, habet materia signative et formaliter a forma, sed materialiter et subiective a materia ipsa. Dicunt ergo, quod *prima duo esse* in nullo dependent a forma, quia ostensum est [n. 191], quod forma non dat materiae quod sit *materia*, hoc enim habet a causa sua exemplari vel ideali; nec *secundum* actuale habet a forma secundum esse *actu*: non enim tale *esse* fit de nihilo, sed solum hoc esse habet a Deo, ut respicit ipsum tamquam causam efficientem: talis autem non est forma; ergo illud esse actuale materiae non dicit rem aliam quam effectum quemdam Dei; et forma nihil facit, nisi conservative secundum cursum naturae.

b) Item, nullum posterius est de essentia sui prioris, saltem intellectu: sed esse materiae non solum essentiae, sed etiam *actuale*, ut dicit effectum Dei, cum sit entitas prope nihil, est prius ad esse formae; ergo extra rationem actualitatis materiae est actus datus a forma: sed esse prius potest intelligi non intellecto posteriori; ergo potest intelligi materia actu esse sine forma, quod non esset verum, si contradictio implicaretur.

(44) *c)* Item, materia secundum esse *essentiae* sine actuali existentia non est subiectum actu alicuius formae: sed ut est aliquod in actu est pars compositi in actu, et subiectum formae in actu; ergo si accipiatur ordo formae ad materiam, ut essentia formae comparetur ad essentiam materiae, ibi non est ordo ratione esse essentiae, quam habent in Deo; si accipiatur secundum esse *actuale*, forma praesupponit materiam ordine naturae intelligendi, ut determinans illud quod determinatur, ut figura ceram; non est ergo contradictio.

d) Item, ad omne esse actuale materiae, ut dicit terminum creationis, se habet forma in ratione conservantis, aut in ratione formalis, aut in ratione efficientis: non *formalis*, ut ostensum est in praecedenti *quaestione* [n. 191]; et Avi-

cenna dicit, *VI. Met. c. 1.: Forma non est nisi formalis compositi ex materia et forma:* sicut etiam impressio non est causa formalis, ut sit aliquid actu, sed solum quod sit *tale* idolum, vel effigies; sic dico de forma respectu materiae; nec est causa *efficiens*, quia illud solum est virtutis divinae; ergo solum erit causa *conservans:* sed Deus potest per se conservare quidquid conservat per creaturam.

e) Item, ad hoc est *manuductio*, quia in Sacramento Altaris virtute Dei species per se subsistunt, quae dependent plus a subiecto quam materia a forma, quantum ad actum *existentiae*, quia proprium est substantiae *per se stare;* ergo cum materia plus habeat de ratione *substantiae* quam accidens, magis potest per se stare; hoc enim patet, quia nullum accidens dat ullo modo rationem *per se standi.*

282. — Solvuntur argumenta prioris opinionis. — *a) Ad auctoritatem Boetii* [n. 280 *a)*]. — *Rationes* in oppositum ex falsa imaginatione procedunt. Auctoritates nil plus intendunt, nisi quod *secundum cursum naturae* non est, vel esse non potest materia sine forma; vel si dicant quod nec *intelligi* potest, verum est sub actu aliquo *determinato*, quia talem actum habet a forma.

b) Ad primam rationem [n. 280 *b)*]. — Ad rationem *primam:* quia ens simpliciter subsistens est vivens et intelligens: *dico*, quod verum est, si non est *extensum* vel aptum *natum* de sua natura *extendi*, et determinati generis secundum cursum naturae, ut non fluat ad aliud; et istae duae conditiones non sunt in materia prima, si per se existat, quia est in *potentia* de natura sua *ad extensionem* respectu primi agentis, quod est Deus, ut ostensum est, et indeterminata omnino.

c) Ad secundum [n. 280 *c)*] dico, quod illud *esse* actuale claudit essentiam aliquam, scilicet materiae, et suum *esse*, quod solum habet ab efficiente, non a forma, ut ostendi.

Quod autem *dicis*, quod *esse* dicit quoddam *formale*, verum est de esse *determinato*, quod datur a forma; esse autem quod est efficientis solum non est nec debet dici formale, sed *actuale*, pro eo quod est terminus creationis, quae necessario terminatur ad actum aliquem.

(45) *d) Ad tertium* [n. 280 *d)*] *cum dicis* quod illud esse est receptum in materia, et materiae inhaeret; *dico*, quod fal-

sum est; esse enim actuale materiae, ut est terminus creationis et prope nihil, *non recipitur in materia*, cum sit primus actus materiae, nisi *materia* vocetur ipsa *essentia* materiae; et tunc, secundum praedicta, cum illud esse non sit *a forma*, sed ipsum *primum* esse materiae, cum *inhaerere* et *recipi* et similes conditiones praesupponant *subiectum*, illi autem esse nihil sit reale subiectum, sed sola essentia materiae, quae non est de se res actu, nec informans, nec *susceptio* habetur, nisi respectu esse ut est *actu*, et dans in re existentiam, dicit inhaerentiam non solum ad essentiam materiae, quia materia non est materia per formam, sed ad suum esse *actuale*, non ut dicitur esse actu, sed ut dicitur *tale* esse habere.

e) Ad quartum [n. 280 *e)*], *cum dicitur* quod ille actus existendi aut est actus primus, aut secundus; *dico*, quod *primus*. — Et cum dicis in *minori:* actus primus est forma; *dico*, quod forma dicitur actus *primus* duobus modis: *uno modo* respectu materiae determinatae quam *forma determinat;* unde forma, quae per essentiam suam est *actus*, determinat primo actum illum, quo materia est in actu, ut effectus Dei, seu *per se* vi divina subsistat, seu *in composito*. — Dicitur etiam actus primus *secundo*, quia *operatio*, secundum quod de illo duplici actu distinguit Philosophus, *II. de Anima, text. 2. et deinceps:* non enim aliqua forma, seu substantialis seu accidentalis, communicat matèriae actum secundum, nisi prius saltem ordine naturae communicet primum, hoc est *seipsam*. Nihil enim caliditate calefit, nisi calore informatum sit. — Forma ergo est actus primus materiam *determinans;* et actus primus manet esse *conservans* secundum naturae ordinem. Sed non est actus primus qui primo instanti naturae debetur materiae; talis enim actus est solum effectus creationis.

(46) *f) Ad* illam *similitudinem* de corpore [n. 280 *f)*], quod non potest fieri sine figura, *respondent aliqui*, — *a)* quod non est, eo quod corpus actu infinitum non est factibile; ergo oportet, quod omne corpus sit de necessitate finitum: et quia corpus infinitum est impossibile, impossibile est etiam corpus esse factum, quin sit figuratum. Non sic autem est in materia et forma, quia materia habet suum actum essendi, non

a forma, sicut corpus habet suam unitatem et terminationem a figura. *b)* Item, *perit* ista *similitudo*, quia figura in corpore ut causa non dicit nisi modum quemdam et relationem consequentem substantiam, in nulla re absoluta differentem ab ipsa substantia; si enim extendam brachia vel plicem pedes, vel e contrario, variatur figura, nec mutatur aliquod reale in substantia; unde figura non dicit nisi variam habitudinem partium *inter se:* cum ergo esse corpus dicat necessario *partem extra partem*, imo ex hoc est corpus, sequitur quod ponere quod corpus sit, et quod non habeat partes extensas, est proponere quod corpus non sit corpus: et quia figura, ut dixi, non est nisi varia habitudo partium inter se, ideo impossibile est quod fiat corpus finitum sine figura. Similiter dico de linea, quin sit recta vel curva, et de capillo, quin sit crispus vel albus, vel de naso, quin sit simus vel talis. Ostendi autem, quod forma activa alium actum realem dicit ab actu materiae; ergo, etc.

283. — Solvitur instantia. — *Si dicas*, quod terminus motus non est relatio, nisi quia motus terminatur ad aliquod absolutum; *respondeo*, quod sicut impossibile est, rem moveri, quin in quolibet instanti, si continue movetur, aliter se habeat ad centrum et circumferentiam, idem manens, ita non possunt partes in toto moveri, quantumcumque maneat continuitas inter ipsas, quin varia habitudo et relatio oriatur, re absoluta eadem manente; fundatur autem ista relatio super ipsas partes, sicut super absolutum, non ut solum sunt partes, sed ut sunt sub hoc situ, vel illo.

Per hoc patet ratio ad omnia.

QUAESTIO IX.

Supposito quod anima rationalis sit composita ex materia et forma, utrum vere et essentialiter faciat unum cum corpore?

(1) 284. — Praemittendum. — *Omnia unitatem appetunt.* — Respondeo: quoniam hic de *unitate et modo unitatis animae et corporis* quaeritur, ut iuxta artem Philosophi, *I. Physic.*

text. 1 (1), a communibus ad specialia descendamus, sciendum est, quod *omnia* quae sunt, secundum modum sibi convenientem et possibilem, *unitatem appetunt*, dicente Boetio, *de Unitate et Uno, cap. 2.*, *Omnia*, inquit, *unitatem appetunt, ut etiam ea multa sunt, quae unum dici volunt: quaecumque enim idem quidem sunt, ut vera unitate esse nitantur, aut eam similando nituntur*. Unde appetitus unitatis ita intimus et essentialis et universalis est omnibus, tam creaturis quam Creatori, quod nullum est, nec excogitari potest genus multitudinis, aut divisionis sive distinctionis, quod ad unitatem aliquam non reducatur; ita quod ipsa ut unitatem habeant, sive illud, in quo sunt, prius occurrat intellectui, quam ipsa multitudo sive diversitas. Sic dicimus, quod *diversa accidentia* sunt *unum subiecto*, *diversa numero* sunt *unum specie*, *diversa specie* sunt *unum genere* subalterno, *diversa* genere *subalterno* sunt unum genere *generalissimo*, diversa genere *generalissimo* sunt unum in ratione *entis*. Quare et ipsa multitudo numerorum infinita ad unum, quod est principium numeri, reducitur. — Sic etiam in *communicatione intrinseca* Trinitas personarum ad duas emanationes, duae emanationes ad duo principia, scilicet intellectum et voluntatem, et illa ad unam simplicissimam unitatem essentiae reducuntur.

285. — Divisio Quaestionis. — Cum igitur de animae rationalis et corporis unitate quaeratur, *duo* sunt principaliter inquirenda: *primum* est, utrum *generaliter* ex forma substantiali et materia fiat unum: *secundum* an *ex anima rationali*, quamvis habeat materiam partem sui, potest per essentiam vere *cum corpore* unum fieri.

ARTICULUS I.

UTRUM EX FORMA SUBSTANTIALI ET MATERIA FIAT UNUM (2).

(2) 286. — Articuli divisio. — Circa *primum* duo sunt videnda: *primum* est, quod forma substantialis per suam es-

---

(1) Vin. exposit. Doctor.

(2) Cf. *Oxon.* II. d. 12. q. 1. n. 13 seqq. — *Report.* ib. n. 16 seqq.

sentiam nata est fieri unum et essentiale cum materia sua, et e contrario materia cum forma sua; *secundum* est, quod accidens cum suo subiecto non est natum sic essentialiter facere unum.

§ 1. *Demonstratur ex materia et forma substantiali vere fieri unum per se.*

287. — Probatur experientia. — Quamvis autem *primum sensus* ostendat, nihilominus *auctoritas* et *ratio* hoc demonstrat.

Sensus quidem hoc ostendit: quia satis declaratum est in praecedentibus *quaestionibus*, in distinctis *articulis*, quod impossibile est materiam in genere substantiae esse principium alicuius compositionis ante formam substantialem. Nunc ad sensum videmus aliqua, quae vere sunt * unum * in genere *substantiae*, agere et pati, ut *idem* ignis, *idem* lignum, et sic de aliis; ergo necessario tale *unum* est compositum ex materia et forma.

Solvitur obiectio. Nec potest dici, quod accidens sit principale: *a)* tum quia materia non est susceptiva accidentis, nisi prius recepta forma substantiali: *b)* tum quia actio est suppositi, quod consistit ex materia et forma substantiali: *c)* tum quia accidentia non agunt, nisi ut actu existunt, nec existunt naturaliter, nisi in composito ex materia et forma.

Conclusio. — Patet ergo *ad sensum*, quod aliquid vere est unum ex materia et forma substantiali.

(3) 288. — Probatur auctoritate. — *Auctoritas* etiam hoc probat: *a)* ait enim Philosophus, circa principium *II. de Anima text.* 7., *Non oportet*, inquit, *quaerere si unum est anima et corpus, sicut neque ceram et figuram, neque omnino uniuscuiusque materiam, et id cuius materia.* — *b)* Et hoc est quod dicit Boetius, circa principium de *Unitate et Uno, cap. I.*, *Omne* (inquit) *esse ex forma est in rebus creatis, cum unita est materiae. Unde Philosophi sic describunt illud, dicentes, esse eius existentia formae in materia: cum autem forma materiae unitur, necessario ex coniunctione utriusque aliquod unum constituitur.* Loquitur autem Boetius de esse *determinato*, quod datur a forma; quia esse

actuale quod habet materia ut est terminus creationis (ut visum est in praecedenti *quaestione*) non habet a forma. — Et sequitur post pauca: *Forma igitur existit in materia, quae perficit et custodit uniuscuiusque essentiam; unitas est descendens a prima unitate, quae creavit eam.*

289. — Ratione probatur quintupliciter. — Quod autem ex materia et forma fiat unum essentiale, satis patet, *a) primo* si attendamus ordinem imperfecti ad perfectum; dictum est enim, [n. 229 seqq.] quod materia habet *triplex* esse, scilicet: esse *essentiae*, quod est in determinato genere, inquantum est capacitas quaedam formarum, secundum quod a Deo per ideam est factibilis: unde secundum illud esse non est producta, sed respicit Deum ut causam *exemplarem*. Aliud esse habet, inquantum est actu vere *pars compositi*, effectus Dei, aliquid extra et prope nihil. Aliud esse habet secundum quod per formam ad *certum gradum* vel *speciem determinatur* et contrahitur suum esse indeterminatum. — Cum igitur in habentibus ordinem secundum sit perfectio primi, et posterius prioris, eo quod omne susceptivum, re vel ordine, de imperfecto tendit ad perfectum; ergo cum materia de ratione sua sit imperfectum principium, et forma de ratione sua sit quid determinatum et perfectum, sequitur, quod forma per essentiam suam sit perfectio materiae, dans esse secundum rationem sui generis, ut forma accidentalis esse accidentale; ergo forma substantialis dat esse substantiale et essentiale.

b) Item, ostendit Aristoteles, *XII. Met. comm. 12.* (1), quod forma non generatur, nec materia, et quod materia est ingenerabilis et incorruptibilis, sed compositum solum generatur: sed motus vel actus est unus, qui est ad unum terminum, *V. Physicor. text. 34.* (2) *et deinceps;* ergo compositum est unum: sed generatio substantiae terminatur ad esse simpliciter, ut habetur *I. de Generatione. text. com. 11.;* ergo esse compositi est unum simpliciter; ergo per essentiam.

(4) *c)* — Item, unitas actuś est signum unitatis potentiae: nunc autem videmus in compositis de genere substantiae,

(1) Vid. exposit. Doctor n. 7 seqq.
(2) Vid. exposit. Doctor.

quod actus sub ratione unitatis ab eis procedunt; qui non sunt a *materia*, eo quod non est principium generandi; nec sunt a *forma*: tum quia actus sunt suppositorum; tum quia si forma esset illam actionem potens elicere, hoc maxime verum esset in formis quae minus materiae immerguntur, quales sunt vegetativum et sensitivum respectu praecedentium; non autem potentia videt, sed *oculus*. Imo, loquendo de potentia *propinqua*, anima non habet potentiam sentiendi, sed haec potentia est *totius compositi*, sicut expresse dicitur circa principium *de Somno et Vigilia, cap. I. Quoniam* inquit) *neque proprium est animae sentire, neque corporis; (cuius enim est potentia, eius est et actio, qui vero dicatur sensus, ut actio, motus quidam per corpus animae est).* Ergo si actus compositi in genere substantiae est vere unus, et est totius compositi, sequitur quod compositum vere et essentialiter sit unum.

(5) *d)* — Item, sicut ostensum est [n. 237], duplex est genus potentiae, scilicet *activa* et *passiva*. — Dictum etiam fuit, quod istae potentiae sunt *idem re* cum eo cuius sunt, sicut ostensum est in praecedentibus *quaestionibus*. Ista autem duo genera potentiarum intermixta sunt in omnibus intermediis, quae scilicet agunt et patiuntur. Tunc sic: sicut universaliter potentia activa et passiva in composito, sic illa, in quibus radicantur universaliter, scilicet materia et forma: sed videmus, quod compositum agit, et totaliter patitur; ergo potentia activa et passiva in composito vere componunt unum per essentiam, inquantum totum compositum est activum tantum per formam, et totum passivum tantum per materiam.

e) — Item, omne quod est unum, tanto verius est ens hoc, quod Boetius dicit circa principium libelli de *Unitate et Uno: Unitas* (inquit) *est, qua unaquaeque res una dicitur, nec potest esse una, nisi unitate; non solum autem unitate est una, sed etiam tamdiu est quidquid id quod est quamdiu in se unitas est; cum autem desinit esse unum, desinit esse id quod est; unde est hoc quidquid est, ideo est, quia unum est.*

290. — **Corollarium.** — Ex his patet, quod *esse* et *esse unum* simul sunt *natura*, et in tantum sunt idem esse et

unum quod ubi verior unitas, verior entitas, et e contrario: hoc enim patet in omni composito. — Ex hoc patet, quod unitas materiae et formae *essentialis* dicitur: *primo*, quia, secundum praedicta, aut homo non est, nec lignum, nec lapis, et sic de omni composito; aut si est ens substantialiter, est necessario unum substantialiter et essentialiter: *secundo*, quia, secundum praedicta, si unitas et entitas sunt idem, sequitur quod si aliquod cadit in entitatem alicuius, etiam in eius unitatem cadit. Nunc autem, de entitate cuiuslibet compositi naturalis est materia et forma, eo quod *naturale* dicitur per naturam, ut dicitur in Prologo *de Anima, lib. I. text. 16.*; ergo necessario sunt in eius unitate essentiali; et hoc est quod dicit Philosophus, *V. Met. cap. de Uno. text. 11.*, *quod Unum per se sunt quorum definitio est una* (1).

§ 2. *Demonstratur, ex accidente et subiecto non fieri unum per se.*

291. — Probatur sextupliciter. — Ex his patet *secundum* superius propositum, scilicet, quod *accidens cum suo subiecto non facit unum* sic *substantialiter et essentialiter*, sicut forma cum materia.

a) Primo ex ratione ultimo dicta: quia modus unitatis est secundum modum entitatis: nunc autem forma substantialis dat materiae esse perfectum; *perfectum* dico respectu illius esse, quod dat composito forma accidentalis, quia illa dat esse de genere substantiae, haec de genere accidentis, quod est esse imperfectum; ergo perfectior est illa unitas quam ista.

b) Secundo patet, quod actus actui, inquantum talis, non unitur; non enim ex duobus actu potest fieri unum, nisi alterum sit in potentia respectu alterius, *VII. Metaph. text. 42. et 49.* (2); actus enim est principium divisionis et distinctionis, *VII. Metaph.* Certum est, quod subiectum formae substantialis, etiamsi habet aliquod accidens secundum supradicta, non tamen habet actum ita completum sicut

(1) Vid. exposit. Doctor. n. 43 seqq.
(2) Cf. exposit. Doctor.

subiectum formae accidentalis, quod est compositum ex forma et materia; igitur ex comparatione subiecti ad subiectum, patet quod minus est unibile subiectum accidentis formae accidentali, quam subiectum formae substantialis, quod est materia, formae et actui substantiali.

(6) *c)* Tertio patet idem ex parte ipsarum formarum; forma enim, quia actu unitur, ideo perficit; non enim perficeret, nisi uniretur; ergo quanto plus habet de actualitate, tanto plus perficit, et intimius se unit: sed forma substantialis plus habet de actualitate, sicut et de entitate; ergo maiorem actum perfectionis communicat suae materiae quam accidentalis, et intimius se unit, cum sit de genere unibilium perficientium.

d) Item, quaelibet res est in determinato genere per suam entitatem propriam et essentiam. Et loquor de entitate *essentiae*, non *actualis existentiae*. Res etiam est una per essentiam suam; unde illa sunt unum in specie, quae habent unam essentiam, sive definitionem in specie, ut dicitur V. *Metaph. text. 11. cap. de Uno* (1); ergo quaelibet res per unitatem essentiae suae est in genere. Certum est autem, quod concreta, ut *album*, quae important unum ex subiecto et accidente, non sunt per se in genere; *album* enim, inquantum tale, in nullo genere est, nisi per reductionem, quia ratione subiecti reducitur ad genus substantiae, et ratione qualitatis ad genus qualitatis; ergo si res per unitatem suae essentiae est in uno genere, sequitur, quod accidens et subiectum nullo modo faciunt vere unum per essentiam.

(7) *e)* — Item, appetitus est ratio unionis, ut patet in omnibus respectu sui finis, cui appetunt uniri, et etiam in potentiis respectu obiectorum, quibus suo modo volunt uniri; ergo ubi maior est et vivacior appetitus, ibi de necessitate verior et intimior erit unio: sed maior est appetitus materiae ad formam substantialem quam accidentalem. Quod patet, quia appetibile est quaedam perfectio appetentis, ut patet in fine: maior enim est perfectio, quam forma substantialis materiae, quam illa quam dat accidens subiecto, sicut verius est ens substantia quam accidens. Tunc etiam, quia materia secun-

---

(1) Ubi Doctor exponens.

dum cursum naturae non potest subsistere, sed desinit esse nisi forma actuetur. Et hoc est quod dicit Commentator supra primum secundi de Anima, *text. com. 8. Materia* (inquit) *nullum habet esse in actu in naturalibus, secundum quod est materia, et esse non est in actu nisi formae, et hoc valde manifestatur in formis rerum simplicium, quoniam cum forma fuerit ablata, nihil remanet.* Et illud est intelligendum secundum ordinem naturae (1). Non sic autem accidens, inquantum tale, respectu subiecti. Et dico etiam *inquantum tale*, hoc est, inquantum accidens, quia quamvis destructo proprio aliquo accidente, ut caliditate in igne, ignis non posset remanere, ut dicit Commentator super *V. Physic. text. 10.*, ostendens quod qualitates elementorum non sint formae substantiales eorum, hoc fit, quia per corruptionem talis accidentis fit materia indisposita ad conservationem formae substantialis, et ita corrupto proprio accidente, corrumpitur subiectum per accidens.

(8) *f)* — Item, primum in quolibet genere verius est tale, ut patet de igne, *II. Metaphys. text. 4.* (2): sed prima unio duorum principiorum realiter est unio materiae et formae, secunda accidentis et subiecti; ergo, etc.

§ 3. *Praedicta explanantur.*

292. — **Unitas compositi a forma potissimum repetenda est.** — Est autem advertendum, ad *explanationem omnium dictorum*, quod quamvis compositum essentialiter sit unum, ex essentiali unione formae ad materiam, illa tamen unitas compositi *principalius* surgit *ex unitate formae* quam ex unitate materiae, et magis est ei attribuenda tamquam actuanti vel determinanti, quam materiae suscipienti.

a) Si enim materia ut pars compositi, ens actu prope nihil, aliquid haberet in sua actualitate formae, nunquam ex eis fieret unum, nisi per aggregationem, sicut quia hic lapis habet aliquo modo materiam alterius actu, quia uterque est lapis, numquam ex eis fit unum, nisi per aggregationem.

---

(1) Cf. supra, q. 8. a. VI.

(2) Cf. exposit. Doctor.

Nunc autem materia, ut est actu et pars compositi, in illa actualitate quam habet ut est effectus Dei, cum illa sit indivisa, omnino indeterminata, nihil habet omnino de actualitate alicuius formae; sed est in potentia passiva et receptiva omnium formarum universaliter, circa quod tanquam ex parte potentiali *pure* (dico ita ad excludendum omnem formam et actum eius) et pure primo actuali fit unum per essentiam, ex materia scilicet et forma, ut dicit Commentator super *IX. Metaphys. comm. 16. Materia*, inquit, *dum est in potentia, non est perfecta, neque habet esse, quod habet forma; et cum venerit ad actum, tunc perficietur per formam, et habebit esse, quia habet formam.*

(9) *b)* Quamvis autem unitas compositi essentialis surgat ex unione talium principiorum, sic de ratione sua unibilium essentialiter, unitas tamen illa, quia est unitas *determinata*, utpote lignum, vel simile, magis est attribuenda formae quam materiae: non quod materia ita et essentialiter et intime non sit unibilis formae, sicut e contrario; sed illa unitas est determinati generis, quam determinationem habet a forma, non a materia. Et hoc est quod dicit Commentator, super illud Philosophi circa principium *II. de Anima, text. comment. 7. Unde non oportet quaerere si unum est anima et corpus, sicut neque ceram et figuram, neque omnino uniuscuiusque materiam, et id cuius est materia: unum enim et esse cum multipliciter dicatur, quod proprie est actus est.* Est autem sensus verborum, quod quamvis unum et ens dicantur de materia et forma, forma magis et principalius est unum et ens; forma enim *actum* vocat. Si enim materia aequaliter esset ens cum forma, aliquod ens *determinatum* esset, et tunc, sicut ostendi, non posset facere unum essentialiter cum materia. Ita exponit Commentator illa verba, dicens: *Haec* (inquit) *nomina*, unum *et* ens, *licet dicantur pluribus modis, tamen prima perfectio in omnibus istis, scilicet forma, magis digna est, ut habeat hoc nomen, scilicet* unum *et* ens, *quam illud quod est congregatum ex materia et forma, congregatum enim non dicitur unum, nisi propter unitatem existentem in forma, et materia non est hoc nisi per formam; et si materia et forma essent in composito existentes in actu, tunc compositum non di-*

censetur unum, nisi sicut dicitur in rebus, quae sunt unum per contactum et ligamentum.

(10) Patet igitur, * quod * cum actualitas compositi sit actualitas *determinata*, et hanc determinationem habeat a forma, non a materia, quod unitas compositi magis est attribuenda formae quam materiae, ut sit verum dicere, compositum est unum per formam, et non per materiam, quia est unum unitate determinata, quam a forma, non a materia habet.

Sic igitur patet *primus articulus*, quomodo scilicet et quare ex materia et forma sit unum essentialiter, et non sit ita unum ex substantia et accidente.

ARTICULUS II.

EX ANIMA RATIONALI, QUAMVIS HABEAT MATERIAM, ET EX CORPORE FIT UNUM PER SE.

(11) 293. — Articuli divisio. — Secundo sequitur *secundum*, scilicet, quod *ex anima rationali, quamvis habeat materiam, et ex corpore fiat unum*. Circa quod est sic procedendum: *primo* intelligendi sunt modi, qui videntur deficere circa modum unionis animae ad corpus: *secundo* ex illorum improbatione concedendus est modus, quo unitur anima rationalis corpori: *tertio* est ostendendum, quod nulla forma ita vere, formaliter et intime unitur suae materiae sicut anima rationalis corpori: *quarto*, quod ex modo istius unionis sequitur, quod homo magis fuit homo in statu naturae conditae, quam in statu naturae lapsae; et erit magis in statu gloriae post resurrectionem, quam in aliquo de mundo.

§ 1. *Exponuntur modi qui videntur deficere circa modum unionis animae ad corpus.*

Circa *primum* sciendum, quod circa unionem huius animae rationalis et corporis invenitur, Aristotelem, Averroem, et Platonem, secundum doctrinam Sanctorum, turpiter defecisse.

(12) 294. — Exponitur Aristotelis opinio. — Doctrina Aristotelis ponit, secundum quod eam exponit Commentator suus, *III.*

de Anima, comm. 4. et 5., quod homo est *homo* per animam *sensitivam nobiliorem aliis*, eductam de potentia materiae; et quod intellectiva non unitur nobis sicut *forma*, sed sicut *motor*, inquantum a phantasmatibus accipit species intelligibiles, per quas ipse format actum intelligendi. — Et hoc necesse habet dicere, eo quod posuit *unum intellectum omnium hominum*; quod verum non esset, si nobis ut forma uniretur, eo quod secundum ipsum propria forma est in propria materia. Sic enim exponit eum Commentator suus, *IV. de Anima text. 4. et 5.*, qui, sequens ipsum, in illum *duplicem* errorem simul lapsus est: quod scilicet *non esset nisi unus intellectus omnium*, et quod *non uniretur nobis ut forma, sed sicut motor, et per operationem* (1).

295. — Exponitur Platonis opinio. — In eumdem errorem lapsus est Plato, quantum ad modum unionis intellectus ad nos, sed *differenter*. Plato enim posuit, quod *homo* est ipse *intellectus per se subsistens*, non corpus, nec habens per corpus processum, sed *utens corpore, sicut nauta navi*. Dixit enim, quod *anima rationalis* est *homo*, et habet de natura sua potentiam vegetativam et sensitivam et intellectivam: communicat autem corpori actus virium *sensitivarum*, ut in organis recipiantur species sensibilium; potentiam autem *intellectivam* nullo modo communicat corpori, nec alicui parti eius; sed per illam potentiam, quam in se habet non communicatam, abstrahit a speciebus, quae sunt phantasmata quaedam in organis sensitivarum, species intelligibiles ad perficiendum operationem intellectivam propter eius perfectionem; vires *vegetativas* etiam corpori, seu organis corporis communicat; et sic intellectus solum unitur corpori ut *motor* (2).

(13) 296. — Exponitur Averrois opinio. — Averroes non dixit, vires sensitivas esse in anima rationali, sed dixit, quod sunt vires alicuius formae sensitivae nobilis, eductae de potentia materiae, quae *sensitiva est forma corporis, reponens hominem in specie*. Posuit vero animam intellectivam *secundum substantiam* a corpore separatam, et coniungi homini

---

(1) Haec opinio refellitur ad n. 298. Vid. quoque n. 311 *e*).

(2) Platonis opinio refellitur ad n. 297.

per *communicationem suae operationis*, per phantasmata scilicet ex natura in virtute sensitiva, quae sunt intelligibilia in potentia, ita quod intellectus separatus ab illis abstrahit species intelligibiles; et sic per illam speciem intelligibilem intellectus coniungitur corpori humano quodammodo, ac per hoc dicitur *intelligere* (1). — Aristoteles autem, secundum Commentatoris expositionem, huius fuit opinionis.

297. — **Refellitur Platonis opinio** [n. 295]. — Positio autem Platonis falsa apparet ex duobus: *a) Primo* quidem, quia *homo* ad considerationem Naturalis spectat; unde consideratio animae intellectivae aliquo modo, secundum respectum quem habet ad corpus, ad Physicum pertinet, ut dicitur *II. Physic. text. comm. 21.* (2), et iam dicetur. Definitio autem rei naturalis continet materiam, ut expresse dicitur in prologo *de Anima*, *I. de Anima*, *text. 11.*; ergo corpus necessario cadit in definitionem hominis: quidquid autem cadit in definitionem alicuius est de eius essentia et integritate; non ergo potest esse verum, quod anima rationalis *sola* sit *homo*.

b) Secundo, quia experimur actiones sentiendi in nobis et a nobis esse; non enim possunt esse intellectus separati, cum non possint fieri nisi per organum, quo caret intellectus separatus.

c) Patet *tertio* falsitas ex parte *corporis*, quia tunc corpus humanum esset ignobilius quam corpus asini, quod similiter perficitur anima sensitiva seu forma.

(14) *d)* Patet *etiam* falsitas, quia cum anima sit ingenerabilis et incorruptibilis, homo esset ingenerabilis et incorruptibilis.

Et multa alia possent ad hoc adduci.

298. — **Refellitur Aristotelis et Averrois opinio.** — Patet etiam falsitas positionis Averrois, [nn. 294 et 296] et Aristotelis, si tamen ita intellexerit, ut exponit eum Commentator (3):

---

(1) Refellitur ad n. 298.

(2) Vid. exposit. Doctor.

(3) « Ille maledictus Averroes in fictione sua, *III. De Anima*, quae tamen non est intelligibilis nec sibi, nec alii, ponit intellectum esse quamdam substantiam separatam, mediantibus phantasmatibus nobis coniungibilem;

quia sicut se habent colores ad actum videndi, et non aliter, sic se habent phantasmata ad actum intelligendi, sicut dicit ipsemet Aristoteles, *III. de Anima, text. 31.* Non autem quia virtus visiva abstrahit species visibiles a coloribus vel corporibus coloratis, non, inquam, propterea ipsi reales colores, aut corpora colorata participant actum videndi, alioquin verum est quod paries coloratus videt; ergo, secundum Averroem, homo non potest communicare cum intellectu separato in actu intelligendi, si solum haberet in se phantasmata, a quibus abstrahuntur species intelligibiles; imo si haberet species intelligibiles, nisi habeat aliquid tanquam formam, quo species illas seu res per species intelligat.

(15) 299. — Alia opinio proponitur et reprobatur. — *Alii posuerunt*, quod *intellectus unitur nobis ut motor*, et sic actio intellectus potest toti homini attribui.

Haec positio etiam communiter a Doctoribus reprobatur: *a) Primo*, quia in tali unione mobile potest aut esse aut intelligi sine movente, ut baculus sine manu; ergo secundum istum modum potest homo esse et intelligi sine intellectu.

b) Secundo, quia intellectus non movetur localiter, nisi per intellectualem appetitum: actio autem appetitus rationalis praesupponit actionem intellectus, non enim quia movetur Socrates ab intellectu intelligit, sed e contrario, quia intelligit, appetit, movetur.

c) Tertio, quia mobile non communicat in actu cum movente, nisi quia recipit actum eius, et ideo *III. Physicor. text. 16.* (1) dicitur, mobile in potentia est motus: sed actio intelligendi est actio manens in intelligente, non transiens in alienam materiam, sicut transit calor in calefactum: ergo

---

quam *coniunctionem* nec ipse, nec aliquis sequax eius adhuc potuit explicare, nec per illam coniunctionem salvare, hominem *intelligere*. Nam secundum ipsum homo formaliter non esset nisi quoddam animal irrationale excellens, per quamdam tamen animam irrationalem et sensitivam excellentiorem aliis animabus ». — *Oxon.* IV. d. 43. q. 2. n. 5. — « Sed iste est vilissimus error et irrationabilissimus inter errores omnes Philosophorum, et manifeste contra intentionem Magistri sui. — *Irrationabilissimus* est, quia magis vilificat naturam humanam, quam aliquam aliam ». — *Report.* ib. n. 6.

(1) Vid. exposit. Doctor.

impossibile est, quod homo intelligat per hoc, quod actus intellectus, secundum substantiam separati, corpori communicetur.

d) Quarto, quia actio moventis non attribuitur moto, nisi sicut instrumento, sicut actio fabri martello: si igitur intelligere attribuitur homini, quia intellectus movet corpus, sequitur quod intelligere sit per instrumentum corporeum, quod negat Aristoteles.

(16) **300. — Aliorum opinio proponitur.** — Est *aliorum opinio* dicentium, quod in anima humana *vegetativum*, *sensitivum* et *intellectivum* sunt tres partes *substantiales* unius animae in eadem materia spirituali, seu in eodem supposito rationalis animae unitae. Talis ergo anima, habens tres partes in uno supposito rationalis animae, quantum ad partem suam *vegetativam* et *sensitivam* unitur substantialiter et *formaliter* corpori; quantum vero ad partem *intellectivam* unitur corpori, unione *consubstantiali*, non *formali*; unione *intima* et *fortissima*, sed non *immediata*; unione *ordinatissima*, sed non secundum *habitudinem aequiparantiae*, sed *inaequalitatis*. — Unione quidem *consubstantiali*, quia corpus ex una parte, et anima humana ex alia, cuius tres partes sunt partes substantiales unius entis, scilicet *hominis*; et impossibile est aliquam substantiam constitui ex iis quae sibi invicem non substantialiter uniuntur; ergo cum intellectiva sit pars substantialis hominis, oportet quod corpori *substantialiter* uniatur; nam pars intellectiva corpori, non alicui materiae corporali uniri potest.

301. — Animam rationalem non uniri corpori ut formam ostenditur primo ex parte ipsius formae (1). — *a) Primo* quidem probatur, quia omnis forma communicat suae materiae actualitatem suam, et suum actum essendi, et suam operationem. Quod ex hoc patet, quia forma accidentalis, de qua ostendi [n. 291], quod minus intimatur materiae suae seu subiecto, quam forma substantialis materiae suae, ipsa tamen denominat suam materiam; ergo multo magis forma substantialis, quantum ad perfectiones suas et actus, suam materiam de-

---

(1) Harum rationum solutionem *indirectam* habes a n. 310, *directam* vero ad n. 333 et n. 340.

nominat; ergo corpus, cui formaliter unitur pars intellectiva, participabit formaliter omnia quae dicuntur de parte intellectiva, et dicetur, quod corpus *intelligit*, corpus est *liberum*: ulterius dicetur, corpus *videt*, *sentit*; quae omnia sunt falsa; ergo falsum est quod pars intellectiva sit eius forma; tales enim actus non possunt competere nisi materiae simplici, spirituali et intelligibili, ingenerabili et incorruptibili. (17) *Confirmatur* autem haec ratio; cum enim altissima omnium formarum et simplicissima sit forma intelligibilis et libera, materia quae ad ipsam per se contingere poterit, ut scilicet ab ipsa informetur, oportebit quod sit in genere materiae altissimae et completissimae: materia autem corporali nihil est infimius.

b) Secunda ratio ex parte *formae* sumitur, quia nulla materia recipit formam spiritualem perfectissimam, nisi sit summe disposita respectu ipsius: nulla autem virtus corporalis naturalis agentis potest dare sufficientem dispositionem ad receptionem formae spiritualis; quia nulla virtus disponit ultra suam naturam, sicut nec virtus in semine unius speciei ad dispositionem alterius speciei; ideo omnis modus capacitatis causatus ab aliqua virtute naturali et corporali, oportet quod sit modus limitatus et terminatus, secundum modum virtutis educentis; ideo secundum datam ab aliquo tali non poterit esse capax aliqua materia formae quasi illimitatae, non agentis necessario, sed libere.

c) Tertia ratio ex eadem parte est, quia omnis materia corporalis, divisibilis et corruptibilis, potest necessario amittere suum esse per divisionem, alterationem et corruptionem et mutationem: sed esse liberum intelligibile est esse incorruptibile, esse firmum, esse personale: ergo sic etiam materia corporalis, vel corpus tale esse haberet, quandoquidem esset a necessitate, si intellectiva pars esset eius forma: ergo impossibile est, quod sit eius forma.

302. — Idem ostenditur secundo ex universalitate aspectus intellectus (1). — *Secundo* hoc patet ex *universalitate aspectus partis intellectivae*. Illa enim virtus corporalis, seu corpori impressa, non potest habere aspectum nisi ad ea quae ipsi

(1) Vid. solut. ad n 341.

corpori modo quodam corporali sunt praesentia. Unde licet sensus aliquis apprehendat actus particularium, hoc tamen non facit actu, nisi prout actus illi existentes in organis sensuum sunt praesentes aliquo modo organo sensus communis; ergo si intellectus esset forma materiae corporalis, ut absens posset intelligere.

(18) 303. **Ostenditur tertio ex absurdis** (1). — *a)* Item, non potest se super se reflectere, sicut nec supra actum suum, sicut nec virtutes sensibiles; cuius contrarium experimur.

b) Item, tunc intellectus nihil libertatis haberet, cum omnis actus, seu virtus corporalis sit determinata ad unum.

c) Item, impossibile esset ipsam esse immortalem, a corpore separatam et liberam, et quod non sic a se intelligatur. Patet ex abstractione sui *obiecti* universalis, et *reflexione supra se*, ut quis sit *modus* et dispositio eius.

Ex *obiecto* patet, quia nulla virtus potest apprehendere, nisi per coniunctionem, directionem et applicationem sui aspectus ad obiectum. Si autem sit virtus materialis, non potest applicari, nisi per unionem suae materiae. Unde virtus visiva non potest applicari ad suum obiectum, nisi per motionem spirituum et organi sui; ergo si intellectus est forma corporis, cum corporale non possit habere aspectum nisi ad corpora, non intelligeret nisi corporalia, cum tamen obiectum suum sit totum ens, et eius ambitus corporale et spirituale aliquo modo; ergo saltem dum est in corpore nullum horum intelligeret.

(19) Quod etiam *non esset libera*, patet *a) primo* eadem ratione, quia obiectum voluntatis est tanti ambitus sicut obiectum intellectus; ergo sicut contrahitur intellectus ad corporalia, sic et voluntas. — *b) Tunc etiam*, quia habet coniunctionem ad obiectum, non solum ut intellectus, sed etiam super se, ut motor. Unde voluntas reflectit se supra se quadam dominatione, quod omnino est contra naturam materiae corporalis. — *c) Tum etiam*, quia posse movere se ad opposita libere est posse altissimum, in se omnino recollectum, ac per hoc ab omni determinatione et contractione separatum; ergo etiam a materia corruptibili. Forma

---

(1) Vid. solution. ad n. 342.

autem impressa materiae corporali non potest ibi esse impressa vel recepta, nisi secundum possibilitatem et modum recipientis; materia autem corporalis non est receptiva summae recollectionis, summae indeterminationis, summae altitudinis.

Quis autem sit *modus*, patet; quia impossibile est, quod materia aliqua stabiliatur perfecte in se per illam formam, per quam ad aliam extendendam inclinatur. Si autem pars intellectiva est forma corruptibilis materiae, per ipsam inclinabitur directe materia spiritualis ad materiam corporalem. Huius ratio est, quia cum forma, inquantum forma, sit ad materiam inclinata, si tota forma intellectiva non est ad materiam spiritualem totaliter inclinata, impossibile est quod materia spiritualis per talem formam in esse perpetuo stabiliatur.

(20) *d)* Item, si intellectiva est per se habens esse immortale; ergo si secundum se communicat suum esse corpori, sicut eius forma, necessario communicat sibi esse immortale; aut si non, non est eius forma.

304. — Occurritur instantiae. — Non potest autem dici, quod sit forma *totius* corporis, et non *alicuius partis*: *a) primo*, quia eadem inconvenientia sequuntur, quod scilicet totum corpus sit intelligibile, liberum et immortale. Et ex parte animae eadem inconvenientia, quod scilicet non sit intellectus, nec libera, nec immortalis. Primo omnis forma, quae est simplex forma totius materiae, est forma cuiuslibet partis eius; oportet enim, quod partes habeant esse et unitatem a forma totius; et oportet quod forma substantialis sit tota in qualibet parte suae materiae: tum etiam, quia partes habent eamdem rationem, quam habet totum.

b) Item, si tota materia est capax alicuius formae, et non partes eius, tunc necessario esset dare in ipsa aliquam potentiam receptivam et materialem, prout esset distincta suis partibus, et ita ipsa esset quodammodo inquantum materia distincta a materia suarum partium, quod est impossibile.

Sic igitur concludit illa positio, quod pars intellectiva est coniuncta corpori *consubstantialiter*, non autem est *forma*.

(21) **305. — Probatur hanc unionem fore consubstantialem** (1). — Quomodo posset ei uniri *consubstantialiter*, et *non formaliter*, declaratur sic: Vegetativum, sensitivum, intellectivum uniuntur consubstantialiter in una materia spirituali, seu in uno supposito rationalis animae, tamquam naturae partiales animam humanam constituentes. Ex quo patet, quod vegetativum et sensitivum nulli possint uniri substantialiter, quin ei uniatur *intellectirum* consubstantialiter, sed non formaliter propter praedicta; et sic corpus et intellectus uniuntur in uno supposito hominis substantialiter; hoc enim sufficit ad hoc, quod aliqua duo sint substantialiter unita, scilicet, quod substantialiter coexistant in uno supposito, vel sint partes eiusdem entis reales, quamvis unum non sit forma alterius vel materia. — *Exemplum* ad hoc est, cum enim ponamus in uno supposito multas formas, sicut formae corporales informant materiam corporalem, sed non materiam spiritualem animae, quae tamen faciunt unum suppositum hominis; quare spirituales, ut pars intellectiva, non informabunt materiam spiritualem et non corporalem, et nihilominus facient unum suppositum cum materia corporali, sicut patet ex duabus partibus ignis, nec una est materia alterius, vel forma, nec e contra. Hoc patet in omnibus partibus alicuius totius, seu sit homogeneum, ut pars aquae vel ignis, seu heterogeneum, ut nasus et oculi sunt partes substantiales corporis, non tamen unum est materia vel forma respectu alterius. Hoc etiam patet in partibus formae accidentalis, ut in albedine.

(22) Si autem pars intellectiva et sensitiva non essent substantialiter unitae in uno supposito rationalis animae, seu in una materia spirituali, pars intellectiva non posset uniri substantialiter corpori, nec etiam ipsi sensitivae.

Unionem autem partis intellectivae et sensitivae *consubstantialem* ostendit *a)* naturalis *dilectio*, qua pars intellectiva intime et essentialiter diligit sensitivam, in tantum, ut necessario complaceat sibi in bono eius, et in malo eius tristetur. — *b)* Hoc etiam ostendit *unitas iudicii*, quia per intellectum apprehendo, quod idem est qui intelligit, et qui

---

(1) Vid. solution. ad nn. **326** *a)* et **343**.

sentit; et hoc totum iudicium falsum esset, nisi *intelligere* et *sentire* essent in eodem supposito; aliter nunquam intellectiva apprehenderet actus sensitivae, nisi essent partes unius animae. — *c)* Hoc etiam ostendit *motus* naturalis, quo movetur superior appetitus ad modum sensitivi. — *d)* Hoc ostendit naturalis *obedientia*, qua appetitus sensitivus movetur ad imperium superioris, ita quod solo impetu movet ipsum. — *e)* Hoc ostendit naturalis *apprehensio*, qua per intellectum apprehendo me videre et sentire, sicut et me intelligere et velle.

(23) 306. — Esset quoque intima (1). — Est etiam haec unio *intima*; cum enim et sensitivum et intellectivum sint simplicia, et in eadem materia spirituali et simplici radicata in uno simplici supposito, ac per hoc sibi invicem unitissima et adhaerentia, non potest intime sensitiva humano corpori uniri, quin etiam eidem corpori intellectiva intime uniatur: non tamen *immediate*, nisi secundum quod *immediatio* dicit *praesentiam*; quia cum intellectiva inclinetur ad talem sensitivam, quae est perfectio corporis humani, necessario per ipsam inclinatur ad corpus.

307. — Esset ordinata (2). — Est etiam haec unio *ordinata*: qualis est ordo sensitivae ad intellectivam, talis est ordo corporis ad intellectum. *a)* Ratio autem sensitivae comparatur ad intellectivam sicut ramus ad radicem; quia sicut ramus non subsistit, nisi in radice, sic nec sensitiva haberet perpetuitatem, nec subsisteret in materia spirituali animae, nisi parti intellectivae unita, et ipsa principaliter, scilicet ipsa intellectiva, in spirituali materia existeret. *Cuius probatio* est, quia aliter posset inveniri ens spirituale per se subsistens, quod solum esset sensitivum, et aliqua anima solum sensitiva, separabilis et non aeterna. — *b)* Habet etiam se sensitiva ad intellectivam, et eodem modo corpus, sicut inferius instrumentum et subiectum ad suum superius. — *c)* Habet etiam se sensitiva et corpus ad ipsam intellectivam ut posterius ad prius, nisi in hoc, quod non haberet perpetuitatem sensitiva, nisi uniretur intellectivae, cui primo

(1) Vid. solution. ad n. 326 *b)* et 343.
(2) Vid. solution. ad n. 326 *c)* et 343.

et per se perpetuitas inest; nec haberet aspectum ad materiam spiritualem, ut eam informaret, nisi prius in illa materia intellectiva extitisset.

(24) 308. — **Praedictorum rationum fundamenta.** — Ex his omnibus patet, quod omnia inconvenientia ista in hoc fundantur: quod quia forma actum et operationem communicat materiae suae, et nulla materia corporalis est susceptiva operationum intellectualium, nec proprietatum, utpote libertatis, immortalitatis et similium, propter hoc negatur quod intellectiva non est forma corporis.

309. — **Aliorum rationes ad ostendendum animam non uniri corpori formaliter.** — Est autem advertendum, quod *aliqui alii* ex aliis causis hoc videntur negare. *a)* Et est *prima* causa, quia oportet quod intellectus in sua substantia sit *indeterminatus*, et cum nullum habeat aliud commune, ut omnia intelligat per indifferentiam ad omnia, sicut aer respectu sonorum, vel colorum: omnis autem forma, quae est actus materiae, maxime corporalis, est sic materiae proportionata necessario, ut sit determinata et arctata; ergo intellectus forma non potest esse materiae. Et hoc medium sumitur ex parte materiae, ut immediate ponatur intellectus forma materiae, et sic ponatur *pars consubstantialis* hominis, et non *forma*, ut dicit praedicta positio.

(25) *b)* Philosophus etiam, *VIII. Metaphys. text. comm. 15* (1), quaerens quomodo compositum possit esse unum, cum sit ex diversis naturis, materiae scilicet et formae?, respondet, quod causa unitatis compositi est, quia illud quod prius *in potentia* est ab agente fit *in actu:* non quod una res alteri adveniat, sed quod idem ad quemdam actum perficit. Super quo verbo dicit Commentator: *Non est aliud causatum ab agente ab eo in quod agit, sed illud idem quod primo est in potentia, et post de potentia transfertur in actum, translatio enim eius non largitur rei multitudinem, sed perfectionem in esse.* Ergo secundum istam sententiam illud quod advenit est aliud ab eo, et non possunt per consequens vere unum facere: sed cum intellectus unitur corpori, causatur aliquid ab eo, in quo agens agit, scilicet a corpore; ergo

(1) Vid. exposit. Doctor.

nullo modo potest vere facere unum, et secundum istam rationem nec sensitivum.

c) Tertium impedimentum est, quod materia, inquantum materia, est potentia et in potentia, ut ostensum est (1); forma etiam inquantum forma, etsi sit actus, non tamen habet esse actu, nisi ut est in composito; ergo nec materia, nec forma illud quod sunt, esse habent actu, nec sunt ens in actu, nisi per compositum, cuius proprium est esse actu. Unde dicit Commentator, super principium *II. de Anima, text. 7*: *Si materia et forma essent in composito existentes in actu, tunc compositum non diceretur unum, nisi sicut dicitur in rebus, quae sunt per contactum, vel per ligamentum.* Si ergo aliquid natum est per se esse, et actum subsistendi proprium per se habet, non videtur quod aliquo modo unum re faciat cum alio.

(26) *d) Quarta* difficultas sive impedimentum est ex parte operationis, quae est *intelligere*; si enim pars intellectiva est forma corporis, operatio sua, quae est intelligere, debetur composito: forma enim non agit, sed compositum per formam; ergo intelligere est operatio compositi ex anima et corpore, et tunc actus intelligendi non est abstractus et separatus a materia, sicut nec actus sentiendi.

e) Quinta difficultas est quae oritur ex praecedenti: cum enim cuius est actus illius sit potentia, ut dicitur circa principium libri de *Somno et Vigilia*; ergo si actus intelligendi est actus compositi, potentia debet dici per se compositi, non solius animae, cum potentia sentiendi, cuius actus est coniunctim, non solius sit animae, sed organi: oculus enim videt, non potentia visiva solum.

Et ex hoc ulterius sequitur, quod species intelligibiles non recipientur solum in intellectu, sed in composito: ac per hoc necessario erunt materiales, nec poterunt esse ratio cognoscendi aliquod abstractum a materia, ut aliquid sub ratione universalis.

f) Sexta difficultas est, quae quodammodo tacta est in *prima*, quod dispositiones vel inclinationes contrariae non possunt alicui realiter inesse, cum natura de se ad unum

(1) q. 8. a. 2.

sit determinata: unde cum materia naturaliter apta nata sit existere per se, non videtur quod alteri apta nata sit ut forma inhaerere.

Istae sunt rationes et motiva, quibus aliqui moventur ad ponendum, quod intellectus corpori non uniatur ut *forma*.

§ 2. *Ostenditur, animam qua rationalem esse formam hominis specificam* (1).

(27) 310. — **Divisio.** — Videndum tandem utrum iste modus unionis sit verus. — Circa quod sic est procedendum: *primo* est ostendendum, quod anima intellectiva, *secundum se totam inquantum intellectiva*, corpori unitur *ut forma: secundo*, quod ei unitur ut forma *specifica: tertio* solvenda sunt inconvenientia superius posita.

311. — **Animam rationalem esse formam hominis, probatur primo auctoritate.** — Quod autem uniatur ei *ut forma*, hoc videntur sentire Catholici tractatores. — *a)* Ait enim Damascenus, ostendens duo principia, ex quibus constat homo, *lib. II. Orthodoxae fid. cap. 12.*, *Deus*, inquit, *ex visibili et invisibili natura condidit hominem, ex terra corpus plas-*

(1) « Doctissime et latissime probat hic Doctor, animam humanam, etiam secundum gradum ultimum *rationalis* et *intellectivae*, esse formam specificam hominis, quod etiam brevius docet in *Oxon.* IV. d. 43. q. 2. — *Report.* ib. repetitis sub compendio potissimis rationibus quae hic adducuntur. Nullum certe ego vidi, qui enucleatius et clarius hanc stabiliret doctrinam ante definitionem Concilii Viennensis, et omnibus occurreret difficultatibus, atque adversariorum rationes infringeret ». — Wadingus, *Schol.* ad n. 27. — Tantum igitur abest, ut sententia Scoti, de pluralitate formarum in viventibus, implicite damnata fuerit a laudato Concilio, uti quidam asseruere, quin potius merito affirmari possit, hanc Subtilis doctissimam elucubrationem Patribus Synodalibus viam sternuisse verae doctrinae detegendae, fidelibusque proponendae. Cum enim magnum ubique esset tunc temporis Scoti nomen, qui sex ante annos piissime obierat, cumque percelebres Doctores doctrinam traderent a Subtili hic impugnatam, nihil mirum si Patres, ipsius prae oculis habitis rationibus, suprema veritatis declaratione plurium dubitationibus finem imposuerint.

Pluralitatem vero formarum nihil omnino obficere humani compositi formali unitati a Concilio adsertae, satis superque liquet ex hoc, quod edimus, egregio Scoti opere, ex aliis ipsius scriptis et ex multorum, qui hanc doctrinam sunt professi, modove profitentur, rationibus.

mans, animam autem rationalem per insufflationem. Ecce quod quamvis anima humana sit vere sensitiva et intellectiva, ut tamen est principium hominem constituens est *rationalis.* Certum est autem, quod illud quod est *forma* et pars *substantialis* rei potius constituit rem, quam illud quod est pars *consubstantialis* solum, ut patet in *exemplis:* quamvis enim nasus et oculus sint consubstantialia homini, quia cum neutrum sit forma eius, vel adaequata materia, per consequens, nec ita principaliter constituit hominem, sicut sua materia et sua forma.

(28) Unde Damascenus ostendens quod anima *ut rationalis* non sit solum pars substantialis, quia talis non est omnino principalis, sed quod sit pars *principalis*, ac per hoc *formalis*, quia materia non est, subdit, *lib. III. cap. 16.*, *Singularis*, inquit, *homo ex duabus naturis constitutus est, anima et corpore.* Et loquitur de anima, de qua scilicet dixit *animam rationalem per insufflationem.*

b) Huius sententiae videtur esse Augustinus, *de Spiritu et Anima, cap. 15.: Misera* (inquit) *societas carnis et animae, spiritus vitae et limi terrae, sicut scriptum est:* Fecit Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem eius spiritum vitae; *dans ei sensum et intellectum, ut per sensum limum sibi sociatum vivificaret, et per intellectum regeret.* Et infra: *Plenum fuit miraculo, quod tam diversa, et tam divisa ab invicem ad invicem potuerint coniungi; nec minus fuit mirabile, quod limo nostro Deus seipsum coniungit, ut sibi invicem unirentur Deus et limus, tanta sublimitas, et tanta vilitas.*

Item, ibidem, *cap. 48.: Dicimus corpus per coniugii copulationem seminari, Dei vero iudicio coagulari in vulva matris, et coniungi atque formari, ac formato iam corpore, animam creari et infundi, ut vivat in utero homo constans anima et corpore. Nec duas animas esse credimus in uno homine, sicut multi scribunt, unam scilicet animalem qua moveatur corpus et immixta sit sanguini, et alteram spiritualem, quae rationem ministret: sed dicimus unam eamdemque animam esse in homine, quae et corpus sua societate vivificat, et seipsam sua ratione disponit.* — Simile dicit *VIII. lib. de Ecclesiasticis dogmatibus, cap. 13.*

c) Huius opinionis est Richardus de S. Victore, *I. parte lib. IV. de Trin. cap. 16.: Proprium est mixtorum habere substantialem esse ex sola propagatione: proprium enim est hominum habere substantiale esse ex propagatione simul et ex procreatione, nam caro propagatur, anima procreatur.* Ecce quod esse substantiale datur homini ut homo est per animam: et non per sensibilem; ergo ut est intelligibilis: esse autem secundum rem semper est a forma.

d) Ambrosius, super illud *Psalm. 118. octonario 10. Manus tuae, Domine, fecerunt me, et plasmaverunt me, In hoc,* inquit, *genere substantiae, alia est facta substantia, alia figurata.* Et vocat *factum* creatum. — Item, Augustinus *super Genesim ad litteram, lib. VI. cap. 11.*, videtur idem dicere: *Visibiliter,* inquit, *homo in corpore, invisibiliter in anima, constans ex anima et corpore.*

(29) *e)* Quamvis autem, secundum quod Commentator exponit (1), Aristoteles videatur dixisse intellectum non esse formam hominis, volentibus tamen ipsum exponere catholice, hoc videtur de intellectu sentire. Unde *XII. Metaphys. in illo text. 16. et 17. Et causae moventes* etc., ponit differentiam inter *efficientem* et causam *formalem,* et est sententia sua, quod causa efficiens praecedat effectum: *Causae* (inquit) *moventes sunt, quia praecedunt tantum hanc naturam et formam:* et loquitur de materia propria: *Haec* (inquit) *sunt simul; si enim homo est sanus, tunc sanitas et homo sunt insimul, et figura sphaerae cupreae et sphaera cupri sunt insimul. Si autem remanet aliquid in postremo* (hoc est, si destructo composito, remaneat aliqua forma), *quaerendum est de hac; in quibusdam enim non est impossibile, verbi gratia, si anima est talis dispositionis, non tota, sed intellectus.* Ecce quod expresse distinguit *intellectum* contra *sensum;* et sicut *distinctum* ponit ipsum esse formam separabilem (2). — In II. etiam *de Anima text. 21.* dicit, quod intellectus videtur *alterum genus animae.* Et in eodem dicit: *Si aliquod commune animae omni oportet dicere, erit uti-*

---

(1) Vid. supra nn. 294 et 298 cum annot.

(2) Cf. exposit. Doctor n. 11. seqq., ubi ait « quod opinio Commentatoris non consonat cum opinione Aristotelis ».

que actus primus corporis organici physici. Vocat autem *formam*, ut in eodem patet.

Videtur igitur, quod haec sit mens omnium Sanctorum et Philosophorum: quod cum *homo* et quodlibet compositum constet ex duobus principiis, *materiali* et *formali*, quod anima rationalis *ut rationalis* sit *formale* principium hominis.

(30) 312. — Probatur secundo interna experientia. — Verum quia, sicut alias est ostensum, ad *experimentum* animae *intrinsecus* omnis certitudo quam habet anima de aliquo in via reducitur, sicut esse mobile ad immobile, sic *per experimentum*, quod est omnis nostrae certitudinis principium, *patet quod intellectus forma sit hominis.* Circa quod est ostendendum, quia per actus in notitiam potentiae, et per potentiam in notitiam substantiae devenimus, quod intelligere actus est non solius animae, sed et compositi. Quod autem ista sit doctrina Philosophorum, patet per Aristotelem *I. de Anima, text. 12*, ubi nostram quaestionem, de opinione intelligendi, simul cum aliis habet, interrogat dubitative: passiones utrum sunt communes, an sit aliqua animae propria? Et subdit: *Videtur autem plurimarum nullam sine corpore pati aut facere, ut irasci, confidere et omnino sentire; maxime autem videtur proprium animae intelligere; nec tamen hoc sine corpore.* Et inferius, contra Platonem, qui dicit animam in corpore movere seipsam, sumendo motum large pro quolibet actu animae, dicit Aristoteles, quod nullus motus est animae, sed coniuncti. Unde dicit, *I. de Anima, text. 63.*, *Si enim, et quam maxime dolere aut gaudere, aut intelligere, motus sunt, et unumquodque movere aliquid, moveri tamen ab anima est.* Sequitur, *text. 64.*: *Dicere autem animam irasci, simile est ac si aliquis dicat eam texere, vel aedificare.* Et contradicit de omnibus actionibus, quarum anima est principium, dicens sic: *Melius enim fortassis est non dicere animam misereri, aut addiscere, aut intelligere, sed hominem anima*: sic concludit, *text. 66.*: *Intelligere autem et amare non sunt illius passiones*, sed compositi, *huius* hominis *habentis illud, ut habet illud.*

(31) 313. — Probatur tertio multipliciter ratione. — Argumentum I. petitum ex operatione. — *Praemittenda* — *a)* Hoc

etiam patet *ratione:* quia, ut claret ex praecedentibus, cum forma non agat, sed *compositum*, si *anima* existens in composito, et non *totus homo* ageret, anima ut est in corpore esse haberet non perfecte communicans corpori (sicut enim *esse* communicatur, ita et *operatio*, sicut per Philosophum patet, *VIII. Metaph. cap. et text. ultimis*, de forma aeris, sicut tactum est in secunda difficultate), numquam anima, ut est in corpore, vere faceret unum cum corpore: impossibile enim est imaginari, quod aliqua duo substantialiter faciant unum, et quod eorum actio non sit una, cum actio sit a *toto* composito.

b) Item, *totus homo* meretur aut demeretur; anima enim separata, etsi intelligat aut amet, tamen nihil meretur aut demeretur; ergo dum est in corpore tota merendi ratio vel demerendi attribuitur *composito*, cum ad meritum et demeritum concurrat actus intelligendi et volendi per se; sicut etiam e contrario infertur, quod si nihil possum detestari aut amare, nisi per intellectum, sequitur quod intelligere et amare animae, ut est in corpore, non est totius coniuncti.

c) Item, certum est quod quamlibet speciem sequitur aliqua operatio propria, quia esse primum sive *actus primus* est principium actus *secundi* et origo eius, ut colligitur ex principio *II. de Anima cap. 1.* text. 5, quaelibet autem species habet esse *proprium* et suam actualitatem; ergo quamlibet sequitur sua *propria* operatio: nulla autem actio est in homine ultra sensum, in quo non convenit cum animalibus, nisi *intelligere*, aut *velle* sive *libere* agere; ergo aut homo non est propria species, aut homo est *solus intellectus*, ut dixit Plato [n. 295 et 297], aut si est compositum, eius operatio est intelligere et libere agere.

(32) *Proponitur argumentum.* — Hoc supposito, quod *intelligere* sit actio *compositi*, accedo ad propositum, quod *natura intellectiva necessario sit forma illius compositi intelligentis.* Et *primo* sic: Omne principium *patiendi* reducitur ad materiam, *IX. Metaphys. text. 2.* (1); ergo omne principium *agendi* reducetur necessario ad formam; ergo si totus homo intelligit per intellectum, necessario intellectus erit *forma*

(1) Cf. exposit. Doctor.

hominis *primo et per se*, aut per aliud: non *per aliud*, quia tunc homo *inquantum homo* non intelligeret, sed inquantum *sensibilis*, vel *aliud;* ergo tunc etiam per illud, ad quod intellectus reduceretur, necessario esset principalis forma illius, a quo actio elicitur inquantum tale; ergo aliquid aliud ab intellectu esset principaliter forma hominis inquantum homo.

Occurritur obiectioni. — Nihil autem est dicere, quod intellectivum reducatur ad sensitivum, ut est principium intelligendi, scilicet quia reduceretur ad ipsum ordine naturae, inquantum est medium uniendi, sicut forma perfectior per imperfectiores unitur; nulla tamen forma ad aliam reducitur, ut est principium perficiendi, vel operandi actum proprium: sensitivum enim per se, et non per aliud, dat esse sensitivum, et sic de aliis; et per consequens, compositum per ipsum elicit actum proprium secundum illam, ut sentire.

(33) **314. — Argumentum II. petitum ex definitione hominis.** — Item, secundum Philosophum, *VI. Metaph. text.* 2., definitio rerum naturalium ex *materia* et *forma* consistit: definitio autem indicat *quid est esse rei;* ergo quidquid non est materia vel forma rei est *extra essentiam*, ac per hoc sine illo potest res intelligi; ergo si intellectus inquantum intellectus est *de essentia* hominis, (quod oportet dicere secundum fidem et omnes Doctores) necessario, vel esset *materia* hominis, vel *forma*. *Non materia*, nam illa est corpus organicum; nec materia *spiritualis*, quae est pars animae, quia anima humana secundum illam potentiam est hominis forma, de cuius esse non est materia, ac per hoc cadit in rationem *formae;* nec est materia per se, ut patet: ergo non est de essentia hominis.

Occurritur obiectioni. — *Nec valet dicere*, quod est *consubstantialis* pars, ut manus aut nasus corporis: quia omnis pars substantialis *compositi*, aut est materia, aut pars materiae; aut forma, vel pars formae, ut per exempla patet: ergo pars intellectiva, cum non sit materia, nec pars materiae, aut necessario est *forma* hominis, aut *pars formae*, ut homo est. *Si est forma*, habeo propositum. *Si pars formae*, igitur illud, cuius intellectus est pars, per rationem aliam ab intellectu erit forma hominis inquantum homo: ratio

enim *totius* est alia a ratione singularis *partis*; ergo etiam intellectus ut intellectus non est tota et perfecta ratio hominis, inquantum est homo, sicut ratio manus, ut est manus, non est ratio corporis humani, ut humanum est.

(34) **315. — Argumentum III. petitum ex natura partium consubstantialium.** — Item, accipiamus *exempla* iam dicta de partibus consubstantialibus: nasus et oculus et duae partes ignis sunt consubstantiales, et unum faciunt suppositum, nec una est forma aut materia alterius. Quaero, utrum cum dicitur, *homo videt per oculum*, vel quod *oculus videt*, utrum sit actio totius compositi, ut est *totum specificum?* Primo patet quod non, per Philosophum in principio *IV. Physic. text. 32* (1), ubi expresse dicit, quod non est idem movere aut moveri *quia eius pars* movet aut movetur, et movere vel moveri *primo* et *per se*. Nunc, secundum Philosophum (et veritatem), *I. Poster. text. 11.*, *secundum quod ipsum*, *per se* et *primo* idem sunt; ergo si homo, secundum quod homo, intelligit, necessario *per se* et *primo* intelligit; non ergo per *partem* substantiae, quia omnis actio est per partem sicut *quo* agit: hoc autem distinguuntur agere *per partem*, et *secundum totum*.

Occurritur obiectioni. — *Si forte dicas*, quod *homo* non per se et primo intelligit, sicut nec homo primo videt, sed *oculus*, tunc, cum omne prius a suo posteriori saltem per intellectum possit separari, videtur quod homo possit intelligi absque ratione intellectualitatis, sicut potest intelligi absque ratione visionis, et absque ratione omnium illorum, quae insunt sibi per partem (dico *partem subiective*); omnis autem actio inest sibi per oculum sicut *quo* videret, et *quod* videt.

(35) **316. — Argumentum IV. petitum ex natura unionis formalis et substantialis.** — Item quaero, utrum sit eiusdem rationis uniri *formaliter*, et *substantialiter?* et sit idem esse partem *formalem* et *substantialem? Si sic*, propositum habeo. *Si non*, ergo unum praesupponeret aliud: esse enim unitum formaliter est esse unitum substantialiter, et non e contrario, ut dicis; ergo *uniri formaliter* est posterius, aliquid addens,

---

1) Vid. exposit. Doctor. n. 25.

quia *prius* est, a quo non convertitur subsistendi consequentia; ergo haec unio formalis est perfectior unitate sola substantiali: sed ex unione surgit *esse* et *unum esse*; ergo cum sensitivum, ut dicis, uniatur formaliter et substantialiter, cum a sensitivo sit *animal*, ab intellectu sit *homo*, sequitur quod Socrates verius et perfectius est animal quam homo: sequitur etiam quod actus subsequentes ipsum ut est animal sint magis uniti, ac per hoc maioris aspectus et certitudinis, quam actus intellectivi.

317. — **Argumentum V. petitum ex natura partis formalis et substantialis.** — Item, haec est differentia inter partem *formalem* et *substantialem*: quia pars *substantialis* solum *non est* necessario *de intellectu essentiae*, sicut patet in exemplis dictae positionis: nasus et oculus partes substantiales sunt corporis, non tamen sunt *de essentia* hominis, quia absque his intelligi potest. — Simile, quamvis partes huius ligni, vel albedinis, sint consubstantiales, nihilominus, amota *ista* parte vel *illa*, lignum seu albedo et similia intelligi et esse possunt. — Absque autem parte *formali* nullo modo potest intelligi sub ratione illius *esse*, quod forma constituit, ut in esse sensitivo, nec in esse intellectivo; ergo si intellectus respectu hominis, ut homo est, sit *solum* pars *substantialis*, sequitur, quod homo potest esse, vel saltem intelligi, sine intellectu.

(36) *Occurritur obiectioni.* — *Si dicas*, quod est pars *aliqua* substantialis, sine qua res non potest esse, nec intelligi, ut homo sine capite vel corde, propter suam principalitatem in materia hominis; *non valet*, quia quod homo non possit intelligi sine his partibus, hoc est, quia cor et caput habent principalitatem in *materia* hominis, ut est materia, vel reducitur ad essentiam materiae hominis: ac per hoc non potest intelligi homo sine iis, sicut nec sine sua materia. — A simili dico, quod homo non possit intelligi *sine intellectu*, hoc non est, quia intellectus tota anima humana sit dignior, sed quia est *vere forma hominis per se*, vel per aliud, sicut caput vere est materia, saltem partialis, respectu formae hominis.

318. — **Argumentum VI. ex relatione materiam inter et formam.** — Item, materia et forma vere sunt correlativa,

sicut actus, et potentia. Nunc autem, aspectus potentiae et proprii actus, ut ostendi, mutuo se claudunt et communicant: ad nihil enim quod non habet rationem coloris se extendit per se visus, et color inquantum color nihil immutat nisi visum; ergo simile est in materia respectu formae, et e contrario, quod nihil est in materia, inquantum materia, quod forma proprie non informet, et e contrario; ergo cum corpus humanum sit materia animae rationalis, secundum auctoritates allegatas, impossibile est, quod aliquid reale sit in tota anima humana, quod corpus humanum non informet: est autem intellectus de substantia animae humanae; ergo, etc.

(37) 319. — **Argumentum VII. petitum ex aspectu materiae ad formam.** — Item, materia inquantum materia habet aspectum ad formam; ergo *talis* materia inquantum *talis* necessario habet aspectum ad formam inquantum *talis* forma. Nunc, secundum Damascenum, Richardum et Augustinum, ut patet supra [n. 311], corpus humanum est materia hominis; ergo habet aspectum ad formam, ut est talis forma. * Aut ergo * habet aspectum ad animam *inquantum anima;* et hoc non, quia tunc haberet aspectum ad *omnem* animam indifferenter: aut ad animam ut est *talis:* talis autem solum est triplex, scilicet *vegetativa*, *sensitiva* et *intellectiva.* Habet ergo aspectum corpus humanum ad animam, ut est eius forma inquantum sensitiva, vel vegetativa, vel intellectiva. Non inquantum *vegetativa*, vel *sensitiva* propter duo: *primo*, quia *talis* materia habet aspectum ad *talem* formam, ut dat sibi *tale* esse: vegetativum autem et sensitivum non dant esse *humanum*, alioquin potest homo intelligi absque intellectivo: *secundo*, quia tunc corpus humanum haberet aspectum ad *omnem* sensitivam et vegetativam; ergo oportet necessario dicere, quod corpus humanum respicit animam, ut est eius forma, inquantum *intellectiva.*

Occurritur obiectioni. — *Si dicas*, quod corpus humanum habet aspectum ad sensitivam, sicut ad formam *talem*, ut est sensitiva *humana*, tunc *aperte asseris conclusionem.* Cum enim sensitiva *humana* dicatur secundum potentiam, quia colligatur cum intellectivo, a quo certe homo est *homo;* ergo sensitivum non dicitur forma corporis humani,

nisi quia est *idem* cum illo, quod per se terminat sicut forma aspectum materiae humanae: hoc autem cum quo idem est est *intellectivum;* et tunc idem quod prius.

(38) *Confirmatur haec ratio*, quia si anima rationalis est forma hominis; ergo sicut corpus humanum dicitur *humanum* per id quod complet rationem corporis *talis* in *tali* gradu organizationis et mixtionis et compositionis, sic anima humana per illud, quo *formaliter* dicitur *humana*, necessario habet rationem *informantis;* hoc autem est *intellectus*, non enim dicitur *humana* per sensum.

320. — Argumentum VIII. ex absurdo. — Item, secundum istam positionem est dare in composito partem *formalem*, partem *materialem*, partem *substantialem*. Patet exemplum in homine. Nunc autem, ut patet in exemplis, pars substantialis *non dat* esse toti, nec alteri parti, imo *habet esse a forma*, quae est forma totius, ut patet in partibus ignis: ergo si in toto homine intellectus est pars substantialis, *non dabit* esse homini, sed *recipiet* esse a forma hominis, sicut haec pars ignis est ignis per formam totius ignis.

321. — Argumentum IX. per idem. — Item, si homo intelligit per intellectum, ut per partem *consubstantialem*, non tamquam per *formam totius*, tunc simile est dicere sic: homo videt per oculum; sed nec iste modus attribuitur oculo, nisi ut visus est forma eius, secundum quod organum in ratione organi dicit aliquid constitutivum ex tali parte et potentia, secundum quod dicit Aristoteles, *II. de Anima text. 9.*, quod si oculus esset animal, visus esset eius anima: ergo nec *intelligere* attribuitur homini, nisi illud *quo* homo *intelligit* sit *forma* alicuius suae partis: non est autem forma partis: ergo, etc. Nec intelligere dicitur per partem, sed *se toto;* ergo oportet, quod forma totius hominis, non sic illud, quo videt homo per partem, et quae est forma partis, ut potentia visiva oculi.

(39) 322. — Argumentum X. petitum ex natura unionis substantialis. — Item, secundum *primum modum* dicendi, intellectus non unitur homini *ut forma*, nec per se, nec per aliud: sed unitur *substantialiter*, mediante illo quo unitur formaliter, scilicet *sensitivo.* Dicit etiam positio, quod intellectus unitur corpori substantialiter, quia id cum quo est unum in

substantia, sive in composito rationalis animae, cuiusmodi est *sensitivum*, corpori unitur substantialiter. — Cum dicitur primo, quod unitur mediante sensitivo, aut ista mediatio est *dispositionis*, et tunc intellectiva est forma; dispositiones etiam non dicuntur mediae in materia, nisi respectu formae introducendae; aut est mediatio *accidentalis*, ut sit sensus: quia sensitiva unitur, necesse est quod omne quod est ei consubstantiale eidem uniatur, quamvis de se non haberet aspectum ad hoc, sicut videmus in astro descendente, vel in candela; quia enim flamma est colligata corpori gravi, ideo descendit, illo descendente, quae de se ad contrarium moveretur. Si sit tale medium, quod indubitanter videtur sonare positio, tunc sequitur quod cum homo sit *homo* per unionem intellectus, quod Socrates sit homo et intelligat *per accidens*. — Si vero ista mediatio sit *naturalis ordinis*, ut sit sensus: quod intellectus est *naturaliter* unitus, sed ordine naturae requirit, quod sensus uniatur; quamvis hoc non videatur haec positio sonare, eo quod rationem unionis intellectus ad corpus attribuit *consubstantialitati*: ubi autem consubstantialitas solum est causa, ibi extremum de se non habet inclinationem ad aliud extremum, nisi *per accidens*, ut patet in descensu flammae; ubi est autem mediatio ordinis naturae, ibi extremum habet inclinationem *de se*, quamvis actu non uniatur nisi per medium, ut patet in formis, quae aliis mediantibus materiae uniuntur; si sic, dico, intelligatur, sequitur, quod intellectivum *de se*, inquantum tale, habet *inclinationem essentialem* ad corpus. Nunc autem, omnis inclinatio essentialis creaturae ad creaturam, sive sit simplicis ad simplex, sive compositi ad compositum, vel formae ad materiam, vel materiae ad formam (ut sub ratione *formae* forma *substantialis* et *accidentalis* includatur) ad istam reducitur. Cuius ratio est, quia nulla creatura habet aspectum ad aliam, nisi vel ut est *activa* aliquo genere actus, vel ut est *passiva* aliquo genere passionis. Imo si Deus faceret creaturam, quae nec agere aut pati posset ab alia, non esset de ordine et integritate universi. — Imo ista positio assignat pro ratione quare in animalibus est materia, quia si non haberent materiam, nec agere, nec pati possent, nec recipere, nec es-

sent de integritate universi, quia ad alias partes mundi nullam haberent inclinationem. — Ergo intellectiva, inquantum intellectiva, cum sit pars quaedam animae rationalis, ac per hoc simplex, quamvis sit unita spirituali, ut tamen distincta contra vegetativam et sensitivam, et suam spiritualem materiam, simplex est; ergo si habet inclinationem, necessario vel est forma, vel materia: non materia; ergo *forma*.

([40]) 323. — **Argumentum XI. petitum ex ratione inhaerentiae.** — Item, nihil habet rationem *inhaerentis* proprie, nisi forma, vel substantialis vel accidentalis; ergo si intellectiva non est forma, non habet rationem inhaerentis per se; ergo ita habet perfectum modum existendi separatim sicut unita; ergo etiam perfectum modum intelligendi; quod est contra Augustinum. *XII. super Genesim in fine, cap. 25.*, ubi loquens de anima, ostendit, quod inquantum intellectiva habet modum essendi imperfectum. *Inest*, inquit, *ei quidam naturalis appetitus corpus administrandi, quo appetitu retardatur, ne tota intentione pergat in illud summum coelum, quandiu non subest corpus, cuius administratione appetitus ille conquiescat.* Certum est autem, quod pergat per intellectum: ergo inquantum intellectiva habet naturam inhaerentis, per consequens *formae*.

Occurritur obiectioni. — *Si dicas*, quod oculi et manus sunt partes consubstantiales hominis et naturae esse in corpore, tamen separatae non existunt perfecte, nec habent operationes suas: *patet*, quod nullum est simile: *primo*, quia oculus separatus a corpore privatur forma, quae dabat ei esse et operari; anima autem separata eamdem vim, scilicet intellectivam, sibi habet unitam, quia habet omne illud quod ipsa habebat in corpore. Videmus etiam quod pars ignis separata a toto, quia habet formam sibi unitam, et vere est ignis et vere facit operationem ignis.

([41]) 324. — **Argumentum XII. petitum ex appetitu unitatis in universo.** — Item, mundus et partes eius *appetunt* naturaliter *unitatem* et ligamentum, salva distinctione partium, quanto maiorem possunt, sicut membra hominis et rami arboris virtute naturae colligantur, quanto natura plus potest colligere, salva distinctione membrorum et ramorum. Fit autem illud

ligamentum secundum gradus essentiarum, inquantum summa infimorum coniunguntur cum infimis supremorum, secundum Dionysium, cap. 7. *de Divinis nominibus*: *Scientia*, inquit, *Dei omnium est factiva, et semper concordans omnia, et causa indissolubilis concordationis et ordinationis omnium, finesque primorum coniungit principiis secundorum, et unam conspirativam et harmonicam universitatis pulcherrimam efficit.* — Certum est autem, quod secundum quod partes universi sunt perfectiores, principaliter universum integrantes, secundum hoc intimius et perfectius, salva tamen eorum actualitate et distinctione, colligantur. — Nunc autem, cum anima intellectiva sit infima in genere substantiarum spiritualium, necesse est ut ipsa inquantum intellectiva liget totam materiam incorruptibilium et corruptibilium naturae spiritualium: haec autem coniunctio non fit in corpore incorruptibili, sive coelesti, quia ad praesens suppono cum Sanctis, ea non esse animata; fit ergo in corpore corruptibili. Cum igitur, ut superius ostensum est [n. 316], maior et perfectior sit unio et ligamentum, quo res ligatur cum alia ut *forma* et pars substantialis, quam solum ut *pars substantialis*, ut supra ostendi; nos autem videmus, quod in aliis gradibus entium tale et tantum est ligamentum, quod infimum supremo unitur, non solum ut talis pars, sed ut *forma* supremo infimi; sic enim vegetativum ut forma coniungitur mixto, et sensitivum vegetativo; ergo multo fortius intellectivum unitur sensitivo ut *forma:* sed hoc non fit in anima separata: sunt enim, ut dicit positio, tres naturae formales unius suppositi a se in una spirituali materia; ergo intellectivum erit forma totius naturae, ut sensitivae etiam materialiter acceptae.

(42) *Occurritur obiectioni.* — *Nec valet, quod dicitur*, quod sufficit ad unitatem universi, quod intellectivum uniatur sensitivo ut *pars consubstantialis; quia* ostendi quod intellectivum inquantum intellectivum debet alicui inferiori uniri ut *forma*, quia unitur per sensitivum, quod est forma; quia anima rationalis coniungit tanquam medium genus creaturae corporalis et spiritualis, non ut sensitiva, quia sic cadit cum genere corruptibilium, nec sensitivum inquantum sensitivum est infimum supremorum, scilicet substantiarum

spiritualium; imo hoc infimum est intellectivum hominis; infimum enim est de genere illorum, quorum est infimum.

Confirmatur autem ista ratio per Philosophum, *II. Physicor. text. 21 et deinceps* (1), qui dicit, quod cum Physicus consideret formam, quaerit usquequo se extendat consideratio Physici circa formas separatas, ut tamen sunt in materia; intellectivum enim etsi sit separabile, et per hoc eius consideratio spectet ad Metaphysicam, inquantum tamen est forma materiae, ut dicit, spectat ad considerationem Physici.

Occurritur obiectioni alterae. — *Nec potest dici*, quod intelligat intellectivum esse formam ratione sensitivi: *tum* quia semper Philosophus ista genera animae inter se distinguit: *tum* quia ipse non vult, quod aliquid sensitivum sit separabile: dicit autem Aristoteles, *II. Physic. text. comm. 21.*, formam separatam, hoc est, separabilem esse de consideratione Physici, ut est in materia.

325. — Corollaria. — *a)* Non videtur ergo sufficere dictum, quod intellectivum uniatur unitate *consubstantiali*, et non *formali*, corpori. — Et hoc patet, quia Verbum divinum *consubstantialiter* potest dici unitum naturae humanae, secundum quod dicit positio; ad hoc enim, ut dicit, quod aliqua sint *substantialiter* unita, sufficit quod consubstantialiter coexistant in aliquo ente, ut supposito inest natura divina et humana in Christo: *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Nunc autem, talis unio non ponit dependentiam unius ad alterum extremum, nec relationem realem essentialem, quia non est ibi unio per modum *formae;* et talis unio quantumcumque *intima* et *ordinata* et *fortis*, necessario est *accidentalis:* non enim est *de essentia Personae divinae* ut uniatur naturae humanae; ergo si intellectivum non unitur corpori ut forma, nec corpus inclinatur essentialiter ad intellectivum, nec e contrario.

(43) *b)* — Patet etiam, quod haec unio non est *intima* et *fortis* [n. 306], quia quamvis intellectivum secundum istum modum corpori uniatur substantialiter et intime, inquantum ly *intime* includit *medium distantiae*, non tamen est intima

(1) Vid. exposit. Doctor.

sicut unio sensitivi ad corpus, si ly *intimum* dicat *perfectionem* unionis. Ostendi enim [n. 316], quod perfectius unitur, quod unitur in ratione formae et partis consubstantialis simul, quam quod in ratione *partis consubstantialis solum*. Ac per hoc patet, quod non est ita fortis unio intellectiva ad corpus, sicut sensitiva.

Nec fiat instantia de Christo, in quo utraque natura unitur substantialiter et non formaliter, et tamen est maior, et intimior, et perfectior unio quam formae ad materiam; quia non habent hoc extrema *de ratione sua*, secundum quem modum hic inquirimus de unione; sed habent hoc sola voluntate divina.

c) — Quod additur [n. 307], quod est *unio ordinatissima*, quia corpus unitur intellectivo sicut sensitivum eidem unitur: sensitivum autem unitur intellectivo sicut posterius priori: *tum* quia non potest habere proprietatem, nisi quia unitur intellectivo, cui proprietas per se et primo debetur: *tum* quia sensitivum non radicatur in materia spirituali, nisi per intellectum. Iste *ordo* non videtur congruus quantum ad *primum* membrum; non enim intellectivum habet incorruptibilitatem quia intellectivum, aut quia spirituale, alioquin corpus coeli non esset incorruptibile: illud autem est incorruptibile, quia non habet contrarium; nec sua materia (ut ostensum fuit in praecedenti *quaestione*) est subiecta actioni alicuius agentis naturalis. Ita dico, quod sensitivum, quod est a creante, non habet incorruptibilitatem quia est unitum intellectivo, sed potius quia non est eductum de potentia materiae, nec habet contrarium, nec sua materia spiritualis est alicuius entis creati transmutabile subiectum.

(44) Quantum ad *secundum* membrum, non videtur etiam ordo congruus, quia in omnibus ordinatis hoc videmus: quod ea, quae de ratione sua sunt minoris perfectionis, prius introducuntur. Propter quod dicit Commentator, *I. Physicorum comm. 81.* (1), quod materia induitur formis, quae sunt minoris perfectionis; ita enim videmus materiam et artem in omnibus suis operibus procedere. Cum igitur vegetativum, sensitivum, intellectivum radicentur in una materia spiri-

(1) Vid. exposit. Doctor.

tuali, necesse est prius, ut saltem secundum intellectum et ordinem naturae, intelligatur in illa materia sensitivum quam intellectivum.

326. — **Occurritur obiectioni.** — *Nec valet instantia*, quod tunc invenitur aliquod ens spirituale, quod solum est sensitivum, vel quod esset aliqua anima sensitiva a corpore separabilis aut separata. *a) Primo* quidem, quia ex ipsa ratione eorum idem sequitur inconveniens: si enim intellectivum primo radicatur in illa materia spirituali quam sensitivum (et loquor de intellectivo et sensitivo *humano*); ergo invenitur aliquod intellectivum humanum absque sensitivo: illud autem necessario est perfectio hominis; ergo aut ille homo, cuius tale intellectivum est perfectio, est intellectualis et nullo modo sensibilis, quod est impossibile de intellectivo humano, quia sicut trigonum in tetragono, sic sensitivum in intellectivo: aut in illo homine erit sensitivum a generatione, et sic non erit consubstantiale intellectui, ut per ipsum possit esse pars consubstantialis hominis: aut erit sensitivum seorsim a creatione; et tunc sequitur idem, quod non erunt consubstantialia, nec per consequens illud intellectivum erit corpori unitum. — *b)* Puto etiam, quod non omnes negarent, quin Deus posset facere animam sensibilem non intellectivam, perfectionem corporis habentem cum aptitudine ad subsistentiam et separationem, nec proprie esset intellectiva.

(15) 327. — **Alia tria argumenta.** — *a)* Item, ponamus quod lux et calor in radio essent consubstantialia, et naturae formales, ut tu dicis de vegetativo et sensitivo in rationali anima, ego video, quod si huiusmodi radius transeat, vel existat in aliquo corpore, cuius lux possit esse forma, et non caliditas, utpote in corpore coeli, aut calor illi corpori substantialiter non unitur, quantumcumque sit consubstantialis luci; aut si unitur, quia non est eius forma, nec actus, nec denominationem nec operationem suam illi communicavit; non enim coelum est calidum, nec habet operationem calidi formaliter; ergo a simili nec intellectivum hominem denominat, nec operationem suam illi communicat, si eius forma esse non potest.

b) Item, in quocumque genere est reperire magis et minus, ibi est reperire simpliciter tale: sed in genere forma-

rum est repetire formas, quae sunt principium cognitionis secundum magis et minus, nam aliqua animalia habent alios sensus et non omnes, aliqua omnes; ergo est dare formam, quae sit principium cognitionis simpliciter acceptae, et totaliter completae: talis autem cognitio non est nisi intellectiva; ergo necessario intellectiva erit in linea formarum.

c) Item, per camdem propositionem: in quocumque genere est magis et minus perfectum, est dare simpliciter perfectum illius generis, et consummatum: sed in linea formarum est dare formas, quae sunt principium appetendi secundum magis perfectum et imperfectum; ergo et formam, quae erit principium perfecti appetitus; nam aliqua forma est principium appetitus liberi: hoc autem non potest esse nisi intellectiva; ergo et forma.

§ 3. *Solvuntur rationes in contrarium adductae.*

(46) 328. — Fundamentum rationum. — Ad solvendum motivum huius positionis, quod non est nisi unum, vel si sint multa, ad illud unum reducuntur, scilicet quod *omnis forma communicat materiae suae actualitatem et actum essendi et operationem* (1), sic procedo.

Primo ostendo, quod dicere quod *non est forma*, quia non communicat actualitatem suam, et dicere, quod *intime unitur*, et non communicat actualitatem suae materiae, implicat contradictionem.

329. — **Explicatur quare forma communicat materiae actualitatem, etc.** — Ad cuius evidentiam est sciendum (sicut alias dixi [n. 291]), quod nulla forma substantialis vel accidentalis, inquantum *forma*, communicat actum, nec primum, nec secundum materiae, sed inquantum *facit unum secum*, et *sibi unitur;* quia non unitur forma materiae, nec accidens subiecto, nisi quia inhaerent, ideo nec unum faciunt, nec actualitatem communicant, nisi per actualitatem inhaereant. Si autem intelligatur per impossibile, quod accidens *unum faciat* cum subiecto, et forma cum materia, et tamen non inhaereant, ita actus suos communicant, sive dum inhaerent,

---

(1) Vid. supra n. 301 seqq.

sive dum sunt formae. Et hoc evidenter patet in Christo, ubi Divinitas *non inhaeret*, nec est *forma* humanitatis, et tamen propter *unionem* substantialem cum humanitate ei communicat suam actualitatem, suum actum essendi, suam operationem, multo melius et fortius, quam aliqua forma suae materiae. — Videsne ad oculum quod *unio* est causa communicationis, non autem *inhaerentiae formalis?* Nam quantumcumque aliqua inhaerent, si tamen non facerent unum, dato quod non inhaereant, non communicant complete. Ergo clarius luce est, quod dicere quod intellectiva non communicat actus suos corpori, *quia non est forma*, et dicere quod est unum secum *unione intima et substantiali*, cum ad talem unionem sequatur *communicatio*, est dicere quod communicat et non communicat; ergo, etc. — Secundo, accipit nihilominus falsum dicta positio, cum communicationem attribuat formae, *quia forma*, non *quia facit unum*, cuius contrarium ostensum est esse verum.

(47) **330. — Ex relata opinione sequerentur inconvenientia quae intendit vitare.** — Secundo dico, quod ex ista positione sequantur inconvenientia, cum dicit vitare [n. 301], dicendo quod intellectiva non sit forma. — *a)* Quod patet *primo* accipiendo illud, quod dicit [n. 300], *sensitivam esse formam corporis:* si enim omnis forma communicat actu actualitatem suam et operationem materiae; ergo cum sensitiva sit indivisibilis, simplex, immortalis, sequitur quod corpus humanum sit simplex, indivisibilis et immortale, et incorruptibile, quod tamen est falsum. Aut ergo, sicut arguis ex parte intellectivae, sensitiva non est forma corporis, aut si est, praedicta communicabit.

b) Item sicut ostendi [n. 329], communicatio fit propter *unionem*, et non propter *inhaerentiam formae;* ergo si * intellectivum * unitur, et intime, ut dicis [n. 306], quamvis non sit forma corporis, omnia illa communicabit corpori.

c) Item, ex parte spiritualis materiae sequuntur aliqua magna inconvenientia; nam si intellectiva non uniatur materiae sensibili *ut forma*, sola materia spiritualis erit libera, intelligens et volens.

(48) *Occurritur instantiae.* — *Nec valet*, si dicas quod materia spiritualis per suam nobilitatem ad tales actus altos attin-

geret; quia in materia est *duplex* genus *nobilitatis:* unum in genere *entis*, utpote quia spiritualis, et non corporalis; et secundum hanc non potest ad tales actus pertingere; quod expresse patet in materia coeli, quia non est in potentia ad formam vitae, ad quam est in potentia materia mixtorum. Sicut enim ait Damascenus, II. lib. *Orthodoxae fidei*, cap. 6. *Nullus in eam opinionem veniat, ut coelos aut sidera animata esse existimet, anima quippe ac sensu carent.* Forma autem quae est principium vitae nobilior est omni alia, quae non est principium vitae. — Aliud est genus nobilitatis per *aspectum ad receptionem formarum;* et secundum hoc materia quae est ignobilior secundum primum modum est nobilior secundum istum modum, et per consequens actus nobiliores ei communicari possunt; et in isto modo materia corruptibilis in corpore humano est altissima et nobilissima et dignissima, et ad actus altissimos, ut est in composito, apta. Et hoc est, quod dicit Avicenna, *VI. Naturalium*, parte quarta, cap. 5. *Complexio quo* (inquit) *magis accesserit ad medium complexionatum, aptius fiet ad recipiendum augmentum perfectionis vitae: cum vero temperatissimum fuerit, ita ut contraria aequalia sint in eo, et aequaliter operentur, coaptabitur perfectioni vitae rationalis.*

(49) Ad oculum vides, quod deceptus es per aequivocationem de materia, quia ut *receptibilis* formae non est nec dicitur nobilior nobilitate primo modo accepta, sed secundo modo; et certe isto modo nobilissima est materia corpus humanum, et plus longe quam materia spiritualis animae, sicut ipsa tota rationalis anima composita ex materia et forma, cuius susceptibile est corpus humanum, nobilior est parte sua formali, cuius susceptibile est materia spiritualis.

Et hoc multum valet ad solvendum multas deductiones factas in praedicta positione [n. 303], specialiter illas quae probant, quod intellectus ut unitus corpori *non intelligeret*, nec *super se reflecteret*, nec *libertatem haberet;* minus enim hoc impedit tam nobilis materia, ut est corpus humanum, quam materia spiritualis. Et hoc dico *per se*, quia homo beatus magis est intellectivus et liber, non obstante unione talis materiae corporalis, quam anima separata, cum

sua materia spirituali; *per accidens* tamen, scilicet propter corruptionem peccati, potest impedire (1).

(50) *d)* Item, ad propositum patet, quod comparando vegetativum et sensitivum ad suam materiam spiritualem, sequuntur aeque magna inconvenientia, imo maiora; in materia enim forma suum actum communicat; ergo materia spiritualis et nutrit, et augmentat, et generat, de quibus constat quod non possunt convenire materiae spirituali. — Sequitur etiam quod habeat usum potentiarum sensitivarum, quod est falsum. Quod patet *primo* per Philosophum dicentem, quod sunt actus per organa, sicut patet in principio *de Somno et vigilia*, et habitum est supra [n. 302]. *Secundo*, quod usus potentiae sensitivae non est, nisi respectu sensibilis, et per speciem sensibilem: talis autem materia non recipitur nisi in corpore, cum corporale non gignat omnino spirituale. *Tertio*, quia cum actio sit a potentia, est secundum modum potentiae: sed intellectiva habet latiorem aspectum quam sensitiva, ut patet ex obiectis earum; ergo operatio sensitiva est magis contracta et determinata; ergo cum potentia intellectiva propter tantam abstractionem non fiat per organum, sensitiva fiet per organa; quae in materia spirituali esse non possunt.

e) Item, quaecumque *univoce* dicuntur similem modum habent * in * operando, etiamsi unum causetur, et aliud generetur, sicut ignis generatus, et ignis si a Deo de novo crearetur: sed impossibile est, quod usus alicuius sensitivae bruti sit sine organo; ergo nec usus sensitivae hominis, nam *univoce* sunt *animae*.

(51) **331. — Ex ratione istius opinionis sequitur, quod intellectus est forma hominis.** — TERTIO ostendo, quod illa ratio concludat oppositum, scilicet quod *intellectus est forma hominis*, et quod *eius actus non sint communicabiles* corpori illo modo, quo actus sensitivi, imo quod si possit dici, corpus etiam sentit et vivit, quia est eius forma, et e contrario dicit de intellectiva, vel saltem illud non debet dici.

332. — Explicatur ordo in formis. — Ad cuius evidentiam est sciendum, quod *aliqualis est ordo in formis omnibus*:

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 24. — II. d. 3. q. 8. n. 13. — d. 11. n. 8. — *De Anima*. q. 18.

quia sicut formae quanto sunt imperfectiores et *materiae propinquiores*, tanto suas operationes habent *magis infirmas*, quia materia quasi trahit formam ad suam fidem et fines, et forma quasi trahit materiam ad suum modum, et quanto perfectiores et *a materia corporali remotiores* sunt formae, tanto operationes *perfectiores* habent, et minus immersas materiae.

a) Forma elementaris. — Verbi gratia, formae *elementares*, quae sunt materiae propinquae, huius sunt conditionis quae virtutem habent *quasi totam materialem*, et materiae immersam, ita ut nihil moveant, nisi per qualitates accidentales; sic etiam sunt materiales et incompletae, ut etiam *totum* et *partem denominent aequaliter*, et cum eis extendantur et contrahantur, nec ullam partem in suis operibus determinent sibi; quaelibet enim pars ignis est ignis, et ignis extenditur ad calefaciendum, vel extendendum opus ignis, nec aliquam partem signatam in materia sua sibi determinat (1).

(52) *b) Forma mixti.* — Si autem accedamus ad formam *mixti*, quae est super formam elementi, videmus eam quanto *nobilior* est, tanto in suis operationibus *a materia denudari*, et supra materiam exaltari, ut sic iam sit principium *novi motus*, sicut magis elongatur a materia, ut herbae et lapides restringunt sanguinem, rheubarbarum purgat choleram, et iaspis restringit sanguinem, et sic de similibus: quae quidem actiones etsi sint *compositi*, sunt tamen *a forma*, et per formam, et *elongatae a materia* tanto altius super formam elementorum, quanto forma mixti nobilior est, et actualior forma elementorum (2).

c) Forma vegetativorum. — Forma autem super formam mixti est forma *vegetativorum*, quae tantum appropinquat ad actum, et *elevatur supra materiam*, ut (si liceat dicere) iam quod quemdam gradum incipiat habere quasi libertatis *interminatae* et *denominativae*, suam materiam dilatando, augendo, nutriendo (3). — Videsne in hoc gradu entium iam quasi libertatis surgentis exordium?

---

(1) Vid. *Oxon.* II. d. 15. n. 4 seqq.
(2) *Ib.* n. 6.
(3) *Ib.* IV. d. 11. q. 3. n. 45.

d) Forma sensitiva. — Sed supra istam adhuc est *sensitiva, multo magis*, et per gradus immediatos *a materia se elongans*, quae iam ampliorem gradum sortita cuiusdam libertatis, *magis dominative* movet. Et ita non solum motum in exteriori, sed *interiori* ad omnem differentiam positionis, ut ponit Philosophus, *VIII. Physic. text.* 29 (1) dicens, quod *elementa* ad *certam* differentiam positionis moventur; moveri autem ex se ad *omnem* differentiam positionis, et posse stare citra terminum, *animalis* et *animatorum* est proprium indubitanter (2).

e) Similiter superiores formae, quanto *magis a materia elongantur*, eo *paucioribus modis esse denominant*, cum tamen quaelibet sit *forma*, quia certum est, quod quaelibet pars animalis *sentit*, non tamen est *animal*; et sic de omnibus formis, tam perfectis quam imperfectis, quam supremis, quam infirmis, quam mediocribus: omnibus, dico, convenit ratio *formae*. Unde quanto superiores et nobiliores sunt formae tanto magis *a materia in suis operationibus elongatur*, et *minus denominat eam*.

(53) 333. — Ex quo ordine destruitur principium opinantis.

Ex isto ergo patenti ordine colligitur, *a)* quod tua ratio [n. 301] *concludat oppositum*, et non propositum, sicut patet ad oculum: quia videlicet, dato quod intellectiva sit forma, et sensitiva, non sequitur, si corpus sentit, quod corpus intelligat; sed e contrario, scilicet, quod illa sensitiva informat *tot modis*, et communicat actum suum materiae, et quod intellectiva *non tot modis* se communicat.

b) Hic etiam ordo formarum, qui est sensibilis, *destruit maiorem partem rationum huius positionis;* nam si in genere formarum videmus inchoari *cognitionem secundum magis et minus*, ut in genere animalium, et in formis videmus etiam *appetitum secundum magis et minus*, et videmus quasi inchoari *libertatem* in modo agendi, et tanto ampliori gradu libertatem participari, quanto pluribus modis movent, necesse est, quod in genere formarum sit *forma*, in qua sit

(1) Vid. exposit. Doctor.

(2) « Nobilissima * vero * forma est anima intellectiva ». — *Oxon.* II. 25. d. n. 13. — IV. d. 49. q. 13. n. 3.

cognitio consummata, quae non est nisi *intellectiva*, quia se extendit ad omnem differentiam cognoscibilium; necesse est, quod in genere formarum sit *appetitus*, in quo sit *ratio appetendi consummata*, secundum quod potest esse in forma unita, quod non est, nisi sit *libera*; et necesse est, quod sit *forma*, quae sit principium *motus omnino liberi*, quae non potest esse nisi *intellectiva*.

334. — In quo sensu verificetur: « Forma communicat » etc. Praemittenda. — His igitur TRIBUS visis [nn. 329 seqq.] de *fundamento* sive *ratione* dictae positionis, oportet videre, quid est dicendum, et in quo sensu verificatur: *forma communicat materiae suam actualitatem, et suum actum essendi, et suam operationem.*

Circa quod est sciendum, *a)* quod secundum Philosophum, circa principium *II. de Anima. text. 5.*, *duplex* est actus a forma, et in eo cuius est forma, scilicet, *primus* et *secundus*; quos actus omnis forma, tam substantialis quam accidentalis, communicat suae *materiae* et toti *composito*.

b) Est autem advertendum, quod *difformiter* communicat istos actus forma substantialis, secundum quod *in diversis gradibus*, vel ut secundum quod est *magis vel minus perfecta*, ut iam dicam. — Eadem forma substantialis *aliter* communicat actum *primum*, et *secundum*, quia impossibile est formam esse in materia, quin communicet actum *primum*; non tamen semper oportet de *secundo*, non enim animal *semper sentit*, utpote dum dormit; et hoc patet ex *II. de Anima.*

(54) **335. — Quomodo formae substantiales communicent actum primum** (1). — Videndum est ergo quomodo formae substantiales *differenter* communicant materiae actum *primum*.

a) Praemittendum. — Circa quod est sciendum, quod cum *sensitivum* in homine sit forma corporis (ut omnes concedunt), et etiam *intellectivum*, ut est ostensum, cum propria forma correlative respiciat suam materiam, si materia eadem sit a diversis formis perfectibilis, ut corpus humanum a sensitivo et intellectivo, necesse est ad hoc, ut habeatur *appropriatio* formae ad materiam *completa*, quod sub *alio*

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 13. q. 1. n. 38. — d. 44. q. 1. n. 6.

modo perficiatur a *sensitivo*, sub *alio* ab *intellectivo*, ut intellectivum est.

(55) *b) Duplex in corpore humano compositio.* — Propter quod in corpore humano *duplex* est *compositio:* una corporis inquantum corpus est *substantia mixta, complexionata in altissimo et temperatissimo gradu mixtionis et complexionis*, secundum auctoritatem Avicennae superius allegatam [n. 330], non includendo in hac compositione distinctionem alicuius organi, appropriati alicui virtuti sensitivae. Et isto modo intellectivum *inquantum intellectivum* est forma totius corporis, et omnium partium eius, ut unum perfectibile constituunt. Dico *partium*, ut sunt totum illud mixtum sic complexionatum integrantes, non ut sunt partes *organicae*, virtutibus sensibilibus correspondentes. Et in isto gradu altissimo et perfectissimo est corpus dispositum ad receptionem animae rationalis: quem quidem altissimum et perfectissimum gradum non consummat natura, nisi prius factis organis virtutum sensitivarum; *prius* dico *natura*, sed *simul tempore*. — *Alia* vero *compositio* est in eo corporis, ut est *habens proportiones competentes organis, ut sunt susceptiva specierum sensibilium;* quae dispositio consistit in debita quantitate, et qualitate, et temperamento qualitatum miscibilium, secundum quas fit media ratio et proportio ad suscipiendum in se species sensibilium. Et corporis sic accepti sensitivum *ut sensitivum* est forma.

(56) *c) Qualiter anima humana sit forma corporis.* — Advertendum etiam hic cum diligentia est, quod anima humana, quae *de se* est vegetativa, sensitiva et intellectiva, si consideretur *ut dans esse substantiale*, nec ut sensitiva, nec ut intellectiva est forma corporis ut *organici*, sed solum ut est *corpus mixtum et complexionatum in tali gradu*, quamvis *alium* gradum mixtionis et complexionis *appropriate* respiciat intellectiva, quam sensitiva. Sed quia, ut dixi [n. 329], omnis forma, tam substantialis quam accidentalis, communicat actum *primum* et *secundum*, non praecise loquendo *quia forma*, sed quia *unum facit cum materia*, vel subiecto, ut ostendi, ideo omnis forma est principium *essendi* et *operandi*. Nunc autem, ut dicitur, intellectiva non est forma corporis organici *ut organicum*, nec ut est *dans actum pri-*

mum, nec ut est *dans actum secundum*, hoc est, nec ut est principium *essendi*, nec ut est principium *operandi*; sensitiva autem quamvis non sit proprie forma et *perfecte* corporis organici, ut est principium *essendi*, est tamen eius perfectio inquantum organicum est, inquantum est principium *operandi*; et quia non potest materiae uniri aliqua forma ut est principium *essendi*, quin *apta nata sit de se* dare ei principium *operandi*, sive operationem aliquam, ideo nec sensitivum unitur corpori, nisi organico.

d) Solvitur instantia. — *Nec debet instari:* igitur intellectivum, saltem ordine naturae, primo unitur corpori quam sensitivum; quia, ut dixi, gradus ille mixtionis *altissimus*, de quo loquitur Avicenna, ut dixi supra [n. 330], numquam plene est digestus, nec ad aequalitatem redactus, nisi prius cessante omni motu generativae, quia est finis extrinsecus ex parte corporis totius compositionis et operationis naturae in semine humano: sicut etiam dicit praedicta positio, quod propter hoc nobilius est quocumque sensitivo in semine bruti producto. Unde quia est illud quod immediate ordinatur ad susceptionem intellectivi, necessario secundum ordinem naturae habet universitatem respectu omnis dispositionis sensitivae, ut dat esse, sive ut dat operationem; et ideo cadit praedicta positio.

e) Conclusio. — Ex praedictis patet, quod *intellectiva* forma *aliter* communicat actualitatem suam corpori, hoc est, sub ratione perfectibili respicit corpus, ut dat actum primum, quam sensitiva.

(57) **336. — Quomodo formae substantiales communicent actum secundum** (1). *a) Praemittendum.* — Viso quomodo formae substantiales, ut sunt *diversorum graduum*, communicant *vario modo* etiam eidem materiae actum *primum*, iam ex hoc, per immediata procedendo, apparet, quomodo aliter communicant actus *secundos*; et ex hac pertractatione apparebit solutio omnium rationum praedictae positionis; quia, ut aperte patet, in omnibus rationibus supponit, quod omnis forma *aequaliter* communicat actum primum et secundum materiae;

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 10. q. 7. n. 2. — *Quodlib.* q. 3. n. 14. — q. 9. n. 14. — q. 18. n. 5.

alioquin non concluderent: ergo sicut verum est, quod corpus sentit, ita verum est quod intelligit si intellectivum sit forma; et tantum hic est modus arguendi fere in omnibus rationibus.

b) Principium QUOD *intelligendi et sentiendi.* — Ad cuius evidentiam est sciendum, quod in actu *intelligendi* et *sentiendi* est duo considerare, scilicet: *quod* intelligit et *quod* sentit, et *quo* intelligit et *quo* sentit. *Quod* autem intelligit et *quod* sentit est *totus homo*, vel totum animal (1). — Et loquor de intelligente secundum quod anima est in corpore. Nec differt quantum ad hoc *intelligere* et *sentire*, quin sit totius coniuncti, ut patet *I. de Anima*, ubi expresse dicitur, quod intelligentia est totius coniuncti, sicut sentire. Ideo circa illud *quod* intelligit non distinguo; quia quamvis sit magna differentia, ut patebit, verum est tamen, quod *totus homo* intelligit, et *totus homo* sentit.

c) Principium QUO *remotum.* — *Quo* autem intelligit et *quo* sentit tanquam principio *remoto* est ipsa *substantia animae in se* considerata; nam sicut forma dat actum *essendi* ut est substantia, et ut consideratur per respectum *ad intra*, sic est principium *operandi* per respectum ad extra.

d) Principium QUO *propinquum sentiendi.* — *Quo* sentit tanquam principio *propinquo* est ipsa anima, ut est *potens operari*, sive ut habet rationem *potentiae* (2). — Si tamen est idem quod sua potentia, sive ipsa potentia animae radicata, et fluens sit a substantia animae, nec adhuc ipsa potentia sensitiva est radicata in substantia animae, vel ut fluens ab ipsa, inquantum talis, est illud *a quo* sentimus *immediate*, quia tale oportet, quod sit per se eliciens actionem. — *Sensitiva* autem potentia *non per se* sentit, sicut dicitur in principio *de Somno et Vigilia*, quod sentire est *per corpus*; ergo ipsa potentia sensitiva, ut fluens ab anima, habens tamen modum potentiae, et ulterius ut fluens in organum *corporale*, faciens *unum secum*, ut movens cum mobili, ut artifex cum instrumento naturaliter coniuncto, secundum hoc habet rationem *propinquae* potentiae et *imme-*

(1) *Oxon.* IV. d. 44. q. 2. n. 6.
(2) Ibidem.

diate, et est illud *quo* sentimus *immediate*, ut iam non sit verum, quod potentia visiva videat, ut se tenet *ex parte animae*, sed *tótum coniunctum* ex potentia illa et organo sit illud *quo* videamus, iuxta illud quod dicit Philosophus, *II. de Anima, text. 9. Si oculus esset animal, visus esset eius anima.*

(58) *c) Principium* QUO *propinquum intelligendi.* — Illud autem *quo* intelligimus etiam est duplex, scilicet *remotum*, illud est *substantia* animae *intellectivae*; et *propinquum* et *immediatum*, et haec est *potentia intellectiva*, praecise fundata in essentia animae, manens in ipsa, *non ut fluens* in materiam aliquam corporalem, nec in organum.

337. — Corollaria. *a) Differentia inter potentiam sensitivam et intellectivam.* — Et iam apparet differentia quare potentia *sensitiva* non est *immediatum* principium eliciendi actum sentiendi, ut habet fundari in essentia animae, *donec fluat* et uniatur organo corporali; potentia autem *intellectiva* de se, non radicata in organo corporali, *non ut fluens*, vel unita materia, est principium *immediatum* intelligendi.

Licet ergo non sit differentia in his duabus potentiis ex parte eius *quod* sentit et intelligit, quia actus videndi et sentiendi, quem elicit oculus motus ab obiecto viso, ut albo, verbi gratia, fundatur in *essentia animae*, non praecisse, sed in *radice* et principio primo atque *remoto*, sed ut est *actus et forma organi corporalis determinati* et complexionati secundum determinationem sensibilis, secundum quod determinat Aristoteles, quod organum est media proportio sensibilium; actum autem intellectus, scilicet *intelligere*, elicit potentia intellectiva, non ut fluens in organum, sed ut *praecise radicata in anima*, vel ut est idem quod anima, *absque respectu ad organum corporale.*

(59) *b) Anima aliter est forma corporis per substantiam, aliter per potentiam.* — Ex quo apparet, quod aliter est anima actus corporis per *substantiam*, aliter per *potentiam;* quia per *substantiam*, inquantum est compositum substantiale, mixtum, complexionatum in tali gradu, *simpliciter;* per potentiam vero *sensitivam*, inquantum, ultra praedicta, est quid *organizatum*, et media proportio sensibilium; per potentiam vero *intellectivam*, nullo modo ut organizatum, nec ut com-

plexionatum. Unde actum *intelligendi* elicit totus homo motus ab obiecto per potentiam intellectivam, ut ex illo, quod fundatur praecise in animae essentia, et in remoto principio, absque fluxu, vel unione ad aliquam materiam corporalem sive organicam; actum vero *sentiendi* elicit per potentiam sensitivam, non solum ut radicatam in anima, sed *ut fluit* et unitur organo corporali (1).

c) Differentia inter obiectum intellectus et sensus. — Ex hoc apparet, quod quia operatio et obiectum, ut statim dicetur, sumunt rationem et mensuram a principio *propinquo* quo elicitur operatio, ideo sicut potentia intellectiva non est alligata organo, nec materiae corporali, eius obiectum non est contractum, sed est universale, vel particulare, et *omne* ens absque determinatione. Quia vero sensitiva, ut est principium operandi, includit in se organum corporale, ut dictum est, quia obiectum et operatio tali propinquo principio et immediato proportionatur, ideo eius obiectum est *portio* quaedam entis, et operatio coniuncta.

(60) *d) Praedictorum synthesis.* — Ex his iam patet, quod illud *quod* intelligit, et *quod* sentit in homine est *totus* homo: illud *quo* intelligit ut principio *remoto* substantia animae intellectivae; *quo* ut principio *propinquo* et immediato potentia intellectiva, ut est in anima radicata, non ut fluens, nec coniuncta organo. — *Quod* vero sentit totus homo; *quo* sentit ut principio *remoto*, substantia animae; ut *propinquo* est potentia animae, sive anima sub ratione potentiae; quo vero sentit ut principio propinquo et *immediato* est ipsa potentia ut unita organo corporali; ita quod quo videmus immediate est oculus, ut dicit quid compositum ex virtute visiva et organo: propter quod dicitur *II. de Anima, text. 9.* quod *Si oculus esset animal, visus esset anima.* — Surgit autem haec differentia potentiarum ex differentia substantiarum, intellectivae scilicet et sensitivae, quia, ut dixi, aliter et aliter se habent quantum ad actum primum ad corpus humanum.

e) Magis declaratur Corollarium b). — Ex hoc apparet, quod tam intellectiva, quam sensitiva aliter est actus cor-

(1) Cf. infr. *e).*

poris organici physici per suam *substantiam*, aliter per suam *potentiam*; quia tam intellectiva quam sensitiva per suam substantiam est actus eius *inquantum est compositum substantiale* simpliciter, *in tali gradu mixtionis et complexionis*, secundum modum praedictum; per suam vero *potentiam*, sive ut est principium *operandi*, intellectiva non corporis quocumque modo accepti, non organici, nec non organici, est actus, sive perfectio. — Sensitiva vero per suam potentiam, ut est principium operandi est perfectio secundum modum operandi, et secundum rationem organi corporis organici, et ut organicum est, et ut organizatum est. Ut iam ex praedictis appareat, quod pars intellectiva, ut est de genere substantiae, est forma et actus materiae; ipsa vero ut potentia, sive ut pars, (sic loquor, quia nondum quaesitum est, utrum potentia animae sit idem cum substantia)(1) talis, dico, potentia habet esse in materia, quia illud, cuius est potentia, sive cum quo idem est, est in materia et forma materiae, et per consequens ipsa potentia intellectiva aliquo modo est in materia. Sed statim dicam aliqua secundum istum modum, quo forma est in materia vel perfectio materiae.

(61) 338. — Solvitur instantia et declaratur quo sensu potentia esse possit magis abstracta a materia quam substantia. — *a) Instantia.* — *Si forte instes*, quod tunc potentia et operatio erit magis abstracta quam substantia, eo quod * substantiam * intellectivam pono formam corporis, potentiam vero intellectivam nullius corporis aut organi.

b) Respondeo, et erit declaratio praedictorum. Est igitur advertendum, quod cum dicitur, quod potentia non est magis separata quam substantia, nec operatio; quia secundum quod alia magis et minus dicunt convenientiam et differentiam respectu totalis separationis et unionis ad materiam, verum est. Verbi gratia, si agens principale quodcumque, quod dicitur compositum, habeat materiam quocumque modo, necesse est ut potentia quae agit (sive illud agens sit sentiens, sive intelligens) aliquo modo habeat, sive *sit in* materia; sed non oportet, ut iam dicam, quod nullo modo habeat, sive sit in materia, sicut agens principale.

(1) Cf. infr. q. 11.

Cuius ratio est, quia cum *potentia* sit illud *quo agens agit*, et idem aliquo modo cum ipso, si agens habet materiam corporalem, vel aliam partem sui, necessario sequitur, quod illa potentia aliquo modo sit in materia (non dico, quod habeat eam partem sui, sicut agens principale); ergo si intelligens, secundum praedicta, est *totus homo*, cuius pars est materia corporalis, necesse est, quod illud *quo* agit, scilicet *potentia intellectiva*, sit in materia corruptibili, sed non quod habeat materiam corruptibilem partem sui, sicut homo.

Non ergo est potentia magis separata quam substantia, nec actus quam substantia vel potentia, secundum quod ly *magis* dicit potentiam totalem separatam a genere materiae; sed solum quod dicit altiorem et maiorem gradum separationis, sive elongationis ab eadem materia.

c) Nec ex hoc potest concludi maior *nobilitas* in potentia, quam in substantia; quia hoc concludi possibile est ex gradu nobilitatis formae, non *ex se*. Est autem haec nobilitas *secundum quid*; nam nobilitas formae principaliter est in *perficiendo* respectu *subiecti* quod concludit, et *dando primum esse*, quia *primus* aspectus formae est respectu *subiecti*, et *secundus* respectu *obiecti*, vel operationis (1). Non est autem inconveniens, quod aliquid ignobilius in se habeat aliquam operationem nobiliorem respectu alicuius extrinseci, sicut ponimus de gratia, cuius effectus est Deo animam unire, et gratam reddere.

(62) *d) Quatuor modi separationis a materia.* — Ut autem sciatur, quod diversimode substantia et potentia a corruptibili materia separatur, sciendum, quod *quatuor modis* dicitur aliquid *a materia corruptibili separatum*. Et dico signanter *materiam corruptibilem*, quia materiam *spiritualem* in anima rationali posui (2). *Primo modo*, quia non habet materiam corruptibilem partem sui, nec est eius per se vel per accidens perfectio, nec aliquo modo eam in sua actione includit. Et isto modo Deus est separatus a materia tam corporali, quam spirituali, addendo ad hoc omnes exclusiones, quae longae essent ad recitandum. — *Secundo modo*, quia

(1) Cf. *Quodlib.* q. 9. n. 18.
(2) Cf. q. VII. a. 2.

non habet materiam corporalem partem sui, nec est perfectio seu forma materiae corporalis, nec motor per se; est tamen aliquo modo in materia *per aliud*. Et isto modo potentia intellectiva, sub ratione potentiae, est separata a materia corporali, quia tota spiritualis est, si est idem quod substantia animae, vel in substantia spirituali radicata; nec etiam sub ipsa ratione potentiae est perfectio materiae, quia non est perfectio substantialis, quia in ratione potentiae non habet rationem substantialis, nec accidentalis, quia non fluit in organum, vel in materiam corporalem, sicut sensitiva. — Est tamen ipsa potentia *in materia*, quia ipsa substantia animae, cuius est potentia, vel cum qua est idem, est in materia corruptibili et forma eius; non tamen est in materia corruptibili sicut substantia animae, ut sic. — Iam apparet ex hoc, quod non quantum ad *totalem* separationem, sed quantum ad *modum* separationis respectu eiusdem materiae, maioris est abstractionis potentia quam substantia. — *Tertio modo* dicitur separatum a corruptibili materia, quia non habet eam partem sui, nec est eius perfectio, ut est organica; est tamen in materia, quia est perfectio eius, ut est simpliciter substantia in tali gradu mixtionis et complexionis, sicut dictum est de substantia intellectiva. — *Quarto modo*, quia non habet materiam corporalem partem sui; est tamen perfectio materiae corruptibilis, non solum ut est substantia mixta et complexionata, sed etiam ut organica. Et isto modo potentia sensitiva, ut est principium operandi, est a materia corporali separata. Intellectiva autem, ut dixi, nec ut dans esse, nec ut principium operandi praecise habet aspectum ad materiam corporalem organicam, ut organica est, secundum quod instrumenta virium sensitivarum.

(63) 339. — Corollaria. — *a) Actus intellectuales non communicantur corpori.* — Ex praedictis patet, quod actus intellectivae partis, cuiusmodi sunt *intelligere* et *velle*, non communicantur corpori, ita ut sint per corpus, sive per organum corporale; sunt tamen *coniuncti* et in coniuncto, etiam corporis, ut est in composito, sed *restricto* modo, in tantum quod non ipsum denominent, quamvis sint a substantia intellectiva corporis.

Ex praedictis patet, quod non sequitur: sensitiva est forma corporis, et ideo sentit; ergo si intellectiva est forma corporis, corpus intelligit; imo demonstrative sequitur oppositum: si enim, ut patet, omnis forma secundum gradum suae perfectionis aliter communicat materiae actum primum et secundum, et illo modo quo superior non communicat inferior, imo ex ordine formarum demonstrative sequitur, quod si inferior tantum se communicat, quod illo modo superior non se communicat, aperte sequitur, quod si intellectiva est ultima formarum, actus consequentes ipsam, inquantum tales, cuiusmodi sunt *intelligere* et *velle* et *liberum esse*, non communicantur sic materiae, quamvis omnino sint coniuncti, sicut dictum est.

b) Intellectus non arctatur. — Ex praedictis sequitur, quod per actus consequentes intellectivam, inquantum talis est, cum non sint a potentia unita, sive fluente in materiam corporalem vel organicam, non habet quod arctetur ad aliquod genus entis, sed extenditur ad universale et particulare, et omne genus entis, et potest se reflectere supra se, et potest dominative agere, et libere se movere, nulla materia corporali hoc impediente. — Quamvis autem, sicut patet, non sequitur: si intellectiva est forma corporis, etiam corpus intelligit sicut sentit, quod potentia intellectiva inquantum talis, hoc est, inquantum est principium operandi, non est per corpus, nec organum corporale, quamvis sit in toto corpore, inquantum est in anima, quae est corporis forma: sensitiva autem potentia non est solum in corpore, sed in organo, tanquam eius perfectio, ut est principium operandi, ut dictum est, tanquam propinquum, ideo corpus sentit, non autem intelligit.

(63) Ad hoc est sciendum, quod obiectum et operatio non determinantur, nec proportionantur agenti, nisi ratione illius *quo* agit *immediate*. Quamvis autem intelligens, utpote homo, sit determinatus per materiam corporalem, quae est pars eius, quamvis *quo* intelligit ut principio *remoto*, scilicet ipsa substantia animae, sit determinata, quia forma materiae corporalis, quia tamen *quo* intelligit inquantum tale *immediate*, scilicet ipsa *potentia*, non est corporis, nec organi, ut dixi, ideo sua operatio, et suum obiectum est a

materia separatum et indeterminatum, ideo potest esse subiectum praesens, vel absens, vel universale, vel particulare. — Dum autem sentit homo, vel animal, *quo* sentit ut principio *propinquo*, etsi non habeat materiam corporalem partem sui, est tamen forma materiae corporalis et organi, et operatio limitata, ideo sensus non apprehendit absens, nec universale.

Ex quo ulterius patet, quod quamvis potentia aliquo modo abstracta sit magis a materia quam substantia, quamvis semper secundum aliquem modum in eadem materia sit potentia in qua est substantia, tamen potentia et operatio, et secundum rem et modum, aequaliter sunt abstracta vel coniuncta materiae.

340 — Solvuntur rationes contrariae propositae n. 301. — Nunc restat ista applicare ad rationes in contrarium factas, ut dissolvantur, quamvis per praedicta satis pateant.

a) Cum enim dicatur *primo* [n. 301 *a)*]: *Omnis forma communicat*, etc. ostendi, quod hoc est falsum; non enim *eo quod forma* communicat actionem suam materiae, sed *quia facit unum cum ea*, ut ostensum est [n. 329]. Nec hoc intendit, alioquin cum dicat, quod *perintime* unitur intellectus corpori, diceret, quod corpus intelligit; sed intendit, quod communicat *quia forma*, quod est falsum; suppositum enim divinum non est forma humanitatis, et tamen communicat sibi omnes actiones. Ostendi etiam [n. 336], quod omnis forma actum suum communicat materiae, saltem ut est *in toto*, ita quod omnes actus etiam intelligendi sunt *coniuncti;* sed si forma imperfectior non communicat materiae, ut est pars, non dicet, quod hoc faciat forma superior, imo sequitur oppositum, ut ostendi [n. 339 *a*].

b) Ad secundum [n. 301 *b)*], *nulla materia*, etc. concedo *maiorem*. Ad *minorem*, cum dicitur: *Nulla virtus naturaliter potest dare sufficientem dispositionem ad receptionem*, etc., dico, quod falsum est; vere enim sicut totus homo intelligit et sentit, ita *totus homo* generat. Unde non est intelligendum, quod virtus generantis sit decisa ab homine, ut est animal solum, imo ut *tale* animal, scilicet *homo;* et ideo est ibi virtus animae, non solum ut est sensitiva, sed etiam ut est intellectiva, quia intellectivum, etiam secundum

substantiam, forma est materiae, et ideo talis virtus humana, non solum animalis, potest disponere ad receptionem formae liberae et spiritualis, quia etiam a tali forma ipsa derivata est.

(66) *c) Ad tertium* [n. 301 *c)*]: *Omnis materia*, etc., concedo *maiorem*. Ad *minorem* cum dicitur: *Esse liberum et intelligibile, et esse immortale*, etc., verum est, ut *esse liberum* et *immortale* sumuntur *formaliter*, secundum quem modum sunt in anima. Ut autem sumuntur *communicative* quantumcumque sint corruptibilia, ea quibus communicantur, non sunt incorruptibilia, imo corrumpuntur, non in se, sed ut communicata, ad corruptionem illorum, quibus communicantur.

d) Solvitur instantia. — *Si dicas*, quod anima communicat libertatem quam habet; *verum est*, sed non illo modo quo habet, scilicet *formaliter*. Quod etiam *esse liberum* et *intellectivum* non communicatur *materiae* hominis, ut *sentire*, sed solum *toti coniuncto*, ostendi [n. 336].

341. — Solvuntur rationes propositae n. 302. — *Ad illud* quod arguitur postea ex parte *aspectus universalis*. Ad omnes illas rationes patet solutio per praedicta; ostensum est enim [n. 336 *c)*], quod illud *quo* intelligimus et volumus est potentia sic separata ab omni materia corruptibili et organo, quamvis sit in corpore secundum aliquem modum essendi, quia scilicet illud cuius est potentia est in corpore ut forma; non tamen est potentia principium intelligendi, ut unita in ratione perficientis alicuius materiae corruptibilis, sicut ostensum est contrarium de sensitiva [n. 336 *d)*]. Ideo quia, ut supra patuit [n. 337 *c)*], ratio obiecti et operationis non determinatur, nec proportionatur agenti, ut est agens, quia homo est agens, et habet materiam corruptibilem partem sui, nec ei quo agit ut *remoto* principio, cuiusmodi est substantia animae, quae est forma et perfectio materiae corporalis, sed determinatur et proportionatur ei quo *immediate* agit, quale est potentia intellectiva in homine, quae nulli corporali materiae tamquam forma vel motor est alligata; ideo obiectum eius est ens absque omni determinatione, et eius aspectus respectu rei absentis est absque spatii commensuratione, et libere se movens absque ulla arctatione. — Rationes autem illae procedunt ac si

potentia alicuius substantiae non esset aliter separata quam ipsa cuius contrarium est ostensum [n. 337 *b)*].

(67) 342. — Solvuntur rationes propositae n. 303 *a)* et *c)*. — Quod arguitur, quod *non posset se intelligere*, etc., aperte patet quod supponit, quod nulla forma habeat virtutem seu potentiam operandi, quae in ratione operantis a materia sit separata; quod est falsum, ut patet: quamvis enim intellectus, ut est substantia, sit forma corporis, *potentia* tamen intellectiva nullius corporis est forma, quod supponit ratio.

b) et *c)* Quod arguitur, *quod non esset libera:* tum, quia, etc.; aperte patet, quod in omnibus deductionibus supponit, quod si intellectiva sit forma, quod potentia intellectiva ab illa materia sit determinata; quod est falsum; quia quamvis potentia per substantiam in qua est, vel cum qua idem est, sit aliquo modo in corpore, ut per hoc et propter hoc dicatur et verificetur, quod *totus homo* intelligit, non tamen est in corpore aliquo, nec est per se, nec per substantiam in qua radicatur, ut *forma perficiens*, vel *per illud operans;* quod tamen oportet ad hoc, quod propter materiam esset contracta, vel limitata, vel angustata. Et quod hoc sit verum, concedit positio in simili, quia dicit, quod quamvis intellectiva sit consubstantialis sensitivae, et per illam corpori uniatur, non tamen oportet, quod illo modo uniatur quo sensitiva. Similiter ego dico de unione potentiae per suam substantiam. — Quod tamen talis unio potentiae ad corpus per substantiam, quia non unitur ei ut perfectio, non impediat eius *libertatem* et *aspectum*, patet; quia *duplex* est *aspectus* potentiae: unus ad *intra*, scilicet ad illud *in quo* est; et alius ad *extra*, scilicet ad *operationem* et *obiectum;* et ista condividuntur. — Potentia ergo intellectiva, secundum aspectum *ad intra*, est in materia corruptibili determinata, et per formam cuius est; sed secundum aspectum ad *extra*, ad nullam materiam habet aspectum, et secundum hoc est indeterminata, et illimitata, et libera.

(68) *Est autem advertendum*, quod in istis rationibus, et in omnibus praecedentibus, ubi dicitur, quod *nulla virtus materialis*, vel *omnis virtus materialis*, negativae sunt verae, si accipiantur pro principio *propinquo et remoto*, quo agens

agit; et similiter affirmativae verae, si accipiantur *solum pro propinquo*.

c) Ad illud quod dicit, quod *esset mortalis, quia nulla materia*, etc., respondeo, quod cum *stabilire* et *ad aliud inclinari* sint opposita, impossibile est quod aliquid per illud, per quod ad aliud inclinatur, perfecte stabiliatur; materia autem spiritualis, quae est pars animae rationalis, per intellectum inclinatur ad corpus, ut in eo recipiat rationem perfectae subsistentiae, et perfecti suppositi; et ideo non potest intelligentia illa materiam spiritualem perfecte stabilire, secundum quod dicit Augustinus de anima separata *XII. super Genesim*, et habitum est supra [n. 324]. Si autem sit aliquid aliud propter quod intellectiva non inclinat hanc materiam ad aliud, cuius est immortalitas, in illo potest eam stabilire; et per consequens argumentum non concludit.

d) Quod vero additur, quod *cum sit forma, communicet actualitatem suam*, etc.; iam responsum est, quod non communicat immortalitatem, sicut nec libertatem *formalem*, quia non oportet, quod sit immortalis homo, sicut nec quod eius libertas sit perpetua, quia desinit eius libertas, ipso pereunte.

343. — **Quod unio ab adversariis supposita non esset consubstantialis, nec intima, nec ordinata.** — Quod autem non sit unio *consubstantialis* [n. 305], quae non sit *intima* [n. 306], et *ordinata* [n. 307], ostensum est supra [n. 325].

(69) *a) Exempla concludunt oppositum.* — *Exempla* autem de partibus ignis et albedinis [n. 305], et similium, concludunt oppositum; quia nunquam duae partes ignis in uno igne unientur, nisi ad aliquam partem principalem (materiam scilicet vel formam alicuius eorum), participando nomen et rationem, reducerentur. Unde in illis duabus partibus ignis materia cuiuslibet partis reducitur ad materiam *totius*, sic quod vere sit et dicatur *materia:* similiter quaelibet pars formae ad formam ignis reducitur, ut vere sit et dicatur *forma*. Ita pes, caput, reducitur ad materiam hominis, quamvis non adaequate. Ergo si pars *consubstantialis* hominis est ipsa intellectiva, reducitur vel ad partem materialem, vel ad formalem, ut sit vere et dicatur *materia* vel *forma:*

si non potest dici materialis, saltem inquantum dicit formale: ergo necessario ad *formam* reducitur.

Ex parte etiam materiae *spiritualis* oportet idem dicere, et vere reducitur ad *materiam* vel *formam*. — Si materia spiritualis reducitur ad *formam*, ut vere dicatur simul cum intellectivo *forma* (ut communiter dicunt Doctores, quod *tota anima* composita ex materia spirituali et forma est *forma hominis*), habeo propositum. — Si dicatur, quod reducitur ad *materiam*, tunc primo dico, quod sicut materia spiritualis animae hominis reducitur ad materiam, ita forma, scilicet intellectiva ad formam, ut vere dicatur *forma* hominis; et sufficit ad propositum.

70. *b) Solvitur instantia et praedicta magis declarantur.* — *Nec potest dici*, quod materia *spiritualis* reducatur ad *materiam hominis*; quia cum ostensum sit, secundum Damascenum, Augustinum, Ambrosium et Richardum, et etiam secundum Philosophum [n. 311], quod materia hominis est *corpus physicum*, tunc oportet dicere, quod materia spiritualis simul cum corporali esset materia hominis; quod non videtur intelligibile. *Primo* quidem, quia cum non sint duae materiae principales et aequaliter se habentes respectu hominis, oporteret quod altera esset *pars alterius*, sicut dicimus quod oculus est pars corporis, et pes, et manus; materia autem spiritualis nullo modo potest esse pars corporalis, sicut nec punctus lineae. — *Secundo*, quia cum materia spiritualis sit fundamentum vegetativae, sensitivae et intellectivae, ac per hoc ipsas tres partes formales recipiat, si ipsa tota est materia, vel cedit in partem materialem hominis, necesse est quod *ipsae tres partes* praedictae sint *forma* hominis, cum ambitus materiae spiritualis capiat ambitum illarum trium partium formalium. — *Tertio*, quia homo species naturae et opus dicitur quoad *materiam;* ergo oportet, quod homo producat sine natura materiam hominis: sed non producit materiam spiritualem. — *Quarto*, quia cum forma correspondeat correlative materiae, ut dicitur *II. Physic. text. 26* (1), *eorum* (inquit) *quae sunt ad aliquid materia est;* ubi alia translatio dicit: *Materia est de capitulo rela-*

(1) Vid. exposit. Doctor.

tionis; ergo, ut dicis, si *pars intellectiva* se habet ut *forma* respectu *materiae spiritualis*, sicut illa materia se habet ad aliam materiam, sic sua forma, scilicet intellectiva, se habet ad formam illius alterius materiae. Sed, ut tu dicis, materia spiritualis sic se habet ad materiam sensitivae, scilicet corpus, quod facit secum *unam materiam*, et sic facit unum cum sensitivo, quod vere est *forma totius;* et tunc remanet nostrum propositum.

Patet ex hoc, quod omnis pars *consubstantialis*, secundum supradicta, ad *primas* partes consubstantiales reducitur, scilicet ad *materiam* et *formam;* et sic quod vere dicuntur partes materiales vel formales totius, et quaelibet dici possit etiam vere sic *materia* vel *forma.*

(71) *c) Nec quid valet simile.* — Ex hoc dico, patet quod *simile* adductum concludit oppositum; in quo quidem similiter dicebatur [n. 305], quod sicut in uno supposito hominis sunt formae corruptibiles, toti composito consubstantiales, quae informant corporalem materiam, et non spiritualem, sic in illo supposito est forma consubstantialis, sicut intellectiva, quae informat materiam, et non corporalem. Ex hoc, dico, concluditur oppositum; nam formae corporales corporalem materiam informantes, respectu subsequentis formae sunt materiales, et veré a subsequentibus informantur; alioquin nisi forma ex sua imperfectione unita materiae respectu subsequentis esset materia tantae abstractionis, esset materia naturalis, sicut metaphysica vel materia coeli, quod ostensum est esse falsum, *supra in quaestione de compositione animae* (1), ubi dictum est, quod materia, ut omnino ens prope nihil, non est subiectum alicuius agentis. — Ostensum est etiam, quod materia, ut est subiectum generationis et corruptionis, includat necessario aliquam formam, et multa de hoc ibi. Ergo habent rationem materiae respectu subsequentium. Ergo a simili, forma informans materiam spiritualem nullo modo potest dici pars *consubstantialis* alicuius compositi, vel forma illarum corporalium, sive consubstantialis illis, nisi respectu illarum vere sit et dicatur *forma:* haec autem est intellectiva.

---

(1) Q. VIII.

Et sic dico ad istam positionem.

Hic debent ergo poni solutiones ad alias difficultates superius positas, licet intuenti diligenter satis pateant ex praedictis.

§ 4. *Ostenditur « quod nulla forma ita vere formaliter et intime unitur suae materiae sicut anima rationalis corpori ».*

[72] 344. — Proponitur quaestio. — Restat videre *tertium articulum* superius [n. 293] positum, scilicet, quod *intellectus verius et perfectius unitur humano corpori ut forma, quam aliqua forma suae materiae*; ac per hoc inter omnes effectus naturae, homo magis est unus, quam aliquod aliud compositum.

345. — Probatur multipliciter. — *a)* Primo patet sic: forma proportionaliter correspondet materiae; *talis* enim forma *tali* materiae, *II. Physic. text. 26* (1) *et I. de Anima, text. 53:* sed forma, ut videmus, quanto minoris perfectionis, tanto paucioribus indiget dispositionibus, ut patet in gradibus formarum; ergo illa forma est summe perfecta, cui debetur materia sub omni modo dispositionis: sed corpus humanum continet omnem dispositionem humorum, omnem nobilitatem organorum, saltem ratione consubstantialis sensitivae, ut illa est principium operandi omnem adaequationem, et summam temperantiam miscibilium, secundum auctoritatem Avicennae superius [n. 330] allegatam; ergo *forma intellectiva* est *summe forma* perfecta in genere formarum, ac per hoc *intimius unibilis materiae suae,* actu unietur et perficiet eam.

Ostensum est autem, quod *ens* et *unum* se consequuntur; secundum hoc ergo verius facit unum cum corpore humano, et verius ens et unitius compositum, quam aliqua alia materia cum sua forma.

Confirmatur haec ratio; quia maior unitas est in *termino,* quam in his quae sunt ad terminum, et in *fine* quam in his quae sunt ad finem: homo est terminus et fructus

(1) Vid. exposit. Doctor. — *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 29.

totius naturae, ubi sicut in fructu maturo declaratur omnis possibilitas naturae.

(73) *b)* — Secundo arguo sic: omnis forma perficit et terminat et unit et dat esse materiae suae, ut est ei praesens per substantiam; ergo illa forma, quae de ratione sua maiorem habet aptitudinem, ut verius et perfectius sit praesens materiae, verius et perfectius unietur ei; sed tota ratio *praesentis*, quae excogitari potest, formae ad materiam, in tota forma rationali completur, sicut in termino; ergo etc.

c) Tertio sic: forma terminat fluxum et passibilitatem materiae; ergo illa forma verius facit unum, quia perfectius hunc fluxum terminat: sed intellectiva, ut intellectiva, re et ratione omnem fluxum materiae terminat, cum sit in fine supremorum, coniungens se supremis inferiorum.

d) Item, forma de ratione sua dat actum et communicat operationem materiae suae vel toti coniuncto, ut *supra* exposui [n. 334 seqq.]: cum igitur in homine et actio libera et intellectiva nobilior sit omni alia actione a quacumque forma communicata; ergo forma intellectiva plus habet de ratione formae, et verius eam participat, quam aliqua alia materia sua.

e) Item, de ratione formae est materiam suam ad suas leges trahere et actualitates, et etiam compositum, secundum magis et minus, secundum maiorem et minorem actualitatem formae: sed intellectiva plus abstrahit materiam suam, quam aliqua forma de mundo. — *Quod patet*, quia cum materia eius sit corruptibilis, per actum merendi ordinat eam ad perpetuitatem firmiorem quam sit in coelo, et eam unit forma supernaturali, secundum quod totus homo est subiectum beatitudinis perfectae; quia secundum beatum Augustinum, ut dictum est *supra* [n. 323], anima separata perfecte tota intensione absque corpore in summum coelum ferri non potest.

(74) *f)* Item, videmus quod duo corpora non possunt sibi naturaliter intimari, ac per hoc non habent ut perfecte sibi mutuo uniantur, et quanto magis aliqua recedunt a corporeitate, tanto magis se penetrant, ac per hoc magis sunt unibilia. Hoc patet in lumine respectu corporis opaci et diaphani. Si igitur consideremus, quod omnis alia forma ab

intellectiva aut est de materia educta, aut de ratione sua plus accedit ad materialitatem, videbimus aperte, quod nulla habet talem modum spiritualitatis et penetrabilitatis, ac per hoc unionis, sicut ipsa; et quia homo ab ea est *homo*, ideo magis est unum, quam aliquod aliud compositum.

g) Item, *unum* et *esse*, ut supra dictum est per Boetium, de *Unitate et Uno, cap. I.*, convertuntur et proportionantur: sed tota ratio essendi, quae potest excogitari dari alicui composito naturali, datur ab intellectiva suae materiae, sive composito, ut esse liberum intellectui; quamvis enim sint diversae formae in homine dantes diversa *esse*, anima intellectiva non solum dat esse intellectui, sed perficit actus aliarum formarum. *Quod patet*, quia ipsa recedente, incipit materia corrumpi quoad actus aliarum formarum. Ergo si secundum Boetium, *lib. X. de Unitate et Uno, cap. I*, forma dat esse, ista forma dans esse consummatum et perfectum, quale creaturae corruptibili potest communicari, est perfectior omni forma; ac per hoc unitiori et intimiori forma intimat, et unum facit, tamquam forma in qua terminatur tota ratio essendi, cum forma sit materiae unibilis, sicut tota consideratio formae terminatur ad formam intellectivam, ut dicitur *II. Physic. text. Comment. 26.*

346. — Corollarium. — Sic tota ratio unitatis quae possit esse in aliquo composito pure naturali, terminatur in homine ut in ultimo termino naturae; propter quod dico, quod in homine est maior unitas essentialis quam in aliquo bruto vel composito naturali, et in eo terminatur omnis ratio unitatis, ut in termino.

§ 5. *Ex praecedentibus « sequitur quod homo magis fuit homo in statu naturae conditae, quam in statu naturae lapsae, et erit magis in statu gloriae, quam in mundo ».*

(75) 347. — Praemittendum. — Ex quo patet, quod cum *ens* et *unum* convertantur, quod una substantia composita est magis *substantia* quam alia, sicut et magis *una*. Et non solum in diversis speciebus et generibus, ut *homo* est magis *ens* et magis *unum* quam *brutum*, sed etiam in eadem spe-

cie unus homo magis est *homo*, et magis *unus* quam alius, secundum quod anima rationalis est completior et perfectior quam alia; et unum corpus alio in complexione et aequalitate elementorum perfectius; quia unum ens non dicitur solum verius esse *tale* quam aliud, sive in diversis speciebus, sive in una, quia eius principia sunt *nobiliora* quam alterum, sed quia una *forma verius et intimius unitur uni materiae* quam alia; et tota ratio unitatis hominis, et per consequens totius naturae, est quia homo est finis naturae totius, qui fuit terminatus in Christo, secundum quod eius anima et corpus excellentiam habent supra omnes animas et supra omne corpus. Ecce finis *particularis* naturae huius, scilicet benedictus Homo; sicut species humana est finis *universalis* omnium specierum naturalium (1); ideo unitas Christi est prima unionum et mensura omnis compositi naturalis.

(76) **348. — Colligitur propositum.** — Ex his iam apparet *quartus articulus* [n. 293], quod scilicet sicut homo est magis unum et ens omni alia specie naturali, sic idem unus homo est magis homo in statu naturae *conditae*, in quo est *naturaliter conditus*, quam in statu naturae *lapsae*, in quo est *naturaliter prostitutus*; sic etiam erit magis ens et homo et unus in statu *gloriae*, in quo est *supernaturaliter restitutus*.

349. — Probatur quintupliciter. — Et hoc quidem *primo* patet ex proportione ad corpus, dum immortali animae immortale corpus correspondebit. — *Secundo* patet, quod modus durandi sequitur modum naturalem essendi; ideo probatur *II. de Coelo et mundo*, *Summa*, 6., quod motus violentus non possit esse perpetuus. — In istis autem statibus fuit in *primo* perpetuitas infirma et in aptitudine (2); in

---

(1) « Ut sic verum sit illud II. Physic.: *Homo quodammodo est finis omnium sensibilium:* scilicet, quia propter ipsum volitum a Deo sunt omnia sensibilia volita. Illud etiam quod est propinquius fini ultimo consuevit dici finis eorum quae sunt remotiora ». — *Oxon.* III. d. 32. n. 6.

(2) Cf. *Oxon.* II. d. 19, ubi quaerit Doctor « *utrum in statu innocentiae habuissemus corpora immortalia* »? — Exposita aliorum sententia, dicit « quod homo in statu, seu stante statu innocentiae *potuit* mori: ista tamen potentia non fuisset reducta ad actum, et sic *poterat non mori:* cuius causam assigno talem: quia quilibet fuisset translatus in paradisum antequam fuisset alteratus alteratione improportionata animae sive formae ».

secundo necessitas moriendi (1); in *tertio* erit necessitas semper durandi; et ideo iste homo est naturalior, ac per hoc verior. — *Tertio*, quia esse cuiuslibet rei firmatur et completur ex unione eius ad finem suum; et ideo corrumpitur quodlibet extra suum locum naturalem: in statu autem innocentiae appropinquabat plus fini, quam in statu naturae lapsae; et in statu gloriae plus quam in aliquo illorum; ergo tunc est verius ens et unum. — *Quarto*, quia cum operatio sequatur esse, in statu gloriae operationes sint actualiores et nobiliores, quam in aliquo statu; ergo et esse et unitas perfectior. — *Quinto*, quia quanto forma verius unitur, tanto materia est in maiori obedientia ad formam: hoc autem quantum ad omne genus operationis totaliter completur in statu gloriae.

Deo gratias, qui nos ad illum statum perducat.

QUAESTIO X.

Utrum sensitiva hominis sit a generante vel a creante?

(1) 350. — Argumenta principalia. — Arguitur quod sit a generante sic: *a)* Omne agens cui non repugnat productio alicuius, si applicetur ad hoc, producet illum effectum: sed sensitivae non repugnat productio hominis. *Probo:* quia homo et asinus generant ut animal, non ut homo: sed asinus generat sensitivum; ergo et homo. *Probatur:* actiones diversificantur secundum quod termini diversificantur, et e contrario: sed creatio et generatio sunt actiones genere differentes; ergo et termini; ergo si sensitivum hominis est a creante, et sensitivum bruti a generante, differunt genere, quod est falsum; ergo homo esset ignobilius bruto, si non posset sensitivum producere.

b) Item, hic esset nutrimentum erroris, quia favet positioni de unitate formarum.

351. — Contra, per Augustinum, *lib. De Spiritu et Anima, cap. 48.*, qui dicit, quod anima separata sentit, sicut

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 29. n. 6.

intelligit; ergo cum uti est separata debeatur ei actus *sentiendi*, haec operatio erit a creante, eadem ratione qua et intelligere.

(2) 352. — **Quaestionis divisio.** — Circa istam *quaestionem* sic procedo: *Primo*, quia sermo noster ab *intellectiva* sumpsit exordium, ostendam ipsum intellectum omnino esse *ab extra*, scilicet *a creatione*: *secundo*, iuxta haec exponam, quomodo est verum quod homo generat hominem, cum intellectivum sit forma hominis, et totum compositum sit terminus generationis, ut dicit *VII Metaphys. text. 26 et 27*: *tertio* narrabo modum secundum aliquos quo sensitiva bruti sit a generante: *quarto* ostendam quod sensitiva hominis est a creante: *quinto* ut praedicta pateant, declarabo quomodo in generatione aliquorum sufficit agens *aequivocum*, ut sol et corpora caelestia; in generatione aliquorum requiritur agens *univocum*, ut asinus ex asino; in generatione aliorum requiritur *divinum*, ut in hominis generatione.

ARTICULUS I.

OSTENDITUR ANIMAM RATIONALEM ESSE A CREATIONE (1).

(3) 353. — **Proponitur quorumdam dubitatio.** — Circa *primum*, est sciendum, quod haec quaestio *dubia* fuit antiquitus, non solum apud Philosophos, sed etiam apud Sanctos. — *a)* Unde ait Gregorius, *in Registro, lib. 7. epist. 54.*, loquens de origine animae: *Inter* (inquit) *sanctos Patres non modica quaestio illata est, utrum animae ab Adam descenderint, aut creaturis singulis dentur, eamque in hac vita insolubilem sentiunt esse quaestionem.*

b) Et *secundo* etiam est dubitatum, quia dato quod anima intellectiva *primi* hominis a creatione esset, adhuc enim dubitaverunt aliqui, utrum *ex illa anima originaliter descendant aliae*, sicut ex primo patre secundum carnem corpora nostra originantur et seminaliter propagantur. Et istam difficultatem tangit Augustinus in *epistola ad Opta-*

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 17. q. 1. per tot. — *Report.* ib. — *Oxon.* I. d. 17. q. 3. n. 8. — IV. d. 11. q. 3. n. 39. — *Quodlib.* q. 20. n. 16.

tum, dicens: *Non itaque unum quem facto ex terra primo homini inspiravit, sed omnem flatum ipse fecit, ipse adhuc facit. Quaeritur tamen utrum omnem flatum ex illo uno corpore faciat; an vero nova quidem corpora faciat ex uno, novasque animas de nihilo.* Et ponit ibi exemplum de candelis, quomodo ex una multae accendantur. — Hanc etiam quaestionem sentit Augustinus *epist. 28. ad Hieronymum*, ubi contendens cum Hieronymo, ait: *Hoc certe sentis, quod singulas animas singulis nascentibus etiam modo Deus faciat.* Et infra: *Ecce volo, quod ista sententia modo mea sit; sed nondum esse confirmo.* Cui respondens Hieronymus, ait: *Qui animas ex una propagari asserit, et non in corpus iuxta exemplum primi hominis quotidie fieri, anathema sit.*

(1) 354. — Exponitur triplex sensus quaestionis. — Potest ergo quaestio de intellectiva anima *tripliciter* intelligi: *a)* Utrum quaelibet *immediate sit a creatione?*; *b)* vel utrum *educatur de potentia materiae seminaliter*, ut aliae formae; *c)* vel utrum *de prima anima originaliter*, ut lumen candelae de lumine alterius candelae?

355. — Auctoritatibus probatur animam rationalem non esse eductam de potentia materiae. — Quod autem ultimis duobus modis non sit educibilis, patet, primo *auctoritatibus* Sanctorum. — *a)* Damascenus, *lib. II. Orthod. fidei, cap. 12: Deus ex invisibili et visibili materia condidit hominem, ex terra quidem corpus plasmans, animam autem rationalem per insufflationem.* — *b)* Hoc idem Augustinus, *libro De Spiritu et Anima, cap. 48. Dicimus*, (inquit), *corpus per coniugii copulationem seminari, Dei vero iudicio coagulari in vulva matris, et compingi atque formari; ac formato iam corpore, animam creari et infundi, ut vivat ex utero homo ex corpore constans et anima. Nec duas animas esse credimus in uno homine, sicut multi scribunt, unam scilicet animalem, qua moveatur corpus, et mixta sit sanguini; et aliam spiritualem, quae administret rationem; sed dicimus unam animam eamdemque animam esse in homine, quae et corpus sua societate vivificat, et semetipsam sua ratione disponit.* — *c) Item* Richardus, II *de Trinitate*, dicit *cap. 16: Proprium est hominis habere substantiale esse ex propa-*

gine simul et procreatione; nam procreatur anima, corpus propagatur; proprium autem est mixtorum habere substantiale esse ex sola propagatione: proprium est Angelorum habere substantiale esse ex sola creatione.

Haec quia communiter conceduntur ab omnibus, et infinitae sunt auctoritates, non curo eas adducere.

(5) 356. — Idipsum ostenditur primo ex ratione finis. — Sed *ratio* hoc ostendit, et primo syllogizando a *fine*, qui est causa causarum notior ad demonstrandum, ut dicitur *III. Met. text. 3.* (1). Certum est autem, quod corpus est propter animam, *in fin. I De part. animal.*: omnis autem actio naturalis ad corpus humanum videtur ordinari; quia simplicia sunt propter mixta, mixtum propter complexum, complexum propter vegetativum, vegetativum propter sensitivum, sensitivum propter intellectivum. Cum igitur finis notior sit his quae sunt ad finem; ergo anima, propter quam est corpus, notior est omni agente naturali: sed effectus non est causa notior; igitur anima non est effectus alicuius agentis naturalis.

357. — Ostenditur secundo ex modo agendi. — Secundo, patet hoc ex *modo agendi*. *a)* Haec est enim regula generalis: quod omnes virtutes consequentes formam eductam de potentia materiae, debilitata sua materia, debilitantur. Ita dicit Avic. *VI. Natur. part. 1. c. 3. Omnium*, inquit, *partium corporis debilitantur virtutes in fine aetatis iuvenilis:* sed, ut idem dicit, virtus intellectiva communiter non corroboratur, nisi ultra illam aetatem; ergo, etc.

b) Item, sicut ea quae ex semine oriuntur non extenduntur, nec re, nec actione, ultra virtutem naturalem seminis, sic forma quae de potentia materiae educitur non extendit aspectum suum extra obiectum corporale; cuius contrarium patet de intellectiva.

c) Ad hoc etiam facit, quod nulla virtus quae educitur de potentia materiae habet libertatem se movendi *dominative*, sive libere, ut patet discurrendo: hanc autem habet intellectiva.

---

(1) Cf. exposit. Doctor. n. 8. seqq.

(6) 358. — **Ostenditur tertio ex incorruptibilitate animae** (1). — *a)* Patet etiam, quod, ut dicitur *I De Coelo et Mundo, text. 126. Omne generabile est corruptibile.* — Quod autem anima *incorruptibilis* sit, et per consequens *ingenerabilis*, satis patet per Philosophum, *III de Anima, text. 20.*, qui dicit, quod intellectivum separatur ab aliis tamquam perpetuum a corruptibili; *XII. Metaph. text. 17*, quod si aliqua forma remanet separata, haec est anima, non tota, sed intellectiva.

b) Ratione etiam patet, quia secundum Dionysium, *cap. 7. De divin. Nomin., Infima supremorum coniunguntur supremis infimorum;* quod non esset, nisi per animam intellectivam; ac per hoc ipsa est de genere supremorum, scilicet substantiarum incorruptibilium, quamvis inter eas locum teneat infimum.

c) Secundo patet, quia experimentum generale est certissimum: sed nos experimur nos appetere bonum infinitum, quod non consequitur homo in hac vita: sed si corrumpitur anima, appetitus naturalis erit frustra,

d) Item, propria operatio ducit in notitiam causae: sed operatio intellectivae, inquantum talis, proprie est circa incorruptibilia, et circa universalia, et circa illa quae sunt a materia separata; igitur et substantia a qua haec operatio procedit erit incorruptibilis.

e) Item, appetitus naturalis non est frustra: sed experimur nos appetere non solum *esse* ut nunc, non solum bonum ut nunc, sicut bruta et homines sequentes sensibilitatem, sed esse *semper*, et esse simpliciter secundum rationem; ergo necesse est quod si secundum illam sumus rationales, simus perpetui.

(7) 359. — **Solvuntur difficultates.** — *a)* Si enim dicatur, quod anima intellectiva sit producta ab intellectu, sicut videtur dicere illa universalis propositio de Causis: *Omnis, inquit, intelligentia scit quod est supra se, et quod est sub se, veruntamen scit quod est sub se, quoniam causa est ei.* Ubi est sciendum, quod intelligentia est causans ea quae sunt sub se. — Si intelligitur de anima, est, dico, causa *per accidens*, eo quod per motum orbis et solis in aliquo circulo

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 43. q. 2. n. 13. seqq. — *Report.* ib. n. 10.

est causa dispositionis corporis, quo disposito, Deus infundit ei animam; vel est causa eius, quantum ad *aliquas revolutiones*. — *b)* Similiter si inveniatur aliquando, quod Deus creavit animam mediante intellectu, dico, quod ly *mediante* dicit medium naturae, non efficientis, aut instrumenti, aut causalitatis, ut sit sensus: inter Deum et animam intellectiva tenet medium gradum.

360. — Tria alia argumenta adducuntur ad idem probandum. — *a)* Item, potentia non est simpliciter notior sua substantia; ergo cum substantia rei factae subiiciatur, quantum ad suum esse, agenti, sua potentia necessario est subiecta potentiae facientis: potentia autem libera aut rationalis nulli creaturae subiecta est, nec omnibus; ideo impossibile est quod substantia sua a creatura sit producta.

b) Item, est potentia activa, quae nec materia indiget, nec instrumento, ut potentia Dei; alia quae indiget utroque, utpote hominis; ergo potentia methaphysica, qualis est Angeli, materia indigebit, non instrumento. Igitur si facit animam, aut de materia simplici; et tunc alia est corruptibilis; aut de corporali vel caelesti, et tunc idem inconveniens; vel corruptibili, et tunc ipsa est corruptibilis. — Quartum membrum est impossibile, quod scilicet indigeat instrumento, et non materia.

c) Item, finis et efficiens sunt correlativa: sed experimur quod homo appetit finem supernaturalem; ergo eius efficiens est supernaturale.

Infinitae possunt ad hoc adduci rationes; sed quia non est omnino ad propositum, omitto.

Ergo *non est anima intellectiva educta de aliquo seminali.*

(8) **361. — Ostenditur animam rationalem non originari ab aliqua anima.** — Quod *nec* etiam *originatur de aliqua anima*, sicut candela de candela, patet *a)* per glossam super illo verbo: *Qui finxit singillatim corda eorum:* Glossa: *id est, creavit animas singillatim, id est, singulas per se creavit ex nihilo, non ex Adam, ut quidam dicunt, putantes animam esse ex anima.* Haec Glossa.

b) Hoc etiam patet, quia si Deus crearet animam ex anima, aut hoc faceret modo *supernaturali;* et tunc non

contraheret originale, quod est contra Anselmum, *De Conceptu virginali*, cap. 13.; aut modo *naturali;* et tunc animae et eius materiae admixta est potentia, et per consequens naturalis corruptio; quia tunc forma primae animae non occuparet totam suam materiam.

c) Item, si anima multiplicatur ab anima, aut ista multiplicatio est sub esse naturali et *reali*, aut sub esse *intentionali*. — Non secundum esse naturale et *reale:* tum quia decisio ab impossibili est impossibilis: tum quia eductio rei naturalis habentis esse permanens est per eductionem de potentia materiae, ut patet in omnibus formis. — Nec potest esse *intentionalis:* tum quia intentio non est substantia: anima autem substantia formalis est: tum quia intentionale non durat, nisi conservante eo a quo eductum est, et sic una anima quoad esse ab alia dependeret.

d) Item, aut *tota* anima, ex qua dicis animam multiplicari, est in ultimo perfecto suo *actu;* et tunc ex ipsa non potest fieri alia: aut *tota* est in *potentia;* et tunc non est actus, nec per consequens forma; aut *tota* in *potentia et actu;* et ista sunt contradictoria: aut *pars* potentia, aut *pars* actu; et tunc aut fiet de potentia, et tunc illa potentia, cum perficiat ad ulteriorem formam sive actum, est generabilis et corruptibilis, et per consequens anima; aut fiet de actu, et tunc actus ille est incompletus, et per consequens generabilis et corruptibilis, cum perficiat ad ulteriorem actum, et per consequens anima.

362. — **Conclusio.** — Ex his ergo patet, quod intellectiva, nec ex *corpore* simpliciter, nec ex *anima* originaliter, sed *de nihilo*, virtute divina, totaliter habet educi.

ARTICULUS II.

EXPONITUR QUOMODO SIT VERUM QUOD HOMO GENERAT HOMINEM.

(9) Nunc oportet videre *secundum:* cum enim homo sit homo per formam intellectivam (1), si omne generans gene-

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 11. q. 2. n. 7. — d. 19. q. 2. n. 8. — III. d. 22. nn. 4. 13. 17. seqq. — IV. d. 12. q. 3. n. 36.

rat formam in materia, ut dicitur *VII Metaph. text. 26* (1), si anima intellectiva est a solo Deo, *homo* non erit res *generata*, sed creata.

363. — Ostenditur hominem vere generare hominem (2). — Ad cuius evidentiam est sciendum, quod, sicut patet *VIII. Physic. text. 62* (3), termini generationis per se sunt *esse* et *non esse*, quia generatio est mutatio de *non esse* in *esse*; corruptio e contrario (4). Sicut ergo convenit alicui esse, sic generari. Sic autem *esse per se*, ut est terminus generationis, est dispositio *solius compositi*: materiae autem et formae non, nisi ut sunt in composito. Ita dicit Commentator, super principium *II. De Anima, text. com. 7. Si materia,* inquit, *et forma essent in composito existentes in actu, tunc compositum non diceretur unum, nisi sicut dicitur in rebus, quae sunt unum secundum contactum et ligamentum.* Propter quod nec *esse* convenit eis, nisi ut sunt in composito; sed nec generari, secundum quod dicit Aristoteles, *VII. Metaph. text. 26. et 27* (5). *Solius compositi est generatio per se.* Et intelligitur hoc de esse *compositi*; quia materia et forma, ut sunt duo distincta principia realia, habent suum *esse* existentiae, quod non habent a generante. — Unde si alicui composito acquiritur *esse* per aliquod agens, quamvis ipsum agens non possit super essentiam componentium secundum se productam in *esse*, dummodo possit in ipsa quantum ad esse *quod habent in composito*, nihilominus dicitur illud compositum posse generare, — Nunc autem ita est, quod cuius corruptio, qua compositum *amittit* esse, est alicui agenti naturalis, eius generatio, qua ei *acquiritur* esse, est illi composito naturalis, dicente Philosopho in *II Coeli et Mundi, text. 18. Si unum contrariorum fuerit naturale, et reliquum.* Homo autem, ut dicit quoddam *compositum*, per agens naturale vere corrumpitur, amittendo esse natu-

(1) Vid. exposit. Doctor n. 59. seqq.

(2) Cf. *Oxon.* II. d. 14. q. 3. n. 1. — III. d. 2. q. 3. n. 5.

(3) Vid. exposit. Doctor n. 14. seqq.

(4) Cf. nostrum *Lexicon scholast.* Distinct. vv. *Generatio*, etc. — *Oxon.* I. d. 3. q. 6. n. 33. — d. 5. q. 1. n. 9. — q. 2. n. 19. — IV. d. 1. q. 1. n. 7. — d. 11. q. 1. n. 2 et alibi passim.

(5) Vid. exposit. Doctor.

rale et humanum per mortem, ex separatione principii ipsius constituti; licet non corrumpat animam in suae naturae essentia (1); nec etiam corpus quoad actum aliquem formalem, sicut vere tenemus, quod corpus Christi et caro mortua vere remansit eadem quae prius erat viva. — Vere ergo homo debet dici *generari* ab homine, quamvis non se extendat ad actum perfectum secundum se, quia se extendit ad generationem et corruptionem *esse compositi*.

(10) **364. — Generatio autem ista non est ita propria sicut generatio animalium.** — Est autem advertendum, quod quamvis *totum* esse hominis sit generabile et corruptibile, non tamen ita proprie et perfecte sicut rei pure naturalis, ut equi, vel bovis. Cuius ratio est, quia agentia naturalia sic generant compositum, quod quamvis generent per se, nihilominus sua actione educunt de potentia materiae illud, quo compositum principale est tale, scilicet *formam*. Proprie ergo tale agens generat compositum, quia sua actione acquirit esse *composito*. Unde licet non causet formam in se, quia nec in se habet esse, causat tamen eam in composito, per quam habet compositum et *esse* et *operari*. Sicut quando de infigurato fit figuratum, agens non causat in se figuram, quia nec in se potest existere, nec ferrum, vel aes, quia hoc esse habent a natura; sed causat figuram mere, ac per hoc acquirit sibi novum *esse*, non novam *essentiam*, ac per hoc dicitur generare figuratum, et proprie. — Homo autem hominem generans non acquirit esse *formae in se*, nec ut est *in composito*, sive in materia, nisi formando et disponendo corpus; quo disposito, agens supernaturale infundit animam ex creatione (2). Nullum enim agens naturale habet potentiam super formam, nisi quatenus illa forma est in potentia materiae de qua educitur.

(11) **365. — Dici potest supernaturalis, divina et creatio.** — Ex quo patet, quod homo non generat hominem illo modo quo alia agentia generant, sicut dixi. Unde quoad actionem, qua homini acquiritur esse *humanum*, quod principaliter est ab anima sua, generatio, scilicet hominis, potest dici *superna-*

---

(1) Cf. *Oxon*. II. d. 29. n. 6. — III. d. 22. n. 14. — IV. d. 43. q. 5. n. 3.
(2) Cf. *Oxon*. IV. d. 43. q. 3. n. 22.

turalis quodammodo, et magis quam *naturalis*; imo potius *creatio* quam *generatio*, et *divina* operatio quam *humana* generatio. — Sed quia homo materiam disponit et administrat et trasmutat, non solum formam corrumpendo quae praeexistit (sicut positores *unitatis* formarum dicunt, qui vere non possunt dicere quod homo generet hominem, nec *simpliciter*, nec *secundum quid*, quia substantiam primae materiae non generat), sed etiam generat et educit formam *mixti* et *complexionali* (1), et educit de materia, quae vere est de integritate hominis; ideo dicitur isto modo hominem generare; quod non faceret, si non esset in homine nisi una forma, scilicet rationalis anima.

Et hunc modum et nullum alium requirit dignitas humanae naturae, in quo debet compleri actio totius naturae auxilio agentis supernaturalis, ut sicut quantum ad *substantiam* homo est medium, hoc est horizon, et confinium naturalium et supernaturalium (2), medium inter illa, in natura, substantia et *esse*, continens substantiam spiritualem et corporalem et corruptibilem in unitate naturae et substantiae, sic est medium eorum, quemadmodum *productionis*, ut scilicet ab agenti naturali et supernaturali producatur.

Sic igitur patet *secundum*.

ARTICULUS III.

NARRATUR MODUS QUO SECUNDUM ALIQUOS SENSITIVA BRUTI EST A GENERANTE (3).

(12) **366. — Divisio Articuli.** — Sequitur *tertium*, scilicet quomodo sensitiva sit in brutis, ut sic per communia ad specialia descendamus. Circa istum articulum sic procedo: *Primo*, ostendo quod natura ex principali intentione pro ducit *compositum: secundo*, quod omne compositum natu-

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 43. q. 1. n. 7.
(2) *Oxon.* III d. 32. n. 6.
(3) Sententiam vero Doctoris habes ad n. 375.

rale, saltem virtute, *continet quatuor elementa*: *tertio*, quod *in terra*, quae est primum passivum et infimum, *est dispositio* ad tale compositum naturale: *quarto*, quod natura in sua operatione intendat vivum: *quinto*, quod in terra, de qua dixi, quod habet dispositionem ad compositum, est dispositio ad vitam: *sexto*, quod natura non potest producere illam dispositionem naturalem quae est in terra: *septimo*, ex his concludam quod omnis sensitiva brutalis necessario est ab intra et *de potentia materiae educta.*

(1) 367. **Natura primo intendit compositum.** — Circa PRIMUM, *a)* iam patuit supra [n. 363], quod omnis generatio ad *esse* terminatur: *esse* autem, ut visum est secundum Comm., est dispositio *compositi*; ergo, etc.

b) Item, omne posterius, inquantum tale, est *compositum*: sed producta a natura sunt posteriora respectu eorum quae sunt de constitutione naturae, cuiusmodi sunt quatuor elementa; ergo, etc.

c) Item, illud intenditur a natura, ad quod terminatur actio rei naturalis: sed non terminatur ad simplicia, imo supponit ea, cum sint de institutione naturae; ergo eius terminus *non est simplex.*

368. — **Compositum continet quatuor elementa.** — SECUNDO, ostendo quod omne productum a natura, hoc est, omne compositum, saltem *in virtute*, *continet quatuor elementa.*

Probatur auctoritate. — Quoad hoc primo possunt induci *auctoritates* Doctorum Alchymiae, qui ostendunt in quolibet a natura producto esse quatuor humores, vel aliquid eis proportionatum, scilicet: sanguinem, phlegma, choleram et melancholiam. — *a)* Hoc patet primo per auctoritatem Rasis, qui dicit in libro qui intitulatur *Minime minimum*, et est parvus libellus, loquens de praedictis quatuor humoribus: *Si attestor immensam Dei potentiam, haec, dicam, convenit in omnibus reperire usque ad arenam maris.*

b) Hoc probat Avicenna, *primo libro Canonis*, dicens, quod si accipiatur sanguis humanus, et ponatur in vase ad ignem, primo exit spuma rubea, quae est eius cholera; secundo quasi albumen ovi, quod est eius phlegma, et remanet in fundo vasis materia terrestris grossa, quae est sanguis melancholicus.

c) Hoc eodem experimento utitur Avicenna in libro *de Maiori Alchimia*, ubi dicit quod lac de se resolvitur in serum, quod est eius phlegma; in butyrum, quod est eius sanguis; in substantiam grossam, ut est caseus, quae est eius melancholia, et remanet cholera, quae per ebullitionem evanescit. — Ex his patet, in lacte et sanguine humano quemlibet dictorum quatuor esse humorum; et in omnibus viventibus inveniuntur, sed denominantur a praedominante. — Dicti etiam quatuor humores sunt in lapidibus, in herbis et metallis, a natura eductis, sed non habent nomina propria, sicut in animalibus.

Unde Alchimistae, qui per abstractionem dictorum humorum nituntur transmutare substantias metallorum, per commixtionem et separationem illorum humorum a metallis, quae fit per quosdam ignes et sublimationes et commixtiones quarumdam aquarum, ipsi dicunt, quod calix vocatur melancholia, aqua vitae phlegma, virtus ignea cholera, aer subtilis sanguis: et tunc volentes ostendere qui humores sunt qui bene commisceri possunt, et qui non, dicunt quod calix huius metalli et virtus ignea illius sunt, vel non sunt, bene commixtibiles. — Aliqui vocant dictos quatuor humores in metallis per quatuor partes animalis: nam cor vocant choleram, hepar vocant sanguinem, ossa melancholiam, cerebrum phlegma. Unde dicunt quod cerebrum huius metalli fluit bene, vel non fluit ad ossa, vel hepar illius metalli. — Alii nominant illos humores in metallis per quatuor aetates: nam sanguinem vocant pueritiam, choleram iuventutem, phlegma senium, melancholiam senectutem. Et dicunt quod pueritia et senectus istorum vel illorum metallorum conveniunt bene, vel non bene. — Et ista omnia patent in diversis libris Alchimistarum. — Et absque dubio illa quatuor nomina, *sanguis*, *cholera*, *phlegma*, et *melancholia*, propria sunt quatuor humorum animalium. Et quamvis quatuor humores in omnibus praedictis inveniantur, possunt tamen aliis nominibus nominari.

(14) *Probatur ratione.* — *Ratione* etiam hoc patet: *a)* genus corporis corruptibilis dividitur in quatuor corpora elementaria, habentia inter se completam proportionem et continuam, quia sicut primum ante secundum, sic secundum ante

tertium et ante quartum, et sic ascendendo, sunt in continua proportione. Proportio enim, ut dicit Euclides, est in quatuor quantitatibus discretis proportionaliter se habentibus, cuiusmodi sunt quatuor elementa. Si ergo natura corporis corruptibilis in quatuor, et non in pluribus vel paucioribus proportionatur, cum omne productum a natura sit compositum proportionatum, oportet quod illa quatuor sint aliquo modo in quolibet producto a natura; non enim possunt proportionari separatim vel duo, vel tria, sed solum quatuor, sicut in *II Sententiarum* habet ostendi (1), dum datur sufficientia quotuor elementorum in mundo.

b) Item, quaecumque cadunt in aliqua recta linea necesse est quod si alterum sit compositum, quod omnia sint composita, ut si homo est compositus, necesse est quod omnia quae sunt in recta linea sint composita. Hinc est quod differentiae simplices, nec forma, nec materia, sunt in recta linea. Ergo cum omnis actio naturae, et per consequens omne compositum ordinetur recte ad hominem, in quo est omnis modus compositionis, oportet quod illa quae principaliter a natura generantur sint composita.

c) Praeterea, compositio elementorum: elementa autem duo, vel tria, nisi sint quatuor, componibilia vel miscibilia non sunt; ergo omne compositum principaliter a natura quatuor elementa aliquo modo continet.

d) Item, sicut natura non potest prima seminaria generare, sed ex illis agit et illa supponit, sic non potest tota natura prima fundamenta naturae generare, sed ex illis agit. Unde neque aqua pura, nec ignis purus, nec terra pura, potest per naturam generari, quia ista sunt a Deo, et prima fundamenta naturae. Unde si de terra aliqua generantur, necesse est ipsam esse compositam, sicut statim ostendam.

Et huius opinionis videtur esse Commentatoris, super *IV Coeli et Mundi*, quia dicit quod ignis in sphoera sua nihil comburit: et super *primum De Anima*, quod aqua pura non potest califieri, imo ex hoc ostendit, quod tota ista aqua nostra est mixta.

---

(1) Cf. Doctor. ib. d. 15.

Utrum autem ita sit, non assero, quia contra communem opinionem Doctorum videntur ista. Sed ideo recitavi, quia audivi, ut si reprobandum sit, reprobetur (1).

(15) 369. — **In terra est dispositio ad compositum naturale.** *Exponitur sensus propositionis.* — TERTIO, ostendo quod in terra, quae est principium passivum, et quasi materialiter effectivum, scilicet naturalium, *est quaedam dispositio* ad esse compositum quod per naturam producitur, ex quo imperfecto surgit omnis perfectio compositi naturalis. Est autem sensus huius sermonis, quod ex puro simplici numquam fit compositum: si enim ex simplici fieret compositum, ex hoc quod simplex procederet de imperfecto ad perfectum, tunc forma magis perfecta esset magis composita, quod est falsum. Unde aliud est compositum esse, aliud perfectiorem gradum essendi habere. Unde vult ista positio, quod nisi ista terra esset composita, numquam natura ex ea produceret compositum. Unde vult, quod primus gradus mixtionis et compositionis, ex quo surgit vere esse compositum naturale, est in terra, ex qua pullulant naturalia.

Probatur a) Quod patet *primo* sic: Illud quod de ratione sua prima habet actum existentiae, non solum essentiae divisum contra aliud, non est in potentia ut ex eo fiat, quia omnis forma, quae de pôtentia alterius educitur, actum essendi per agens recipit ex illo: nunc autem quatuor elementa sunt quatuor corpora secundum suas actualitates distincta ex prima mundi institutione; ideo si accipiatur cursus generationis propter hominem habendum, non fit proprie elementum ex puro elemento: sed compositum productum a natura non habet ex prima institutione aliquod esse distin-

---

(1) Propriam autem Doctoris sententiam breviter accipe ex *Oxon.* II. d. 15 n. 6: « Propter verba Aristotelis, qui videtur dicere, quod elementa manent in mixto, oportet dicere *quomodo* manent... Dico ergo, quod elementa non manent in mixto *secundum substantiam* [uti docuerat Avicenna]: nec oportet dicere, quod maneant *secundum qualitates suas* [ut aiebat Commentator]; manent ergo in mixto, sicut si diceretur quod sensitiva et vegetativa manent in intellectiva. Ideo dicuntur elementa *virtualiter* manere in mixto, sicut imperfecta et inferiora manent in superioribus, in quibus non manent nisi virtualiter », Cf. eum *ibi* et in *Report.* eod. loc., ubi ex professo hanc tractat quaestionem.

ctum, sed eius generatio dimissa fuit naturae; ergo si simplex non facit compositum, necesse est, ut terra, ex qua generantur composita, habeat illas compositiones primario et perfectiori modo in se a creatione. Unde post diem Iudicii, quando elementa remanebunt in sua puritate et simplicitate, illa compositio, quae est in terra, quae est fundamentum omnis generationis naturae, dissolvetur; ex terra enim nihil generabitur, quia sive pisces generentur ex aqua, sive animalia ex terra, necesse est, ut dicunt, illam aquam aut terram esse compositam, et sub tali compositione materia corporalis est subiectum generationis.

(16) *b)* Item, productio naturae est ordinata; ergo est de imperfecto ad perfectum: omne autem imperfectum, ex quo fit perfectum, participat, quamvis incomplete, naturam illius perfecti. — Hoc patet in omnibus, quia scientia perfecta generatur ex imperfecta scientia, quia omnis doctrina et omnis disciplina ex praexistenti fit cognitione, *in Posterioribus* (1) ergo cum terra sit principium passivum, de quo natura generat compositum, necesse est illam terram habere istam compositionem inchoatam, et sic esse compositam. — Et istam perfectam compositionem dicunt esse *rationem seminalem*, ex qua fit illud quod generatur.

c) Item, ars imitatur naturam, *II Physicorum:* sed impossibile est, quod aliquid moveatur ad perfectam scientiam, nisi illa scientia secundum actum imperfectum inchoata, ut iam dixi.

d) Et iterum, *V Physicorum*, omne quod naturaliter movetur ad aliquem terminum, necessario habet aliquid de termino; ergo terra numquam posset transmutari, ut de ipsa fiat compositum, utpote lignum vel herba, si compositionem huius imperfectam in se non haberet.

Sicut dixi de praedicta deductione, quod non clare video, quod contineat veritatem, sic dico de ista: sed ideo recitavi dictum cuiusdam, ut si improbandum sit, improbetur.

(17) 370. — **Natura in sua operatione intendit vivum.** — QUARTO, ostendo, quod natura in sua operatione intendit vivum. *a)* Intentio naturae est secundum intentionem principalis mo-

---

(1) Cf. Doctor *Poster I.* q. 1.

ventis in natura, cui productum simul assimilatur: sed virtus principalis movens agentia naturalia est virtus vitalis, scilicet, virtus Intelligentiae, quae, mediante orbe, est principalis in agendo naturalia; ergo natura tota in sua universalitate accepta intendit compositum vivum.

b) Item, corpora simplicia, inquantum talia, non sunt apta ad vitam; ergo composita, inquantum composita, sunt apta ad vitam: sed ostensum est [n. 367], quod natura non producit nisi compositum; ergo omnis effectus naturae habet aliquo modo aptitudinem et aspectum ad vitam.

c) Item, ea quae sunt in eadem recta linea omnia habent aspectum ad ultimum et completum illius lineae, et aliquo modo habent aspectum ad illas perfectiones: sed omnia quae a natura producuntur sunt in linea recta cum homine, et propter ipsum generantur; ergo cum homo sit vivus, omnia producta a natura habent aliquo modo aspectum ad susceptionem vitae.

d) Item, in operibus ordinatis videmus, quod natura et ars semper incipiunt ab imperfecto illius generis, cuius perfectionem quaerunt; ergo nunquam natura generat aliquod vivum, nisi ex vivo, aliquo modo, licet imperfecto.

Solvitur obiectio. — Si obiiciatur, quod lapides et metalla generantur a natura, et tamen non vivunt, *respondent isti*, et dicunt, quod vivunt aliquo genere vitae, quamvis imperfecto, quamvis sensus noster obtusus non comprehendat illam vitam, quia non apprehendit esse nisi aliquo certo modo, et aliquo perfecto gradu, qualis primo in plantis incipit apparere. Elementa autem, ut sunt pura et simplicia, nullo modo vivunt, quia nec sentiunt, nec habent aliquam dispositionem organorum vel venarum in sua natura, quae sunt signa vitae; metalla autem et lapides sentiunt, et habent multiplicem distinctionem venarum, quae omnia sunt signa alicuius gradus vitae. Unde dicunt, quod omne compositum a natura productum vivit; et si Sancti vel Philosophi dicant aliquando contrarium, est intelligendum de illo gradu vitae, quem sensus primo percipit, qualis est in plantis.

(18) 371. — **In terra est dispositio ad vitam.** — QUINTO, ut praedicta magis appareant, ostendunt isti, quod terra (quod est principium passivum et compositum, ut ostensum est,

et ratione illius compositionis omnia naturalia fiunt ex illa, vel mixta transeunt in illam compositionem, quia sub illa est subiectum generationis et corruptionis) de ista terra sic suscepta ostendunt, quod habet aliquem gradum vitae, quamvis primum et imperfectum. Qui gradus proficit per agentia naturalia in omnes gradus vitae, qui sunt in pure naturalibus; et ex hoc quidem concludunt sensitivum in brutis esse ab Intelligentia. *a) Primo* sic: ex *II. Physicorum* colligitur: sicut tale agens et tale patiens sunt proportionata ad generandum talem effectum, et mutuo sibi correspondentia, ut mas et foemina in diversis speciebus ad generationem producendam, eodem modo agens, motor, et patiens in tota natura sunt proportionata et mutuo sibi correspondentia; ergo quod habet agens actu et modo perfecto, hoc patiens modo imperfecto: sed Intelligentia, unita orbi in ratione motoris, est agens universale, terra universale patiens et primum; ergo si iste motor habet vitam, necesse est, quod hoc patiens habeat vitam modo imperfecto.

Solvitur instantia. — Forte dices, quod non concludit, quod habeat vitam, nisi in potentia passiva et susceptiva. — *Contra:* si omnia agentia unirentur, non possent materiam corporis, si essent denudata quantitate, induere: non enim de non quanto omnia, etsi sit materia apta esse sub quantitate, possent facere quantum, sed supponendo quantum augmentat, et ad aliquos actus reducit; ergo a simili, nisi aliquod habeat principium vitae saltem imperfecte, non potest agens ducere ad actum vitae. Non ergo sufficit potentia passiva ad recipiendum aliquem actum naturae, nisi modo imperfecto sit in subiecto. Unde concludunt isti, quod natura non potest facere primam quantitatem, nec primam vitam, nec primam qualitatem. Et sic de omnibus primis in quolibet genere patet, quod necessario sunt a Deo.

(19) 372. — **Natura non potest producere praedictam dispositionem.** — Sesto, ostendunt, quod nullum tale primum, primam utpote compositionem, primam quantitatem, et primam complexionem (sub quibus, ut dicunt, haec terra est subiectum generationis) nullum agens naturale potest producere. *a) Primo*, ostensum est [n. 370], quod nisi terra composita esset, et aliquod genus vitae participaret, natura ex ea effectus

suos non produceret. Tunc sic: nullum agens naturale, vel artificiale, producit subiectum suum: sed terra cum prima mixtione, cum prima compositione, cum prima vita imperfecta, est subiectum generationis; ergo nullum agens naturale potest praedicta producere.

b) Item, illud est naturae subiectum, ex quo fit per agens compositum: sed ex simplici non fit compositum, inquantum simplici; ergo si ex terra fiunt composita, necessario est composita inquantum subiectum; ergo natura non facit primam compositionem, etc.

c) Item, natura universaliter dividitur in activum et passivum: natura autem non facit seipsam, sed Auctor naturae; ergo principium inquantum principium universale, et activum similiter universale non possunt fieri a natura: sed terra non habet rationem passivi respectu alicuius compositionis, nisi ut est habens aliquam compositionem imperfectam, nec vivi, nisi ut est habens aliquem actum vitae imperfectum; ergo illos actus, qui habent de ratione passivi, non possunt producere.

(20) 373. — **Synthesis praedictorum.** — Vult ergo haec positio, *a)* quod prima vita, prima quantitas, prima qualitas, et sic de aliis primis et imperfectis in quolibet genere, sunt a creatione; *b)* et sub illis est terra subiectum generationis naturalis. Nec habet pro inconvenienti, *c)* quod haec terra vivat, sed non in illo gradu vitae, qui facit plantam, nec in aliquo gradu perceptibili, nisi ratione. *d)* Et isto modo dicunt, quod totum imperfectum est seminale respectu perfecti. *e)* Et isto modo imperfecti non habent pro inconvenienti, quod contraria vel divisa sint composita in eadem terra.

Et illud dicunt intellexisse Commentatorem, *II. Metaph. com.* 7., ubi dicit, quod generans non facit aliquod, nisi quod extrahit quod erat in potentia ad actum, et vocat potentiam actum imperfectum. Ita videmus de parvo fieri magnum, de non albo album. — Et hoc videtur sentire Aristoteles, *IV Physic. in fin. cap. de Vacuo, text. comm. 84.*, ubi dicit: *Fit calidum ex frigido, et e contrario, quia eadem materia, quae erat in potentia, fit ex calido magis calidum, nullo facto in materia calido quod non esset primo calidum, sed quod minus erat calidum.*

(2) 374. — Conclusio. — Ex his concludunt * SEPTIMUM, scilicet * quod *anima sensitiva in bruto sit ab intrinseco.*

Probatur a) Et primo sic: vita est inchoata in natura; ergo omnis vita, quae subest agenti naturali, ex illa procedit: vita autem bruti subest generantibus naturalibus; ergo necessario ab intrinseco procedit.

b) Item, omnis forma separabilis habet aliquam operationem, quae non communicat materiae, ut dicitur *I. de Anima, test. 13.:* hoc autem non habet sensitiva bruti; ergo non est separabilis; ergo est ab intrinseco.

Si dicas, ergo sensitiva hominis non est separabilis; *dicetur* de hoc in sequenti *articulo.*

c) Item, impossibile est, quod unius lineae rectae sint nisi duo termini: ostensum est autem, quod linea formarum necessario terminatur ad formam, quae est a creatione, et per hoc quod est ab extra, est ultimus terminus lineae, et medium coniungens infima supremorum, scilicet spiritualium, supremis infimorum, scilicet corporalium, ut patet in *primo articulo;* ergo omnis forma quae est citra illam necessario est ab intra; nam si esset ab extra, esset ultimus terminus lineae, et tum erunt duo termini, quod est impossibile ex parte superiori lineae.

d) Item, intellectiva, ut ostensum est, est ab extra, ac per hoc non educitur per agens naturale de potentia materiae: sed sensitiva potest educi actione naturali; ergo necessario erit ab intra, et educetur de potentia materiae.

e) Item, arguitur ex parte *finis*, a quo sumitur potior ratio demonstrandi. Secundum rationem finis attenditur conditio rerum de voluntate naturae: sed videmus, quod creaturis quae non procedunt de potentia materiae (ut sunt Angeli et anima rationalis) inest appetitus respectu summi boni et simpliciter, et respectu finis separati; ergo creaturae, quibus non inest appetitus respectu boni sempliciter, sed respectu boni contracti, et ut nunc, aut sunt habentes materiam, aut de pontentia materiae educuntur, et earum origo est ab intra.

375. — Doctoris circa praedicta sententia. — Quae autem in praedictis articulis septem dicta sunt, [nn. 367 seqq.] non capio esse vera, sed ut audita refero, et improbanda, si videatur, relinquo.

ARTICULUS IV.

OSTENDITUR, QUOD SENSITIVA HOMINIS EST A CREANTE.

(22) 376. — **Divisio Articuli.** — Sequitur *quartum*, scilicet quod sensitivum hominis sit ab extra, et non de potentia materiae eductum. Ubi *primo* est videndum, quae sunt illa quae generant dubitationem, quod non sit ab extra: *secundo* est ostendendum quod ab extra: *tertio* solvenda sunt illa dubia.

377. — **Exponuntur difficultates.** — Sciendum est ergo, quod dubium facit illud dictum *a)* primo auctoritas Aristotelis in lib. *de Animalibus*, qui dicit, quod embryo sentit: sed actus non est sine potentia, nec potentia sine substantia; ergo est ibi substantia sensitivae (1); nec potest corrumpi ab intellectiva, quia cum sit eius completiva, potius salvatur: nec per corruptionem corporis, quia tunc non corrumpitur; manet ergo sensitiva *generata* cum intellectiva *infusa*. Nec debent dari duo sensitivae, cum una sufficiat ad omnes actus sensitivae eliciendos.

b) Deinde, Aristoteles asserit solum intellectum provenire ab extrinseco; ergo iudicat sensitivum esse ab intrinseco, et educi de potentia materiae (2).

c) Facit etiam dubitationem Commentator V *Physic. text. 157.*, qui dicit, quod mus generatus per putrefactionem et per coitum non sunt eiusdem speciei: animal autem praedicatur univoce de homine et aliis speciebus (3).

d) Movet etiam excellentia virtutis, quae maior videtur esse in semine humano, quam in aliis animalibus; ergo generabit sensitivum (4).

e) Movet etiam quod dicit Aristoteles *I. de Anima text. 13.*, quia forma separabilis habet aliquam operationem separabilem, quod non habet sensitiva hominis (5).

(1) Solutionem habes ad n. 382 *a)*.

(2) Vid. solution. ib. *b)* et n. 386.

(3) Vid. solution. ad n. 387 *a)*.

(4) Vid. solution. ad n. 387 *b)*.

(5) Vid. solution. ad n. 387 *c)*.

[2] 378. — Sensitivum hominis esse a creatione probatur primo auctoritate. — Quibus et similibus non obstantibus, est dicendum, quod sensitivum in homine est a creante.

a) Quod declarat primo *auctoritas* Augustini, *De Spiritu et Anima*, superius allegata [n. 355], ubi unam dicit animam animalem et intellectivam. — *Et ne forte dicas*, quod una sit anima ex sensitiva *generata* et intellectiva *creata*, ideo praemisit illam, *quae et vivificat, et rationem disponit creatam.*

b) Ad idem facit auctoritas eiusdem superius allegata: et hoc expresse docet Augustinus exponens illud Genesis 2. *lib. VII de Genes. ad litt. c. 16. et 17. Formavit Deus hominem*, etc. sequitur, *et inspiravit in faciem eius*, etc. Ubi expresse dicit, quod quantum ad *sensitivam* inspiravit, et ideo spiraculum vitae; unde exponens hoc contra Manichaeos, ait: *Ipsi animae sensus est additus ista insufflatione, cum factus est homo in animam viventem.* Et non solum vita et sensus, sed etiam omnis actus vitae, qui ab anima haberi potest, in ista insufflatione infusus est.

379. — Probatur secundo experientia. — Movet nos ad hoc *experimentum;* quia *a)* videmus quod aliae facultates animae in suis actibus se retrahunt, et impediunt, et expediunt; quod non esset nisi in una substantia animae radicaliter essent. — *b) Item*, experimur, quod simul separantur.

380. — Probatur tertio ratione. — Tertio, *ratio* hoc suadet, quae sumitur principaliter ex ordine formarum et ligamento universi.

Ad cuius evidentiam est sciendum, quod cum mundus, secundum Dionysium, *c. 7. de Divin. nom.*, ut supra dictum est [n. 324], sit unus, quia suprema infimorum coniunguntur cum infimis supremorum: sed si ordo universi diligenter inspiciatur, ligamentum in rebus imperfectioribus fit per plura, et per naturam magis universaliter sumptam. — Et ne oporteat ad omnes gradus eorum descendere, hoc patet in magis manifestis. Mixtum et complexionatum ligatur cum vegetativo in omnibus herbis et arboribus; vegetativum cum sensitivo in paucioribus, quia in solo uno genere, scilicet in animali; ergo sensitivum, quod est finis intrinsecus naturae, ligatur cum intellectivo, non in toto uno

genere, sed in tota una specie, scilicet in homine. Videtis ergo, quod in toto universo suprema infimorum non secundum totum ambitum suum ligantur cum infimis supremorum: in pluribus enim est mixtum quam complexionatum, complexionatum quam vegetativum, et vegetativum quam sensitivum. — Et hoc est signum quod perfectio universi habet latitudinem basis, et tendit in conum; cuius perfectio terminatur in puncto unionis Verbi Dei ad humanam naturam. — Patet etiam, quod universum non ligatur in ascendendo per omnes suas species, sed per perfectiores partes suas: unde vegetativum ligatur cum sensitivo, non per esse vegetativum, sed per perfectiora vegetativa, cuiusmodi sunt animalia.

(24) Ex istis patet, quod nunquam natura inferior ligatur superiori per totam suam latitudinem, sed per conum unum, hoc est per suum perfectius; ergo natura sensitiva non ligatur secundum se totam, hoc est, secundum omnes suas species, cum intellectivo, sed per conum suum: hic est homo, quia ostendi supra [336 seqq.] quod in homine de ratione sua est cognitio sentitiva.

Et est advertendum, quod conus, quo natura inferior ligatur superiori, quanto magis intendimus in ascendendo, tanto est strictior latitudine, et altior gradu et perfectione. Unde conus vegetativae altior est sua basi, quia non utitur sensitivo per omne vegetativum, sed per magis perfectum. Et iste conus seu pyramis consistit non in specie specialissima, sed est obtusus, quia consistit in genere, scilicet in omni animali.

Conus autem sensitivae, sive pyramis, qua ligatur cum intellectivo, minus est latus extrinsece, et magis altus in esse, quia consistit in una sola specie, quae est homo, et altior est in gradu essendi quam animal. — Conus autem sive pyramis hominis, quo ligatur cum Deo, adhuc est minoris latitudinis extensive, quia fit in solo uno homine Christo, et maioris altitudinis etiam rationalis omni alio homine.

Videsne ordinem rerum, et ligamentum ipsarum per modum pyramidis ascendentium?

(25) — Ex his concludo, quod si sensitiva esset in homine a generante, sicut est in brutis, sicut sensitivum non unitur

intellectivo per aliam sensitivam, hoc est, in aliis speciebus (eo quod nullum faciat conum, sive terminat pyramidem modo immediate propinquo intellectivo, quia omnia sunt corruptibilia, et de potentia materiae educta), sic nec sensitivum humanum ligaret naturam inferiorem cum intellectivo, nec conum faceret, nec punctum pyramidis, si corruptibile esset et de potentia materia eductum.

381. — **Obiectio.** — *a) Proponitur.* — Si forte dicas, quod sensitiva in homine, quamvis a generante, nobilior est omni alia sensitiva, ac per hoc in ascendendo facit conum, et constituit pyramidem, ut sit similis intellectivae.

b) Solvitur. — Dico, quod ista nobilitas non invenitur in actibus, cum aliqua animalia acutius videant homine, ut aquila, et sic de aliis sensibus; ergo ex hoc non apparet quod debeat facere conum summum respectu aliorum sensitivorum, nec in substantia, si sit de materia educta, quia tunc est corruptibilis. Ideo oportet, quod ratio summitatis, qua ligatur cum intellectivo, sit media inter intellectivum ex una parte, et sensitivum omnium aliorum animalium ex alia. Haec autem mediatio non est in operando, quia indiget organo, ut aliae; ergo est in essendo, et in modo productionis, quia omnes aliae sensitivae et sunt ab intra et corruptibiles, et alligatae secundum substantiam et rationem et potentiam organo corporali. Intellectiva est ab extra unita materiae secundum substantiam, et non secundum potentiam, ut supra [q. IX. a. 2.] patuit: sensitiva vero hominis est ab extra, in quo excellit alias sensitivas; ligata materiae ratione subiecti, et etiam ratione potentiae, in quo est inferior Intelligentia. — Et sic patet, quod vere non est medium unitivum et ligativum, nisi sit ab extra.

(26) 382. — **Solvuntur difficultates propositae n. 377.** — *a) Ad primam.* — Nunc oportet solvere dubia contra haec, quae plana sunt; quia Aristoteli, quod *embryo prius vivit vita plantae et animalis, et prius est animal quam homo,* respondent *aliqui* Doctores, et bene, quod tunc res usu consueto dicitur *fieri* vel esse, cum prius *innotescit,* licet prius fuerit in re. Et secundum hoc in eo quod generatur ex embryone, vel in ipso embryone (si ipse foetus novellus vocatur *embryo*) prius dicitur animal quam homo; quia in tali foetu novello ex

embryone genito prius apparent opera vegetativae, seu actus plantae quam animalis, et prius actus et opera animalis quam hominis: non quia alia sit forma per quam est animal, et alia per quam materia est homo, sed quia opera imperfecta, quae fiunt ab *eadem* forma, prius apparent quam opera perfecta. Unde pueri in populo vocant omnes homines patres, et omnes foeminas matres; deinde distinguunt hunc esse patrem, et illam esse matrem.

b) Ad secundam. — Quod etiam Aristoteles dicit, quod *solus intellectus intrat ab extrinseco*, respondeo, quod intellectus aliquando nominat *substantiam* animae intellectivae; et isto modo non excludit vegetativum et sensitivum, quae secum faciunt unam substantiam. Alio modo nominat solum *potentiam* intellectivam, excludendo vegetativam et sensitivam; et isto modo illud verbum Aristotelis esset falsum; sed ipse intelligit primo modo.

c) Instantia. — Si dicatur, quod solus intellectus separabilis est, sicut perpetuum a corruptibili, ut dicit Aristoteles III *de Anima text. 20*, et loquitur de potentia intellectiva, *alias excludendo;* respondeo, sicut dictum est in praecedenti *quaestione*, [n. 311 seqq.] quod cum substantia intellectiva vere sit forma corporis humani, potentia autem intellectiva vere sit in substantia intellectiva, vel idem quod ipsa, necessarium est, quod ipsa potentia sit in materia seu in corpore, in quo est sua substantia, et per consequens actus intelligendi, etiam species, quae sunt in potentia intellectiva, necessario sunt in illo, in quo est potentia (1).

(27) 383. — Esse in aliquo ut accidens. — Sed advertendum est, quod differunt aliquid esse in aliquo ut *forma in materia*, et ut *accidens in subiecto*. Quoniam secundum Commentatorem, super principium *II. de Anima text. com. 4.*, aequivoce dicitur *forma* esse in subiecto, et *accidens*. Subiectum enim accidentis est aliquid existens in actu, et non indiget inquantum tale in suo esse ipso accidenti; subiectum autem formae non habet esse in actu nisi per formam. — Nunc igitur, cum substantia intellectiva sit per se in materia, potentia autem intellectiva et actus eius sit in eadem materia per

---

(1) Responsio absolvitur inf. n. 386.

substantiam formae, omne autem *per aliud* reducitur ad *per se*, necesse est quod potentia intellectiva et species intelligibiles sint in corpore per substantiam animae *per accidens*, non quidem in corpore per accidens, secundum illum modum, quo substantia animae est in corpore, sicut perfectio et forma: non quod corpus perficiatur per se, nec per accidens a potentia intellectiva, vel specie intelligibili, nisi accipiendo *per accidens* valde large, sed quia potentia, quae est per se in substantia animae sicut in subiecto, saltem *secundum modum*, (hoc dico, quia nondum ostensum est, utrum potentia sit idem, quod sua substantia) (1) ideo per illam substantiam est potentia in corpore, non sicut in subiecto, sed sicut in perfectibili, quod dicitur perficere *per accidens*, quia est in substantia animae, quae per se corpus perficit.

(28) 384. — Per accidens dupliciter reducitur ad per se. — Est autem advertendum, quod *per accidens* reducitur ad *per se* duobus modis: *uno modo*, quando illud quod convenit alicui per accidens, scilicet per illud de quo dicitur *per se*, *natum est* etiam ei, de quo dicitur per accidens, per se convenire: ut clavus fixus in rota movetur per accidens, quia per motum rotae, quae movetur per se, non ex se; quia *per se* movetur quidquid est subiectum motus, etiamsi ab aliquo moveatur; *ex se* autem movet quod virtute sua intrinseca ad diversas partes movetur, quod convenit animalibus solum, ut dicitur *VIII Physic. text. 27 et 28* (2). — *Alio modo* reducitur *per accidens* ad *per se* quando illud quod convenit alicui per accidens, per illud scilicet cui per se convenit, *non est natum* ei, de quo dicitur per accidens, per se convenire: ut color movetur ad motum corporis, qui tamen per se non est natus moveri.

Cum ergo dicimus, quod potentia intellectiva et species intelligibiles sunt in corpore ut in perfectibili *per accidens* per substantiam animae intellectivae, quia per se perficitur corpus, ly *per accidens* debet accipi *ultimo modo*, quia perficere corpus vel materiam corporalem nullo modo per se convenit potentiae, nec speciei, et sic non possunt esse in

(1) De quo agit quaest. XI.

(2) Vid. exposit Doctor.

corpore ut perfectio in perfectibili; nec etiam possunt esse in subiecto ut accidens in subiecto, nec per se, nec per accidens. Cuius ratio est, quia omnis potentia, quae est immediatum principium operandi, quae per se vel per accidens est in materia *ut in subiecto*, necessario est contracta et limitata, ac propter hoc nec libera, nec habet subiectum universale; nec in hoc est differentia, sive per se, sive per accidens sit in materia ut *in subiecto*.

(29) 385. — Corolloria. — *a)* Ex his patet, quod non potest dici quod *corpus intelligat*, quia potentia intellectiva nec per se, nec per accidens est in corpore *tamquam in subiecto*. — Patet etiam, quod *totus* homo per se intelligit, et est *quod* intelligit, quamvis *quo* intelligit *remote* sit pars formalis animae, ut anima intellectiva, et *quo* intelligit *immediate*, scilicet potentia, est etiam formalis perfectio materiae per accidens et per reductionem (1). — *Nec sequitur*, quod si illud, quo immediate intelligit, per accidens sit perfectio, quod propter hoc homo *per accidens intelligat*, quia ad hoc, quod actio attribuatur composito *per se*, sufficit quod illud quo tamquam principio *remoto* operatur sit eius perfectio materiae, vel compositi *per se*, quamvis illud quo *immediate* operatur sit eius perfectio *per accidens*: sicut totus ignis per se agit per formam ignis, quamvis caliditas sit per accidens perfectio ignis, quia non est forma consubstantialis eius.

b) Ex his patet, quod potentia intellectiva est in substantia animae *per se ut in subiecto*, sicut accidens vel habens modum accidentis: in corpore vero humano nec est per se, nec per accidens ut in subiecto: est tamen in eo per accidens, et per reductionem, *sicut perfectio in perfectibili*, modo dicto: substantia vero animae est in materia et in corpore per se *ut perfectio in perfectibili*.

(30) 386. — Respondetur plenius ad instantiam n. 382. — Tunc ad propositum dico, quod potentia intellectiva dicitur ab Aristotele, *II. de Anima text. 20*, separari a vegetativa et sensitiva, tanquam perpetuum a corruptibili, propter duo: *primo*, quia quamvis *tota substantia* animae vegetativae, sensitivae

(1) Vid. supra, q. IX. a. 2.

et intellectivae, tanquam incorruptibilis separatur, tamen sua *potentia intellectiva*, ut est principium operandi, separatur: sed *potentiae sensitivae* non remanent in anima separata, ut *potentes operari*, sed solum in *radice*. — Cuius ratio dicta fuit in praecedenti *quaestione*: quia de ratione sensitivae ut *operativae* est organum corporale. — *Alio modo* dicitur potentia intellectiva separari a praedictis, quia, ut dictum est [n. 385 *b)*], nec per se, nec per accidens est in corpore ut in subiecto, nec perfectio per se. Potentiae autem sensitivae sunt in materia et organo corporali ut perfectio per se, quia si oculus esset animal, visus esset eius anima.

387. — Solvuntur reliquae difficultates n. 377. — *a) Ad aliud* Commentatoris [n. 377 *c)*] dico, quod modus operandi non variat speciem: sola enim illa faciunt unitatem et varietatem speciei, quae sunt de eius substantia, ut materia et forma: et hoc patet in Adam et in aliis.

b) Ad aliud [n. 377 *d)*], quod cum illud, quod introducitur in corpore humano virtute animae generantis sit dispositio ad ligandum vel ad uniendum illud quo ligatur creatura corruptibilis cum spirituali, nobilius est et censetur quam quodcumque sensitivum bruti, per quod hoc non possit fieri, sicut per comparationem ad finem, habitus gratiae, quo unimur Deo, est nobilior forma lapidis vel sensitiva.

c) Ad illud [ib. *e)*], quod sensitivum inquantum sensitivum non habet operationem separatam, ac per hoc non est separabilis inquantum talis, quia omnis sensitiva esset separabilis inquantum talis: separatur autem sensitiva hominis inquantum hoc, id est, inquantum in ipsa et per ipsam ligatur genus intellectivorum animalium cum genere sensitivorum, et per consequens cum aliis. Quod quidem ligamentum fit etiam aliquo modo in anima separata, dum sunt una substantia ipsa et intellectiva. Et hoc sufficit pro operatione, ut sit separabilis, quia, ut ostensum est supra, nisi esset incorruptibilis, non ligaret.

ARTICULUS V.

DECLARATUR QUOMODO IN GENERATIONE ALIQUORUM SUFFICIT AGENS AEQUIVOCUM, IN GENERATIONE ALIQUORUM REQUIRITUR AGENS UNIVOCUM, IN GENERATIONE ALIORUM REQUIRITUR DIVINUM (1).

(31) 388. — Proponitur. — Restat de *quinto* quaerere, quod scilicet in generatione aliquorum sufficit agens *universale*, ut sol, et stellae: in generatione aliorum requiritur agens *simile in specie:* in generatione autem hominis nec ista, nec illa sufficiunt, sed requiritur actio *Dei* formam infundentis.

389. — Aliorum opinio. — *Exponitur.* — Ad cuius evidentiam est sciendum, quod est *quorumdam opinio*, quod sola qualitas corporalis, quae *calor* dicitur, est principium et causa omnium naturalium, *absque alia virtute decisa in semine*, in his quae a sibi simili generantur: vel absque virtute infusa a corporibus coelestibus in materia, in his quae per putrefactionem generantur: ut equus, calore existente in semine deciso, absque alia virtute ibi decisa, generat equum, et sic de aliis: et sol generat terrae nascentia, mediante solo calore, sine aliqua virtute. — Dicunt autem, quod *varia* generantur, secundum quod calor generans est alterius et alterius *gradus;* ut ex semine equi, secundum unum gradum caloris, generatur equus; et ex semine asini, secundum alium gradum caloris, asinus: et sic etiam de generatione, quae fit a sole absque virtute decisa a sole cum suo calore.

(32) *Reiicitur.* — Secundum istorum opinionem non occurreret causa quare sic aliqua generantur a simili, quod nullo modo ex putrefactione, vel e contrario; unde *haec positio stare non potest.* — *a)* Certum est enim, quod *agens* et *operatio* et *operata* se habent per ordinem. Nunc autem, calor generans, consideratus ut est tantum calor, secundum diversos gradus receptus in subiecto, non differret *nisi secundum*

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 27. seqq. — IV. d. 43. q. 1. n. 9.

magis et minus; ergo nec operatio sua, nec operata: sed certum est, quod operata seu generata differunt *specie*; ergo oportet quod per *aliquod additum calori*, cum non differant eius gradus nisi secundum magis et minus, determinetur ad *talem* vel *talem* operationem, et ad *illud* generatum. Illud autem ego dico esse *virtutem agentis exterioris*, vel influxum, ut in calore solis digerente materiam eius quod per putrefactionem generatur est virtus congruens et determinata ad generandum vermem *talis speciei*; et in semine equi virtus decisa ab anima, vel potius a toto equo, ad producendum equum, et non asinum; et si semen sit admixtum, et a duobus decisum, ut dum mulus ex equo et asina generatur, virtus ab utroque decisa est una commixta, per quam, mediante calore, mulus, et non aliud generatur. Per istam igitur virtutem cum calore in semine tale generatur, et non aliud generatur.

b) Nunc, nos dicimus, quod virtus animae regit et determinat calorem digerentem, ut cibum in talem carnem convertat, scilicet humanam, vel equinam; quod de se calor non faceret, nisi a tali virtute determinatus esset, sicut instrumentum, quod de se est indifferens ut secet lignum pro isto vel illo idolo, regitur a manu et arte ad secandum formam talis vel talis idoli. Et hoc est quod dicit Aristoteles, *VII Metaphys. text. com 31* (1). *Semen*, inquit, *facit sicut illa, quae sunt ex artificio*. Super quod Commentator: *Semen generat per potentiam in eo similem artificio*: vocat *potentiam similem artificio* illam virtutem relatam caloris.

(33) *c)* Iam ex dictis patet, quod in omni generato oportet quod sit virtus regulativa caloris, et assimilans generatum generanti, ut sic omne generatum sit simile generanti, vel *re*, *nomine*, vel *virtute*, ut in propagatis uuiversali virtute tantum, sicut sol *virtute* continet omnes formas generabiles, et maxime eorum quae fiunt per putrefactionem. — Et hoc est quod subdit Aristoteles, post praeallegatum verbum: *Istud* (inquit) *ex quo est semen est conveniens in nomine sicut illa quoque modo. Non enim oportet quaerere omnia in ista eadem dispositione in qua generatur homo ex ho-*

(1) Vid. exposition. Doctor. n. 77. seqq.

mine: mulier enim ex viro est, et ideo mulus non est ex mulo, nisi sicut quidam. Et est sensus, quod generans et genitum non semper conveniunt in omnibus conditionibus, sicut homo convenit cum homine generante in omnibus; quia naturaliter deficit aliquantulum ab hac convenientia, et mulus plus. Tamen semper generans et generatum conveniunt in virtute, quod scilicet generans virtute continet formam generati, modo iam dicto. Unde aliter habet generans equum formam equi generati, quia *ratione specifica* et *nomine;* aliter domificator formam domus, quia *virtute*, ratione artis quam habet et continet in mente. Et isto modo sol aliqualiter habet formas omnium generabilium, maxime quae a virtute solis et stellarum generantur, sicut artifex, secundum auctoritatem Aristotelis praeallegatam.

(34) 390. — Omne generans sibi simile generat. — *a)* Ex his patet, quod quamvis *omne generans sit aliquo modo simile generato*, tamen quantum generatum minoris est perfectionis, tanto minus oportet actionem sibi assimilari. Hinc est, quod in his quae generantur per putrefactionem, eo quod sint generis imperfecti, quia putredo est eis pro materia, et pro semine virtus corporum coelestium, maxime solis, quae variatur tantum propter diversitatem aspectuum, secundum propinquum aut remotum, tamen propter contemperantiam quam recipit, secundum ordinem et respectum quem habet ad coeli signum, et ad stellas, tam fixas quam erraticas, talis, inquam, virtus est eis pro virtute maris, determinans et specificans actionem caloris, secundum exigentiam et proportionem cuiuslibet speciei generabilis. Tale autem generans, ut dixi, *virtute* continet formam generati, sicut artifex artificiati, non *rei*, nec *nominis* communicationem.

b) Alia autem, quae sunt maioris perfectionis, indigent virtute magis determinata, ut scilicet non solum vitute, sed *re* et *nomine* agens formam contineat generati, ut cum equus generat equum.

c) Nunc autem, tota ratio generabilis non potest in his duobus consummari, in eo scilicet, quod generatur ab agente *universaliter*, ut quae per putrefactionem generantur, et in eo quod generatur ad agente *particulari*, vel universali simul, ut equus et similia quae propagantur. Ideo oportet

dare terminum generatum, cuius generatio *inchoatur* ab agente particulari *creato*, et universali creato, cuiusmodi est homo, quia homo generat hominem, ut sol, et *completur* ab agente *increato*.

Ex hoc apparet effectus naturae completus, ad cuius completionem concurrit omne agens, tam creatum quam increatum, tam particulare quam universale, et in isto consistit finis naturae.

Ex his satis patet solutio ad argumenta in oppositum [n. 350].

QUAESTIO XI.

Utrum anima sit sua potentia?

(1) 391. — Divisio Quaestionis. — Circa istam *quaestionem primo* oportet videre *quomodo potentia se habet ad illud cuius est potentia*, et hoc tam de *activa* quam de *passiva*, ut ex una comparata ad aliam natura et conditio potentiae plenius elucescat: *secundo*, videndum est *quomodo vegetativum, sensitivum, et intellectivum se habent ad ipsam animam humanam*, quae secundum Philosophum, *lib. I. Moral. ad Nicomach. cap. 13.*, partes sunt animae: *tertio*, inquirendum est, *quomodo* illud quo anima agit suas operationes, quae est *sua potentia, se habet ad suam substantiam*, sicut *quaestio* quaerit: *quarto, solvendae sunt omnes rationes* quae videntur facere contra resolutionem *quaestionis*.

ARTICULUS I.

QUOMODO POTENTIA SE HABET AD ILLUD CUIUS EST POTENTIA.

392. — Potentia duplex. — Circa *primum* est sciendum, quod secundum Philosophum, *V. et IX. Metaph. text. 2.* (1),

---

(1) Vid. exposit. Doctor. n. 3 seqq. — *Quodlib.* q. 15. n. 19. — *Oxon.* I. d. 7. n. 7. — d. 20. n. 3. — *QQ. Metaph.* l. IX. q. 2. — *Exposit. lit. in Metaph.* l. V. n. 90. — Nostrum *Lexicon Schol.* Distinct. v. *Potentia*, etc.

duplex est *genus potentiae*, ad quod omnis potentia reducitur, scilicet potentia *activa* et potentia *passiva*. — Haec autem duo genera potentiae in aliquibus sunt *distincta*, ita quod potentia *omnino activa* et nullo modo passiva est in uno, in altero e contrario potentia *passiva*. Prima est in solo Deo (1): secunda in materia omnino prima, cuius entitas dicitur *prope nihil*. — In omnibus autem entibus mediis hae potentiae sunt *permixtae* secundum accessum et recessum ad materiam et ad Causam Primam, se habentes secundum magis et minus (2). Ita quod secundum quod plus appropinquant materiae primae et elongantur a participatione actualitatis divinae, plus habent de natura potentiae passivae et minus de natura potentiae activae, et e contrario plus de activa quam de passiva.

(2) 393. — In Deo est sola potentia activa. — Quod autem *in Deo ipso sit potentia omnino activa*, patet: in ipso potentia, essentia, actio, sunt omnino idem, sola ratione et conceptu differentia; quia alias in Deo esset compositio, ac per hoc esset dependens ab alio, scilicet a principiis, nec esset omnimoda primitas in eo, cum componentia, saltem ordine naturae, prius sint composito. Sequeretur etiam, quod Deus non esset agens omnino et simpliciter primum: omne enim agens, in quo differt potentia et essentia, necessario est agens per aliud reducibile ad per se, et potentia illius ad potentiam istius, tanquam quod est per participationem potens ad illud quod est potens per se. Et quia omnia agentia ad Agens Primum reducuntur, ut posterius ad prius, et participans ad illud quod est tale per se, necesse est, ut Deus cum sit ens et actus primus simpliciter per suam essentiam omnem eliciat actionem, ac per hoc, quod sua potentia sit idem realiter quod sua essentia. — Nec illud, ut dicetur in *tertio articulo*, potest convenire alicui creaturae secundum istum modum, ut scilicet sua essentia, absque alio superaddito, sit ei sufficiens ratio ad operandum, sicut nec ratio totalis primitatis, et consummatae actualitatis, et entitatis per se et independentis, nulli potest convenire, nisi Deo.

---

(1) Cf. *Quodlib.* q. 7. per tot. — *Oxon.* I. d. 5. q. 2. n. 20.
(2) *Oxon.* IV. d. 19. n. 13. — I. d. 27. q. 3. n. 10.

394. — **Materia prima est idem cum sua potentia.** — Quod autem *materia sit idem cum potentia passiva*, omnino solo respectu differens, ostensum fuit *supra*, in *quaestione* de compositione animae, multiplici ratione (1). Et satis patet; *a)* quia si potentia materiae esset aliud ab ea, esset necessario recepta in materia ut accidens vel forma eius. Et tunc quaeram, utrum materia seipsa illam recipiat? Et tunc, sicut supra dictum fuit, erit processus in infinitum. — *b)* Et eodem modo dixi ibi de potentia subiecti, per quam recipit accidens, quod scilicet non dicit aliud realiter ab essentia subiecti. — *c)* Ex quo etiam conclusum fuit ibi, quod falsus est sermo, qui dicit, quod ipsa potentia passiva materiae ad actum substantialem est in genere substantiae, et potentia ad actum accidentalem in genere accidentis; require ibi.

395. — **Entia intermedia participant utramque potentiam.** — Quod autem *intermedia habeant utramque potentiam* secundum magis et minus, secundum maiorem et minorem appropinquationem ad extrema, patet, *a)* primo quidem: propositis duobus terminis, impossibile est ab uno elongari, nisi per accessum ad aliud: omnis autem creatura facta vel factibilis necessario elongatur a Deo; ergo accedit ad participationem potentiae, et secundum quod plus plus; ergo necessario omne ens potentiam passivam participabit. — Et ex eodem medio patet, quod participat activam.

b) Secundo, quia, secundum Dionysium, *De divin. Nom. cap.* 7., mundus sic est unus, quod per intermedia ligatus, semper infima supremorum uniuntur et ligantur cum supremis infimorum; ergo quod clauditur inter duos terminos, Deum scilicet et materiam primam, participat naturam sui superioris et inferioris: omne autem superius respectu alterius est activum, et inferius est passivum; ergo necessario communicat naturam activi et passivi.

c) Item, ostensum est supra, quod materia est de integritate cuiuslibet creaturae per se subsistentis, quae pars est universi, ac per hoc potentia passiva est aliquo modo in tali ente. Certum est autem, quod cum materia sit ens prope nihil, omne ens quod non est materia, ab ea elonga-

(1) Vid. q. VIII. n. 236.

tur: elongatum autem non est a materia, nisi per actum et formalitatem; ergo omne tale ens per se subsistens, ultra materiam, habet aliquam actualitatem et formalitatem: hoc autem est principium agendi, sicut materia est principium patiendi; ergo omne creatum inter materiam primam et Deum habet potentiam passivam admixtam.

d) Exemplo etiam patet, quia omnes medii colores participant extrema; ergo ita est de entibus mediis.

ARTICULUS II.

QUOMODO VEGETATIVUM, SENSITIVUM ET INTELLECTIVUM SE HABEANT AD ANIMAM HUMANAM (1).

(¹) 396. — Platonis opinio. — *a) Exponitur.* — Circa *secundum*, scilicet quomodo vegetetivum, sensitivum et intellectivum se habeant ad animam humanam, est sciendum, quod opinio fuit Platonis, quod haec tria nec essent una substantia, nec una anima, sed *diversae animae* existentes in diversis partibus corporis. Unde ponebat nutritivam, hoc est, vegetativam, cuius prima operatio est nutrire, in hepate; animalem, id est sensitivam, quae facit animal, in corpore; rationalem sive intellectivam in cerebro.

b) Reiicitur. — Hanc sententiam reprobat Aristoteles *in fine primi de Anima, text. 79. et deinceps*, cuius falsitas, quamvis appareat ex communi animae definitione, quia est *actus corporis organici physici* (2); quod quidem nulli animae conveniret, eo quod hepar per se, aut cor, aut cerebrum, non sunt *corpus organicum*, patet nihilominus eius, inquam, falsitas per Augustinum *in libro de Spiritu et Anima cap. 48.*, ubi aperte iste error eliditur: *Credimus animas* (inquit) *nec esse ab initio cum Angelis, nec simul creatas, sicut Origenes fingit, neque cum corporibus per coitum seminantur, sicut Luciferiani, Cyrillus, et aliqui Latinorum praesumptores affirmant; sed credimus earum*

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 1. q. 4. n. 8. et 25. — q. 5. n. 5. — d. 3. q. 10. n. 17. — d. 15. n. 6. — IV. d. 44. q. 1. n. 4.

(2) Cf. *Oxon.* IV. d. 43. q. 2. n. 5. — d. 12. q. 1. n. 19.

creationem solum omnium Creatorem nosse, et corpus tantum per coniugii copulationem seminari; Dei vero iudicio coagulari in vulva matris, et compingi atque formari, ac formato iam corpore, animam creari et infundi. Et sequitur ibidem: *Nec duas animas credimus esse in uno homine, sicut multi scribunt, unam animalem, qua animetur corpus, et immixta sit sanguini, et alteram spiritalem, quae rationem ministret: sed dicimus unam eamdemque animam esse in homine, quae et corpus sua societate vivificet, et semetipsam sua ratione disponat, habens in se libertatem arbitrii, ut in sua substantiae eligat cogitatione, quo vult.*

(5) 397. — Opinio altera. — *a) Exponitur.* — Est *alia opinio*, quod praedicta tria sunt *tres substantiae*, quarum prima est materialis respectu alterius, et secunda respectu tertii, ex quibus fit una anima humana: ita primae duae sunt generatae, sed tertia a creatione infusa.

b) Reiicitur — Hanc opinionem elidit idem Augustinus, *De Spiritu et Anima c. 3. et 49. Duabus* (inquit) *substantiis constat homo: anima et carne; anima cum ratione, carne cum sensibus suis, quos tamen sensus non movet caro absque animae societate: anima vero rationale suum tenet sine carne.* Infra: *Anima ex eo vocatur, quod ad vivificandum vel vivendum movet corpus.* — Ecce quod dicit, animam advenientem perficere sensus corporis; non ergo est sensitiva ab intra distincta ab anima creata.

Quod autem istae tres sint *una anima* a creatione, expresse dicit *ibid. cap. 42.*, exponendo illud *Genes. 2. Inspiravit in faciem eius*, etc. *Corpora serviente Creatori creatura formantur, et Deo inspirante spiraculum vitae animantur.* Vocat autem *spiraculum* vitae *vegetativum.* — Sequitur: *quam non producit terra, vel aqua, sed Deus inspirat, quo sensus corporei animantur.* Hoc dicit quantum ad *sensitivam.*

Huius etiam positionis falsitas *ratione* patet: quia tunc anima humana esset quoddam compositum *integrale* ex vegetativo et sensitivo, quae sunt a *generante,* et intellectivo, quod est a creante: sed certum est, quod omne generabile est corruptibile; ergo vegetativum et sensitivum corrumpuntur: sed omne totum integrale, corrupta parte, corrum-

pitur, dato quod altera pars sit incorruptibilis, ut patet in homine; ergo anima est corruptibilis; cuius contrarium dicunt Sancti.

Experimentum etiam *duplex* contradicit huic positioni: *primum* est, quia videmus in operibus animae, quod dum una potentia multum intense elicit operationem suam, retrahit aliam a suo actu, ut patet de sensitiva et intellectiva; quae nullo modo possunt esse nisi unum essent in substantia. *Secundum* experimentum est, quod simul videmus eas separari, cum tamen formae quanto imperfectiores, si sint divisae in substantia, tanto ultimo corrumpuntur. Huius positionis falsitas quoad hoc quod dicit sensitivum ab extra (non?) fieri, *supra* patuit in praecedenti *quaestione* valde clare (1).

(6) 398. — Tertia opinio. — *(a) Exponitur* — Est et *aliorum opinio* in parte communicans cum ista, et in parte differens, quae dicit praedicta tria se habere ad animam sicut partes *formales unam animam integrantes;* et in hoc cum praedicta convenit. — Dicit autem. quod illae tres partes *innituntur uni materiae spirituali,* in quo simul sunt communicatae; et in hoc differt a praedicta, et salvat totius humanae animae immortalitatem. Unitur autem huiusmodi anima humana corpori per vegetativum et sensitivum *formaliter* et intime: per intellectivum vero *intime*, sed nullo modo *formaliter*.

b) Reiicitur quoad I part. — Quod autem haec positio veritati fidei cum fundamentis circa unitatem Christi contradicat, et veritati rationis, quantum ad ultimam eius partem, ostensum est *supra* ubi quaerebatur, utrum unima humana uniatur essentialiter corpori.

399. — Explicatur II pars et reiicitur primo ex auctoritate Augustini. — Secunda vero pars, quod scilicet sint partes *formales*, magis est rationalis, et minora inconvenientia habet; nec tamen etiam quoad illam partem a multis conceditur esse veram. *a) Primo* quidem, quia non plane concordat verbum Sanctorum; quia Augustinus in praeallegatis auctoritatibus, et *II lib. de Gen. contra Manichaeos, cap. 8*, *eidem* animae attribuit actum *vitae* et *sensus* et *rationis*. Unde

---

(1) Art. IV, ubi *auctoritate* et *ratione* evincit sensitivum hominis esse ab extra, sc. a creatione.

dicit, exponens illud, *Inspiravit in faciem eius*, non solum vitam sensus, sed omnis actus qui ab anima haberi potest, in ista insufflatione infusus est. Hoc quidem patet in praedictis auctoritatibus. Sed positio dicit, quod sint tres partes formales, quarum una, inquantum talis, non est alia, sed unum constituunt. Cum igitur sensitivum, inquantum sensitivum, non sit sensitivum per intellectivum, nec per vegetativum, sed per se et per suam essentiam, nec e contrario: sensitivum autem, inquantum sensitivum, est forma substantialis vitae animae; ergo si vegetativum, sensitivum, et intelletivum sunt *tres formae*, necessario erunt *tres animae*.

Confirmatur autem haec ratio: quia intimior, vel ei * tam * intima videtur sibi esse ratio *animae*, sicut ratio *formae*; quia ratio animae est sibi magis propria, et ratio formae magis est communis; ergo si, non obstante unione illa in una materia spirituali vel corporali, sunt tres formae, sive tres partes formales, magis potest dici quod sunt tres animae.

(7) *b) Solvitur instantia.* — *Nec potest dici*, secundum illam opinionem, quod sint *una* forma; *quia*, per locum *a superiori*, quod non est forma, non est una forma: sed intellectus, ut dicit positio, non est forma.

c) Instantia altera. — *Si dicis*, quod idem sequitur, si praedicta tria sunt potentiae vel sunt illud quod substantia animae, solo respectu differentes, quia sensitivum, inquantum sensitivum, est anima, et non est sensitivum ab intellectivo; *dico*, quod non valet: quia sensitivum, inquantum dicit *potentiam*, non est forma, nec anima, sed potentia; sed inquantum dicit *substantiam* est forma et anima; ergo qui ponit quod est *una forma* cum intellectiva, non divisa vel distincta ab ea, ut dicitur pars formalis ab alia parte, talis ponit, quod est cum intellectiva *una* anima; et qui ponit quod est *alia pars formalis* substantialis necessario ponit, quod est alia substantia simplex ab intellectiva, quamvis constituant tertium, et ponit, quod est alia forma, et eodem modo, quod est *alia anima*.

d) Et hoc aperte patet: quia in composito ubi sunt multae formae, si quaelibet esset anima, sicut dicimus, quod illud est compositum ex pluribus formis consubstantialibus, quia illae formae sunt in suis naturis distinctae, quamvis

tertium constituant, sic diceremus, quod est compositum ex pluribus animabus. Si autem diceremus, quod in uno individuo nihil est nisi una forma, quae perficit in omnibus gradibus, si illa sit anima, sicut natura formalis, non est re distincta in ea, sicut dicimus, quod illud non est ex pluribus formis compositum, sic non diceremus, quod esset compositum ex pluribus animabus. Nunc autem, qui ponit quod praedicta tria sunt potentia unius animae, et *unius formae* simplicis, non ex tribus partibus formalibus constitutae, non dicit quod vegetativum, sensitivum, et intellectivum dentur ab una anima per tres formas, sive per tres partes formales, sed dantur ab una anima, et ab una forma, non habent in se distinctionem *realem* partium formalium, sed solum *virtute*. Tu autem, qui dicis quod esse vegetativum, sensitivum et intellectivun dantur a *tribus* partibus formalibus *re* distinctis in se, quamvis unitae sint materiae spirituali, necessario ponis *tres animas*. Nec restat in hoc, utrum illae partes unitae sint in una materia spirituali, vel in una anima humana, vel sint omnino distictae. Non unitae in una materia, cum semper tres sint animae, nisi quia licet sint unitae in illa materia, ex tribus animabus fit una anima. Si autem non sunt unitae in materia spirituali tres animae, ex quibus non fit una anima, perficiunt hominem.

(8) 400. — Reiicitur secundo aliis auctoritatibus. — *a)* Ad hoc videtur facere auctoritas Damasceni, *lib. II Orthod. fidei, cap. 12. Anima*, inquit, *est viva, simplex, ac corpore vacans substantia, corporeorum oculorum sensum suapte natura fugiens, immortalis, rationis et intelligentiae particeps, figurae expers, organico corpore utens, eique vitam, incrementum, sensum et gignendi vim tribuens.* Ecce, quod loquens de anima, non attribuit praedicta animae ut humanae, ut per animam intelligamus compositum ex partibus formalibus; imo uni parti *intellectivae* attribuit *uti organo, generare, augmentare* et similia.

b) Hoc videtur Augustini, *lib. de Spiritu et Anima cap. 8., Humanum* (inquit) *namque corpus, nec vivere, nec nasci, sine rationali anima potest.* — Ecce, quod non attribuit *vivere* animae, ut est composita ex tribus partibus, sed animae humanae, ut est rationalis et intellectualis.

c) Hec autem videtur esse sententia Aristotelis: *Sicut*, inquit, *trigonum in tetragono, et tetragonum in pentagono, sic vegetativum in sensitivo, et sensitivum in intellectivo.* Certum est autem quod tetragonum non continet trigonum, nec pentagonum tetragonum, quasi sint duae formae unum tetragonum vel pentagonum integrantes. Si enim per aliam formam esset tetragonum, et per aliam pentagonum, superfluum esset tetragonum, qui in pentagono continetur. Ergo videtur quod ita sit in anima humana; et non est per aliam formam, sive partem formalem vegetativa, sensitiva et intellectiva, sed intellectiva virtus continet vegetativum et sensitivum.

(9) 401. — Reiicitur tertio ratione. — Videmus etiam hanc auctoritatem *in ratione* fundari: *a)* generale enim principium est, quod si aliquid potest aeque bene fieri per pauciora sicut per plura, nullo modo talis pluralitas debet poni (1). Propter quod dicitur I. *Physic text. comm. 41.* (2) quod melius est ponere finita principia quam infinita, et ita bene salvantur omnia, ponendo finita, sicut ponendo infinita. Si igitur anima humana, absque compositione multiplicis partis formalis, per solam intellectivam formam potest facere quidquid potest cum illa triplici formalitate, nullo modo debet talis triplex formalitas in ea poni.

b) Quod autem hoc possit, *potest suaderi.* Videmus enim, quod agere sequitur gradum actualitatis et formalitatis. In agentibus autem eiusdem generis, quorum unum substantiali ordine continetur sub alio, quod potest inferius, potest superius, non per duplicem formalitatem, sed per simplicem, quae est superius. Quodcumque enim potest calidum in primo et secundo gradu, potest in tertio, in quo causalitas est magis simplex. Nec continet gradum causalitatis secundum quod constituit primum vel secundum, sed modo altiori et perfectiori. — Sicut autem dixi respectu actus *secundi,* sic dico respectu actus *primi:* quemcumque enim actum dat materiae vel composito calidum in primo et secundo gradu, potest dare calidum in tertio gradu, et perfectius. —

(1) *Oxon.* II. d. 16, n. 5.
(2) Vid. exposit. Doctor.

Cum igitur sit vivum quoddam genus, quod triplicem gradum continet, scilicet vegetativum, sensitivum et intellectivum, omnem actum sensitivum et vegetativum potest dare in intellectivo, quod contineat illa solum *virtute*, et non substantialiter seu *formaliter*, ut positio dicit. — Et illud videtur sonare verbum Augustini, *De Spiritu et Anima*, et aliae auctoritates superius allegatae.

(10) *c) Occurritur instantiae.* — *Si forte dicas*, quod hoc est ponere unitatem formarum, quia eadem ratione videtur posse concludi; *dico*, quod non est verum: quamvis enim infinitae sint rationes concludentes, quod non sequitur, quamvis una forma rationalis det esse triplex, scilicet vegetativum, sensitivum et intellectivum, quod propter hoc est necesse quod det esse aliarum, quas rationes propter prolixitatem omitto, tamen ex ratione praedicta hoc nullo modo sequitur. Perfectum enim semper continet imperfectum sui generis propinquioris, non remoti (continet, dico, *virtute* quantum ad actum *primum* respectu *subiecti*, et quantum ad actum *secundum* respectu *operationis*, ut per praedictum exemplum patet, et in quantitate, et in omnibus perfectis et imperfectis ordinatis essentialiter) si sunt in eodem genere *propinquo*, et *essentialiter ordinata*, quia absque hoc identitas generis propinqui non sufficeret. Non enim perfectum sensitivum asini vel muscae potest dare sensitivum equi, quia unum ad alterum non ordinatur. — Dico autem *genere propinquo*, quia calidum non perfectum non continet imperfectum coloris vel substantiae vel quantitatis, sed imperfectum sui generis.

Nunc autem, quamvis vegetativum plantae, et sensitivum equi, non ordinentur ad intellectivum hominis, tamen vegetativum et sensitivum *hominis* ordinantur ad intellectivum et sunt eiusdem generis quodammodo propinqui, scilicet *vivi*.

Secundo, non sequitur, quod si intellectivum dat esse sensitivum et vegetatitum, det esse corporeum vel mixtum, quae sunt generis *magis remoti*.

(11) *d)* Item, cum plures partes formales habeant aspectum ad unam materiam, cum propria forma sit in propria materia, necesse est quod sicut partes formales sunt in se

distinctae secundum gradum perfectionis, quod illam materiam aspiciant secundum alium et alium modum dispositionis, ut patet: quia forma corporis sub alia dispositione perficit materiam propriam, et forma mixti sub alia; ergo necesse est in illa materia spirituali dare diversos gradus perfectibiles, si praedictae tres partes sunt partes formales; quae tamen diversitas non occurrit in materia spirituali.

e) Item, quando diversae formae insunt eidem materiae, non possunt esse eiusdem gradus in perficiendo: non enim sunt duae formae corporis et eadem materia, sed una respectu alterius necessario est universalior et prior. Talium autem natura formarum est, ut patet in omnibus, quod, amoto superiori et perfectiori, non amovetur prius et imperfectius, quia de natura sua saltem posset remanere, quamvis per accidens simul corrumpatur cum superiori. Remansit enim eadem forma carnis et corporis Christi, anima recedente, vel saltem hoc potest esse per intellectum.

f) Et hoc expresse docet Commentator, super *XII Metaph. text. com. 11*, ubi dicit, quod materia primo induitur formis imperfectis. Et per Commentatorem, *super primam propositionem de Causis*, quasi per totum; ergo a praedicta materia spirituali poterit amoveri intellectiva, remamente vegetativa et sensitiva, et erit formam dare separatam et per se subsistentem, quae non erit intellectiva; et tunc constituet aliquod anima, quod non erit homo, cuius finis necessario erit Deus, eo quod forma sua est immortalis, ac per hoc habens esse perpetuum. Quae omnia forte sunt inconvenientia huic positioni, ut patuit *supra* in *quaestione* de *unione animae* [n. 322].

(12) *Nec potest dici*, quod sensitivum fundetur in materia spirituali mediante intellectivo; *quia* ordo naturalis est formae ad materiam, quod imperfectior prius naturaliter insit ei.

402. — Reiicitur quarto ex absurdis. — Item omnis forma communicat actum suae materiae, vel saltem composito, ut patuit in *quaestione* de *unione animae*, [n. 334 seqq.]; ergo si praedictae tres sunt in una materia spirituali, illi materiae vel saltem composito communicabuntur actus *vegetativae* et *sensitivae*, quod est impossibile.

a) De *vegetativae* quidem patet, cuius sunt tria opera, scilicet *nutrire, augere* et *generare*, quorum nullum tali materiae convenit.

b) De *sensitiva* patet, primum quidem auctoritate Augustini, *De Spiritu et Anima cap. 15*, ubi sic dicit: *Corpus constat ex humoribus, humores ex cibis, cibi ex elementis, et nihil horum est anima: sed in istis tanquam in organis agit anima, et per hoc corpori consulit et huic vitae, in qua factus est homo in animam viventem.* Sequitur ibidem quod, destructo corpore, *invita anima recedit, secum trahens omnia, sensum et imaginationem, rationem et intellectum,* etc. *Corpus autem, quod prius integrum tanquam organum contemperatum et dispositum erat, ut melos musicum in se contineret, et tactum resonaret, nunc confractum et inutile e regione iacet, anima autem non habens ubi vires suas exerceat, requiescit.* — Et exponit a quibus requiescit, ne credatur quod ab actu intelligendi, sicut ab aliis requiescit: *Ab his tantum* (inquit) *motibus, quibus corpus per tempus et locum movebat, ipsa per tempus illocaliter mota, quoniam et si organum periit, sed non melos, nec quod organum movebat.* Aperte patet, quod anima separata quiescit ab omni actu virium, quae, dum erat in corpore, organo indigebant.

(13) 403. — **Praedicta quadrupliciter persuadentur.** — Hoc etiam patet *quadruplici persuasione.* — *a) Primo* quidem, quia videmus, quod intellectiva, quantum ad actum intelligendi, quia separata non eget organo, ideo nec coniuncta; ergo si sensitiva separata in suo actu non indigeret organo, nec coniuncta indigeret.

b) Secundo, quia quanto forma seu gradus suae essentiae est nobilior, tanto paucioribus indiget ad agendum; et e contrario, ut patet in sensitiva et intellectiva, ut sunt in corpore, quia sensitiva indiget organo, non intellectiva: sed iste gradus nobilitatis sensitivi ad intellectivum, cum sit essentialis, consequitur animam, sive unitam, sive separatam; ergo anima sensitiva separata ex parte sua aliquo indiget, quo non indiget intellectiva, quod non est nisi organum, qui utraque specie indiget, ut dicitur communiter.

c) Tertio, quia, ut dicunt, potentia intellectiva est libera, quia in sua operatione est immunis, ut non sit forma ma-

teriae corporalis, ac per hoc voluntas dominative agit, et propterea ens secundum totum ambitum suum est obiectum intellectus; ergo si anima separata sentit, quando est unita organo corporali, eius sensibilis operatio erit libera, et habebit aspectum ad omne ens universale et particulare, intelligibile et corporale; et sic Deus et Angeli sensu apprehenduntur, et tunc superfluet intellectus.

d) Quarto, quia sensibile non apprehenditur, nisi per speciem sensibilem, ut sensibilis est, et sensibili proportionata: talis antem non recipitur nisi in quanto; ergo anima separata erit quanta.

ARTICULUS III.

QUOMODO POTENTIA SE HABEAT AD ANIMAM (1).

(14) 404. — Praemittendum. — Est igitur ad *tertium* articulum accedendum, *quomodo* scilicet *potentia se habeat ad animam*, quia sive sint tres animae, sive formae, sive tres substantiae, adhuc est quaestio utrum potentia quae agit sit *idem re* quod substantia vel forma. Quamvis autem circa hoc sint infiniti modi dicendi, ut patet in diversis scriptis, duos tantum accipio, ex quibus unum tantum verum esse credo, alterum falsum.

405. — Exponitur opinio asserens potentias animae realiter ab ipsa differre. (2) — Est igitur *unus modus dicendi*, quod potentiae animae sunt *vera accidentia*, a substantia animae fluentia, animae connaturalia et propria, ut caliditas igni, *re absoluta a substantia animae differentia.* Quod ostendunt *a) auctoritate;* quia secundum Avicennam, VI. *Met. cap. 2*, solum Agens Primum est agens per essentiam. — *b)* Secundo per *exemplum*, quia id quo ignis agit, qui est maxime activus, est eius accidens. — *c)* Tertio *ratione: primo*, quia substantia animae est in genere substantiae: potentia naturalis in secunda specie qualitatis. — *d) Secundo*, quia po-

---

(1) De quo locupletissime agit in *Oxon*. II. d. 16. per tot. — *Report.* ib., ubi eamdem tenet sententiam, iisdem ferme confirmatam rationibus.

(2) Rationum solutionem vide ad n. 420.

tentia et actus dividunt quodlibet genus entis, ac per hoc sunt sub eodem genere; actus autem potentiae non est substantia (hoc enim est solius Dei), sed est accidens; ergo potentia, quae est principium actus, est accidens. — *c) Item* anima secundum suam substantiam est actus; si ergo substantia animae est operandi principium, sicut essendi, sicut habens animam semper est vivum, ita semper erit in continuo actu omnium potentiarum.

Sunt multae aliae rationes, sed quia in diversis scriptis inveniuntur (1), illas omittam: sed has accepi, quia, ut patet, his principaliter innituntur.

(15) 406. — **Opinio contraria.** — Est *alius modus positionis*, quod substantia animae *est idem quod sua potentia realiter*, ita quod anima dicitur *forma* per comparationem ad corpus quod perficit, cui dat esse substantiale; sortitur vero nomen et rationem *potentiae* solo respectu et comparatione ad varia obiecta et operationes, ita quod anima et actum suum eliciat, et actum subiective suspiciat, ut patet in actu intelligendi: per suam substantiam est principium eliciens actum et efficienter, et etiam subiective, non per aliquam potentiam re absoluta differentem ab ea.

407. — **Divisio Articuli.** — Hunc modum dicendi existimo esse verum (2), et procedo sic circa illud: *Primo* intendo eum confirmare: *secundo*, quomodo et per quid potentiae determinantur et distinguuntur in eadem simplici essentia, declarare: *tertio*, ea quae videntur hunc modum reddere impossibilem solvere, et ad istum modum applicare * [in Art. IV] *: *quarto*, rationibus praedictae positionis respondere [ib.].

§ 1. — *Confirmatur sententia tenens animae potentias idem esse realiter cum sua substantia.*

(16) 408. — **Probatur primo auctoritate.** — Circa *primum* sciendum, quod istum modum videntur approbare tam *Sancti*, quam *Philosophi*. — *a)* Augustinus, *Sermone de Imagine:*

---

(1) Potissimas late exponit et refutat Doctor in *Oxon.* II d. 16 per tot. — *Report.* ib.

(2) Quod tenet Doctor loc. cit. et *Oxon.* IV. d. 12. q. 3. — d. 44. q. 2. n. 6.

Sicut Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus, non sunt tres dii, sed unus Deus et tres personae, ita anima intellectus, anima voluntas, anima memoria; non tamen tres animae in uno corpore, sed anima una, et tres vires, atque in his tribus imaginem divinam gerit mirabiliter in sua natura noster homo interior. Ex quo aperte patet, quod *sola relatione* distinguuntur. — *b)* Item, Augustinus, *De Spiritu et Anima. cap. 34. Anima*, inquit, *est spiritualis, intelligibilis, quae, secundum officium sui operis, variis nuncupatur nominibus: dicitur namque* anima *dum vivificat corpus; dum vult* animus *est; dum scit* mens *est; dum recolit* memoria *est; dum iudicat* ratio *est; dum spirat vel contemplatur* spiritus *est; dum sentit* sensus *est.* Et addit: *Naturales siquidem sunt ei, ut sunt, quod ipsa tota videt, tota visorum meminit, tota audit et sonorum reminiscitur, tota odorat, tota sapores sentit, tota tangit, tota approbat et improbat, tota est voluntas,* — *c)* Item, *X de Trinitate, cap. 11. Memoria, intelligentia, voluntas, una sunt vita, una essentia.* Et *ibid. Eo* (inquit) *sunt unum, quo una mens, una vita, una essentia.*

Ad hoc videtur tendere verbum Aristotelis *II de Anima, tex. 9. Si oculus*, inquit, *esset animal, visus esset eius anima:* hoc autem non potest esse si potentia visiva esset accidens.

(17) 409. — **Probatur secundo ex ratione agentis.** — Potest etiam hoc *rationibus* suaderi. Et *primo* rationibus communibus sumptis *a ratione agentis.* — *a)* Primo sic: omnis substantia activa prius habet aspectum ad actum eliciendum, quam ad actum recipiendum: quamvis enim substantia creata activa sit passiva, saltem inquantum est subiectum suae actionis, tota substantia activa prius videtur habere aspectum ut actum eliciat, quam quod recipiat: sed substantia creata recipit actionem et aliqua accidentia per suam substantiam, ut ostensum fuit in *quaestione de compositione animae* [n. 240 seqq.]. — Et patet, quia si *per accidens* recipit, quaero, per quod recipit illud accidens?. Et est processus in infinitum, vel est dare aliquid quod *per suam substantiam* recipiat. Ergo si anima est substantia magis activa quam passiva, si ad patiendum se habet per suam substantiam, vi-

detur quod *per suam substantiam* magis augmentat ad illud, ad quod est principium, id est, *ad actum*.

([18]) *b)* Secundo, patet hoc ex comparatione substantiae in ratione agentis ad *suum proprium accidens*. Sic enim procedit ordo et cursus rerum inter causam et effectum, quod quandocumque aliquae duo proprietates sequuntur aliquam rem, illud quod generat eam rem, sic eam disponit, ut quantum est de se, in potentia actuali sit ad illud accidens, et ex parte materiae, et ex parte formae: ex parte *materiae* disponendo, ut sit necessitas ad illud accidens recipiendum: ex parte *formae*, ut sit necessitas ad illud accidens de potentia materiae producendum. Unde generans ignem, quia levitas et caliditas consequuntur ignem, simul disponit materiam ad illorum receptionem, et formam ignis generati, ut sit necessitas ad illorum productionem. Ideo ignis, ut generatus est, vel secundum quod generatur, de potentia propriae materiae educit illa accidentia; sed quia hoc facit in virtute ignis generantis dantis ei hanc actualitatem, ideo formarum accidentalium generatio, ut consequitur generatum, attribuitur generanti principali, secundum quod dicitur, quod generans rem, dat ei accidentia per se, et operationem ad illam convenientem, ut generans leve, dat ei motum sursum.

c) Quod autem talia *accidentia generentur a propria forma substantiali*, sive a toto composito per formam, patet. — *Primo*, quia, ut dicitur *II de Animm, text 5*, actus secundus causatur ab actu primo, ut sciens secundum habitum, ex illo habitu procedit ad actum considerandi; ita est in proposito. — *Secundo*, quia qualitates propriae sunt conservativae formae in materia propria: si autem generatum non haberet unde eas generare posset, tunc generatum in suo gradu perfectum non esset, eo quod illae possint auferri: ut patet in aqua calida, quae quamdiu calida tendit ad corruptionem per exhalationem factam a calido. — *Item*, quanto qualitates sunt intimiores, tanto formae similiores et magis proportionabiles et conservantes: magis autem sunt intimae, si a propria forma generantur, quam si ab exteriori. — *Item*, videmus quod aqua calida, si tollatur calefactivum, facit se frigidam: nec hoc facit aer, quia maior frigidatas est in aqua, quam in aere: effectus autem non transcendit formam.

(19) *Ex his patet*, quod substantia est causa accidentis proprii. Quaero, per quid? Utrum seipsa? et habeo propositum. Si per aliud accidens, quod vocas *potentiam*, quaero, per quid est causa illius? quia ex quo est accidens proprium, est causa illius; et est processus in infinitum: vel est dare quod est causans accidentia propria per suam substantiam. Et ita si ignis posset separari a caliditate, amoto prohibente, statim se faceret calidum, sicut amoto calefactivo, aqua se facit frigidam.

410. — **Probatur tertio ex comparatione substantiae ad accidens.** — Item ex *comparatione substantiae ad accidens.* — *a)* Videmus ad sensum, quod ignis calore calefacit, tanquam potentia activa calefaciendi, et non potest dici quod sit aliud essentia caloris et potentia calefaciendi; imo idem realiter, solo respectu differentes; alioquin est procedere in infinitum; quia de illa potentia addita calori, qua calefacit, quaererem eodem modo; ergo erit stare in aliquo necessario, quod *per se* calefacit et *seipso.* Si ergo ratio agendi sequitur rationem essendi, et accidens (si forte activum est de se) est idem quod sua potentia, qua agit propriam actionem, forma substantialis maxime activa, qualis est forma rationalis, erit idem quod potentia, qua elicit propriam actionem. — Et hoc maxime apparet, si caliditas existeret separata ab omni subiecto; tunc enim calefaceret, sicut albedo disgregat in Sacramento altaris; et tunc maxime apparet, quod seipsa ageret absque alio habito, ei addito.

(20) *b)* Item, impossibile est, quod virtute alicuius accidentis principaliter substantia generetur; quia nulla res inquantum talis agit in seipsa nobilius, quia tunc effectus inquantum talis excederet causam; bene enim potest agere ignobilius, sicut substantia causat accidens. Unde licet compositum de forma substantiali et accidentali per formam accidentalem disponat ad generationem substantiae, materiam alterando et disponendo immediate, tamen tale compositum generat substantiam virtute formae suae substantialis. Unde Philosophus, *II de Gener. text. 53,* contra illos, qui dicunt, quod alterans et transmutans est per se causa generationis *per qualitates activas,* dicit quod *hi non recte dicunt*; *quoniam relinquunt principaliorem causam, auferunt enim quod*

quid est esse et formam. Amplius vero simile aliquid faciunt, ut si quis serrae et unicuique instrumentorum attribuit causam eorum quae generantur: necesse enim est serrante dividi, et incidente coaequari, et in aliis similiter; quocirca se maxime facit et movet ignis; sed quomodo movet non vident. Super quo dicit Commentator: *Cum faciunt agens principium, non nisi in genere instrumenti.* Forma enim si fieret ab alio accidenti, esset forma accidentalis: si igitur forma vere substantialis in materia generatur, non immediate ab accidente; ergo *potentia activa*, qua forma substantialis generat substantiam, *est substantia sua.*

c) Item, potentia, quae generat propria accidentia, necessario est substantia, ut patet ex *secunda ratione*, alioquin esset processus in infinitum.

(21) **411. — Probatur quarto ex parte rationalis animae.** — Possunt autem sumi rationes *ex parte rationalis animae*, primo sic: *a)* Certum est, quod unio ad Deum maior est, quae possit fieri rei ad suum finem, intimior et unitior; cuius ratio sumitur ex ratione *termini*: quanto enim terminus est unitior, tanto ea quae tendunt ad terminum sunt magis unita. Cum igitur Deus sit summe unus in termino, modo infinito, ergo anima, secundum illa per quae ad eum attingit, cuiusmodi sunt intellectus et voluntas, erit maxime una; ergo istae rationes maxime sunt unum: sed hoc non esset, si essent res diversae absolutae super substantiam; nec unio animae ad Deum esset omnino intima et una, sed separata et divisa.

b) Item, vitalitas non inest substantiae animae per potentiam, sed e contrario; nam *vivere viventibus est esse:* esse hoc habet compositum per substantiam animae. Nunc autem, actus, quibus anima Deo coniungitur, debent esse vivacissimi in genere amoris et cognitionis: hoc autem esse non posset, nisi immediate egrediantur ab eo quod est vita, quod est substantia animae, non aliquid absolutum, sibi additum, quia tanto actus est vivacior, quanto immediatius a principio vivi procedit.

c) Item, finis et efficiens sunt correlativa; sicut ergo aliqua procedunt ab aliquo, sic ad ipsum revertuntur, et per tot et aequalia media: sed anima rationalis procedit a Deo

absque omni medio; ergo revertitur in ipsum absque omni medio, tanquam in finem suum: revertitur autem per intellectum et voluntatem; ergo ista nihil reale absolutum addunt supra substantiam animae.

(22) *d)* Nec oportet ex hoc concludere: ergo revertitur sine actu medio; imo contrarium: quia sicut non exit a Deo nisi per actum, quamvis ille actus sit idem quod Deus, sic ex parte sua non revertitur sine actu et operatione, quia non potest esse idem quod ipsa, cum hoc sit priprium solius Dei. Nec actus facit mediationem, cum de se aliis intimetur; potentia quidem, si esset quid absolutum, faceret.

e) Item, finis unit sibi aliquo modo, hoc est, ad finem: quaelibet enim res unitur suo fini per operationem; ergo ex parte utriusque formando rationem, quanto aperatio ex parte illius qui tendit in finem est intimior et unitior, tanto unio est intimior: nulla autem operatio est ista intimior sicut intelligere et amare; cuius ratio est, quia ista duo genera operationum solum sunt intrinsece in Divinis, et idem quod Deus, et communicata essentiae.

f) Similiter ex parte finis: si quanto perfectior, tanto intimius unit sibi quae sunt ad finem; ergo Deus, qui est finis, per rationem infinitam, modo quodam infinito, quantum creatura secundum illum modum unibilis est, eam intime sibi unit. — Ex quo patet, quod haec unio excludit ab anima medium quod excludi potest. Hoc dico propter actum, qui excludi non potest. — Non ergo est aliquod absolutum medium potentia, a qua est ipse actus.

(23) 412. — Probatur quinto experientia. — *a)* Item, experimur de potentiis, quibus Deo unimur, quod *mutuo se capiunt.* — *b)* Item, videmus quod supra se, et supra omnia plene *se convertunt.* — *c)* Item, quod sunt *universalissimae,* et ad nullum genus entis arctatae. — *d)* Item, quia in suis actibus *mutuo se expediunt,* quia quanto clarius intelligo, tanto ardentius diligo.

Ex his *quatuor* patet, quod istae potentiae nullo modo possunt differre re absoluta. Quod enim *mutuo se capiant,* videtur *excludere diversitatem, ut patet in personis divinis.* — Quod etiam una supra aliam *totaliter se convertat,* videtur dicere *intimam unionem.* — Quod sint *universalis-*

simae, videtur in re dicere *totalem unitatem*, sicut idem re est bonum et verum. Unde si differrent, non essent universalissimae respectu omnis obiecti. — Quod *se expediant*, vedetur dicere *essentiae unitatem*; quae sunt colligata se impediunt, ut patet in aliis descendendo.

413. — Probatur sexto, quia conformior fidei. — Item, sicut patet in Astrologia, illa positio dicitur verior, quae salvat melius apparentia; ergo in Theologia illa positio est verior, quae salvat melius fidem. Sed fide tenemus, quod anima est ad imaginem Dei, quod salvat melius haec positio quam aliqua alia, quia sicut ponimus in Deo (et verum est), quod essentia et relatio constituunt personam, et persona nihil addit ad essentiam nisi relationem, et quod sola relatione distinguuntur, et quod relationes non sunt idem, ita ponimus in anima, si potentiae solo respectu distinguantur: si autem essent actu absoluta, non esset potentiarum ita una essentia, nec similis modus distinctionis; ergo haec positio est magis salvans veritatem fidei.

§ 2 — *Quomodo et per quid potentiae determinantur et distinguuntur in eadem simplici animae essentia.*

(2) 414. — Proponitur doctrina demonstranda. — Sequitur videre, ex quo anima est idem quod suae potentiae realiter, cum idem non possit plurificari nisi per divisionem, ut patet in continuo, quod locum non habet in anima, ut patet in personis divinis, quae relatione distinguuntur et plurificantur, cum *potentiae* non distinguantur per absoluta, videtur quod distinguantur per relationes, vel *per operationes ad diversa obiecta*.

415. — Proponuntur argumenta contraria (1). — *a)* Est autem difficultas circa hoc, quia cum anima in substantia sua sit omnino una, non videtur quod in ea sit aliquid per quod sit causa pluralitatis; cum etiam potentiae sint sibi connaturales, et habeant inter se naturalem distinctionem, quae distinctio necessario est a substantia animae, videtur

(1) Vid. sol. ad n. 419.

quod aliquid aliud sit in anima ultra substantiam suam, per quod distinguantur.

b) Item, actus animae possunt ei adesse vel abesse; ergo non est determinata ad illos de se; ergo per aliud, quod non est potentia.

c) Item, ea quae habent esse in *fieri* in subiecto praesupponunt accidens in subiecto, ut motus dealbationis nigredinem; ergo motus in spiritualibus, qualis est velle et intelligere, supponit accidens in subiecto, quod non est nisi potentia.

d) Item, solum addit respectum supra substantiam; ergo relatio est principium agendi, sicut potentia quae relatione constituitur, quod verum non est.

e) Item, diversi respectus reales supponunt diversa fundamenta realia; ergo respectus ad obiecta fundantur super accidens: sed fundantur super potentias; ergo sunt accidentia.

f) Item, membra leonis non differunt a membris hominis, nisi quia anima differt ab anima, ut dicit Commentator, *super De anima, com. 53*. In homine ergo, in quo differt unum membrum ab alio, oportet quod sit propter diversitatem a natura ipsius animae; quae diversitas non est in natura ipsius animae, quia est eadem in toto homine et in qualibet parte; ergo est in potentiis; ergo potentiae realiter differunt inter se.

(25) *g)* Item, reductio ordinata, maxime in gradibus entium permanentium, fit semper per media: sed substantia est ens permanentium, potentia est accidens permanens, ut caliditas ignis, deinde est actus fluens, ut calefactio; ergo impossibile est, quod accidens fluens, cuius est actio, reducatur in aliquo ad substantiam, nisi mediante accidente permanente; igitur actus intelligendi reducitur ad animam mediante potentia, quae est accidens permanens.

h) Item, anima dum se intelligit per suam potentiam, ibi potentia est intellectus, anima quidem intellectiva inter quae cadit actus intelligendi medium: cum igitur maior sit unitas medii ad extrema, quam extremi corpori extremo; ergo si potentia et anima sunt idem re, actus intelligendi erit idem cun substantia animae, quod solum est in Deo.

i) Item, intelligere est actio manens intra; ergo si idem est anima cum potentia qua agit, cum actus recipiatur in anima, idem est agens et patiens, et per consequens est actu et non actu.

j) Item, tota substantia animae est perfectio materiae, et quaedam potentiae ab aliis distinguuntur, quia sunt alligatae organo corporali, quaedam alio modo; essentia animae secundum hoc distingui non potest, cum tota haec uniformiter sit in toto corpore.

Haec sunt quae videntur ostendere, quod praedicta positio non contradicat veritati.

(26) 416. — **Animae actus multipliciter differentes.** — Ad quorum solutionem, et praedictorum declarationem, est sciendum, quod anima determinatur ad diversos actus differentes genere, numero et specie: genere differunt *intelligere* et *sentire;* specie *videre* et *audire;* numero *intelligere hoc et intelligere illud*, et *videre hoc* et *videre illud*, maxime si simul non possunt ambo intelligi, vel videri. — Si igitur quaeris, unde determinationem habet anima ad ista? Dico, quod sufficienter determinatur ad actus *genere* vel *specie* differentes ab alio qui eam produxit, qui sibi, inquantum est talis nobilitatis, indidit quod potens sit ad hos actus super aspectus aliarum omnium formarum. Ad actus vero *numero* differentes determinatur ab obiectis numero differentibus, et etiam ab ipso Deo,, qui talem vim ei dedit.

417. — **Potentiarum distinctio non petitur ab anima qua forma corporis.** — Si autem quaeris, per quod anima, quae de se est una, nullam varietatem habens formaliter, determinatur ad has potentias? Respondeo, dicendum est hic, quod anima dupliciter considerari potest: *a)* Uno modo *ut habet aspectum ad corpus* quod perficit et *ratione formae substantialis dans ei esse simpliciter*; et secundum modum istum uno uniformi modo, absque determinatione et distinctione, est in toto corpore, et in omnibus, parte organizata et non organizata, ut perfectio. — Et dico quod isto modo est in qualibet parte organizata uniformiter, inquantum pars organica accipitur ut corpus mixtum et complexionatum, secundum quod substantia animae requirit corpus in tali gradu dispositum. Et secundum hunc modum eadem et uniformis

dispositio est in oculo, et in aure, et in pede; et per consequens anima perficiens ista organa, dans eis esse speciale, ut sunt partes totius, eadem et uniformis et indistincto modo est in eis.

b) Si autem organa considerentur ut perficiuntur per animam inquantum per illa *operatur*, tunc anima unitur eis ut artifex instrumento. — Et isto modo requiritur in organo alia et alia dispositio: una requiritur in oculo ad recipiendum species colorum, ut sit principium actus videndi, et alia in aure ad recipiendum sonum, et sic de aliis speciebus. — Et est ista dispositio organi ratio determinans animam in ratione potentiae, ut sit alia potentia in *specie*, secundum quod ista dispositio organi est media proportio sensibilium contrariorum, per quam est susceptivum specierum contrariarum, ut albi et nigri. Hinc est, quod quia plantae non habent talem dispositionem, sine qua non est sensus, ideo non sentiunt; et excellentiae sensibilium corrumpunt istam dispositionem, et per consequens subiectum.

c) Si igitur anima consideratur ut *forma substantialis* dans esse corpori, potentiae non distinguuntur *ab ea*, nec *inter se* sunt differentes, sed sunt *realiter idem* quod substantia animae, quia nec isto modo ratio *potentiae* in anima invenitur. Ex quo patet, quod secundum hunc modum non habet corpus, quod est materia animae, quod habeat aliquas partes organicas, aliquas non organicas: sicut nec anima, quod eius aliqua potentia sit organica, et alia non. — Ex quo etiam patet, quod accipiendo potetiam visivam ut est res *absoluta*, potentia visiva est in pede et in manu, cum sit *idem quod substantia animae*.

(27) **418. — Undenam potentiarum distinctio petatur.** — Quaerenda est igitur ratio distinctionis potentiarum in anima per alium modum,

a) Circa quod est sciendum, quod cum prima distinctio potentiarum animae sit per *organicas* et *non organicas*, non potest dici, quod ipsa *organizatio* sit ratio determinans potentias universaliter in anima: alioquin intellectiva non esset potentia, cum non utatur organo corporis formaliter et substantialiter, secundum quod sortitur unitatem et uni-

formitatem, quia respicit corpus et omnes eius partes secundum eamdem dispositionem, ut dixi.

b) Praeter hoc dico, quod anima est *principium operandi*, et secundum hoc habet quamdam pluritatem et distinctionem, quia respicit obiecta secundum variam distinctamque rationem obiecti. — *Respectus* etiam ad operandum, qui non est in substantia animae ut est perfectio corporis essentialiter, ut visum est, sed solum sub ratione qua *potest operari*, constituit in anima, universaliter loquendo, rationem *potentiae*: et per illam generalem rationem dicitur anima *potens*; ut sic ratio potentiae in universali constituatur ex *substantia* animae ut ex *materia*, et ex *respectu ad operandum* ut ex *forma*. Sicut autem respectus ad operandum *universaliter* sumptus constituit *in universali* rationem potentiae, sic *talis* vel *talis* respectus cum ipsa anima constituit *talem* vel *talem* potentiam. Respectus autem animae ad operationes suas sumuntur et sunt *varii* necessario secundum *rationes formales varias obiectorum.*

c) Cum igitur quaedam sint obiecta quae de ratione sua *non sunt arctata*, nec determinata, nec materialia, nec immaterialia, sed indifferenter se habentia, oportet necessario quod in anima, cuius cognitio se extendit ad omnia, sit *universalis respectus* ad cognoscendum tale obiectum: ac per hoc ille respectus, vel anima sucundum quod habet aspectum ad illud obiectum cognoscendum, non est arctata, nec organo unita, nec potentia totaliter limitata, imo quodammodo illimitata; et talis respectus causat potentiam *intellectivam*, ut dixi supra. Cuius distinctio a voluntate apparet *ex modo tendendi* in obiectum, *cognitione* vel *affectione.*

(28) *d)* Cum etiam sint talia obiecta quae de ratione sua *sunt arctata* et limitata, quia sunt quaedam portiones entis, sicut est omne sensibile, necessa est, quod in anima sit respectus *limitatus*, per quem anima possit circa huiusmodi obiecta operari. Determinatio autem et limitatio huius respectus non potest in anima esse *ex parte sua*, quia tunc tota anima simul limitata ed illimitata esset, quia ex parte intellectus illimitata quodammodo, cum aspectus intellectualis sit ad infinitum. Habet ergo anima huiusmodi determinationem *a corpore*, non ut est perfectibile vel ipsum, vel

partes suae per substantiam animae, sed *ut est medium et instrumentum operandi*. Unde, sicut dicebam, quod substantia animae cum respectu ad operandum constituit potentiam universaliter, sic substanta animae cum respectu *determinato* per corpus ad operandum constituit potentiam *sensitivam* universaliter dictam seu sumptam.

e) Ex quo apparet, quod impossibilis est sermo, qui dicit animam separatam sentire. — Apparet etiam, quod potentiae sensitivae sub ratione *completa*, qua sunt principium operandi, non remanent in anima separata, sed *incomplete* et in *radice*.

Sicut autem respectus determinatus per corpus constituit potentiam sensitivam in generali, sic respectus determinatus per *tale* vel *tale* organum constituit diversas rationes potentiarum sensitivarum, secundum quod organum est diversum, ut est media proportio sensibilium ; et mediae proportiones sunt variae secundum varietatem obiectorum,

f) Est igitur *idem materiale* in constitutione omnium potentiarum, scilicet anima : sed quia respectus est *forma* constituens rationem potentiae, sicut unus *respectus* non est alius, sic una potentia non est alia.

g) Hanc sententiam videtur sentire Augustinus, *in Sermone de imagine*, ut patet in auctoritate seperius allegata in ista *quaestione*.

Haec positio, ut patet, salvat completius rationem *imaginis* in anima, cum det ei unam essentiam per relationes solum potentiarum distinctam, quam illa quae dicit quod sunt *accidentia*.

ARTICULUS IV.

SOLVUNTUR OMNES RATIONES QUAE VIDENTUR FACERE CONTRA RESOLUTIONEM QUAESTIONIS

(29) 419. — Respondetur ad argumenta n. 415 proposita. — Ex his iam apparet solutio omnium praedictorum contra istam positionem.

a) Ad *primum* dicendum, quod ex substantia animae *nude accepta* non habent potentiae distinctionem, sed per

aliquod additum, non absolutum, sed *per respectus* ad operationes modo praedicto.

b) Ad *secundum* patet pe idem; quia anima non determinatur ad illos actus per aliquod absolutum, sed per *respectivum*. — *Si quaeras*, utrum ille respectus sit *aliud*, vel *idem* quod ipsa anima, vel *nihil?*. Dico quod est *idem* et *aliud* cum anima, sicut *relatio* cum suo fundamento.

c) Ad *tertium*, quod motus aliquis corporalis vel spiritualis requirat aliquod accidens in subiecto, ut dealbatio nigredinem, hoc non contigit nisi quia est a contrario, vel a privativo in contrarium, ut dealbatio nigredinem, motus localis quietem; sed non supponit accidens, quod est potentia; et ita in actu intelligendi supponitur *non intelligere*, sive quiescere intellectu.

d) Ad *quartum*, quod ratio potentiae constituitur ex substantia animae et respectu ad operandum; unde respectus ille est *formalis* in constitutione, qui quidem respectus determinat substantiam ad operandum; tamen elicitivum actus est substantia, non de se, sed ut existens sub ratione respectus. — Et illud expresse patet in Personis divinis, quae per relationes constituuntur, ut communiter tenetur, et tamen relationes non sunt per se principium operandi, vel terminus, sed ipsa producta, seu supposita; etiam potentia constituta relatione est principium operandi, non ipse respectus.

e) Ad *quintum* dico, quod falsum est; quinimo diversi respectus reales sumuntur in eadem realitate, sed non respectu unius, sed diversorum, ut supra eamdem numero albedinem similitudo et dissimilitudo, qui sunt diversi respectus reales, quorum realitas etsi sit a subiecto, *diversitas* tamen est ex ordine ad diversa; sic est in proposito.

f) Ad *sextum*, quod si organa hominis accipiantur ut perficiuntur in esse primo a substantia animae, sic non differunt inter se, sicut nec anima in informando, sed uno et eodem aspectu respicit ea, sub uno et eodem gradu complexionis et commixtionis, ut paulo antea visum est. Si autem accipiantur ut perficiuntur ab anima tamquam instrumentum coniunctum a motore, ut sunt media operandi, secundum quem modum proprie dicuntur organa, sic inter se diffe-

runt, ut sint mediae proportiones sensibilium. Et isto modo bene concludis, quod oportet quod anima sit diversa ut perficit ea; perficit enim ea isto modo in ratione potentiae, quae ratio est diversa in diversis organis; et sufficit quod sit ibi diversitas relativa.

g) Ad *septimum* dicendum, quod ad reductionem inferioris ad superius, et imperfecti ad perfectum, necessaria sunt media, ut arguitur; sed non per media *in causando*, ut scilicet illa media sint causa inferiorum quae reducuntur per ea, sed solum sunt media naturae, secundum quod dicit Commentator, *De Causis*, quod Deus creavit animam mediante Intelligentia, quia scilicet Intelligentia tenet medium gradum inter animam et Deum; sic accidens fluens reducitur ad substantiam mediante accidente permanente, non causaliter, quia substantia immediate est causa alicuius actus.

h) Ad *octavum* dicendum, quod ubi extrema realiter sunt accepta, bene concluditur, quod medium est magis unum, et idem cum quolibet, quam illa inter se, sicut caliditas est medium inter ignem et calefactionem, et magis idem cum igne. Ubi autem non sumuntur realiter, sed idem secundum diversas acceptiones tenet rationem extremorum, sicut est in proposito de substantia animae et potentia, illud est falsum, quia medium in tali acceptione est res altera ab altero extremo; extremum autem non nisi secundum rationem. Et hoc patet manifeste dum potentia se intelligit; ibi enim non potest negari realis identitas extremorum, et tamen medium, quod est actus intelligendi, realiter differt a potentia.

i) Ad *nonum* respondetur, quod secundum Anselmum qui dicit, quod voluntas est instrumentum seipsum movens, idem est agens et patiens; sed non secumdum idem: ita in proposito, actus intelligendi subiective est in substantia animae, et sic anima inquantum substantia est patiens; est vero agens ut est potentia.

j) Ad *decimum,* iam est dictum, quod distinctio per organum et non organum, vel alio modo, non potest accipi per substantiam animae praecise, sed ut est habens respectum ad diversas operationes.

(32) 420. — Solvuntur rationes adductae n. 405 pro contraria opinione. — Ex praedictis patet *quartum*, scilicet *solutio rationum* alterius positionis. Cum enim *a)* dicitur, quod solus Deus est agens per essentiam, secundum Avicennam; *dico*, quod aequivocatur *agere per essentiam*, quia secundum quod convenit Deo est idem quod *sua essentia*, fit enim causa totalis absque aliquo adminiculo actionis, quia Deus nec approximatione, nec aliquo (breviter) eget in actione sua; et isto modo non convenit creaturae, quia tunc posset agere de nihilo. — Alio modo dicitur aliquid *agere per essentiam suam*, quia realiter essentia est illud *quo* actus elicitur, absque aliquo alio superaddito. Sed sic agens indiget adhuc materia, vel approximatione sui ad materiam, et ultra indiget actu, qui ab eo differt. Nec isto modo agere per essentiam ponit potentiam, quae sit reale medium inter actionem et substantiam, nec ponit quod creatura agat per essentiam, sicut Deus.

b) Ad *simile* de igne dico, quod verum est, quod ignis agit aliquam actionem per se, ut generat formam substantialem in materia; agit autem aliquam actionem, ut calefactionem, per aliquod accidens medium, scilicet per caliditatem. Ita dico, quod anima proprias actiones agit per se, et aliquas per accidens medium, sicut sunt operationes quae eliciuntur per habitus, ut supernaturales, vel opera meritoria.

c) Ad *rationem*, quod non est inconveniens, idem secundum diversas rationes et comparationes esse in diversis Praedicamentis, eo quod rationes praedicamentales non semper sumuntur vel distinguuntur per res absolutas, ut pater id quod est pater in genere Substantiae, sed inquantum pater in genere Relationis. Sic anima inquantum anima est de genere substantiae, inquantum *potentia* est in genere Relationis.

(33) *Quod dicitur*, quod potentia est in genere Qualitatis, *dico*, quod ibi accipitur *potentia* pro faciente et aptitudine, secundum quod aliquis dicitur cursor vel pugillator, et illae aptitudines sunt in genere Qualitatis, vel potentia per illas.

d) Ad aliud, quod potentia et actus dividunt omne genus, *dico*, quod aequivocatur *potentia;* verum est enim, quod

potentia et actus dividunt quodlibet genus entis, et etiam quamlibet speciem, et tunc totum ens creatum. Unde prima divisio entis creati est, quod est vel ens *actu*, vel *potentia*: sic de substantia et omni re, quia nullo modo alio cadit aliquid sub ens. Sed in tali divisione non accipitur *potentia* pro potentia *agente* vel actum eliciente, sed pro potentia, quae actione agentis fit ipsum ens actu; sed hic solum quaerimus de prima potentia.

e) Ad *aliud*: anima per suam substantiam est actus et principium operandi, etc.; *patet* quod ratio destruit seipsam, quia sicut dicis, quod anima semper operabitur actu, si per suam substantiam est principium operandi, ita cum semper habeat actu suam potentiam, sicut et suam substantiam, semper operabitur actu, et sic incurris quod credis vitare.

Est autem dicendum ad *rationem*, quod sicut anima non dat vitam corpori per substantiam, nisi praesenti et disposito, ita per suam potentiam non dat actum, nisi praesentibus his quae sunt necessaria ad operationem, ad quam. utpote ad intelligere, non solum requiritur potentia, sed etiam obiectum, species, conversio, impedimenti amotio et similia.

(34) 421. — **Adducuntur aliae rationes contra sententiam Doctoris.** — Tandem quarto loco solvendae sunt rationes contra positionem facientes. Fugiunt autem nonnulli hanc difficultatem, *a)* eo quod illa, quae sunt omnino idem re et essentialiter, unum non potest fieri sine altero: potest autem intellectus fieri sine voluntate a Deo. Quod patet, quia duae virtutes specie distinctae non per aliud, sed per se, possunt distinctae fieri, quia hoc non implicat contradictionem.

b) Secundo, quia impossibile est, quod aliqua potentia aliquid producat per solam rationem potentiae, nisi prius intelligatur habere rationem *talis* vel *talis* potentiae; ergo intellectus non habet rationem principii intellectivi per aliquid commune sibi et voluntati; ergo per aliquod speciale. Commune autem quod habet secum totam substantiam animae praecedit naturali ordine suam operationem; ergo aliquid est quod constituit intellectus, ultra substantiam animae.

c) Tertio, quia ponere quod duae virtutes activae ponantur idem essentia et in re, sicut ponimus in Deo per-

fectiones attributales, est ponere quod creatura attingit ad perfectionem et simplicitatem divinam: non enim potest poni maior altitudo unitatis, quam quod una et eadem essentia constituat diversas perfectiones. Qua ratione enim hoc potest poni de duabus, eadem ratione de pluribus.

d) Quarto, quia si intellectus et voluntas nullam habent realem diversitatem inter se, ac per hoc compositionem, multo minus habent hoc respectu sui, et ideo nullam illarum potest fieri substantialiter nec maior, nec minor, nec simplicior, nec nobilior: cum tamen experimentum doceat, quod non solum in accidentibus, sed in subiecto est gradus in intellectu et voluntate.

e) Quinto, quia impossibile est, quod idem habeat diversos ordines realiter ad diversas rationes obiectivas in eadem potentia secundum idem, potest tamen habere diversos modos realiter ad idem obiectum. Cuius ratio est, quia potentia se habet per quamdam adaequationem ad obiectum. Si autem idem re haberet ordinem ad diversa obiecta, iam potentia realiter sumpta excederet rationem obiecti.

f) Sesto, quia nullum comprehendens in se diversas perfectiones realiter est generis aut speciei determinatae, sed potius extra genus, quod solum convenit Deo.

g) Septimo, diversa ratione sive definitione sunt diversa essentia, quia definitio indicat essentiam: intellectus et voluntas, inquantum talia, habent diversam rationem et definitionem.

h) Octavo, quia potentiae sensitivae insunt organo, et non intellectivae, quod videtur ponere diversitatem realem. ([35]) 422. — **Solvuntur praedictae rationes.** — Si autem attendantur praedicta, rationes istae in nullo laedunt positionem. — *a)* Quod *primo* dicitur, quod illa quorum unum potest fieri sine altero, etc.; *concedo*, quod dicitur in *minori*, quod Deus hoc potest, cum non implicet contradictionem, quia sunt essentiae specificae distinctae; dico quod implicat contradictionem, quia cognitivum non potest esse sine appetitivo, nec e contrario. Et hoc idem vult Aristoteles, *II Physicor. text. 51.* Et Augustinus docet, quod *invisa possumus diligere, incognita nequaquam. Quod autem dicitur*, quod sunt essentiae de se specifice distinctae, *dupliciter deficit:*

primo, quia habent inter se necesariam ordinationem; nec enim potest aliquid appeti, nisi sit cognitum, nec cognosci potest, nisi sit possibile ad appetendum. Unde illa propositio habet veritatem de illis quae non habent ordinem inter se necessarium. Deficit etiam *secundo*, quia specificae essentiae creatae ex respectibus fundatis in substantia una, nec possunt fieri, nec possunt distinctim fieri, quin secundum rem una sit alia; verbi gratia, albedo est fundamentum similitudinis et dissimilitudinis. Impossibile est autem quod fiat albedo, per quam sim similis albo, quin simul per essentiam sim dissimilis nigro. Tales autem essentiae ex respectibus causarum sunt potentiae, ut dixi.

b) Quod dicitur *secundo*, quod impossibile est, etc.; *dico*, quod verum est, et intellectiva habet rationem potentiae per respectum ad *talem* operationem, quae est *intelligere*, et hunc respectum habet naturaliter ab illo qui creavit eam; et praecedit anima cum isto respectu operationem, unde nihil est ad propositum.

36) *c) Quod dicitur* quod ponere duas virtutes etc.; *dico*, quod hoc non ponit infirmitatem, imo hoc requirit gradus creaturarum infra idem genus propinquum, ut dictum est. — *Nec valet:* ergo est simplicitas divina; cum talis perfectio sit ab alio, et alii unibilis, et ab alio conservetur, et habeat quasi infinitos modos dependentiae. — *Nec valet:* ergo eadem ratione possunt omnes perfectiones esse in eodem: quia secundum quod creatura est magis nobilis, plures gradus perfectionis in eadem re generat, vel aggregat, sicut patet de agente superiori respectu inferioris; et quia nulla est in ultimo gradu nobilitatis, hoc enim solius Dei est, ideo in nulla possunt esse omnes gradus perfectionis idem re, sed in solo Deo; illa etiam identitas creaturae est multicipliter dependens, ut dixi.

d) Quod *quarto* dicitur, quod si non differrent, etc.; *non video*, quod operatur similitudo et dissimilitudo, quae sunt duae rationes: quia relationes reales fundatae in eadem albedine non faciunt compositum reale cum albedine, nec inter se; et tamen similitudo et dissimilitudo recipit magis et minus natura sua, secundum quod fundamentum, scilicet albedo, suscipit magis et minus. Ita in proposito, sicut una

anima secundum substantiam et naturam est alia nobilior, sic intellectus et voluntas recipiunt magis et minus.

e) Quod dicitur *quinto*, quod impossibile est idem re, etc.; *dico*, quod verum est idem re et ratione; sed idem re, diversa tamen ratione, habet respectum naturalem ad diversa, sicut patet de eadem albedine, quae facit similitudinem et dissimilitudinem respectu diversorum; si illi respectus sint ei naturales, quod quidem consequitur res ex conditione suae naturae, illi ordines diversi sunt ei naturales. Veruntamen anima ordinem habet, seu dicit ad obiecta, ut rationem habet potentiae, quam rationem habet per respectus, qui sunt in ea tanto plures, quanto ad plura se extendit. Item, eadem substantia animae, secundum varios respectus quos habet, habet formalem respectum ad diversa obiecta, et ita substantia animae induta respectu adaequatur obiecto.

(37) *f)* Quod obiicitur *sexto*, quod esset extra genus, etc.: *non est rationabiliter dictum*, eo quod aggregatio plurium perfectionum in eadem re non excludit quin res claudatur sub genere; immensitas enim et omnis perfectionis completio et independentia ab aliquo, quae repugnat creaturae, excludunt rem a genere.

g) Septimum autem argumentum, quod *habent rationem et definitionem diversam*, etc.; *parum valet* ad propositum, quia si potentiae definirentur ut sunt res, una esset definitio omnium; sed sub ratione *potentiarum*, concedo quod habent diversas rationes et essentias. Nec est inconveniens aliqua esse idem in essentia, ut *essentia* sumitur pro substantia, et eadem esse diversa in essentia, ut *essentia* sumitur sub aliquo respectu, vel relativa.

h) Quod vero *dicitur*, quod idem non possit esse organicum, etc.; *puto*, quod secundum modum praedictum esset oppositum concludendum, cum forma quanto altior, tanto habet respectus ad plura, et forma altissima, qualis est rationalis anima, habet aspectum ad omnia: et oportet, ut dictum est, quod illi respectus secundum relationes obiectorum determinentur, et sint organicae et non organicae, modo supra dicto.

QUAESTIO XII.

Utrum sensitiva hominis sit in qualibet parte corporis?

423. — Divisio Quaestionis. — Respondeo: *quatuor* sunt hic videnda circa aspectum quem habet anima ad corpus suum: *primum* est, quod existens in corpore nullo modo est extra: *secundum* est, quod sic est in corpore suo, quod nec tunc nec a corpore separata possit esse in alio: *tertium* est, quod existens in corpore sic est in eo, quod tota in toto, et tota in qualibet parte: *quartum*, videdum est de sensitiva brutorum.

ARTICULUS I.

ANIMA EXISTENS IN CORPORE NULLO MODO EST EXTRA (1).

424. — Exponuntur auctoritates contrariae (2). — Circa *primum* est sciendum, quod de modo existendi animae in corpore et extra dubitationem ingerit nobis *a)* verbum Augustini, *epistola ad Volusianum*, ubi sic dicit: *Certe sentire non potest homo, nisi vivat; vivit autem in carne antequam utrumque morte dirimatur: quomodo igitur anima quae sunt extra carnem sentit, quae non nisi in sua carne vivit?* Et statim subdit: *Sensus esse non potest ubi vita non est.* Ex his habetur, quod anima ubi vivit, ibi sentit. — Sequitur ibidem, quod anima videt stellas in caelo, quae longissime absunt a carne, et similiter dicit de auditu, qui audit extra; ergo si non sentit, nisi ubi vivit, anima vivit extra corpus: sed *vivere viventibus est esse*; ergo habet *esse* extra.

b) Dubitationem etiam ingerit verbum Bernardi, *De praecepto et dispensatione*, cap. 27, ubi sic dicit: *Neque praesentior est spiritus noster ubi animat quam ubi amat:* sed ubi animat est praesens per substantiam; ergo est substantialiter extra corpus.

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 2. q. 6. n. 14.
(2) Quarum explicationem habes ad n. 427.

(2) 425. — **Exponuntur rationes contrariae** (1). — Hoc etiam concedunt *aliqui*, dicentes, quod existens in corpore capacitatem transcendit corporis, et attingit locum quem corpus non attingit. *Quod probant* ex hoc: *a) primo*, quia cum puer crescit, et est in completa quantitate, anima est tota in qualibet parte illius corporis; cum ergo anima non crescat, dum corpus erat parvum attingebat anima ad aliquem locum, ad quem non attingebat corpus.

b) Secundo, quia anima est perfectio corporis, et est motor: quamvis autem inquantum perfectio non possit attingere locum quem corpus attingit, tamen ut motor attingit; quia sicut Angelus movens corpus est in loco quem attingit corpus nostrum, ita anima separata habet maiorem locum quam meum corpus, et ille locus, qui debetur animae separatae, debetur ei unitae, ut est motor.

(3) 426. — **Probatur sententia proposita triplici ratione.** — Est ergo sciendum, quod *anima dum est in corpore, sic est in toto corpore, quod nullo modo est extra.* — Et potest hoc *declarari a)* primo, *ex proportione formae ad materiam.* Sicut agens et patiens sunt proportionata (2), ita quod aspectus unius non excedit aspectum alterius, ut patet de potentia et eius obiecto, sic et multo maior proportio est inter materiam et formam. Ostensum est autem *supra* (3), quod sensitiva et intellectiva vere habent rationem formae respectu corporis humani; ergo aspectus vel ambitus unius non excedit ambitum alterius: sed excederet, si dum est in corpore esset extra, sicut Deus excedit ambitum cuiuslibet creaturae, quia quamvis sit intra quamlibet, etiam est extra; ergo nullo modo dum est in corpore potest esse extra.

b) Secundo, *ex limitatione substantiae;* anima enim et omnis creatura habet limitatos et determinatos et certos limites substantiae, intra quos habet esse, extra quos non potest esse; iam enim si extra limites naturae suae esset, ibi terminus non esset. Ita dicit Augustinus, IV *super Gene-*

---

(1) Quae ad n. 428 solvuntur.

(2) Qualiter id intelligendum sit declarat Doctor in *Oxon.* IV. d. 45. q. 2. n. 7. — d. 46. q. 4. n. 16.

(3) Q. IX.

sim ad lit. Creata natura certissimis initiis et finibus continetur. Nunc autem, cum anima sit simplex, dum est in corpore necessario est ibi tota: ubi autem aliqua res est tota, necessario sunt sui termini; ergo anima cum suis terminis necessario intra corpus continetur; ergo, etc.

(4) *c)* Tertia ratio sumitur *ex universi perfectione et ordine;* ut enim appareret Dei sapientia multiformis, varietatem et numerositatem creaturarum voluit producere. Creavit igitur in primis operibus duarum creaturarum differentias, ad quas modo aliquo omnis multitudo creata habet reduci, quasi ad duo extrema creaturarum, scilicet spiritualem et corporalem. Omnis autem creatura, vel ad hanc, vel ad illam, vel ad compositum ex utraque reducitur. Et sub istis gradibus, ordine admirabili, per immediatos gradus a creatura, quae est prope se, ad illam quae est est prope nihil, coniungendo infima superiorum supremis inferiorum, processit, quasi rectam lineam pertrahendo.

Sed quia linea recta est imperfecta, ideo in finem operum, scilicet sexta die lineam rectam in circulum reflexit, dum illo die faciens hominem, creaturam spiritualem et corporalem in unitate suppositi univit. Et ut esset ordo per immediata a Deo ad alias creaturas, creaturam quamdam spiritualem, scilicet angelicam, corpori non unitam reliquit. Post quam ordine immediato sequitur anima rationalis, corpori unita, tamen separabilis. Post hanc formae materiae unitae, sed non saparabiles. Sicut ergo substantia Angeli suis terminis continetur, ut existens in uno loco non sit simul in alio, sic anima, cui secundum sui gradum debetur, quod sit in corpore (sicut Angelo, quod sit in loco extra), dum est in corpore, nullo modo erit extra (1).

427. — **Explicantur auctoritates adductae n. 424.** — *a)* Nec *auctoritas Augustini* concludit contrarium. Cum enim dicitur, quod sentit extra corpus: *respondeo: sentire extra corpus* potest intelligi multipliciter: *Uno modo* ratione illius *sentientis*, quod scilicet anima sentiens sit extra corpus; et ita nullum sentiens sentit extra corpus, quia non sentit nisi coniunta organis, alioquin organis non indigeret. *Secundo*

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 45, q. 2. n. 9.

modo potest intelligi ratione illius, *cuius informatione* sentit, quod est ipsa *species;* et nec isto modo aliquod sentien-sentit extra, quia species oportet quod informet organum et potentiam, sive compositum ex his. *Tertio modo* potest intelligi *extra* ratione *obiecti* quod sentitur: et illo modo anima sentit extra corpus, aliquando prope, aliquando longe: et isto modo non accipitur *sensus esse non potest ubi vita non est:* sensus enim ibi accipitur primo modo, scilicet pro *sensatione.* (5) *b*) *Auctoritas etiam Bernardi* non concludit, quia intelligitur de praesentialitate, non actu, sed *in potentia,* ut sit sensus, quod si anima diligit aliquid plus quam diligat corpus suum, ibi et cum illo *praesentialius* cupit esse, secundum quod dicebat Apostolus: *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (1).

428. — Solvuntur rationes n. 425 expositae. — *a) Ratio* etiam *prima* procedit ex falsa imaginatione; sicut enim potentiae animae habent aspectus terminatos in maius, ut usque ad *tantum* spatium possit videre, et non plus, potest tamen in *minori* spatio, sic anima secundum substantiam, qua est forma, habet certum gradum in quantitate corporis, *infra* quem potest informare, et istum respicit anima in generali. Diversae autem animae habent diversos gradus, secundum quod participant gradus actualitatis differenter.

Potest autem unius corpus, hoc est suum corpus, sub *minore quantitate* informare, quam sit illa quantitas ei debita in suo complemento; unde eadem anima non aucta informat maius et minus corpus.

Nec debet dici: ergo dum informat corpus parvuli est extra; *quia* ut est in corpore nunquam est per se nisi ut *forma:* extra autem corpus parvuli nihil informat; ergo per se non est extra corpus parvuli: nec per corpus parvuli est extra, quia tunc corpus parvuli esset extra se. Eadem igitur anima, quae in ratione formae tota clauditur in corpore parvuli, informat idem corpus factum magnum, non aucta, non prius existens extra.

b) Secunda ratio non valet; quia, dato quod animae separatae non respondeat maior locus, quam sit locus sui

---

(1) Ad Philip. c. I. c. 23.

corporis (quod non affirmo), tamen dum est in corpore, nusquam est per se, nisi ut forma, et non est extra corpus. Est autem dum est in corpore *in loco*, non per se, sed *per corpus:* corpus autem, si est ratio applicandi eam ad locum, non potest esse sibi ratio quod applicetur, nisi ad locum in quo est corpus; ergo ut est in corpore, nec inquantum forma est in loco, potest esse extra locum corporis; et sic nullo modo est extra corpus secundum substantiam.

ARTICULUS II.

ANIMA SIC EST IN CORPORE SUO, QUOD NEC TUNC, NEC SEPARATA POSSIT ESSE IN ALIO.

(6) 429. — **Metempsychosis.** — *a) Exponitur.* — *Secundum*, scilicet quod anima sic est in suo corpore, quod per hoc quod est in eo, sic sibi ipsum appropriet, quod *non potest esse etiam separata in alio corpore*, patet, quod *multi circa hoc erraverunt*, ponentes quod animae hominum dum separantur a corporibus suis, cum secundum rationem universi sint substantiae corpore unibiles secundum unumquemque gradum naturae suae, non possunt esse sine corpore, sicut nec Angelus forma corporalis materiae. Ideo dum separantur a suis corporibus intrant iussu Dei corpora diversorum animalium, ubi secundum sua demerita agant poenitentiam donec resumant propria corpora. Et ideo non audent interficere aves, nec bestias, timentes quod animae parentum suorum et carorum ibi sint et amplius affligantur si intrent alia corpora.

b) Reiicitur. — Sed haec ratio plus habet de fatuitate quam de apparenti ratione, pro eo quia propria forma est in propria materia, et actus activorum est in passo et disposito: nullum autem corpus praeter proprium habet talem gradum mixtionis et complexionis qualem requirit rationalis anima, ideo in nullo alio potest esse.

(7) 430. — **Conclusio.** — Est ergo dicendum, quod *anima unius nullo modo potest esse in corpore alio:* et quia suum dum est corruptum non potest idem reverti per naturam, quia corruptum et generatum non sunt idem numero, *V. Phi-*

sicor. et *II de Generatione*, text. 70., ideo sola divina virtute anima separata corpori unietur.

Probatur a) — Quod autem non possit esse in alio corpore, patet *primo* ex modo suae *productionis*. Anima enim rationalis, etsi non educatur de potentia materiae corporalis, ut per hoc efficiatur tali materiae propria, tamen creando infunditur, et infundendo creatur, et istud esse suum, etsi de nihilo, tamen in corpore *tali determinato* ipsum accipit. Quae autem insunt alicui a sua creatione, insunt ei connaturaliter; unde ex tali modo, quo non extra, sed in corpore creatur, quamdam singularem appropriationem et proportionem videtur ad illud corpus habere, quam non habet ad aliud, ut istius solius dicatur forma et perfectio, quia in isto esse accipit.

Confirmatur autem haec ratio, quia si forma appropriat sibi materiam, quanto aliqua forma plus habet de ratione formae, tanto plus sibi appropriat materiam: sed anima rationalis est illa in qua consumatur omnis ratio formae; ergo, etc.

(8) *Probatur b)* — *Secundo* arguitur ex parte *perfectionis* animae: ut enim dicit Augustinus, *XII super Genesim ad litteram, c. 31*, anima per hoc, quod existit in corpore, habet perfectum suae naturae modum; sicut igitur natura animae est una numeralis, sic *modus* suae naturae est unus singularizatus et totalis; ergo si in duobus corporibus potest successive esse, sequeretur quod eadem natura animae perficeretur duplici modo naturali, quorum unus non haberet ordinem ad alterum, sicut nec illa corpora habent ordinem inter se; quod est impossibile; cum etiam anima ad illum modum perfectionis, quem habet a corpore, sit in potentia passiva: nullum autem tale seipsum perficit, sequeretur quod anima nulli corpori se posset de se unire.

Probatur c) — *Tertio*, ex modo *creationis:* forma quae habet aspectum ad diversas naturas de se est indifferens, vel aequaliter se habet ad illas; ergo si anima posset esse in duobus corporibus succesive, in nullo creata fuisset, sed extra omne corpus, ut ex hoc appareat, quod hoc vel illud indifferenter posset informare: sed secundum veritatem in uno corpore determinato terminatur; ergo, etc.

Probatur d) — *Quarto* patet hoc, quia ostensum est quod simul non potest duo corpora informare: sed hoc sequeretur, ut ostendam; ergo, etc. — *Probatio minoris:* anima in corpore meretur vel demeretur; cum igitur in hac vita, de lege communi, non puniantur mala, nec bona remunerentur, fiet hoc in alia vita; ergo si in duobus corporibus meruit vel demeruit, utrumque simul in iudicio resumet, ut in illis remuneretur vel puniatur.

ARTICULUS III.

ANIMA EST TOTA IN TOTO CORPORE ET IN QUALIBET EIUSDEM PARTE.

(9) Sequitur *tertium*, scilicet quod existens in corpore *tota est in eo et tota in qualibet parte eius.* Quod quidem patet ex *auctoritate*, et *similitudine*, et *ratione*.

431. — Probatur auctoritate S. Augustini. — *Auctoritate* patet *a)* per verbum Augustini, *lib. de Spiritu et Anima*, cap. 20. *Habet* (inquit) *anima vires, quibus corpori commisceatur, quarum prima est naturalis, secunda vitalis, tertia animalis: et per totum corpus his tribus viribus difunditur, non locali distentione, sed vitali intentione.* — *b)* Item, *De immortalitate animae*, cap. ultimo in fine, dicit: *Anima non modo universae moli corporis sui, sed etiam unicuique particulae illius tota adest simul.* — *c)* Item, *lib. contra epistolam Fundamenti*, cap. 16: *Animae vero natura, etiam si non illa eius potentia consideretur, qua intelligit veritatem, sed illa inferior, qua continet corpus et sentit in corpore, nullo modo invenitur locorum spatiis aliqua mole distendi; nam singulis sui corporis particulis tota praesto est, cum sentit tota in singulis.* — *d)* Item, *De origine animae ad Hieronymum*, epistola 28: *Per totum quippe corpus quod animat, non locali diffusione, sed quadam vitali intentione porrigitur: nam per onmes eius particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, nec maior in maioribus, sed alicubi intensius, alibi remissius, et in omnibus tota, et in singulis tota est.* — Et sequitur: *Unde ergo ad totam mox pervenit quod non in tota fit, nisi quia et ibi*

tota est, ubi fit, nec ut tota ibi sit caetera deserit? Vivunt enim et illa ea praesente, ubi tale nihil factum est: quod si fieret et utrumque simul fieret, simul utrumque totam pariter non lateret.

432. — Probatur similitudine. — *Similitudine* patet hoc, quam ponit Augustinus, *lib. de Spiritu et Anima, cap. 28*, quod sicut Deus est in maiori mundo, ita anima in minori mundo suo, scilicet in corpore humano: Deus autem sic administrat totum mundum, ut totus sit ubique, et totus in qualibet creatura.

(10) 433. — Probatur ratione. — *Ratione* etiam hoc declaratur: et *primo* oportet *falsam imaginationem* circa modum existendi animae in corpore *excludere*, et *secundo rationem ad confirmandum propositum inducere*.

a) Falsa imaginatio tollenda. — Circa *primum* est sciendum, quod unitas et simplicitas animae non est punctualis, seu ad modum puncti, cuius scilicet puncti simplicitas non est fundata in aliqua *actualitate* naturae, sed in quadam *entitatis privatione;* unde non habet eius substantia aspectum virtualem, nec in se, nec in potentia, nisi indivisibilem. — Simplicitas autem animae est simplicitas cuiusdam *actualitatis*, secundum quamdam similitudinem ad actualitatem divinam, quamvis distet in infinitum. Et ideo, quia actus est se communicare tale simpliciter, et quantum ad *substantiam* se communicat, ut patet in essentia divina in tribus suppositis, et quantum ad *operationem* ad multos effectus; imo quanto magis simplex tali simplicitate, tanto magis communicabile; et dico *magis* non in numero, sed in modo *perfectiori*.

Non est etiam imaginandum animam existere in corpore sicut clavus in rota fixus; nec potest esse in maiori vel minori situ, quam sua materia vel substantia requirat: anima enim, ut dixi *supra* [426], quantum ad actum primum quem dat per suam substantiam habet aspectum ad maius vel minus corpus, idem tamen valens informare, unde motus animae in corpore a talibus debet excludi.

(11) *b) Proponuntur argumenta ad impossibile.* — Ostendo igitur, quod *tota sit in toto corpore et tota in qualibet parte;* et *primo* ducendo ad *impossibile* sic: *a)* Cum anima sit

forma corporis organici physici (1), tale autem corpus dicat quoddam integrum ex omnibus partibus organicis, cum perfectio sit in eo cuius est perfectio, necesse est animam esse in toto corpore, et in qualibet eius parte, quia quaelibet eius pars est de integritate huius corporis. Si igitur anima est aliquo modo in qualibet parte corporis, *tota* est ibi, aut *pars* eius: *non pars*, quia indivisibilis est per essentiam, ut est perfectio substantialis, ut dictum est in praecedente *quaestione* de potentiis animae (2); ergo est *tota* in qualibet parte.

b) Item, si anima est in corpore, aut est tota in *qualibet* parte, et habet propositum: aut tota in *puncto*, quod non potest esse, cum sit indivisibilis: aut tota in aliqua parte *indivisibili*, et ideo est tota in puncto, quia punctus non est informabilis, cum non sit corpus, nec pars corporis: nec est in puncto ut motor, quia punctus non agit, nec patitur, nec movet, nec movetur; ergo est tota in parte *divisibili*. — Tunc quaero: aut est tota in *qualibet* parte illius *partis divisibilis*; et si sic eadem ratione potest esse tota in qualibet parte corporis totius. Si est in *una parte* illius partis divisibilis *tantum*, quaero, utrum in parte *divisibili*, vel *indivisibili*, sicut prius.

c) Argumenta ostensiva. — *Ostensive* arguo sic: *a)* Albedo est forma albi: sed de *qualibet* parte albi est verum, quod est alba; ergo in qualibet parte albi est albedo: sed non possum dicere, quod *tota* albedo sit in qualibet parte albi, quia tum esset simplex; ergo si imaginemur albedinem denudari quantitate, necessario tota simul est; cum igitur anima sit indivisibilis, et sit in corpore, necessario ubi est, ibi tota est.

b) Item, sicut se habet forma elementi quae est simplex ad totum uniforme et ad omnes eius partes, sic forma quae est multiplex virtutibus ad totum corpus, quod est multiplex in organis: sed forma elementi ad materiam uniformem sic se habet, quod per suam substantiam est praesens cuilibet

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 40. — d. 28. q. 3. n. 11. — II. d. 1. q. 5. n. 2. — IV. d. 1. q. 5. — d. 13. q. 2. n. 20. — *Quodlib.* q. 8. n. 4.

(2) Quaest. XI.

parti, alioquin quaelibet pars ignis non esset ignis; ergo anima, quae forma est perfectior, toti et cuilibet eius parti erit praesens per suam substantiam: sed simplex ubi est, ibi totum est; ergo, etc.

c) Item, forma dat esse materiae, et terminat eius fluxum et possibilitatem, ut est ei unita per substantiam: sed anima rationalis totaliter et consummate, quantum excogitari potest, dat *esse* et perficit materiam in modo singulari; ergo necessario erit praesens suae materiae.

(12) 434. — **Praedicta amplius declarantur.** — Ad praedictorum autem evidentiam est sciendum, quod cum dicitur quod anima est tota in qualibet parte, anima, ut dictum est *supra*, potest *dupliciter* considerari: *Uno modo* ut unitur corpori in ratione *formae substantialis dans ei esse simpliciter:* et sic est tota in toto, et in qualibet parte, aequaliter et uniformiter in omnibus partibus, tam organicis quam non organicis. *Organicis*, dico, modo supra exposito, inquantum scilicet omnia organa habent unum et uniformem modum dispositionis, ut anima eis tanquam forma uniatur, secundum quem modum, ut dixi supra, est eadem dispositio in oculo, in pede, et sic de aliis membris.

Alio modo consideratur ut habet respectum ad corpus *ut est motor* eius, vel ut habet respectum ad *operationem generalem.* — Et sic adhuc potest *dupliciter* considerari: vel ut habet respectum ad operationem *intellectualem* seu voluntariam; et tunc cum ipso respectu ipsa substantia animae est potentia intellectiva, modo supra dicto. Accipiendo animam secundum hanc considerationem, scilicet, ut eius potentia, non est *per se*, nec in toto corpore, nec in aliqua parte; est tamen *per accidens*, scilicet per substantiam, cum qua realiter idem est in toto, et in qualibet eius parte, secundum quod expositum est in praecedenti *quaestione* de modo essendi potentiae intellectivae in corpore, ut patet ibi. Ergo eadem res simul est corpori unita, et non unita, quia cum potentia realiter sit idem quod substantia animae, si ut anima quandiu est in corpore est ei unita, sic potentia realiter, ut est res absoluta, (quia sicut est illud, quod anima) semper est corpori unita; sed secundum quod respicit rationem respectus, seu potentiae intel-

lectivae, ratione illius potentiae seu respectus non est unita corpori.

Si autem consideretur ut unitur corpori tanquam motor, ut est scilicet in corpore *ad operandum*, sic sortitur, ut expositum est, rationem *sensitivae*; et tunc si potentiae considerantur ut sunt *res absoluta*, sic omnes in toto corpore sunt, et in qualibet eius parte.

Si autem considerentur sub ratione *talis* potentiae vel talis, *auditivae* vel *visivae*, et sic de aliis, cum talis potentia determinetur in anima per dispositiones proprias organorum, modo superius dicto, sicut una dispositio organi non est eadem, nec similis alii, et ubi est unum organum non est aliud, sic dicitur, quod una potentia non est alia inquantum potentia, et ubi est una non est alia, sed quaelibet in proprio organo.

ARTICULUS IV.

AN ANIMA SENSITIVA BRUTORUM TOTA SIT IN QUALIBET PARTE CORPORIS.

(13) 435. — **Sententia negativa.** — De anima sensitiva brutorum, utrum tota sit in qualibet parte, dicunt *aliqui* quod non; *a)* quia est forma extensa per extensionem corporis, et sic est tota in toto, sed non tota in qualibet parte. Et quia, ut dicunt, quamvis sit forma extensa, est nobilior inter formas extensas, habens quamdam totalitatem per accidens, sicut totum corpus per se, propter quam totalitatem sibi corpus totum ut materiam adaequatam determinat, ideo propter extensionem operationem suam communicat cuilibet parti, nam quaelibet pars sentit: sed propter totalitatem propriae materiae, esse quod dat *soli toti* communicat, quia totum compositum est animal, et non aliqua pars ut est in toto. — Et sic respondent ad divisionem animalis annulosi, quod vere sunt ibi duae animae, quae factae sunt duae, non a generatione, nec a cratione, nec ab animae multiplicatione, sed per *divisionem* et a solvente prohibens, sicut dividens continuum et solvens unitatem est causa multiplicationis. — Quod autem aliqua animalia dividantur, dicunt, non esse

causam quod in aliquibus dividatur anima, in aliquibus non dividatur, sed quia diversae sensitivae diversas habent dispositiones, quibus salvantur in materia. Animalia igitur perfecta, ut equus et similia, indigent aliquibus dispositionibus, quae non sunt in qualibet parte; ideo anima, etsi sit divisa, statim perit in illis partibus, quae dispositionem illam non habent; animalia autem annulosa sunt valde imperfecta, quod ostendit uniformitas materiae, et defectus organorum, et in partibus divisis anima aliquo tempore remanet, et sensum retinet, et modica dispositione in sua materia indiget, quae in partibus divisis manet. Sed quia illae dispositiones imperfectae non sunt sicut erant in toto, nec partes habent illa imperfecta organa quae habebat totum, ideo non diu vivunt, quia illae dispositiones corrumpi incipiunt in partibus divisis.

(14) *b)* Hoc dicunt sensisse Augustinum, qui in libro *De Quantitate Animae, cap. 32,* loquens de partibus vermiculi multipedis, quae divisae vivunt, et inquirens utrum anima talium animalium dividi possit, in fine concludit sic: *Animus* (inquit) *ad haec intuenda et perspicienda percolendus est, ut possit intelligere liquidissime, utrum quod a quibusdam doctissimis viris dicitur, ita se habeat, animam nullo modo per seipsam, sed tamen per corpus posse partiri.* — Certum est autem, quod per corpus ad divisionem corporis non dividitur, nisi per corpus extendatur, et in corpore.

c) Haec, ut dicunt, est sententia Avicennae, *VI Naturalium, part 1, cap. 2,* ubi loquens de annulosis, *Anima* (inquit) *istius unius animalis una est in effectu, sed multiplex in potentia.* Et subdit: *Instrumentum conservandi in istis diffusum est per corpus, ideo manent animae.*

(15) *d)* Huius opinionis dicunt fuisse Aristotelem. Unde in *I. de Anima in fine, tex. 93,* ponens similitudinem inter vegetativa et animalia annulosa, dicit sic: *Videntur* (inquit) *et plantae divisae vivere: et quaedam animalium insectorum tanquam eamdem habentia animam specie, etsi non numero; unaquaeque igitur perfectum sensitivum habet, ac movetur secundum locum in quoddam tempus: si autem non permanent, nullum inconveniens est, instrumenta enim non habent quibus salvent naturam.* — Sequi-

tur: *Et eiusdem speciei sunt ad invicem et toti, sicut quae non separatae sunt.* Et subdit ad propositum: *Tota anima tanquam indivisibili existente.* — Hoc idem habet *II de Anima, in fine 2 cap. text.* 20, ubi expressius dicit, quod ita est in his animalibus sicut in plantis. *Sicut* (inquit) *in plantis quaedam divisa videntur vivere separata ad invicem, tanquam existente in his anima, actu quidem una in unaquaque planta, potentia autem pluribus, sic videmus in contrarium alteras divisas animas animae accidere, ut in entomis decisis; etenim sensum utraque partium habet, et motum secundum locum: si autem sensum, et phantasiam et appetitum.*

Et nota, quod non potest esse sensitivum sine appetitu, et minus intellectus potest esse sine appetitu, ut dicebam in *quaestione* praecedenti, in solutione unius argumenti.

Si autem unus vel alius ponat sensitivum *indivisibile*, dicunt quod intelligitur solum de *humano*, quod fundatur in materia spirituali. — Addunt tamen ad hoc quamdam iam tactam rationem: cum enim forma perficiat materiam, ut est ei praesens per substantiam, sola illa forma quae consummato modo perficit et terminat, qualis est anima rationalis et sensitiva, quae est idem cum ipsa, sola illa consummato et impletissimo modo se facit praesentem suae materiae: perfectissimus autem modus est, quod tota sit in toto, et tota in qualibet parte; ergo nulla sensitiva brutorum hoc habebit.

(16) 436. — Referuntur aliae quatuor sententiae. — *a) Alii* dicunt, quod anima sensitiva brutorum est *indivisibilis* et *per se* et *per accidens*, et *tota est in toto, et tota in qualibet parte. a)* Et dicunt hoc Augustinum sensisse. Unde dicit *contra epistolam Fundamenti: Animae*, inquit, *natura etsi, etc. quaere eam supra* [n. 431 *c)*]. *Ratio* autem horum est, quia dicunt, quod Deus seminaria non solum ratione formarum extensarum, sed etiam spiritualium et individualium per omnem modum indidit materiae, ex quo fit anima sensibilis omnino indivisibilis. Et hoc dicit Augustinus in lib. *De Mirabilibus sacrae Scripturae*, cap. 29. *Vitam* (inquit) *sensibilem terram habere indubitanter dignoscitur, per quam in se crescentia arborum et olerum fruteta moveri videntur.*

Per hunc autem modum in animali annuloso seu insecto et eius partibus multae sunt animae.

b) Alii dicunt, quod quia materia in qualibet parte est summe disposita ad talem formam propter conformitatem cum toto, sicut Deus corpori disposito in ultimo instanti dispositionis infundit animam, sic sol et alia corpora caelestia non sinunt materiam aliquam summe dispositam, quin statim in eodem instanti educant formam naturalem de potentia materiae. Nec est inconveniens ipsam educere in instanti, quia quaelibet pars materiae est in ultima dispositione ad talem formam, si ab alia parte dividatur.

c) Alii dicunt, quod sicut unus punctus fit duo puncta, ut patet in divisione lineae, ubi punctus continuans per divisionem fit duo, ita in proposito.

d) Alii dicunt, quod non est anima, sed effectus derelictus ab anima, sicut in lapide dum proiicitur: durat autem in illis animalibus propter viscositatem et quamdam imperfectionem, quae sufficit ad motum imperfectum.

Ista, quantum modicum capio, habent de probabilitate, et forte quod unum indivisibile fiat duo, quocumque modo, implicat contradictionem. Teneatis quod vultis: *primus* modus (1) videtur mihi ad praesens probabilior.

QUAESTIO XIII.

Supposito quod anima intellectiva inquantum intellectiva sit forma corporis, quaeritur utrum intellectus coniunctus intelligat singulare? (2)

(1) 437. — Divisio Quaestionis. — Respondeo: circa hanc *quaestionem* tria ostendo: *primum* est quomodo se habeat cognitio sensitiva ad intellectivam: *secundum* quomodo intellectus animae corpori unito singulare cognoscat: *tertium* est, quomodo ipsum apprehendat, utrum *directe*, vel per *reflexionem*.

(1) Cf. Doctor, *De Anima*, q. 12, q. 16 seqq. — *QQ. Metaph.* lib. I. q. 10. — lib. II. q. 1-3. — lib. VII. qq. 14, 15. — *Oxon.* II. d. 3. q. 11. — d. 9. q. 2. — III. d. 14. q. 3. — *Quodlib.* q. 13.

(2) Sc. quod anima brutorum sit divisibilis.

ARTICULUS I.

QUOMODO SE HABEAT COGNITIO SENSITIVA AD INTELLECTIVAM.

438. — **Articuli divisio.** — Circa *primum* est ostendendum, quod in homine est alia cognitio a sensitiva: *secundo*, quod in homine est omnis cognitio ab intellectiva: *tertio*, quod in homine est omnis cognitio sensitiva: *quarto*, quod istae duae cognitiones, sensitiva et intellectiva, sint in homine naturaliter ordinatae, ac per hoc secundum prius et posterius, secundum superius et inferius: *quinto*, quod inter cognitiones sensitivas illa est ultima et infima, per quam apprehenditur et cognoscitur actualis existentia rei corporalis sensibilis: *sexto*, quod talis cognitio, quae experitur actualem existentiam rei, est in homine: *septimo*, quod huiusmodi cognitio non est scientialis: *octavo*, quod huiusmodi cognitio experimentaria actualis existentiae rei est principium et fundamentum et seminarium omnis scientialis cognitionis: *nono*, quod in omni creatura habente scientialem cognitionem oportet ponere huiusmodi vim seminariam, utpote in homine et Angelis, vel saltem vim aliquam proportionem sui habentem, qualem oportet ponere in Angelis. Et in his *novem* primus articulus apparebit.

(2) 439. — **Ostenditur, in homine dari aliam cognitionem a sensitiva.** — *Primum* scilicet quod *in homine sit alia cognitio*, satis patet: *a)* primo, quia ostensum est in alia *quaestione* (1) quod appetitus humanus non quietatur, nisi per adeptionem boni infiniti. Cum autem bonum infinitum sit finis altissimus, ut ibi dictum est, non potest ipsum consequi nisi per altissimum actum: altissimus actus est altissimae potentiae: talis est potentia libera, quae est ratio: sed nihil possumus velle, ut ibi dictum est, nisi cognitum: non potest autem cognosci sensu, cum sit substantia spiritualis; ergo intellectu.

b) Item, potentia consequitur substantiam, quantum ad gradum nobilitatis et actualitatis, ut patet in omni gradu entium: sed homo est nobilius ens omni substantia pure sensibili, quia est prius earum; ergo habet nobiliorem potentiam,

---

(1) q. 4. n. 119.

quam sit sensitiva; sed intellectiva immediate fundatur supra sensitivam; ergo habet intellectivam.

c) Item, intellectiva anima, inquantum intellectiva, est forma hominis, ut patet in *quaestione* de hoc disputata (1): omnis autem forma communicat actum suum materiae, vel saltem composito, ut ibi fuit ostensum; ergo necessario quod est actus intellectivae toti coniuncto communicatur.

d) Item, homo cum sit fibula omnium naturalium, coniungit superiora inferioribus, et per haec medium est inter substantias pure naturales et pure spirituales, continens in unitate essentiae corpus perfectum naturaliter, et animam supernaturaliter; et sic, secundum Dionysium, coniungit infima supremorum supremis infimorum: sed ultima notitia eorum quae producuntur a natura est sensitiva cognitio, supremorum est intellectiva; ergo istae duae sunt in homine.

(3) **440. — Ostenditur, in homine dari aliam cognitionem ab intellectiva.** — *Secundum*, scilicet, quod *in homine sit alia cognitio ab intellectiva*, patet *a)* ex ratione statim immediate praefata, quia de utraque cognitione concludit.

b) Item, in rebus ordinatis universaliter secundum claudit primum, seu ultimum primum, sicut posterius prius, ut animal substantiam et corpus: sed homo est ultimum omnium rerum naturalium, cum sit finis omnium rerum naturalium, *II Physicor. text. comm. 24;* cognitio ergo sensitiva, cum sit de numero primorum et imperfectorum, erit in homine.

c) Item, homo, inquantum homo, cadit in aliud genus a substantiis spiritualibus pure; sicut ergo per suam formam, qua pertinet ad genus spiritualium, participat intellectivam, ita per hoc quod cadit ab illis, necessario participat inferius genus cognitionis: hoc autem est sensitiva cognitio.

d) Item, superius praedicatur de inferiori necessario, et est de eius essentia; ergo animal de homine: sed sensus facit animal, *II de Anima, text. 16;* ergo necessario homo est sensibilis.

(4) **441. — Ostenditur, in homine dari omnem cognitionem sensitivam.** — Circa *tertium*, scilicet quod *in homine sit omne genus cognitionis sensitivae.* Hoc autem, quod habeat omnes

---

(1) q. 9.

sensus, tam *inferiores* quam *superiores*, patet: *a)* Primo, quia in omni operatione anima intenta intendit de imperfectiori ad perfectum procedere per se, (quod dico propter corruptionem, quam per se non intendit): sed homo est perfectissimum super omnia alia naturalia, quia finis eorum, et continet animal; ergo est perfectissimum animal: sed, ut dicitur *III. de Anima text. comm. 59 et seq.*, perfectum animal continet omnes sensus; ergo, etc.

b) Item, posterius praesupponit suum prius, et illud adhuc suum prius, et sic usque ad ultimum, ut patet in numeris et in linea praedicamentali: sed cognitio sensitiva est in homine suprema respectu illius cognitionis, quae in processu totius naturae est posterior et ultima; cuius ratio est, quia in homine coniunguntur infima supremis, suprema infimis; ergo illa est suprema cognitio, quae in homine praesupponit aliam inferiorem, et illa aliam usque ad infimum; ergo in homine est omne genus cognitionis sensitivae.

c) Item, tota linea cognitionis in sensu inchoatur, et in intellectu terminatur; nec potest dici quod non sit una linea, quia vis cognitiva et ipsum cognitum correlative dicuntur: nunc autem, eadem res secundum diversam cognitionem est sensibilis et intelligibilis, sicut idem est Socrates et homo. Et hoc arguo: ubi est terminus, ibi est id cuius est terminus, ut ubi punctum, ibi linea: sed in homine est terminus lineae cognitionis, scilicet intellectus; ergo tota linea; ergo sensitiva. Atque ita Aristoteles *III. de Anima, text. 59. et deinceps*, probat quod animal perfectum habet omnes sensus, sumens rationem *ex esse* et *bene esse*, ut patet ibi. — Videtur mihi, quod rationes suae sint *a posteriori*, quare omitto eas.

(5) **442. — Ostenditur in homine cognitiones sensitivam et intellectivam esse naturaliter ordinatas.** — *Quartum*, scilicet quod *hae cognitiones habeant ordinem naturalem in homine*, ita quod intellectiva posterior est sensitiva, patet primo sic: *a)* Istae cognitiones de sua ratione sunt fundatae super unum, quod consequitur hominem inquantum homo, quod est verius ens unum, quam aliquod compositum in natura, ut patuit in quadam *quaestione supra* (1): consequuntur autem hae co-

(1) q. 9. n. 344 seqq.

gnitiones, ut patet ex dictis, secundum quod est medium coniungens inferiora cum superioribus; habent ergo cognitiones hae ortum ab uno, inquantum unum. Sed omnis multitudo fundata in uno, inquantum unum, habet ordinem secundum rationem prioris et posterioris inter se. Unde quamvis inter Personas divinas non sit prius et posterius, quia tamen in una substantia uniuntur, et ab alio procedunt Filius et Spiritus Sanctus, necessario in eis ordo secundum aliquem modum invenitur. Ita est in ramis, qui ab una virtute oriuntur; ita est in flore et fructu; et breviter, quanto illud in quo fundatur multitudo est magis unum, tanto inter illa verior et firmior ordo invenitur. Si igitur in homine, inquantum homo, ut ostensum est, [n. 441. seqq.] est multiplex cognitio, sensitiva scilicet et intellectiva, in homine sunt duae naturae, scilicet corporalis, et spiritualis, ad quam corporalis sive corpus ordinatur, sicut imperfectum ad perfectum; ergo pari ratione, cum sint duae cognitiones in eo, una scilicet sensitiva, quae est imperfecta et tenens se ex parte corporis, ordinabitur ad eam quae se tenet ex parte animae, tanquam ad perfectum.

b) Item, quanto effectus est perfectior, tanto natura circa ipsum est diligentior: sed natura in omnibus effectibus procedit ordinate, ut patet in situatione membrorum in corpore, et ramorum in arbore: nunc autem ita est, quod homo est perfectissimus effectus naturae; ergo, etc.

c) Item, sicut se habet cognitio imperfecta et confusa sensitiva respectu determinatae et distinctae, sic tota intellectiva respectu intellectivae; sicut enim homo proficit a prima ad secundam, sic, ut per experientiam patet, a secunda ad tertiam proficit: sed inter primam et secundam est naturalis ordo, quia pueri primo vocant omnes homines patres, et processu temporis distinguunt: hoc patet etiam respectu loci, dum aliquem video confuse a longe, et distincte de prope; ergo similiter naturali ordine procedimus a sensitiva ad intellectivam.

d) Hoc etiam patet per Aristotelem *II. Posteriorum. text. comm. 104. Ex pluribus sensibus fit una memoria; ex pluribus memoriis unum experimentum; ex pluribus experimentis unum universale, quod est principium artis et scientiae.*

(6) 443. — **Ostenditur qualis sit infima cognitio sensitiva.** — Circa *quintum*, quod inter potentias et cognitiones sensitivas *illa est ultima et infima in deorsum, secundum quam et per quam solum cognoscitur existentia actualis rei sensibilis.* — *a)* Arguitur primo sic: Sensibile, inquantum sensibile, actu existens, est ultimum omnium entium naturalium, quia ultra rationem sensibilis nullam rem aut intentionem addit seu componit natura; ergo si actualis existentia rei est nullius aut minoris abstractionis inter omnia entia naturalia, sequitur quod potentia quae tale *esse* apprehendit, et nullum aliud, vel rem secundum alium modum, erit inter omnes potentias cognoscitivas infima, et minoris abstractionis: talis est sensus particularis; ergo etc.

b) Item, potentia quanto superior, tanto paucioribus indiget, et minus composita est, et magis abstracta; ergo cum opposita istorum sint in potentia sensus particularis, indiget enim organo actuali, praesentia obiecti, certa distantia, et certa excellentia et dispositione, et determinatione medii, et sic est compositior, et quasi nihil abstracta, erit necessario infimior omnibus; sensus enim communis, nec phantasia, ut patet, non tot indigent.

c) Item, illa cognitio est omnium infima, respectu cuius fiunt omnes abstractiones, et ipsa a nullo abstrahit: sed omnis abstractio fit ab actuali existentia et tale esse a nullo abstrahit, nec re, nec intentione, cum de se dicat omnem signationem et determinationem ultimatam, tam secundum rem quam secundum intellectum; ergo sensitiva particularis, quae de se habet aspectum ad tale, et non aliud, erit cognitio infima.

(7) 444. — **Ostenditur, in homine dari talem infimam cognitionem.** — Circa *sextum*, quod talis cognitio infima sit in homine, quamvis satis sit probatum supra [n. 440], patet nihilominus sic: *a)* Primo, quia finis suo aspectu claudit omnia quae sunt ad illum finem; ergo cum homo sit finis omnium, suo aspectu claudit omnia; ergo cum in homine, inquantum unitur supremis substantiis, sit suprema virtus, vel potentia supremi cognoscibilis, qui est Deus, inquantum unitur infimis, erit in eo infima cognitio respectu infimi cognoscibilis, quale est existentia actualis rei.

b) Item, secundum Aristotelem, *II. de part. animal, cap. 8*, sensus tactus est fundamentum omnium aliorum sensuum, et omnes ipsum praesupponunt: sed in homine est supremus sensus, aliter in homine non unirentur infima supremorum supremis infimorum; ergo necesse est in eo sensus tactus.

c) Item, homo ordinatur ad finem suum per bonum usum creaturarum, et deordinatur per abusum earum: sed omnes creaturae factae sunt propter hominem; ergo omnibus potest uti, vel abuti: hoc autem non faceret, si esse actuale non cognosceret; ergo habet vim cognoscitivam respectu eius.

(s) **445. — Ostenditur, huiusmodi cognitionem non esse scientialem.** — *Septimo*, scilicet quod *haec cognitio infima sensitiva particularis non est scientialis*, patet primo sic: *a)* Scientia post sui acceptionem permanet, quia est eorum quae semper sunt, *I. Poster. text. comm.* 7 (1): sed cognitio sensitiva particularis de existentia actuali rerum de ratione sua non permanet; si enim nunc video lapidem, si claudam oculum, vel lapis removeatur, non manet apud me visio lapidis; Aristoteles enim dicit *VI. Ethicorum, cap. 3*, quod particularia contingentia si extra speculari fiant, iam non scimus, utrum sint, an non sint: talis etiam cognitio est de actuali existentia rei, quae de ratione sua non manet, cum super tale esse cadat per se generatio et corruptio; ergo non est scientialis.

b) Item, scire est veritatem rei apprehendere; quam sensus non apprehendit, sed solum apprehendit ratio quod est verum; alioquin * sensus * posset apprehendere omnem veritatem, et tunc apprehenderet universalem, sicut potest apprehendere esse sensibile, quia apprehendit sensibile inquantum sensibile.

c) Item, in omni processu, in quo proceditur de imperfecto ad perfectum, primum de ratione sua privatur omni actualitate eorum quae ab ipso procedunt, sicut patet in cera respectu figurarum, in materia respectu formae: ergo cum sensitiva particularis sit infima in toto processu cognitionis et fundamentum, nullam actualitatem sequentium cognitionum habebit; ergo non erit scientifica.

---

(1) Cfr. *Doctor. Report.* Prol. q. 1. art. 1. — *Poster.* I. Prol. n. 1-4. — *Prior.* I. q. 1. n. 7.

(9) **446. — Ostenditur, huiusmodi cognitionem esse principium omnis scientialis cognitionis.** — *Octavum*, scilicet quod *huiusmodi cognitio infima particularis sensitiva sit scientiarum omnis cognitionis origo*, et *principium scientiae et scientificae cognitionis*, patet sic: *a)* esse actualis existentiae taliter requiritur, quod sine eo non contingit scire; et loquor de ente actualiter existente, tale enim est verum solum ens; ergo impossibile est, quod alias linea naturalis habeat scientiam, nisi cognoscat huiusmodi esse: sed huiusmodi esse saltem originaliter et primordialiter non attingitur, nisi sensu particulari; ergo fundamentum omnis scientiae humanitus acquisitae est particularis sensitiva.

Sed contra praedicta instatur, quod de non ente, ut de eclipsi lunae, est scientia, et de rosa, et similibus. — *Respondeo;* non valet, quia loquimur hic de scientia, quantum ad suam primam generationem: numquam autem de non ente, quod nullo modo fuit sub sensu particulari, est scientia. Quod patet per Aristotelem dicentem *I. Poster. text. 134.* quod *deficiente sensu, deficit scientia quae est secundum illum sensum*. Unde coecus a nativitate non potest habere scientiam de coloribus, *II. Physicor. text. comm. 6.* Verum est ergo, quod sensitiva particularis est fundamentum omnis scientiae.

b) Item, si quod non est actu nec fuit posset humana inquisitione investigari, tunc omnia futura possent cognosci, quia inquantum non sunt, unum non habet plus de ratione cognoscibilis quam aliud.

c) Item, ostensum est supra [n. 442], quod inter has cognitiones est verus ordo: sed cognitio intellectiva non praecedit sensitivam; sed sensitiva communior est, cum sit in brutis, et ideo prior: tum quia intellectiva certior est, actualior, perfectior, tale autem est naturaliter posterius: sed in talibus imperfectum est radix, origo et seminarium respectu perfecti, ut patet in semine respectu membrorum corporis; igitur sic erit sensitiva respectu omnis cognitionis.

(10) **447. — Ostenditur, huiusmodi vim seminariam ponendam esse in omni creatura habente scientiam** (1). — *Nonum*, scilicet quod

---

(1) Ex contextu satis patet, Doctorem in sequentibus aliorum referre sententiam; propriam vero de vi cognoscitiva Angelorum late exponit in

in omni natura habente intellectualem cognitionem sit huiusmodi seminarium seu virtus infima, quae est experimentativa, et primo cognoscitiva esse actualis, vel aliqua vis ei proportionata, patet, *a)* quia, ut iam dicetur, intellectus humanus et angelicus tale esse cognoscit: sed hoc non facit humanus nisi primo sensu particulari, nec angelicus nisi praevia aliqua vi huic proportionata. Ostensum est autem, [n. 446] quod expressio huius esse actualis est origo et fundamentum omnis scientiae, quod etiam verum est in Angelis et eadem ratione, quia possent aliter habere scientiam naturaliter de omni futuro scibili a Deo, sicut dicebatur de homine, et etiam de omni praeterito: non enim loquimur hic de cognitione in Verbo, nec de cognitione Prophetarum, sed de cognitione acquisita modo naturali.

Si forte dicas, quod per causas possunt multa futura cognoscere, quorum tamen actualem existentiam non norunt: *dico* quod habent notitiam de actuali existentia solum ut est in hac causa *actualiter existente*; et ita illa cognitio adhuc fundatur super aliquam existentiam actualem rei. Verum est, quod nulla creatura possit habere scientiam alicuius rei, nisi eius actualem existentiam aliquo modo noverit: ergo sicut in homine de ratione sua, qua cadit a nobilitate Angeli, virtus primo attingens illud actuale esse est vis sensitiva, sic oportet quod in Angelo et in anima separata sit aliqua vis, per quam cognoscatur et apprehendatur primo actualis existentia rei. Non tamen est sensitiva, nec corpori alligata, nec sic obtusa, vel brevis aspectu, ut sensitiva, sed est infima, et quodam modo alia ab intellectiva *scientifica*, quae inquantum talis idem est scientiae fundamentum, ut quae est proportio substantiae hominis ad substantiam Angeli, et intellectus discursivi in homine ad intellectum Angeli et eius substantiam, eadem sit proportio sensitivae particularis in homine ad infimam intellectivam Angeli, qua experitur primo existentiam actualem rei; et est illa in Angelo radix et origo omnis cognitionis scientialis, sicut sensitiva in homine.

Oxon. II. d. 3. qq. 10 et 11. — d. 7. n 7. — d. 5. q. 2. n. 17: de vi autem motiva *Oxon.* II. d. 2. q. 10. — d. 8. — d. 11; de cruciatu ignis in IV. d. 44. q. 2. — Cf. *Report.* iisdem in locis, et *QQ. Metaph.* l. XII. q. 26.

(11) *b)* Item, si Angelus non habet vim infimam experimentativam primo actualis existentiae rei, aut nullo modo cognoscit tale existere actuale; quod omnino falsum est, quia tunc nihil potest operari, nec nos custodire, nec Dei iussa implere, et esset imperfectior homine, qui vim talem habet; aut per intellectum attingit huiusmodi existentiam actualem *per se* et *immediate* (quod quamvis teneatur communiter, et forte non sit verum, nec rationale), quia non ponimus Angelos habere concreatam omnem scientiam, quam possunt acquirere lumine naturali, et ita fit in eis acquisitio scientiae: in talibus autem necessarius est processus de imperfecto ad perfectum, et ideo sicut in homine isti duo modi sunt distincti, ita oportet in Angelis, quod illa vis qua primo et immediate attingunt *esse* actuale rei sit distincta secundum rationem potentiae ab illa qua apprehendunt quidditatem.

c) Item, Deus unico intellectu attingit omne intelligibile sub omni modo sub quo est intelligibile: homo autem esse actuale rei per potentiam sensitivam multiplicatam in quinque sensus (1); ergo Angelus, Deo inferior, homine superior, attinget omnem quidditatem intellectu superiori, esse vero actuale non vi sensitiva, nec pluribus viribus, ut homo, sed aliqua inferiori suo intellectu superiori.

(12) *d) Dicunt ergo isti*, quod haec vis in Angelo est principium et fundamentum et origo omnis cognitionis scientialis, sicut dictum est de sensitiva particulari in homine; et sicut intellectus humanus, qui sensibus percipiendo componit et dividit, secundum artem Aristotelis in lib. *II. Posteriorum*, *text. 35.*, donec habeat *quod quid est*, distinguendo et formando habitum scientiae, sicut natura digerendo et alterando semen, format effectum suum, sic intellectus Angeli illud quod praeacceptum est a vi sua infima explicat, explicando in se format habitum scientiae, multo clarius, altius, certius, acutius quam intellectus humanus, secundum proportionem substantiae ad substantiam.

Nec habent isti pro inconvenienti angelicum intellectum esse aliquo modo collativum.

---

(1) Cf. *De Anima* q. 6.

e) Adducunt etiam isti, quod Angelus per hanc vim infimam applicat se ad corpora, et non per intellectum et voluntatem; non enim intelligendo et volendo possunt movere corpus, propter quod oportet dare vim infimam in eis.

f) Dicunt etiam quod daemones et anima separata per illam vim experiuntur ardorem ignis.

g) Si quaeritur ab eis, quo nomine vocatur ista vis in Angelo? Dicunt quod sicut in homine appellatur *sensus*, et non intellectus, sic in Angelo non vocatur intellectus, neque voluntas, sed potest dici vis *cognoscitiva particularis*, vel *motiva* corporis. Propter tamen substantiam in qua fundatur, potest *aliquo modo* dici *intellectiva;* non autem sic sensitiva hominis, quamvis fundetur in essentia seu substantia intellectiva, quae indiget organo sensibili corporali; et eodem modo secundum modum suum esse dicunt in anima separata.

h) Utrum autem hoc quod dictum est de vi *infima* in Angelo sit verum, non assero, nec video necessitatem ponendo talem vim in cognoscendo, quamvis ad movenda corpora Doctores eam ponant multi, eo quod intelligendo et volendo non possunt habere rationem motoris.

Sed ad propositum saltem est verum, quod sensitiva particularis in homine est origo et radix omnis scientialis.

ARTICULUS II.

INTELLECTUS CORPORI CONIUNCTUS INTELLIGIT SINGULARE (1).

([13]) **448. — Praemittenda. —** Circa *secundum* principale, quod scilicet *intellectus coniunctus corpori intelligat singulare*, primo est sciendum, *a)* quod *singulare* duobus modis accipitur: *primo modo*, ut dicit *actualem rei existentiam*, ad quam sequitur, et non secundum quod singulare dicit terminum operationis: *alio modo* secundum quod singulare dicit *gradum distinctum* naturalem unius individui a gradu na-

---

(1) Cf. Doctor *De Anima,* q. 22. — *QQ. Metaph.* l. VII. q. 15. ubi ex professo. — *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 22. — II. d. 3. q. 6. n. 17. — q. 8. n. 15. — d. 9. q. 2. n. 10 seqq., et alibi passim.

turae alterius individui *eiusdem speciei*, eo quod, sicut alias fuit ostensum, numquam natura generat duo individua eiusdem speciei secundum eumdem modum et gradum participantia illam speciem, sicut nec duo species unquam aequaliter participant naturam generis.

b) Si enim individuum accipiatur *primo modo*, dico, quod cognoscitur a sensu particulari, et sensus suam actualitatem experitur. Cognoscitur etiam ab intellectu; sed tamen intellectus suam actualitatem existentiae non experitur: haec enim duo multum differunt, ut patebit *infra* [Art. III]. Si autem accipiatur *secundo modo*, dico, quod sensus ipsum non cognoscit, nec apprehendit. Si enim proponas duo obiecta aeque calida, vel duo gustabilia multum suavia, sensus eorum differentiam non apprehendit, imo iudicabit ea aequaliter participare naturam illam, eo quod non apprendit nisi *differentias magnas* et notabiles. Intellectus autem quasi syllogizando concludit, quod natura se explicat in agendo, quod omnia individua naturaliter producta individuo modo et singulari participant naturam speciei, sicut etiam duo poma in una arbore numquam habent eumdem aspectum ad coelum.

c) Hoc supposito, dico ad propositum, quod cum, ut ostensum est in quadam *quaestione* de *potentiis animae* (1), tota anima audiat et videat, et sic de aliis potentiis animae; intellectus non per oculum, nec per extra oculum, sed *in oculo* intelligit hoc album, et hanc visionem albi; et *in aure*, non per aurem intelligit hunc sonum, et cognoscit hanc sensibilem apprehensionem soni, et sic de aliis sensibus,

(14) 449. — **Articuli divisio.** — Sunt ergo *duo* hic inquirenda: *Primum* est, quod *intellectus* sensuum particularium *apprehendit ipsa particularia*, quae sunt secundum actualem existentiam in re extra; et hoc dico, quod intellectus terminat suam operationem in organis ipsis. *Secundum* ostendendum, quod quamvis intellectus coniunctus non intelligat, nec cognoscat, quantum ad primam apprehensionem et primam cognitionem, ipsa singularia et actualiter existentia, nisi in organis sensuum, nihilominus illa actio intellectus, quae non est nec esse potest nisi in organis sensuum quantum ad cer-

(1) q. 11.

titudinem actualis existentiae rei particularis sensibilis, nihilominus, dico, *illa intellectualis actio non est ab organis*.

§ 1. *Intellectus in organis sensuum particularium apprehendit particularia existentia.*

(1) 450. — Divisio. — Circa PRIMUM *quatuor* sunt videnda: *primum* est, quod potentia intellectiva est praesens organis omnium sensuum: *secundum*, quod non solum per influentiam praesens, sicut sol his inferioribus, sed *secundum substantiam*, sicut anima corpori: *tertium*, quod intellectus naturali ordine non solum per influentiam, potentiam et substantiam est praesens omnibus sensibus et eorum organis, sed etiam in ratione *perficientis in ordine cognitivi*: *quartum*, quod licet potentia intellectiva sit universalis de se, tamen ut est *cognoscens in organis* huiusmodi actualem existentiam rei est contracta et determinata in uno numero organo cum actione.

451. — Ostenditur, potentiam intellectivam esse praesentem organis omnium sensuum. — *Primo* igitur ostendo, quod *intellectiva sit praesens omnibus sensibus* et eorum apprehensionibus in homine. — Et *suppono*, quod hae duae cognitiones habeant *firmissimum* ordinem in ordine, quod probatum est *supra* [n. 442]: imo tantus est ordo, quod maior excogitari non potest, quia quanto fundamentum ordinis est firmius, tanto ordo est firmior et certior: sed fundamentum potentiarum animae est substantia incorruptibilis ipsius animae; ergo, etc. — Est etiam iste ordo *completissimus*, quia nulla vis cognoscitiva inferior potest cognoscere ipsam sensitiva particulari, quae ostensa est in homine; nec est alia superior intellectiva, de qua etiam ostensum est, in homine.

Tunc ad propositum sic: a) In omnibus ordinatis ad invicem virtus supremi attingit vel attingere potest omnes aspectus inferiorum, secundum Arist. *VII. Physic.*, * text. *Com.* 3 * 1 virtus primi Motoris est cum virtutibus omnium inferiorum moventium: sed intellectus est suprema vis cognoscitiva in homine; ergo attinget omnes vires cognoscitivas hominis.

---

(1) Cf. expos. Doctor.

b) Item, quamvis, ut iam dicetur, intellectus intelligat singulare, et cognoscat, tamen *proprium* obiectum eius, ratione cuius a sensu distinguitur, est universale; sed sicut se habet obiectum ad obiectum, sic et potentia ad potentiam: ratio autem entis, quod est obiectum intellectus (1), attingit et intimat se calido, et sic de aliis sensibilibus; ergo potentia intellectiva attingit et intimat se potentiis.

c) Item, homo inquantum homo est compositus ex *tali* anima et *tali* corpore; qualis ergo est proportio substantiae animae ad partes corporis, talis est potentiae intellectivae, quae consequitur animam, ad potentias sensitivas, quae consequuntur corpus: sed anima secundum sui substantiam tota est praesens omnibus partibus corporis; ergo, etc.

(16) 452. — **Ostenditur, potentiam intellectivam esse praesentem sensitivis per substantiam.** — Circa *secundum*, quod scilicet *potentia intellectiva est praesens sensitivis*, non solum per influentiam, sicut sol, sed etiam *per substantiam*, ita quod quanto maior est unio in homine quam in toto universo, tanto maior est praesentialitas virium superiorum ad inferiores, quam causarum universalium ad particulares, utpote solis ad has virtutes particulares natura in universo, ostendo *a)* primo sic: Distantia causae universalis ad causam particularem, utpote solis ad plantam, est distantia secundum *situm*, et etiam distantia duorum sensuum inter se est secundum situm ex parte organorum: sed potentia intellectiva, ut patuit in quadam *quaestione* (2), est idem quod substantia animae: substantia autem animae *tota* praesens est *cuilibet* parti corporis; ergo, etc.

b) Item, ostensum est in *quaestione* de *potentiis animae* (3), quod potentia intellectiva situm non habet in corpore, quia nullo organo utitur, sed est in *omni* parte corporis, ut ibi ostensum fuit, quia illud in quo est, scilicet substantia animae, est in toto corpore; ergo, etc.

---

(1) *Ens* esse obiectum adaequatum intellectus nostri, pluribi docet Doctor, maxime *De anima*, q. 21. — *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 6. — II. d. 3. q. 11. — IV. d. 49. q. 8.

(2) q. 11. per tot.

(3) Ib.

c) Item, sicut arguebatur in *praecedenti articulo*, sicut se habent rationes obiectorum, sic et rationes potentiae: sed ratio *entis*, quae est obiectum intellectus (imo secundum Avicennam, illud quod primo cernit intellectus, est ens, et ideo habet rationem formalem obiecti), est praesens cuilibet; ergo potentia intellectiva omnibus praesens est potentiis sensibilibus et organis.

(17) 453. — **Ostenditur, potentiam intellectivam esse praesentem sensitivis in ratione perficientis.** — *Tertium* patet, scilicet quod *non solum intellectus sit praesens sensibus, et eorum apprehensioni, secundum influentiam et secundum substantiam, sed in ratione perfectiri sub ratione agnoscentis*, ut ex cognitione actualis existentiae per sensum, et ex cognitione intellectus eiusdem existentiae fiat una perfecta cognitio, sicut ex actione solis et seminis una perfecta actio suo modo, patet, et dico *a)* primo sic: suppono quod in homine sunt plures formae, et quod posterior respicit omnia praecedentia in ratione materiae; non enim anima rationalis est forma materiae primae, sed, ut ostendi in quaestione *utrum intellectiva sit forma corporis humani* (1), secundum omne esse quod praecedit etiam rationem intellectivi seu rationalis, non quidem dando illa esse praecedentia formaliter, sed quod corpus sub illis omnibus est sicut materia animae intellectivae. Sicut ergo esse *humanum* in ratione perficientis est praesens omni alii esse in homine, sic potentia quae consequitur hominem inquantum homo est praesens in ratione perficientis omnibus aliis potentiis, quae consequuntur hominem secundum alios modos essendi; ergo omnibus sensitivis.

(18) *Si dicas:* ergo in ratione perficientis est praesens generativae et motivae secundum locum, et augmentativae: *respondetur*, quod secundum substantiam est praesens omnibus, cum sit idem quod substantia animae: sed cum sit suprema cognoscitiva, praesens est omnibus cognoscitivis potentiis in ratione perficientis, respectu quarum, ut *supra* [n. 442] patuit, ordinem naturalem habet.

b) Item, terminus motus habet aspectum perfectum ad omnes partes illius motus: sed intellectiva terminus est

---

(1) q. 9.

omnis cognitionis et perfectio; ergo potentia cuius actus in isto motu acquiritur habebit respectum sub ratione informantis ad eius potentias apprehensivas, sicut albedo ad omnes gradus dealbationis, per quos acquiritur.

c) Item, forma quanto magis immaterialis, et minus materiae immersa, magis diffundit actum suum, sicut patet per oppositum: sed forma intellectiva est altissima et perfectissima; ergo per potentiam quae consequitur ipsam inquantum talis diffundet se super actus omnium virium inferiorum cognoscitivarum.

Confirmatur autem ratio, quia ut dicitur *II. de Anima*, omnes sensus particulares uniuntur in sensu communi, et organorum in organo sensus communis radicantur, et eorum mutationes apprehendit: sed in linea virium cognoscitivarum sensus non tenet supremum, sed intellectus; ergo multo fortius habebit rationem perficientis, et maiorem perfectibilitatem ad vires alias, quam sensus communis: imo tota ratio praesentialitatis et perfectionis superiorum ad inferiora ibi terminatur.

(19) *Forte instabitur contra omnia praedicta*, quia intellectus non videtur se habere ad sensus sicut causa universalis ad particulares, quia causae particulares sine influxu et aspectu causae universalis non agunt, homo enim generat hominem, et sol; sed sensus aliquis potest apprehendere, intellectu animae non concurrente, ut patet in imaginativa tempore dormitionis, cum intellectus tunc ligatus sit; hoc etiam patet in sensibus et imaginatione phreneticorum. *Respondetur:* quando dicitur, quod intellectus omnibus potentiis cognoscitivis in sua actualitate tanquam causa universalis creata influit, praesens est, cooperatur causis particularibus, non est intelligendum, quin causae particulares sine influxu superioris aliquid operentur, dummodo in sua actualitate conservarentur, et patiens approximatum esset. Unde damnatus est semper hic articulus Parisiis, ubi sic dicitur, quod *stante coelo ignis non posset adurere stupam; error.* Sed verum est, quod actiones agentium particularium non sunt perfectae nec completae, nisi ex influxu superioris et eius praesentia et contactu virtutis, propter quod nec fructus maturarentur, aut corpus humanum organizaretur a virtute particulari, si subtraheretur influentia coelestis.

Sic dico, quod omnes apprehensiones sensitivae, seu sensuum particularium, seu phantasiae, omnes sunt imperfectae in genere cognitionis, seu monstruosae, nisi per intellectum perficiantur. Iudicat enim solem bipedalem visus, quod iudicium falsum est et monstruosum, cui si coniungatur iudicium intellectus, qui dicit ipsum octies maiorem tota terra, erit cognitio perfecta. Et hoc patet in phreneticis, in quibus, quia non coniunguntur actiones sensuum cum actione ipsius intellectus, omnes sunt indebitae, incompletae, nec in debitum finem ordinatae (1). Hoc patet in dormientibus, in quibus ipsa similitudo rei vera res iudicatur. Et hoc est quod dicit Augustinus, *II. de Trinitate cap. II.: Non enim omnino ipsa corpora in anima sunt, cum ea cogitamus, sed eorum similitudines. Itaque cum eas pro illis approbamus, erramus; error namque est alterius pro alio approbatio.*

Videtur etiam intellectus illas perficere, quia cognitionem inchoatam in sensu perducit ad rationem cognitionis scientificae, quae est ultima. Sicut ergo sol perficit actiones virium inferiorum, sic intellectus perficit praesens actiones omnium virium cognoscitivarum, cum in toto minori mundo sit causa universalis in cognoscendo, sicut sol in generando. Sed sicut sol non perficit actiones artificiales, quia non habet ordinem ad causam agentem per artem, sic intellectus, cum sit virtus cognoscitiva, habet solum ordinem naturalem in ratione causae universalis ad virtutes cognoscitivas, non ad naturales, cuiusmodi sunt nutrire, digerere, generare: imo istae vires impediuntur quodammodo in suis operationibus ex vehementia operationis intellectus.

(2°) 454. — **Ostenditur, potentiam intellectivam, de se universalem, contrahi et arctari in sensibus particularibus.** — *Quartum*, scilicet quod quamvis intellectiva sit universalis in cognoscendo, quia ad nullum determinatum cognitionis genus arctatur, in oculo tamen videt sive cognoscit album, et in aure hunc sonum, et sic de aliis sensibus. Unde *a)* sicut virtus solis dum coniungitur agentibus particularibus contrahitur et determinatur, utpote virtute huius arboris vel illius, applicatur actioni particulari, et efficitur una actio numero

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 3. q. 4. n. 11

cum ea, sic virtus intellectiva, quae est universalis in cognoscendo, dum coniungitur et applicatur virtutibus particularibus sensitivis, quod fit dum cognoscit et intelligit actualem existentiam rei sensibilis extrinsece, particularizatur, et determinatur, et contrahitur. Et quanto intellectus est intimior et magis unum cum sensibus, et praesentialior, quia secundum substantiam et virtutem, quam sol, tanto sua operatio magis est contracta et determinata, dum in ipso sensu, seu ipsa sensatione apprehenditur sensibile, quam operatio solis, dum in ipsa arbore unita virtuti huius arboris contrahitur generando talem fructum. Ideo magis est una actio sensus et intellectus dum apprehendunt hoc sensibile, quam solis et huius arboris dum generant hunc fructum, sicut et illae causae, quae sunt sibi invicem magis unitae.

(2) *b)* Ex hoc patet ad istam conclusionem fortior ratio; quia omne quod recipitur in alio recipitur per modum *recipientis*, non recepti: sed impossibile est, quod intellectus intelligat et cognoscat actualitatem alicuius particularis sensibilis extra, nisi sensus particularis actu cognoscat et apprehendat illud extrinsece. Hoc enim patet manifeste per experientiam. Si enim video aliquod album actu, intellectus potest dicere *hoc album actu est;* sed si claudam oculum et desinat visio, nullo modo possum scire utrum illud album actu sit, quia possibile est ipsum esse corruptum vel annihilatum.

Ex quo aperte patet, quod impossibile est, quod intellectus cognoscat esse actuale rei sensibilis extra, nisi dum unitur et coniungitur sensui particulari, sicut nec sol potest generare pomum, nisi dum sua virtus coniungitur virtuti talis arboris.

Ergo si quod recipitur recipitur per modum recipientis, et virtus sensitiva particularis est determinata et particularizata, necesse est, quod actio intellectus contrahatur et determinetur dum cognoscit actualem existentiam rei sensibilis extra.

455. — **Haec contractio est duplex.** — Et intelligo hanc determinationem et contractionem *a)* primo ex parte *organi;* nam intellectus in cognoscendo veritatem vel rationem universalis non cognoscit eam in pede, nec in aure, sed *in se*, et per se, absque determinatione ad aliquod organum; sed

dum intelligit esse *actuale extrinsecum* huius rei sensibilis singulariter contrahitur ad organum: non quod utatur organo sicut virtus visiva, sed non cognoscit ipsum, nisi ut est sub sensu, seu in ipsa sensatione. Unde intellectus cognoscendo hanc particularem visionem huius singularizati albi, ut actu est, cognoscit hoc album singularizatum ut actu est in re extra: nec aliter, nec alibi, quam in ipsa visione vel per ipsam visionem potest intellectus speculando cognoscere, aut scire hanc rem significatam sensibilem actu esse in re extra, ut patet in *ratione praecedenti;* et quia visio est in organo determinato, intellectus sic cognoscens non erit nisi in hoc oculo. Et idem dico respectu omnium aliorum sensuum particularium.

(22) *b)* Est etiam haec determinatio et contractio respectu *operationis*, quia sicut actio solis in generatione fructus per actionem huius arboris contrahitur et efficitur una numero, sic actio intellectus, quamvis sit universalis, ut tamen coniungitur actioni sensus, ut dictum est, in praedicta cognitione contrahitur, et efficitur una numero cum ea, a sensus actione denominata, ut magis dicatur sensatio quam intellectio, quamvis sensatio non sit actus proprius talis actionis compositae, sed potest dici *cognitio particularis:* et tamen est una actio sensus et intellectus in praedicta apprehensione actualitatis existentiae rei, quia actio intellectus circa huiusmodi existentiam rei actualem non potest a sensu particulari separari, sicut nec sol potest generare pomum, nisi ut unitur virtuti huius arboris. Et sicut cessante actione arboris circa fructum, utpote quia est in termino maturationis, de illo fructu potest multa facere virtus solis, ad quae non se extendebat virtus arboris, licet ad gubernationem fructus fuerit necessaria, sic cessante cognitione sensus circa actualitatem existentiae rei superioris signatae, ad quam intellectus non pertingebat, nisi ut coniunctus sensui, potest de illa intellectus multa facere, utpote, componendo, dividendo, cognoscendo, cuius sit quidditatis, cuius generis, cuius proprietatis. Et ista potest facere non habendo cognitionem de eius *actuali existentia*, quae cessavit in intellectu, quum cessavit in sensu, sicut sol generat vermes, vel alia ex fructu consummato.

Ex quo patet, quod ista cognitio rei sensibilis particularis exterioris est radix omnium cognitionum universalium, et per consequens omnis scientiae, modo superius dicto [n. 446].

(23) 456. — Solvitur obiectio. — *Forte fiet instantia*, quia sicut actio sensus et intellectus est una numero; ergo vel actio intellectus erit organizata, vel eadem actio erit organica et non organica, quia sentire est per organum. *Ad quod est dicendum, a)* quod actio intellectus circa actualem existentiam rei pro tanto potest dici *organica*, quia fit in organo, nec extra organum; et loquor de intellectu coniuncto. Aliter autem et aliter fit visio, et quaecumque alia sensatio per organum, quia *primo* et *per se*, quia in ratione talis potentiae alligatur organo. Intellectio autem rei singularizatae actualiter existentis fit per organum solum *per accidens*, quia non potest habere hanc cognitionem intellectus sine cognitione sensitivi in actu, quia fit in organo. Fit etiam per organum: non quia fit in ratione potentiae alicui organo alligatae, sed quia non fit nisi per sensum in actu, et ille per organum. Nullum autem inconveniens est, quod una et eadem actio composita sit secundum unam sui partem organica et *per se* in tali subiecto, et secundum aliam organica *per accidens* solum, et secundum accidens in tali subiecto. Hoc enim ad sensum patet; quia actio quae est generatio est composita ex virtute huius seminis et solis, seu ex actione utriusque (quia in ratione, qua est virtus talis seminis, per se est in tali semine); sed ex ratione qua est solis per accidens est in illo semine. Ostensum est etiam *supra* [n. 455], quod licet potentiae et anima sint idem re, quia tamen est ibi multitudo in genere potentiarum, non est inconveniens secundum modum expositum ibi, unam esse organicam, aliam non.

b) Item, ad propositum ostensum fuit *supra* [n. 453] quod potentia intellectiva est praesens omnibus sensitivis per influentiam et per substantiam, et etiam sub ratione perficientis eas in genere cognitionis; ergo cum perfectio proportionetur perfectibili, necesse est, ut potentia intellectiva proportionetur quoad actum seu actui particularis sensitivae, et contrahatur ad eam; aliter non perficeret, ut patet in praedicta cognitione actualis existentiae rei extra.

(24) 457. — Corollarium. Ex praedictis patet, quod sicut sunt in maiori mundo causae universales, ut motus coelestes, et particulares, sic in minori mundo (scilicet in homine) sunt causae particulares, virtutes sensitivae inferioris, et universales, sicut intellectus. Et sicut ibi actiones particularium perficiuntur ex coniunctione causarum universalium, sic hic. Et tanto maior est unitas agentium universalium et particularium in homine, et maior praesentialitas inter se, quanto maior est unitas in homine, qui est unus per *essentiam*, quam in universo, qui est unus per *collectionem*. Unde etsi ibi sunt multa agentia universalia in generando, sol et stellae et luna, non sequitur quod in homine sint multae virtutes in cognoscendo, imo sequitur oppositum propter maiorem unitatem.

458. — Intellectus cognitio de existentibus triplex. — Est autem advertendum, quod intellectus *tripliciter* versatur circa cognitionem *actualis existentiae* rei: *uno modo* speculando ipsum actu esse in sua sensatione; et sic est una actio intellectus et sensus, modo iam dicto: *alio modo* reflexive, intelligendo se intelligere illud esse actu: et quia non est eadem actio directa et reflexa, ista actio intellectus non est eadem cum actione sensus, nec contracta, nec in organo determinata: *tertio modo* comparando illud ad universale, intelligendo, quia haec albedo non solum est actu, sed etiam est *color;* et neque ista contracta est, nec eadem cum actione sensus.

§ 2. *Actio qua intellectus apprehendit singularia non est ab organis.*

(25) 459. — Divisio. — Circa SECUNDUM principale secundi Articuli principalis Quaestionis, scilicet, quod *virtus intellectiva, quae per accidens est contracta et determinata et organizata, est incorruptibilis, et per consequens remanet in anima separata*, est sciendum, quod circa hoc sunt *duo* declaranda: *primum* est, quod illa virtus non est organica, nec corruptibilis: *secundum*, quod intellectus vere per eam cognoscit esse *singulare* et esse *sensibile*.

460. — Demonstratur vim intellectivam, qua apprehenduntur singularia, esse incorruptibilem. — Ad *primum* arguitur sic: *a)* Virtus quae perficit omnes sensitivas, et in eis unitur

modo dicto, non est pertinens ad sensitivam; nam in omnibus sensitivis et in imaginatione cadit error, et omnibus sensitivis actu existentibus in actu suo praedicta vis potest ligari, ut patet in phreneticis; ergo pertinet ad intellectivam: sed secundum rationem intellectivae potentiae non est anima organica, ut supra patuit in quadam *quaestione* (1); ergo quantumcumque ista virtus per suam actionem contrahatur ad organa, est nihilominus non organica, et separabilis, et per consequens manet in anima separata.

b) Item, est causa incorruptionis: et ubi maior est unitas, ibi minus de corruptione; et ideo Deus solus per se est incorruptibilis, quia habet unitatem actualis essentiae, quae creaturae communicari non potest. Nunc autem, ut supra (2) patuit, maior est in homine unitas quam in toto universo: sed in universo corruptis agentibus particularibus, remanent agentia universalia; ergo multo fortius in homine: intellectus autem est agens universale in cognoscendo; ergo erit incorruptibile.

Et notandum, *ad confirmationem* huius rationis, quod agentia particularia, cuiusmodi sunt sensus particulares, non corrumpuntur quantum ad *virtutes*, sicut ostensum fuit in *quaestione de potentiis animae* (3), sed quantum ad *organa*, et quantum ad *usum:* agentia vero particularia in universo corrumpuntur quantum ad virtutes, et quantum ad organa, cum tota arbor, et tota virtus corrumpatur.

c) Item, illa potentia, quae perficit sensitivas, perficit eas in *ratione cognoscentis virtutis:* ut sol iudicatur bipedalis a visu; huiusmodi autem virtus perfectiva iudicat, quod est maior tota terra, et ita perficit sensum in ratione cognitivae virtutis: ratio autem obiectiva virtutis est omnino abstracta, quia veritas, ut habet rationem *obiecti*, reperitur in corporalibus, et spiritualibus, et in Deo; ergo ipsa potentia quae ipsam apprehendit est omnino abstracta et inorganica.

Ex quo patet, quod quamvis illa potentia, ut est animae coniunctae, non attingat ad cognitionem actualitatis existentiae rei sensibilis, nisi mediante sensu, et per consequens non nisi in organo, et per accidens, non propter hoc est per

(1) q. XI. art. 3.
(2) q. IX. n. 344 seqq.
(3) q. XI.

se organica, nec corruptibilis, nec sensibilis, et ideo manet in anima separata.

(26) **461. — Demonstratur, intellectum vere cognoscere singularia et sensibilia.** — Ergo articulus, quod *talis vis sensitivam perficiens vere cognoscit esse singulare sensibile*, ut est in anima coniuncta, patet *a)* primo, quia quaecumque potentia respicit aliquam formalem rationem, habet aspectum ad omnia quae illam rationem participant: ut visus ad omne coloratum, quia color est formale obiectum eius: sed si intellectus aspicit ens ut ens, seu verum ut verum, ergo ubicumque invenitur ratio veri, sub intellectus cadet apprehensionem: sed omnis differentia entis vel veritatis rationem participat veritatis, sicut entitatis, et rationem *simplicis* veritatis, sicut entitatis, et rationem *compositae* veritatis, inquantum de quolibet est verum dicere, *hoc est hoc*, et *hoc non est aliud*, ut *hic homo est animal*, et *hic homo non est lapis;* ergo omnis differentia entis cadit sub apprehensionem intellectus.

b) Item, activum attingit passivum, aut contactu *corporali et virtuali*, ut in activis et passivis corporalibus; aut *virtuali tantum*, ut in spiritualibus: sed sola potentia intellectiva est scientifica, scientia enim est habitus intellectivus: illud autem unde originatur scientia est res sensibilis, et eius existentia actualis: res enim non sensatae, nec sensu unquam apprehensae, non possunt esse scientia, ut patuit *supra;* ergo oportet virtutem scientificam activam et quasi generativam scientiae attingere primum seminarium seu passivum seu materiale generationis scientiae, et hoc est esse actuale rei sensibilis exemplaris.

(27) *c)* Item, in potentiis ordinatis quidquid potest inferior, etiam superior potest et magis; et saltem habet hoc veritatem, quod ad nihil se extendit virtus inferior, ad quod non contendat superior, vel per se, vel per ut perficiens suum inferiorem; quamvis enim sol per se non generet asinum, tamen generat asinum ut perficiens virtutem inferiorem: sed potentiae cognoscitivae sunt ordinatae naturaliter, quia primo est sensus particularis, postea imaginativa vel phantasia, postea ratio vel intellectus; ergo cum particularis sensitiva cognoscat huius actualem existentiam rei sensibilis exterioris, intellectus agnoscit eam.

Et hoc est, quod dicit Boetius, *V. de Consolatione*, Prosa 4. *Superior* (ait) *comprehendendi vis amplectitur inferiorem; inferior vero ad superiorem nullo modo consurgit. Neque enim sensus aliquid extra materiam valet, vel universales species imaginatio contuetur, vel ratio capit simplicem formam: sed intelligentia quasi desuper spectans, concepta forma, quae subsunt, cuncta diiudicat.*

d) Item, invisa possumus diligere, et incognita nequaquam: sed experimur nos diligere appetitu voluntario particularia, aliter peccatum non esset, cum sit abusus alicuius rei ex inordinato amore, cuius rei usus seu abusus est in potestate nostra: sed appetitum voluntarium necessario praecedit cognitio intellectiva; ergo cognoscimus singularia.

e) Item, consiliare et disponere de agendis, cum dicat quamdam collationem praesentium ad praeterita et futura, necessario spectat ad partem intellectivam practicam: sed operatio et agenda sunt circa singularia, *VI. Ethicorum;* ergo, etc.

f) Item, impossibile est cognoscere medium, nisi cognoscantur extrema: sed veritas, quam cognoscit et apprehendit intellectus, fundatur super duo extrema, seu affirmative, seu negative sumpta, quae quidem sunt particularia, ut Petrus non est Paulus, vel Petrus est homo; ergo, etc.

Confirmatur autem ratio, quia habitu scientifico syllogistice acquisito, sola potentia scientifica potest syllogizare, ut contingit assumendo alterum terminum singularem, et hoc in omni figura, ut patet *I. Priorum.* Cum enim universale sit quoddam opus intellectus, et sit per abstractionem a singularibus, omne agens per artem oportet necessario, quod cognoscat singularia.

ARTICULUS III.

UTRUM INTELLECTUS APPREHENDAT SINGULARIA DIRECTE, VEL PER REFLEXIONEM (1).

(28) 462. — **Aliorum opinio.** — *a) Exponitur.* Circa *tertium articulum quaestionis,* scilicet, quis *modus sit cognoscendi*

---

(1) Cf. Doctor, *De anima,* q 22. — *Oxon.* II. d. 3. q. 11. — d. 9. q. 2. — III. d. 14. q. 3. — *Quodlib.* q. 13, quibus in locis eamdem substantialiter

singularia, varius est modus dicendi. — Est enim *opinio quorumdam*, quod singulare ab intellectu modo distincto non apprehenditur, nec primo, sed indirecte et per quamdam lineam reflexam. In hoc autem concordant *duae* solemnes opiniones.

b) Probatur. — *Ratio* autem *unius* quae hoc ponit est, quia principium individuationis et singularis in rebus naturalibus est materia; intellectus autem humanus coniunctus intelligit abstrahendo speciem intelligibilem a materia et conditionibus materialibus, utpote *hic*, et *nunc*, quae sunt conditiones concernentes rationem singularis, quia haec species non potest repraesentare individuum. — *Ratio alterius* est, quia ratio singularis necessario aliquid addit supra rationem universalis, vel re, vel intentione, alioquin duo individua non differunt inter se, sicut nec differunt in communi ratione speciei.

Ex hoc igitur patet, quod singulare non apprehenditur ab intellectu, nisi per quamdam determinationem factam in intellectu correspondentem determinationi universalis factae in ipso singulari: sed intellectus talem determinationem non patitur, quia impediret receptionem formae universalis, quia determinatum non potest esse indeterminatum, et sic nullo modo intellectus apprehendere potest universale, si talem determinationem haberet.

Sic ergo isti duo in *positione* conveniunt, licet habeant *aliud* et *aliud motivum*.

c) Declaratur. — Istum autem modum reflexionis, quo intellectus (ut dicunt) solum intelligit singulare, declarant sic: dicunt enim, quod sensitiva exterior, utpote color, vel huiusmodi multiplicat speciem suam naturalem ad sensum, ex cuius impressione fit visio et apprehensio rei ut praesentis; ab illa autem generatur similitudo in vi memorativa, quae est specierum retentiva, ab illa autem in vi imaginativa, post istam apprehensionem sequitur apprehensio intellectiva; et quia illa non est organica sicut praecedentes,

---

tradit doctrinam. « Nullibi tamen adeo ex professo, aut clare de hac re egit, sicuti hoc in loco, ubi nihil ferme reliquit indiscussum ». — Wadding. Schol. ad n. 31.

non potest similis modus intellectionis esse, ut species, inquantum erat sub conditionibus et materialibus, sub quibus repraesentabat singulare, ut determinatum est, multiplicat similitudinem suam usque ad intellectum, propter duas rationes immediate tactas.

(29) *d) Intellectus agens-possibilis.* — Est igitur in parte intellectiva *duplex* differentia intellectus: *agens* et *possibilis*. Agens intellectus speciem, quae determinata erat in phantasia vel in imaginatione, habet denudare et abstrahere a conditionibus materialibus et individuantibus, quae species dum sic est accepta et denudata habet rationem *universalis* in *repraesentando*. Tali autem specie sic abstracta repraesentata intellectui possibili, apprehendit primo et per se et directe universale, et sic cognitio universalis fit secundum modum cuiuslibet lineae rectae, cuius *principium a quo* est ipsum singulare ut cognitum in phantasmate: *punctus* finalis est universale ut cognitum in ratione universali abstracta. Sicut autem linea recta, si reflectatur a puncto ad punctum, et finis principio coniungatur, finis et principium sunt idem re, differentia sola ratione, in ratione scilicet finis et principii, sic intellectus possibilis universale reflectens quod aspiciebat in ratione abstracta ad singulare, quod repraesentatur in specie determinata, seu in phantasmate, dicit et cognoscit, quod idem re est universale et particulare, differens sola ratione, ut scilicet secundum quod concipitur sub determinatis conditionibus, habet rationem singularis, vel ut concipitur absque illis, habet rationem universalis. Nec talis consideratio est falsa, quia non est abstractio vel determinatio *realis*, sed *secundum considerationem solum.*

(30) Secundum autem istum modum abstrahendi, priora et universalia abstrahuntur a posterioribus, quia posterius etsi sit idem re cum priori, et universale cum particulari, non tamen posterius vel singulare est de ratione prioris vel universalis. Et secundum istum modum potest considerari Socrates inquantum *homo*, et inquantum *Socrates;* quia potest considerari inquantum homo, quamvis non consideretur inquantum Socrates, et non ex contrario. Sic dicit Aristoteles *II. Physicorum, text. com. 18, quod Abstrahentium non est mendacium.* — Sic igitur intellectus *reflectens* universale

cognitum in ratione universali, non sibi impressa, sed *expressa*, ad singulare cognitum in instanti, cognoscit ipsum singulare in phantasmate per ipsum universale, ut sic verum sit dicere, quod *idem* est *res* quod intellectus possibilis per se intelligit, quod est *universale*, cum eo quod imaginativa cognitio per se et directe apprehendit, quod est ipsum *singulare*. Differunt autem *secundum modum considerationis*, quia illud quod cognoscit imaginatio directe ut singulare et sub determinatis conditionibus, illud idem cognoscit intellectus ut universale et abstractum ab illis conditionibus materialibus, quemadmodum magnitudo naturalis et magnitudo re sunt idem; sed considerata inquantum mathematica, abstrahitur secundum considerationem a conditionibus naturalibus. Ex quo patet, quod obiecta prima imaginativae sunt idem re, et ratione differentia; obiectum autem secundarium intellectus et principale imaginativae sunt idem re et ratione; nam secundario et per reflexionem cognoscit singulare ut singulare, sicut et ipsa imaginativa seu phantasia.

(31) *e) Corollarium.* — Ex his patet, quod non possumus discernere, nisi sola ratione, quando imaginamur singulare, vel quando intelligimus. Cuius ratio est, quia non differunt imaginari et intelligere singulare, nisi ex parte medii, quia imaginatio cognoscit ipsum per speciem singularem non abstractam, sed intellectus per ipsum universale non sibi impressum, sed expressum. Et esset quasi omnino simile, si visus speciem intentionalem sibi impressam primo et per se videret coloratum extra; sic est in intellectu cum reflectit se mediante specie universali supra phantasma.

Nunc ergo secundum istam positionem intellectus in hac vita non aliter cognoscit singulare, nisi ut est intra, id est, in imaginatione, et hoc est particulare tamquam per medium.

f) Est autem *alius modus* cognoscendi singulare, scilicet, ut est actu existens extra, sicut cognoscimus per sensus corporis: qui modus cognoscendi est proprius naturaliter intellectui separato, vel forte coniuncto, pro statu gloriae, non pro statu viae. Hic est modus quem ponunt magni viri.

(32) **463. — Reiicitur praedicta sententia.** — Omisso modo cognoscendi *per speciem*, quia de hoc intendo disputare, modum istum bene non capio esse verum, nec concordat articulis

supra positis. — *a)* Ostensum est enim, quod intellectus praesens est omnibus sensibus et organis eorum per influentiam [n. 451], per substantiam [n. 452], et etiam in ratione perficientis sub ratione cognitivi [n. 453], sicut sol attingit omnem actionem inferiorum agentium, et intimius et praesentialius, ut patuit; ergo cum sensus cognoscendo attingat existentiam actualem rei exemplaris, necessario intellectus attingit eam, non solum separatus, nec solum in statu gloriae, sed etiam in statu viae, quod tamen negat haec positio, ut patet in fine.

b) Item, imaginativa inquantum talis non cognoscit rem singularem, sed actualitatem suam, ut est extra, nec sensu praesente, nec absente. — Non sensu *absente*, quia coecus natus non iudicat de coloribus, utrum actu sint; et tamen habet imaginativam, nisi forte per auditum aliquid ex eis percipiat: Nec sensu *praesente* in actu suo, quia non est necesse ponere in anima duplicem vim apprehensivam simul circa sensibile ut est extra, nisi quia una dirigitur et perficitur ab alia in cognoscendo, vel altera superflueret. Sed imaginativa non habet rationem perficientis ipsum sensum, cum tam in vigilando, quam in dormiendo plus deficiat circa iudicium singularium, quam sensus particularis, ut de se patet. Non sic autem est de intellectu, cum se habeat in ratione perficientis actionis sensuum particularium, quibus coniungitur, cum sit semper rectus, phantasia quoque non recta; ergo si intellectus in via nullam habet notitiam de existentia actuali rei extra, nisi ut praesentatur sibi in phantasmate, seu imaginativa, numquam in hac vita, ut dicit haec positio, cognoscit aliquid de ea; quod plane est haereticum, non solum falsum.

(33) Quod sit autem *falsum*, patet, cum solus intellectus cognoscat veritatem, inquantum veritas: multae autem veritates possunt fieri de actuali existentia rei sensibilis, ut est extra. — Quod sit *haereticum*, patet, quia certum est, quod idem est actus intellectus: certum est autem, quod Apostoli actualem hominem, quem videbant actu existentem, Deum esse credebant; quem palpabant, Deum credebant: *Palpate*, inquit, *et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet* (1).

---

1) *Luc.* c. XXIV. v. 39.

Quia, inquit, *vidisti, me, Thoma, credidisti: infer digitum tuum huc*, etc. (1). Ergo quod manus palpabat, quod digitus pertractabat, quod visus aspiciebat, quod vere est actualis existentia rei sensibilis, visibilis, palpabalis, hoc intellectus Deum esse credebat: *Dominus*, inquit, *meus*, et *Deus meus*. Ergo attingebat intellectus necessario actione sua (quae est *credere*) ad existentiam rei; intellectus enim credendo asserit de re, quam manus palpat: *Dominus meus, et Deus meus*.

Non ergo videtur sanum dicere, quod intellectus coniunctus non attingit singulare, nisi ut est in imaginatione: imo secundum fidem, dato quod non apprehendat nisi per reflexionem, oportet quod fiat reflexio, non super singulare, ut est in imaginatione, sed etiam ut est *actu existens extra*.

(34) *c)* Item de *modo* huius positionis, cum intellectus agens abstrahit speciem seu rationem universalis a conditionibus individuantibus et materialibus, utrum haec positio sit casualis in anima, vel ab alio intenta? Non *casualis*, cum sit a virtute animae ad hoc determinata; ergo ab alio *intenta*. Non a *visiva*, cum non apprehendat illud quod abstrahitur, scilicet universale; ergo ab intellectiva. Non ab intellectu *agente*, secundum positionem, quae se habet ad possibilem sicut lux ad medium vel ad sensum, et se habet ad phantasmata sicut lux ad colores, seu colorata. Sicut igitur non videt oculus sine adiutorio lucis, sic intellectus agens non intelligit (secundum quod dicit positio), sed *possibilis* auxilio agentis; ergo dum intellectus agens abstrahit speciem a conditionibus materialibus, necessario intellectus possibilis praecognoscit *a quo* abstrahit, antequam ei offeratur quod abstrahitur universale. Praeterea, non magis abstrahit speciem hominis, quam asini, nisi intellectus praecognoscat, quod a specie huius hominis vult abstrahere speciem hominis universalem,

d) Item, *implicat* positio *contradictionem*, ut patet in ratione; quia sicut singulare addit supra universale, sic singulare apprehendi non potest, nisi determinatione aliqua facta in intellectu correspondente determinationi singularis

(1) *Ioann.* c. XX. v. 29.

supra universale; et haec sunt vera; ergo cum universale non habeat illam determinationem, quam addit singulare supra universale (aliter non esset universale, seu species universalis), nullo modo universale poterit ducere in cognitionem singularis; cuius oppositum ipsi dicunt.

(35) *Si dicas*, quod universale non in se, sed prout per reflexionem applicatur ad phantasma, facit hoc, scilicet ut singulare in intellectu sit cognitum; *quamvis hoc non dicat positio*, imo contrarium, ut patet, dum ponit differentiam inter apprehensionem singularis ab imaginatione, et ab intellectu, adhuc non habeo, quod universale inquantum tale, imo potius ipsum phantasma, faciens determinationem in cognitione, est principium cognoscendi singulare.

e) Item, sicut aliqua per aliud et in illo quo conveniunt nullo modo differunt, sic impossibile est ut per illud, in quo omnino conveniunt inquantum sunt differentia, cognoscantur: sed singularia differunt inter se per aliquod additum universali, ut dicit etiam positio; ergo, etc.

f) Item, Deus cognoscit hunc hominem et illum per distinctas ideas, ut expresse dixit Augustinus in *epistola ad Nebridium*, quae incipit: *Recentissimis litteris tuis*, etc.; non ergo videtur, quod intellectus coniunctus per unam solam speciem universalem possit eam cognoscere.

464. — Respondetur ad rationes praedictae sententiae [n. 462 *b*]. — Ratio autem *prima* huius positionis falsum supponit: cum enim dicitur, quod intellectus per speciem abstractam ab omnibus conditionibus materialibus intelligit, si intelligit quod nihil intelligat nisi per huius speciem, falsum est omnino, quia etiam per species sub talibus conditionibus intelligit.

(36) *Si dicas*, quod verbum Philosophi in contrarium est, *dico*, quod verum est, et intelligendo per tales species, aliqua intelligit ut universalia; et per hoc differt a virtutibus sensitivis, quae hoc non possunt facere. Non tamen propter hoc vult Philosophus, quin per species non abstractas ab his conditionibus possit singularia apprehendere. Sed per istum modum non differt a modo quo sensus cognoscit; et quia intendebat dare differentiam apprehendendi istius sensus et intellectus, ideo aliud dixit, et illud non.

Ratio *secunda* [ib.] non valet. Quod dicitur, quod *singulare non*, etc., concedo. — Quod dicitur in *minori*, quod intellectus talem determinationem, etc., *dico*, quod falsum. — Quod dicitur, impediret, etc., *dico*, quod ratio solvat se ipsam, quia non ponit quod determinatio aliqua fiat in intellectu impressive, sed expressive solum.

Quamvis autem possis dicere, quod prima determinatio impediret, non autem secunda; si enim materia aliquod determinatum exprimatur, nihilominus quodcumque aliud potest materia exprimi; *primo*, certum est, quod ratio *hominis* addit supra rationem *animalis*, *corporis* et *substantiae*; ergo nullum horum poterit intelligi, quia qua ratione impedit determinatio singularis, etiam, ratio speciei specialissimae respectu generis. Dato etiam, quod intellectus intelligeret per speciem *impressam* (de quo forte adhuc disputabimus) (1), talis determinatio non impediret rationem formae universalis; si enim species albi et nigri non impediunt se in eodem puncto aeris, quia intentionales sunt, multo minus determinatio singularis et universalis in intellectu, cum sint magis intentionales et spirituales. Sed de hoc inquirere spectat ad quaestionem; *Utrum intellectus intelligat per speciem?*, de qua nihil ad praesens intendo.

(37) 465. — **Intellectus et sensus particularis non eodem modo attingunt singularia.** — *Declaratur*. — Revertendo igitur ad ea, quae superius inchoavi, dico, quod *intellectus* coniunctus, actu existente sensus particularis, apprehensione attingit *actualitatem existentiae* cuiuslibet rei sensibilis singularis, vel saltem si convertat se, attingere potest. — Sed aliter huius actualitatem apprehendit sensus *particularis*, quia cognoscendo et exprimendo ipsam actualitatem, non solum ut est per speciem in oculo, vel in alio sensu, imo etiam attingit eam *ut est extra in natura propria*, quasi quodam contactu spirituali, et hoc notitia experimentali. Intellectus autem *directe* eamdem actualitatem, ut est in sensu, attingit; pro eo quod apprehendit *directe ipsam sensationem* seu motionem quam facit sensibile ut praesens et actu existens in *sensu particulari*, et in illa et per illam, quae non potest esse nisi a

(1) q. 14.

sensibili praesente, actu cognoscit actualitatem sensibilis extrinseci; non tamen extendit aspectum (quomodo tactum est supra) ad illam actualitatem sensibilem *ut est extra*, sed solum secundum quod est in ipso actu sensus; et ideo sensus *cognoscit et experitur* huius actualitatem; intellectus autem *solum cognoscit*. Et hoc est verum, seu sensationes fiant per speciem sensum informantem, seu fiant aspectu visuales directi supra sensibilia.

(38) *Ostenditur.* — Quod autem sensus sic *experiatur et cognoscat*, intellectus autem *solum cognoscat*, ostendo: *a)* Ordo cognitionis, tam ex parte *obiectorum*, quam ex parte *virium cognoscitivarum*, est stabilis et firmus: non enim potest considerari infimius cognitione quam actualis existentia rei, quia nullum participat genus abstractionis; nec superius, quam ens inquantum ens, vel verum inquantum verum, quia participat omnem modum abstractionis: nec potest vis naturalis infimior cognitiva inveniri quam sensus particularis, nec superior quam intellectus. Nunc autem, quia intellectiva habet rationem causae superioris, attingit actus omnium cognitivarum virium inferiorum, sicut sol omnem actionem agentium naturalium. Sed certum est, quod posteriori debetur aliquid inquantum posterior, quod non debetur primo inquantum primum, vel inferiori inquantum inferius debetur aliquid, quod non debetur superiori inquantum superius; ergo sensui particulari, quia infima virtus, debetur modus agendi, qui non debetur intellectui: sed non alius quantum ad cognitionem qua uterque hanc actualitatem cognoscit; ergo necessario modus *experimentativus*, cum non sint nisi isti duo modi circa huiusmodi actualitatem existentiae rei. — Et ita est in sole, et in omni causa particulari, quia sol attingendo et fortificando eam, calefaciendo et dirigendo materiam cooperatur. — Sed aliquem modum habet causa particularis, cuius est ille modus, qui proprius modus est in digerendo et organizando materiam, quam sol non attingit per se; et ideo quia causa particularis modum proprium habet in agendo, secundum quem appropriate respicit effectum, effectus magis ab illa denominatur, quam ab universali.

(39) *Si dicas:* ergo habitus *scientialis* debet dici *sensibilis* et non est intelligibilis, cum apprehensio sensus particularis

in genere scientiae sit causa particularis contrahens intellectum, qui intellectus circa huius apprehensionem causat et generat scientiam; *patet responsio;* quia sensitiva actio non specificat intellectum, nisi solum respectu illius ad quod aspicit *sola sensatio*, quae est solum apprehensio actualis existentiae rei extrinsecae; et respectu huius termini actio sensus, cui adiungitur actio intellectus, est *una actio numero*, et ideo denominatur *sensatio*, et non intellectio. Aliae autem actiones hanc sequentes, utpote quod *hic color est color*, conferendo universale ad particulare, tribuuntur *soli intellectui;* apprehendere autem hunc colorem actu existentem potentiae visivae, sicut productio fructus denominatur ab arbore, quae est causa particularis, non a sole, quae est universalis; sed si quid fiat postea ex hoc fructu, utpote vermis vel aliquid tale, non determinatur ab arbore, quia ad ulteriorem effectum non se extendit, sed erit actio solis. Verbi gratia, facio stylum per artem; agit ergo vis motiva per modum artificialem: omnis autem vis confortans et actuans virtutem meam motivam, maxime si esset virtus superior secundum ordinem, et confortando uniretur sibi, ut esset una causa composita, et una actio respectu styli, certum est, quod stylus ab utraque esset: sed virtus operans per modum artis aliquem modum in operando haberet, quem illa virtus de se non haberet, nisi per accidens, ut scilicet est unita illi; et hoc maxime est verum, si virtus motiva per modum artis de ratione sua agit in sensibile experiendo.

(40) *b)* Item, ostensum est in quaestione *de primitate materiae* (1), quod in unoquoque genere, in quo fit processus de imperfecto ad perfectum, primum illius generis caret omni imperfectione, quae per illum processum in illo genere introducitur. Et propter hoc dictum fuit *supra* [n. 446], quod omnis cognitio scientifica fundatur in actuali existentia rei extra: deficiente enim sensu, deficit scientia quae secundum illum est; ergo cognitio rei sensibilis, secundum rationem suae totalis primitatis, non potest esse cognitio scientifica: sicut nec semen, sub ratione seminis, potest esse manus vel

(1) q. VIII. n. 237 seqq.

pes; nec per consequens huiusmodi cognitio actualis existentiae rei sensibilis habet rationem veritatis inquantum veritas; sed cognitio quam habet intellectus de actualitate rei est ratio nativa, ac per hoc scientifica, et etiam cognitio veri, non solum inquantum verum, sed veritatis inquantum veritas: intellectus autem actualitatem huius albedinis cognoscens cognoscit eius veritatem; ergo necesse est, quod aliquis modus in agendo cognoscens prioritatis, qui est primus, imperfecta materia, semen totius generationis scientiae, praecedat cognitionem intellectivam de illa actualitate: sed ille modus non potest dici cognitio rei sensibilis extrinsece, ut actu existit, quia hoc contingit intellectui; ergo erit modus *experimentativus*. Et hic modus est proprius sensui particulari, inquantum infimus in genere virium cognoscitivarum, et est seminarium et origo omnis scientiae: non est cognitio veritatis, sicut nec semen est maius, sed est cognitio veri inquantum verum, sicut semen omnium membrorum est materia et fundamentum.

c) Item, aperte patet, quod intellectus non attingit ad actualitatem rei extra, nisi per sensum et mediante sensu: sensus autem attingit aliquando ad ipsam sine intellectu, ut patet in phreneticis, quamvis talis cognitio sensus sit imperfecta, ut patuit *supra* [n. 454]: sed cum aliquid duobus convenit, uni *per se*, alteri *per accidens*, secundum aliquem modum immediationis debetur illi cui debetur per se, secundum quem non convenit ei cui debetur per accidens; ergo immediatius fertur sensus in obiectum suum extra, quam intellectus, quia obiectum suum est *inquantum tale*, intellectus autem *solum per accidens*, ut dixi: quia non ut est extra, sed ut est actu in sensu per sensationem, ut dixi: immediatior autem modus agendi in sensibile est experimentativus; ergo sensus particularis experitur hanc actualitatem, non intellectus.

(4) Dixi autem, quod actualitas existentiae rei sensibilis per *sensationem* est obiectum sensus, intellectus autem non, nisi ut est in sensu *per speciem;* quia bene posset esse species in sensu, et tamen non esse apprehensa actu, seu sensata actualitas rei exterioris, ut patet in his qui diu aspexerunt aliquem colorem, et postea clauso oculo videtur eis,

quod videant colorem, sicut patet per exemplum Philosophi de somniis; sensatio autem actu non potest esse, nisi sensibile sit praesens, sicut non possum videre album, vel tangere calidum, nisi sint actu.

d) Item, experimentatio de actualitate rei dicit quemdam contactum ipsius actualitatis rei sensibilis, qui non potest esse nisi virtus, quae experitur, tanquam actualitatem rei, vel ipsa actualitas sit in virtute. Nunc autem, illud attribui non potest intellectui respectu actualitatis rei sensibilis, quia non ex hoc, quod sensibile actu sit in intellectu; lapis enim non est in anima; nec quod intellectus tendat, et quasi quodam aspectu immergatur in ipsum sensibile extra; quia *intelligere* est motus ab intra ad animam; sensus autem tendit ad extra per suos aspectus; quod docet experientia; quia quando diligenter intueor, tunc sentio quod non fit visio per attractionem, imo per fortem directionem et protensionem visus super rem; ergo solus sensus habet actualitatem rei sensibilis extrinsece experiri et cognoscere, cum sit infimum in genere virium cognoscitivarum: intellectus autem cognoscit ipsam certitudinaliter in ipsa et per ipsam sensationem, sed non experitur.

(12) *Et est hic advertendum*, quod sicut accipiendo totum ordinem *virium cognoscitivarum*, vis sensitiva experitur actualitatem rei, sic accipiendo totum ordinem *sensuum particularium*, tactus cum sit infimus, intimius et certius experimentatur suum sensibile quam aliquis aliorum: gustus enim, secundum Philosophum, quidam tactus est: unde Salvator, post resurrectionem, postquam ostenderat discipulis corpus suum, ad magis experimentando veritatem, dixit: *Palpate;* et Thomae: *Infer digitum tuum*, etc. Unde Gregorius, super illud *Ioannis cap. 20: Cum esset sero die illo*, etc., *Corpus quod videri poterat, fides intuentium dubitabat, palpandam carnem praebuit, quam clausis ianuis introduxit*. Sicut igitur sensus tactus est certior caeteris sensibus circa suum sensibile, sic sensus particularis circa actualitatem existentiae rei extra, quam intellectus, vel quaecumque alia vis, quia solus eam experitur.

Si instes: ergo intellectus non unitur sensibus in ratione perficientis in cognoscendo, quod tamen *supra* [n. 453] fuit

ostensum; *dico*, quod intellectus dicitur perficere sensus in sua cognitione, eo quod cognitio sensitiva praecise consistit in apprehendendo illud quod est verum, non ipsam veritatem; et quia talis cognitio potest perficere, ut id, quod cognitum est inquantum verum, solum cognoscatur inquantum habet rationem veritatis, quod fit per intellectum, ideo intellectus dicitur perficere cognitionem sensitivam, sicut agens dicitur perficere materiam, non in genere materiae, sed elevando ad altiorem actum perfectionis.

(4) 466. — **Singulare igitur apprehenditur a sensu et ab intellectu.** — Dico ergo, quod singulare modo praedicto apprehenditur et cognoscitur *a sensu* et *ab intellectu*; et loquor de singulari *corporali*, de quo dicit Philosophus, quod si singularia contingentia extra speculari fiant, nescimus utrum fuit, vel non fuit. Unde sicut imago Petri repraesentat Petrum, non vivum, nec mortuum, sed *simpliciter*, ac per hoc est ratio cognoscendi, sed non perfecte, quia per illam non experior, utrum sit *vivus*, vel *mortuus*, sic etiam ipsum *nomen* Petri significat Petrum, non ut vivum vel mortuum, sed *simpliciter*. Sic species rei ducit in cognitionem rei, sed non in *actualitatem existentiae*. Propter quod oportet dicere, quod sensus aliquo modo ultra seu praeter speciem attingit *sensibile*, cum ipsum sensibile secundum actualitatem suam non sit in sensu. Semper autem tale singulare fertur in intellectu, non solum per speciem rei sensibilis ut est a sensibili, nec per illam ut est in sensu, quia inquantum species nullam certitudinem facit de actualitate existentiae, nec fertur super ipsam, seu in ipsam per experientiam, ut sensus, sed fertur in ipsam per ipsam sensationem, per quam habetur certitudo de actualitate existentiae, ut ostendi. — Si autem accipiatur *singulare* non pro ipsa actualitate existentiae, sed pro *re quadam particulari*, secundum quod repraesentatur imaginatione, vel specie, vel significatur a nomine, secundum quem modum de ratione *singularis* non est actualis existentia, sic dico, quod intellectus cognoscit *directe singulare* in actu et per actum imaginationis, aut etiam per cognitionem derelictam in eo, dum coniungebatur cum sensu: non dico utrum per speciem *impressam*, vel *expressam*, nam de hoc intendo quaerere.

(44) **467. — Intellectus prius cognoscit singulare quam universale.** — Et dico concludendo, quod quocumque modo istorum accipiatur *singulare, prius cognoscit intellectus singulare quam universale.* — *a) Probatur.* — Impossibile est enim, quod rationem universalis ab aliquo abstrahat, nisi id videlicet a quo abstrahit praecognoscat. Unde cognitio actualitatis existentis praecedit omnem aliam rationem, ut patet, et loco et tempore. — *Loco,* quia cum video aliquid a remotis, et nescio utrum sit bos, vel asinus, primum quod cognosco est illud quod video, aliquid est actu; postea cognosco quod est animal. *Tempore,* patet idem, quia puer non vocaret hunc vel illum *patrem,* nisi prius perciperet quemlibet actu esse. Unde fundamentum originale, a quo movetur omnis cognitio (dico *radicaliter*) est esse *actuale.* Et dico *radicaliter,* quia facta apprehensione actualitatis rei, ipsa destructa re, ipsa remanet cognitio secundum aliquem modum, tam in intellectu, quam in imaginatione.

b) Solvitur instantia. — *Si vero dicatur,* quod *magis confusa* sunt *prius nota* in intellectu, qualia sunt universalia; *dico,* quod si cognitio accipiatur ex parte *cognoscibilium,* cum intellectus sit nudus, primo habet aspectum, ut perficiatur confusis, cuiusmodi sunt universalia. — Si autem cognitio referatur ad *modum* quo intellectus perficitur, cum universale, inquantum tale, omnino non sit in re, sed fiat actione animae per abstractionem a singularibus, necesse est, ut actio intellectus prius attingat singulare, ex quo per actionem quasi de quadam materia faciat universale, et posterius universale attingat; et sic *materialiter* loquendo prius cognoscit particulare.

(45) *Vel potest dici,* quod quamvis haec actualitas in re extra sit singularissima, et nullius abstractionis, secundum quod per ly *haec* intelligimus esse rationem actualis existentiae in tali re signata, tamen ipsa actualitas existentiae, quamquam sit *haec* et *signata,* ut dividitur ab aliis rationibus quae sunt in ea, habet rationem confusi et indeterminati, et in se, et respectu sensus, et respectu aliarum rationum singularium quae sunt in ea. — *Quod patet:* sicut enim ratio *animalis, hominis,* et *huius* hominis, praesupponunt rationem *entis,* tanquam magis universale et con-

fusum, sic in hoc homine particulari existente actu haec humanitas, haec animalitas, quae actu existunt, primo supponunt hanc entitatem actualem, et in se et respectu cognitionis sensus. Nunquam enim puer vocaret hunc et illum *patrem*, nisi ipse actuale esse prius naturali ordine cognosceret. Dum enim rem video a longe confuse, primo occurit mihi quod est *actu*, secundo quod est *hoc animal*, postea quod est *aliquis homo*.

Unde dum dicitur, quod cognitio nostra incipit a magis confusis et magis universalibus, talis confusio et universalitas non excludit singularitatem et signationem actualis existentiae in re extra; nec tale confusum et universale est illud a cuius ratione excluditur *hic* et *nunc*, imo in eo includuntur, quia nunquam cognoscerem, quod sit homo, vel animal, vel hic homo, et hoc animal, nisi prius sensus naturali ordine apprehenderet ipsum esse ens actu signatum. Universale autem, de quo quaeris, alterius generis est, quia de ratione sua excludit *hic* et *nunc*, et signationem et actualitatem existendi. Istud autem, quod sensus prius naturali ordine apprehendit, quamvis in sua ratione includat signationem et actualitatem existentis, dicitur tamen pro tanto confusum, quia haec entitas naturali conceptu praecedit hanc animalitatem et humanitatem, et secundum suam rationem, et respectu cognitionis sensus. Unde patet, quod in instantia aequivocatur *universale*.

(46) 468. — **Corollarium.** — Patet igitur ex dictis, *quomodo intellectus actualitatem existentiae rei sensibilis apprehendit*, quia apprehensionem vel sensationem quae fit in organo et per organum attingit. Et per hoc potentia intellectiva, cum faciat cum illa sensatione unam actionem numero, cum ei coniungitur, ut patuit *supra*, potest dici *per accidens organica*, modo supra declarato, et per consequens eius actio organica. — Actio autem *reflexiva*, qua scilicet intelligit se huius actualitatem existentiae intelligere, et actio *collativa*, qua confert illam actualitatem ad universale, dicendo, quod illa *albedo est color*, istae duae, inquam, actiones intellectus *nullo modo sunt organicae*, nec per se, nec per accidens.

Eodem modo dico de actione intellectus *intuitiva*, *reflexiva*, *collativa* ad actum imaginationis, quantum ad uni-

tatem et differentiam, sicut dixi, respectu sensus. Et quia reflexio et collatio praesupponunt simplicem apprehensionem, dico, quod naturali ordine, intellectus *primo* apprehendit actualitatem existentis rei sensibilis; et ab ista potest abstrahere universale, ante actum imaginationis ratione universalis. — *Secundo* naturali ordine apprehendit actum imaginationis, et rem imaginatam; et ab isto potest abstrahere universale per considerationem; et sic sit verum quod apprehensio universalis semper est posterior apprehensione particularis; sed potest esse prior apprehensione particularis facta ab imaginativa, quia potest abstrahi ab ipso sensibili in sensu particulari, ita quod antea cognosco singulare in intellectu quam imaginemur particulare per imaginationem, et antequam intellectus intelligat singulare in phantasmate. Sed numquam apprehensio universalis potest esse ante apprehensionem singularis per sensum aliquo modo originaliter. Et sic comparando intellectum ad *imaginationem*, aliquando cognoscitur universale prius quam particulare: et hoc est verum dum intellectus abstrahit universale a sensibili apprehenso per sensum particularem. Aliquando prius cognoscitur particulare; quod quidem fit dum abstrahitur ratio universalis a phantasmate, seu a re particulari ut est in imaginativa. Comparando autem intellectum ad sensum particularem, prior est notitia singularis, et a sensu et ab intellectu, quam notitia universalis.

QUAESTIO XIV.

Supposito quod intellectus coniunctus directe intelligat singulare, utrum talis intellectus intelligat universale vel particulare per speciem aliquam in intellectu impressam (1)?

(I) 469. — Divisio Quaestionis. — Circa istam quaestionem *tria* sunt declaranda: *primum* est, quis est modus eorum.

(1) De quo late agit Doctor *De Anima*, q. 17, utriusque opinionis affirmantis et negantis rationes expendens, quin tamen decisive sententiam suam proferat, licet affirmantem veriorem expresse asserat, quam latissime exponit, probatque copiosissime in *Oxon* I. d. 3. q. 6. — *Report.* ib. q. 5, ubi plures rationes hic adductas videre est.

qui dicunt intellectum non intelligere per speciem impressam, et rationes, et motiva: *secundum* est, solvere rationes et motiva illorum: *tertium* est, ostendere quod intellectus intelligit per speciem impressam in anima, tam in illa ut est coniuncta corpori, quam quando sit in patria.

ARTICULUS I.

EXPONUNTUR MODUS, RATIONES ET MOTIVA DICENTIUM INTELLECTUM NON INTELLIGERE PER SPECIEM IMPRESSAM (1).

§ 1. — *Exponitur fundamentum huius positionis.*

470. — **Progressus naturalis humanae cognitionis sensitivae.** — Circa *primum* sciendum, quod quidam Magistri dicunt, quod intellectus in nullo statu indiget specie impressa. Ad cuius evidentiam sic procedunt: Dicunt, quod circa progressum naturalem humanae notitiae talis modus attenditur: *a) Primo*, sensibile extrinsecum in substantia actualiter fundatum (puta *color*) primo habet esse naturale in substantia, et est in potentia activa, ut similitudinem suam in medio generet, et a medio in organo *visus*. Et hoc secundum actum *luminis*, quod ad generationem talis speciei, et organi ab ipsa informati, requiritur propter tria: *unum* est propter *medium*, ut scilicet fiat medium necessarium ad susceptionem huius speciei, quam nisi mediante lumine non est natum recipere, dicente Aristotele, *II. Anima: Color est motivus lucidi, inquantum lucidum: secundum* est propter *ipsum colorem*, qui non agit, se, seu similitudinem generando in medio, nisi virtute luminis, quo praesente color facit suam similitudinem in medio sibi contiguo: *tertium* est ex parte *videntis*, quia, ut probatur in Perspectiva, color non videtur nisi admixtus luci usque ad organum visus, in quo recipitur ab aëre sibi contiguo, ut formetur per ipsam visus, hoc est, actus videndi, quo sensus visus videt colorem extra, qui est in substantia modo exposito in *praecedenti quaestione*.

---

(1) Igitur non in sensu Doctoris, sed Henrici et Godfredi, prolata sunt quaecumque in binis huius Art. paragraphis continentur.

(2) *b)* A sensu vero *particulari* per nervos opticos, quasi per medium, intra generatur similitudo illius speciei, seu sensibilis in organo *memoriae*, in qua conservatur ad absentiam sensibilis extra, quod non contigit in sensu particulari; et a specie, ut est in memoria, generatur et multiplicatur similitudo illa, quae est exterioris sensibilis, usque ad organum *imaginationis*. Ita quod, sicut se habet sensibile extra respectu sensus, ut ipsum immutet sua specie, sic memoria ad imaginativam, immutando ipsam ad actum imaginandi, ita quod est idem particulare quod percipit sensus, ut est actu praesens, et imaginativa, ut est succedens.

Et hoc est quod dicit Augustinus, *XII De Trinitate*, cap. 3. *Pro illa* (inquit) *specie corporis, quae videbatur extrinsecus, succedit memoria retinens illam speciem, quam per corporis sensum combibit anima. Proque illa visione, quae foris erat cum sensus ex corpore visibili formaretur, succedit intus similis visio, cum ex eo quod memoria tenet formatur acies animi et absentia corpora cogitantur*. Et vocat cogitationem *imaginationem*.

Et sunt similes modi transmutationum, quibus scilicet transmutatur sensus particularis a sensibili extra, et imaginativa a specie in memoria existente, excepto quod extra immutationem sensus particularis obiectum immutat sensum, tanquam primum et proximum immutans; non autem idem obiectum extrinsecum quod imaginatur immutat imaginativam tanquam proximum immutans, sed tanquam primum, quia quamvis sit idem omnino obiectum, tamen est obiectum ipsius sensus, ut est praesens, imaginationis, ut est absens.

Et in hoc terminatur, ut dicunt, opus *imaginativae*, comprehendendo sub ea omnes vires sensitivas cognoscitivas et earum operationes.

(3) 471. — **Intellectus possibilis — agens.** — Post imaginativam sequitur virtus *intellectiva*, de qua est quaestio: *utrum specie informetur, vel ei species imprimatur?* Ad cuius intellectum oportet scire, quod secundum Philosophum, *III de Anima*, secundum Commentatorem, intellectus noster *possibilis* est de genere virtutum *passivarum* quoquo modo, inquantum scilicet est in potentia ad recipiendum in ratione cognoscentis obiectum quod apprehendit. Omne autem quod

est in potentia reducitur ad actum per aliquid existens in actu; et ideo necesse est dare intellectum *agentem*, cuius operatione possibilis ad actum intelligendi deducitur; sicut operatione lucis sensus deducitur ad actum sentiendi.

Modus autem quo intellectus agens facit possibilem intelligere est talis: dicunt enim, quod cum possibilis sit in potentia ad intelligendum, sicut sensus ad sentiendum, sicut sensibilia extrinseca movent sensum suo modo, sic necesse est, quod phantasmata moveant intellectum. — Quomodo autem sensibilia moveant sensum, ostendunt, quia dicunt, quod ipsa sensatio *passio* quaedam est, non formali praedicatione, sed quod sine passione aliqua sensus sentire non potest.

472. — Passio sensitiva duplex. — Est autem illa passio *duplex:* una, quae est ipsius *organi corporalis*, quae est supradictae *speciei receptio:* alia quae est ipsius *virtutis sensitivae* ad sentiendum *inclinatio*. Et quantumcumque organum sit informatum specie, sic vis sensitiva non inclinatur ad sentiendum, quod fit dum est impedita, ut dum eius operatio est ligata, vel dum retardatur per aliam virtutem superiorem, ut patet dum aliquis vigilans apertis oculis vehementer cogitat, non percipit transeuntem, vel sonum campanae, quia illo modo non fiet sensatio, nisi dum sit potentia excitata, et quasi forti vocatione inclinata per speciem organo fortiter impressam, ut convertat se virtus sensitiva ad percipiendum. Unde qui alium vocat submisse, licet organum auditus informetur specie soni, ut patet in illis qui aliquantulum sunt surdi, vel quibus praesentatur debile sensibile, et non videtur ab illis, quamvis pupilla informetur specie, quia talis species ex defectu sui, vel organi, vel virtutis insufficienter potentiam visivam vel auditivam vocat; sed praesentato magno et forti sensibili, statim inclinantur potentiae, et percipiunt. Et iste est secundus modus passionis, quo scilicet potentia patitur a specie ut est in organo, dum per eius actum inclinatur ad percipiendum; et sic fit in memoria, et in imaginatione, modo superius dicto.

(1) 473. — Requisita ad actualem sensationem. — Ex his omnibus concludunt, quod ad actualem sensationem *quatuor* requi-

runtur: scilicet, sensibile extra, medium, organum, vis sensitiva. His sic dispositis, ad haec sequuntur *alia quatuor*: *primum* est, quod obiectum generat suam similitudinem in medio usque ad organum: *secundum* est, quod medium tangit organum immediate, ideo sua specie, qua informatur, generat speciem in organo: *tertium*, quod species existens in organo, si est sufficiens, et virtus non sit impedita, inclinando eam, faciat eam esse intentam ad percipiendum: *quartum* est, quod ipsa sensatio seu actus sentiendi formatur in composito ex vi sensitiva et organo specie informato, quam operationem vis sensitiva inclinata *principaliter* elicit, organum informatum specie *instrumentaliter*, totum compositum *per se*.

Ex his patet, quod species rei sensibilis est *impressa* respectu organi.

474. — Praedicta cognitioni intellectivae applicantur. — Sic secundum aliquem modum in aliquibus similem causatur ante intellectionem in intellectu, ut dicunt. Sicut enim sensibile extra movet sensum, sic phantasia intellectum: et sicut lux corporalis dat vim colori, ut moveat sensum, sic intellectus agens incipit operari cum phantasmatibus, dando eis vim, ut moveant intellectum possibilem: non sic intelligendo, quod det vim speciei, quae est in phantasmate, ut suam similitudinem imprimat in possibili, cum nulla species in eo imprimatur, sed quia obiectum imaginatum cognoscebatur ab imaginativa sub conditionibus particularibus, quae sunt *hic*, et *nunc*, sub *tali* figura et *tali* quantitate, et huiusmodi intellectus agens considerat illud idem re absque huiusmodi conditionibus; idem enim re quod imaginatur sub dictis conditionibus est singulare, et universale ut intelligitur absque his. Et tunc tale obiectum praesentatum intellectui possibili per intellectum agentem habet vim motivam et inclinativam intellectus possibilis ad intelligendum se, et habet rationem speciei expressae ex tali mutatione facta ab intellectu agente repraesentata possibili. Ex ipsa, dico, et intellectu fit unum: non sicut ex subiecto cum accidente, vel sicut ex specie impressa cum organo, sed sicut ex cognito et cognoscente, ita quod compositum ex eis non est unum tertium, sicut ex materia et forma, sed sicut ex cognito et cognoscente.

(5) Cum enim, ut dicunt, *tria* sint in virtute *imaginativa*, scilicet: primum *species impressa* a specie quae est in memoria, sine qua nihil posset imaginari, propter suum esse materiale et organicum: secundum *actus imaginandi:* tertium ipsum *obiectum* imaginatum; species est in imaginativa ut forma accidentalis in subiecto, actus imaginandi est in ea sicut motus in moto, imaginatum est in ea sicut obiectum in cognoscente; cum haec tria, dico, sunt in imaginativa, abstractio non fit a specie impressa, quia intellectus speciei materialis impressionem non recipit, quia esset naturae alterabilis et transmutabilis, sicut sensus, cuius contrarium vult Philosophus *VII Physicorum* (1); nec ab actu imaginandi, eadem ratione; sed solum ab obiecto imaginato, ut scilicet est unum re universale et particulare, illud idem re quod est in vi imaginativa cognoscente uno modo, scilicet sub ratione *particularis*, sub *hic* et *nunc*, et similibus conditionibus, sic cognitum ab intellectu, ut natura quaedam *universalis* denudata per considerationem a praedictis conditionibus. — Et secundum hoc *idem* fit obiectum visus, imaginationis, intellectus *re*, differens solum *per considerationem*, vel modum, ut hic color inquantum praesens est obiectum visus; inquantum absens imaginationis sub ratione signati et singularis; ut vero absens re, praesens autem in ratione cogniti non singularis, est obiectum intellectus possibilis, non per speciem impressam, sed expressam; quae quidem species est ipsa intentio obiecti universalis ab intellectu agente producta (2).

(6) 475. — Immutatio sensus. — intellectus possibilis. — Ex quo apparet, quod differt illa immutatio quae fit *in sensu* ab obiecto intrinseco ab illa quam facit phantasma seu intentio universalis a phantasmate accepta *in intellectu possibili;* quia illa est tantum immutatio per speciem impressam in organo; hic autem non est talis mutatio vel alteratio, quia nulla fit impressio, sed solum praesentatio universalis per intellectum agentem: *universalis obiecti,* dico, inclinantis possibilem ad sui perceptionem. Et ipse actus

---

(1) Vid. expos. Doct. ad text. 20.

(2) Cf. infr. n. 485 et 487.

magis assimilat intellectum rei intellectae, quam faceret species, quia species solum assimilat in ratione *speciali*, actus autem in ratione *cognoscentis*; quia in intellectu non fit talis transmutatio, sicut in sensu, per speciem impressam, est quia, cum obiectum in ratione cogniti debeat esse praesens vi cognitivae, obiectum autem sensibile secundum substantiam non potest esse in sensu, ut ipsum moveat, oportet quod sit praesens per suam speciem modo exposito; intelligibile autem, sub ratione intelligibilis, bene potest esse praesens intellectui. — Quod patet per Commentatorem, *supra XII Metaph.*, *Balneum*, ait, *duplex habet esse: unum in materia, et aliud in intellectu; et nisi esset materia balnei, verum balneum esset in anima;* et esset eadem forma principium motus desiderii et finis. Quod si verum balneum esset sine materia, adhuc non esset in anima ut forma, vel species impressa, sed sicut cognitum in cognoscente; et isto modo species rei est in anima ipsa, sed ut cognitum in cognoscente.

(7) Nunc autem ita est, quod quando obiectum est praesens ut esse potest, multo melius movet quam sua species, et est maioris virtutis et actualitatis ad agendum et inclinandum potentiam; et ideo in intellectu non requiritur species impressa, sicut in sensu, sed obiectum existens, in phantasmate acceptum, tamen non a phantasmate praesentatum, quia secundum hoc est *singulare*, sed absque conditionibus individualibus, ut est quaedam intentio *universalis* facta per agentem intellectum, et oblata possibili, inclinat ipsum possibilem ad ipsum percipiendum; quae inclinatio est ultima dispositio possibilis intellectus ad intelligendum, tanquam ad suam propriam operationem, non tanquam ad aliquam mutationem, quae sit actus imperfecti, secundum quod imperfectum est.

476. — Phantasmata ad intellectum sicut sensibilia ad sensum. — Et sic patet, quod sicut se habent sensibilia ad sensum, sic phantasmata ad intellectum: *primo*, quia utrumque movet utrumque; non tamen omnino similiter, quoniam sensibile quod movet sensum est materiale et in materia; et quamvis species per quam movet sit sine materia, non tamen sine conditionibus materiae; *phantasmata* autem sive *phantasma*

hic appellamus speciem rei in imaginatione, seu ipsam rem imaginatam ut est in imaginatione in ratione cogniti. Talia vero phantasmata non habent materiam; habent tamen conditiones materiales, quae consequuntur rem ut est in materia; sed phantasma acceptum pro *specie in imaginativa* non movet intellectum, nec ab ipsa, ut dictum est, fit abstractio; sed phantasma acceptum pro *re imaginata*, inquantum in ratione cogniti erat in imaginativa, id movet intellectum, ut est abstractum tamen a materia, hoc est, a conditionibus materialibus, sine quibus non apprehendit ipsum imaginativa. Et quia intellectus possibilis, ut est coniunctus corpori, non potest intelligere sine phantasmate, indiget aliqua virtute, qua phantasmata seu imaginata, quae sunt in potentia intelligibilia, faciat universalia et intellecta. Et talis virtus dicitur *intellectus agens*, ut dictum est, quae universale habeat ponere in actu, moveat possibilem, et inclinet ad se percipiendum. (8) Et quia idem est quod imaginatur sub conditionibus scilicet particularibus, et quod intelligitur sub ratione universalis, et ita *idem re, ratione* solum *differens*, et *universale realiter* idem est quod *particulare*, et est in ipso; ideo tale universale non est praesens intellectui sub ratione universalis, nisi ad ipsum sit praesens imaginativa sub ratione cogniti; ita quod intellectus possibilis nihil intelligit, nisi imaginativa sit coniuncta suo actui, cogitando particulare sub conditionibus particularibus. Ut si intellectus speculetur albedinem sub ratione albedinis, necesse est, quod imaginativa apprehendat *hanc* albedinem sub ratione figurae, loci, et temporis. Propter quod bene dixit Avicenna in libro suo *De Anima, quinta parte, cap. 6.*, quod in intellectu possibili non manet intelligibile, nisi dum actu intelligit, sed solum manet in potentia in phantasmatibus existentibus in vi imaginativa, a quibus iterato abstrahitur per actum agentis intellectus, si possibilis debeat iterum intelligere.

477. — **Intellectus agentis relatio ad intellectum possibilem — ad phantasmata — ad actum intelligendi.** — Qui intellectus *agens* in abstracto se habet ad *possibilem* sicut lux ad *diaphanum* et ad *oculum*, ad *phantasmata* autem se habet sicut lux ad *colores extra*, ad *actum intelligendi* se habet sicut lux ad *visionem*.

a) Quomodo autem lux est necessaria coloribus, ut moveant oculum et medium, (illuminat enim lux colores in pariete, dando eis vim motivam ad movendum medium, et medio vim receptivam, et speciei in oculo, ut adiuncta luci videatur), sic lux spiritualis, scilicet intellectus agens, existens in eadem substantia animae cum possibili et vi imaginativa (ut ostensum est supra in *quaestione de potentiis animae*) dat vim phantasmatibus, ut absque consideratione singularis moveant possibilem intellectum modo superius dicto. — Et haec abstractio a singularitate non est abstractio realis, nec fit per migrationem vel multiplicationem alicuius rei vel speciei, quae prius erat in imaginativa, in intellectum possibilem, inquantum nulla species imprimitur, quae non erat prius imaginata sub ratione singularitatis, sub ratione universalis, sub qua ratione movet possibilem intellectum: quod quidem universale est in phantasia ut in subiecto, in intellectu autem possibili ut movens in moto solum. — Dum autem sua actione generat in esse intellectionem, per illam assimilatur obiectum intellectui complete modo superius dicto, et per illam efficitur in intellectu possibili ut cognitum in cognoscente et intellectum in intelligente. Et quia agens quasi lumen est possibile, phantasma mixtum cum lumine agentis movet intellectum possibilem, sicut species coloris mixta luci movet visum.

(9) Est autem hic et ibi *differentia*, quia lux est *forma accidentalis* et inhaerens, intellectus autem agens non est forma accidentalis possibilis, sed solum vis activa, et potentia *consubstantialis* ei; sicut etiam uterque, scilicet agens et possibilis, est consubstantialis animae intellectivae. — Est etiam *alia differentia*, quia lux non solum immutat diaphanum, sed etiam facit quod recipiat eius speciem impressam; sed possibilis nullam speciem impressam recipit a phantasmate, sed solum movetur ab eo ut factum est universale lumine agentis.

b) Secundo, dixi, quod lux spiritualis, scilicet intellectus agens, se habet ad *phantasmata* sicut lux corporalis ad colores, quia sicut lux dat colori quamdam actualitatem, ut moveat medium et visum, sic intellectus agens dat phantasmatibus quamdam actualitatem universalitatis, ut moveant possibilem.

Est autem *differentia*, quia quamvis lux det colori, ut moveat visum per speciem separatam a materia, tamen hoc est per speciem impressam organo; phantasma autem movet intellectum ut a conditionibus particularibus abstractum, et nullo modo ei per se vel per speciem impressam, sed solum in ratione cognita, coniunctum.

c) Tertio, dixi, quod sicut se habet lux ad visionem, sic agens ad intellectum, quia sicut lux dat organo specie informato, ut inclinet potentiam ad sui perceptionem, sic intellectus agens phantasmatibus dat vim, ut inclinent possibilem ad sui perceptionem, modo superius dicto.

Sed est *differentia*, quia datur speciei, vel organo specie informato, ut manet sub conditionibus particularibus; phantasmatibus autem numquam datur sic, sed ut per considerationem factum est universale. — Est etiam, ut dicunt, differentia ex parte visus et intellectus ex una parte, et ex parte lucis et intellectus agentis ex alia; quia lux est de se quoddam visibile, ex se natum videri, etsi non videatur cum est permixta colori, propter eius maiorem simplicitatem; intellectus autem agens non est per se intelligibile, sed solum dat efficaciam intelligibili, ut intelligatur, hoc est, tantum arguitive, inquantum scilicet per rationem concludimus tale lumen esse in nobis.

(10) 478. — Corollarium. — Iam ergo patet, quod ad hoc terminatur tota actio sensus, imaginationis, intellectus agentis: ut intellectus possibilis rem intelligat sub ratione universalis, qui sic motus ab obiecto apprehendit simplicem quidditatem rei, qua apprehensa, vim habet in se negotiandi multa circa huiusmodi quidditatem et ei inhaerentia, sicut et quidditas in simplici inhaerentia apprehenditur, et componendo, et dividendo, investigat *quod quid est* perfecte. Habet deinde verbum simplex de re: invento autem propter quid talis passio est in subiecto, habet quod mediante demonstratione habet verbum de re composita, et ita generat in se scientiam per inventionem.

Et sic patet quomodo a sensu oriatur scientia, et habet se totus processus a sensu ad imaginationem, sicut granum seminis ad arborem, quamdiu est in terra; cum autem percipitur ab intellectu est sicut semen quod iam germinat super

terram; dum autem actione intellectus invenitur *quod quid est*, et *propter quid*, est sicut fructus maturus et completus.

Ecce fundamentum positionis quae dicit, quod intellectus noster *nullam habet speciem impressam*.

§ 2. — *Adducuntur rationes et motiva praedictae positionis.*

479. — **Praemittendum.** — Quamvis autem ratio huius dicti una sit tacta, quia scilicet obiectum intellectus, quod est universale, praesens est, vel esse potest intellectui in ratione *cogniti*, ideo magis potest movere intellectum quam eius species; sensibile autem esse per se non potest in sensu, quia oportet quod imprimatur species; *alia* est etiam *ratio*, quae in parte tacta est, quia scilicet intellectus magis assimilat obiectum potentiae, quam faceret ipsa species, et hoc in ratione cogniti, quia species solum assimilat in ratione speculi; speculum enim per speciem est obiecto simile in ratione speculi, non in ratione cognoscentis; et ideo non oportet dicere, quod ratione assimilationis intellectus aliqua specie informetur, adhuc habet ista positio, praeter istas, multiplicem rationem.

(II) 480. — **Rationes ex parte intellectus** (1). — Arguit enim sic: *a)* Intellectus de se est quoddam intelligibile nullo alio informatus, nihiloque sibi addito; ergo eadem ratione erit intelligens absque aliqua informatione, seu apprehensione. *Consequentia* patet, quia eadem est ratio intelligibilis et intelligentis, scilicet separatio a materia.

b) Item, si de ratione intelligentis, inquantum intelligens, est per informationem intelligere; ergo omnis intelligens per informationem intelligit; ergo se ipsum; quod est falsum, cum species non requiratur, nisi propter absentiam obiecti: intellectus autem essentia summe praesens est sibi.

481. — **Rationes ex parte obiecti** (2). — Arguunt etiam ex parte *obiecti*, accipiendo *tres* conditiones eius respectu potentiae: *prima* est, quod ex obiecto et intellectu debet fieri unum: *secunda* est, quod obiectum intellectus intelligitur

---

(1) Solvuntur n. 489.

(2) Solv. n. 490.

esse quid universale: *tertia* est, quod obiectum intellectus, in ratione cognoscibilis, est praesens intellectui.

a) Ex *prima* conditione arguunt sic: si species requiritur, ut obiectum cum intellectu fiat unum in ratione cognoscibilis, species autem impressa in intellectu faciet unum, sicut materia cum forma, quae unitas est multum aliena et diversa ab unitate quam debet facere cognitum cum cognoscente, et per consequens, si non suppletur una, nec fit per aliam; nullo modo videtur, quod propter unionem cognoscibilis cum cognoscente debeat poni species impressa.

b) Item, ex *secunda* conditione arguunt sic: obiectum intellectus non cognoscitur ab eo, nisi sub ratione universalis: sed species quae ponitur impressa nihil potest repraesentare, nisi sub ratione singularitatis. *Probant minorem* sic: obiectum universale non est in rerum natura, nisi sub ratione singularitatis; non est enim in natura homo, nisi sit *iste* homo: sed unumquodque suam similitudinem gignit et imprimit secundum quod est in rerum natura; ergo solum poterit ei imprimere speciem particularem, et quae sit repraesentativa particularis, et nullo modo universalis; ergo haec species non facit obiectum universale, quale requirit potentia intellectiva.

(12) *c)* Item, ex *tertia* consideratione, scilicet ex ratione *praesentialitatis* obiecti, arguunt ita: species non est causa praesentialitatis obiecti, sed e contrario, sicut patet in sensu, praesentia coloris extra est causa, quod species coloris sit in oculo, et non e contrario; quod patet in illis, qui fortiter solem respiciunt, et postea clauso oculo remanet species propter fortem impressionem, et tamen potest esse, quod res non sit praesens: vel si per agens supernaturale imprimatur species in oculo, vel si supernaturaliter conservetur, absente re, non faceret rem praesentem; sic dico, quod species impressa in intellectu non facit obiectum esse praesens, sed e contrario; ergo cum propter nullam aliam causam ponatur, frustra ponitur.

482. — **Rationes ex parte speciei** (1). — Ex parte etiam *speciei* arguunt *tripliciter*. Species enim potest *tripliciter*

---

(1) Solv. n. 491.

considerari: *uno* modo, ut comparatur ad obiectum quod repraesentat: *secundo*, ut comparatur ad potentiam quam informat: *tertio*, ut consideratur in se.

a) Ex *primo* arguunt sic: natura nihil agit frustra, nec deficit in necessariis, ut dicitur *II Coeli et Mundi*, tex. 50, quod extra rationem esset, quod natura dedisset stellis, ut possent moveri, etiam motu progressivo, et non dedisset eis organa ad talem motum apta; ergo videtur, quod similiter inconveniens sit dicere, quod intellectus intelligat per species, et natura non dedit ei omnes species rerum intelligibilium. Et tunc, cum sint infinitae species numerorum et figurarum, habebit infinitas species actu, non solum respectu singularium, sed etiam respectu obiectorum specie differentium, cum sit in potentia ad omnia intelligibilia.

(13) *b)* Item, ex *secunda* conditione arguunt ita, ducendo ad *inconveniens*, scilicet quod intellectus nunquam aliquid intelligit: certum est, quod intellectus aliquando non intelligit quidditatem lapidis; ergo oportet, quod reducatur ad actum intelligendi lapidem: non per *speciem*, quia cum illa semper informet, semper ad actum intelligendi reduceret: nec per *ipsam rem*, quia non oportet, quod lapis sit actu, ad hoc quod intellectus eum intelligat; ergo si species est ratio intelligendi, nec est dare, quomodo ducatur intellectus de potentia ad actum et sic nec intelligat.

c) Tertio, arguitur ex parte speciei *in se consideratae*, ducendo ad hoc *inconveniens*, quod intellectus forte posset hanc speciem intelligere, sed per illam nihil aliud posset intelligere, sic: ratio intelligendi potest sumi *active*, vel *passive*. *Active* sumendo, est illud per quod intellectus elicit extra operationem, quod est potentia ipsa intellectiva in anima. *Passive* sumendo, scilicet ex parte eius, quod intelligitur, est id quo intelligibile intelligitur: potentia enim intellectiva est causa activa, quia anima rationalis se ipsam et alia intelligit; sed *passive* loquendo, ipsa substantia animae non potest esse ratio intelligendi alia: sola enim divina essentia, quia est creativa omnium rerum, est causa et ratio divino intellectui intelligendi omnia, id est, modo passivo: sed substantia animae, quia non est aliorum causa, non potest esse passivo modo causa sive ratio seu medium in-

telligendi vel cognoscendi alia a se; ergo eadem ratione, eadem species, quae ponitur in intellectu, non potest esse causa seu ratio passive cognoscendi, nisi se.

(II) 483. — **Rationes ex parte actus** (1). — Ex parte *actus* arguunt etiam *tripliciter*, secundum *tres conditiones* actus intelligendi; est enim talis actus quid *voluntarium*, quid *de genere intellectualium*, quid etiam *relatum*.

a) Ex *primo* sic: si species impressa requiritur tanquam similitudo essentiae cognoscendae, a qua inhaerente intellectui actus eliciatur intelligendi, sequitur, ut dicunt, quod actus intelligendi non est voluntarius, sed de necessitate semper intelligeret illam speciem, quamdiu esset in intellectu impressa. Intelligere enim est actus manens intra, non transiens extra, et est perfectio agentis. Ideo non comparabitur *hic* actus intelligendi ad *hanc* speciem, sicut *illuminare aërem*, quae est actio extrinseca, ad lucem solis, vel alterius corporis luminosi; sed sicut *lucere*, qui est actus intrinsecus corporis luminosi, ad lucem, quae ipsum formaliter perficit. Quia sicut corpus luminosum, habens in se formam lucis, naturaliter et de necessitate lucet, et non potest non lucere, sic ne intellectus, quamdiu habet illam speciem, non poterit non intelligere, et omnia, quorum habet species, simul intelliget.

b) Ex *secundo* sequitur, quod actus intelligendi non est de genere intelligibilium, sed solum est de genere entium, quod sic ostendunt: cum species intelligibilis sit informans intellectum, non patitur ab ea, nisi sicut subiectum ab accidente in recipiendo speciem: sed talem modum patiendi invenimus in rebus naturalibus et aliis rebus; ergo talis passio non erit ab obiecto intelligibili, ut intelligibile, seu ut est in genere intelligibilium.

c) Ex *tertio* arguunt ita, scilicet quod intelligere est actus relatus ad aliud: si actus intelligendi a specie causatur, sequitur, quod non est motus, nec motus ad animam; sicut actus *lucere*, qui est actus a luce informante corpus luminosum, non est aliquid ut emanans a corpore luminoso. Eodem modo erit de actu intelligendi, quod potest * (patet ?) *

---

(1) Solv. n. 492.

esse falsum, cum *intelligere* sit motus rei ad animum. Sic ergo dicunt, quod intentio universalis, per intellectum agentem facta praesentata ipsi possibili, non imprimitur ei, nec fit unum cum eo, sicut ex forma cum materia, vel ex accidente et subiecto, sed sicut ex cognoscente et cognito, vel ex movente et moto. Nec haec intentio universalis potest dici species impressa, sicut in viribus sensitivis, sed *expressa*, quia veram rei quidditatem exprimit.

([15]) 484. — Species quadruplex distinguitur. — Ad praedictorum autem evidentiam distinguunt *triplicem* speciem. *Uno modo* vocatur species *forma naturalis rei*, qua res est illud quod est per essentiam suam, ut humanitas est forma naturalis rei, qua res est per essentiam suam, ut humanitas est forma et species tua. Et isto modo species Dei dicitur divinae essentiae forma, sive ipsa essentia formaliter accepta; secundum quem modum dicitur, quod videndo Deum facie ad faciem, videbis per speciem. Et sic loquitur Augustinus, *I de Trinitate*, cap. 8. *Omnes* (inquit) *iustos, in quibus nunc regnat, ex fide viventibus mediator Dei et hominum, homo Christus, producturus est ad speciem.* Haec est illa species, de qua dicitur *II de Trinitate*, cap. 8. *Illa* (inquit) *species rapit omnem animam rationalem desiderio sui.*

Secundo modo dicitur species *similitudo rei naturalis*, informans impressive partem subiectivam, non intellectivam. De hoc dicit Augustinus, *X de Trinitate*, cap. 8: *Imagines in parte quadam sunt animae, quam habent et bestiae;* scilicet in *sensitiva particulari*, et in qualibet alia sensitiva.

Tertio modo dicitur species *res cognita obiective*, ut existens in cognoscente subiecto sub ratione cogniti, dans formam actui intelligendi, non autem impressa. De hac dicit Augustinus, *VIII de Trinit.* cap. 5., et similiter de specie primo dicta: *Cum alicuius species, vel loci, vel hominis, vel cuiuslibet corporis eadem occurrerit oculis nostris, quae occurrebat animo, cum eam prius, quam videremus cogitabamus, non parvo miraculo movemur.*

Potest etiam dici super istam positionem, quod species potest dici *quarto modo* ipse *actus intellectionis*, quia magis assimilat potentiam cognitivam obiecto quam species; quia in ratione cognoscentis species solum se habet in ratione

speculi, et species non est necessaria, nec qua assimilat, quia hoc facit actus, nec qua obiectum praesentet in ratione cogniti, quia hoc non facit species, sed e contrario obiectum, ut supra patuit [n. 478 seqq.].

Haec est positio cum suo modo et fundamento.

ARTICULUS II.

SOLVUNTUR RATIONES ET MOTIVA NEGANTIUM INTELLECTUM INTELLIGERE PER SPECIEM IMPRESSAM.

(16) **485. — Distinctio intellectus agentis et possibilis proposita nn. 471 et 474 inexacta demonstratur.** — Sunt tamen *duo dubia* in isto modo ponendi: *primum* est circa assignationem et differentiam intellectus *agentis* et *possibilis*.

a) Quod enim dicitur, [n. 474] quod intellectus agens facit universalitatem abstrahendo a conditionibus particularibus, aperte dicit haec positio, quod intellectus agens non intelligat, sed possibilis tantum. Nunc igitur quaero, cum dicit, quod intellectus agens illustrat phantasmata, quid intelligit per *illustrare*, nisi *cognoscere?* Sicut de corpore luminoso dicimus, quod clare illustrat, dum clare suo lumine manifestat, ita in substantia spirituali nihil aliud videtur *illustrare* quam per notitiam vel per intellectionem *clare et intime cognoscere;* illustrare enim in substantia spirituali non potest pertinere nisi ad cognitionem; ergo necessario intellectus agens intelligit; ergo si actio intelligendi requirit intellectum possibilem et agentem, non sunt *duae potentiae,* nec duae vires, agens et possibilis.

b) Item dicit, quod intellectus agens abstrahit intentionem universalem: quaero, quid vocatur *abstractio?* Aperte patet, quod non est aliud, quam consideratio rei secundum unum modum, absque hoc quod consideretur secundum alium, ut considerare hominem, ut est homo: sed hoc nihil aliud est, quam intelligere; ergo intellectus agens intelligit, et per hoc consequens continet totam intellectivam potentiam.

c) Item, agens et possibilis se habent ad actum intelligendi sicut potentia et organum ad actum sentiendi: organum autem non sentit, nec potentia, sed compositum; ergo a simili hic.

d) Item, intellectus non semper intelligit quidditatem hominis et asini actu, quorum species habet in memoria, vel in imaginativa. Quaero, per quid possit dirigere aciem cogitantis ad unum, et non ad aliud, quia hoc patet, cum una earum non dependeat ab alia? Et certe non potest dari causa, nisi ipsa phantasmata ante cognoscat, quam abstrahat; non ergo per abstractionem distinguendus est agens a possibili. (17) *e)* Item, omnis actio egrediens ab activo ut activum videtur aliquo modo denominare secum principium, ut actio egrediens a calore est calefacere; ergo actio egrediens ab intellectu est intelligere; ergo talis actio est intelligere. Non videtur mihi, quod agens et possibilis distinguantur ut duae potentiae, cum unus sit actus intelligendi, una ratio formalis obiecti; sed una et eadem potentia, quae necessario differt ab actu intelligendi, dicitur *possibilis* et passiva; non passione obiectiva, sed *subiectiva*, inquantum est passibilis ad determinationem et conservationem actus, receptionem speciei, vel habitus informationem; illa eadem inquantum habet vim, per quam iudicat, comparat, et inquirit, considerat, et similia exercet opera, dicitur *agens*. Et si vis in his facere distinctionem, potius debent dici *duae vires*, vel virtutes *unius potentiae*. Non ergo capio positionem esse veram, quantum ad distinctionem intellectus agentis et possibilis, nec quantum ad operationes quae eis attribuuntur.

486. — Dari species impressas probatur auctoritate. — Deficit etiam positio eo quod videatur contraria esse doctrinae Sanctorum, Philosophorum et rationi, dum negat speciem in parte intellectiva posse imprimi.

a) Ponit enim Augustinus, *XI de Trinitate, cap. 9.*, quatuor species per ordinem se habentes, quarum duas ponit in intellectu: unam memorativam, aliam formativam. Dicit etiam in quadam epistola ad Nebridium, ubi loquitur de specie sic: *Imago*, (inquit), *mi Nebridi, nihil aliud est quam plaga inflicta per sensus, quibus, non ut tu scribis, commemoratio quaedam fit, ut talia formentur in anima, sed ipsa huius falsitatis illatio, sive ut expressius dicatur, impressio.*

b) Aristoteles hoc videtur sentire dicens, *II de Anima, text. comm. 150.*, quod intelligere est quoddam pati: et oportet

intellectivum esse susceptivum specierum. — Item, intellectus locus est specierum. — Item, species lapidis non est in anima.

c) Item, Avicenna videtur esse huius opinionis, *III Metaphysicae suae, cap. 8.*; dicit enim, quod corpora indigent abstractione, donec abstrahatur species, quae possit intelligi; substantiae autem separatae non indigent, nisi ut intelligantur esse ut sunt, et sigilletur anima per eas. Ecce, dicit *sigilletur*. Et in eodem dicit: illud quod scimus de substantiis separatis est quia *imprimimur*.

d) Item Commentator, *III de Anima, com. 14.*, dicit, quod intellectus recipit formas universales, sicut materia individuales. — Item, sic, *III Metaph. com. 36.*, dicit: *Balneum duplex habet esse: unum in intellectu, aliud in materia; et nisi esset materia, balneum rerum esset in anima.* — Item, *Proposit. de causis*, dicitur: *Omnis intelligentia plena est formis.* Et *propos.* 7. dicitur, quod omnis intellectus est plenitudo specierum.

(18) *Solvitur instantia. — Forte respondebitur* ad omnes has autoritates et similitudines, quod *species* accipiatur pro ipsa *intellectione*, seu pro ipso actu intelligendi, qui assimilat modo supradicto. — *Et hoc*, ut videtur, *stare non potest.* Videtur enim Aristoteles ponere speciem in anima, quia ipsae res esse ibi non possunt. Unde dicit *III de Anima, text. 38. Necesse est autem, aut ipsa, aut species esse: ipsa quidem igitur non sunt, non enim lapis in anima est, sed species;* ergo sunt ibi species lapidis: sed si res essent in anima, constat quod non sunt ipsae intellectiones, sive actus intelligendi, imo per actum intelligendi illae res cognoscerentur; ergo cum, secundum Philosophum, et etiam secundum quod haec positio dicit species ad hoc ponantur, quia res inesse non possunt, planum est, quod species non plus faciunt, si ponantur in intellectu, nisi quia supplent vicem rei absentis; ergo si praesente re adhuc est necessaria intellectio, eodem modo, praesenti specie, adhuc est necessaria intellectio. Non ergo superfluit ponere speciem in intellectione. — Imo positio implicat contradictionem, quia dicere, quod actio intelligendi sive intellectio est necessaria cum praesentia obiecti, est dicere, quod est superflua cum

praesentia speciei; concedendo quod species nihil aliud facit, nisi quod praesentat obiectum, nec propter aliud requiritur; est contradictio, cum idem sit praesentia obiecti et speciei, vel aequipollent.

(19) *Solvitur instantia altera.* — *Si forte dicatur*, quod species lapidis dicitur esse in anima, quia est in parte sensitiva, *hoc est expresse contra Philosophum*, ubi supra; anima enim est locus specierum, non tota, sed intellectus. Nec intelligendum, quod Aristoteles intelligat, species tantum esse in potentia intellectiva, et non in sensitiva; sed ideo hoc dicit, quia potentia intellectiva fundatur in essentia animae, potentiae autem sensitivae inquantum tales fundantur in organis corporalibus, in quibus sensibilium species recipiuntur; intelligibilium autem in intellectu, et per consequens in anima, in qua intellectus fundatur.

487. — Reiicitur argumentum propositum n. 474. — *Proponitur.* — Quod vero dicitur in positione, quod frustra ponuntur species, eo quod sicut color mediante luce habet vim movendi oculum, sic phantasma mediante intellectu agente habet vim movendi intellectum possibilem; et sic res de se haec in phantasmate praesens est, quoniam non oportet dare speciem ad repraesentandum ipsam. Et ad praedicta omnia videtur nobis fidem facere, quod in intellectu possibili nulla sit species, sed solum actus, seu intellectio, seu modus intelligendi a phantasmate factus. Quia quanquam habeamus scientiam de aliquo, semper tamen oportet phantasma speculari. Si autem essent species in intellectu possibili, absque conversione ad phantasma, possemus intelligere, saltem illa quorum sunt species.

(20) *Solvitur.* — Ad hoc autem facile est *respondere.* — Ad cuius evidentiam est sciendum, quod eadem causa, vel similis, videtur quare phantasma non moveat intellectum possibilem, nisi prius causet in eo speciem, et quare sensibile positum supra sensum non facit sensationem. Videamus ergo hanc causam primo circa sensum, et postea ad propositum applicemus. Cum autem commune sit omni sensui, quod sensibile supra positum non faciat sensationem, oportet, quod causa huius sit communis in omnibus recepta, quia hoc est de natura propriae passionis. Est autem commune

sensui, quod sit susceptivus specierum sine materia. Habet enim species sensibilis esse *tripliciter*, scilicet: in *obiecto* extra, quod est esse materiale: in *medio*, et hoc esse est quodammodo spirituale et immateriale: habet esse in *organo*, et hoc adhuc magis spiritualiter et immaterialiter, quam in medio. Et sic ascendendo ad vires superiores, semper habet esse magis spirituale. — Nunc autem, quia agens et patiens semper oportet esse proportionatum, species, quae est in sensu, nullo modo a re ipsa causari potest, cum sit spiritualis et spiritualiter recepta; sed causatur ab illa, quae est in aere, quae quodammodo spiritualis est, quae non potuit causari a forma omnino materiali ipsius obiecti, propter maiorem convenientiam quam habet cum ea quae est in sensu, quam cum illa habeat species obiecti extra. Cum ergo sensus non possit immutari nisi a specie, ista est causa quare sensibile positum supra sensum non faceret sensationem, quia illam speciem non potest generare, nisi mediante illa quae est in medio. Unde dico, quod si immutaretur sensus a sensibili supra se posito, non esset immutatio, sed corruptio. Sicut ergo non venitur ab extremo ad extremum, nisi per medium, *IV Physicor. tex. 76.*, ideo nec species in sensu generatur, nisi mediante illa quae est in aëre, quae medium tenet inter speciem omnino corporalem et spiritualem.

(2) Ex his patet, qualiter phantasma habet esse quoddam materiale respectu eorum quae sunt in sensu seu rerum sensibilium. Ergo, sicut dictum est in sensu, sic in intellectu non potest deveniri ab extremo, scilicet a phantasmate, in extremum, scilicet in intellectum, seu in actum intelligendi, qui est pure spiritualis, nisi per medium inter spirituale et corporale. Huiusmodi autem medium est species intelligibilis, quae non habet adeo esse materiale sicut phantasma, nec adeo spirituale sicut intellectus.

Proponitur instantia. — Sed forte instabis contra dicta, quia si non itur de extremo in extremum, nisi per medium, ergo oportet dare unam virtutem mediam inter phantasma et intellectum, in qua recipiatur illa species media, a qua causatur actus intelligendi.

Solvitur. — Respondeo: inter affirmationem et negationem nullum est medium; ergo inter virtutem organicam

et non organicam non oportet, nec potest dari media, quae nec sit organica, nec non organica. Species igitur, quamdiu est in virtute organica, habet esse materiale respectu intellectus, et non perfectum. Si igitur debet fieri transitus ab extremo in extremum, ut a phantasia ad actum intelligendi, necesse est, quod species media recipiatur in virtute non organica, qualis est in nobis solus intellectus *possibilis*, qui est virtus *cognitiva*, et in hoc differt a *voluntate*; et virtus *receptiva*, et in hoc, ut dixi, differt ab intellectu *agente*; et virtus *non organica*, et in hoc differt a *sensu*. Haec autem species intelligibilis, per quam, ut dictum est, fit huiusmodi transitus, non est in alio subiective vel informative, quam ipse actus intelligendi; sed ideo habet rationem medii respectu actus intelligendi, quia in genere intelligibilium non habet sic esse perfectum, sicut actus intelligendi.

(22) 488. — Solvitur argumentum propositum n. 476 seqq. — Quod etiam in praedicta ratione tangebatur, quare scilicet intellectus noster indiget phantasmate ad intelligenda illa, quorum iam species primo accepit? videtur enim, quod non indigeat phantasmate, si tales species habet; vel si indiget, tales species non habet. — Ad hoc potest facile responderi: quia multiplex est causa, quare oportet intellectum converti ad phantasma. Et potest dici, quod *una causa* est, quod intellectus coniunctus corpori, maxime corruptibili (quia forte in statu innocentiae esset aliud), non potest reflexione integra, et simplici, et aperta super se reflectere, et per consequens super species quae sunt in eo, nisi quodammodo reptando per sensus et per imaginationem. Et quia per huiusmodi conversionem datur actualitas speciebus, quae sunt in intellectu, sine qua actualitate intellectum non possent movere ad actionem intelligendi, ideo oportet, quod anima convertat se supra phantasmata, ut per talem conversionem species intelligibiles accipiant actualitatem, qua mediante moveant intellectum ad intelligendum. Inde est, quod quanquam anima habeat species, necesse tamen est phantasmata speculari. Et hanc causam tangit Sapiens in libro *Sapientiae* (1), cum dicit: *Corpus quod corrumpitur aggravat animam.*

---

(1) Cap. IX v. 15.

(23) Est autem *alia ratio* huic similis: species in intellectu reposita non est in tanta actualitate dum non est coniuncta actui, sicut dum actu movet in intellectu. Si ergo per speciem vult intelligere aliquid quod prius non intelligebat, non poterit per illam speciem, nisi fiat in maiori actualitate, qua possit etiam movere intellectum, quam maiorem actualitatem recipit species, ut phantasmati comparatur. Cuius ratio est, quia a phantasmate recipit esse et generationem. Certum est autem, quod ab eo a quo recipit res esse et generationem, ab eodem recipit etiam perfectionem. Clarum autem est, quod, sicut quaelibet res, ita et maxime species, ut est coniuncta suo principio, scilicet phantasmati illustrato lumine intellectus agentis, fortius et perfectius esse habet ad movendum intellectum ad actum suum.

Nec oportet, quod, cum phantasma esse in phantasia desinit, propter hoc species desinat esse in intellectu possibili, cum sit locus specierum, et per consequens conservator earum. Nec tamen oportet, quod remaneat in illa actualitate, in qua erat, dum actu actuabat intellectum. Et inde est, quod non potest ex se generare actum intelligendi, nisi iterum fiat phantasma in phantasma, et ipsa species per huiusmodi phantasma fiat iam in esse perfecto. Sed si anima haberet esse separatum, ut posset se libere per lumen intellectus agentis convertere supra speciem absque phantasmate, posset species illius in virtute illius unionis generare actum intelligendi; nec anima separata indigeret, quod ad phantasma converteretur. Praedicta tamen intelligenda sunt de his quae generant species in phantasmate, seu in imaginativa, cum tenere liceat, quod habitus infusi, seu ipsa anima et similia per phantasma non intelligantur. Quamvis aliqui dicant, quod quamvis non generant speciem in phantasmate de se seu in imaginatione, tamen quia non cognoscuntur intuitive, sed per suos actus, qui habent speciem in phantasmate, ideo adhuc talia non cognoscuntur sine conversione ad phantasmata. Sed hoc non est ad propositum; ideo omittatur.

(24) Quando dicit positio, quod sicut *singulare addit aliquam determinationem supra universale*, etc. satis patet responsio in praecedenti quaestione. Posset enim dici, quod

sicut eadem res est *homo* et *hic* homo, nec ratio huius hominis impedit rationem hominis, sic nec species huius hominis, seu determinatio facta per talem speciem, in nullo impedit receptionem speciei hominis, imo inducit. — Dicunt etiam aliqui, quod virtus intellectiva non debet cogitari aliquid indivisibile in recipiendo, sed habet quamdam latitudinem virtualem, ut sicut in diversis partibus esse possent et recipi diversae impressiones, sic in intellectu possibili possent esse diversae impressiones. Vel potest dici, quod sicut species albi et nigri possunt simul esse in eadem parte aëris propter spiritualitatem, sic, et multo fortius, duae species contrariorum sensibilium particularium et universalium simul sunt in eadem parte intellectiva; non dico in animae intellectione.

489. — Solvuntur rationes ex parte intellectus propositae n. 480. — Duae rationes primae huius positionis facillime solvuntur.

a) Quod enim dicitur, quod eadem est ratio intelligentis et intelligibilis, quae scilicet est separatio a materia; ergo cum intellectus de se absque abstractione habeat rationem intelligibilis, absque additione habebit rationem intelligentis; *respondeo:* potest dici, quod ratio modicam habet apparentiam. Non enim eodem est actu sensibile, aut quidquid actu sentitur, actu sentit aut est sentiens; ergo a simili, nec hic sequitur. Deficit etiam ratio, quia quamvis diceretur, quod intellectus de se habet quod possit intelligere absque addito, et sic non indigeret specie ex parte sui; adhuc tamen indigeret ratione obiecti, quod non est praesens in ratione cogniti, nisi per speciem.

b) Quod dicunt, quod fortiori ratione intellectus divinus intelligeret per informationem, patet quod deficit. Intellectus enim Dei non indiget specie, ut actuetur; nec etiam, ut obiectum sibi praesens fiat, cum sit actus purus, et sua essentia sit sibi ratio intelligendi se et omnia. Quae duo deficiunt in quocumque intellectu creato, cum de ratione intellectus creati sit intelligere per informationem non solum alia, sed et seipsum; quod non est inconveniens; imo videtur sententia Sanctorum; ait enim Anselmus in *Monologio, cap. 81. Nulla ratione negari potest, cum mens rationalis seipsam cogi-*

tando intelligit, imaginem ipsius nasci in sua cogitatione, imo ipsam cogitationem sui esse imaginem. Posset etiam dici, quod non est simile; nam intellectus sibi primo ipsi praesens est per suam substantiam, alia autem non. Quare in illis indiget specie, ad cognitionem autem sui non indiget.

(25) **490. — Solvuntur rationes ex parte obiecti propositae n. 481.** — Restat igitur solvere alias rationes, quas faciunt ex parte *obiecti*, ex parte *speciei*, ex parte *actus*.

a) Quod *primo* dicitur, quod species unitur intellectui ut forma materiae; obiectum autem non, sed sicut cognitum cognoscenti, etc. *Respondeo primo:* dico, quod haec ratio destruit propositum arguentis. Si enim species, quia facit unum cum intellectu, non supplet vicem obiecti quantum ad praesentiam; ergo nec actus intelligendi, cum sit intra manens in intellectu, ut in subiecto existens, non supplet praesentiam obiecti; cum alia sit unitas actus et intellectus ab unitate obiecti et intellectus. — *Secundo* dico, quod deficit, quia videmus, quod ad hoc, quod sensibile sit praesens sensui in ratione cogniti, non ponitur supra organum, imo sic non faceret sensationem; sed species tantum eius est in organo, et facit sensibile esse cognitum. A simili dico hic; unde non videtur valere. Alia est ista unitas speciei et intellectus; ergo ista non supplet, vel non facit eam, sicut patet in sensu. — *Tertio* dico, quod deficit ratio propter illos qui dicunt, quod species non est necessaria intellectui ex parte intellectus, sed solum ex parte *obiecti*. Quia secundum istos, quod facit species, hoc faceret obiectum si praesens esset; et e contrario, quod faceret obiectum, hoc faceret species. Unde praecise de specie, ut est necessaria solum ex parte obiecti, non plus requiritur, nisi quod sit praesens intellectui. Unde quod ei inhaereat sicut forma materiae, hoc est per accidens; quia scilicet est verum accidens, et ideo oportet, quod sit in subiecto, sicut in *tertio articulo* declarabitur. Non ergo sunt diversae unitates, inquantum species requiritur ad supplendum vicem obiecti.

(26) *b)* Quod *secundo* dicitur, quod obiectum intelligibile non est cognitum ab intellectu, nisi sub ratione universalis speciei, sed species impressa est necessario particularis, etc.; dico *primo*, quod ratio destruit propositum principale, quia

actus intelligendi est res quaedam singularis; ergo nunquam assimilabit obiectum in ratione universalis, cuius contrarium dicit praedicta positio. — *Secundo* dico, quod secundum praedicta in praehabita quaestione supponitur primum, quia ostensum est, quod intellectus primo apprehendit singulare, quam universale, et directe. — *Tertio* dico, quod quamvis species, quae est in intellectu, in se et in comparatione ad obiectum sit res quaedam particularis, in *repraesentando* tamen est universalis, et respectu obiecti; quam universalitatem non habet ex re, unde oritur, sed ab intellectu considerato *active*, considerando hominem inquantum homo, non solum ut *hic* homo, cum sit virtus non organizata; et similiter considerat speciem inquantum species hominis, non ut *huius* hominis. Et est simile; quia quamvis intellectus meus sit particularis, intelligit tamen quidditatem universalem. Nec dico, quod sit eadem species in intellectu *hominis* et *huius* hominis, quamvis in re extra eadem re sit homo et hic homo; et tamen consideratio hominis et huius hominis praecise est alia et alia; et quia consideratio fit per speciem, oportet aliam et aliam esse speciem *hominis* et *huius* hominis.

c) Quod dicitur *tertio*, quod species non facit obiectum esse praesens, sed e contrario: *primo dico*, quod argumentum destruit seipsum, quia actus non fit, nisi obiectum sit praesens in ratione cogniti, et ordine naturae videtur praecedere sicut passivum vel activum rationem actus. Ergo si non requiritur species, ut obiectum fiat praesens, nec actus. (27) Est ergo sciendum, quod *facere rem esse praesentem* convenit *dupliciter:* vel in genere *entis*, et sic res magis facit praesentem speciei, quam e contrario, quia causat eam: vel in genere *repraesentationis*, et isto modo est e contrario, quia cum species sit spiritualior et formalior, magis habet rationem repraesentantis.

Ulterius sciendum, quod *duplex* est *praesentia obiecti:* una *actualis existentiae in re extra*, sub determinata distantia; et hanc requirit omnis sensus. Nec ad positionem talis speciei in sensu requiritur praesentia huiusmodi extra, sicut patet, si Deus supernaturalem imprimeret speciem in oculo. Alia est praesentia sub ratione *cogniti*, vel *speculati;* et haec praesentia compatitur absentiam praedictae prae-

sentiae, ut patet in actu imaginativae, et maxime intellectus, qui non requirit praesentiam rei. Et dico, quod species in imaginativa et intellectu vel facit talem praesentiam, vel nunquam potest esse sine tali praesentia. Unde si Deus imprimeret in imaginativa vel intellectu speciem alicuius rei, necessario res esset praesens in ratione cogniti.

Et ita ex parte *intellectus* ratio nihil concludit.

(28) **491. — Solvuntur rationes ex parte speciei propositae n. 482.**

a) Quod *quarto* arguunt, quod sicut natura nihil facit frustra, sic nec deficit in necessariis; ergo dedit intellectui omnes species, per quas potest intelligere: potest autem infinita cognoscere; ergo actu habet species infinitas; *dico* quoad *primam* partem, quod natura etiam minus deficit in necessariis circa animam, quam circa alia inferiora; ergo dedit species. Quoad *aliam* partem dico: necessarium quoad actum est *multiplex*, scilicet: ex parte *actualitatis potentiae*, a qua elicitur actus; caliditas ignis generat caliditatem, quamvis per caliditatem; et tale necessarium est de perfectione rei essentiali, et in tali natura non deficit; dedit enim intellectui, seu animae rationali, *quo est omnia facere*, et *quo est omnia fieri*, scilicet intellectum *agentem* et *possibilem*. Etiam alio modo est aliquid necessarium ad eliciendum actum ut *medium* vel organa seu instrumentum. Et tale est *duplex:* quoddam *unitum*, ac per hoc de integritate naturae rei, sicut pedes et alia organa hominis respectu actionum debitarum; et natura in istis non deficit, cum sint de complemento rei, est enim homo animal bipes natura; aliud est necessarium *sine quo non*, extrinsecum, ut martellus ad fabricandum; et tale non est de integritate rei, sed requirit ordo naturae, ut tale agens sit in re, non tamen unitum, nec actu applicatum, sed applicabile. Tale agens est species intelligibilis, ut videbitur in *III articulo.* Et ideo non oportet, quod natura huiusmodi necessarium dederit; sic enim oporteret, quod sensus haberet actu species omnium sensibilium. — Nec sequitur ulterius, quod sint simul infinitae, quia per successionem acquiruntur: nunquam autem per successionem attingitur infinitum.

(29) *b)* Quod *quinto* obiicitur, quod si sint ibi species impressae, semper informent intellectum; cum ergo aliquando

non intelligat lapidem, cuius tamen habet speciem, quaeris per quid intellectus educatur de potentia ad actum? Constat, quod non ex *natura rei*, quia non requiritur ad actum intelligendi; nec ab *ipsa specie*, quia cum semper informet, semper ad actum duceret. Ergo ponendo speciem, non habemus quomodo intellectus reducatur ad actum.

Respondeo: dico, quod haec ratio incurrit idem inconveniens, si attendatur vis positionis; quia, ut dicit, intellectus agens abstrahit intentionem universalem a phantasmate, quae intentio non est alibi quam in phantasmate *subiective*, quia est idem re cum phantasmate, et in intellectu *ut movens in moto*, et cognitum in cognoscente; quaero, cum varia phantasmata sint simul in imaginatione, quare plus abstrahit ab illo? Et non poterit dari causa. Haec ergo ratio non concludit.

Si solutionem huius difficultatis quaeris, dico, quod talis determinationis non est causa intellectus agens, qui indifferenter irradiat; nec possibilis, cum indifferenter recipiat; nec ipsa phantasmata, quae aequaliter sunt in imaginatione; nec ipsa imaginatio, quia indifferens est sicut intellectus; nec consuetudo, quia quandoque cogitamus de inconsuetis, dimissis etiam consuetis; nec voluntas, quia praesupponit cognitionem.

(30) Dico ergo, quod non est in potestate animae, quod aliquando de isto, aliquando de illo consideret, dicente Augustino, *III de Libero arbitrio*, circa finem: *Sed quia* (inquit) *voluntatem non alliciat ad faciendum quodlibet, nisi aliquid visum; quid autem quisque vel sumat, vel respuat, est in potestate; sed quo viso tangatur nulla potestas est.* Provenit autem talis determinatio ex diversis causis. Quandoque enim provenit a *causa prima*, id est, a Deo, magis radiante super unum phantasma, quam super aliud, quae simul sunt, ut dum homo incipit cogitare de uno peccato sine aliis: hoc dico ex tali irradiatione, non dico, quin possit esse ex aliqua causa. Aliquando fit ex aliqua *causa inferiori*, utpote ex apprehensione sensibilis excitantur vires ad cogitandum de simili, vel de contrario, vel de antecedente, vel consequente. Aliquando provenit ex *consuetudine*, quia mens quodam pondere inclinatur ad consuetum. Ali-

quando ex *indigentia*, ut famis, vel sitis, etc. Aliquando ex minima *spe*. Aliquando ex minima *voluntate*, vel amore. Ista enim, ut dicit Philosophus in libro *de Problematibus*, faciunt visiones somniorum magis de uno, quam de alio. Certe eodem modo faciunt in vigilando, magis animam ad hoc, quam ad illud converti, et plus etiam, quam in somniis.

31) *c)* Quod vero *sexto* dicitur, quod divina essentia, quia est creativa omnium rerum, est ratio quodam modo passivo intelligendi se et alia, substantia autem animae hoc non potest esse, cum non sit creativa aliorum; ergo similiter et species; *primo dico*, quod ratio concludit oppositum; si enim species non potest esse ratio cognoscendi, quia non causat ea; ergo nec actus, nec phantasma, nec species expressa, sive intentio, cum non causent cognita obiecta, cognitionis ratio possunt esse, cuius oppositum dicit positio. — Argumentum ergo concludit oppositum, et petit sibi quoddam dubium solvi, scilicet quomodo species sit ratio cognoscendi illorum quorum non est causa? — Dico igitur, quod *dupliciter* potest aliquid esse *causa cognoscendi* aliud: *uno modo*, quia est *rei cognitae causa;* et hoc modo essentia divina est ratio intellectui divino intelligendi omnia: *alio modo* e contrario, sicut dicimus, quod causa cognoscitur per effectum. *Primus* modus est proprius modus cognoscendi Dei: *secundus* est proprius modus cognoscendi creaturarum, quia cognoscunt per species, non quia sunt causae rerum, sed quia causatae a rebus, et ita secundo modo cognitionis ordinantur.

492. — Solvuntur rationes ex parte actus propositae n. 483. — *a) Septimo* arguitur: quod si a specie illa procederet intelligere, tunc se haberet illa species ad intellectum sicut lux ad luminosum; et tunc sicut corpus luminosum de necessitate et naturaliter lucet semper, licet non illuminet, sic intellectus semper intelligeret, quod non esset verum, cum sit actus voluntarius. — *Respondeo:* dupliciter deficit ratio: *primo*, quia species non est forma naturalis intellectus, sicut lux solis: *secundo*, quia, ut statim patebit, secundum aliquos solum requiritur haec species ex parte obiecti, ut scilicet ipsum repraesentet; non autem ut potentiam intellectivam actuet, quare nullam violentiam potest inducere; quia, secundum Aristotelem *IX Metaphysicae*, *text.*

com. 3, potentia naturalis determinata est ad unum tantum; sed rationalis valet ad opposita; igitur voluntas libera, facta actu per finem repraesentatum, movet se libere ad omnia quae sunt ad finem. Unde cum intellectus non se convertat ad actum, nisi cum voluntas vult, patet, quod species, quae sunt in intellectu, subsunt voluntati in modo ad intelligendum.
(32) *b)* Quod *octavo* dicitur, quod actus intelligendi non esset de genere intelligibilium, sed solum de genere entium, quia non patitur ab ea *(specie)* intellectus, nisi inquantum recipit eam sicut accidens; et hic modus patiendi reperitur in rebus naturalibus; ergo talis passio non est de genere intelligibilium, sed de genere entium; *respondeo*, quod haec ratio destruit propositum argumentantis: *primo*, quia sequitur, quod, cum species in sensu seu organo sit sicut accidens in subiecto, actus quem facit non erit actus sentiendi, sed erit solum ens. — *Item*, actus intelligendi, etsi sit in intellectu sicut accidens in subiecto, non erit de genere intelligibilium, sed tantummodo entium; et sic sibi contradicet.

Ad *formam* autem *argumenti* facile est respondere, quia illa species *dupliciter* potest sumi: vel in ratione *repraesentativa* obiecti, propter quod, secundum aliquos, est in notitia species; unde quod inhaereat, hoc accidit ei, quia aliter non posset repraesentare; loquendo secundum hanc acceptionem est de genere intelligibilum; vel potest considerari in ratione *informativa;* et quia hoc habet commune cum aliis naturalibus, scilicet inhaerere passo, ideo secundum hoc potest dici de genere entium. Sed quia hoc accidit, principalius dicitur intelligibilius quam ens, licet utrumque sit.

c) Ad *nonum* arguitur, quod si intellectus intelligit per speciem intrinsecus, sicut lucere est a luce; ergo sicut lucere non dicit motum ab extra ad intra, sic nec intelligere est motus ad animam, cuius contrarium dicit Commentator, *de Anima, text. com. 18;* ergo... — Huius rationis solutio patet ex solutione *octavae* rationis. Intelligere enim, ut est actus entium, causatus a specie, ut impressa et inhaerens est, est motus ab obiecto ad animam; aut est de genere entium intelligibilium, hoc est, ut causatur a specie, ut repraesentativa est obiecti, est motus ab anima extra, scilicet ad obiectum.

Sic igitur patet, quod illa quibus innituntur contrarium opinantes omnino non concludunt. Et sic patet *primus Articulus* Quaestionis et *secundus*.

ARTICULUS III.

OSTENDITUR INTELLECTUM INTELLIGERE PER SPECIEM IMPRESSAM.

(33) 493. — Exponuntur aliorum opiniones. — Circa *tertium* et ultimum, quod scilicet, species impressa et informativa requiritur ad actum intelligendi, puto, quod satis patet ex auctoritatibus Sanctorum et Philosophorum, et quibusdam rationibus iam tactis [n. 486 seqq.]. Potest nihilominus iterum suaderi. — Et *primo* advertendum, quod ponentes esse necessariam speciem impressam in intellectu possibili non ponunt hoc ex similibus causis.

a) Quidam enim dicunt, quod non solum requiritur species ad *repraesentandum* obiectum, sed etiam ad *actuandum* intellectum, sine qua actualitate, quam dat sibi huiusmodi species, non posset prodire in actum intelligendi. — Et secundum hanc positionem, quantumcumque obiectum sit praesens intellectui, utpote quando intelligit seipsum, vel suos habitus, semper oportet, quod prius specie informetur.

b) Alii dicunt, quod *solum* requiritur ad *repraesentandum* obiectum, quod de se praesens non potest esse. Quod inhaereat, vel sit informativa, non accidit sibi per hoc, quod est obiecti repraesentativa, cum ipsum obiectum, si per se praesens esset, vel si species esse posset praesens, absque hoc, quod in intellectu imprimeretur, aeque bene, imo melius daret actum intelligendi; sed hoc accidit sibi, quia est accidens, quod est impossibile existere per se secundum naturam. — Et secundum hanc positionem habitus animae, et ipsa, et quaecumque obiecta, quae per se sunt praesentia absque impressa specie cognoscerentur.

Et *hoc patet;* quia sicut ignis de se dat sufficientem actualitatem ad agendum, et grave et leve ad movendum, sic intellectus ex vi sua activa et natura ad intelligendum. Sed sicut ignis requirit praesentiam combustibilis, quod se-

cundum substantiam potest esse ei praesens, et grave et leve medium, ad hoc quod moveant, sic intellectus praesentiam obiecti in ratione cogniti. Et quia non potest esse praesens secundum suam substantiam, requirit speciem, per quam sibi repraesentetur, non ex aliquo alio.

(34) *Addit* etiam ista positio, quod actus intelligendi non attribuitur speciei, quia ipsa agat, sicut nec calor calefacit, sed est ratio calefaciendi; nec etiam attribuitur ei sicut calefactio calori. Inter causas enim agentes talis est distinctio, quod una agit aliquid principaliter, alia autem solum virtute alterius. Hanc etiam distinctionem possumus assignare inter rationes agentium, sive inter illa quae sunt rationes agendi, quod scilicet unum sit ratio agendi per se, aliud solum in virtute alterius.

Dupliciter ergo in talibus potest esse *defectus*, ut scilicet non agant, sed solum sint ratio agendi, non per se, sed per virtutem alterius; uterque autem defectus est in specie intelligibili. *Primus*, quia *non agit;* nulli enim rei convenit agere, cui non convenit per se existere; sed hoc nulli accidenti convenit; si enim est huius speciei existere per se, multo melius causaret actum intelligendi, quod non facit. *Secundo*, deficit etiam huiusmodi species in ratione agentis, quia non solum non agit, imo *nec est ratio agendi per se*, sed solum in virtute alterius, scilicet obiecti, cuius est repraesentativa. Unde si obiectum praesens esset in natura sua, perfectius se repraesentaret, et perfectius actum intelligendi causaret; quomodo facit species causando actum intelligendi, ut est solum comparata ad obiectum, et non ut inhaeret intellectui, nisi per accidens; non enim causat, nisi ut est eius repraesentativa.

Ex hoc solvitur difficultas, quomodo species agat in intellectum, cum sit accidens, et nullum accidens agat in subiectum? Non enim movet intellectum ut est accidens ei inhaerens, sed ut habet in se vicem obiecti, inquantum ipsum repraesentat, et per consequens quasi ut substantia movet, non ut accidens inhaerens.

Iste est modus ponendi speciem in intellectu secundum aliquos.

(35) **494. — Probatur intellectum intelligere per speciem inhaerentem.** — Utrum autem intellectus se et suos habitus intel-

ligat per speciem, ad praesens non intendo discutere, quia forte adhuc disputabitur; sed solum sufficit ad propositum, quod sive species requiratur propter obiecti *repraesentationem* tantum, vel propter obiecti *repraesentationem* et propter intellectus *perfectionem*, propositum habemus, quod scilicet intellectus intelligit per *speciem inhaerentem*; quod potest sic persuaderi:

a) In genere passivorum est ordo secundum receptionem perfectionum, quod semper passivum per illud, quod est magis fixum et permanens accipit fluxibilia et transmutabilia. Hinc est, quod materia per formam corporis vel substantiae recipit formas generabiles et transmutabiles, et per actum formae substantialis, qui est de se fixus et permanens, recipit accidens; subiecta enim materia cum forma causa est omnium accidentium. Et idem ordo etiam servatur in accidentibus inter se; aër enim mediante diaphanitate recipit lumen. Nunc autem ita est, quod actus intellectus est transiens accidens, seu transmutabile; intellectus autem substantia permanens; ergo sicut aër mediante diaphanitate, quae est accidens permanens, recipit lumen, quod est accidens transiens, sic etiam intellectus recipiet intellectionem per accidens permanens, quales sunt habitus scientiales; item veritates conclusionum, et ipsae species respectu actus intelligendi quidditates simplicium.

(36) *b)* Item, sicut materia recipit formas individuales, sic intellectus formas universales, secundum quod dicit Comentator: si vocas formas universales ipsas species, habeo propositum; si vocas universales, universalia obiecta cognita; ergo sicut materia per dispositiones ei inhaerentes recipit formas particulares, sic intellectus obiecta per species impressas.

c) Item, sicut velle est motus ab anima ad rem animatam, sic intelligere est motus a re ad animam: sed voluntas vere attingit per actum volendi rem quam amat; ergo res cognita vere attingit intellectum quem excitat.

d) Item, phantasma movet aliquo modo intellectum: sed impossibile est, quod movens actu moveat aliquid, nisi aliquo modo tangat, vel actu substantiali, vel per influxum, vel per speciem: sed impossibile est, quod phantasma tan-

gat intellectum, nisi per speciem aliquam ex se genitam; ergo, etc.

e) Item, secundum positionem istam (1) phantasma excitat intellectum, quia se habet ad eum sicut sensibilia ad sensum: sed sensibile positum supra sensum non facit sensationem; quare nec intelligibile; ergo oportet, quod ponatur eius species.

f) Item, intellectus non cognoscit veritatem complexam, nisi per habitus impressos; ergo nec veritatem incomplexam, nisi per aliquod impressum, quod non potest esse nisi species.

(37) *Corollarium.* — Ex hoc apparet, quod species intelligibilis requiritur in intellectu propter duo: unum est, si res intellecta sit corporalis, quia species sensus, nec imaginativae, cum ambae sint corporales, propter suam materialitatem et improportionem non possent movere intellectum, et ideo est necesse, ut fiat ab ea abstractio, seu (ut melius dicam) multiplicatio speciei intelligibilis virtute luminis intellectus agentis. Et tali specie rei corporalis, sic abstrata seu multiplicata a specie quae est in imaginativa, indiget intellectus coniunctus ad intelligendum. Secundo, requiritur species propter obiecti absentiam; et tali specie indiget intellectus coniunctus, tam respectu materialium, quam immaterialium. Tali etiam specie indiget intellectus separatus ad cognoscendum materialia et immaterialia, saltem alia a se, et ad cognoscendum alia quae non sunt in eo. Utrum autem ad cognoscendum se, vel suos habitus, forte disputabitur.

Dico ergo, quod intellectus per speciem informantem intelligit tam universalia quam particularia, et *alia specie* particularia, et *alia* universalia, ut ostensum fuit in *praecedenti quaestione.*

495. — Triplici ex radice colligit intellectus speciem. — Quam quidem speciem tam respectu universalis, quam respectu singularis intellectus colligit, *a)* quando ex ipsa *sensatione* et per illam intelligit rem extra particularitatem esse actu re extra. Desinente autem actu sentiendi in sensu

(1) Negantem scil. species impressas, uti exponitur *Art. I.*

particulari, bene remanet species in intellectu ipsius sensationis corporalis; sed non facit certitudinem intellectui de actualitate existentiae rei extra, sed bene scit intellectus apprehendisse actualitatem. Utrum autem sit, non potest aliter scire, nisi per sensationem existentem actu.

(38) *b)* Colligit etiam speciem intelligibilem ab ipsa *specie* rei singularis, ut est in sensu ad cognoscendum. Sed per illam speciem non cognoscit rem actu esse in sensu praesentem, sed solum singulare absolute, sicut imago Petri non ducit me nisi in cognitionem Petri; similiter nec haec dictio, Caesar, significat Caesarem actu esse, sed Caesarem absolute. Sic nec species quae est in sensu particulari, nec illa quae est in imaginatione vel intellectu certificat, inquantum species, de actualitate existentis rei, sicut est ostensum in *praecedenti quaestione.*

c) Colligit etiam tertio intellectus speciem ad cognoscendum singulare ab ipsa *imaginatione;* et hoc dum sensus actu non est, vel dum intellectus sensationem non advertit.

Ut sic ex tribus radicibus intellectus colligat speciem ad cognoscendum singulare: *uno modo* ab ipsa *sensatione,* si sensatio seu actus sentiendi actu existat; et per illam speciem cognoscit intellectus esse singulare actu existere: *secundo* a *specie* ut informat sensum; et per illam nunquam cognoscit singulare esse actu, sed solum sicut imago ducit in cognitionem rei absolute, sic etiam ista species ducit in cognitionem singularis simpliciter, ut singulare est: verum quia aliquando intellectus non se convertit ad sensationes, nec species remanent in sensu, ideo a memoria sensitivae vel ab ipsa *imaginatione* etiam colligit intellectus speciem, si sensus actu non fuerit ad cognoscendum singulare.

(39) Ab omnibus istis speciebus, puta sensationis, a specie rei sensibilis, ut est in sensu, et ut est in imaginatione, colligit speciem rei universalis intellectus communis, cognita ipsa sensatione immediate. Cum sit virtus reflexiva et collectiva, cognoscit quidditatem sensationis universalis, videlicet cognita re particulari per speciem, quam colligit ex sensu vel imaginatione, immediate considerat illam rem sub ratione universalis: ut intelligendo hunc colorem, consi-

derat colorem absolute per speciem coloris in eo factam; sic enim potest virtute intellectus multiplicari species intelligibilis in intellectu a specie quae est in sensu, sicut a specie quae est in imaginativa.

QUAESTIO XV.

Utrum intellectus cognoscat se et habitus suos per essentiam, vel per actus, vel per speciem, ET HOC EST QUAERERE: utrum essentia animae et suorum habituum sit ei ratio cognoscendi sicut actus, vel requiratur species aliqua genita cognoscentis sui intellectus, quae sit ratio et medium cognoscendi eam?

(1) 496. — Triplex rerum cognitio. — Ad huius *quaestionis* evidentiam est sciendum, quod, sicut dicitur communiter et bene, contingit rem quamlibet *tripliciter* cognoscere, scilicet: *arguitive*, *intuitive*, et *speculative*. — *Arguitive*, sicut cognoscendo ignem esse, videndo fumum; arguit enim intellectus, quod si effectus est, causa est. — *Intuitive*, sicut dum rem visibilem directo aspicio actu (1). — *Speculative*, sicut dum intelligo quidditatem universalem rei per speciem eius, quam habet apud se: non ut haec est vel illa, vel ut est in illo vel in isto, sed simpliciter naturam rei speculando, ut dum cogito quod sit rosa, non cogito quando est, vel ubi est (2).

497. — Animam esse cognoscimus arguitive. — *a)* Loquendo igitur de cognitione modo *arguitivo*, vere cognoscimus animam *esse*, vel *quia est;* et aliam esse *vegetabilem*, aliam *rationalem*, in planta, in bruto, in nobis. — Hanc autem cognitionem habemus de anima, seu nostra seu aliorum, et *quod sit*, *in quo* vel ubi sit, sine aliqua specie, sed *a posteriori*, per effectus suos et operationes, sicut per fumum cognoscimus ignem esse, et ubi est. Sed per talem cognitionem non intuemur naturam rei.

---

(1) Pro ampliori cognitionis *intuitivae* notione cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 42. — II. d. 9. q. 2. n. 17 et 29. — III. d. 14. q. 3. n. 6. — IV. d. 45. q. 2. n. 12. — d. 49. q. 8. n. 5. — q. 12. n. 3. — *Quodlib.* q. 13. nn. 8 et 11.

(2) Pro cognitione vero *speculativa* cf. *Oxon.* Prol. q. 1. n. 21. — IV. d. 49. q. 11. n. 5. — *Quodlib.* q. 8. n. 11.

Hunc modum cognitionis de anima tradit Augustinus, *De Spiritu et Anima, cap. 32*, dicens: *Nihil tam novit mens, quam id quod sibi praesto est, nec magis menti quidquam praesto est, quam ipsa sibi.* Nihil ergo tam novit, quam se. — Quomodo autem cognoscat *se esse*, subdit: *Cognoscit* (inquit) *se vivere, se meminisse, se velle, se intelligere, se iudicare*, etc.

Istum modum cognoscendi tradit Aristoteles, *I Physicorum, text. 2*, dicens: *Innata autem est ex notioribus nobis via et certioribus in incertiora naturae et notiora.*

(2) *b)* Isto modo non solum cognoscimus animam nostram esse et in nobis esse, sed animas aliorum esse et in aliis esse, et varias in variis esse. Cum enim in plantis videamus aliqua opera communia *quibuslibet*, ut nutrire et generare; quaedam communia *animalibus et hominibus*, in quibus non conveniunt cum vegetabili, ut sentire, imaginari, moveri de loco ad locum; quaedam *propria hominibus*, ut ratiocinari, et intelligere, discutere, consiliari, libere agere; ex *primis* operationibus cognoscimus aliquam formam communem esse animalibus et plantis, quam dicimus *vegetativam*, et illam non esse in illis, quae non possunt talia opera exercere; ex *secundis* actionibus aliquam communem esse animalibus, ut *sensitivam*, quae non est in illis quae non possunt talia exercere; ex *aliis* diximus aliquam specialem formam esse in hominibus, quam dicimus *intellectivam*, quae in illis, quae talia opera non possunt facere, non invenitur. Sic ergo de anima nostra cognoscimus *quia* est, et *quod in nobis est*, et de aliis similiter per operationes *a posteriori*, sine aliqua alia specie.

(3) *c)* Sed per istud modum ita parum cognosco animam meam *intuitive* sicut tuam, quamvis quodam modo cognoscam certius animam meam esse et in me esse, quam tuam esse et in te esse: sive quod experimentatio intrinseca certior est, sive quod actus mei sunt tales quod de illis maiorem certitudinem habeo, quam de tuis: imo de nulla alia anima possem certitudinem habere per actus, utrum sit, vel utrum in tali corpore sit, nisi de mea. Potest enim Angelus bonus vel malus similia opera in assumpto corpore exercere, ut patet in Angelo Tobiae, qui ex actibus puta-

batur homo esse. Ideo coniectura de aliis per actus certitudo haec non habetur; de me autem experimento intrinseco et infallibili sensu interiori, hoc est, in intellectu experior actus tales meos esse, utpote me velle, deliberare, et similia. Et ideo talis cognitio arguitiva de anima mea est certissima, sicut dicit Augustinus *in auctoritate supra citata*; imo est principium certitudinis quam de omni alio habeo, et centrum immobile veritatis, circa quod volvitur et cui innititur mobilitas et fluxus omnium aliorum quae aestimantur vel opinantur, et etiam eorum quae creduntur, quantum est ex parte nostra; non enim aliunde scio, me credere, nec certus sum me velle credere, et velle articulis assentire.

Sic ergo animam nostram per actus suos cognoscimus *arguitive*; quae tamen cognitio de se non est *intuitiva*; terminatur tamen finaliter ad intuitivam, ut infra patebit.

(4) 498. — Quomodo cognoscatur anima speculative. — *a) Proponitur modus.* — Si vero loquamur de cognitione *speculativa*, quae est cognitio *tertio modo* sumpta, prout scilicet cognoscitur res, non haec vel illa, mea vel tua, sed *absolute*, iste modus communis est omni animae rationali, nec plus respicit meam quam tuam, cum sint eiusdem quidditatis, ac per hoc qui novit unam, novit reliquam. Quid igitur sit anima *quidditative*, partim cognoscimus naturali impressione; quoniam, secundum Augustinum, *IX de Trinit.* cap. 10, anima habet impressam *naturae hominis* notitiam. — Item, habet omnes *virtutum* et *habituum* notiones, ut dicit *II De Libero arbitrio*, cap. 3; et lib. *De Spiritu et Anima*, cap. 10. dicit, quod habet impressam notitiam boni perfecti, per subtilem investigationem, dum per actus spirituales inquirendo *a posteriori* devenit anima in notitiam talis naturae, sicut aliquando per notitiam accidentium devenimus in cognitionem substantiae. — Consummatur autem haec notitia, *quid* sit anima, sub irradiatione lucis aeternae super mentem nostram, sub qua, secundum Augustinum, quid sit *iustus* animus et *iniustus* anima cognoscit. — Unde videtur mihi, quod cognitio *arguitiva*, quae est per actus et operationes, inquirendo, ad istam, scilicet *quid* sit res, via inquisitiva terminatur. Sicut dum per propria accidentia in-

tellectus fodiendo et investigando deducitur in cognitionem substantiae rei; quamvis cognita substantia rei, via inquisitiva per ipsam substantiam argumentando *a posteriori* cognoscantur accidentia. Sic similiter a parte ista, cognita ipsa anima, quod est *a posteriori*, per actus et operationes, *a posteriori* per ipsam animam cognoscimus, quod tales debet habere operationes.

(5) *b) Instantia. — Si vero instet*, * aliquis *, et rationabiliter, quod impossibile est, quod aliquid cognoscam per suum actum, nisi sciam quod talis actus est suus, et quod cognoscam quod talis actus est eius, nisi cognoscam illud cuius est actus, sicut ponit Commentatur exemplum, *super primum Posteriorum, com. 5*, quod si insequerer servum fugitivum, et ipsum non cognoscerem, et viderem multos fugientes, nunquam illum apprehenderem, nisi eius aliqualem notitiam praehaberem; similiter ponit exemplum Augustinus, *libr. de Magistro*, cap. 10, quod nunquam signum ducit in notitiam signati, nisi prius habita notitia de signato: et ponit exemplum, ut si viderem aliquem retia portantem, nescirem quid significaret, sed si viderem quomodo parat, et extendit, et aves capit, ex tunc scirem, quod talia instrumenta tale quid significant; ponit etiam exemplum de velo mulieris, quod si ipsa tenet in manu, nescio quid significet, sed si viderem quod velaret caput, ex tunc scio quid signat; propter quod concludit, quod originaliter signatum deducit in cognitionem signi, quoad primam cognitionem; ergo videtur, quod non per actus et operationes, cum sint signa substantiae, possimus in cognitionem substantiae devenire, nisi substantiam praenoscamus.

(6) Et *est dicendum*, quod, sicut dicit Augustinus *libro praedicto*, ad hoc quod cognoscatur causa per effectus, signatum per signum, anima per operationes, et similia, necesse est aliquam cognitionem de signato, de causa, de anima praecedere, quae scilicet sufficit quod sit indeterminata, et generalis, et quasi habitualis; quae cognitio specificatur usque ad *quod quid est* per essentiam propriam. Talem autem notitiam habet quilibet innatam de anima, quae specificatur usque ad *quod quid est* per operationes proprias. Verbi gratia, video motum, statim ex generali notitia scio,

quod aliquid movet; postea investigo donec inveniam quod movet et quod movetur. Et ista est sententia Augustini, *De Spiritu et Anima*, c. 32, dicentis: *Cum enim quaerit mens, quid sit mens, profecto novit, quod seipsam quaerat; et novit, quod ipsa sit mens quae seipsam quaerit; neque enim aliunde se quaerit, quam se ipsa; cum ergo quaerentem se novit, se utique novit.* — Unde patet, quod prima cognitio praecedit istam. — Haec est sententia Augustini, X *de Trinit.* cap. 3, circa finem: *Quo* (inquit) *pacto igitur se aliquid scientem scit, quae seipsam nescit; neque enim alteram mentem scientem scit, sed seipsam scit, scit igitur seipsam. Deinde cum se quaerit ut noverit, quaerentem se iam novit.* Et sequitur ad propositum: *Quapropter non potest omnino nescire se, qui dum se nescientem scit, se utique scit.* — Idem indicat in principio sequentis capituli.

De isto autem modo, quo causa cognoscitur per effectum, et e contrario, dicetur in *sequenti quaestione.*

(7) Vel dices, quod effectus ducens in notitiam causae, aut est per se subsistens, non quidem conterminatus cum causa, et in facto esse, ut domus ducit in cognitionem causae, non quod sit, sed quod fuit, et in cognitionem quid sit causa, quanta, qualis, sed non in cognitionem intuitivam, ut cognoscendo domum, cognosco artificem fuisse; et etiam ex natura operis cognosco quid sit, licet incomplete, quantus, qualis, ex quantitate et qualitate operis, quia ex manu artificis opera laudabuntur. Si sit effectus in fieri, et in esse continuatus, cognosco per ipsum causam actu esse; et considerando naturam effectus arguitive cognosco et apprehendo, quod sit causa. Ut dum experior me velle, scio animam meam certissime esse; et dum considero, quod velle et intelligere sunt actus spirituales et immateriales, concludo quod anima est substantia spiritualis et immaterialis, et sic procedendo quidquid sciri potest per effectum. Talis inquisitio terminatur ad inquisitionem substantiae, sicut via ad terminum, ut si prosequerer fumum finaliter venirem ad intuitionem ignis. Et iste est modus acquirendi omnem scientiam modo naturali. Sic ergo patet in universali.

(8) 499. — Exponitur opinio negantium animam cognoscere se intuitive. — *Praemittendum a)* — Si vero quaeramus, quo-

modo cognoscitur anima *secundo modo*, scilicet *intuitive*, et sui habitus etiam, quantum enim ad praedictas duas cognitiones, quod dictum est de anima, intelligendum est de habitibus eius; circa hoc sunt *variae* Doctorum *opiniones*. Dicunt enim quidam et multi, quod anima quamdiu est coniuncta corpori, nec se, nec suos habitus, nec breviter aliquam rem spiritualem potest aspicere directo aspectu seu *intuitive*, sed tantum modo superius dicto, per actus et operationes: non quod actus intueatur tanquam obiectum visionis, cum sint ita spirituales sicut ipsi habitus, sed cum omnis sua cognitio a sensibus incipiat, dum percipit species a phantasmatibus abstractas, percipit actum suum, quasi quodam experimento, et percipiendo actum, arguit potentiam esse, et per consequens substantiam, secundum doctrinam Aristotelis, *II de Anima, text. com. 33*, quod actus cognoscimus per obiecta, et per actus potentias, et per potentias essentiam; ut sic sit verum, quod nunquam intellectus coniunctus intuetur se, nec habitus suos, sed semper *a posteriori* per sensibilia.

b) Duplex modus cognitionis de anima. — Modus autem huius positionis talis est: dicunt enim, quod de anima *duplex* modus cognitionis haberi potest a quolibet: *una* cognitio est qua uniuscuiusque anima se cognoscit quantum ad illud quod est ei *proprium;* secundum quem modum cognoscitur a me anima mea, ut mea in me est solum, non *quid* est anima: *alia* est cognitio de anima, qua cognoscitur quantum ad ea quae habet *communia* cum omnibus animalibus; et per hanc cognitionem cognoscitur de anima *quid* est, et *quae* sunt eius *proprietates.*

(9) *c) Quomodo anima cognoscat se* ACTU *quantum ad illud quod est ei* PROPRIUM. — Si ergo quaeras de anima, quantum ad *primam* cognitionem, quomodo cognoscat se, distinguendum est; res enim cognoscitur *actu*, vel *habitu.* — Si quaeras, quomodo cognoscitur a me anima mea *actu* esse et *in me* esse, dicunt, quod per actus suos; ex hoc enim percipio te animam habere, in te vivere et esse, quia percipio in te sentire, vivere, intelligere, et alia opera vitae exercere. Unde dicit Philosophus, *IX. Ethicor.* c. 9. *Sentimus utique, quoniam sentimus; intelligimus quoniam in-*

telligimus; hoc autem quoniam sentimus vel intelligimus quoniam sumus. Certum est autem, quod nullus percipit se intelligere, nisi ex hoc quod intelligit aliquid, quia prius est intelligere aliquid quam intelligere se intelligere; ideo pervenit anima ad percipiendum se esse per illud quod actu intelligit et sentit.

d) Quomodo anima cognoscat se HABITU *quantum ad illud quod est ei* PROPRIUM. — Si vero loquamur de cognitione *habituali*, qua cognoscit se anima habitualiter esse, dicunt quod per essentiam suam, videlicet, quia eo ipso quod habet essentiam *talem* est potens cognoscere se esse, et in *tali* corpore esse. Sicut ille qui habet aliquem habitum est per illum habitum potens percipere omnia quae subsunt illi habitui, licet nullum percipiat nisi per actum elicitum ab ipso habitu; et ita dicitur scire solum habitualiter; sic etiam hic. Unde ad hoc quod anima cognoscat se esse, vel habitus tales habere habitudinaliter, non requiritur species, sed sola praesentia habituum et suae essentiae. Ad *actualem* autem cognitionem et sui et suorum habituum requiritur conversio super se et super suos habitus, quae conversio est actus, ex quo actu se et habitus suos actualiter cognoscit.

(10) *e) Quomodo anima suam quidditatem et proprietates* COMMUNES *cognoscat* APPREHENSIONE. — Si vero loquamur de *secunda* cognitione, qua scilicet anima cognoscitur absolute, quantum ad quidditatem et proprietates communes omni animae, iterum est distinguendum: ad cognitionem enim de re *quid* sit duo concurrunt, scilicet, *apprehensio* et *iudicium* de re. — Si consideretur ergo cognitio animae quantum ad *apprehensionem*, dicitur quod *quid* est seu natura causae apprehenditur per species, quas abstrahimus a sensibus. *Ratio* autem huius dicti est, quia sicut materia prima est in potentia ad omnes formas materiales, sic intellectus ad omnes formas intelligibiles; unde in ordine intelligibilium sic est potentia pura ut materia in ordine sensibilium: et ideo sicut materia non est sensibilis nisi per formam supervenientem, sic nec intellectus nisi per formam superinductam, quam *speciem* communiter appellamus. Unde, ut dicit haec positio, mens nostra non potest se apprehendere, ita quod

seipsam immediate apprehendat; sed ex hoc quod alia apprehendit, devenit in sui ipsius cognitionem, sicut et naturam materiae primae cognoscimus ex hoc quod est talium formarum susceptiva.

Veritas autem ista, ut dicunt, patet, attendendo modum quo Philosophi naturam animae investigarunt. Ex hoc enim quod anima veritates rerum, seu universales naturas cognoscit, percipit quod species per quam intelligit est immaterialis; nec ad hoc se extendit per potentiam sensitivam. Et ex hoc quod species est immaterialis, arguit potentiam esse immaterialem; et ex hoc substantiam animae, in qua radicatur illa potentia, esse immaterialem, per consequens. Et sic ex proprietatibus et speciebus et actibus arguit de seipsa *quid* sit. — Hunc modum confirmat Aristoteles *III. De Anima, tex. 7. 8. et 15.*, dicens, quod intellectus est intelligibilis.

(II) *f) Quomodo anima suam quidditatem et proprietates* COMMUNES *cognoscat* IUDICIO. — Si autem loquamur de cognitione animae quoad *iudicium*, quo scilicet imaginamur de anima quid sit, ut apprehendamus et concludamus deductione praedicta quid est in anima, sic cognoscit, ut dicunt, seipsam, inquantum intuetur immutabilem veritatem, quae est quaedam regula menti nostrae impressa, ad quam reducimus, et per quam examinamus omnia esse recta quae iudicamus, secundum doctrinam Augustini, *IX De Trinit. cap. 6.*

Ut sic, secundum hanc positionem, mens nostra cognoscatur esse *habitualiter* per seipsam; sed per actus suos *actualiter* quod ipsa sit, *arguitive*, numquam intuitive in hac vita, per species aliarum rerum, et per actus suos *apprehensive; iudicative* vero et definitive per radium divinum, qui super mentem nostram irradiat.

500. — Exponitur opinio negantium animam cognoscere habitus suos intuitive. — *a) Praemittendum.* — De *habitibus* vero quos in se habet, quasi simili modo, eorum *duplex* est cognitio: *una*, qua anima cognoscit *an* habitus sibi insit; *alia* qua cognoscit *quid* sit. Hae tamen duae cognitiones aliter se habent circa habitus, aliter circa animam. Cognitio enim, qua quis cognoscit se habere habitum, praesupponit notitiam qua quis cognoscit *quid* sit habitus; non enim possum scire

me habere castitatem, nisi sciam quid est castitas. Sed ex parte animae est e contrario: multi enim sciunt se habere animam per actus, quos experiuntur in se et a se, qui nesciunt quid sit anima. — Huius autem diversitatis causa est, ut dicunt, quia nec animas, nec habitus percipimus in nobis esse, nisi percipiendo actus, quorum anima et habitus sunt principia. Habitus autem per essentiam suam est causa talis actus, et actus est causa quod cognoscatur habitus, qui est eius mediatum principium. Si autem cognoscatur habitus inquantum est principium talis actus, cognoscitur habitus: ut si sciam quod castitas est per quam quis cohibet se ab illicitis cogitationibus in venereis, sic scio de castitate *quid* est. Anima autem non est principium operationum per essentiam suam, sed per vires suas; unde perceptis actibus animae, percipitur inesse principium talium actionum, utpote motus et sensus; non tamen ex hoc natura animae scitur.

(12) *b) Quomodo anima cognoscat* QUIDDITATEM *sui habitus* APPREHENSIONE. — Loquendo igitur de cognitione qua cognoscitur de habitibus *quid* sint, oportet duo considerare, *apprehensionem* et *iudicium*. Secundum *apprehensionem* oportet ut habeatur eorum notitia ab obiectis et actibus, quia non possunt per essentiam suam apprehendi. Cuius ratio est, quia cuiuslibet potentiae animae virtus est determinata ad obiectum suum unum, et eius actio primo et principaliter in obiectum tendit; in ea vero, quibus in obiectum dirigitur, non potest nisi per quamdam reductionem. Sicut videmus, quod visus primo dirigitur in colorem, sed in actum visionis suae non reducitur, nisi per quamdam reductionem, dum scilicet videndo colorem, videt se videre. Quae reductio vel reflexio incomplete est in sensu, complete autem in intellectu, quia reductio completa redit ad cognoscendum essentiam suam. Intellectus autem coniunctus hoc modo comparatur ad phantasmata sicut visus ad colores, ut habetur *III De Anima, tex. 30. et seqq.*: non quidem ut cognoscat phantasmata sicut visus colores, sed quia cognoscit illa quorum sunt phantasmata; ad illa enim cognoscenda primo et directe fertur; deinde redit ad cognoscendum actum suum; et ulterius in species, potentias et substantiam ipsius mentis.

Non enim haec comparantur ad intellectum ut obiecta prima, sed ut illa quibus tendit in actum.

c) *Quomodo anima cognoscat* QUIDDITATEM *sui habitus* IUDICIO. — *Iudicium* autem de unoquoque habetur secundum illud quod est *mensura illius:* mensura autem habituum est illud ad quod ordinantur. Quod quidem ad nostram cognitionem se habet *tripliciter:* Quandoque enim est a *sensu* acceptum, visu, vel auditu, vel simili, sicut cum videmus utilitatem medicinae, vel ab alio audimus, et ex hac utilitate scimus quid est medicina: quandoque est *naturaliter* iudicium, quod maxime apparet in habitibus virtutum, quarum fines naturaliter coniectat, ut patet de iustitia, quae est *reddere unicuique quod suum est:* quandoque vero est *divinitus* infusum, ut in spe et charitate et fide. Et quia etiam in nobis naturalis cognitio ex divina illustratione deducitur, veritas in utroque in creatura consulitur. — Unde iudicium, in quo completur cognitio de natura habitus, vel est secundum illud quod a sensu accepimus, vel secundum illud quod in creatura veritatem consulimus.

(13) *d) Quomodo anima cognoscat* EXISTENTIAM *suorum habituum.* — In cognitione autem qua cognoscimus *an habitus in nobis sint,* est duo considerare, scilicet, *habitudinalem* cognitionem et *actualem.* — *Actualiter* autem cognoscimus nos habitus habere ex ipsorum actionibus, quas in nobis experimur; unde Philosophus dicit *II. Ethicor. cap. 3.* quod *signum oportet facere habitum, supervenientem voluptatem vel tristitiam.* Tunc autem ad habitualem cognitionem habitus seipsam cognoscit, quia per hoc, quod anima habet habitus, potest progredi in cognitionem actualem ipsorum. Tale autem per quod potentia potest progredi in actum cognitionis dicitur *habitualiter* cognosci.

Sed differentia est inter habitus potentiae *cognoscitivae* et *affectivae,* quod habitus cognoscitivae est principium, et ipsius actus quo cognoscitur habitus, et etiam cognitionis qua percipitur, quia ipsa actualis cognitio ex habitu cognoscitivae potentiae procedit; sed habitus affectivae partis est principium illius actus quo cognoscitur habitus, sed non est principium cognitionis qua percipitur, ut habitus cognoscitivae sit principium proximum vel remotum, quia non nisi

per hoc, quod causat actum, unde cognoscitur non cognitione qua percipitur.

(14) Et hoc est quod dicit Augustinus X. *De Trinit.*, *per totum consequenter*, quod artes cognoscuntur per suam praesentiam, sicut affectiones animae per suas notiones.

501. — Praedictorum synthesis. — Sic igitur anima cognoscit se esse *actu* per suos actus; se autem esse *habitu* per essentiam suam, quia ut actu se cognoscat, nec habitu, nec specie indiget; *quid* sit autem apprehendit per species rerum quas cognoscit, sicut sensitiva per formas quas recipit; nunquam tamen apprehendit *intuitive* quid sit. *Iudicat* autem quod sit lumine inviolabilis veritatis, cuius similitudo est mentibus nostris impressa, et quam aliqualiter cognoscimus per se notam, atque omnia alia examinamus secundum eamdem in omnibus iudicantes. Ut sic pateat, quod cognoscit se *habitualiter* per suam essentiam, se vero *esse* per suos actus, *quid* sit per species aliarum rerum, *quod* sit *iudicat* per lumen divinum, nec aliquo modo intuetur se, quod sit. — Et habent se per ordinem istae cognitiones: quia *primo* se esse cognoscit habitualiter per essentiam suam; *secundo* actualiter per actus; *tertio* apprehendit se, apprehendendo species rerum, et iudicat modo dicto.

(15) Similiter est ex parte *habituum*, quia cognoscuntur in nobis esse *habitualiter* per seipsos; *actualiter* autem per actus suos; sed *quid* sint, quantum ad *apprehensionem*, cognoscuntur ex obiectis et actibus propriis; quantum ad *iudicium*, iudicamus quid sint ex *fine*, et ex *lumine veritatis increatae*, sub quo fit certum iudicium de quolibet. — Et rationes cuiuslibet istarum cognitionum dictae sunt supra. — Et nullo modo cognoscimus de ipsis, nec quia sunt, nec quod in nobis sunt, nec quod sunt *intuitive*. — Non est autem ordo inter has cognitiones *habituum*, sicut inter cognitiones *animae*: quia prius cognoscimus *quid est* habitus quam sciamus quod *in nobis est*, modo superius dicto.

(16) 502. — Praedicta positio ad trutinam revocatur. — *a) Tria in ea reprobantur.* — Haec opinio videtur probabilis, et bene declarat sua fundamenta, praeter hoc quod dicit, quod anima nec se, nec suos actus cognoscit intuitive. *Secundo* quoad hoc quod dicit, quod intellectus nec se, nec suos ha-

bitus per species originatas ab eis apprehendit; et ad id sequitur primum, et e contrario; nam si se intuetur, videtur quod per propriam speciem se cognoscat, et e contrario. Idem dico de habitibus. *Tertio* quoad differentiam ordinis, quam ponit inter cognitionem *si est* et *quid est* animae et habituum. — Quantum ergo ad ista *tria* non videtur *aliquibus* (1), quod positio contineat veritatem.

b) Ex Augustino ostenditur animam se intuitive videre. — Quod autem anima, super se reflectendo, *se intuitive* cognoscat, et *si est*, et *quid* est, et similiter reflectendo suos habitus cognoscat et *in se esse*, et *quod sunt*, videtur expresse sentire Augustinus in *epistola ad Paulinum, cap. 2. De videndo Deo*, et est in numero epistolarum 62, distinguens *duplicem sensum*, corporis, scilicet, et mentis, ubi ait: *Plane forsitan satis est si praesentia illa hoc in loco intelligamus dicta quae praesto sunt sensibus, sive animi, sive corporis: unde etiam ducto vocabulo praesentia nominantur; sensuum mentis spiritualia, quae intra nos sunt, sensibus mentis videamus vitam nostram, voluntatem, inquisitionem, scientiam et habitus: haec enim intuitu mentis conspicimus.* Sequitur: *Sicut enim hanc lucem corporis sensu, sic et meam voluntatem plane video, quia praesto est animi mei sensibus, atque intus mihi praesens est.*

(17) *c) Ex eodem ostenditur intuitive videre habitus suos.* — Quod etiam intellectus non solum per actus, sed etiam *intuitive* videat suos *habitus*, expresse dicit Augustinus *XIII. De Trinit. cap. 1:* — *Fidem porro ipsam, quam videt quisque in corde suo esse, si credit, vel non esse, si non credit, aliter novimus: non sicut corpora, quae videmus oculis corporeis, et per ipsorum imagines, quas in memoria tenemus, etiam absentia cogitamus: nec sicut ea quae non vidimus, et ex iis quae vidimus cogitatione utrumque formamus, et memoriae commendamus, quo recurramus cum voluerimus, ut illic ea, vel potius qualescumque imagines eorum, quas ibi finximus, similiter recordatione cerna-*

---

(1) Veram autem Scoti sententiam quaere in *Oxon.* II. d. 3. q. 8. n. 13. seqq. — *Quodlib.* q. 14. n. 22.

mus; nec sicut hominem vivum, cuius animam etsi non videmus, ex nostra conicimus, et ex motibus corporalibus hominem vivum, sicut videndo didicimus, intuemur etiam cogitando. Non sic videtur fides in corde in quo est ab eo cuius est, sed eam tenet certissima scientia, clamatque conscientia. Cum itaque propterea credere iubemur, videre non possumus, ipsam tamen fidem quando inest in nobis, videmus in nobis: quia et rerum absentium praesens est fides; et rerum quae non videntur videtur fides, et ipsa tamen temporaliter fit in cordibus hominum.

Item, Augustinus, in *quadam epistola ad Nebridium*, videtur dicere contra illud, quod dicit haec positio, scilicet, quod intellectus non apprehendit se, nisi per species abstractas a phantasmatibus rerum corporalium. Dicit enim, quod intelligere non fit in nobis ex coniunctione sensuum, sed intrinsecus ipsa mente atque ratione nostrum intelligimus intellectum. — Item *VII. Super Genesim, cap. 14.* loquens de sensibus corporis ait: *Cum igitur his quasi nuntiis accipiat anima quidquid eam corporalium non latet; ipsa vero usque adeo aliud quiddam sit, ut cum vult intelligere, vel divina, vel Deum, vel omnino etiam seipsam suasque considerare virtutes, ut aliquid veri, certique comprehendat, ab hac ipsorum quoque luce oculorum se avertat: eamque ad hoc negotium, non tantum nullo adiumento, verum etiam non nullo impedimento esse sentiens, se in obtutum mentis attolat.* Sequitur: *habetque ipsa innumerabilia longe dissimilia cum cuncto genere corporum, quae non nisi intellectu atque ratione conspiciat, quo nullius carnis sensus aspirat.* Plane patet, quod dicit quod anima nec se, nec virtutes suas aliqua specie corporali aspiciat.

(18) *d) Idem ostenditur experientia.* — *Experimentum* etiam videtur ad hoc facere: nam dum in voluntate nostra oritur ipsum velle, experior inde velle, et quod sensu interiori sentio inde velle; ergo tale velle sensus interior intuetur.

e) Et ab absurdo. — Item, si anima est in corpore, quo nullo modo posset uti, non apprehenderet species sensibiles. Ut enim dicit Augustinus, *VI. Musicae, cap. 11.*, impossibile est caecum a nativitate fingere imagines coloris.

Certum est autem, quod talis anima in tali corpore se apprehenderet, ut patet per Avicennam, *VI. Naturalium, tractat. I. cap. I. in fine*, ubi dicit, quod si crearetur unus homo, et poneretur per impossibile in aere, ita quod eius membra non sibi cohaererent, sed omnia essent distincta, nec aliquod de suis membris perciperet, nec de aliis non dubitaret, sed affirmaret se esse.

f) Corollarium. — Ex quo patet, quod anima in corpore apprehendit se esse, et nulla specie recepta indiget; et quia apprehensio *quia est* quaerit *quid sit*, non necessario indiget specie alicuius exterioris corporis, sed per actus suos intimos, quos experitur in se, ut se vivere, velle, desiderare, et similia, dum venit in sui notitiam, et *quia est*, et *quid est*. Potest etiam idem per actus quos exerceret de rebus intrinsecis, sed non sunt ad hoc necessarii, ut dicebat positio.

g) Nihil valet exemplum allatum n. 499 *e*). — *Exemplum* quod inducit de *materia et forma* falsum praesupponit, scilicet, quod sicut se habet materia in ordine sensibilium, quod scilicet est pura potentia, ita mens nostra in ordine intelligibilium. Hoc enim est, si intelligatur de potentia *receptiva*, quod sicut materia potest recipere formas omnium sensibilium, sic intellectus omnium intelligibilium. Sed isto modo nihil est ad propositum. Sed si intelligatur, quod sicut materia *nullam formam ut actum* habet de se, unde possit obiective sentiri, nisi ut induitur formis aliis, sic intellectus speciebus intelligibilibus, hoc omnino falsum est, cum plus habeat de entitate, veritate, et immaterialitate, quam aliqua naturalis quidditas, ac per hoc magis est intelligibilis de ratione sua obiectiva. Non sic autem habet materia de se unde sit obiective sensibilis. Quare si in isto falso sensu accipiatur similitudo, nulla est.

(19) 503. — **Altera opinio exponitur.** — Est igitur *alia positio*, quae dicit, quod anima coniuncta cognoscit se *quia est*, et *quod in tali corpore*, et *quid est*; et etiam *intuitive* sensu *interiori*, hoc est, oculo intellectuali *se* intuetur et *habitus* suos.

Est tamen advertendum, quod de cognitione ista possumus loqui *dupliciter*: vel quoad huius inquisitionis *initium* et *inchoationem*, qua anima inquirit de se *si est* et *quid est*: vel quoad huius cognitionis *terminum* et *consummationem*.

Si loquamur *primo modo*, sic anima prius cognoscit actus suos, utpote velle, intelligere, desiderare, et similia; et ex notitia actuum, sine aliqua alia specie, cognoscit se esse, et de actibus suis *quia sunt* et *qui sunt*. Unde impossibile est quod anima se vel habitus suos intueatur, nisi prius etiam habita notitia de actibus suis *sensu interiori*, quo experimentatur actus suos interiores spirituales, sicut sensu corporali particulari experimentatur res corporales exteriores, secundum modum supra expositum in *quadam quaestione*. Ut sicut cognitio intellectiva, quam habet anima de rebus exterioribus, a sensu particulari corporali oritur, ut alibi expositum, sic cognitio intellectiva, quam habet de se et suis habitibus, a sensu interiori spirituali experimentative per actus interiores nostros oritur.

Talem autem sensum frequenter ponit Augustinus, utpote in praeallegatis auctoritatibus, et *VIII. De Trinit., cap. 6. Quid enim*, inquit, *tam intime scitur, seque ipsum esse sentit, quam id quo etiam caetera sentiuntur, id est, ipse animus*. Nota de sensu totum illud capitulum.

(20) 504. — Quid sit sensus interior. — Si quaeratur *quid sit iste sensus?* Aestimo, quod omnis natura creata habet infimum et supremum, ut secundum hoc in genere virtutis et activi aliquo modo sit quid compositum omne activum, citra Primum; sicut virtus sensitiva habet suum infimum sensum particularem, et suum supremum, id est, imaginationem, vel quaecumque sit illa sensitiva superior, per quam coniungitur intellectui.

Sed forte est intellectiva animae nostrae, quae quamvis se tota sit non organica, habet tamen suum infimum, quod tenet se ex parte portionis inferioris. Et illa est quae exigitur ad cognitionem et experimentationem actuum nostrorum interiorum, sicut sensus particularis corporalis ad cognitionem et experimentationem actualitatis existentiae rerum sensibilium. Et sicut nulla potentia apprehendit rem extra existentem, nisi sensus particularis, vel ipso mediante, et in suo actu existente, sic vis intellectiva non cognoscit actus nostros intimos, utpote, velle, amare, et similia, nisi ille sensus interior intellectualis et spiritualis, vel ipso mediante, et in suo actu existente, ut anima, sic serviat intel-

lectui quoad cognitionem sui et habituum, sicut sensus particularis corporalis exterior quoad cognitionem rerum sensibilium.

Ex quo patet, quod sicut deficiente isto sensu, quo experimur actus interiores, deficeret omnis scientia animae et habituum, et hoc tam ex parte animae, quam ex parte habituum.

505. — **Augustini doctrina.** — Et hoc videtur tangere Augustinus *supra* rationem huius dicti *XIV. De Trinit. cap.* 5. *Ipsa* (inquit) *se nosse credenda est, sed intenta nimis in eas res quas per corporis sensus tanto maiore quanto notiore coepit delectatione sentire, non ignorare se potest, sed cogitare non potest.*

Aestimo autem, quod haec ratio Augustini tangit causam quare anima *non potest se ignorare*, eo quod habet in se unde se potest cognoscere; quia habet unde possit velle, et actus interiores elicere, ac per hoc non potest se ignorare. Tangit etiam causam quare *potest se non cogitare:* quia si nimia delectatione fertur super res exteriores, et super lucem corporalem, sicut patet in exemplo quod ponit de pueris, quando efficiuntur strabones propter vehementem attentionem ad lucem corporalem.

(2) Sed nihil praedictorum est causa quare *non possit intueri se*, vel quod sit cogitare, nisi prius cognitis actibus suis. — Huius ratio iam est in parte tacta. *a)* Quia omnis cognitio quae animae convenit procedit de imperfecto ad perfectum, et hoc seu cognitio illa habeat ortum a rebus interioribus, vel exterioribus. Et hoc convenit animae maxime coniunctae, quia infimum gradum tenet inter formas seu substantias spirituales. Et ideo sicut cognitio de exterioribus incipit ab infimo gradu cognitionis, qui est sensus particularis, sic etiam cognitio interior de se, vel de suis habitibus, ab isto sensu interiori modo supradicto: utraque enim cognitio discursiva est inquisitiva de se *quia est*. Tenet similitudo, quia et utraque procedit de imperfecto ad perfectum.

b) Ratio huius est etiam, quia in quolibet processu naturali principia sunt certa, fixa, et notoria, sicut etiam in scientiis. Patet hoc in naturalibus, quia certum est princi-

pium, et certo sciri potest seminarium ex quo fit bos, asinus, faba, triticum, vel homo; et in se habet evidentiam maiorem et priorem quam illa quae ex tali semine fiunt. Igitur illud ex quo procedit scientia oportet quod sit prius et magis notum in se: sicut sensus circa sensibile extrinsecum est certissimus et habet rationes notiores respectu omnium aliorum, sicut se habet materia in artibus, et sicut se habet fundametum in quolibet processu ordinato; ergo similiter in notitia quam acquirit de se anima et de suis habitibus, oportet quod incipiat a priori, evidentiori et notiori. Actus autem nostri interiores sunt huiusmodi respectu animae et habitus, quia certius intueor me velle et intelligere, quam cognoscam voluntatem meam et intellectum, et ideo cognitio ipsorum praecedit omnem cognitionem. Et non intelligo (ut dicunt aliqui) quod actus, quibus quaelibet anima deducitur in sui ipsius notitiam, solum sint actus eliciti ab imaginatione vel a sensibus, quia tam per actus exteriores quam per interiores, ut dixi supra, [n. 502] anima potest devenire in notitiam sui.

(22) 506. — **Diluuntur rationes primae opinionis.** — *a)* Quod autem dicit praedicta positio, [n. 500] quod cum de anima duplex cognitio habeatur, videlicet, *quia est* et *quid est;* similiter duplex cognitio est de habitibus; quia una qua cognoscit quis *an* habitus insit ei, alia qua cognoscit *quid* sint; et quod hae duae cognitiones aliter ordinantur circa animam, aliter circa habitus; nam cognitio qua quis cogniscit se habere habitum praesuponit cognitionem qua cognoscitur quid sit habitus; non sic est de anima; quia multi sciunt se habere animam, et tamen nesciunt quid sit anima (ratio ad hoc patuit supra in *quaestione*): *hoc totum videtur esse falsum: primo,* hoc est contra experientiam: nam actus castitatis potest duobus modis a me cognosci: vel in ratione *actus*, quae est quaedam notitia confusa, et sic cognoscendo actum, cognosco etiam aliquem habitum in me esse modo confuso: vel inquantum *talis* actus, utpote, abstinere ab omni delectatione circa venerea, et isto modo cognoscendo actum perfecte, cognosco similiter quid sit talis habitus. Tamen notitia de actu *quod sit* praecedit notitiam etiam de habitu *quod sit* ordine naturae: cum enim *quod*

quid est cognoscitur de habitu per actus et obiecta (ut dicit positio illa) videtur, quod prius sciatur de actu, ordine naturae, *quia est*: secundo ex hoc scitur de habitu *quia est*, et quod in nobis est: tertio scitur *quid* sit actus: quarto *quid* sit habitus. Non ergo plus scitur de habitu, quod est, vel quid sit, quam quod in nobis sit.

b) Quod autem dicit, quod non possum scire, me habere castitatem, nisi sciam *quid* sit castitas; dico, quod hoc non est ex hoc, quod prius sciam *quid* est castitas, quam quod sciam me habere castitatem, imo est e contrario; sed hoc ideo est, quia non possum scire me habere castitatem, inquantum est *talis* habitus, nisi sciam *quid* sit *actus* castitatis, inquantum simul sciam *quid* sit *habitus* castitatis. Ideo quod non possum scire me habere castitatem, nisi sciam *quid* est castitas, hoc non est quia notitia de habitu *qui* est praecedit notitiam de actu *qui* est, sed quia sunt simul. Eodem modo et eodem ordine intelligo esse per omnia in notitia quam de se habet anima.

(23) *c*) Ex ratione etiam positionis hoc patet: dicit enim, quod si cognoscam habitum, inquantum est principium actus talis, cognosco de ipso habitu *quid* est. Similiter ego dico, quod si cognoscam essentiam animae, prout est principium actus essendi et vivendi, et de potentia, prout est principium operandi, cognoscam de ipsis *quid* sunt.

d) Quod vero addit, quod habitus sunt per suam essentiam principium actus; dico, quod etsi anima non sit per suam essentiam principium actuum *secundorum*, tamen per suam essentiam est principium *primorum*, utpote vivendi, essendi, quae sunt principium quo anima coniuncta naturali ordine in se, et de se, est ex principiis, inquantum principia extrinseca sunt, quod sum et vivo. Et dico, quod possum me scire esse et vivere quodammodo in ratione indeterminata, et tamen nescio *quid* est *anima*: ita possum scire me habere habitum castitatis per cognitionem sui actus, in ratione qua actus, et tamen nesciam *quid* sit castitas. Et sicut cognoscendo actum castitatis in me esse, scio castitatem in me esse, et cognoscendo castitatem in me esse, perfecte cognosco quod est castitas, quae est per suam essentiam principium suorum actum: sic sciendo me esse et vi-

vere, quorum anima est principium per suam essentiam, scio aliquid in me esse, et in ratione qua est principium essendi et vivendi scio quod est anima. Similiter dico de potentiis respectu actuum suorum, quorum sunt principium.

(24) 507. — **Praedictorum synthesis.** — Ad propositum igitur reducendo, dico quod animae (si loquamur de notitia quam habet anima *de se* quoad huiusmodi notitiae *inceptionem*) notitia de se a notitia actuum suorum incipit, et notitia quam habet de habitibus suis a notitia actuum illorum habituum: et sic cognoscendo actum, utpote velle, cognoscit arguitive aliquid, discernendo se esse: et postea cognoscendo naturam et modum actuum, utpote quod actio intelligendi est immaterialis, reflexiva, et similia, arguit potentias tales esse, et per potentias quid sit substantia. Dum autem intellectus quid sit apprehendit, determinatur ad intuitionem, qua mens ab exterioribus sequestrata, et super se reflexa, se et suos habitus intuetur per speculum intellectuale, per actum fixum super essentiam animae et habituum.

508. — **Solvuntur instantiae.** — *a) Nec valet si instes*, quod multi decipiuntur circa animam, dicentes, eam esse ignem, aerem, corpus, et similia; ut per Aristotelem patet. *I. De Anima, tex. 20 et seqq.* et per Augustin. X. *De Trinit. cap. 7.* — *Hoc enim ideo fit*, non quin possit se intueri, si diligenter se inquireret, seque a rebus corporalibus abstraheret, sed sicut aliqui diligendo carnalia, sic sunt depasti carnalibus, quod nullum spirituale convenit eis simpliciter, sic in cognosendo sunt imbuti formis et imaginibus carnalibus, quod nihil aliud quam corporalia esse credunt.

b) Si instetur contra praedicta, quod si anima potest per actus habituum arguitive ipsos habitus in se esse cognoscere, et tandem ipsos intuetur, sicut dicit Augustinus in loco praeallegato de ipsa fide quae est in nobis, ergo possumus scire nos habere charitatem, et ipsam esse in nobis, et ipsam intueri, cum habens charitatem vere exerceat opera caritatis, (25) *est dicendum*, quod varii actus ducunt in notitiam distinctorum habituum. Cum igitur charitas sit habitus quo Dominum diligimus, naturalis etiam inclinatio inducat nos ad Dominum diligendum super omnia, quamvis alio modo quam charitas, propter confortationem actus dilectio-

nis naturalis et charitatis, non potest quoad certitudinem ex notitia actuum charitatis in eius notitiam devenire. Non sic de fide; quia naturalis cognitio non sic dictat credere Dominum trinum et unum. Et sic de aliis articulis fidei (1).

509. — Questionis synthetica solutio. — In hoc igitur residet huius quaestionis inquisitio: quod anima humana cognoscit *se esse* et *corpori inesse* per actus suos intrinsecos et extrinsecos, absque specie; illos autem actus cognoscit absque specie, sola mentis experimentatione, ut dum volo, sensus ille interior mentis certissime cognoscit et experitur me velle; nec anima in hac vita naturali cognitione potest habere tantam certitudinem de aliquo quantam habet de illis actibus suis intrinsecis; scit enim se velle certissime dum vult: et quia per experimentum istorum actuum scit se esse, ideo dicit Augustinus, ut patet in praellegata autoritate *De Spiritu et Anima* [n. 497], quod nil tam novit anima, quam se: nil dico tantum novit quantum *se esse*. *Quid* autem fuerint illi actus, non tam certitudinaliter novit anima, sicut certo novit *quod sunt* vel *insunt*. Et quia per cognitionem *quod sunt* actus sui venit in cognitionem sui *quod est*, non ita certitudinaliter novit anima *quid* est, sicut quod est vel in suo corpore est.

Cognoscit ergo primo aspectu suos actus interiores esse et inesse, ita quod isti actus, absque omni specie, sunt ratio cognoscendi, quod ipsa est etiam in corpore. — Postea considerat conditionem actuum *quid* sint; quo cognito, cognoscit *quid* sit *potentia* a qua actus procedit, quia spiritualis et immaterialis, sicut est actus: ita ut prima notitia *quid* sit *actus* sit sibi ratio, absque omni specie, cognoscendi *quid ipsa* sit. — *Quid* etiam sint *actus*, etiam cognoscit *arguitive*, per conditiones, absque omni specie; in sola enim cognitione *intuitiva* de se indiget specie expressa de se, ut statim dicetur.

(26) *b*) Cognito ergo *quid* sit *potentia*, cognoscitur *substantia* animae *quid* sit: *intuitive* se aspicit, dum se a formis et imaginibus corporalibus abstrahit. Hanc autem *intuitivam*

---

(1) Similia docet in *Oxon* I. d. 17. q. 3. n. 21. — III. d. 23. q. 1. n. 17.

cognitionem *sui* et *habituum* eius (quae est *finis* totius inquisitionis inceptae ab actibus) puto fieri per speciem differentem ab actu, ita quod anima unica cognitione intuitiva se et suos habitus cognoscit per speciem, non *impressam* proprie (nam illa dicitur respectu rerum extrinsecarum, secundum modum tactum in *praecedenti quaestione*), sed per *expressam*, quam ex reflexione suiipsius supra se exprimit, sicut intellectus agens ex conversione sui supra phantasmata abstrahit speciem intelligibilem, et in intellectu possibili ponit.

Et hoc videtur sentire Anselmus in *Monol. cap. 31 Nulla* (inquit) *ratione negari potest, cum mens rationalis se ipsam cogitando intelligit, imaginem ipsius nasci in cogitatione; imo ipsam cogitationem sui esse imaginem.*

d) Huius positionis est Aristoteles in *III. De Anima tex. com. 15*; unde ait Commentator supra illud: *Et intelligibilis sicut intellecta: dubitavit Aristoteles de intellectu materiali, utrum intellectus ex eo est ipse intellectus, an aliquo alio modo, et incipit declarare, quod est intellectum per intentionem in eo, sicut aliae res intellectae.*

(27) 510. — Solvuntur obiectiones. — Si vero dicatur *a*) quod anima est sibi praesens, et habitus sunt sibi praesentes; ergo non oportet quod ponatur species: *b*) item, est sibi similis, quare non oportet ponere speciem ad assimilandum: *c*) item, est lux spiritualis, ac per hoc specie non eget, sicut nec corporalis; *dicendum a*) ad rationem de *praesentia*, quod licet anima et habitus ipsius animae sint sibi praesentes, pro eo quod non distant ab ea, tamen non sunt sibi praesentes in ratione cognoscibilis, nisi eam moveant; quod quidem non possunt facere, nisi per aliquid immissum, vel expressum, quod est species, ut statim dicetur. — *b*) Quod dicitur, quod est sibi *similis*, dicendum quod est sibi similis, licet *improprie*; quia similitudo est rerum differentium eadem qualitate: anima autem non differt a se. Nullo modo tamen est similitudo proprie, quia similitudo procedit ab eo cuius est similitudo per modum generationis: nihil autem seipsum gignit, ut ait Augustinus. *1. De Trinit. cap. 1.* Quamvis autem sit sibi similis, quia non dissimilis vel differens a se, non tamen est similis in ratione cogniti et

cognoscentis, quae est similitudo fundata in expressione rei cognitae, quae est per speciem, non per essentiam. — *c*) Quod dicitur de *lumine* corporali falsum est; eo quod lux sumpta in ratione obiecti, utpote in sole, vel in alio corpore luminoso, numquam est in oculo, nisi per speciem lucis. Ut autem est in medio, est ratio videndi alia; et sic non habet rationem obiecti: quare non eget specie isto modo, sicut nec alia, quae sunt rationes actionum: et tamen secundum veritatem lumen ipsum speciem sui habet; nam clauso oculo, vel in tenebris, recordor me vidisse lumen, quod non poneret memoria, nisi per speciem.

(28) 511. — **Septem rationibus declaratur animam se et suos habitus per speciem expressam intuitive cognoscere.** — Anima ergo se et suos habitus per speciem non proprie impressam, sed expressam de se vel de suis habitibus cognitionem intuitivam habet; quod potest declarari septem rationibus.

a) *Prima ratio* sumitur ex *operatione obiecti ad potentiam.* Cum enim *intelligere sit quoddam pati*, secundum Aristotelem, *III. De Anima, tex. 12*, oportet, quod potentia intellectiva aliquo modo ab obiecto patiatur. Licet autem agens sit nobilius passo *de quo* aliquid agit, ut visum fuit in *aliqua quaestione*, non tamen oportet, quod sit nobilius passo *in quo* agit: quare obiecta bene agunt in intellectum immitendo speciem, maxime cum hoc fiat in virtute intellectus agentis, ut dictum fuit. Nunc autem, ita est (ut patebit) quod nullum agens agit in passum, nisi per aliquam immissionem in ipsum; ergo si anima modo intelligit se vel suos habitus, quod prius non faciebat, necessario aliquid immittitur ab his in ipsam quod prius non immittebatur, aliter prius se intelligebat aeque bene; ergo si passio non est nisi per aliquam immissionem, oportet quod immittatur species ipsius animae seu habituum in ipsam potentiam passivam, scilicet in intellectum passibilem: non potest autem aliquid immitti, nisi species ab ipsis impressa, quod oportet, quantumcumque sint praesentia; ergo, etc. — *Nec potest dici* quod illud immissum ab agente sit actus, quia intelligere non est actus transiens; nec intelligere istum actum immittit, cum sit potius ab intellectualitate, quam ab intellectu elicitus; ergo si intelligere, inquantum tale, aliquid immittit, illud erit species.

(29) Ad declarationem *minoris* est sciendum, scilicet, quod agens aliquid immittat in passum (quia haec poterit esse ratio generalis ad omnia creata agentia et passa), quod agens prius attingit passum per aliquod accidens superadditum quam per suam substantiam. — Et voco hic *accidens*, sive sit *vere accidens*, ut caliditas in igne, sive sit *substantia sub modo accidentis*, sicut dictum fuit de potentiis animae. — Dico etiam *prius*, sicut instrumentum prius attingit passum quam agens principale; sic eodem modo ex parte patientis, quod prius recipit formam accidentalem, quam substantialem, ut aqua efficitur calida magis quam ignis. *Prius* dico *naturali ordine*, quo agens prius attingit passum per accidens suum quam per substantiam; non autem *tempore*. Omne igitur agens naturale, naturali saltem ordine, prius inducit similitudinem sui accidentis impressi quam substantiae suae. Ergo necessario idem ordo erit in agentibus et patientibus *secundum intentionem*; sicut enim se habent agentia ad agentia, ita actiones ad ationes. Sicut igitur intentiones a rebus dependent et ad res ordinantur, ita oportet quod actiones intentionales ab actionibus realibus mensuram sumant; ergo necessario omne agens intentionale, quale est obiectum intelligibile, prius assimilat sibi intellectum modo quodam accidentali et imperfecto; et in fine modo quasi substantiali, hoc est, perfecto. Dum autem actu intelligit perfecte secundum perfectionem actus, formam obiecti in ratione cogniti recipit; ergo prius recipiebat eam sub ratione similitudinis, quasi imperfecte.

(30) *b)* Item, sicut dictum est, actiones et agentia intentionalia sumunt mensuram ab agentibus et actionibus realibus: sed in illis agens necessario prius immittit aliquam dispositionem in materiam quam introducit formam; ergo et hic, antequam perfecta intellectio fiat, erit dispositio; quamvis sit dissimilitudo, quia illic est forma naturalis *effective* ab agente naturali eius: actus vero cognitionis non est ab obiecto effective, sed *dispositive*, ratione speciei immissae: a potentia vero est *effective* et *causative*.

c) Item, omne illud quod de potentia tendit ad actum, necessario de novo aliquid recipit; si enim nunc intellectus intelligit, necessario se habet aliter quam prius. Hoc est se-

cundum Aristotelem, *VIII. Physicor. text. com.* 7, quod omne mobile quod nunc movetur, et prius non movebatur, necessario aliqua nova dispositio in eo facta est. Ad actus autem intelligendi videtur intellectus reduci per intelligibile, se habens ad ipsum nunc aliter quam prius, et quasi connaturaliter potentia ad obiectum; ergo intelligendo suam essentiam se habet aliter nunc quam prius: sed prius erat sibi praesens per substantiam; ergo oportet, quod nunc sit sibi praesens in ratione cogniti, quod non potest nisi per speciem.

(31) *d)* Item, si praesentia sibi esset causa, quod obiectum moveret ad intelligendum, semper se intelligeret, cum semper sibi sit praesens; non ergo movet essentia nuda intellectum; ergo per aliquid aliud: sed non potest nisi per speciem.

e) Item, si secundum Aristotelem, *III. De Anima, tex. 12., intelligere est quoddam pati*, impossibile est passum pati ab agente, nisi ab eo aliquid recipiat; ergo necessario intellectus aliquid de novo recipit: sed non recipit de novo essentiam; ergo necessario essentiae speciem.

Nec potest dici, quod de novo recipiat actum, quia ille ab obiecto non est, imo potius et principalius ab intellectu; et mens nostra est ad Dei imaginem; ratio autem imaginis attenditur in potentiis actui coniunctis (1), et hoc maxime dum anima intelligit se ut Deo similem: sed Deus intelligendo se, intelligit suam similitudinem, quae est prima similitudo, prima expressio, prima aequalitas; ergo anima intelligendo se, exprimit suam similitudinem, et perfectiorem quam quando intelligit alia; aut non repraesentat Trinitatem increatam, quod est falsum. — *Nec potest dici*, quod illa similitudo sit actus; quia in Divinis actus sumptus sub ratione actus, ut generare, non habet rationem similitudinis expressae, sed potius terminus actus, ut Filius.

f) Item, activum inquantum activum, et movens inquantum movens, est actualius ipso patiente et moto: quanto vero

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 3. q. 9. nn. 3 seqq. — q. 5 n. 15. — II. d. 16. nn. 2 et 20. — d. 24. n. 2. — III. d. 26. n. 26. — *Report.* I. d. 3. q. 7. — II. d. 16. n. 22. — *Quodlib.* q. 15. n. 5 seqq. — Vid. nostrum *Lexicon Scholasticum* DISTINCTIONES: *Imago SS. Trinitatis in Anima humana.*

aliquid est actualius ipso patiente et moto, tanto est spiritualius et simplicius; si ergo intelligere est quoddam pati, quoquo modo agit in intellectum et movet ipsum; ergo necessario obiectum habet aliquam spiritualitatem respectu intellectus ut patitur ab eo: sed essentia animae non est seipsa actualior; ergo oportet, quod sit ibi ratio alicuius actionis, intentionalis multiplicationis, propter quam et per quam habeat respectu sui rationem activi, inquantum est nuda, et inquantum ad intelligibilia habet rationem passivi.

(32) *g)* Quod haec sit intentio Augustini, patet in multis locis: *XIV. De Trinit. cap. 6.*, *Cum* (inquit) *vero non se cogitat, non sit quidem in conspectu suo, nec de illa suus formetur obtutus, sed tamen noverit se, tamquam ipsa sit sibi memoria sui.* — Sequitur: *Ideo Trinitatem sic commendabamus, ut illud unde formatur cogitantis obtutus in memoria poneremus; ipsam vero conformationem, tamquam imaginem, quae inde imprimitur.* — Et sequitur: *Nam ita sane gignit istam suam notitiam mens, quando cogitando intellectam se conspicit, tamquam sibi ante incognita fuerit: sed ita sibi nota erat, quemadmodum notae sunt res quae memoria continentur, etiamsi non cogitentur.* — Haec Augustinus. — Si praeterita cogitantur actu, hoc fit per hoc, quod species cogitantis in anima causatur a specie quae est in memoria.

De *habitibus*, quod cognitio causatur per speciem, aperte dicit Augustinus *XIV. De Trinit. cap. 3.*, ubi ostendens quomodo fides quae est in nobis intelligitur, ponit exemplum quomodo corpus videtur, et sic dicit: *Nempe ab inferioribus ad superiora ascendentes, vel ab exterioribus ad interiora ingredientes, primam reperimus trinitatem in corpore, quod videtur, et acie videntis, quae cum videt, inde formatur, et in voluntatis intentione, quae utrumque coniungit: huic trinitati similem constituamus, cum fides, quae nunc inest nobis, tamquam corpus illud in loco, ita in nostra memoria constituta est, de qua informatur cogitatio recordantis, sicut ex illo corpore acies intuentis. Quibus duobus, ut trinitas impleatur, annumeratur tertia voluntas, quae fidem in memoria constitutam, et quamdam eius effigiem in contuitu recordationis impressam connectit et con-*

iungit: sicut in illa corporalis trinitate visionis, formam corporis quod videtur, et conformationem, quae fit in cernentis aspectu, coniungit intentio voluntatis. — Hanc doctrinam asserit Augustinus *IX. De Trinit. cap. ultimo, circa medium: Liquido* (inquit) *tenendum est, quod omnis res, quamcumque cognoscimus, congenerat in nobis notitiam sui, ab utroque enim notitia paritur, a cognoscente et cognito: itaque mens cum seipsam cognoscit, sola parens est notitiae suae: cognitum enim et cognitor ipsa est.*

(33) 512. — Corollarium. — Ex hoc apparet falsum esse, quod res cognita seu obiectum nihil agat in potentias animae, cum dicatur, quod ipsa notitia ab utroque est, scilicet, cognoscente et cognito. Si autem a cognito ut ab obiecto in intellectu non potest esse, nisi quia specie informatur, ut patet in auctoritate praedicta. Et hoc expresse dicit *VIII. De Trinit. cap. 6.*, quod quando aliquam rem vidi, ut Alexandriam, ipsa phantasia eius in memoria mea verbum eius est productum: et de re quam non vidi, si mihi nominetur, talem imaginem in acie mentis formo, sicut mihi res describitur. Sic igitur efficit anima sensu interiori, dum abstracta est ab imaginatione rerum corporalium per arguitivam.

QUAESTIO XVI.

Utrum numerus differat re absoluta a rebus numeratis, ut ternarius quo numeramus tres lapides ab ipsis tribus lapidibus.

(1) 513. — Divisio Quaestionis. — Respondeo: tria sunt hic tractanda: *primo* est quaestionis veritas declaranda: *secundo* rationibus confirmanda: *tertio* sunt dubia aliqua dissolvenda.

ARTICULUS I.

QUAESTIONIS VERITAS DECLARATUR.

514. — Divisio. — *a) Praemittendum.* — Circa *primum*, sciendum, quod cuiuslibet rei suae causae notitia antecedit:

unitas autem est causa, quia principium est numeri (1); ideo volentes inquirere aliquod unum, ab *unitate* est vera inquisitio inchoanda. Est igitur *numeri unitas* investiganda: secundo *numerica proprietas* exponenda: tertio proposita dubia explicanda.

b) *Ratio « unius » dupliciter sumitur.* — Circa quod est sciendum, quod alia est natura *unius* qua substantia cuiuslibet rei est una, alia autem *unius* quod est *principium numeri* proprie dicti, et est *unum* quod convertitur cum *ente*, et est in genere *quantitatis*.

c) *Exponuntur contrariae opiniones.* — Sed credentes, quod eadem sit utriuslibet ratio unitatis, divisi sunt in contrarias opiniones; quia dicunt: *unum* quod vertitur cum ente non addit rem aliquam super *ens*; sed signat substantiam entis sub ratione *indivisionis*. Tamen crediderunt, quod *unum* quod est *principium numeri* non addit aliquid supra substantiam rei, nisi sola *ratione*; et quia numerus componitur ex numerantibus, crediderunt, quod numeri essent substantiae omnium rerum. — E contrario autem credens, quod eadem sit omnino natura *unius* quod convertitur cum *ente* et *unius* quod est *principium numeri*, videns quod *unum* quod est *principium numeri* addit aliquid supra substantiam rei (alioquin numerus compositus ex unitatibus non esset species quantitatis) tradidit eodem modo, quod *unum* quod vertitur cum *ente* addit aliquid super substantiam entis: sicut *album* dicit rem absolutam super substantiam. — Et ita ex eodem falso fundamento *contrariae opiniones* supersunt.

(2) **515. — Unum transcendentale nihil reale addit supra ens** (2). — *a*) *Proponitur quaestio.* — Est igitur sciendum, quod alia

---

(1) « Numeri sunt ordinati resolubiles in *unitatem* ». — *Oxon.* II. d. 3. q. 10. n. 17.

(2) Cf. Doctor. *QQ. Metaph.* l. IV. q. 2. — l. X. qq. 1. 5 et 6. — *Oxon.* I. d. 1. q. 2. n. 13. — d. 11. q. 2. n. 6. — II. d. 1. q. 5. n. 5. — d. 3. q. 1. q. 4. nn. 6 et 20. — d. 12. q. 1. n. 13. — d. 16. n. 18: quibus in locis et alibi passim eamdem ac hic tradit doctrinam, scil. a) unitatem transcendentalem nihil *reale* enti superaddere; b) aliqualiter tamen ab ente distingui; quae distinctio in mente Doctoris est distinctio *formalis*. — De *natura unius* cfr. *Exposit. in Metaph Arist.* l. III. s. 2. c. 2. n. 40. — l. IV. s. 1. c. 2. nn. 14 seqq. — l. V. s. nn. c. 6. — 22. *Metaph.* l. x. per tot. — *Oxon.* II. d. 3. q. 2. n. 5 — Vid. *Lexicon Scholastic.* vv. *Unum*, etc.

est natura *unius* quo dicitur res *una*, quod convertitur cum *ente*, et alia ratio *unius* quod est *principium quantitatis*. Natura enim *unius* quod est *esse quod est*, quia unum numero est, vel illud quod dicitur, quod *ens* et *unum* convertuntur, non dicit rem vel distinctionem aliquam absolutam super naturam entis sive rei quae dicitur una, sed essentiam entis et rei sub alia et alia ratione et consideratione.

b) Probatur ex Philosopho. — Propter quod dicit Aristoteles et eius Commentator, *X. Metaphys. cap. 4, in fine, comm. 6.*, quod idem est modus consecutionis *entis* et *unius* ad Praedicamenta, et aequaliter dividuntur Praedicamenta secundum ea. Sicut enim dicimus, quod *ens* dividitur per substantiam, quantitatem, etc., ita dicimus, quod *unum* est substantia, quantitas, qualitas, et sic de aliis. — Et ratio huius est, quia, ut dicit Aristoteles, *eodem loco Metaphys.*, in praedicatione *unus homo* non addit aliquid aliud quam *homo*, sicut nec ipsum *esse* praeter *quid* est, aut *quale*, aut *quantum*. — Et ideo tale *unum* quo res dicitur una et convertitur cum *ente* non dicit rem aliquam super substantiam rei, ut albedo supra subiectum. Et ita substantia cuiuslibet rei est una per se, non per aliquam rem additam super ipsam: ut sic sit verum dicere, quod omnino eadem est ratio realis *rei* et *unius rei*, sicut *hominis* et *unius hominis*: sicut dicitur in *Elenchis*, quod eadem est ratio *propositionis* et *unius propositionis*.

(3) *c) Probatur ratione.* — Huius rei est aperta ratio: quia si res esset una per aliquod additum super eam, iterum de illa quaererem, utrum sit una per se, vel per aliud, etc., et erit processus in infinitum, vel est sistendum in aliquo quod per suam substantiam sit unum; et eadem ratione quodlibet per suam substantiam est unum.

d) Probatur ex Boëtio. — Et hoc est quod dicit Boëtius, *super Porphyrium, editione secunda, circa medium*, quod *omne quod est, ideo est quia unum est:* et idem dicit libro *De Consolatione, lib. 3. Prosa 11. Nostine igitur*, inquit, *omne quod est, tamdiu manere atque subsistere, quamdiu sit unum, sed interire atque dissolvi cum unum esse destiterit?* — Et idem libro *De Unitate et Uno, cap. 1: Tamdiu est quidquid id quod est, quamdiu in se unitas est*:

cum autem desinit esse unum, desinit esse id quod est. — Veritas autem verborum Boetii sic patet: quia omne quod est, aut simplex, aut compositum est: quod autem simplex est, tamdiu solum est, quamdiu unum est: quod patet in domo, et in quolibet composito; quia tamdiu est quamdiu quoddam unum est, et non amplius.

c) *Corollarium.* — Ex praedictis patet, quod eadem est *realiter* ratio *entis* et *unius* quod convertitur cum *ente*, nec tale *unum* dicit aliquid absolutum supra substantiam rei; sicut album dicit quid absolutum supra substantiam.

(4) 516. — **Dicit tamen aliam rationem et alium modum significandi ab ente** (1). — Est tamen sciendum, quod licet *unum* non dicat *rem absolutam* super *ens*, sive super substantiam rei, tamen *unum* istud dicit aliam *rationem*, et alium *modum significandi* ab *ente*, ut dicit Commentator supra *IV. Metaphys. comm. 3.* Modus enim significationis *enti* imponitur a ratione simpliciori, quam modus significationis *unius*, ita quod quamvis *ens* et *unum* idem significent, tamen significatio *unius* praesupponit significationem *entis*. *Ens* enim imponitur ab actu essendi *absoluto* et positivo; *unum* autem in significato suo includit rationem entis *cum determinatione*: non dico cum determinatione *addente rem* supra rationem *entis*, sed addit quemdam *modum se habendi*. Ille autem modus quem addit non est positivus, sed *privativus* solum: non privando aliquod positivum, alioquin *unum* non diceretur de Deo, sed privat aliquid *negative* tantum. Cuius privatio quamvis significet illam privationem modo positivo, sicut e contrario hoc nomen *incorporeum* significat positivum modo privativo, et hoc nomen *corporeum* significat privationem modo positivo.

(5) 517. — **Exponitur ratio** MULTITUDINIS **relate ad** UNUM (2). — *a*) Ut igitur videamus quid est *privatio* importata per hoc nomen *multitudo*, quam quidem privationem de suo significato privat hoc nomen *unum* ut convertitur cum *ente*, est sciendum quod, ut patuit ex *VIII. Metaphysic.*, nullus potest imponere nomen rei, nisi qui novit rem; et hoc dicitur

---

(1) Cfr. Doctor. ll. citt.

(2) Cfr. *QQ. Metaph.* l. X. q. 13. n. 2. — q. 14. n. 2.

I Perihermenias, cap. 1, quia *Voces sunt earum quae sunt in anima passionum notae* (1). Nunc autem, aliquando contingit, quod *nominaliter* aliquid multis *positivum* est, quod *secundum veritatem* est *privatio*, quamvis significetur nomine positivo; quia habitus sibi contrarius dicit naturam positivam. *Corporeum* enim dicit secundum rem privationem, *incorporeum* positivum; et cum notiora sint corporea naturaliter quam incorporea, in compositis ex materia et forma *unum* secundum veritatem habitus quidam est a forma rei partes continente causatus; et ille habitus significatur nomine *unius*. Divisio autem eorum secundum veritatem est privatio illius habitus, et significatur nomine *multitudinis:* unde *multum* est ens aliquo modo in se divisum: *unum* autem est ens in se indivisum.

Et ideo dicit Boëtius, *De Unitate et Uno*, cap. 1: *Cum autem forma materiae unitur, necessario ex coniunctione utriusque aliquid unum constituitur, in qua constitutione illud unum non permanet, nisi quamdiu unitas formam cum materia tenet;* ergo secundum hoc destructio rei omnino est illud quod separatio a forma et materia, quae est ei causa non contraria.

(6) *b*) Ex quo patet, quod cum multitudo surgat ex diversitate unitatis et compositionis, *multitudo* dicit *privationem* habitus importatam per unitatem et compositionem. Et quia, ut dixi, secundum quod res novimus eis nomina imponimus, ideo cum compositiones, causae, et partes sint nomina magis nota, ideo etiam illud quod importatur nomine *multitudinis*, etiamsi dicat privationem respectu illius quod importatur nomine *unitatis*, quia nomina positiva magis sunt nobis nota, ideo illud significamus nomine positivo, quod est *divisio;* et illud quod significatur nomine *compositi*, seu *unius*, quia est nobis minus notum, significamus nomine privativo per *indivisionem;* quia *multitudo* est quaedam divisio: *unitas* autem est quaedam indivisio, sicut iam dixi. Quia substantia incorporea dicit habitum positivum respectu

(1) Cfr. *Oxon.* I. d. 22. q. 1. n. 2. — q. 2. n. 7. seqq. — *Opus prim. Super I heriberum.* q. 2. — Vid. *Lexicon scholasticum:* DISTINCTIONES, v. *Deus multiplíciter cognoscibilis = Deus qualiter nominabilis = Vox.*

substantiae corporeae, et haec respectu eius dicit privationem. Etenim, quia substantia corporea est nobis magis nota quam incorporea, illam nominamus per modum positivum, aliam per modum privativum. Sic etiam quamvis entitas creaturae, quae est finita et limitata, dicat privationem respectu entitatis divinae, quae est infinita, tamen quia nobis est magis nota entitas creaturae quam entitas divina, ideo nominamus eam nomine positivo, cum dicimus, quod est *finita* et *limitata;* et entitatem Dei nominamus secundum modum significandi privative, cum dicimus, quod est *infinitus*, *illimitatus*, et *incircumscriptus:* quamvis ista nomina dicant realem positionem, tamen quantum ad modum significandi dicunt privationem.

(7) *c*) Patet igitur ex dictis, quod *multum*, etsi significetur nomine positivo, quod est *divisio*, dicit tamen privationem realiter illius habitus qui causatur a forma totius quod partes continet; *unum* autem, etsi significetur nomine privativo, quantum ad modum significandi, quod quidem nomen est *indivisum*, realiter dicit positionem; quae positio de ratione sua privat illam privationem quae importatur nomine *multitudinis;* quia *indivisio* est negatio divisionis; *divisio* autem est privatio positionis. Sic forte caveatis totum. Et ideo *indivisionis* ratio, quam includit *unum*, est ratio privativa: non privativa affirmationis, quia tunc *unum* non diceretur de Deo, sed privativa *privationis;* et sic, secundum rem, *unum* significat positivum: secundum vero modum significandi, qui sequitur modum intelligendi, significat privationem. Et quia *unum* dicit privationem privationis importatae per *multum*, *multum* dicit privationem habitus importati per *unum*, habitum est quod *unum* definitur per multa et e contrario. *Unum* enim est quod est principium multitudinis; *multitudo* item quae numeratur per *unum*. Quia enim privatio cognoscitur per habitum, cum *unum* sit privatio multitudinis secundum rem, et *multum* sit privatio unius secundum modum, ideo unum habet per alterum definiri, et e contrario.

d) Ex praedictis patet, quod *unum* quod convertitur cum *ente* rem non addit super *ens*, sed solam rationem in modo significandi; quae ratio dicit privationem privationis,

non alicuius positionis, quia tunc Deus non esset unus. Cum autem *unum* sit principium numeri, quod est accidens, principium autem accidentis necessario sit accidens, necesse est dicere quod si, secundum praedicta, *unum* quod convertitur cum *ente* non dicit accidens, ergo aliud est *unum* quod est *principium numeri* ab illo *uno* quod convertitur cum *ente*.

(*) **518. — Unitas multipliciter continet numerorum unitates.** — Ex quo igitur vidimus naturam *unius* quod convertitur cum *ente*, quaerenda est natura *unius* quod est *principium numeri*.

Est igitur sciendum, quod cum omne *unum* ab *unitate* oriatur, necesse est, quod unitas, a qua oritur numerus, *virtute* et *primo* et *per se* contineat omnes numeri unitates. — Et hoc est quod dicit Dionysius *cap. 5. De Divinis Nominibus: In monade enim* (inquit) *omnis numerus uno modo ante constat, continetque omnem numerum monas in se uno modo, et numerus omnis coniunctus est quidem in monade, sed quatenus a monade proficiscitur et crescit.*

Est igitur sciendum, quod *monas* sicut unitas, quae est principium numeri, a qua numerus et eius unitates oriuntur, dicitur *potentia* continere numerum et eius unitates: uno modo secundum *formam* vel entitatem, alio modo secundum substantiam et *materiam*. — *Primo modo* adhuc *monas* virtualiter et in potentia continet in se numerum et eius unitates *dupliciter:* uno modo *virtute* et potentiae *actione:* alio modo quasi *passive* monas continet numerum et eius unitates.

519. — Qualiter pluralitas rerum a divina unitate procedat (1). — *a*) *Virtute* et potentiae *actione* est unitas potentiae divinae essentiae, a qua omnis multitudo creaturarum procedit; quia sicut centrum circolorum, Sol radiorum, fons rivulorum, sic Deus est causa et principium omnium praedictorum: *Sine ipso factum est nihil.* — Et hoc est quod dicit Dionys. *De Divinis Nominibus*, cap. 2.: *Deus est essentia quae omnem essentiam superat; iis autem quae sunt statum dat, omnemque essentiam profert in lucem.*

b) Et huius ratio est, quia constat, in omni genere semper imperfectum et diminutum oriri ab illo quod est

---

(1) Vid. supra, q. 2. per tot.

perfectum simpliciter in illo genere: sicut calor in rebus calidis est a primo calido, quod est ignis, ut dicitur *II. Metaphys. text. 4.*; cum ergo quaelibet res et quidquid est in rebus, quocumque modo esse vel rationem entis participet, aliquo modo sit imperfectum et admixtum, oportet quod omnis res, secundum illud totum quod in ea est, a primo et perfecto ente oriatur: hoc autem ens non est neque intelligi potest nisi unum solum infinitum.

(9) *c*) Ab hac igitur unitate oritur totus numerus et omnes unitates creaturarum: non per huius unitatis *divisionem*, ut de ipso uno fiant duo, et pereat eius unitas ex hoc quod numerus et unitas exoriantur, sicut in divisione quanti, ut iam dicetur; hic enim numerus qui procedit ab uno in quantis multiplicatur, quia unum fit duo; sed ab ista unitate oritur numerus et unitates, ut ab ipso principio calidi omnium primo procedit primum, et item secundum, et iterum tertium, et sic deinceps usque ad infimam creaturam. Non sic intelligendo, ut dixit Avicenna *IX. Metaphys. cap. 4.*, quod ab ipso procedit *unum solum* immediate, quia ab ipso procedunt *omnia* immediate, vel *totaliter* illa producendo, ut sunt illa quae sunt a creatione, vel *cooperando*, ut sunt illa quae producuntur arte vel natura.

Sed praedicta *mediatio*, quod scilicet unum producat immediate, et secundum mediate sit usque ad infimum, hoc debet intelligi, quoad mediationem in genere *dignitatis*, quia primum causatum immediate participat divinitatem, secundum non ita immediate. Et istum modum mediationis intelligit Auctor *De Causis*, quando dicit, quod Deus creavit animam mediante Intelligentia; et hoc est quod dicit Dionysius *4 cap. De Divinis Nominibus: Per omnia virens perfectissima bonitas, non solas implet circa se optimas essentias, extenditur autem usque ad novissimas; his quidem magis adveniens, his autem minus, aliisque novissime: sicut unumquodque participare potest excellentiam.*

(10) *d*) Et sic patet, quod universalitas rerum est numerus quidam constans ex unitatibus particularitatis in essentiis, eaeque omnes ortum habent ab unitate prima Dei, quae non est participata, sed quam omnis creata unitas participat, per quam dat imitationem; quae totum rerum numerum et

eius unitates *virtute* continet et potentia *activa*: quae unitates oriuntur ab ipsa, non per sui *divisionem*, sicut accidit in numero, qui procedit ex divisione quanti, sed per sui *communicabilitatem*.

e) Et isto modo multitudo rerum procedit ab unitate prima ad modum numerorum: quia sicut in processu numeri, in divisione quanti, ut iam videbitur, si multiplicentur unitates per divisionem primae unitatis, tertia unitas procedit ab illa quae est principium numeri mediante secunda, et quarta mediante tertia, et semper posterior plus elongatur a prima, sic in creaturis una expressius participat primam Dei unitatem, quam alia.

520. — **Corollarium.** Et sicut ex numero procedente ex divisione quanti non est dare duas species numerorum per aequalem approximationem ad primam unitatem quanti a qua oritur numerus, sic dicunt *aliqui*, quod in tota universitate omnium creaturarum non possunt duo diversa, maxime secundum substantiam et essentiam *specificam*, per aequalem distantiam se habere ad Primum. Et secundum hoc posset verificari, quod ab uno non procedit immediate, id est, *immediata partitione*, nisi unum; quia duae essentiae specificae non possunt se habere ad illam unitatem per immediatam et aequalem partitionem, sicut nec duae species numerorum, ut iam dictum est, non possunt se habere per aequalem immediationem ad unitatem.

(11) 521. — **Unitas metaphysica.** — Alia est *unitas a qua oritur numerus* et omnes unitates, quas ipsa continet potentia et virtute, quasi modo specificato, et ex ista oritur tota multitudo, non per sui communicabilitatem, ut dixi de unitate divina, sed per sui *divisionem*, non quidem in partes quantitativas, sed in partes *subiectivas*. Et ista unitas est unitas generis *metaphysici*, cuius communitas consistit in analogia, ita quod res importata nomine talis generis *per se* principaliter et veraciter dicitur solum de *uno;* de aliis per quamdam *attributionem* ad illud.

522. — **Qualiter ENS sit genus metaphysicum** (1). — Et isto modo *ens* communissime sumptum est genus *metaphysicum*

(1) *Ens* non esse *genus* proprie loquendo, pluribi docet SCOTUS, praesertim *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 14. seqq. — d. 8. q. 3 per tot. — *Report.* I. d. 8. q. 5.

ad Creatorem et creaturam; et eius unitas dividitur in ens quod *est in se* esse, et in ens *habens* esse, sive cui convenit esse ens, et habens esse, sive cui convenit esse ens, quod est genus commune *metaphysicum*, et dividitur in decem Praedicamenta. Et prima divisione dividitur in ens quod est *per se*, secundum quod ly *per se* opponitur ei quod est *aliter se habere*; et in ens quod est *alicuius*, quod continet novem Praedicamenta *accidentis*. Et similiter ens quod est *alicuius* est genus *metaphysicum*, et dividitur in ens quod est alicuius *per se*, ut est *quantitas*, et in ens quod est alicuius *per aliud*, qualia entia sunt *omnia accidentia alia* a quantitate, quia mediante quantitate insunt substantiae naturaliter. — Et quodlibet genus Praedicamentorum, quae sunt decem, dividitur per subalterna genera; et sic usque ad *individuum*. Et sic causatur numerus ex divisione unitatis, non in partes quantitativas, sed *subiectivas*.

([12]) **523. — Exponitur opinio asserens Deum esse infinities imitabilis a creaturis.** — Numerus autem causatus ab unitate, quae non actu, sed *virtute* vel *potentia* continet unitates, cuiusmodi est unitas Dei, videtur *aliquibus*, quod possit procedere in infinitum, et quod Deus habeat rationes imitationis in infinitum, nec aliqua creatura exhauriat infinities infinitum, dictam perfectam causam imitando, quia data quacumque, est adhuc alia. Quia cum Deus perfectus infinite, infinitos gradus imitationis continet intensive et extensive. Et sic, cum creaturae procedant secundum gradus imitationis, videtur quod numerus creaturarum etiam secundum species procedat in infinitum, nec habeat statum in ascendendo et descendendo.

524. — Exponitur opinio id negans. — *Aliis* videtur, quod numerus procedens a tali unitate non procedat in infinitum, sed habeat statum in ascendendo et descendendo.

a) Quorum est ratio, quia processus ille, secundum gradum specierum in imitando divinam perfectionem in infinitum, est per additionem ad formam, quoniam omnis perfectio est a forma; et ita gradus superior imitandus est forma perfectiori; ergo talis processus in infinitum ascendendo esset possibilis in infinitum: ergo in forma per additionem actuum potest procedi in infinitum: sicut et divisio in quan-

titate secundum materiam potest procedere in infinitum; quod est contra Aristotelem, *III. Physicor. cap. I de Infinito, text. comm. 59*, quia tunc esset dari in potentia aliquod infinitum; et tunc, ut dicit, necessario esset actu: quia, ut dicit, quantam convenit dare magnitudinem in potentia, tantam convenit dare actu. Ubi dicit Commentator: *Essentia enim materiae et infiniti est in potentia; formae autem et finis sunt in actu.* Finitas ergo similis est formae, et infinitum materiae. Quoniam si posuerimus, quod magnitudo possit crescere in infinitum, tunc infinitum exibit in actu: et cum posuerimus, quod diminutio procedit in infinitum, non accidit impossibile.

(13) *b)* Est etiam eorum ratio, quod essentiae universi habent inter se ordinem essentialem, cum sint partes unius totius, scilicet universi: qui quidem ordo continet unum, non solum per aggregationem, sed per mutuam influentiam secundum genus causae moventis, ad constituendum unitatem universi, non solum per aggregationem partium. In causis autem moventibus essentialiter ordinatis non est processus in infinitum, sumendo unum post aliud descendendo, vel unum ante aliud ascendendo; quia tunc productio effectus dependeret ab infinitis causis, quae non possunt pertransiri: ut si anima moveret manum, manus autem martellum, si essent talia media infinita, ex quibus deductio cultelli dependeret, nunquam cultellus fieret, quia non veniret nisi necessario ab alio. Unde dicit Aristoteles *lib. V. Physicorum text. 34*, quod si infinitae revolutiones praecessissent istam, nunquam deventum fuisset ad istam. Et hoc sentit Aristoteles *II. Metaphys. text. 5.*, ubi dicit: in causis efficientibus, quod hoc moveatur ab illo, et illud ab alio, non est processus in infinitum.

c) Tertio, quia in ordine essentiarum quanto superior tanto est maioris perfectionis, et sic necessario si in talibus est processus in infinitum, necesse est dicere, quod in natura sit aliqua essentia possibilis ad infinitam perfectionem. Quamvis enim procedendo ab una essentia in alteram ascendendo, nunquam sit devenire ad infinitam aliquam, sed talis processus semper vadit in infinitum, necessario tamen esset ponere, quod possibilitas in forma creata esset ad per-

fectionem infinitam: et si esset possibilitas talis formae infinitae perfectionis, esset in actu, secundum determinationem Aristotelis *III. Physicor. text. comm. 59.* Unde dicit Commentator: excellentissimum secundum appositionem, nec potentia possibile est esse, sive non est secundum actum infinitum. Et hoc ideo videtur, quia quod est infinitae perfectionis a nullo dependet; et in tali non differt *esse* et *posse esse*. Et ideo, si aliquod creatum esset in potentia ad infinitam perfectionem, necessario esset actu.

(14) *d)* Secundum istam viam volunt *aliqui*, quod quamvis Deus sit infinitae perfectionis, non tamen est imitabilis a creaturis secundum infinitos gradus; quia non est ex parte sua, quasi passive, secundum aliquem gradum perfectionis, nisi secundum illam creatura sit apta nata ipsum imitari active: ita quod quantumcumque sit infinitas in divina perfectione, si tamen sit finitus respectus seu terminus in forma creaturae, ultra quem creatura ex parte sua Deum non potest imitari, Deus ultra illum non dicetur imitabilis a creatura: non proter defectum infinitatis suae perfectionis, sed solum propter defectum vel limitationem creaturae (1).

525. — **An detur numerus infinitus** (2). — Et secundum istum modum dicitur, quod numerus oriens a *tali unitate*, virtute et potentia activa continente unitates numeri, non procedit in infinitum, saltem in essentiis. — Et eodem modo numerus qui surgit *ex divisione* unitatum in partes *subiectivas*, secundum modum iam dictum, non procedit in infinitum; quia haec unitas in partes subiectivas dividitur, et numerus qui ex tali divisione causatur oritur a praedicta unitate et a praedicto numero, et si ille numerus non procedit in infinitum, nec iste.

(15) 526. — **Unitas integralis.** — Alia est unitas continens numerum qui ab ea oritur et eius unitates secundum *substantiam* et *naturam*, ita quod per divisionem illius unitatis, non in partes subiectivas, sed *integrales*, oritur numerus ab illa unitate. Et isto modo unum magnitudine habet in se omnem numerum, qui per divisionem magnitudinis

---

(1) Hoc idem docet in *Oxon.* IV. d. 13. q. 1. n. 31-32.

(2) Cfr. *Oxon.* III. d. 13. q. 4. n. 2.

potest inde procedere. Et quia talis unitas, quae est quantitas, accidit rebus quae sunt de genere substantiae per ipsam quantitatem quae est accidens substantiae, ideo etiam talis divisio et talis numerus ex divisione talis unitatis continuitatis procedens accidit rebus quae sunt de genere *substantiae*, et etiam rebus aliorum Praedicamentorum, quibus accidit *quantitas*, ut albedini. — Sicut autem quantitati non accidit continuitas, sed continuitas est idem re quod quantitas continuati, ut linea et sua continuitas, ita talis divisio et numerus ex ipsa procedens non est accidens rei, quae de se est in genere *quantitatis*.

527. — **Unitas continui** (1). — Talis autem unitas, quae est continuitas, quae rebus aliorum Praedicamentorum *accidit*, sed *quantitati* est *essentialis*, potest accipi vel *actu*, vel *potentia*. — *Actu* si dividamus aliquod continuum, utpote lignum existens sub continuitate, tunc talis numerus procedit ex divisione illius unitatis. Vel in *potentia*, ut si dicamus quod omnia corpora, seu corruptibilia seu incorruptilia, sumantur ex divisione unius quanti in potentia. Quia omne continuum, quantum est ex parte sua, natum est esse unum, et una magnitudo, et una continuitas, nisi esset diversitas formarum distinguentium; et ideo numerus omnium corporum, corruptibilium seu incorruptibilium, procedit ex divisione unius potentialiter sumpti. Immo non differt unitas talis a numero et eius unitatibus, nisi sicut unitum et congregatum a diviso et disgregato, secundum quod dicit Boëtius, *De Unitate et Uno, cap. 2.: Quidquid est* (inquit) *vel unum, vel pluralitas: pluralitas autem non est nisi ex congregatione unitatum; quae unitates, ut sunt disgregatae, faciunt multitudinem: si vero sint congregatae in materia et continuo, faciunt magnitudinem;* nihilque interest, nisi quod illae disgregatae sunt isto modo continuae.

(16) Sic ergo numerus, qui est ex genere quantitatis, oritur ex unitate continuitatis acceptae in potentia: non sic intelligendo numerum oriri ex ista unitate, quasi in constitutione numeri illa unitas, a qua numerus habet ortum, primo accipiatur, et deinde illi toti unitati alia diversa unitas adda-

---

(1) Cfr. Doctor. *Oxon.* IV. d. 10. q 3. n. 7. — d. 43. q. 11. n. 9.

tur, ut fiat binarius, et sic deinceps per novarum unitatum, quae non fuerunt in prima unitate, additionem; sed quia prima unitas continuitatis, quae erat una in se actu vel materia " (potentia) ", prima divisione fit duo, secunda divisione fit plura: et sic accipitur talis numerus in infinitum, per divisionem primae unitatis, seu continuitatis.

528. — An numerus aliquid reale addat rei numeratae (1). — Igitur ex praedictis patet, quod talis numerus ex divisione unitatis *continui* surgens nullam rem positivam addit super ipsam unitatem continuitatis, a qua illae unitates numerum constituentes oriuntur. — Nec *discreta* quantitas, sicut numerus in genere quantitatis, dicit aliquam formam positivam, aliam a forma continuitatis. Ut si dicamus, quod continuum et discretum solum differunt secundum respectum, sive secundum alium et alium ordinem partium inter se, ut patet in praemissa auctoritate Boëtii; quia partes numeri ut constituant unitatem continui uniuntur et copulantur ad unum communem terminum; in discreto vero non uniuntur nec copulantur ad unum communem terminum. Et hoc quod, scilicet, non uniuntur vel copulentur ad unum communem terminum, non convenit discreto ex natura alicuius positivi, quod addit supra continuum, sed potius ex natura privativi. Ex quo patet, quod quantitas continui in rei veritate plus habet de entitate quam discreta; quia numerus, ut est quantitas discreta, non est, nec intelligi potest sine privatione continui, quia numerus nihil addit supra continuum, nisi negationem continui, seu alium respectum, qui est potius privativus, quam positivus.

(17) 529. — Undenam oriatur diversitas specifica numerorum (2). — *Si vero dicas*, quod privatio essentiam seu speciem essentialem non constituit: numeri autem sunt diversarum specierum, ut ternarius, et quaternarius; ergo si totam realitatem habent ab unitate continuitatis, a qua deciduntur, et non addunt nisi privationem continuitatis, nullo modo aliquis numerus ab alio differt specie et essentia: *respondeo*

---

(1) Vid. supra n. 515.

(2) Cf. Doctor. *Oxon.* I. d. 17. q. 5. n. 7. — II. d. 3. q. 7. n. 8. — *Report.* I. d. 24. n. 6.

et dico, quod entitas numeri est ipsa entitas continuitatis primae unitatis divisae, et varia elongatio ab illa unitate, quae fit per maiorem et minorem divisionem, facit in numeris diversitatem in specie. Unde cum in prima divisione fiat prima elongatio, ideo prima divisio causat primum numerum; quia per secundam divisionem accipitur tertia unitas, quae secundo respectu distat a prima ipsa unitate, ideo tertia unitas causat aliam speciem numeri. Et quia semper unitas ultimo accepta per divisionem primi continui in determinato gradu distat a prima unitate et amplius quam unitatis primo acceptae, ideo unitas ultima accepta semper constituit certam speciem numeri et maiorem numerum quam praecedens; et quanto maior numerus, tanto maiorem includit privationem primae unitatis. Ex quo patet, quod ordo distantiae unitatis ultimo acceptae est a prima unitate a qua oritur numerus, quia est definita et certa, et unam certam speciem facit numeri, et facit unitatem in numero, inquantum numerus. Et quia omnes unitates acceptae a prima distant secundum magis et minus, nec possunt accipi duae aequaliter distantes, ideo quaelibet constituit certam speciem, et unam speciem ab alia distinctam.

Nec sequitur: ergo privatio constituit numerum, inquantum numerus dicit entitatem, quia totam illam habet a quantitate; sed maior et minor participatio primae unitatis causat in numeris distinctionem in specie; et ideo tota realitas specierum numeri est ex illo positivo quod participatur, non ex privativo.

Sed distinctio speciei a specie est ex alio modo procedendi.

(18) 530. — **Solvitur difficultas.** — *Si quaeras*, quare in continuo *magnum* et *parvum*, *magis* et *minus*, non variant speciem, in numero autem variant? — *Respondeo*, quia in continuo, inquantum continuum, *magnum* et *parvum*, seu *magis* et *minus*, sub una forma continui continentur, et ut non discontinuata nec diversa accipiuntur; in discreto autem seu discontinuo *magis* et *minus* accipiuntur non ut sunt sub una forma, nec ut sunt inter se unita, sed ut sunt sub diversis respectibus omnino distinctis et varias rationes habentibus respectu unius formae, seu respectu unitatis a qua

descendunt. Et ideo, quia in discretis *magnum* et *parvum*, seu *magis* et *minus*, ut *primus* et *quartus*, accipiuntur secundum oppositas seu omnino distinctas rationes respectu primae unitatis, ut dixi, ideo constituunt diversas species; in continuo vero accipiuntur praedicta secundum unam rationem, scilicet, ut continuantur ad communem terminum; trigonum enim ut *per se* est et tetragonum sunt diversae species figurae; ut autem trigonum est in tetragono sunt idem, non solum specie, sed etiam numero. Similiter sensitivum, ut est animal vegetativum, a planta differt genere subalterno; ut autem sunt sub eadem forma, unum clauditur sub altero. Similiter magis calidum et minus calidum, ut sunt seorsum accepta, et ut consequuntur diversas naturas vel substantias, habent diversas proprietates: unde secundum medicos calidum in uno gradu et calidum in alio sunt diversae species; cum autem minus calidum continuatur cum magis calido, non sic differunt.

(19) 531. — **Corollaria.** — *a*) Ex praedictis patet, quod numerus uno modo prior est unitate a qua oritur: alio modo posterior est ea; multitudo enim, seu numerus secundum imaginationem, prior est unitate continuitatis a qua descendit, quia partes priores sunt toto: continuum autem integratur ex illis partibus, in quas dividitur: sed secundum intellectum, cuius est apprehendere unitatem aliquorum in toto, unitas continuitatis est prior, etiam secundum veritatem. Quia etsi imaginata dissolvantur, vel divisione partes habeant totum integrale, secundum rem tamen et veritatem multitudo partium ex divisione unius continui procedit. Unde dicit Avicenna *III. suae Metaphysicae*, cap. 3.: *Videtur autem quod multitudo notior sit apud imaginationem nostram quam unum, et videtur quod unitas et multitudo sit de his quae prius formamus: prius autem imaginamur multitudinem, et prius intelligimus unitatem.* Et sequitur ibidem: *Unum est causa et principium multitudinis: et multitudo est id quod numeratur per unum.* Unitas enim in intellectu discernitur, et concipitur ut habitus, cuius privatio est multitudo: apud autem imaginationem, quae est principium intellectus, contingit e contrario. Et ideo subdit Avicenna *ibidem: Facilius cognosci multitudinem per uni-*

tatem cognitione intelligibili; facilius autem eam cognosci per multitudinem in inveniendo in hoc intentionem imaginativam; ad hoc, ut inducat nos ad id quod tunc poterat nobis esse per se notum; sed non formabatur praesens in intellectu.

Hic ergo numerus, qui surgit et oritur ex divisione unitatis, quae et numerum et eius unitates continet secundum substantiam et naturam, qualis est unitas continuitatis, procedit in infinitum. Et ideo Aristoteles *III. Physic. text. com. 68.*, de infinito quasi innuens differentiam inter istum numerum qui surgit ex divisione continui, et alios numeros qui surgunt vel ex partitione primae unitatis, vel ex divisione unitatis generis mathematici, vel generis logici, vel praedicabilis in partes subiectivas, quae non procedunt in infinitum, maxime secundum numerum corporum et specierum, dicit sic, loquens de divisione continui: *Semper excellit acceptam omnem determinatam multitudinem; sed non separatus est hic numerus a divisione, neque manet infinitus; sed fit, sicut et tempus, et numerus temporis.*

(20) 532. — **Numerus essentialis.** — Ex dictis patet, quod in rebus invenitur *multiplex numerus:* etenim quidam numerus *essentialis*, qui surgit ex partitione primae unitatis divinae, secundum varios gradus essentiarum. Qui dicitur *essentialis*, quia sicut quaelibet res essentialiter per suam substantiam, ut essentiam, est una, et non per aliquod absolutum super essentiam (ut superius est probatum), sic earum numerus non dicit rem aliam absolutam super res ut sunt essentialiter distinctae, sive distinctio accipiatur secundum regulam generalem, ut cum dicimus, quod decem sunt genera Praedicamentorum, sive accipiatur illa distinctio in eodem genere praedicabili secundum numerum generum subalternorum et specierum specialissimarum, ut cum dicimus, quod homo, asinus et leo sunt tres species, vel albedo et rubedo et nigredo sunt tres species: vel cum dicimus, linea, superficies et corpus sunt tres species. Et eodem modo in quolibet genere omnes species numerantur numero *essentiali*, qui non addit aliquid absolutum super res muneratas, sicut nec unitas, qua quodlibet in suo genere est unum, addit aliquid super illam rem.

(21) Unde sicut in genere substantiae *unitas* qua res secundum suam substantiam est *una* nihil addit absolutum, sed solam rationem super substantiam solam rei, sic unitas qua haec natura est una et haec albedo est una et haec relatio est una, et sic de rebus cuiuslibet generis, nihil absolutum addit super substantiam illius rei. Et quia sicut se habet unitas ad quamlibet rem numeratam, sic se habet numerus compositus ex illis unitatibus ad res numeratas, ideo numerus *essentialis*, quo res numeratur in suo genere secundum numerum essentiarum, sive secundum numerum individuorum, nihil addit super res numeratas absolutum, sed solam rationem, sicut *unitas* dicit aliam rationem ab *ente*. Res autem omnium Praedicamentorum, inquantum habent quantitatem continuam ultra numerum essentialem, quo in suo genere numerantur, et recipiunt divisionem, ut sunt sub quantitate continui, secundum divisionem quantitatis continuae, ut tres homines, vel tria ligna, vel tres albedines, non solum dividuntur vel distinguuntur divisione vel distinctione essentiali, sed etiam secundum distinctionem quantitatis continuae, ratione materiae quantitatis continuae quam habent, vel in qua sunt. (22) Et sic res aliorum Praedicamentorum a Quantitate numerantur duplici numero, scilicet, numero *essentiali*, qui nihil addit supra res numeratas, sicut nec unitates illius numeri, quia componuntur ex unitatibus quae convertuntur cum ente et substantia rei; ut etiam habent quantitatem continuam numerantur numero qui causatur ex divisione continui; et sicut quantitas continui addit aliquid super substantiam et super res aliorum Praedicamentorum, sic iste numerus, qui est eis *accidentalis*, addit rem aliquam absolutam super numerata, quae sunt aliorum Praedicamentorum. Sed res quae per se sunt in Praedicamento Quantitatis non numerantur nisi numero essentiali, quia quaelibet pars quantitatis per se est una, non per aliud absolutum ei additum: sicut res aliorum Praedicamentorum per se habent unitatem, non per aliud absolutum superadditum: et ideo numerus qui surgit ex divisione continui est accidentalis rebus aliorum Praedicamentorum, et addit aliquid absolutum super numerata: sicut ipsa quantitas continua est eis accidentalis, et addit aliquid super illa numerata.

(23) Iam ergo patet, quod numerus qui oritur ex unitate quae virtute et potentia continet omnes unitates numeri, qualis est unitas divinae essentiae, et numerus qui oritur ex unitate quae continet virtute et potentia quasi passiva unitates numeri, ex cuius divisione in partes subiectivas causatur numerus, qualis est unitas generis metaphysici, vel logici seu praedicabilis, est numerus *essentialis*. Numerus vero qui oritur ex divisione unitatis, quae secundum substantiam et naturam et materialiter continet unitates numeri, ex cuius divisione in partes integrales et quantitativas causatur numerus, qualis est unitas continuitatis, talis, inquam, numerus est *accidentalis* rebus aliorum Praedicamentorum quae habent continuam quantitatem vel sunt in continua quantitate, et est *essentialis* rebus quae de se sunt in genere Quantitatis. Sed talis numerus qui causatur ex divisione continui, et est accidentalis rebus aliorum Praedicamentorum, non convenit rebus quae non habent quantitatem continuam, vel sunt in continuo: talia enim solo numero essentiali numerantur, ut tres Angeli, vel tres animae.

Si quaeras, quomodo tria puncta numerantur? *Dico*, quod numero *essentiali*, ut sunt *tres res*, et numero *accidentali*, ut sunt *in tribus lineis*.

(24) 533. — **Numerus formalis.** — Est alius numerus qui dicitur *formalis*, secundum quem aliqua numerantur sub aliqua unitate formali, quam participant, sicut individua eiusdem speciei. Talis enim numerus oritur ex divisione unius formae specificae in partes subiectivas, qui formam aliquam non addit super naturam speciei, ideo differt a numero essentiali, quia numerata illa, quae sunt genera vel species subalternae, addunt formam aliquam, quae importatur per differentiam super unitatem importatam per genus.

534. — **Numerus mathematicus-naturalis.** — Numerus autem *accidentalis*, qui causatur ex divisione continui, qui, ut dixi, accidentalis dicitur respectu cuiuslibet aliorum Praedicamentorum a Quantitate, quae tamen habent quantitatem, vel sunt in quantitate, adhuc dividitur in numerum *mathematicum*, et numerum *naturalem;* nam in rebus numeratis tali numero est considerare et *rationem unitatis*, et *substantiam uniti*, quae est una: sicut in ligno est considerare

et rationem continuitatis, et id quod est continuum, cuiusmodi est substantia ligni. *Numerus* igitur *mathematicus* dicitur *multitudo aggregata ex rationibus unitatis et participant quantitatem*: ut ternarius numerat tria quanta, sive sint ferra, sive lapides, sive ligna, vel albedines, vel quaecumque quantitatem participant: et hic numerus est quo numeramus. *Numerus naturalis* dicitur *multitudo aggregata ex ipsis rebus quibus convenit ratio unitatis*; quae sunt ipsae res numeratae: ut tres lapides vel tres albedines: et iste est numerus qui numerat per numerum mathematicum.

Et hoc est quod dicit Boëtius, *De Trinitate, cap. 1.: Numerus enim duplex est: unus quidem quo numeramus: alter vero qui in rebus numeralibus constat.* Et Aristoteles *IV. Physic. text. com. 3.: Numerus est aut quo numeratur, aut numerabile.* Quorum, ut dixi, alter est *rerum* subjectarum, sive sint substantiae sive accidentia; alter vero est *unitatum* ipsarum, super quem numerantur. Et ideo iste numerus abstractus non solum abstrahitur a numero reali accidentali, sed etiam a numero essentiali, naturali, et reali; quia cum dico *tres Angelos* est hic unitas numerata, et ratio unitatis abstracta. Quamvis ut abstrahitur a numero essentiali possit dici numerus *mathematicus*, secundum quod de isto duplici numero, *mathematico* et *reali*, loquitur Avicenna *III. Metaphisic. cap. 3.*, ubi ait: *Si quis autem dixerit, quod multitudo componitur ex rebus quae non sunt unitates, sicut ex hominibus et bestiis, dicemus quod sicut hae res non sunt unitates, sed res subiectae unitatibus, sic non sunt multitudo, sed res subiectae multitudini; et sicut res illae sunt unae, non unitates, sic haec sunt multa, non multitudo.*

(25) Accipiendo istos duos numeros, scilicet, numerum *mathematicum* abstractum et numerum *realem*, qui convenit rebus aliorum Praedicamentorum ut habent quantitatem vel ut sunt in quantitate, seu numerum *numeratum*, et numerum *quo numeramus*, sic connumerando cum istis numerum *essentialem*, sunt *tres species numerorum*. De quibus loquitur Commentator super *III. Metaphysic. text. comm. 38: Tres* (ait) *sunt species numerorum; est enim numerus* mathematicus, *qui non muliplicatur per multiplicationem numeratorum:*

et est numerus formalis, *qui diversificatur per numerationem entium, et est numerus cuius iste numerus est forma, et sunt sensibilia.* Ex quibus verbis patet differentia numeri *mathematici* ad numerum *realem*, sive numeri *quo numeramus* ad numerum *connumeratum*: quia numerus *mathematicus* non multiplicatur ad multitudinem numeratorum, quantumcumque sint diversae naturae, dummodo habeant quantitatem continuam, vel sint in quantitate; numerus autem *realis*, sive numerus *numeratus*, multiplicatur et diversificatur secundum diversificationem rerum numeratarum. Et istam differentiam *numeri* Aristoteles ponit in fine *IV. Physic. text. 132. Si enim* (inquit) *et hi sint canes, hi autem equi, utrique autem septem, idem numerus est, tempus autem ubique idem, quia et numerus unus, et idem ubique est, quia est aequalium et simul.* Et ibidem text. 134.: *Dicitur autem recte, quod numerus quidem idem est, et ovium, et canum, si aequalis uterque sit: decem autem non idem, neque decem eadem sunt, etc.*

(26) Sed advertendum, quod inquantum forma numeri *mathematici* est in numeris sensibilibus et *naturalibus*, ibi necessario multiplicatur secundum numerum sensibilium et multitudinem naturarum. Unde quod numerus *mathematicus* non multiplicetur secundum multitudinem numerorum realium, hoc contingit ei propter maiorem abstractionem et simplicitatem quam habent numeri super magnitudines. Ratio autem huius maioris et minoris abstractionis est differentia inter *unitatem* quae est principium *numeri*, et *punctum* quod est principium *magnitudinis*. Unitas enim de ratione sua est maioris abstractionis quam punctum; quia punctum est substantia positiva; unitas autem de ratione sua non dicit positionem seu situm. Et ideo sicut unitas per additionem situs induit rationem puncti, ita numerus per additionem situs cadit in continuum; et quia abstracta habent maiorem unitatem, ideo numerus *mathematicus* est unus, quamvis numeri *reales* multiplicentur.

535. — Radix omnium numerorum. — Ex praedictis patet, quod cum, secundum praedicta, omnis numerus ab unitate oriatur, omnium numerorum est quodammodo idem principium et radix. Et haec est ipsa materia, quae cum dividitur

secundum diversas *formas specificas* est radix numeri *essentialis*; et dum dividitur secundum diversas *actualitates in diversis individuis eiusdem speciei* est principium numeri *formalis*; et dum dividitur in diversas partes *integrales secundum divisionem continui* est principium numeri *accidentalis*.

Et ut comparatur ad res *aliorum Praedicamentorum a quantitate* est numerus *essentialis*; ut comparatur ad res quae *per se sunt in genere quantitatis* est numerus *naturalis*; dum autem una pars eius quantitatis, vel una substantia sub quantitate intelligitur replicari sine ratione unitatis, est principium numeri *mathematici*.

Et haec de praedicto *articulo* sufficiant, sicut sufficere debent, si praedicta intelligantur.

ARTICULUS II.

PRAEDICTA DECLARATIO RATIONIBUS CONFIRMATUR.

(27) 536. — **Statuitur nullum numerum aliquid absolutum addere super res numeratas.** — Circa *secundum*, in quo est praedicta declaratio *rationibus confirmanda*, est sciendum *a)*, quod nullus numerus *essentialis* addit aliquid super numerata; quia inquantum talis componitur ex unitatibus quae convertuntur cum entitate et substantia rei; et sicut unitas talis nihil addit ad id cuius est unitas, sic nec numerus ex illis unitatibus constitutus aliquid addit super numerata.

b) Sicut etiam omne actuale, quod est causa individuitatis, nihil addit supra essentiam absolutam, ut alias declaravi, sic nec numerus *formalis*, qui est numerus individuorum sub una specie, nihil addit supra numerata.

Item, sicut unitas, qua quodlibet individuum sub una specie est unum in substantia et natura, nihil addit absolutum super actum existentiae et substantiam rei, sic nec numerus eorum formalis ex talibus unitatibus constitutus addit aliquid super illas res numeratas.

c) Numerus autem *accidentalis*, qui surgit ex divisione continui, vel potest comparari ad res quae per se sunt in genere *quantitatis*, ut ternarius ad ternarium; et isto modo,

ut dictum est, est numerus essentialis, et constituitur ex unitatibus quae convertuntur cum entitate et natura linearum; quia quaelibet linea per suam substantiam et naturam est una; namque si per aliud, esset processus in infinitum; et ideo talis numerus ex talibus unitatibus constitutus, ut comparatur ad res quantitatis, nihil absolutum addit super illas. — Ut autem comparatur ad res *aliorum Praedicamentorum* quae habent quantitatem, et sunt in quantitate, vel aliquo modo dividuntur secundum divisionem quantitatis, dicitur numerus eorum *accidentalis*, sicut quantitas est eorum accidens. Et sicut quantitas continui dicit aliquid absolutum super illa, ut super substantiam trium lignorum, sic ille numerus accidentalis, qui est in eis per divisionem continui, dicit aliquid absolutum super numerata.

(28) *d)* Numerus autem *mathematicus* non dicit aliquid absolutum super res, sed solum secundum considerationem super numerum realem et sensibilem ipsarum magnitudinum numeratarum; sed respectu rerum aliorum Praedicamentorum dicit aliquid absolutum, sicut et ipse numerus realis magnitudinum sive partium quantitatis.

537. — Prima ratio. — *a) Proponitur.* — Quod igitur nullus numerus secundum modum praedictum aliquid absolutum addat super res numeratas, arguitur multiplici ratione. Primo, quia si numerus differat a rebus numeratis, ut triangulus a tribus lineis, vel ut corporeus ab ipsis corporibus, tunc Deus posset separare numerum a rebus numeratis, et essent numerata; et ideo nullam distinctionem numeralem haberent, nec aliquem numerum constituerent; quod est impossibile, cum necessario essent multa; item quod posset numerus etiam seorsum fieri sine numeratis: et utrumque est impossibile.

(29) *b) Infirmatur* — Haec ratio concludit de *essentiali* numero, et *accidentali*, ut est essentialis rebus quae sunt de genere *Quantitatis;* non autem concludit quod numerus *accidentalis* rebus quibus est accidentalis non addat rem absolutam; namque tunc Deus numerum posset separare a rebus numeratis, ut triangulum a tribus lineis; et tamen remanerent numerata, et distictionem numeralem habentia, non numero accidentali, sed essentiali; et haberent distin-

ctionem essentialem, non accidentalem, quae est per quantitatem; et talem numerum posset Deus facere seorsum praeter numerata; sicut posset facere quantitatem continuam, vel tres partes quantitatis continuae sine substantia, ut est in tribus hostiis consecratis. Concludit tamen necessario in numero *essentiali*, ut patet.

538. — Secunda ratio. — *a) Proponitur.* — Secundo, quia si numerus addit rem absolutam super numerata, ita quod illa unitas, qua numerus dicitur unus trium lapidum, sit aliqua res realis non consistens, tunc ille numerus necessario haberet realem unitatem, quam non haberent numerata, inquantum sunt numerata; quia nullum accidens habet realem unitatem formaliter a subiecto, nisi per accidens, sed ab actu existentiae; alioquin accidentia separata, ut in Sacramento altaris, non essent eadem numero quae fuerunt in subiecto: sed numerus istam realem unitatem habere non potest, quia nullum totum potest ex suis partibus fieri unum, vel unum ens, nisi partes ad se invicem uniantur; nec quacumque unitate, ut acervus lapidum, sed *naturali* unitate; alioquin illud totum non haberet formalem unionem: sed unitates constituentes numerum non sunt ad invicem unitae naturali unione in uno; imo potius discretae inter se invicem et distinctae; ergo non posset constituere aliquam unam formam. Non ergo numerus habet realem aliquam unitatem aliam a rebus numeratis.

b) Infirmatur. — Haec ratio etsi concludit, quod numerus non dicat rem absolutam, multum tamen deficit; quia numerus habet aliam unitatem a numeratis, ut videbitur in solutione cuiusdam dubii.

(30) 539. — Tertia ratio. — *a) Proponitur.* — Tertio, quia quaecumque partes uniantur ad constituendum unum ens vel unam formam, tunc semper constituunt unitatem, ut patet dum corpus et anima constituunt hominem; ergo si partes numeri unirentur ad constituendam unam formam, constituerent quamdam unitatem aliam a seipsis, et sic numerus ex tribus unitatibus constitutus excederet illas unitates in veritate.

b) Infirmatur. — Et haec ratio tertia deficit; quia certum est, quod numerus habet propriam unitatem, aliam ab unitate partium, ut videbitur.

540. — Quarta ratio. — Quarto, quia omnes partes concurrentes ad unius constitutionem faciunt unum solum numero: omnes etiam sic concurrentes ad unius constitutionem amittunt actualem divisionem, quam prius habebant; quia partes in toto sunt potentia, non actu, quia ex pluribus partibus actu non fit unum; non ergo numerus habet aliquam unitatem, quam tamen haberet si supra numerata rem aliquam adderet.

541. — Quinta ratio. — Quinto, quia cum partes concurrunt ad faciendum unum tertium, tunc non faciunt plura numero, sed faciunt unum numero, ut patet in quolibet toto integrali; ergo quando tres unitates concurrunt ad faciendum unum tertium, tunc non facerent plura numero, sed facerent unum numero; et sic in numero tertio non essent tres unitates, sed solum una: unitas autem numeralis non facit numerum; et sic tres unitates non facerent numerum. Nullam ergo unitatem haberent unitates in numero, quam tamen haberent, si numerus a rebus numeratis differret; et sic in numero tertio non essent tres unitates, sed solum una.

(31) 542. — Sexta ratio. — Item, species numeri est alia a speciebus partium per se sumptarum; ergo oportet quod praeter essentiam partium omnium suarum sit ibi quaedam tertia essentia.

Ex quo viderentur sequi aliqua *inconvenientia*, quorum *primum* est: quia illa essentia est tota essentia numeri; et ita unitates ex quibus constituuntur non erunt partes essentiae suae. — *Secundum* inconveniens est, quod illa essentia est una numero, et cum hoc est quaedam pluralitas; ternarius enim est una essentia, et tamen est trinitas, sive trium rerum pluralitas. — *Tertium* inconveniens est, quod aliquis poterit separare illam essentiam a partialibus unitatibus ex quibus constituitur, ita quod faciet essentiam tertii, vel binarii praeter tres unitates. — *Quartum* inconveniens est, quia oportebit, quod ad hoc ut numerus sit unus habeat unum subiectum, quia esse et unitas accidentis est ab unitate subiecti, et non e contrario: unum autem subiectum numeri dari non potest, nisi ipsa numerata faciant unum numero: ut sic tres homines, qui sunt subiectum tertii, sint unus homo.

Si forte dicatur, quod omnia illa subiecta sunt unum subiectum respectu talis formae numeralis (ut dicunt isti), *hoc non est probabile*; quia subiectum prius naturaliter habet unam unitatem naturalem, antequam uni *accidenti* numero subiiciatur: sed res annumeratae non possunt unam unitatem naturalem habere.

(32) 543. — **Septima ratio.** — Septimo, quia certum est, quod aliqua inquantum faciunt numerum, sive inquantum sunt numerata, non sunt unum numero, sed potius plura numero; unde dicere, quod aliqua inquantum habent unum numerum sunt unum subiectum numero, est contradictio. Primo, quia forma numeralis qua dividitur *unum* aut est tota in qualibet unitate, aut una pars eius in una unitate numerata, alia pars eius in alia. — Si tota est in qualibet unitate, ergo quaelibet unitas est plures unitates, et quaelibet unitas ternarii est ternarius, quia forma numeri ternarii et cuiuslibet claudit plures unitates; et ita quilibet homo de tribus hominibus numeratis erit tres homines. — Si autem una pars formae numeralis sit in una unitate, alia pars in alia, tunc partes numeri non sunt in uno subiecto, sed potius in diversis; et sic numerus non est unus. Secundo, quia videmus quod ex concursu rerum in aliquo loco vel in uno tempore surgit numerus certus in eis, et ex solo recessu earum ab invicem ille numerus destruitur, etsi sola unitas adveniat prioribus unitatibus, prior species numeri destruitur, et nova generatur; et contrario fit, si una sola de eis recedat.

(33) Si igitur quaeratur, quae sit causa efficiens immediata huius generationis, et corruptionis speciei numeri? et quod sit subiectum recipiens talem unitatem numeri? et quis modus generationis? utrum scilicet per motum generationis, vel in instanti? Quae omnia cum non possint assignari, non videtur, quod numerus dicit aliquam rem unam, nec rem aliam ab unitatibus numeratis, sed eius realitas est idem cum realitate numeratorum. Ratio tamen *formalis*, a qua numerus sortitur unitatem, fit ab anima, quae format unum conceptum de his quae realiter sunt multa.

544. — **Praedictorum synthesis.** — *a) Proponitur.* — Plane patet, quod omnes istae rationes, excepta *prima*, habent vim unius rationis, quae talis est: Si numerus adderet ali-

quid super numerata, rem scilicet aliquam, tunc necessario haberet aliquam unitatem realem, quam non haberent numerata: sed numerus nullam unitatem realem habet aliam a rebus numeratis, sed solum unitatem rationis, quam mens concipit; ergo numerus nullam rem super numerata addit. — *Minorem* huius syllogimi probant praedictae septem rationes.

b) Infirmatur. — Quae omnes, etsi concludant conclusionem unam, quod scilicet numerus, secundum praedictum modum, non addit rem aliquam ad numerata, procedunt ex falsa imaginatione; quia supponunt, vel nituntur probare, quod numerus non sit unus reali unitate, aliter quam res numeratae: quod omnino est falsum, ut patebit in solutione cuiusdam dubii. Dato enim quod rem non addat ad numerata, nihilominus (ut videbitur) dicit realem unitatem, et non quam habent numerata.

(34) 545. — Idipsum aliis probatur argumentis. — Ideo ad propositum arguitur sic: Sicut se habent unitates ad res numeratas, ut singulae accipiuntur, sic totus numerus ad res numeratas, ut sunt numeratae: sed unitas non dicit rationem absolutam super rem cuius est unitas (et loquor de unitate quae constituit numerum essentialem), quia remota tunc unitate, re vel intellectu, res non esset una; quaererem etiam de illo, utrum esset unus per se, vel per aliquid? et esset processus in infinitum, vel esset dare aliquid quod per se est unum; ergo eadem ratione standum est in primo; igitur numerus *essentialis* rem non addit super numerata; nec *accidentalis* respectu eorum quae sunt in Praedicamento *quantitatis*, quia respectu illorum dicitur *essentialis*.

Unde notandum est, quod unitas, qua res de genere Substantiae vel aliorum Praedicamentorum a Quantitate dicuntur una secundum illam quantitatem quam habent, bene addit super substantiam et alias res aliorum Praedicamentorum; ideo numerus qui surgit ex talibus unitatibus addit super illa numerata, quia respectu illorum dicitur numerus *accidentalis*.

Secundo, quaelibet res potest intelligi absque accidente absolute; ergo si triangulus trium linearum est eis accidens, potest intelligi sine triangulo; et tunc non sunt una linea,

quia non est unde sunt multae, et per consequens in aliqua specie multitudinis et numeri.

Tertio, quia si numerus addit, ergo eadem ratione unitates ipsum componentes addunt super unitates numeratas; ergo datis tribus lineis necessario sunt sex unitates; ergo tertius est senarius.

Quarto, quia unitates illae quae addunt super unitates numeratas (ut dicis) necessario numerantur, et hoc per alias unitates, eadem ratione qua primae, et illae per alias, et sic, dato quocumque numero, necessario est numerus infinitus, etiam actu.

Haec dicuntur de *secundo articulo*, et sufficiant.

ARTICULUS III.

ALIQUA DUBIA DISSOLVUNTUR.

(35) 546. — Primum dubium (1) — *a) Proponitur*. — Circa *tertium*, quomodo scilicet ex praedictis alia dubitabilia sunt dissolvenda. Dubitatio autem ista ex dictis oritur, quomodo scilicet potest esse, quod numerus nihil addat super numerata? numerus, dico, *essentialis*, cum tamen numerus sit unus, numerata vero realiter sint plura: quia etiamsi numerus sit unus, et componatur ex unitatibus, cum unitates, ut sunt numerata, sint actu distinctae partes in toto, dicuntur esse actu distinctae. Quod vero numerus *realem* unitatem non habeat, declarant rationes iam factae.

b) Potest numerus esse unus, res numeratae plures. — Circa quod est sciendum, quod nihil prohibet idem re diversas rationes habere, etiam reales et oppositas. Unde numerus inquantum *numerus* est unus et habet rationem realem unitatis; ut vero est *numeratus* non habet rationem realem unitatis. Binalitas et trinalitas, quae dicunt rationem unitatis numerorum, inquantum includunt proprietatem unam indivisibilem, quae convenit omnibus numeris suae speciei, unitatem habent; inquantum vero multitudo quaedam est non habent nisi proprietatem oppositam numeri. Et hoc potest

(1) Cf. Doct. *QQ. Metaph.* l. V. q. 9. n. 6 seqq. — *Oxon.* I. d. 24. n. 2.

esse possibile in omni numero creato; quia quod est unum et indivisibile uno modo est multum et divisibile alio modo; et secundum quod est unum habet unam proprietatem, et secundum quod multa et divisibile habet oppositam proprietatem. Unde dicit Dionysius, *De Divinis Nominibus, cap. 13.* *Neque enim est multitudo quae non sit* UNIUS *particeps;* ita enim videmus per singula discurrendo, quod enim multa est secundum partes est unum toto; nam multa accidentia sunt unum subiecto, multa numero unum specie, multa specie unum genere. — Sic igitur quod est multa secundum res numeratas est unum secundum rationem numeri, non solum secundum conceptum mentis, sicut in praedictis exemplis, sed ratio unitatis speciei est vere realiter una, et ratio multitudinis individuorum est vere realiter una, et tota domus realiter est una, et partes domus realem habent multitudinem. — Nunc, dicit Avicenna *III. Metaphy. cap. 5.: Unusquisque autem numerorum specie est per se et in se unus.*

(36) *c) Praedictorum ratio.* — Non restat igitur, nisi ut quaeratur ratio huius unitatis in numero, quae non inest rebus numeratis, ut sunt numeratae. Hoc enim dicit Avicenna *III. Metaph. cap. 5.: Inquantum est denarietas est cum proprietatibus quae conveniunt omnibus decem; sed inquantum habent multitudinem non habent proprietates nisi multitudinis, quae est opposita unitati; et propter hoc decem non dividuntur secundum denarietatem in decem decimas, quarum unaquaeque habeat proprietatem denarietatis. Nec debet dici quod decem sint novem et unum, nec quod est compositio ex quinque et quinque, neque ex sex et quatuor, vel ex tribus et septem, vel ex duobus et octo; sed ex uno, et uno, quousque pervenias ad illum.* — Ratio autem huius est, quia quaelibet istarum considerationum diversa est ab alia: essentia vero unitatum, quam includit species numeri, non habet diversos intellectus certitudinis suae; et ideo dicit Aristoteles *V. Metaphys. text. 19.*, quod sex non sunt tres et tres, sed solum sex. Est ergo unitas, quod quilibet numerus inquantum constat ex pluribus numeris, qui sunt partes eius numerales, ut tres et tres, et quatuor et duo senarii, vel ex pluribus unitatibus inquantum plures sunt, et partes materiales, multus est et divisibilis,

ita quod tales partes, ut sunt multae, et non unum, sunt in numero materialiter materiales; inquantum vero multitudo istorum numerorum materialium, et multitudo unitatum aggregatur, sub ratione indivisibilitatis, difficile est invenire, ideo negant aliqui numerum realiter esse unum.

(37) *d) Ratio indivisibilitatis numeri.* — Dico igitur, quod ratio indivisibilitatis in numero uno, sicut quaternario, vel ternario, sub qua uniuntur unitates, utpote quae inter se sunt divisae, sub qua etiam uniuntur numeri materiales constituentes unum numerum, ut sex, quatuor, decem, illa, dico, ratio indivisibilis et una, quae est ratio formalis unius numeri, est identitas in specie unitatum replicatarum illum numerum constituentium; ut sic dicamus quod quaelibet species numeri ex eo est una, quia constat ex uno et uno eiusdem rei usque ad certum numerum replicationis talis numeri; ita quod una species numeri ab alia situ recte distinguatur propter maiorem vel minorem replicationem talium unitatum. — Sed quaelibet species in se divisibilis est una propter indivisibilem rationem speciei, inquantum est speciei, quam omnes illae unitates participant: non enim tales unitates inter se distinguuntur inquantum participant naturam speciei, imo potius uniuntur, quia participatione unius speciei plures homines sunt unus homo; sed potius distinguuntur per aliud quod est extra rationem speciei. — Et ideo numerus habet unitatem ab unitate speciei, quam participant unitates illum numerum constituentes. — Non ergo numerus est unus ex quibuscumque unitatibus constitutus, sed ex unitatibus participantibus eamdem speciem. Et quanto magis unitates participant eamdem naturam, tanto ille numerus habet unitiorem rationem unius numeri: ut verius tres personae divinae sunt tres, quam quaecumque tria creata, et ille numerus est verius numerus et magis unus omni alio (1).

(38) *e) Numerus accidentalis magis est unus quam essentialis.* — Et quia numerus *accidentalis* consequitur res aliorum Praedicamentorum per eamdem naturam specificam, utpote per quantitatem continuam, ideo ille numerus verius est unus quam numerus *essentialis*. qui est diversorum ge-

(1) Cfr. tamen Doctor. *Oxon.* et *Report.* I. d. 24.

nerum et diversarum specierum: ut cum dicimus, decem genera generalissima, et ut homo, asinus, leo, sunt tres species. Et ideo verum est, quod non omnis multitudo causat numerum simpliciter; nam illa quae differunt genere, vel generalissimo vel subalterno, ut decem prima genera, etsi sint multa secundum quod habent diversas essentias, quia tamen non habent unitatem formae specificae, ideo constituunt multitudinem, sed non numerum simpliciter, nec unum. Et ideo si nomina numerorum de talibus multis, vel de tali multitudine praedicantur, dicendo, decem sunt genera generalissima, sicut dicimus decem homines, vel decem lineas, aequivoce quodammodo numerus praedicatur de istis: homines enim, et linea, et talia sunt decem a denario dicto ab unitate aliqua unius formae specificae, a cuius unitate denarius in eis existens dicitur unus numerus.

(39) Similiter et numerus *mathematicus*, qui est unus ratione unitatum eiusdem speciei, scilicet quantitatis continuae. — Praedicamenta vero dicuntur decem, non a denario dicto ab unitate alicuius unius formae specificae, sed a denario dicto ab unitate aggregationis, non sub unitate formae specificae numerorum. Propter quod decem genera non dicuntur numerus simpliciter, nec aequivoce, nec dicuntur multitudo, sed multa per aggregationem solam numerata. Et hinc est propter istam unitatem, quod decenarius decem hominum, vel decem linearum, non dicit bis quinque, vel sex et quatuor; binarius autem decem Praedicamentorum e contrario non est solum decem, sed potius bis quinque. — Ex quo patet, quod numerus *accidentalis*, qui causatur ex divisione continui, proprie est numerus; similiter est numerus unus; non autem omnis numerus *essentialis* est numerus simpliciter, nec unus.

f) Corollarium. — Multa ergo quae sunt distincta numero actualis existentiae, et sunt unum numerositate, conveniunt in uno numero, vel in una forma numeri, propter unitatem quam illa multa habent a forma. Sicut ergo quae sunt multa specie sunt unum genere, quae sunt multa numero sunt unum specie, sic quae sunt discreta et distincta et divisa numero sunt unum in forma numerali. — Et sic patet, quod numerus non solum est unus aggregatione, sicut acervus lapidum.

g) Solvitur difficultas. — *Nec potes arguere*, sicut rationes arguunt superius positae: ergo sunt unum numero, et multa numero; *quia* aequivocas *unum numero* ad unum numero quod dividitur contra unitatem speciei, et est individuum, et ad unum numero quod est unicus numerus. — Ex his patet, quod omnes rationes supra dictae sunt sophisticae et fallunt lectorem per aequivocationem et applicationem intentionis, ut potest quilibet videre, et nos facile solveremus, sed omittimus, propter prolixitatem vitandam.

(40) 547. — Secundum dubium — *a) Proponitur.* — Oritur *secundum* dubium, quod facit ad praedicti dubii declarationem: quomodo scilicet non omnis multitudo est numerus, sed multitudo mensurata uno *sui generis?* tunc enim diversa genera prima non habent numerum, cum non habeant unum genus quo mensurentur.

b) Solvitur. — Dico ergo, quod multitudo vel replicatio unitatum differentium specie vel genere numerum non constituit; quoniam secundum Aristotelem, X. *Metaph. text. 21* (1), non est numerus nisi *multitudo mensurata per unum:* unum plura mensurare non potest, nisi sint eiusdem speciei; sicut est unitas numeri *accidentalis*, quae est in quantitate continui, vel numeri *formalis* individuorum sub una specie, secundum quod uno homine mensuramus plures homines, et una ove plures oves: *unum* enim et *multa* opponuntur, sicut album et alba; quia, ut dicitur eodem X. *Metaph. text. 20 et 21.*, *Multa sunt plura una.* Respondeo igitur, quod unum quod est eiusdem speciei est mensura unitatum integrantium numerum, et est uniformitas unitatis specificae in eis. — Propter quod ratio unitatis indivisionis, quae est in una unitate, est in *qualitate*. Unde si unitates essent diversarum specierum, ratio indivisionis quae est in una unitate non esset in alia. — Ideo nullo modo unitas quae est unius speciei mensuraret unitates alterius speciei; quia non habent conformes rationes indivisibilis, nec per consequens unitatis. Et ideo dicit Avicenna, *Metaph. cap. 2: Ea quae sunt multa numero non dicuntur una alio modo, nisi propter conve-*

(1) Vid. exposit. Doct. n. 64 seqq. — *Lexicon Schol.* Distinctiones: v. *Numerus.*

nientiam quam habent in intentione aliqua; eo quod in eis sunt unitates plus quam una: quod non convenit in unis diversis secundum speciem; propter quod uni istorum plura ex illis mensurare vel numerare non convenit; et ideo talium unitatum realitas numerum non constituit. — Et hoc est quod dicit Commentator, supra *I. Met. cap. I. com.* 37. Si unaquaeque unitas numerorum formaliter fuerit diversa ab alia, non est una: diversa enim ad se invicem numerantur; numeri autem numerant se ad invicem, aut per numemerum, aut per unitatem.

(41) *c) Unitas multipliciter numerat.* — Est advertendum, quod unitati convenit numeros sive unitates mensurare duobus modis: *Uno modo* secundum quod tales unitates natae sunt uniri in uno continuo ut partes *integrales*; vel ut natae sunt uniri in uno secundum formam specificam ut partes *subiectivae*.

Primo modo habent unitates plures mensurari una unitate sui generis dupliciter: *Uno modo* ipsa unitas quae est in toto continuo mensura est omnium unitatum quae ab ipso continuo sunt divisae et decisae, inquantum tale unum continuum continet vel natum est continere tot partes quot partes continentur vel natae sunt contineri in tali uno continuo. — *Alio modo* omnes tales unitates habent mensurari per quamlibet illarum unitatum, et quaelibet potest accipi pro mensura aliarum; quia in qualibet est eadem ratio indivisibilitatis et unitatis: et ideo quaelibet toties replicata, utpote decies, reddit denarium, qui est simpliciter numerus, quia reddit denarium unitatum suae speciei.

Similiter multitudo partium *subiectivarum*, quae eamdem formam specificam participant, duplici unitate mensuratur: *Uno modo*, ipsa unitas formae specificae est mensura omnium individuorum quae sub ipsa continentur: ut *homo* omnium hominum singularium, inquantum quilibet est homo, et naturam speciei participat. — *Alio modo* istae unitates partium subiectarum habent mensurari unitate quae est in qualibet illarum partium: ut decem homines unus homo, qui potest esse quilibet illorum decem: quia ratio indivisibilitatis et unitatis, quae est in uno homine, simul est in quolibet; ideo quilibet potest per illum mensurari, et omnes, inquantum unus homo decies sumptus facit decem homines.

([42]) *d) Corollaria.* — Ex dictis patet, quare numerus est *unus*, ut dictum est in praecedenti *dubitabili*; quia sicut non est numerus simpliciter nisi mensuretur unitate *suae speciei*, sic non est numerus nisi ab unitate formae specificae, qua est in unitate illius numeri.

Ex praedictis patet quod ab aliquibus quaeritur, quare scilicet si numerus nihil addat super numerata, numerus tamen est *idem* specie, numerata autem sunt *diversa* specie: ut denarius numerus mensurat decem albedines, et decem homines. — Et iam dixi, quod numerus *realis* est diversus secundum diversitatem naturarum: numerus *mathematicus* idem, quia respicit numerum numeratum numero abstracto, sicut dixi; quia etiam non respicit illa numerata, nisi ut participant aliquam eamdem rationem specificam, ut denarius respicit decem lineas ligneas et aureas: non ut sunt ligneae vel aureae, sed ut sunt continuae.

e) Solvitur difficultas. — Si quaeratur, quare numerus est in *determinato* Praedicamento, cum numeret res omnium Praedicamentorum, cum *motus* non ponatur in determinato Praedicamento? — Dico, quod motus consequitur res diversorum Praedicamentorum per diversa: ut praedicamentum Qualitatis, quia est idem re cum qualitate, quae per motum acquiritur, et sic in aliis: sed numerus *accidentalis* est primo unius rei, scilicet quantitatis continuae, quae est solum in genere Quantitatis; ideo numerus accidentalis est solum in genere Quantitatis.

([43]) 548. — **Tertium dubium** (1). — *a) Proponitur.* — Nunc vero occurrit dubium circa praedicta: quia dictum est, quod numerus *accidentalis*, qui causatur ex divisione continui, *procedit in infinitum*, accipiendo unitatem post unitatem: dictum est etiam, quod *quaelibet unitas mutat speciem numeri;* ergo secundum hoc sunt *infinitae species* numerorum, quae quamvis non sunt *actu*, sicut nec continuum etiam divisum est actu, tamen sunt in *divina notitia*, ut sic sit necesse dicere, quod Deus cognoscit infinitas species numerorum. Et hoc est quod dicit Augustinus *XII. De Civitate Dei, cap. 18. Eos quippe* (ait) *infinitos esse certis-*

---

(1) Cf. Doctor. *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 20. — III. d. 13. q. 4. n. 2.

[illegible] *est, ita vero suis proprietatibus unusquisque numerus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicumque alteri possit; ergo et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt.* Et sequitur: *Hanc numeros propter infinitatem nescit omnipotens Deus et usque ad quamdam summam numerorum scientia Dei pervenit, caeteros ignorat? quis hoc etiam vel dementissimus dixerit? Absit itaque ut dubitemus quod ei notus sit omnis numerus cuius intelligentiae, sicut in Psalmo canitur, non est numerus.* Haec Augustinus.

(4) Sed hoc est valde dubium; quia omnia inconvenientia quae sequuntur si ponantur actu infinita in *re extra*, videntur sequi si ponantur infinita a Deo esse cognita: ut quod pars sit aequalis toti, et quod sit maior toto: si enim Deus cognoscit infinita, amoveantur centum, illa quae remanent adhuc sunt infinita: quia sicut additio finiti non facit infinitum, sic nec ablatio de infinito facit finitum. Cum igitur illa quae remanebant simul sumpta cum illis quae amovebantur sint totum respectu illorum quae removebantur solum, pars est aequalis toti, et millenarii sunt in numero infinito quot binarii: et breviter omnia inconvenientia eadem videntur sequi ex parte divinae cognitionis, sicut ex parte rei, si ponantur. — Haec omnia videntur sequi, quia ponitur, quod numerus accidentalis procedit in infinitum.

b) Solvitur. — Respondeo, quod ex parte *cognitionis Dei* non sequuntur illa inconvenientia quae sequerentur si infinita *actu* ponerentur; quod *aliqui* sic declarant: numeri ab unitate non distinguuntur secundum speciem, nec determinantur in specie per ipsas unitates *ut sunt unitates:* quantum enim est ex parte unitatum, ut sunt unitates, non habet numerus, quod sit unus, vel determinatae speciei ab omni alio; sed solum ab unitatibus *ut sunt unitae* habet quod sit unum aggregatione plurium. — Sed, sicut tactum est in solutione *dubitabilis,* quilibet numerus habet unitatem numeralem, id est, quod sit unus; et idem unus numerus numero ab unitate unius rationis indivisibilis, sub qua eius *unitates,* quae sunt partes eius *numerales,* et etiam *numeri,* qui sunt partes eius *materiales,* clauduntur et uniuntur: et illa est ratio formae specificae, in qua tam unitates, quam

numeri, qui sunt partes eius *integrales*, uniuntur: ut decem homines, vel sex et quatuor homines, qui sunt partes denarii, uniuntur in una forma specifica, quae secundum speciem est indivisibilis. — Quod autem numerus sit *determinatae speciei*, secundum quod sit alterius speciei ab alio, hoc habet per *determinatam distantiam* ultimae unitatis ad primam, a qua omnes unitates per eius divisionem accipiuntur.

(15) Et hoc dicitur de numero *accidentali*, qui proprie est numerus; propter quod quaelibet unitas apposita numero variat speciem: quia per appositionem vel subtractionem cuiuslibet unitatis semper fit certa et nova distantia a prima unitate: et secundum conformem et aequalem vel inaequalem distantiam ultimae unitatis a prima, numeri numerati sunt eiusdem, vel diversae speciei. Ex hoc concludunt, quod si ponantur infinitae unitates actu, vel infinitae species numerorum, quia tunc non est accipere ultimam unitatem, quae certam distantiam dicat a prima, ideo ex unitatibus infinitis, vel ex numeris infinitis non constitueretur aliquis numerus *formaliter unus*, seu secundum speciem unus: ut cognoscendo illum numerum ex infinitis compositum per suam unam speciem, possit dici, quod per illam cognoscuntur numeri infiniti ex quibus sumitur: immo in illo numero infinito (qui solum est numerus secundum *materiam*, et unus tantum aggregatione secundum suam infinitatem materialem, inquantum illi numeri infiniti vel infinitae unitates sunt materia eius) nulla est ratio unitatis speciei vel numeri simpliciter: quia illa infinitas numerorum vel unitatum materialium ad nullam certam formam specificam reducitur: quia, ut dixi, forma specifica numeri ex certa distantia ultimae unitatis surgit: in infinitis autem non est ultima unitas; ideo nulla certa scientia; ideo Deus etsi cognoscat infinitos numeros, sive infinitas species numerorum, non tamen cognoscit infinitum; quia infinitas non est numerus secundum speciem, ut dixi, immo ex divisione continui surgit infinita species numerorum, sed non *infinitus numerus*.

(16) *c) Instatur.* — Sed adhuc stat argumentum, quia quamvis species numerorum non faciant numerum unum secundum speciem, tamen faciunt *infinitam multitudinem*: et sequitur

sive ponatur talis multitudo *actu* existentiae, sive solum *in divina cognitione*, idem inconveniens.

Propter quod dicunt isti, quod non est simile de infinitate in existentia, et divina notitia, quia res habent esse actu per suas proprias naturas inter se distinctas: Deus autem non cognoscit res quasi feratur ejus aspectus super res, quamvis cognoscat ipsas veras res, cognoscit res per seipsum, ut sunt in eo; nam res etsi a Deo cognoscantur, cognoscuntur tamen a Deo ut sunt in eo, potius quam ut sunt in se; quia ratio cognitionis est ipse sibi, et res habent esse in cognitione Dei, non secundum naturas rerum, sed secundum ideas vel exemplar Dei; entitas autem non convenit rebus, nisi secundum naturam ipsarum. Non est autem inconveniens, quod aliquid conveniat naturae creaturarum secundum naturam Dei, sive ut sunt in Deo et idem quod Deus, quod tamen non potest convenire rei creatae secundum naturam *propriam*. Ideo ratio infiniti, vel infinitorum, etsi non possit convenire rebus ut sunt actu existentes, potest tamen convenire rebus ut sunt in Deo sive in divina cognitione.

Sed adhuc videtur stare inconveniens; quia non comparando res ad Deum, adhuc ponunt quamcumque infinitatem numeralem in Deo, sive in ideis, sive in attributis, sive in quibuscumque rationibus: quod videtur claudere idem inconveniens quod prius. — Et ideo dicitur aliter (1).

QUAESTIO XVII.

Utrum unum accidens numero possit esse in diversis subiectis?

(1) 549. — **Divisio Quaestionis.** — Respondeo: duo sunt hic videnda: *primo*, causa unitatis accidentis est *universaliter inquirenda: secundo*, unitatis ipsius causa *declaranda* et *proposito applicanda*.

---

(1) Videtur deesse hic propria Doctoris responsio.

ARTICULUS I.

INQUIRITUR CAUSA UNITATIS ACCIDENTIS.

550. **Ab eodem res habet esse et unitatem.** — *Circa primum* est sciendum, quod ab eodem res habet *esse* et *unitatem*, quia *res* et *unum* convertuntur, ut patet; nam esse quod est, aut simplex est, aut compositum. Quod autem simplex est, semper unum est, quia indivisibile est. Quod autem compositum est, tamdiu, et non amplius est, quamdiu unum est; nam si divisum, iam non est, ut patet in domo, et in quolibet toto integrali. Omne ergo quod est, tamdiu est, quamdiu unum est. — Ex quo patet, quod ab eodem res habet *esse* et *unitatem* (1).

Accidens autem a substantia habet *esse*, quia accidentis *esse* est *in alio esse:* propter quod dicit Aristoteles II. *Metaph. text. comm.* 2 (2), quod non sunt entia, sed *entis*.

Causa ergo unitatis cuiuslibet accidentis *universaliter* videtur esse *subiectum*.

(2) 551. — **Accidens non habet esse EXISTENTIAE a subiecto** (3). — Ideo est hic advertendum, quod accidens *multiplex* habet *esse*, videlicet: esse *existentiae*, per quam scilicet *actu existit in re*, inquantum est terminus creationis vel alicuius actionis; et tale esse nullum accidens habet a subiecto.

Quod patet *a*) *primo*, quia si accidens haberet esse *existentiae* a subiecto, tunc omnium accidentium existentium in subiecto eodem esset idem esse existentiae. Cum igitur per actum suae existentiae, qua est aliquid in rerum natura, accidens sit talis, vel talis naturae, utpote albedo, vel dulcedo, et per illum denominet subiectum, sequitur, quod idem est actus quem dat subiecto albedo et dulcedo, et tunc

(1) Cf. *Elench.* q. 31. n. 2.

(2) Vid. exposit. Doct. n. 3.

(3) *Poster.* I. q. 30. n. 3 et 7. — *Ib.* q. 6. n. 6. — *Super Praedic.* q. 8. n. 3. — *QQ. Metaph.* l. VII. q. 1. n 3. — *Oxon.* III. d. 6. q. 1. n. 4. — IV. d. 12. q. 1. — q. 2. n. 16. — *Report.* IV. d. 12. q. 1. n. 9. — q. 2. nn. 13 et 15. — Cf. nostrum *Lexicon scholast.* — p. II. vv. *Accidens*, etc. — *Ib.* p. III. — *Accidentia non sunt entia nisi*, etc. — Supra, n. 21.

idem erit subiecto esse album et dulce, quod omnino falsum est.

b) Secundo sic: quia si accidens actum *existentiae* haberet a subiecto, tunc nullo modo compositum esset unum ens *per accidens*: sicut enim compositum ex materia et forma substantiali est natura unum *per se*, non per accidens, quia forma sustantialis communicat suum esse materiae et toti composito, nec habet aliud esse ab esse compositi, sic si compositum esse suum existentiae communicaret accidenti, ut aliud esse non haberet, esset natura unum *per se*.

c) Tertio hoc patet, quia cuilibet rei acquiritur esse existentiae per generationem, vel creationem, vel per aliquam actionem: nunc autem diversarum creationum, generationum, vel actionum diversi sunt termini; ergo cum alia sit generatio subiecti, et alia accidentis, saltem illius quod subiecto inhaeret post generationem, et alia generatio diversorum accidentium, in diversis temporibus generatorum, quae tamen simul manent in eodem subiecto, alia et alia habent esse accidentalia et ipsa accidentia inter se, et a subiecto in quo simul sunt.

d) Item, de accidente in Sacramento altaris, quod est idem numero separatum propter idem esse.

e) Item, de humanitate Christi, quae intimius inhaeret supposito, quam accidens subiecto; et tamen esse existentiae non habet a supposito.

f) Item, si aliquid sit calidum, et postea fiat frigidum, et iterum calidum, planum est quod idem manet subiectum secundum actualem existentiam: sed caliditas corrupta, et iterum generata, habent diversum esse existentiae; ergo etc.

552. — Bene vero esse SUBSISTENTIAE (1). — Est autem aliud esse *subsistentiae*, quod distinguitur contra *inhaerere*; et hoc *per se* convenit substantiae, et accidentibus *per substantiam*; ideo tale esse habent accidentia a subiecto; et omnia accidentia quae sunt in eodem subiecto habent *idem* esse subsistentiae, quod communicatur eis a subiecto in quo sunt; et sicut subiectum est unum et idem, sic accidentium *subsistentia* est *eadem numero*.

---

(1) Cf. loca supra cit.

(³) 553. — **Accidentia diversa specie numerantur per sua esse actualia** (1). — Viso ergo, quod accidens habet esse *subsistentiae* a subiecto, esse vero *existentiae* ab actu suo formali, per quem essentialiter, ut alias visum est [n. 551], habet esse, ita quod subiectum accidentis non dat actualitatem existentiae, sed ipsam conservat et sustentat, videndum est igitur per quod istorum esse accidens numeratur.

Et si de accidentibus *diversis specie* quaeratur, planum est, quod non numerantur *per se* et *primo* per *numerum subiectorum* existentium; quia tunc in eodem subiecto non possent esse simul diversa accidentia numero diversarum specierum, quod patet esse falsum; nec numerantur per *subiectum unum*, quia per illud, cum sit unum, potius haberent unitatem, quam numerationem; non ergo accidentia diversa specie numerantur per esse *subsistentiae per se* et *primo*, sed potius per esse *existentiae*, secundum quod sunt termini diversarum generationum. — Et quia, ut praemisi, [n. 551], non habent hoc esse a subiecto, sed potius *efficiuntur* a suis agentibus vel a generantibus, *formaliter* vero habent esse hoc ex actualitate existentiae, ideo accidentia diversa specie non multiplicantur, nec numerantur per numerationem subiectorum, sed per sua *esse actualia*.

Et dixi *primo* et *per se*, quia cum diversa accidentia specie actualiter sint in diversis subiectis, necesse est, quod in eis numerentur secundum numerum subiectorum: non ideo quia subjecta sunt diversa, sed ideo quia non habent idem esse existentiae in diversis subiectis. Et ideo quod diversa accidentia specie numerentur in diversis subiectis, hoc est per se quia in illis non habent, nec habere possunt idem esse existentiae. Et ideo *per accidens*, et non *primo*, nec *per se*, diversitas subiectorum est causa *diversitatis* diversorum accidentium *in specie*.

Causa autem *unitatis numero* non est quaerenda in accidentibus diversis specie secundum unitatem subsistentiae, quia eam habere non possunt, nec habent ab unitate subiecti.

---

(1) Cf. infr. n. 570 c)

554. — Accidentia eiusdem speciei non numerantur per actus existentiae (1). — Si vero quaeramus de unitate et numerositate accidentium *eiusdem speciei*, tunc dico, quod eorum numerositas et multitudo non potest accipi secundum diversitatem et multitudinem *actuum existentiae* in eodem subiecto: ut dicamus duas albedines in eodem subiecto, quasi duos terminos duarum generationum; hoc enim est impossibile, saltem agenti naturali (2): *a) tum* quia sicut duae lineae, si simul applicentur secundum illam partem qua habent similem dimensionem, faciunt unam lineam, sic duo accidentia eiusdem speciei, si applicentur simul cum similimodo, ut perficiant subiectum, non faciunt nisi unam perfectionem:

b) Tum quia si corpus habens albedinem actu esset secundum idem in potentia ad albedinem, tunc simul esset actu et potentia respectu eiusdem, et sic actu, et non actu:

c) Tum quia agens naturale non agit nisi per transmutationem et motum, nec generat unum nisi corrumpendo aliud, nec corrumpit unum nisi generando aliud; propter quod omnes corruptiones et generationes naturales sunt ex contrariis, et in contraria, ut dicitur *I. Physic. text. 33;* album enim, secundum quod huiusmodi, generatur ex nigro, vel ex non albo: unde corpus habens albedinem non est in potentia simul ad aliam albedinem.

Nec est instantia, quod species duarum albedinum simul sunt in puncto aëris; *quia,* ut probatur in Perspectiva, quodlibet punctum cuiuslibet coloris multiplicat se ad quodlibet punctum medii; quia tales intentiones etsi numerantur, hoc est per *origines* a quibus continue dependent, non proprie a *subiecto.*

Nec intendo dicere hoc *de Deo;* quoniam Deus, qui non agit per transmutationem, nec inducit unum corrumpendo aliud, forte duas albedines numero differentes posset simul facere in eodem subiecto; sed de agente naturali, quod in

---

(1) Cf. infr. n. 570 *d*).

(2) Quod ut plenius intelligas, cfr. Doct. *QQ. Metaph.* l. V. q. 9. n. 11. — *Oxon.* I. d. 3. q. 6. n. 29. — III. d. 8. nn. 6. seqq. — IV. d. 44. n. 10.

principio est dissimile et contrarium passo, in fine actionis simile, hoc dico.

(5) *d) Item*, videmus, quod duo puncta non possunt esse in eodem subiecto, quin sint unum punctum, nec duae lineae; ergo similiter nec duae albedines. Imo sicut nec duae qualitates contrariae possunt esse simul in eodem subiecto, nisi misceantur, sic nec duae eiusdem speciei: imo oportet quod misceantur, et faciant unam magis intensam.

e) Item, hoc patet per *communem opinionem* qua habitus infusi ponuntur augeri, ut charitas: quia ponitur, quod augeatur per additionem alicuius eiusdem speciei; ergo si talis additio vel augmentatio est possibilis, manifestum est, quod non potest intelligi, nisi simul quod additur cum eo cui additur faciat unum numero, quamvis intensius: quod non esset necesse si duo habitus distincti eiusdem speciei possent simul esse in eodem subiecto.

f) Item, accidentia eiusdem speciei secundum eamdem rationem habent esse in subiecto ratione unius potentiae: et non habent perficere subiectum ordine aliquo, nec ordine naturae: quae autem talia sunt simul esse non possunt in eodem subiecto, quin sint unum numero.

Nec est instantia de corpore glorificato, quod simul est cum alio non glorificato; *quia* talia duo corpora simul existentia *non habent eumdem modum existendi* in loco in quo sunt; quia unum est *per se* ibi, et localiter, et ipsum locum occupat; aliud autem non sic, sed solum in eodem loco est cum alio corpore, inquantum dimensiones suae positae sunt vel situatae iuxta dimensiones alterius corporis, non inquantum sunt occupantes locum, et aliis resistentes. Unde nec unum est in alio ut *in subiecto*, nec ambo in tertio ut in subiecto, sed sunt *simul* in eodem loco; et unum corpus utitur omnino suis dimensionibus, aliud vero non: et ideo simul possunt esse. Sed duo accidentia, si ponantur in eodem subiecto simul, habent eumdem modum essendi, ideo non possunt plura simul esse in eodem subiecto.

Verum autem est argumentum *in oppositum*: quia sicut duo corpora non glorificata, vel etiam glorificata, quia habent eumdem modum essendi in loco, non possunt simul esse, sic nec duo accidentia eiusdem speciei simul in eodem loco.

(¹) 555. — **Nec per esse subsistentiae solum.** — Nec est accipienda eius numerositas vel multitudo per esse *subsistentiae solum*, non intelligendo, quod diversitas esse existentiae ad eius numerositates hoc faciat, ut dicamus, quod ideo duae albedines numero differunt, quia sunt in diversis subiectis solum. — Cuius *ratio* est, quia prius res naturaliter habent esse quam dent esse aliis formaliter, quia semper absolutum praecedit relatum; et ideo naturali ordine albedo prius est actu quam det esse album subiecto: illud autem esse quo albedo est convertitur cum ente.

556. — Per quid ergo? — Ideo dico, quod accidentia *eiusdem* speciei *primo* et *per se* numerantur per *esse actualis existentiae;* sed quia (ut ostendi) in eodem subiecto non possunt habere accidentia eiusdem speciei varia esse existentiae, sed solum in diversis, ideo *per accidens* numerantur per *subiecta.*

Et huius *signum* est, quia accidentia diversarum specierum in eodem subiecto non solum specie, sed etiam numero distinguuntur, quia habent in eo *diversa esse existentiae.* — Et eodem modo si accidentia eiusdem speciei possent habere in eodem subiecto diversa esse existentiae, simul numerantur cum eo. Hoc patet de albedinibus separatis in Sacramento altaris, quae distinguuntur per esse *existentiae*, non *subsistentiae.*

Causa ergo *numerositatis numeralis* accidentium *eiusdem* speciei *per se* est *diversitas actuum existentiae*, et causa *unitatis* numeralis eorum *per se* est *unitas actus existentiae*, licet aliquando sit varius: sicut etiam actiones et motus, quibus generantur illi actus existentiae, sunt diversi numero; propter quod generatum et corruptum, et iterum generatum non est idem numero, ut dicitur *II. Phys. text. 36* et in fin. *II. de Generat. text. 70*, quod actus existentiae est varius, etc.

Causa autem *numerositatis* illorum *per accidens* est *diversitas subiectorum:* causa vero *unitatis numeralis per accidens* est *unitas subiecti.*

Haec de primo *articulo* sint ostensa.

ARTICULUS II.

DECLARATUR CAUSA UNITATIS ACCIDENTIS ET PROPOSITO APPLICATUR.

§ 1. — *An idem accidens possit esse simul in diversis subiectis?*

(7) 557. — **Statuitur idem accidens non posse SIMUL esse in diversis subiectis.** — Circa *secundum* videndum est, an *idem accidens simul* possit esse in *duobus subiectis.* Et si non: *quare non?* — Circa quod est sciendum, quod, sicut dictum est [n. 554], duo accidentia eiusdem speciei non possunt simul esse in eodem subiecto. — Similiter videtur dicendum, quod sicut duo accidentia eiusdem speciei non possunt simul esse in eodem subiecto, sic *nec idem accidens in duobus subiectis.*

a) Nam sicut unitas subiecti excludit necessario distinctionem numeralem accidentium eiusdem speciei, nisi accidentia differant specie, ita diversitas subiectorum excludit unitatem numeralem, et facit necessario distinctionem secundum numerum, saltem per accidens, ut dixi: accidentia autem sibi insunt, etsi sint accidentia diversa in specie.

b) *Si obiicias*, quod duo corpora, saltem glorificatum et non glorificatum, sunt simul: cum autem ex adiacentia corporis ad locum derelinquatur quoddam accidens, quod dicitur *ubi;* ergo videtur quod duo accidentia eiusdem speciei sunt simul in eodem subiecto: nam quamvis corpus non sit in loco ut in subiecto, *ubi* tamen accidens est in loco ut in subiecto: vel ex hoc sequitur, quod unum accidens erit in diversis subiectis, scilicet, accidens quod est *ubi*, et tenet se ex parte loci, erit in duobus corporibus locatis.

Sed non valet; nam cum unum illorum corporum sit in loco proprie (ut dixi), *ubi* derelictum ex tali adiacentia ad talia corpora est unum numero; et non est nisi in illo corpore quod per se et localiter est in loco subiective: non sic autem est in alio corpore subjective quod non est in loco localiter, quia secundum illum modum quo ibi est potest maius corpus esse in minori loco: quod non esset, si ibi esset localiter.

(8) c) *Ex quo patet*, ut dicunt *aliqui*, quod si *ubi* unum non potest esse in duobus subiectis simul, sicut nec alia accidentia, quod unum corpus non potest esse simul localiter et dimensive in duobus locis, nec conversione eius in aliud, nec conversione alterius in ipsum. Nam cum illud quod est in loco localiter habeat unum accidens, quod est *ubi* derelictum ex adiacentia partium in loco, quod est in illo corpore ut in subiecto, cum non possint duo accidentia eiusdem speciei simul esse in uno subiecto, ideo non potest aliqua determinata quantitas alicuius corporis commensurari simul pluribus quantitatibus locorum diversorum: ideo unum corpus non potest esse localiter simul in pluribus locis: sic nec unum accidens simul in diversis subiectis.

(9) 558. — Quod triplici ratione probatur (1). — Quod potest *ratione triplici* declarari: *Primo*, quia accidens cum a subiecto *unitatem* habeat, a subiecto *dependet*, et per subiectum *limitatur*; et secundum hoc potest *triplex ratio* accipi, quare idem accidens non potest esse in diversis subiectis.

a) *Prima* ratio sumitur ex parte *unitatis* sic: Ex subiecto et accidente fit unum, sicut ex potentia et actu; ideo dicitur *II. De Anima, text. com.* 7, quod non oportet quaerere quomodo ex figura cerae et cera fiat unum: eo enim ipso, quod unum se habet ut potentia, aliud ut actus, fit ex eis unum. Et *II. Metaph. cap. 2.* dicit Commentator, quod corpus calidum agens in aliud corpus non immutat calorem ab extra, sed fit calidum in potentia calidum actu. Si ergo accidens existens in uno subiecto possit fieri esse in alio subiecto, non educetur de potentia illius subiecti, nec fiet idem subiectum potentia tale actu tale; sed unum adaptaretur alteri, scilicet, accidens illi secundo subiecto; et sic quodlibet eorum se haberet respectu alterius ut existens in actu. Ex duobus igitur in actu, ut sunt in actu, fieret vere unum, quod est inconveniens. Esse enim non potest naturaliter, quod accidens praeexistat suo subiecto; quia tunc quodlibet esset aliquid in actu. Si igitur unum coniungitur alteri, oportet dare medium coniungens, cum aliquid potentia tale

---

(1) Cf. *Oxon.* III, d. 1. q. 2.

sit actu tale, ut potentia album sit actu album. Ita illa albedo non praeexistebat suo subiecto, quia tunc albedo fuisset actu, et similiter subiectum; et tunc ex duobus existentibus actu fieret unum; quod est impossibile. Ergo similiter cum secundo subiecto, in quo per accidens posset esse, non faceret unum: et sic non erit in eo ut in subiecto.

(10) *b*) Ex *secundo* * (sc. ex *dependentia*) * sic arguitur: Ut dicitur *V. Metaph. text. com. 3*, universalium sunt universalia principia, particularium etiam particularia; et *II. Physic. text. com. 38* (1), dicitur, quod universalium universales sunt causae, particularium particulares: ut si pater est causa vel principium filii, et *hic* pater est principium et causa *huius* filii. Sed generale est quod accidens dependet a subiecto; ergo verum est, quod *hoc* accidens dependet ab *hoc* subiecto: et si generale est, quod accidens non est nisi *entis*, particulare verum est, quod *hoc* accidens non est nisi *huius* entis; ergo non est hoc accidens ens, nisi quia est in *hoc* subiecto. Si ergo hoc accidens tollatur ab hoc subiecto, tolletur ab eo sua entitas: sed cum sit in alio subiecto, renovatur sibi sua entitas; ergo cum possit unum subiectum perire, alio remanente, idem accidens numero simul potest esse et non esse.

c) Ex *tertio*, scilicet, ex *limitatione*, hoc idem patet sic: Quia sicut locatum limitatur per locum, sic accidens per subiectum: ut sicut de locato nihil est extra locum, sic nec de accidente extra subiectum. Unde dicit Gilbertus ille, in lib. *De sex Principiis: Quanta est superficies, tantum album esse dices*. Sed aliter corpus locatum limitatur per locum, et aliter accidens per subiectum: quia accidens non solum limitatur per subiectum, sed etiam per *hoc* subiectum, ut extra *istud* subiectum *hoc* accidens esse non possit. Corpus vero locatum, etsi non sit extra locum, potest tamen esse in alio et in alio loco. Et hoc est, quia sicut corpus locatum plus habet de entitate quam accidens, sic quamvis ab eo dependeat, minus tamen dependet ab eo quam accidens a subiecto. Ideo cum corpus non possit esse simul in diversis locis localiter per limitationem, minus tamen potest accidens esse in duobus subiectis propter limitationem.

---

(1) Cf. exposit. Doctor. n. 15 seqq.

Sic ergo unum accidens non potest esse simul in diversis subiectis.

§ 2. — *An successive? — Exponuntur aliorum sententiae.*

(11) 559. — SUCCESSIVE alia accidentia possunt esse in diversis subiectis, alia non. — Si vero quaeratur, utrum *successive* in diversis subiectis possit esse? hoc est dubium: *a*) sunt enim quaedam accidentia quae videntur *non posse esse sine subiecto determinato:* in talibus autem si subiectum non est, nec accidens esse potest. Unde talia perimi possunt, sed transmutari non. Unde si albedo non potest esse sine superficie, tunc eadem albedo quae est in uno corpore non potest nec simul nec successive habere esse in alio corpore in quo eadem superficies non esset.

b) Sed illa accidentia, quae virtute cuiuslibet agentis *possent habere esse sine subiecto*, possunt virtute istius agentis habere esse *successive* in diversis subiectis. Verbi gratia, supponimus, quod in Sacramento altaris remaneat quantitas cum aliis accidentibus per se sine subiecto, et supponitur quod postquam desierint esse sine subiecto, quando scilicet desinit esse substantia panis, posset Deus creare aliam substantiam panis sub eisdem accidentibus, quibus substantia panis primo afficiebatur, et tunc secundo panis substantia afficitur, et sic idem accidens numero diversis subiectis inest *successive*. Hoc maxime apparet si Sanguini Christi misceatur tantum de vino, vel aqua, quod desinat esse Sacramentum; quia tunc species vini, quae prius fuerunt sine subiecto, nunc afficiuntur in subiecto alio, ab eo in quo fuerunt ante conversionem.

(12) 560. — Exponitur sententia NEGANS hoc fieri posse NATURALITER. — Sed utrum actione alicuius agentis *naturalis* hoc possit fieri de aliquo accidente? Hoc est dubium: hoc enim *videtur possibile* de *quantitate*, et de accidentibus quae *in ipsa fundantur*, ut figura, et huiusmodi; hoc idem videtur in *qualitatibus symbolicis*, quae sunt communes generato et corrupto.

Ad hoc respondent *aliqui*, dicentes, quod *a*) quaedam sunt accidentia *fundata in materia*, ut quantitas, cuius im-

mediatum subiectum est materia. Licet enim, ut dicunt, materia non possit esse subiectum quantitatis, nisi ut simul est subiecta formae alicui substantiali, sicut nec ipsa materia numquam habet esse, nisi sub aliqua forma substantiali virtute agentis naturalis, tamen naturali *ordine*, quamvis sit simul *tempore*, prius intelligitur materia induta quantitate, quam forma substantiali; quia forma substantialis non advenit nisi materiae extensae, et de potentia materiae extensae educitur.

Tunc dicunt, quod sicut una et eadem materia numero *successive* est sub diversis formis substantialibus, item eadem quantitas numero habet esse successive in diversis subiectis, non solum numero, sed etiam specie differentibus. Diversum tamen modum essendi habet illa eadem quantitas in diversis subiectis specie; quia diversimode extenditur et terminatur, secundum diversitatem et exigentiam formarum substantialium: quae diversitas non mutat identitatem numeralem.

b) Si vero sunt accidentia quae *consequuntur formam*, sicut sunt qualitates elementares, dicunt, quod sicut quantitas, quia consequitur materiam, et quia materia manet eadem numero in diversis subiectis, scilicet, generato et corrupto, ideo quantitas manet in ipsis eadem numero, sic e contrario modo, sicut in generato et corrupto non manet eadem forma, sic nec manet in eis idem accidens *numero*, sed solum *specie*. — Propter hoc dicunt, quod qualitates symbolicae remanent eaedem specie, non numero: et quamvis tales qualitates non corrumpantur a contrario, corrumpuntur tamen corruptione subiecti, sive corruptione formae, super quam insunt subiecta.

(13) 561. — Exponitur sententia id NEGANS. — Sed dictum istorum non continet, ut videtur *aliquibus*, veritatem.

Primo de hoc quod dicitur de *quantitate*, quod eius *subiectum immediate sit materia;* nullum enim accidens primo et immediate, ut scilicet prima perfectio *ordine naturae*, potest perficere materiam, vel primo ei inesse. Cuius ratio est, quia cum materia sit potentia in genere substantiae, intentio eius prima est perficere actus in genere substantiae, et haec est forma substantialis: nec habet materia ordinem ad aliquod accidens, nisi mediante actu et forma

substantiali. — Propter quod Philosophi communiter dicunt, quod ens in pura potentia, hoc est, materia *omnino nuda*, est subiectum formae substantialis et transmutationis ad ipsam: quae transitio dicitur *generatio* proprie et simpliciter. Materia autem sub forma substantiali dicitur *ens actu* simpliciter; dicitur autem *ens in potentia secundum quid*, ut scilicet est ens in potentia ad aliquod accidens, et ad eius generationem; quae est generatio *secundum quid*, ex eo quod accidens non dat esse nisi *secundum quid*. Et dicitur talis transumptio esse a subiecto in subiectum, quia ab ente in actu, scilicet, sub forma substantiali, ad tale ens in actu, scilicet, variatum solum *secundum quid*, sive secundum formam accidentalem, quam semper praecedit in materia, saltem ordine naturae, forma substantialis, qua subiectum est ens in actu simpliciter.

Et secundum istum modum, cum materia non per se, sed ut subiecta formae substantiali sit subiectum accidentium omnium et quantitatis, non potest poni aliquod accidens numero esse in diversis subiectis; quia quamvis materia remaneat eadem, non tamen forma.

(14) 562. — **Exponitur tertia sententia id affirmans de aliquibus accidentibus.** — Et ideo *aliter dicunt alii*, quod *a*) quaedam sunt accidentia quae *non determinant* seu *non appropriant sibi formam aliquam substantialem*, de quorum numero maxime est *quantitas*, quia nulli formae substantiali vel naturali est propria, sed omnibus *communis;* nec aliqua potest esse in materia sine illa; *b*) quaedam etiam sunt *qualitates* communes, ut humiditas aquae et aëri, caliditas igni et aëri; *c*) similiter quaedam etiam *subiecta* quae *accidentia sibi non determinant*, ut lignum non determinat sibi albedinem, imo potest esse et non esse sine albedine.

De talibus dicunt *a*), quod quamvis materia non sit subiectum quantitatis nisi ut est sub forma substantiali, talia, inquiunt, accidentia, quae *non determinant sibi formam substantialem*, et habent subiectum materiam et formam substantialem, *possunt esse successive* in diversis subiectis. — Quod *sic declarant:* cum enim talia accidentia non determinent sibi aliquam formam substantialem, nec determinant sibi unum solum compositum, ut caliditas non determinat

sibi ignem, cum sit in aëre, planum est quod *quaelibet* formarum substantialium, sive materia sub istis formis, quae sibi talia accidentia non determinant, nata est esse subiectum cuiuslibet talis accidentis, et tale accidens natum est esse in *quolibet* tali subiecto, licet secundum *aliam* et *aliam determinationem*, cum accidens sit in aëre, et in igne, secundum quod aliam et aliam determinationem exigit forma aëris et ignis. Unde quamvis aër requirat aliam determinationem quam ignis, nihilominus quodlibet istorum potest esse subiectum *eiusdem* caliditatis *numero*, ut eadem numero quae fuit in aëre fiat in igne sub alia determinatione, dum ex aëre fit ignis.

(15) Unde dicunt b), quod omnes tales substantiae, secundum se consideratae, *indifferenter* sunt talibus accidentibus quasi pro *uno subiecto;* et si materia posset esse simul sub talibus formis substantialibus, utpote ignis, et aëris, unum tale accidens numero, utpote caliditas, posset esse, *quantum est ex se*, in talibus diversis simul. — Et dico *quantum est ex se;* quia adhuc in illis simul esse non posset propter *diversitatem terminationum*, quas oporteret ipsum habere sub forma ignis et aëris; quas diversas terminationes simul non posset accidens habere; et hoc sufficienter impediret ipsum ne simul esset in igne et aëre.

Cum ergo, ut dicunt, materia cum transmutatur de forma in formam, utpote ab aëre in ignem, in nullo instanti sit sine aliqua illarum formarum substantialium, quarum quaelibet, ut dixi, est subiectum indifferenter illius accidentis communis, sive sit quantitas, * sive * symbolica qualitas, videtur eis quod *successive* idem accidens numero *per actionem naturalem* possit esse in diversis subiectis.

Et isto modo dicunt c), quod *eadem caliditas numero* est in generato et corrupto, licet secundum diversas terminationes, per quas perficitur, secundum exigentiam formae corruptae et generatae: ad quas terminationes secundum se est in potentia imperfecta, quia de se est perfectibilis secundum exigentiam formarum: sicut materia prima ex se est in potentia ad diversas terminationes formales substantiales. Et talem quantitatem de se imperfectam respectu praedictae terminationis oportet supponi in materia, quae est sub aliqua forma substantiali in omni transmutatione ad formam.

Et hoc idem dicunt *d)* de qualitatibus *symbolicis*, quod manent eaedem numero; sed mutant *terminationem* secundum magis et minus, secundum exigentiam formarum, ut sic sit eadem caliditas numero in aëre et in igne successive, dum scilicet ex aëre fit ignis; vel e contrario magis et minus intensa.

(16) **563. — Quae tamen ab aliis improbatur primo.** — Sed istud *aliis non videtur verum: a)* quamvis enim ex dictis istorum bene appareat, quod talia accidentia communia, *quantum est de se*, bene possent esse in diversis subiectis successive, pro tanto quod illud accidens nullum istorum subiectorum sibi determinat, et ideo quantum est de ratione accidentis non oportet, quod in tali transmutatione corrumpatur, quia nullum subiectorum repugnat ei, nec aliquid quod sit in aliquo illorum; neque enim ignis, nec aër, nec aliquid quod sit in eis repugnat caliditati; ac per hoc, quantum est de se, nata est successive esse in utroque; non sic autem de frigiditate in aëre et aqua; quia natura aëris repugnat frigiditati; ideo frigiditas necessario corrumpitur dum ex aqua fit aër.

b) Quamvis vero *qualitatem symbolicam* vel *quantitatem* non oporteat corrumpi per aliquam contrarietatem quam inveniat in aliquo subiectorum, convenit tamen, secundum praedicta, cum talia accidentia non sint in materia, nec materia sit eorum subiectum nisi mediante forma substantiali, sicut naturaliter corrumpta forma substantiali, oportet naturalia corpora corrumpi, sic corrupta *hac* forma substantiali, oportet quod *hoc* accidens numero corrumpatur; et non solum quod talis vel talis *terminatio* corrumpatur, quia non solum ex hoc quod talis formae est materia habet esse determinatum, imo et ex hoc habet esse *simpliciter*, quia non differt realiter terminatio talis accidentis et suum esse.

(17) *c)* Unde patet, quod sicut tale accidens, secundum se, et secundum rationem indeterminationis quam de se habet, non determinat sibi aliquam formam substantialem, ideo praeter quamlibet sigillatim esse potest, quia cum non est nisi in una potest esse inde in alia, quia cum ut sit determinat sibi aliquam formam substantialem in composito, per quam habet suum esse, et etiam tale esse indeterminatum, ideo non potest habere esse praeter talem communem formam.

d) Item, etiam *hoc* accidens *indeterminatum*, non solum ratione suae determinationis determinat sibi *hanc* formam, secundum quam sic determinatur, sed etiam in ratione suae *entitatis singularis*, scilicet, ut *hoc* accidens in genere entis eam sibi sic determinat; quia non habet *hoc* suum esse, nisi ex esse formae *signatae* huius; ideo illa forma substantiali corrupta secundum suum esse signatum, oportet quod huiusmodi accidens corrumpatur secundum suum *inesse*, quod est suum *tale* esse. Sicut enim forma substantialis simpliciter accepta non solum dat indeterminationem quantitati, quasi ab alio habeat esse, ab alio indeterminationem, imo dat sibi *esse* et *indeterminationem*, et ideo cum forma substantiali corrupta corrumpitur quantitas, inquantum ad indeterminationem *talem* et quantum ad esse. — Sicut etiam ab *hac* forma substantiali singulari non solum est haec determinatio huius quantitatis, imo etiam sua tota entitas signata; et ideo hac forma substantiali corrupta, oportet eam secundum id quod est corrumpi; corrupto enim eo quod est prius, oportet corrumpi posterius, quando posterius non inest nisi per prius; et ideo priori corrupto, corrumpitur posterius, licet non per se, sed per corruptionem prioris. Et ideo quia haec forma substantialis prior est in materia, saltem *ordine naturae*, quam haec quantitas, vel aliud accidens, ideo non potest corrumpi realitas formae substantialis, quin corrumpatur realitas formae accidentalis.

(18) *e)* Sicut ergo praedicta supponunt, quod in generatione fit resolutio usque ad primam materiam, ita quod nihil pertinens ad formam substantialem remanet in generato et corrupto, illud vel idem habent dicere de forma *accidentali* et de *quantitate:* ut sicut dicitur, quod generans per se substantiam generat ex consequenti quantitatem et omnia accidentia illam concomitantia, etiam corrumpens per se substantiam corrumpit ex consequenti omnia accidentia quae illi inhaerent, et quidquid dicitur de generatione et corruptione per se substantiae dicitur ex consequenti de generatione omnium *accidentium* quae sunt in generato et corrupto. — Quaedam enim accidentia corrumpuntur *per corruptionem substantiae solum*, ut accidentia symbolica: ideo manent eadem specie, non numero, in generato et cor-

rupto, propter actionem naturarum et formarum substantialium. Quaedam autem corrumpuntur *a contrario*, ut accidentia quae habent contrarietatem in corrupto; et haec nec eadem numero, nec specie possunt manere in generato et corrupto, propter diversitatem formarum secundum speciem et naturam.

564. — Improbatur secundo. — *a*) Cum ergo dicunt *aliqui*, quod accidentia quae sunt in composito ratione *formae* eadem manere non possunt in generato et corrupto, quia non manet eadem forma; quae vero insunt composito ratione *materiae* manent eadem numero in generato et corrupto, quia manet eadem materia, quae est subiectum illorum, ideo res corrupta et generata non ponit aliud et aliud subiectum, sed *idem numero* respectu talium accidentium, quae insunt composito ratione materiae; et tale accidens consequens compositum per materiam, etsi sit idem numero in generato et corrupto, non est in eis ut in *duobus* subiectis, sed in uno, quia in uno subiecto materiali conveniunt generatum et corruptum; hoc, inquam (ut dicunt isti) non est verum; quia universaliter convenit tam quantitati, quam omni accidenti, quod sunt in composito mediante forma substantiali. (19) *b*) Unde sicut generale est omni accidenti, quod conveniat composito (quod non potest dici, quod unum vere sit compositum per solam materiam, aut per formam solam, sed esse accidentis ordine naturae saltem praesupponit inhaerentiam formae substantialis in materia), sic verum est, quod accidentia quae insunt subiecto, quaedam dicuntur inesse ratione *formae*, quaedam ratione *materiae:* non sic ut illi intelligunt, quod quaedam sint in *materia primo* et *per se*, ut illi dicunt de quantitate, et *ex consequenti* in *composito*, vel in *forma*, inquantum est in materia: alia vero sint in *forma primo* et *per se*, et ex *consequenti* in *composito*, et *materia* inquantum est in ipsa forma; sed sic, quod quaedam accidentia dicuntur esse *in composito* ratione *formae*, ut *consequuntur formam*, quia ex propria ratione formae compositum est determinatum ad *talia* accidentia entis; et *talis* forma accidentalis inest ei per *talem* formam substantialem; quia talis forma talem formam accidentalem in suis actionibus sibi determinat: non quod forma sit *subiectum* illius

accidentis, sed totum compositum. Quaedam autem dicuntur inesse composito ratione *materiae*, vel *consequi materiam*, quia sicut materia ex se non determinat sibi formam aliquam substantialem, nec aliquam accidentalem *immediate*, sed mediante quadam forma substantiali determinat sibi quaedam accidentia, et ideo non dicuntur consequi materiam, sed formam, ita etiam sunt quaedam accidentia, quae sicut sibi materiam secundum se non determinant, ita etiam nec illa sibi determinat nec sibi appropriat mediantibus formis substantialibus; sed existens sub formis substantialibus diversis secundum speciem, potest esse mediantibus illis formis sub eisdem accidentibus secundum speciem, differentibus tamen numero. (20) *c*) Ideo illa non dicuntur consequi formam hanc vel illam determinate, sed materiam; quia cum insunt alicui composito ex materia et forma, secundum aliquam substantiam, secundum aliquam speciem determinatam, inquantum tale compositum adhuc est in potentia ratione materiae, ut ex illo fiat aliud compositum secundum aliquam formam specificam; et illi alteri composito nata sunt inesse eadem accidentia secundum speciem; ideo quia in materialibus omnis *potentialitas* ex materia oritur, sicut ex potentialitate materiae est, quod ipsa existens una secundum rem non determinat sibi hanc formam vel illam substantialem.

d) Item, etiam quod existens sub una forma substantiali tali, ipsum totum compositum ex materia et forma tali substantiali est in potentia, ut ex illo fiat aliud compositum: quae potentialitas procedit ex materia: ita totum compositum unum ex materia et forma tali non determinat sibi tale accidens, sic quin idem accidens secundum speciem possit esse in composito ex eadem materia numero et eadem forma.

e) Hoc autem quod ex uno composito possit fieri aliud compositum provenit ex *potentialitate materiae*: pro tanto dicuntur talia accidentia inesse ratione materiae, quia sicut materia ratione suae indeterminationis secundum se potest transitum facere de una forma substantiali ad aliam, ita etiam existens sub una forma substantiali cum aliquo tali accidenti potest transitum facere ad aliam formam substantialem, manente eodem accidente secundum speciem, sicut ipsa manet eadem secundum rem.

Sicut etiam compositum unum et idem secundum materiam potest variari secundum accidentia diversa specie, scilicet, secundum album et nigrum, ideo dicuntur consequi materiam, et non formam, quia ipsum totum compositum, ut est sub uno tali accidenti, manens unum et idem, non solum secundum speciem, sed etiam secundum materiam est in potentia ad contrarium accidens.

(21) *f*) Nec est dicendum, quod tale accidens consequitur materiam modo praedicto; sed sic quod consequitur compositum ratione potentialitatis, quae est in eo privative ratione materiae. Unde, quia talis forma non sic determinat materiam, quod materia existens sub tali forma non possit esse sub contrario accidente, ideo tale accidens dicitur convenire tali composito, non ratione formae, sed ratione materiae.

565. — Quid de accidentibus symbolicis? — *a*) Similiter etiam est dicendum de accidentibus *symbolicis:* quia etiam in forma substantiali non sic determinant materiam ad tale accidens, quod materia non possit esse sub eodem accidente secundum speciem, ideo *tale* accidens dicitur convenire *tali* composito, non ratione *formae*, sed ratione *materiae*. Sicut enim conceditur quod accidentia quae habent rationem formae non insunt tamquam in *per se subiecto* nisi *composito* ex materia et forma tali, secundum speciem sic determinata (et ideo illo composito corrupto, et alio ab illo regenerato, corrumpuntur etiam per se alia accidentia propter *contrarietatem* ad aliud compositum, et non solum propter *corruptionem subiecti*), ita etiam accidentia quae insunt ratione materiae non sunt tamquam in subiecto per se, nisi in composito ex materia et tali forma, discurrendo per tales formas in entibus, quibus possunt esse.

(22) *b*) Et secundum hoc etiam verum est, quod quia compositum ex talibus formis partialibus est quasi pro *uno subiecto* alicui tali accidenti *secundum speciem*, non oportet quod corrupto tali subiecto secundum formam substantialem, corrumpatur tale accidens secundum speciem: quia regeneratum ex corrupto potest esse talis speciei, cui convenit tale accidens: et sic remanet, tali accidente uno secundum speciem manente, conveniens subiectum. Unde non corrumpitur per se, scilicet, propter contrarietatem ad aliud compositum,

sed manet unum accidens secundum speciem, quia etiam omnia talia subiecta sunt ei quasi unum subiectum secundum speciem; sed quia ad hoc quod aliquod accidens diversificetur secundum materiam, et dicatur esse corruptum et generatum, et aliquid aliud secundum materiam, sufficit quod eius esse vel entitas accidentalis interrumpatur, non obstante quod maneat eadem materia, vel idem subiectum. Unde si aliquid sit calidum in mane, frigidum in meridie, et iterum calidum in vespere, constat quod est alia et alia caliditas in numero. — Ita etiam cum facta interruptione in esse et entitate subiecti, oporteat fieri interruptionem in esse et entitate omnium illorum quae subiecto insunt, et non habent esse tamquam in per se subiecto, nisi in composito ex materia et forma, cum ex uno subiecto corrupto aliud generatur, oportet quod variatio fiat, non solum secundum formam substantialem, sed etiam fiat variatio in omnibus quae composito insunt, sive sit qualitas, sive alia accidentia.

(23) *c*) Sed verum est, quod (sicut dictum est) quaedam fit variatio et transubstantiatio *per se*, scilicet, *ratione contrarietatis* quae est inter illa: quaedam autem *ratione interruptionis* in entitate subiecti, per consequens interrumpente omnia quae sunt in subiecto.

d) Manifestum est ergo, quod unum et *idem* accidens *secundum speciem* potest esse in *diversis subiectis*, quorum una forma est ex alia generata: et ex hoc proprie non dicitur in duobus subiectis; sed quod albedines ambae tales subiectatae sint quasi in uno subiecto secundum speciem.

e) Et similiter verum est, quod idem accidens, quod est idem et unum secundum speciem, non est in talibus ut *duo* sunt et ut differunt, sed ut sunt *unum* et conveniunt, secundum quod idem accidens secundum numerum est in pluribus subiectis, non solum differentibus secundum speciem, sed eiusdem speciei; quorum unum prius habet esse, aliud vero posterius ex priori generatum; et sic oportet totam entitatem et actualitatem corruptam fuisse. Et hoc est impossibile; licet enim talia non sint plura subiecta respectu talis accidentis, ut considerantur per se et secundum rationem speciei, scilicet, subiecta corrupta et generata considerantur secundum se, non ut verum subiectum respectu talis acci-

dentis secundum se et secundum suam speciem, tamen ut considerantur haec secundum esse reale, facta est in eis interruptio. Et verum est dicere de corrupto, quod aliquando fuit, et modo non est; et de generato, quod aliquando non fuit, et nunc est: ideo illa oportet esse plura subiecta ratione interruptionis, secundum corruptionem et generationem. — Et ideo licet humiditas aquae generatae ex aëre non dicatur esse alia ab humiditate aëris, propter repugnantiam aquae et aëris per se et secundum suas formas, quia humiditas utrique contingit, dicitur tamen alia propter eius interruptionem, et corruptionem quam habet in corruptione aëris. Et ideo humiditas existens in aqua et aëre est alia et alia, propter alietatem subiecti secundum interruptionem.

(24) Ecce quanta sylva verborum et opinionum in ista quaestione, de modo salvandi unitatem accidentium symbolicorum, et de quantitate, quae videtur communis generato et corrupto.

§ 3. — *Exponitur sententia asserens quantitatem et qualitates symbolicas manere easdem in generato et corrupto.*

Sed videtur mihi secundum veritatem, quod aliter potest salvari veritas rei, ostendendo quod eadem quantitas numero, et etiam eaedem qualitates symbolicae remanent in generato et corrupto.

566. — **Expenditur fundamentum praecedentis opinionis.** — Ad huius rei evidentiam est sciendum, quod praedicta opinio ponit pro toto fundamento, *a*) quod accidentia contrarietatem habentia corrumpuntur dupliciter: *unum* est a suo contrario, ut dum ex aëre fit ignis, humiditas aëris corrumpitur a caliditate ignis, et a tota natura ignis, quae ei contrariatur; et sic corrumpitur per se. — *Alio modo* corrumpitur a corruptione subiecti a quo habet esse, scilicet, per corruptionem aëris, quia subiectum dat esse accidenti: et quia subiectum accidentis non solum est materia, sed totum compositum ex materia et forma, ideo corrupto illo composito, corrumpuntur omnia accidentia quaecumque ei insunt, tam quantitas, quam alia quae habent contrarium, vel non habent contrarium. —

Isto secundo modo corrumpuntur solum accidentia symbolica et quantitas, quae est corpus per accidens. — Primo et secundo modo corrumpuntur accidentia quae habent contrarietatem.

Et tota ratio est, quia omnia accidentia *habent esse a subiecto*, quo corrupto, necessario corrumpuntur.

(25) *b*) Item, argumentor sic: quia accidentia symbolica non determinant sibi formam secundum speciem, quia possunt inesse diversis secundum speciem, ut caliditas aeri et igni: nullum tamen eorum est per nudam materiam, sed forma substantiali indutam ista vel illa; ergo sicut universaliter corrupta forma substantiali, oportet universaliter talia accidentia corrumpi, sic corrupta hac forma substantiali, utpote forma ignis, necesse est hanc qualitatem, utpote eius caliditatem, corrumpi. Et est virtus rationis sicut primae: non enim corrumpitur universaliter tale accidens, corrupta universaliter forma substantiali, nisi quia tale accidens *habet esse* universaliter a toto composito ex materia et forma substantiali.

c) Item, innuit aliam rationem: quia non est aliud reterminatio sive gradus talis accidentis, vel etiam res ipsius accidentis; et ideo sicut tale accidens a tali forma habet terminationem sive gradum, ita etiam habet ab eo suum esse, ut dicamus, quod tale accidens et determinationem, et esse, quae sunt illi idem, habet a forma; ergo sicut corrupta forma vel toto composito ex materia et forma, tale accidens admittit terminationem, sic, saltem per accidens, per subiecti corruptionem amittit suum esse, et inducit similem.

(26) Ad probationem *maioris:* quia sicut forma substantialis simpliciter accepta non solum dat indeterminationem formae simpliciter, sive universaliter acceptae, quasi ab alio habeat esse, et ab alio indeterminationem, immo dat sibi esse et indeterminationem, ideo causa formali substantiali corrupta, corrumpitur universaliter tale accidens, utpote quantitas, et omnia alia accidentia, tam symbolica, quam non symbolica, non solum quantum ad determinationem, sed etiam quantum ad esse. Ita etiam haec forma non solum dat huic accidenti determinationem, sed etiam esse. Ideo ista forma corrupta, corrumpuntur omnia accidentia quoad determinationem et quoad esse.

d) Item, corrupto priori corrumpitur posterius, quando posterius non inest nec est nisi per prius. Accidens autem tale non inest materiae nec habet esse nisi per formam. Ideo quando forma non inest materiae, nec habet esse, ut est dum res corrumpitur, necesse est, ut omne accidens corrumpatur; licet illa quae non habent contrarium non corrumpantur per se, sed per subiecti corruptionem.

Omnium istarum rationum virtus est, quia accidentia habent esse a subiecto, non solum secundum gradum, sed et terminationem.

(27) 567. — Proponitur sententia affirmans. — *Alia est opinio* quae dicit *a*), quod *quantitas remanet eadem numero in generato et corrupto*; nec propter hoc est in duplici subiecto: *b*) similiter *accidentia symbolica* remanent eadem numero; sed non possunt propter hoc omnino dici in subiecto duplici.

Ad quod advertendum, cum pura materia (ut bene dicit positio praedicta) non sit subiectum alicuius accidentis, sed totum compositum, ideo *primo* est hic videndum quid sit subiectum generationis, quod est commune generato et corrupto: *secundo* resolvendae sunt rationes praedictae positionis.

568. — Explicatur quid sit subiectum generationis. — *a*) *Praemittenda.* — Circa *primum* est sciendum, quod positio negat, quod quantitas et accidentia contrarietatem non habent, ideo eadem remanere non possunt, quia subiectum eorum idem non remanet; ut ex hoc aperte pateat quod intendunt dicere, quod ultra formam substantialem, generabilem et corruptibilem, non est aliquid quod possit esse subiectum accidentium; quia nihil remanet, nisi pura materia communis generato et corrupto.

Quod igitur *materia omnino nuda* non sit subiectum generationis, sed sub aliqua forma substantiali corruptibili, potest ostendi, ut id vocetur *subiectum generationis* in quo *stat ultima resolutio* quae potest fieri per agens *naturale*, *nec in ipsum*, inquantum tale, *potest aliquod agens naturale*, sed est *fixum* signum, *stabile* vel immutabile *per naturam*, et est *commune generato et corrupto.*

(28) *b*) — *Probatur primo, materiam nudam non esse subiectum generationis.* — Et hoc patet primo *simile* inducendo:

videmus enim artem sua operatione semper praesupponere formam aliquam naturalem, et ab agente naturali introductam: ut ars faciendi pannos, etsi facit pannos, etsi fieri facit filum, natura tamen lanam praesupponit; et sic de omni arte: sed, ut dicitur *II. Physicor. text.* 22 *et* 79, ars imitatur naturam; ergo natura in suo opere similiter procedit, formam aliquam in materia supponendo; hoc enim dicit Aristoteles *II. Physicor. text.* 78, quod si natura faceret domum, eam faceret sicut ars.

Confirmatur haec ratio: quia cum sint tria agentia in universo, Deus, natura, et ars, hic est ordo eorum inter se, quod secundum praesupponit primum, et tertium secundum; et ubi desinit primum incipit secundum, et ubi secundum incipit tertium, ubi autem causa prima desinit appropriate loquendo. — Hoc dico, quia in omni actione subiectum agentis non potest esse *materia pura*, nec inveniri potest in operatione naturae: *tum* quia actio causae primae non terminatur nisi ad ens in actu: *tum* quia actio agentis naturalis non est nisi mediante influxu, qui est de genere actionum, cuius subiectum non potest esse materia nuda; ergo necesse est ut subiectum agentis naturalis sit aliquod *compositum ex materia et forma.*

c) *Probatur secundo.* — Item, generationem formae substantialis praecedit necessario alteratio, cuius terminus est generatio formae accidentalis, saltem quoad actum completum: *tum* quia agens generando semper agit mediantibus qualitatibus, quae sunt instrumenta naturae, quibus mediantibus disponit subiectum ad formae substantialis introductionem: *tum* quia forma substantialis non est nisi in materia sibi disposita; ideo, ut dicitur *I. De Anima c.* 7, non quaelibet forma est in qualibet materia, sed *talis* in *tali.* Cum ergo alteratio sit motus, cuius subiectum non potest esse materia prima; ergo necesse est ut materia quae est subiectum generationis sit alicui *formae incorruptibili per naturam subiecta.*

(29) *Sed si dicatur,* quod materia subiecta alicui formae substantiali, utpote elementi, vel alterius, recipit alterationem, ut subiectum suum accidens, nihilominus necesse est similiter corrumpi: *contra,* quia subiectum in aliqua actione

non corrumpitur, sed salvatur, et manet commune ideo utroque termino; ergo cum materia sub forma corruptibili communis non maneat, cum etiam illa forma per motum corrumpatur, necesse est ut sub aliqua forma *incorruptibili* sit subiectum.

d) Probatur tertio. — Item, non videtur probabile, quod qualitates symbolicae corrumpantur, etiam per primi subiecti corruptionem: non enim hoc concedit littera Aristotelis, dicentis *II. De Generatione, text. comm. 25: Quae causam habent symbolicam veloces sunt eorum transmutationes; quae vero non habent tardae sunt; quia facilius est unum transmutare, quam multa.* — Nec rationi videtur consonum esse, quia videmus quod ignis agens in aërem statim augmentat eius caliditatem.

Nec potest dici, quod tunc sunt in aëre duae qualitates, una quae est primo in aëre, alia quae sit actualitate ignis educta: *tum* quia istae qualitates essent simul in eodem subiecto, nec habent per quid distinguantur: *tum* quia tunc non fieret augmentatio qualitatis, saltem in termino actionis; quod ad sensum patet esse falsum. Si igitur ignis caliditatem auget usque ad terminum introductionis formae ignis, cum tunc caliditas sit summa, qualis competit igni, non videtur, quod tunc debeat corrumpi; quia tunc natura fuisset operata, etiamsi illa intensa caliditas periret per subiectum, scilicet, aëris corruptionem.

(30) *e) Probatur quarto.* — Item, constat, quod dum de aëre fit ignis, et ante aëris corruptionem caliditas incipit tendere ad gradum ignis intensum, post motum alterationis gradus ille caliditatis, qui est terminus huius alterationis, non datur nisi per introductionem formae ignis perfectam. Quod patet per Commentatorem in libro *De Substantia orbis, cap. 1,* dicentem, quod *quaelibet forma habeat propriam quantitatem terminatam;* et loquitur de formis corporalibus; loquitur etiam de terminatione quantitatis dimensionalis, quam secundum varios gradus requirit quaelibet talis forma; et de quantitate gradus formarum accidentalium, quia aliam quantitatem seu gradum qualitatis requirit ignis, aliam aër. — Et sequitur in Commentatore (loquitur Commentator de ipso Aristotele): *Ideo scivit dimensiones terminatas ultimo*

actu non posse, nisi postquam forma substantialis est in eo: sicut est dispositio de aliis accidentibus in actu. Ergo si ordine naturali prius est forma ignis perfecte introducenda, quam huius qualitatis completio, si motus alterationis finem suum consequitur, caliditatem ad summum deducendo, sequitur, quod aut illa caliditas sic augmentata manet, aut per introductionem formae ignis corrumpitur; quod est impossibile.

f) Probatur quinto. — Item, quando aliqua passio inest communiter aliquibus, inest eis per aliquid commune, ut dicitur *II. Physicorum, text. comm.* 5. Cum igitur quantitas insit communiter et uniformiter corporibus, et inest eis per aliquod commune: hoc non est materia nuda, ut dicit praedicta positio; igitur hoc est materia ut est sub aliqua forma. Quam formam voco formam *corporalem* in genere substantiae, per quam inest quantitas omnibus corporibus. Cum igitur sub forma corporis materia possit remanere, eo quod ad nullam formam contrarietatem habet, ut sic per se corrumpatur, et praecedat in materia omnem formam generatam, et sic non oporteat ipsam corrumpi per corruptionem subiecti, videtur quod eadem quantitas numero propter subiecti identitatem remaneat in generato et corrupto.

(31) *g) Conclusio.* — Est igitur istorum opinio, quod Deus creavit primam materiam *sub forma substantiali* et *incorruptibili*, de genere Substantiae, quam inseparabiliter sequitur *quantitas*, sive corpus de genere Quantitatis, quae est *per se subiectum generationis* et *corruptionis:* cuius corruptio vel eductio *nulli agenti subest naturali*, et *est communis terminus, manens idem numero in generato et corrupto:* et sic quantitas manet eadem, quia suum immediatum subiectum manet numero idem.

569. — Quid de qualitatibus symbolicis. — *a) Proponitur dubium.* — Sed de *qualitatibus symbolicis* est dubium, quomodo possunt eaedem remanere numero: non enim earum subiectum potest dici materia sub forma corporali, vel etiam subsequente, ut per hoc ponamus illas easdem remanere quia materia sub forma corporali remanet eadem: subiectum enim talium qualitatum non est nisi compositum ex materia et forma naturali vel elementari, quod idem numero non manet in generato et corrupto.

b) *Aliorum solutio.* — Et dicunt *aliqui*, quod quando duo subiecta sic se habent, quod unum *secundum se totum succedit ad aliud*, tunc necesse est, ut omnia accidentia primi subiecti, ipso corrupto, corrumpantur. Et quamvis in sequenti subiecto similia specie generentur, quia tunc fit interruptio in esse, ideo illa accidentia, etsi sint eadem specie in illis duobus subiectis, tamen non sunt eadem numero, quia generatum et corruptum, et prius generatum, non est idem numero. — Unde si fiant duo ignes, ita quod primo consumantur ligna unius, et illis consumptis succendantur alia, impossibile est, quod eadem caliditas numero quae fuit in primo igne remaneat in secundo.

(β) Si autem duo subiecta sic se habeant, quod *ante primi corruptionem totalem secundum sibi permisceatur*, ut quodammodo fiat unum, sequitur tunc, quod qualitas quae fuit in primo subiecto eadem numero potest in secundo subiecto remanere, quia per quamdam continuationem factam est unum subiectum. — Verbi gratia, incenduntur ligna, et fit ignis, et antequam illa consumantur omnino adduntur alia ligna primis; et sic eadem est qualitas quae fuit in primis lignis et quae remanet in secundis, quia non sunt subiecta secunda, nisi per primi subiecti totalem interruptionem et secundi successionem, ut per hoc oporteat caliditatem primi et secundi interrumpi; sed hic quodammodo sunt *unum subiectum*, et in quolibet nata est eadem qualitas numero conservari per continuationem.

Ita dicunt, quod cum de aëre fit ignis paulatim et per gradus forma substantialis ignis generatur, et quod etiam quodam modo unum cum aëre efficitur, quia non opponuntur sibi invicem respectu eiusdem materiae forma ignis et forma aëris, nisi ut quaelibet est in suo gradu specifico; et ita cum caliditas intendatur et sustentetur non solum in materia, ut est sub forma aëris, sed etiam ut est sub forma ignis, ideo inter corruptionem aëris et generationem ignis non est omnino successio cum interruptione, sic videlicet ut forma aëris totaliter corrumpatur, et postmodum tota forma ignis introducatur. Secundum autem totalem corruptionem formae aëris fit per gradus introductio formae ignis, ut sic quasi unum sit aër et forma ignis sub gradu incompleto; ac per hoc

cum caliditas nata sit consequi tam ignem, quam aërem, cum in illis non sit proprie interruptio, nec in caliditate fiet proprie interruptio.

(33) *Et si dicas*, quod aliud fuit subiectum, in quo primo fuit, scilicet, aer, aliud in quo est completa generatio, scilicet, ignis, *dico*, quod caliditas symbolica non est in illis duobus, ut proprie duo sunt, quasi numerata per interruptionem, sed sunt unum per quamdam continuationem.

570. — Solvuntur rationes praedictae positionis. — *a*) Ulterius dico, quod praedicta positio *insufficienter* quaerit accidentis corruptionem vel mutationem per *mutationem vel corruptionem subiecti*: quia, ut visum est in *primo articulo* [n. 553 seqq.], non numeratur accidens per se et primo per numerationem subiecti, sed per numerationem *sui esse actualis*, quod non habet a subiecto, nisi per accidens, ut dictum est. Ideo cum esse qualitatis symbolicae sit idem in igne et aëre, secundum gradum magis et minus intensum, quod quidem idem remanet etiam per quamdam continuationem actualis esse aëris et ignis, ideo illa qualitas remanet eadem numero.

(34) *b*) Et per hoc solvuntur omnes praedictae positiones, quae omnes uni innituntur fundamento, quod scilicet accidens habeat a subiecto non solum inesse et terminationem, sed etiam *esse simpliciter*: ideo corrupto subiecto, corrumpitur esse omnium accidentium.

c) Adhuc enim videtur, quod accidentia, ut ostensum est [n. 551 seqq.], non habent illud esse a subiecto, per quod habent unitatem, et per quod numerantur primo et per se, quod est esse *actualis existentiae*, sed solum habent a substantia esse *subsistentiae* communicatum: et per hoc non numerantur, nec unitatem habent accidentia *diversarum* specierum. — Non quidem *unitatem*, quia accidentia diversarum specierum simul sunt in uno subiecto. — Nec *pluralitatem*, quia tunc a pluralitate subiectorum solum haberent pluralitatem et numerositatem: quod est falsum: quia in eodem subiecto habent numerositatem et pluralitatem: sed *per accidens* habent pluralitatem a pluralitate subiectorum, quia in pluribus subiectis habent plura esse actualia.

(35) *d*) Similiter accidentia *eiusdem* speciei nec unitatem, nec pluralitatem habent ab unitate vel pluralitate subiecti:

et hoc dico *per se* et *primo*, sed bene per *accidens*. — Non *unitatem* ab unitate subiecti, quia quod per se et primo inest alicui est de eius essentia, nec virtute aliqua potest ab eo separari; et ita idem accidens numero etiam virtute divina non posset esse in pluribus subiectis, nec simul, nec successive; cuius contrarium etiam asseruit praedictorum opinio in speciebus Sacramenti, quod possunt aliam substantiam panis afficere, si Deus eam crearet (1); et esset idem accidens numero propter unitatem esse actualis in duobus subiectis. — Nec etiam habent *pluralitatem* a pluralitate subiecti; nam, ut ostensum est, idem accidens continuat suum esse actuale idem numero in duobus subiectis, utpote in aëre et in igne; et ideo est illis idem numero. Et si natura posset conservare esse actuale accidentis sine subiecto, idem accidens numero esset in diversis subiectis; quantumcumque unum succederet alteri per unius totalem corruptionem, et alterius totalem generationem media interruptione; sed quia natura non potest conservare esse actuale accidentis sine subiecto, ideo corrupto subiecto corrumpuntur accidentia: nisi fiat per quamdam, ut ita dicam, successionem continuam subiectorum, sicut dixi de aëre et de igne.

(36) *e*) Et haec solutio solvit omnes rationes praecedentis positionis. Quod enim accidens simpliciter et universaliter corrumpatur, corrupta omni forma substantiali, non solum quoad inesse et interminationem, sed etiam quoad *esse* et simpliciter, dixi quod hoc est *per accidens*, quia corrupta forma substantiali in composito, et hoc in speciali, corrumpitur esse actuale, quo corrupto per se corrumpitur esse accidentis, tam compositi, quam huius accidentis numeralis: sicut dicit Commentator, *VIII. Metaphys. comment.* 5, quia corrupta caliditate, corrumpitur forma substantialis ignis; sed corrupta forma substantiali, non corrumpitur esse actuale accidens, etiam per accidens, nisi propter interruptionem. Et si hoc fiat sine interruptione, ut dixi de qualitatibus symbolicis, patet quod ibi non habet locum. — De *quantitate* patet in speciali quod non concludunt; quia eius subiectum non est materia nuda, sed sub forma corporali, et idem semper manet eius subiectum non interruptum.

(1) Cf. Doctor. *Oxon.* IV. d. 12. q. 2. n. 12 et 15.

QUAESTIO XVIII.

Utrum tempus et motus sint idem re, *vel* utrum tempus sit aliquid extra animam? (1).

(1) 571. — **Divisio Quaestionis.** — Respondeo: Cum tempus sit accidens quoddam, eo quod est in genere Quantitatis, unitas autem accidentis ab unitate causatur subiecti, saltem *per accidens*, ut visum est in praecedente *quaestione*, ideo ad videndum temporis unitatem, necesse est videre *in quo sit tempus* tamquam *in subiecto*. Ad cuius evidentiam *tria* sunt inquirenda: *primo* oportet inquirere temporis uniuscuiusque cum motu identitatem et diversitatem: *secundo* oportet inquirere animae ad tempus causalitatem: *tertio* temporis ad motum primi mobilis singularem conformitatem: et demum *quarto* respondendum est ad rationes contrarias.

ARTICULUS I.

INQUIRITUR TEMPORIS CUM MOTU IDENTITAS ET DIVERSITAS.

(2) 572. — **Exponitur sententia asserens tempus esse realiter a motu distinctum.** — Circa *primum* est sciendum, quod opinio *multorum* videtur esse, quod tempus a motu *realiter* differat, ut sit accidens inseparabiliter ipsum motum concomitans, sicut caliditas ignis.

a) Tractat enim hoc Aristoteles in *diversis* capitulis *De motu et tempore*, et unum dicit esse alterius mensuram. Rabbi etiam Moyses in *II. lib.* suo videtur sentire quod tempus a motu differat (2).

b) Hoc etiam videtur, quia si tempus sit idem quod motus, et quantitas temporis idem quod quantitas motus, tunc

---

(1) Cf. Doct. *Physic.* l. IV. qq. 15 seqq. — lib. VI. qq. 5. 9. 10. — lib. VII. q. 6. — *Oxon.* I. d. 39. n. 34 seqq. — II. d. 2. qq. 1, 2, 3. — IV. d. 45. q. 3. n. 7-13. — d. 48. q. 2. nn. 6-12. — *Quodlib.* qq. 6. 11 et 21. — Vid. nostrum *Lexicon Scholast.* — DISTINCT. VV. *Motus=Tempus*, etc.

(2) Vid. solut. ad n. 596 *a*).

quanto motus esset velocior et intensior, tanto tempus esset maius: tunc etiam tarditas et velocitas convenirent tempori, sicut conveniunt motui; quod est contra Philosophum, *IV. Physic. text. 109 et 110* (1).

c) Item, secundum Commentatorem, *super princip. III. Physic. comm. 1*, motus per se non est in distincto Praedicamento, sed est in illo Praedicamento in quo est res acquisita per motum: ut motus ad qualitatem est in genere Qualitatis, et sic de aliis: nunc autem tempus non ponitur in genere Qualitatis, nec in alio genere quam in genere Quantitatis; ergo tempus non est motus (2).

d) Item, impossibile est duo tempora simul esse, nisi unum sit pars alterius; non enim sunt simul duo dies, vel duae horae, vel duo anni; sed dies et hora et annus simul sunt: sed duo motus et plures sunt simul, et aequaliter fluunt, quorum unus non est pars alterius, quia simul currimus ego et tu, simul moventur circulus, vel coelum et homo; ergo motus non est tempus (3).

(3) *e)* Item, certum est, quod omnes partes coeli simul moventur, ita quod ex partialibus motibus omnium partium coeli integratur unus totalis motus totius coeli; ergo si tempus est motus, similiter fieret unum totale tempus ex partialibus temporibus simul coëxistentibus, sicut coëxistunt motus partium, ut sic imaginaretur tempus, quod mensurat motum primi mobilis, non solum esse quantum secundum suam successionem, sed etiam extense diffusum secundum distinctionem partium mobilis, quae simul moventur (4).

Aut dicatur, quod sicut substantia spiritualis est indivisibilis et tota simul in omnibus partibus loci, sic tempus sit quaedam mensura simplex, tota simul existens in qualibet partium coeli dum moventur: et hoc dato, vel illo, patet quod tempus non est motus.

f) Item, tempus de se est causa antiquitatis et senectutis et corruptionis in rebus corporalibus, ut patet *IV. Physic. text. 117:* motus autem, inquantum motus, non est

---

(1) Vid. solut. ad n. 596 *b)*.

(2) Vid. solut. ib. *c)*.

(3) Vid. solut. ib. *d)*.

(4) Vid. solut. ib. *e)*.

huius causa, quia tunc omnis motus in rebus temporalibus esset eis causa senectutis, et quanto motus maior, tanto res esset senior; quod patet esse falsum in motu augmenti et in motu locali (1).

g) Item, videmus motum maiorem, ut per unam leucam, quandoque fieri breviori tempore, quam motum minorem, ut per mediam leucam; quia citius movetur equus per leucam, quam homo per mediam; quod non esset verum si motus et tempus essent idem (2).

h) Item, Augustinus hoc dicit *XI. Confessionum, cap. 24*: *Nam etsi varie corpus aliquando movetur, aliquando stat, non solum motus eius, sed etiam statum tempore metimur, et dicimus: tantum stetit, quantum motum est, aut duplo, vel triplo stetit, ad id quod motum est; et si quid aliud nostra dimensio sive comprehenderit, sive existimaverit, ut dici solet plus minus. Non est ergo tempus corporis motus*. Haec Augustinus (3).

(i) 573. — Exponitur sententia asserens tempus esse idem ac motum. — *Quorumdam* autem opinio est, quod motus et tempus *non dicunt diversas res absolutas*, sicut quantitas et qualitas ei inhaerens, sed omnino dicunt *eamdem rem*, secundum *diversas rationes* denominatam, aliquando *tempus*, aliquando *motus*: ut idem sunt rē *unum, verum, bonum*; et eadem res sub una ratione, sub ratione scilicet *temporis*, est *suiipsius* mensura, sub alia ratione, scilicet sub ratione *motus*, est mensura *alterius*; et eidem rei conveniunt aliqua sub una ratione, quae nullo modo conveniunt eidem rei sub alia ratione, sicut concludunt praedicta argumenta, in quibus concluditur, quod aliquid dicitur de motu quod non dicitur de tempore, vel e contrario.

a) Quod autem motus et tempus duas rationes absolutas non dicant, vide rationes in quaestione de *aevo* (4). Tamen istud probatum est in quadam *quaestione* (5), ubi probatum est quod numerus essentialis non differt a numeratis: sed

---

(1) Vid. solut. n. 596 *f*).

(2) Vid. solut. ib. *b*) et *g*).

(3) Vid. sol. ib. *a*).

(4) q. XIX.

(5) q. XVI.

tempus est essentialiter mensura prioris et posterioris non manentis: ista sunt essentialiter in quolibet motu; ergo etc. (3) *b)* Item, ostensum est in *quaestione praecedenti*, quod duo accidentia eiusdem speciei simul esse non possunt: longitudo autem sive dinumeratio motus et temporis simul sunt, et constat quod sunt eiusdem speciei, cum duratio cuiuslibet sit secundum quod priori succedit posterius per corruptionem prioris et posterioris generationem.

c) Eodem modo sicut de numero videtur *aliquibus*, quod tempus cum sit numerus et mensura motus, ita intime et inseparabiliter se habens ad motum sicut numerus ad numerata, non dicit aliam rem absolutam a motu, quamvis dicat aliam rationem.

d) Et ista videtur esse sententia Augustini, *V. Super Genesim ad litteram*, c. 5., ubi sic dicit: *Potius ergo tempus a creatura, quam creatura coepit a tempore; utrumque autem ex Deo; ex ipso enim, et in ipso, et per ipsum sunt omnia. Nec sic accipiatur quod dictum est, tempus a creatura coepit, quasi tempus creatura non sit, cum sit creaturae motus ex alio in aliud, consequentibus rebus*, etc.

574. — **Sententia Doctoris.** — Et hoc firmiter existimo esse verum, scilicet, neque numerum, neque tempus dicere rem aliam absolutam ultra numerata, vel ultra motum, sicut qualitas dicit aliam rem a quantitate, sed *eamdem rem* simpliciter. Sed tempus addit *rationem* quam format mens supra motum, sicut iam manifestabitur. — Et similiter *numerus* dicit solam rationem supra numerata, quam rationem format sibi in anima. — Et si aliquando inveniatur, quod tempus non est motus, verum est secundum *rationes* suas *formales*, a quibus fit denominatio; sed *res* bene est eadem (1).

Ad rationes superius in oppositum factas alibi quaere responsionem (2).

---

(1) Cf. Doct. *QQ. Metaph.* l. V. q. 10. — *Physic.* IV. q. 15. — *Oxon.* II. d. 2. q. 2. n. 8. — IV. d. 48. q. 2 n. 12, quibus in locis eamdem tenet sententiam, sc. tempus et motum non differre realiter.

(2) Infra, art. IV.

ARTICULUS II.

INQUIRITUR ANIMAE AD TEMPUS CAUSALITAS.

§ 1. — *Exponuntur variae sententiae.*

(6) 575. — Proponitur synthetica responsio. — Circa *secundum*, quomodo tempus se habeat ad animam quantum ad *causalitatem?*, quod est quaerere, *utrum tempus sit extra animam?*, respondeo: et quamvis quidem ex dictis satis appareat, quod si numerus et numerata sint idem re, et tempus et motus sunt idem secundum rem, differentia sola ratione, satis patet, quod tempus et numerus quantum ad suam *realitatem* sunt extra animam, sicut numerus motus et sicut lapides numerati; sed sunt in anima et ab anima quantum ad suam *rationem formalem*.

576. — Exponitur sententia Philosophi. — Sed ut plenius hoc videatur, est sciendum, quod de esse temporis *in anima*, vel *extra*, magna apud auctores antiquos fuit dubitatio.

Aristoteles, *IV. Physicor. text. 88 et seqq.*, videtur suadere tempus extra animam *nihil* esse.

a) Cum enim tempus sit quoddam continuum, ac per hoc ex partibus constitutum, sed partes eius non sunt aliquid extra animam, nec ipsum est aliquid extra animam. — Quod *partes non sint*, patet. — Si ergo ipsum est aliquid, est *ab actione animae simul concipiente praeteritum et futurum ut copulantur ad praesens instans et fluens.*

b) Hanc autem rationem videtur Philosophus deducere in *IV. Physic. text. comm. 97. Quia* (ut dicit ibi) *cum nihil ipsi mutamur secundum intelligentiam, aut latet nos mutari, non videtur nobis fieri tempus, sicut neque his qui in Sardo fabulantur dormire apud Heroas, cum expergiscuntur. Copulant enim primum nunc posteriori nunc, et unum faciunt, removentes, propter insensibilitatem, medium.* Putabant enim idem esse numero tempus quo dormire coeperunt et in quo evigilabant: et removebant tunc tempus medium, propter insensibilitatem. Unde etiam dormientes in obscuro loco, non perpendentes aliquid de motu

coeli per lucem Solis, quando evigilant, quaerunt quae hora sit. Propter quod etiam de nocte non perpendimus tempus, nec scimus quae hora sit certitudinaliter, nisi referamus nos ad alia signa.

(7) c) Videmus etiam, quod si quis percipiat motum, solummodo sentiendo motum in ratione motus secundum defluxum eius quo movetur, et non secundum rationem defluxus a priori in posterius, non percipitur tempus; sed tunc solum percipitur tempus cum motu vel actione animae distincte; percipimus enim discursum motus venire a priori in posterius; prius autem et posterius secundum rationes prioris et posterioris, ut sunt partes temporis, non sunt in re extra, sed solum in animae perceptione simul concipiente praeteritum et futurum, et copulante ea ad praesens, et sic formante et faciente ipsum tempus, et sic mens facit suo conceptu partes esse simul, quae natura et re simul esse non possunt.

d) Huius opinionis videtur fuisse Aristoteles; unde dicit ipse: *Si sint tenebrae*, etc., et postea subditi: *at vero et tempus cognoscimus*, etc. — Hoc idem videtur concedere, mota principaliter quaestione, cum dicit: *utrum autem cum non sit anima*, etc.; et determinando quaestionem, dicit, quod tempus sit numerus, et anima numerans, etc. — Vide ibi rationem. — Tota autem virtus suae rationis (ut patet ex suo textu) videtur esse, ut cum tempus mensuret motum, non solum ut motus dicit quemdam defluxum, sed ut dicit defluxum a priori in posterius, cum non perpendamus defluxum a priori in posterius nisi per animam numerantem et distinguentem prius a posteriori, non erit tempus nisi per animam sic numerantem partes motus et dividentem hoc esse prius, et hoc esse posterius.

(8) *e) Et si dicamus contra Aristotelem*, quod ipse non concedit, quoniam tempus *sit* sine anima, quod prius et posterius sunt in motu sine anima, vel non sunt sine anima; sed concedit, quod tempus *a nobis non perpenditur* nisi prius et posterius in motu ab anima perpendatur: non est autem bona argumentatio: *non perpendo* tempus vel motum; ergo tempus et motus *non sunt*. Dicit enim Aristoteles, quod sicut prius et posterius sunt in motu sine anima, vel non

sunt sine anima, sic tempus est, et non est sine anima. Et expresse ipse dicit sic: *Quandoquidem igitur ipsum nunc sentimus*, etc. Ex hoc aperte patet intentio sua: quod sicut prius et posterius sunt et non sunt in motu sine anima, sic tempus est et non est sine anima. Nunc autem est intentio sua, quod prius et posterius sub istis formalibus rationibus etiam non sint in motu nisi ut ab anima concipiuntur, ita quod partes motus habent istas rationes *formaliter* ab anima, concipiendo partem posteriorem et priorem, et partem futuram et posteriorem, ita quod prius et posterius id quod sunt sunt in motu sine anima; sed non *inquantum* sunt. Tempus autem sequitur prius et posterius in motu, non secundum id quod sunt, sed *inquantum* sunt sub istis rationibus.

f) Et hoc expresse dicit Aristoteles ipse ante litteram supradictam, ubi sic dicit: *Est autem prius et posterius ipsorum in motu*, etc. Hic alia translatio sic habet: *In esse autem ipsorum sunt aliud a motu.* — Et Commentator dicit: *Prius et posterius, quae sunt in motu, habent quidditatem aliam a quidditate motus, licet idem sint cum motu in subiecto.* Ex tota illa littera elicitur, quod prius et posterius, ut sunt partes motus, id quod sunt sunt idem cum motu: sed inquantum sunt *tales rationes* differunt a motu.

g) Ex quibus videtur, quod partes motus secundum istas rationes relativas, scilicet *prioris* et *posterioris*, ut ad se invicem comparantur, secundum quamdam continuationem fluxus, et copulantur ad praesens, habent *ab anima*, quae de ipsis partibus motus concipit istas rationes, ut comparando hanc ad illam, dicat istam esse priorem, illam vero posteriorem.

(9) 577. — **Exponitur sententia Avicennae.** — *a*) Quod autem istae rationes, quae sunt *prius* et *posterius*, sint *intentiones* animae fundatae actione intellectus super ipsas partes motus, patet per Avicennam, *III. Metaphysicae suae, cap. 10*, ubi ostendit, quod quaedam est relatio *realis*, et habet esse in *singularibus secundum rem:* quaedam vero secundum *dici* solum, quae non habet esse nisi *in intellectu*.

b) *Relatio secundum rem* quae habet esse in singularibus est illa quae convenit eis quae sunt simpliciter et ab-

solute *ad aliquid*; de quibus relativis dicit idem Avicenna citatus: *Ad aliquid absolute est cuius quidditas dicitur respectu alterius: et quidquid hoc modo fuerit in signatis, ut secundum quidditatem suam non dicatur nisi respectu alterius, illud est ad aliquid.* — Haec autem *intentio* non intelligitur nisi respectu *alterius rei*, quae sit alia res a se, ut scientia secundum quidditatem dicitur ad scibile, et pater, inquantum pater, dicitur per talem essentiam, non per aliquid superadditum ei, ad filium. Et sic talis relatio, quae fundatur in quidditate rei, non habet esse propter conceptum intellectus in ipsa re; sed potius e contrario, quia habet esse in re, ideo eam concipit intellectus.

c) *Relativa* vero *secundum dici* definit Aristoteles in *Praedicamentis*, cap. 8. dicens: *Ad aliquid talia dicuntur quaecumque id quod sunt aliorum dicuntur.* — Et ista sunt relativa quorum quidditas et natura id quod est absolute non dicitur *ad aliquid*; sed ideo dicuntur *relativa*, quia intellectus concipit aliquam rationem de talibus per hoc, quod comparat unum ad alterum: ut rationem dexterae concipit de columna vel in columna, non quod essentia columnae vel quidditas dicatur dextera, sed hanc rationem concipit circa ipsam, ut eam comparat ad dexteram partem hominis (1).

(10) *d*) Quod autem talis relatio *solum sit in intellectu*, non in re, declarat Avicenna, ponens exemplum de relatione quae est inter *prius* et *posterius*, dicens sic: *Scias, quod res in se non est prius res, nisi eo quod est simul in intellectu cum ea quae est posterius; et haec species prioris et posterioris est cum utraeque simul sint in intellectu.* Cum enim praesentatur intellectui forma *prioris* et forma *posterioris*, intelligit anima hanc comparationem incidere inter duo quae sunt in intellectu. Sed ante haec res in se non est prior; quomodo enim erit prior in se quae non habet esse? Concludit ergo ibi Avicenna dicens: *Quae fuerint de relativis secundum hunc modum non erit eorum relatio, nisi in solo intellectu, nec intelligentur existere in esse secundum hanc prioritatem et posterioritatem, hoc enim prius*

---

(1) Cf. nostrum *Lexicon. scholast.* DISTINCT. v. *Relatio*, etc., ubi plura ex Doctore habes.

et posterius est certe de intentionibus intelligibilibus ex comparationibus quas ponit intellectus ex respectibus, qui acquiruntur rebus cum comparat ea inter se intellectus, et designat eas.

578. — Ratio digressionis. — Hanc digressionem feci ne forte videatur alicui, quod non possit contradici, quod tempus omnino et secundum omnem modum sit extra animam; quia sequuntur prius et posterius in motu, quae videntur esse in motu absque omni actione animae, quod verum non est: immo, ut iam ostensum est, nec ipsae partes motus habent rationes *prioris* et *posterioris* nisi ex actione animae comparantis unam partem ad aliam, et formantis in ipsis et de ipsis istas intentiones.

(1) 579. — Synthesis doctrinae Philosophi et Avicennae. — Ergo resumendo istum *secundum articulum*, patet *a*) quod, secundum opinionem Aristotelis et Avicennae, tempus habet rationem *formalem* ab anima: *b*) et quod ista intentio quae est *tempus* fundatur super motum, ut in partibus motus invenitur ratio *prioris* et *posterioris*, quae non inveniuntur in eo nisi ab anima.

580. — Exponitur sententia S. Augustini. — Huius opinionis fuit Beatus Augustinus, ut patet *a*) in lib. *XI. Confessionum, cap. 13 et seqq.*, ubi diversis locis expresse vult, quod tempus sit *in anima;* et quod tempus sequitur motum tamquam mensura eius: non quidem sequitur motum *extrinsecus*, ut immediatum mensuratum, sed motum sive *conceptum animae*, ut patet *XI. Confessionum, cap. 28*, ubi videtur velle, quod tempus nihil aliud sit quam *conceptus intellectus*, vel transitus rerum pertranseuntium, simul manens in anima.

b) Vult etiam, quod tempus *futurum* nihil aliud sit quam actualis et praesens conceptus in anima secundum *expectationem* alicuius *praetereundi* in re extra. *Praeteritum* nihil aliud est quam praesens et actualis conceptus secundum *recordationem* alicuius iam *pertransiti* in re extra. *Praesens* nihil aliud est quam praesens et actualis conceptus in anima secundum *actionem* iam *praesentis*. — Et sicut de aliquibus unitatibus discretis in re intellectus format sibi unum conceptum, unius speciei numeri, sic de partibus in re non exi-

stentibus, ut de praeterito, et futuro, cum praesenti existenti ratione durationis, quae est tempus: et secundum tales conceptus dicitur, secundum Augustinum, tempus *longum*, vel *breve*, non secundum aliud, quam sit in re extra.

(12) c) Et ponit ipse Augustinus exemplum *XI. Confess. cap.* 25 *et seqq.*, ubi videtur tota sua deductione ad hoc tendere, quod *ex parte rei* extrinsecae non possit *longitudo* aut *brevitas* attendi in tempore; quia quod non est nec longum, nec breve dici potest: praeteritum non est, futurum non est, praesens autem statim pertransit; ideo non est aliud, loquendo de tempore *longe praeterito*, nisi quidam *conceptus* intellectus *longae praeteritionis*, et nihil aliud est *a longe futurum* nisi quidam *conceptus longae futuritionis.* — Unde sic dicit Aug. citatus, cap. 28: *Quis igitur negat futura nondum esse? Sed tamen iam est in animo expectatio futurorum. Et quis negat praeterita iam non esse? Sed tamen adhuc est in animo memoria praeteritorum. Et quis negat praesens tempus carere spatio, quia in puncto praeterit? Sed tamen perdurat attentio, per quam peragat abesse quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non est, sed longum futurum longa expectatio futuri est; neque longum praeteritum tempus quod non est, sed longum praeteritum longa memoria praeteriti est.*

Et tunc ponit exemplum dicens sic: *Dicturus sum canticum quod novi: antequam incipiam in totum expectatio mea tenditur; cum autem coepero, quantum ex illo in praeteritum decerpsero tenditur in memoria mea, atque distenditur vita huius actionis meae in memoriam propter quod dixi, et in expectationem propter quod dicturus sum; praesens tamen adest attentio mea, per quam traiicitur quod erat futurum, ut fiat praeteritum. Quod quanto magis agitur et agitur, tanto, breviata expectatione, prolongatur memoria, donec tota expectatio consumatur, cum tota illa actio finita transierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in singulis particulis eius fit, atque in singulis syllabis eius, hoc in actione longiore, cuius forte particula est illud canticum, hoc in tota vita hominis, cuius partes sunt omnes actiones hominis, hoc in toto saeculo filiorum hominum, cuius partes sunt omnes vitae hominum.*

Haec Augustinus.

(13) d. Patet ergo, quod haec fuit eius opinio, *tempus habere esse in conceptu animae, et non extra.* — Unde dicit idem *XI. Confess. cap. 14: Fidenter tamen dico, scire me, quod si nihil praeteriret, non esset praeteritum tempus, et si nihil adveniret, non esset futurum tempus, et si nihil esset, non esset praesens tempus. Duo ergo illa tempora, praeteritum et futurum, quomodo sunt, quando et praeteritum iam non est, et futurum nondum est? praesens autem si semper esset praesens, nec in praeteritum transiret, iam non esset tempus, sed aeternitas. Si ergo praesens, ut tempus sit, ideo fit, quia in praeteritum transit, quomodo et hoc esse dicimus, cui causa ut sit illa est quia non erit, ut scilicet non vere dicamus tempus esse nisi quia tendit in non esse.*

Quia dicit Augustinus: praeteritum tempus non est, futurum non est, nec praesens dicitur esse praesens, nisi quia transit in praeteritum, et sic in *non ens*. Ergo cum id quod dicitur esse ex non entibus sit *non ens*, tempus, ut dicitur constare ex rebus extra sic transeuntibus in non ens, est *non ens;* ergo tempus vel est *nihil*, vel est *in re extra*.

Et est simile argumento Aristotelis in principio *cap. de Tempore*. Sed tamen Augustinus, sicut ibidem, cap. 17. dicit, cum negari non possit tempus esse, quaerit *ubi* est? et respondet: *Sunt ergo et futura et praeterita*, cap. 18. *Si igitur sunt futura et praeterita, volo scire ubi sunt; quod si nondum valeo, scio tamen ubicumque sunt, non ibi ea futura esse aut praeterita, sed praesentia; nam si et ibi futura sunt, nondum sunt ibi; si et ibi praeterita sunt, iam non ibi sunt; ubicumque ergo sunt, quaecumque sunt, non sunt nisi praesentia.*

(14) Ex hoc aperte patet, quod si tempus, secundum quod est, non habet partes praeteriti, aut futuri, ut dicit, sed eius partes sunt actu existentes et *praesentes*, cum praesens non sit nisi in anima, quod ipse vult dicere, quod *tempus non est nisi in anima*, ut nihil aliud sit praeteritum nisi memoria praesens de re praeterita, nihil aliud sit tempus futurum nisi actualis mentis conceptus de re futura, et de praesenti, sicut prius.

e) Et hoc evidentius ipse concludit in *XI. Confessionum*, cap. 20: *Quod autem nunc liquet et claret, nec futura sunt, nec praeterita: nec proprie dicitur, tempora tria sunt, praeteritum, praesens, et futurum; sed fortasse proprie diceretur: tempora tria sunt, praesens de praeteritis, praesens de praesentibus, praesens de futuris; sunt enim in anima tria quaedam, et alibi ea non video: praesens de praeteritis memoria, praesens de praesentibus contuitus, praesens de futuris expectatio.*

f) Ecce igitur positio Augustini de tempore, quod non sit *nisi in anima*, et quod etiam eius partes *praesentes* sunt, ac per hoc sunt. Unde et ratio sua tota est, ut frequenter patuit, quod partes eius, ut sunt in re extra, non sunt; igitur nec tempus fit ex talibus, sed *conceptus;* ergo conceptus praesens in anima de praeterito, et conceptus praesens de futuro et de praesenti, isti conceptus durant et perseverant in anima, et sunt actu entia, et mensurant motum intrinsecus, aut extrinsecus, secundum modum iam dictum; et ideo tempus solum, ut dicit, est in anima.

g) Et plane hoc concludit *XI. Confess. cap. 25. ibi: Confiteor ignorare*, etc. Et in cap. 26 sequenti: *Visum est nihil*, etc. Et infra: *Non enim metior futurum, quia nondum est; non metior praesens, quia nullo spatio tenditur; non metior praeteritum, quia iam non est. Quid ergo metior? An praetereuntia tempora non praeterita?* Et sequenti capitulo 27: *Non ergo*, inquit, *ipsa quae iam non sunt, sed aliquid in memoria mea metior, quod infixum manet. In te, anime meus, tempora metior, in te, inquam, affectionem quam res praetereuntes in te faciunt, et cum illae praeterierint, manet.* — Tempus autem dicit cap. 28, esse breve vel longum, secundum expectationem longam vel brevem rei praeteritae vel futurae, ut supra dictum est.

(15) **581. — S. Augustini doctrina non recte exponitur ab aliquibus.** — *a*) Si opinio ista Augustini intelligatur secundum quod *aliqui* eam exponunt, quod tempus *omnino esse habeat in anima*, et nullo modo in re extra, quia secundum suam rationem partes eius non sunt, igitur nec tempus erit, eadem ratione omnino concederetur, quod *motus nullum esse habet in re*, sed solum in anima, quia partes motus ita sunt in

continuo fluxu et deperditione sicut tempus; et ita posset dici, quod pars praeteriti motus non est pars futuri nisi dum est; pars praesens transit statim in praeteritum, et sic in non ens. Dicere autem, quod motus non sit in re extra, sed in anima, extra sensum et extra rationem omnino videtur esse.

b) Item, quia tunc motus et tempus essent intentiones logicales, et non res naturales.

c) Item, nec causae alicuius rei naturalis, quod est apertum mendacium.

582. — Exponitur aliorum sententia. — Ideo dixerunt *alii*, quod tempus *omnino habet esse in re extra*, et non in anima, nisi sicut alia intelligibilia sunt ibi *per suam speciem*, sicut dicit Aristoteles *III. De Anima, text. comm. 38*, quod *lapis* non est in anima, sed *species* lapidis.

Et eorum *ratio* est ista: quia tempus sequitur motum, et eiusdem rationis est cum eo: motus autem, cum sit actio naturalis, totum suum esse habet in re mota extra, et absque animae perceptione, nisi sicut cognitio terminorum cognoscibilium, vel esse est in cognitione per suam speciem; et hic invenitur, scilicet motus, in rebus animatis et inanimatis. Sic igitur volunt, quod nec tempus sit in anima, nisi per suam speciem.

§ 2. — *Exponitur sententia media, quam tenet Doctor* (1).

(16) 583. — Praemittenda. — *a*) *Proponitur thesis.* — *Alii* dicunt magis realiter, ut credo, quod tempus cum sit *idem re quod motus*, differens *formali ratione* (per quam rationem vocatur vere *tempus*), secundum suum esse *materiale* est in *rebus extra*, secundum suam vero rationem *formalem* est *ab anima* et est *in ea*.

b) *Confirmatur auctoritate.* — Huius opinionis videtur fuisse Commentator, cum dicit super *caput de Tempore*, quod tempus est de numero entium quorum actus *completur per animam*.

Et ista est doctrina Aristotelis, *cap. de Tempore*, ubi *text. comm. 130*, vult, quod tempus inest omnibus rebus per

(1) Cf. *QQ. Metaph.* l. V. q. 8.

motum in terra, in mari, et in coelo, cum sit passio et mensura motus, nec possint ab invicem separari: motus autem est aliquid *reale* praeter actionem et conceptum animae.

Quod autem aliquem modum essendi habeat *ab anima* immediate, concedit arguens, quod tempus est numerus; ergo numerans: hoc autem est anima; ergo etc.

c) *Fundamentum inquisitionis.* — Ad videndum igitur quomodo tempus habet esse *reale sine anima*, et eius esse *formale ab anima*, a *motu*, cuius est passio, est incipiendum, quia motus est nobis notior, et a notioribus est via nobis innata ad veritatis inquisitionem. Et hanc materiam exprimit Aristoteles, *IV. Physicor. cap. de Tempore, text. comm. 95* dicens, quod cum quaeritur quid sit *tempus?*, incipiendum est ab hinc, quid sit *motus?*

(17) *d*) *Tempus — motus — forma introducta.* — Est igitur advertendum, quod haec tria, scilicet, *tempus*, *motus*, *forma introducta per motum*, videntur dicere *eamdem rem* absolutam; sed *differentes* dicunt *rationes*, a quibus rationibus eadem res sortitur haec tria nomina.

e) *Forma quiescens — fluens* — *Forma* enim *per motum introducta*, ut albedo, potest *dupliciter* considerari: *uno modo* ut habet esse quasi *quiescens*, et permanens, et est in facto esse, et ut respicit subiectum per modum informantis, denominantis, et dantis quoddam esse perfectum. Et isto modo nominatur nomine *formae*, ut albedo, vel quantitas. — *Alio modo* considerari potest ut est in *continuo fieri*, non dicens rem quiescentem, nec permanentem, et ut habet respectum non solum ad *subiectum* ut ad *mobile*, sed etiam ad *agens*, respectu cuius dicitur actio et motus. Et isto modo illud idem quod est *forma* ut est quiescens dicitur realiter *motus* ut est in fieri. — *Ratio* igitur istorum est diversa: quia *forma* dicit essentiam suam per modum cuiusdam *absoluti inhaerentis* et *quiescentis; motus* autem dicit essentiam suam per modum *respectivi continue fluentis,* non quiescentis.

f) *Solvitur difficultas.* — *Et si dicas*, quod tunc eadem res fluit et quiescit, manet et praeterit, et est et non est, quod est impossibile; *respondeo*, quod res eadem simul non fluit et quiescit; sed res eadem, quae dum *fit* fluit, dum *facta*

est quiescit et manet; et sicut *idem sunt* re quod *fit* et quod *factum est*, sic idem sunt re *forma* per motum introducta et *motus*. — Motus ergo quo forma introducitur non est aliud quam successio et continuitas formae, introductio et eductio et continuum fieri ipsius formae. Et *eadem res* ab ipso actu informandi et inhaerendi et perficiendi dicitur *forma*, ab actu vero qui est fluxus et fieri dicitur *motus*.

(18) *g*) *Corollarium*. — Ex quo patet, quod si Deus introduceret formam aliquam quae per motum nata est acquiri, tunc non esset ibi *ratio* motus; sed bene esset ibi *res* motus, id est, res super quam nata est fundari ratio motus. Sed tali introductione subita mutatio et forma esset idem secundum rem, differens sola ratione: sicut quando forma per motum introducitur, est idem re, differens ratione, *forma* et *motus*.

584. — Proponuntur quinque argumenta thesim suadentia. — Quod autem sit verum hoc potest suaderi sic: *a*) quia si *fieri* formae, per quod, ut dixi, inest ei ratio *motus*, addat aliquam rem super ipsam formam, tunc ab agente non fit per se et immediate forma, sed potius fit illa res quam addit, ut dicis, ipsum *fieri* super ipsam formam; et tunc a caliditate non fit principaliter calor, sed aliud quod non est calor: quod est falsum, quia agens principaliter producit, per quos assimilat sibi passum. — Tunc etiam ipsum *fieri* non est aliud quam *novus exitus in esse* illius rei, per quam ipsum *fieri* addit super formam; et tunc cum *fieri* unius rei non sit per se *fieri* alterius rei differentis, sequitur, quod per tale *fieri* non sit forma per se. — Et dico *per se*, quia unum *fieri* bene potest ad duas res terminari, quamvis non per se, ut ad *rem* et suam *qualitatem*.

b) Item, si *fieri* albedinis dicat aliquam rem super albedinem, quaero, utrum illa alia res ab albedine *fiat?* Si non; ergo est quid ingenerabile: nec est dare quod sit idem: et etiam alterius generis, quam ipsum *fieri;* quia *fieri* est *motus:* motus autem fit non per alium motum, vel per aliud *fieri*, quia tunc esset processus in infinitum. — Si autem res illa quam addit *fieri* albedinis super albedinem fiat, quaero, utrum suum *fieri* sit *idem re* secum? Si sic: ergo et fieri albedinis eadem ratione: si non, est processus in infinitum.

(1) *c)* Item, si *fieri* albedinis addit rem aliquam ad albedinem, illa res est aliqua forma; ergo una forma est *fieri* alterius quod est extra ipsam; et sic oportet dicere, quod *fieri* illius formae est quaedam essentia formalis et diversa re ab essentia formae.

d) Item, si forma aliqua fieret a Deo in instanti, *forma* et suum *fieri* non differrent re, sicut nec creatura quae creatur et creatio pura: sed sicut in factione instantanea forma accipit simul totum suum esse per *fieri* instantaneum, sic in factione quae est motus forma accipit suum esse successive per *motum;* ergo sicut *fieri* instantaneum non addit ad formam simul acceptum, sic nec motus addit rem ad formam successive sumptam; maxime cum idem sit formam accipere *essentiam* et *essentialia* sua.

e) Item, motus de ratione sua includit *infinitos* terminos *in potentia*, quia in quolibet *fieri* sunt infinita *facta esse* in potentia: terminus autem motus est ipsa res formae, quae per motum educitur; ergo omnis forma per motum educta de ratione suae essentiae secundum sui esse habet infinitas partes in potentia. — Tunc quaero, quomodo se habent ad invicem illae infinitae partes? Aut enim de ratione suae essentiae habent hoc, quod *ad invicem continuentur*, aut non: si non continuantur, sed quaelibet stat in se ab alia discreta, tunc sunt *infinita actu*, non solum potentia. — Tunc etiam quaeram, quomodo illae partes actu infinitae constituant unam formam? Hoc enim est impossibile; quia sicut in partibus motus est ordo, ut una naturaliter praecedat aliam, sic etiam in partibus formae per motum eductae. In talibus autem sic est, quod cum infinita non possint pertransiri, nunquam ultima pars formae generatae potuit generari. —

Non ergo sunt partes ab invicem discretae, sed continuae infinitae potentia, non actu, habentes intra se naturalem ordinem *prioris* et *posterioris*. — Sed motus est id quod includit infinitas partes potentia, non actu, habentes naturalem ordinem cum successione; ergo res *motus* et res *formae* idem sunt: non enim in aliquo invenitur differentia, nisi quod partes *motus* dicunt rem in *fieri*, partes vero *formae* dicunt eamdem ut *factam:* eadem autem res est quae aliquando *fit* et postea *facta est*.

[20] 585. — **Instantia.** — *a) Proponitur.* — *Sed forte instabis*, quod partes motus *non sunt simul*, quia adveniente posteriori, prima corrumpitur: sed partes formae *simul sunt*.

b) — Solvitur. — *Respondeo*, sicut dixi [n. 583 f)] solvendo illam aliam *instantiam*, quod idem re et quiescit et fluit. Sed dico, quod res *motus* manet; nec adveniente secunda parte, prima perit, sed manet. — Sed cum ratio *motus* fundetur in illis partibus, non ut sunt, sed *ut fluunt* et *fiunt*, et cum fit secunda pars non fit prima, immo periit suum fieri, non autem periit ipsa, ideo quod partes motus tales sunt, quod adveniente secunda pereat prima, hoc non ut sunt *res*, sed habent ut *subsunt rei formali motus*, per quam secundum rationem formalem differt *motus* a *forma*. Hinc est, quod quamvis *realiter* motus non sit aliud re quam acquisitio partis post partem eius quod per motum acquiritur, non tamen *pars motus* inquantum motus est idem quod *pars illius quod acquiritur* inquantum acquiritur; quia partes rei acquisitae et partes motus accipiuntur secundum *rationes formales proprias*, secundum quas quod convenit uni non convenit alteri; immo per differentiam rationum formaliter opposito modo se habent, et opposita dicuntur de illis: ut iam appareat fere *solutio omnium argumentorum* quibus probatur, quod *motus* et *forma* per motum introducta *non sunt idem;* hoc enim concludunt, quod non sunt idem, nec eis conveniunt eadem, sed opposita, *secundum rationes suas formales*, quae sunt oppositae: sicut *fieri* et *factum esse*, *fluens* et *manens*, *habere partes simul* et *non habere partes simul*.

[21] *c) — Notandum.* — Ex quo etiam adverte, quod ipsa forma per motum introducta, ut albedo, inquantum est res quaedam denudata a ratione propria formali, quae est *factum esse*, *quiescere*, *partes simul habere*, et talia, quae opponuntur motui, talis, dico, res formae, a talibus tamen rationibus propriis denudata, quae opponuntur rationi formali motus, est materialiter in constitutione motus: ut sic *motus* componatur ex ipsa *re formae*, ut est ab illis rationibus propriis denudata, sicut ex *materia*, et ex *propria ratione formali* et *continua successione partium*, quasi ex *forma*.

d) — *Corollarium.* — Patet ergo ex praedicta ratione, quod partes formae quae sunt infinitae potentia non sunt aliud re absoluta quam partes motus.

e) — *Exemplum.* — Verius exemplum potest dari in motu locali: *motus* enim *localis* non videtur esse aliud quam continua successio mobilis per loca, sibi secundum ordinem successiva. Unde si omnia loca, per quae mobile transit continue, possent remanere, ut in omnibus simul coexisteret ipsum mobile, sicut existens in ultimo ad quod motus terminatur, tunc motus localis non esset aliud secundum rem ab illis locis, in quibus mobile simul coexisteret: et non differret ab eis secundum rationem, quia motus diceret eorum continuam et successivam acquisitionem; loca autem ipsa dicerent quid continuum ipsius mobilis. — A simili in proposito, motus alterationis, qui est acquisitio partis post partem formae acquisitae, non differt re, sed sola ratione, ab ipso motu alterationis.

(22) 586. — Adducuntur alia tria argumenta. — *a)* — Item, terminus intrinsecus cuiuslibet rei non videtur addere aliquam rem absolutam supra id cuius est terminus, quia tunc essent res distinctae, et Deus posset unum ab altero separare: unde punctum a linea separari non potest, ut est terminus lineae, ut instans a tempore, ut etiam terminus eius vel principium; alioquin esset linea infinita, et tempus infinitum. Cum ergo forma per motum introducta sit terminus intrinsecus motus; ergo non dicit hic rem aliquam diversam a motu; alioquin si diceret res diversas, Deus posset facere motum alterationis absque hoc quod aliqua qualitas generaretur.

b) Item, si forma non est idem re cum motu, potest quaeri, unde est ratio quod necessario introducta forma sequitur ad motum inseparabiliter? et unde est, si differunt, quod motor non possit facere formam absque intrinseso motu? Et non potest alia causa reddi, nisi quod idem sunt.

c) Item, si motus dicit aliam rem, cum sit accidens mobilis, et in eo sit tamquam in subiecto, quaero, ex quo fit? Non ex nihilo, quia est unum accidens naturale. — Si ex aliquo, videtur quod est in subiecto; et sic quod post actionem et influxum agentis adhuc debeat remanere; quia formae

naturales de potentia materiae eductae manent cessante influxu agentis. — Nec est *instantia* de lumine, quia est res intentionalis; non sic autem motus; nec etiam lumen de potentia medii educitur.

(23) 587. — Corollaria — *a)* Secundum istum modum potest dici, quod motus *ut est res*, cum sit eadem res cum forma educta, de potentia materiae educitur; sed *inquantum motus*, hoc est, secundum rationem quam addit supra formam, cum illa ratio sit continuus fluxus, quae quidem ratio continuationis res alia non est a re continua, nec habet rationem seminalem unde educatur, sed hoc habet a continuo influxu agentis et obedientia mobilis.

b) Ex his patet, *motum* et *formam* per motum eductam esse *idem re absoluta*, non autem *secundum rationem*. — Et quia *modi praedicandi* variantur secundum varietatem *rationum*, maxime realium, non solum secundum diversitatem rerum, ideo, ut supradictum est, aliqua dicuntur de forma quae non dicuntur de motu; et e contrario: immo aliquando dicuntur opposita de eadem re secundum rationes reales oppositas, quae fundantur in eadem re absoluta.

c) Ex his patet, quod sicut est dare unam albedinem, cum sit forma naturalis, sic est dare unum motum et indivisibilem, ut est idem re cum forma, quamvis secundum rationem formalem motus, quae est continuus fluxus, non sit ibi unum, quia secundum istam rationem dicit solum rationem continui.

Et idem dico de *tempore*.

ARTICULUS III.

INQUIRITUR TEMPORIS AD MOTUM CONFORMITAS.

(24) 588. — Explicatur ratio motus. — Est *tertio* videndum, quomodo *motus se habet ad tempus*; sic enim se videtur habere *motus* ad *tempus* sicut se habet *forma* quodammodo ad *motum*.

a) — *Definitio*. — Motus autem nihil aliud est quam *continua successio transmutationis ipsius mobilis a priori in posterius eius secundum quod movetur*: cuius quidem

motus nihil est actu, nisi simplex mutatio, et per eam totus motus est in actu.

b) — *Triplex motus consideratio.* — In hac igitur transmutatione continue successiva, quae *motus* appellatur, tria est considerare. *Primum* est ipsa *continuatio*, qua fluxus ipse, qui motus est, non cessat, nec sistit, nec deficit, absque omni ratione alia: *secundum* est quod de ea *acceptum* est, ut distinctum per rationem *prioris* ab eo quod de eo *accipiendum* est, et ab illo distinguitur per rationem *posterioris;* et utrumque secundum se distinctum ab eo quod de ipsa translatione instat, a praedictis duobus distinguitur secundum rationem *praesentis: tertio* est considerare in tali translatione utrumque dictorum, scilicet, *prius* et *posterius*, sive *acceptum* et *accipiendum*, ut continuantur secundum rem ad id quod instat de ea, sive ad *praesens*, et simul cum hoc ut distincta secundum rationem *prioris* et *posterioris*.
(25) *Primo modo* considerando ipsum *motum*, ipse motus est res quaedam *in re extra*, absque omni actione animae vel conceptu de eo; quia dato quod nulla mens conciperet coelum, vel rotam figuli moveri, vel herbam crescere, vel alterari, aut mutari, adhuc est continuatio sive fluxus continuus in re ipsa.

Secundo modo, ut scilicet in potentia sunt istae rationes distinctae, scilicet *prioris* et *posterioris* et *praesentis*, absque consideratione continui, isto modo, sive secundum dictas rationes, motus est *in conceptu mentis* tantum; quia distinctio partium motus a termino media continuitate non est in re extra; sed talem discretionem secundum rationem *prioris* et *posterioris* format intellectus de re, quae in se non est discreta, sed continua. Unde dixi supra [n. 577] secundum Avicennam, quod relatio *prioris* et *posterioris* est relatio secundum *dici*, sive secundum *actum intellectus*.

Tertio modo, ipse motus partim, sive ut est sub una ratione, inquantum scilicet quod *acceptum* est et quod *accipiendum* est *continuantur* ad id quod *instat*, est in re extra; partim, sive secundum aliam rationem, ut scilicet illa, quae realiter continuantur cum praesenti, *distinguuntur* inter se et ab illo secundum rationem *praeteriti*, *praesentis*, et *futuri*, isto modo est *in conceptu animae*.

(26) 589. — Temporis ad motum prima comparatio. — Cum igitur *tempus* claudat in se *rem motus* (ut patet in *primo articulo*), oportet videre *quam rationem* addit *tempus* supra *motum*. Quia ex hoc quod tempus est idem re cum motu, oportet dicere, quod tempus, secundum quod est idem cum motu, sit *in re extra*, absque conceptione animae; ex hoc autem quod addit supra motum *rationem* aliquam, si illa ratio est ex ipso conceptu mentis in motu, non ab ipsa re, quemadmodum in ipso motu est ratio *prioris* et *posterioris*, non ab ipsa re, sed ab actione intellectus; et tunc tempus secundum rationem suam *formalem* est *in anima* et *ab ea*: ut sic dicatur, quod tempus partim est *in re*, scilicet *materialiter*, et partim *in anima*, scilicet secundum rationem *formalem*.

Quod autem ita se habeat tempus secundum intentionem Aristotelis *supra citati*, com. 104 (1), patet; vult enim, quod tempus inseparabiliter sequatur motum; ergo secundum totalem considerationem praedictam motus potest *tempus* ad *motum tripliciter* comparari: si comparetur ad motum secundum *primam* considerationem motus, tunc tempus habet rationem *continui*, sicut et motus, estque tale *in re*, sicut et mobile quod movetur per ipsum motum; non autem in anima nisi sicut cognitum in cognoscente per suam speciem, sicut alia, et ipse motus, et reliqua intelligibilia. — De isto modo essendi dicit Aristoteles, *cap. de Tempore, text. comment. 130* (2), quod tempus est in terra, in mari et in coelo; et quaecumque argumenta quae concludunt, quod tempus est in re, maxime quae sumuntur ex parte *motus*, isto modo intelliguntur.

Sed numquid isto modo acceptum proprie est tempus, ut dicatur quod *vere tempus est in re?* Dico, quod non: quia tempus, inquantum tempus, est *mensura motus secundum prius et posterius*. Prius autem et posterius, sicut supra ostendi, ut dicunt rationes inter se discretas, non sunt in aliquo continuo, nec permanenti, nec successivo, nisi per animam, et ideo tempus, ut sequitur motum secundum rationem continuitatis solum, non habet perfectam rationem temporis.

1) Vid. exposit. Doctor.

(2) Vid. exposit. Doctor.

(27) 590 — Temporis ad motum secunda comparatio. — Sciendum vero, quod tempus sequitur motum iuxta *secundam* considerationem motus praecisam, scilicet secundum rationem *prioris* et *posterioris*. Cum istae rationes, ut sic acceptae, dicant puram distinctionem, et solum sint in continuo ab *actione animae*, sic tempus vere et totaliter est quantitas discreta, et est totaliter etiam *solum in anima*, non in re extra, sicut illae rationes, ut tales sunt, sunt solum in conceptu mentis. Quod enim praeterit, ut praecisum ab instanti praesenti et futuro sequenti (quam praecisionem habet per rationem praesentis, sive prioris, ut illa habent rationem praesentis vel praeteriti) talem, inquam, praecisionem non habet nisi ab anima.

Sed numquid tempus secundum istam considerationem est proprie tempus, quod est mensura motus continui? Dico, quod non; quia dato quod nullus motus esset in re extra, adhuc in conceptu mentis apprehendo distinctionem *prioris* et *posterioris*; et cessante motu extra, remanet actu in mente mea discretio et distinctio praedictarum rationum. Nunc autem, tempus non est sine motu: immo, ut ait Aristoteles, *cap. de Tempore, text. com. 130* (1), tempus et motus simul sunt, et non sunt, potentia. — Unde secundum istam considerationem, quod tempus est quid discretum omnino, et solum in anima, locutus est Augustinus de tempore *XI. Confess. cap. 20 et seqq.* Et isto modo procedit argumentum suum, et Aristotelis *in principio, cap. de Tempore, text. com. 88* (2), cum dicunt, quod praeteritum non est, futurum non est: ex non entibus non fit ens; ideo si sit tempus, non erit nisi in anima; quia partes eius non sunt nisi in anima, scilicet, *praesens consideratio* et *memoria de praeterito*, praesens consideratio et *expectatio de futuro*. Ideo tempus constituitur ex entibus, quia illae partes, ut sunt in anima, vere existunt, et non habent praeteritum et futurum aliam existentiam, nisi in anima, secundum Augustinum, *ubi supra*. (28) Et similiter patuit de esse *instantis* sive *praesentis*, quod non aliter habet esse nisi ut statim transeat in praeteritum, et sic in non ens. Et, ut dicit, si ista est ratio prae-

(1) Vid. exposit. Doctor.
(2) Vid. exposit. Doctor.

sentis, quod statim transeat in non ens, ex hoc non habet esse *reale*; ideo vult, quod instans vel praesens non habet esse *nisi in anima*, ut scilicet non sit aliud quam *praesens cogitatio* eius quod statim transit. Et similiter vult Augustinus, *citat. cap.* 28, quod *longum* et *breve* non dicantur de praeterito et futuro "nisi" ut sunt in anima: ut enim talia accipiuntur in re extra, non dicimus, quod praeteritum *sit* longum vel breve, sed quod *fuit* longum vel breve; et ut sunt in anima dicimus: praeteritum et futurum *est* longum et breve; quia in anima, ut dicit, sunt entia; in re vero extra non sunt entia; ideo ut sunt in re extra non possunt de eis dici *est*, sed *fuit*, vel *erit*.

591. — Temporis ad motum tertia consideratio. — Sed alia est consideratio de tempore vera, secundum quam *praesens*, *praeteritum* et *futurum* habent esse *in re extra*, et verum tempus constituunt, et vere de eis dicitur *est longum* vel *breve*; illam enim entitatem, et omnia alia quae Augustinus dat praeterito et futuro, possumus eis dare ex natura *instantis praesentis*, quandiu enim durat tempus, tamdiu in ipso est vere et realiter dare aliquod praesens vel instans indivisibile, licet illud instans sit semper aliud et aliud, et partes illius temporis sint aliae et aliae. Quae quidem partes, etsi sunt *non entia*, ex *continuatione* tamen et *copulatione ad instans praesens*, quod vere est actu ens in re extra, habent illae partes *sufficientem entitatem*, nec alium modum entitatis requirunt partes continui successivi, nec ipsum totum.

(29) Partes igitur temporis, quas Augustinus ponit *in anima* et habere esse *ab anima*, Aristoteles ponit habere sufficienter esse ex *ipsorum continuatione cum praesenti*, quod vere et actu est. — Nec praesens ideo est praesens quia tendit in non ens, ut hoc sequatur, quod vult Augustinus, quod scilicet praesens non sit ens nisi in anima, immo est ens in re, quia actu est influxus quidam praesens ab agente, quamvis talis naturae sit, quod statim transit in non ens; non enim sequitur: quaelibet creatura corruptibilis tendit in non ens; ergo non est ens nisi solum in anima.

Quod etiam dicit Augustinus, quod *longum* et *breve* non sunt in praeterito et futuro nisi ab anima, quia, ut dicit,

quod *non est* nec longum, nec breve est, non sic videntur sumi in tempore *breve* et *longum*; immo ab ipso *praesenti* vel istanti, a quo, ut dixi, praeteritum et futurum habent suum esse, quamvis valde debile, quod tamen sufficit ad naturam continui successivi, ab ipso, inquam, praesenti sumitur in eis *breve* et *longum*: ut dicatur de *praeterito* non solum *fuit* longum et breve, sed *est* longum vel breve; secundum enim *distantiam* maiorem vel minorem *ad instans* indivisibile, cui praeteritum et futurum copulantur, accipimus in eis *breve* et *longum*. Unde accipiendo *nunc praesens*, dicimus, quod tempus quod fluxit a *principio mundi* usque *nunc* est *valde longum* et magnum, tempus quod fluet ab *isto nunc* usque ad *finem mundi* est *valde longum*, et tempus quod fluxit *a mane* usque in *nunc* est *breve*, et quod fluet ab isto *nunc* usque ad *noctem* est *breve*. Ait enim Aristoteles *citat. com. 120: Prius enim et* posterius *dicimus secundum ad ipsum* nunc distantiam; *ipsum autem nunc* terminis *praeteriti et futuri est: quare quoniam ipsa nunc* in tempore *sunt*, *et prius et posterius* in tempore *erunt; in quo enim est ipsum* nunc, *et ipsius nunc* distantia (1). Ergo probatum est, quod praeteritum et futurum per quamdam continuationem ad ipsum nunc quod est *praesens*, et vere in re extra actu existens, quamvis semper aliud et aliud habent esse, et dicuntur longa et brevia per ipsam, et quamvis hoc esse sit debile, tamen sufficit ad constitutionem rei, cuius esse est valde debile, quale est tempus motus.

(30) 592. — **Augustini et Aristotelis doctrinae collatio.** — Advertendum, quod Augustinus considerat *praeteritum* et *futurum* quasi quodlibet *stet fixum* inter duo instantia non continua ad aliud, sicut sunt duae lineae continuae in longum protensae; et isto modo verum est, quod *praeteritum* et *futurum* non sunt *nisi in anima*. — Sed Aristoteles imaginatur *praeteritum* et *futurum* non ut sunt fixa inter duo instantia, sed *ut sunt in fluxu* et in *praeteritione*, in qua semper stat aliquid praetereundum, et similiter in *futuritione*, in qua semper stat aliquid accipiendum. Et sic non ut stant inter duo instantia quasi fixa, et non ad aliud con-

(1) Vid. exposit. Doctor.

tinuata, sed ut fluentia et ad praesentia continuata. Unde Augustinus non posuit praeteritum et futurum ad praesens continuari; Aristoteles autem hoc posuit, quia in rei veritate ipsum *nunc*, per cuius entitatem et existentiam praeteritum et futurum habent esse, est tota substantia temporis; quia per copulationem ad instans, quod vere est eius, ipsa habent entitatem, et non per aliud. Per ipsum igitur instans sive praesens, quod vere actu est in re, quamvis semper sit aliud et aliud, totum tempus habet esse; et per eius fluxum, secundum aliud et aliud esse eius, causat unum tempus continuum compositum ex praeterito et futuro ab initio motus primi usque ad finem eius.

593. — **Plenius inquiritur ratio temporis.** — Si autem tempus consideretur ut *sequitur motum* secundum triplicem eius considerationem, ut scilicet partes eius, quae sunt *praeteritum* et *futurum*, *continuantur* ad praesens *realiter*, et cum hoc ut sunt *inter se discreta* secundum rationem *prioris* et *posterioris* ab ipso nunc medio, in quo realiter continuantur, sic tempus habet perfectam rationem temporis. Rationes enim *prioris* et *posterioris*, ut accipiuntur in *durando*, non ut accipiuntur in *situ*, complent rationem et naturam *successivi*. Non enim consistit natura *successivi* in ratione *continuationis*, quia hoc convenit permanentibus, sed consistit in ratione *prioris* et *posterioris* sub istis rationibus, quae sunt ab anima. Ed ideo dico, quod sicut *res formae* per motum introductae est *materiale* in constitutione *motus*, ipsum autem *fieri*, sive fluxus continuus est ratio *formalis* constituens ipsum motum, sic dico, quod ipse *motus* sub ratione qua est *fluxus* quidam *continuus*, existens in *re extra*, absque constitutione animae, est *materiale* in constitutione *temporis;* ipsae autem rationes *prioris* et *posterioris*, quas rationes *anima format* de partibus motus, secundum quas rationes numerat et mensurat ipsum motum per comparationem ad *nunc praesens*, ut cum dico, quod *prior* est illa quae *plus distat* a *praesenti nunc*, et *posterior* est illa quae *minus distat* a *praesenti nunc*, hae, inquam, rationes *prioris* et *posterioris*, quae sunt *in conceptu* intellectus, complent rationem *formalem* temporis. Cuius signum et probatio est, quia solum per illas habet (sicut

iam patet) quod sit mensura temporis secundum longitudinem et brevitatem, sive secundum *prius* et *posterius*; ita quod per *prius* et *posterius*, ut formantur *ab intellectu*, et sunt *formales* rationes temporis, mensurant prius et posterius ut sunt in motu in *re extra*, quasi quaedam *materialia*, et rationem prioris et posterioris imperfecte habentia.

(32) 594. Corollaria. — *a)* Et sic patet, quod *motus* secundum suam rationem *formalem* non includit *prius* et *posterius* nisi *in potentia* seu potentialiter intellecta; *tempus* autem secundum suam rationem *formalem* includit *prius* et *posterius* ut sunt rationes formaliter et perfectae distinctae *ab anima*. Et ex hoc potius tempus est mensura motus, quam e contrario; quia mensura est magis actu et magis distincta.

b) Et ex hoc patet, quia motus secundum suam rationem formalem magis est quid reale, et in re extra, quam tempus; quia ratio motus non est nisi continuus fluxus, qui non est ab anima, sed est in re.

c) Ex hoc patet, quod tempus habet *debilius* esse quam motus, quia minus reale.

d) Et sic patet, quod tempus esse *materiale* habet *in re*, *formale* vero *ab anima* et *in anima*. — Et haec est natura *universalis*, cuius *realitas* est *in re*, sed *ratio formalis ab intellectu* abstrahente.

e) Est tamen differentia inter *formam* et *motum*, et inter *motum* et *tempus*, secundum quod unum est *materiale* respectu alterius; quia quamvis *res* formae, utpote albedo, sit materialis respectu continuationis motus, tamen *ratio* formae, quae scilicet constituit ipsam formam, non est matarialis respectu motus, nec e contrario; quia sunt rationes oppositae et incompatibiles, ut *fieri* et *factum esse*, *fluens* et *quiescens*. — Sed in constitutione temporis non solum res motus est materialis, immo et ipsa ratio formalis motus, quae est *fieri* sive fluxus continuus, est materialis, quia opponitur rationi formali temporis, quae est secundum *prius* et *posterius*.

(33) 595. — Obiectio. — *a) Proponitur*. — *Si vero dicas*, quod cum quodlibet a forma denominetur; ergo si *prius* et *posterius*, quae sunt intentiones formatae in anima, secundum

supradicta, inter se distinctae, formaliter constituunt tempus, *tempus* debet dici quantitas *discreta*, non continua; debet etiam dici accidens *intentionale*, potius quam reale sive naturale; quorum utrumque falsum est.

b) *Solvitur*. — *Dico*, quod in rebus constitutis ex *materia* et *forma*, sive ex *materiali* et *formali*, cum tam materia quam forma sint *verae res*, denominatio fit a *forma*, quia plus habet de realitate quam materia; in quibus autem materia vel *materiale* est *vere res*, forma vel *formale* sola *intentio*, denominatio potest fieri a *materia*, quia plus habet de realitate quam forma sive formale: sicut *II. De Anima*, *text. com.* 8, dicitur quod materia artificialium est tota substantia eorum; ubi dicit Commentator: *In rebus naturalibus non est iudicandum unum hoc aliquid nisi per formam suam; in rebus vero artificialibus nullum est hoc aliquid nisi per suam materiam.* — Quia igitur tota *realitas temporis* est motus et eius realis continuitas, *formalis* vero *ratio* est discretio *prioris* et *posterioris*, ideo magis dicitur quantitas *continua* quam discreta, et magis *accidens naturale* quam *intentionale*: sicut res artificialis magis dicitur substantia quam accidens, quamvis forma sit accidens.

ARTICULUS IV.

RESPONDETUR AD RATIONES CONTRARIAS.

(34) 596. — **Solvuntur rationes adductae n. 572.** — Rationes, quae videntur probare quod *tempus* et *motus non sunt idem*, iam apparent in generali solutae: quia non sunt idem secundum rationem *formalem*; propter quod aliquid dicitur de uno quod negatur de altero, sicut dixi de *forma* educta per motum et de *motu*; sunt autem idem *secundum rem*, ut iam patet.

a) Et ita intelliguntur omnes *auctoritates* ad hoc adductae [n. 572, *a)* et *h)*].

b) — *Ad rationes* illas, cum dicitur [ib. *b)*], quod si idem essent, quanto motus intenditur, etc.: *respondeo:* potest dici, quod motus sit intensior et velocior, et hoc convenit ei ra-

tione *continuitatis*, non ratione *prioris* et *posterioris*: unde si a mane usque ad tertiam quis moveatur per unam leucam, et alius eodem tempore solum per mediam, maior est velocitas in primo motu quam in secundo; sed prima pars motus unius tantum distat ab ultima parte sui in uno motu sicut in alio, quia distantia unius ab altero in motu non est nisi secundum *tempus*; ergo maior velocitas et minor insunt motui per id quod motus dicit *reale*, non per rationem *prioris* et *posterioris*, quam addit tempus supra motum; ideo quamvis ista dicantur de motu, non oportet quod dicantur de tempore.

(35) *Potest etiam dici* (1), quod sicut formae extensae duplicem habent contrarietatem, unam secundum *intensionem*, aliam secundum *extensionem*, sic et motus duplicem videtur habere, unam secundum *durationem*, aliam secundum partium motus *accelerationem*, sive quamdam condensationem, sive secundum partium motus celeriorem generationem. — Quantitas motus quae debetur ei secundum *durationem* vocatur nomine *temporis*; quantitas quae debetur ei secundum *celeriorem partium generationem* vocatur nomine *velocitatis*. — *Prima* debetur *motui* secundum rationem *temporis*; et secundum illam non est unus motus alio tardior vel velocior, quia si tu iveris per decem leucas a mane usque ad tertiam, et ego eodem tempore per mediam solum leucam, comparando utrumque motum ad tempus, aeque cito finivi motum meum ego sicut et tu, et aeque velociter. — Secundum quantitatem *secundo modo* acceptam, quae est quasi *intensiva*, ubi est partium motus celerior generatio, quae quantitas dicitur *velocitas*, secundum istam unus motus est alio tardior et alio velocior; et secundum istam rationem quantitatis non ponimus quod idem sit motus et tempus, sed secundum primam.

Exemplum est de duobus corporibus, quorum quodlibet est eiusdem *extensionis*, utpote palmi, sed non eiusdem *densitatis*, utpote ferrum et lignum: eadem est enim quantitas *extensiva* utrobique, sed non *intensiva*. — Unde si *velles argumentari*, quod quantitas, quae intrinsece mensu-

(1) Cf. Doctor. *Oxon.* II. d. 2. q. 2. n. 2.

rat utrumque palmum, non sit idem re cum his quae mensurat, utpote cum ligno et ferro, quia ferrum est densius ligno, quantitas autem unius non est densior, nec maior quam alterius, cum sit eadem, scilicet unius palmi, *dicam*, quod non concludit, quia quantitas *extensiva* bene est eadem in utroque, non tamen quantitas *intensiva*. Propter primam dicuntur corpora aequalia; propter secundam una dicitur maior et densior alia. Non dico, quod sint *duae quantitates*, sed una sub *duplici ratione*. — Nec propter hoc sequitur, quin quantitas intrinsece cuiuslibet dictorum corporum sit idem cum illis secundum rem. Ita unus motus est alio velocior, secundum quantitatem, et *intensive*, et quasi considerative acceptam; non tamen secundum quantitatem *extensive* acceptam.

(36) Per hoc patet responsio ad utramque rationem, *primam* [n. 572 *b)*] scilicet et *sextam* [ib. *g)*], cum dicitur, quod motus maior fiat in minori tempore, quam minor. Iam patet, quod motus ille qui dicitur maior, utpote per leucam, et fit in media vel dimidia hora, non est maior alio qui est per mediam leucam in una hora, quantitate *extensiva* durationis, quae est maior et minor secundum rationem *prioris* et *posterioris* in duratione; imo potius e contrario, motus per mediam leucam in una hora minor est illo qui est per leucam in dimidia hora, secundum rationem huius quantitatis, quae est quantitas proprie, quae est *tempus*; sed bene est maior quantitate *intensiva*, quae est non in durando, sed in partium aggregatione; quae reducitur ad quantitatem intensivam vel extensivam in *situ*, non in *duratione*. Et isto modo secundum quantitatem durationis, sicut unus motus est maior alio, sic tempus unius motus est maior tempore alterius.

c) Ad aliud [ib. *c)*] * dico *, quod sicut motus est in diversis Praedicamentis, sic et tempus secundum suum *materiale*, quod est motus; sed secundum suam rationem *formalem* est in solo genere Quantitatis.

d) Ad aliud [ib. *e)*] * dico *, quod sicut duo motus sunt simul, sic etiam duo tempora e *diversis* motibus sumpta, quorum unum non est pars alterius, simul sunt; sed duo tempora ab *uno* motu sumpta, qualia sunt dies, annus, hora, et sic de aliis, quae sumuntur a motu tali, ista simul non

sunt, nisi unum sit pars alterius; similiter nec duo motus simul sunt, nisi unus sit pars alerius. Sed hoc melius habetur in quaestione *de Unitate temporis* (1).

(57) *e) Ad aliud* [ib. *e)*] * dico *, quod tempus non sequitur motum secundum multitudinem partium, sive secundum earum extensionem in situ, vel etiam secundum intensionem in veloci generatione, sed solum secundum extensionem in *duratione*, quasi in modo. Et ideo cum omnes partes coeli simul moveantur, non respondet tempus motui earum ut sunt *multae*, sed ut habent durationem in suo actu; et ideo non aliter responderet motui multitudo earum partium, etsi corpus esset infinitum, quam motui alicuius indivisibilis.

f) Ad aliud [ib. *f)*] quo dicitur, quod tempus est causa corruptionis, et senectutis, per motum, et non aliter; et si motus longus non sit causa corruptionis, nec tempus longum illi rei est causa corruptionis.

g) Ad aliud [ib. *g)*] patet solutio (2).

QUAESTIO XIX.

Utrum sint solum duae mensurae durationis creaturarum?

(1) 597. — Praenotanda. *a)* — Respondeo, quod innata est nobis via a *communibus* ad particularia; ideo quia de mensuris creaturarum sermonem debemus aggredi, a *mensura* in *communi* debemus nostrum propositum inchoare.

b) Est ergo sciendum, quod in qualibet re existente in actu *duo* est considerare, unum scilicet eius *essentiam*, aliud eius *existentiam*. — Et secundum utrumque eorum respondet ei varia mensura.

ARTICULUS I.

DE MENSURA RERUM QUOAD ACTUM ESSENTIAE.

598. — Mensura Dei. — Ex parte enim *essentiae* mensura Dei est sua *immensitas*, quae sola ratione differt a sua

(1) Quaest. XX.
(2) Supra in *b*).

essentia; ex parte vero suae *existentiae* Dei mensura est *aeternitas*, quae modum suae existentiae simplicem, invariabilem actu et potentia, carentem fine et principio mensurat. — Et haec quidem mensura in se est indivisibilis, nec habens partem et partem, virtute tamen et per coëxistentiam infinita; unde si totum tempus secundum omnes partes suas simul esset, aeternitas et eius *nunc* omnibus coëxisteret, et adhuc in infinitum excederet (1). — Non sic est *aevum* indivisibile; quia quamvis de se sit indivisibile, non tamen coëxisteret partibus temporis, si simul essent (2). — Unde indivisibilitas aeternitatis quodammodo est sicut indivisibilitas animae rationalis, quae tota coëxistit omnibus partibus corporis, indivisa eius essentia, sicut puncti.

599. — **Mensura essentiae creaturarum multiplex.** — In essentia autem creaturae est *duplex* mensura: una secundum quod est essentia *simplex*; alia secundum quod est *extensa* vel multiplicata secundum partes. — *Primo modo* quaelibet creatura *duplicem* habet mensuram: unam *intra*, quae est limitatio in gradu naturae et essentiae: aliam *extra*, et illa mensura est id quod est principium dignissimum, verissimum ens, cui non inest esse per participationem, sed est ens *per se*; haec enim est mensura universaliter omnium entium, ut sunt essentiae quaedam; et istud est divina essentia. Sicut autem divina essentia, quia ei competit entitas per se primo, summe et perfectissime, est universaliter mensura omnium entium, sic accipiendo mensuram, quaelibet creatura habet mensuram *extrinsecam* suae essentiae propriam in suo genere, id in quo nobilissime, veracissime et perfectissime reperitur natura illius generis; sic quod in illis est illa natura generis primo et per se, perfecte; in aiiis autem ab illo mensuratis per quamdam defectionem, et sub quodam gradu inferiori, et minus perfecto. — Et per hoc mensura isto modo est principium *cognoscendi* quantitatem rei mensuratae (3): non

(1) Vid. infr. n. 615 *a*).

(2) Vid. ib. *b*).

(3) « *Mensurare* est quantitatem ignotam certificare per quantitatem magis notam ». — *Oxon.* II. d. 2. q. 2. n. 10. — « Ubi sciendum, quod aliquid *mensurari* est intellectum de eius quantitate determinata per aliud certificari; ita quod *mensurari* importat respectum *ad intellectum*, cui fit certitudo, et *ad mensuram*, per quam fit certitudo ». — *Quodlib.* q. 13. n. 12.

quidem quantitatem *molis*, quae cognoscitur per mensuram *extrinsecam* respicientem extensionem, sed est principium cognoscendi quantitatem *perfectionis* naturalis; quia, secundum Augustinum, *VI. De Trinit. cap. 8.*, *In iis quae non sunt mole magna idem est maius esse quod melius esse:* non bonitate *moris*, sed bonitate *naturae;* quod est esse *perfectius* in illa natura (1).

Per talem autem mensuram cognoscitur de esse cuiuslibet creaturae, in quanto gradu dignitatis seu *perfectionis* sit; quia in tanto gradu est secundum quantum vel in quanto participat id quod est mensura, quod enim id magis participat est melius, perfectius et dignius atque maius; propter quod dicitur, quod mensura est *unigenea* mensurato, id est, unius generis. — Et debet mensura esse aliquid unum in natura singulare, in qua natura illius generis habet esse perfectissime, et in quo est status omnium communicantium illam naturam, ut in quolibet supremo, dignitate et perfectione; et quod omnia illa contineat virtute et eminentia quadam in natura simplicissima illius, a cuius simplicitate etiam alia procedant per aliquam comparationem: propter quod dicitur *unum*, id est simplicissimum in illo genere.

(2) 600. — Undenam sumatur mensura (2). — Et est advertendum, quod cum mensura sit id per quod cognoscitur quantitas rei, seu dignitatis essentia, sive *molis*, seu *durationis*, ideo nomen *mensurae*, quod tali rei uni attribuitur, translatum est ab *uno* numerali, quod est mensura numerorum; et non solum transsumptum est ad id unum, imo ad omnia quae aliquo modo dicuntur *mensurae*, sicut est transsumptum hoc nomen *quantitas* a quantitate numerali ad omnia alia quae aliquo modo dicuntur *quanta*. Unde, sicut iam dixi, quantitas numeranda in gradu essentiae rei appel-

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 19. q. 1. n. 6. — d. 31 per tot. — *Report.* I. d. 19. q. 1. — d. 31. q. 1.

(2) Mensurae rationem optime expositam habes apud Doctorem: *Super Praedic.* q. 17. n. 2. — *Opere* II *Perihermen.* q. 3. n. 2. — *Physic.* IV. q. 16. n. 3. seqq. — q. 17. n. 5. — l. VII. q. 5. n. 11. — *Exposit. in Metaph.* l. V. n. 57 seqq. — l. X. n. 8. seqq. — *QQ. Metaph.* l. IV. q. 9. n. 3. — l. X. q. 2. n. 2. — q. 3. n. 3. — *Oxon.* II. d. 2. q. 2. n. 10. — *Report.* ib. q. 1. n. 2. — *Quodlib.* q. 13. n. 12.

latur gradus *naturae* vel *essentiae* in perfectione et dignitate; et *mensura* talis gradus in quolibet genere appellatur id in quo natura illius generis per se primo et perfecte invenitur, et quod est per se cognitum in quantitate perfectionis naturae et essentiae suae, et ratio cognoscendi gradum quantitatis perfectionis essentiae et naturae omnium aliorum sui generis. Quemadmodum in mensuris quae sunt ab humana institutione quantitas *unciae* nota est ex se, et ideo est mensura omnium ponderum; et inter mensuras quae sunt a natura rei *unitas*, cuius quantitas est notissima in discretis, mensura est omnium discretorum. Unde si aliquid ponatur mensura, quod habet aliquid notius eo quod habet mensurare, semper illa mensura reducenda est ad illud primum notius, et sic semper usque ad aliquid simplicissimum et notissimum in suo quanto. — Et hoc est quod dicit Aristoteles V. *Met. cap. de Uno, text. com. 12: Prima enim mensura est primum, quo namque primo cognoscimus, est apud nos prima mensura in quolibet genere.* Ubi dicit Commentator: *Oportet igitur, ut omne mensurans primum sit principium, scilicet in omni genere in quo invenitur primum, in esse et cognitione, cum per id cognoscamus mensuratum.*

601. — An Deus sit mensura unigenea creaturarum. — Et quamvis in singularibus sit singulare talis mensurae, tamen universaliter in genere entium est mensura omnium aliorum unum ens primum, et prima substantia, quae, ut dicit Commentator, intendebat Aristoteles esse primum motorem, qui non solum est primum sicut motor, sed sicut forma et finis. — Sed cum, ut dictum est, mensura et mensuratum sint unigenea, Deus autem non cadit in ullo genere, ergo non est unius generis cum aliqua creatura: non ergo videtur, quod sua entitas sit numeralis mensura omnium entium (1).

(3) 602. — Genus unigeneum duplex. — Ad cuius evidentiam est sciendum, quod genus *unum*, in quo habent esse unigenea mensuratum et mensura, est duplex: et sicut est duplex genus, sic est duplex unigenietas mensurae et mensurati, de qua scilicet mensura nunc loquor, de mensura

(1) Vid. infra, n. 605, 611 et 613.

scilicet gradus *perfectionis* essentiae. — Et per hoc est duplex ratio mensurae, quarum una habet magis rationem mensurae quam alia, ut statim videbitur.

Est enim quoddam genus *metaphysicum*, quoddam *logicum*.

603. — **Genus metaphysicum.** — Ratio generis *mataphysici* consistit in communitate *non univoca*, sed pure *analoga*; continet enim aliquid cui *principaliter* nomen convenit, et est omnium quae sunt in toto illo genere mensura: et aliis convenit id quod nomine generis significatur per *quamdam attributionem* et participationem illius cui principaliter convenit; et ideo illa quibus convenit *participative* sunt *mensurata*, et illud cui *per se* convenit est *mensura*. — Et sic accipiendo genus, *ens* communissime acceptum, ut continet Creatorem et creaturam, est genus: non quidem genus de illis decem Praedicamentis, quia illa sunt genera *logicalia*, ut iam dicitur, sed genus *metaphysicum*, quod non dicit rem aliquam communem, sed dicit *aliquid per se et primo convenire alicui*, aliis autem per quamdam participationem illius.

(1) 604. — Entis divisiones plures assignantur (1). — *a) Ens increatum — creatum.* — Secundum hoc, hoc nomen *ens* sic communissime acceptum, quod dicitur *ab actu essendi* sive *ab esse*, dividitur prima sui divisione in ens quod non est nisi *esse purum*, quia nihil dicit praeter esse; et per hoc est primum, unum, et simplicissimum, cuiusmodi est *Deus*, qui est extra omne genus Praedicamenti, quod est genus *logicum* (2); et in ens cui convenit esse sive quod habet esse quod in suo significato *includit aliquid praeter esse*; ita quod res cuiuslibet Praedicamenti, etiam in generalissimo considerata, nominat quid compositum ex esse latissimo et *communissimo* et ex aliquo *peculiari*; nam ens *creatum* est *habens* esse, et est ens *cui convenit* esse, quia sua es-

---

(1) Cfr. *Exposit. in Metaph.* l. V. n. 67. — *Oxon.* I. d. 1. q. 1. n. 12. — d. 8. q. 3. n. 18. — d. 36. n. 9. — II. d. 3. q. 3. n. 7. — *Quodlib*. q. 5. n. 27: quibus in locis diversas entis divisiones assignat Doctor, pro diversa ipsius consideratione.

(2) Deum non esse in genere praedicamentali demonstrat Doctor in *Oxon.* I. d. 8. q. 3. per tot. — *Report.* ib. q. 5.

sentia per hoc est essentia, quod est *ab alio extracta*, et de se non habet esse, sed ab efficiente; et ita necessario cadit etiam in compositione quodlibet genus generalissimum.

Et sic patet, quod genus quod est *analogum* et *metaphysicum*, continens Creatorem et creaturam, non dicit rem aliquam communem istis, nec aequivocam, nec univocam, sed *analogam* (1); cuius natura est, quod natura rei significatae per nomen talis generis, *per se* et *primo* dicatur de uno, et *per attributionem* et participationem illius dicatur de aliis, ut patet in Deo et creaturis (2). — Et ideo tale genus in primo membro suae divisionis stat pro *mensura*, in secundo pro *mensurato*.

Et sicut *ens* in sua communissima acceptione, ut continet ens quod *non est nisi esse*, et ens quod *habet esse*, non est genus Praedicamenti, sed genus *metaphysicum*, sic *ens*, ut stat pro ente quod *habet esse*, et est *secundum membrum* divisionis, est illud ens quod cadit sub genere Praedicamenti; nam tunc *habens esse* est in aliquo genere Praedicamenti, et hoc est *omnis creatura*.

(5) *b) Ens substantia — accidens.* — *Ens* igitur, ut stat in *primo membro* divisionis huius generis, quod non est nisi *esse* et *necessario esse*, est unum simplicissimum et indivisibile; *ens* vero ut accipitur in *secundo membro* dividitur in *decem genera* Praedicamenti.

Et sicut ens communissimum, ut genus *metaphysicum*, cuius communitas consistit in *analogia*, dividitur in ens quod non est *nisi esse purum* et simplicissimum, ac per hoc mensura, et in ens quod *habet esse*, ac per hoc compositum et mensuratum, sic ens ut est in *secundo membro*, et claudit creaturam, et est ens quoddam commune ad decem Praedicamenta, dicit communitatem *analogiae* respectu decem

---

(1) Veram Doctoris sententiam circa *univocationem* vel *analogiam* entis, dum de Deo et de creaturis dicitur, habes in *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 5 seqq. — *Report.* ib. q. 1. n. 4. seqq. — Vid. supra, nn. 20-21.

(2) Hanc *analogiae* descriptionem aliter exponit Doctor in *Oxon.* II. d. 12. q. 2. n. 8. — Quod quidem caute notandum, ut componatur contradictio quae specie tenus intercedit inter praedicta et ea quae habet locis supra citatis. — Aliam *analogiae* definitionem habes apud ipsum in *Physic.* I. q. 7. n. 4. — Cf. *Elenchor.* q. 13. n. 5.

Praedicamentorum; et dividitur in ens quod non est nisi ens *habens esse*, et in ens quod est *alicuius*. Ut sicut Deus, qui est purum esse absque omni compositione, est mensura omnis esse, quia mensura est summa, sic in divisione entis *creati* vel creaturae *ens* quod non est nisi ens *habens esse*, nullam aliam claudens in se compositionem, et hoc est *substantia*, fit mensura omnium aliorum entium, quae dicuntur non solum *entia*, sed entia *alicuius* vel in aliquo, et sic claudunt quamdam compositionem. Et sicut in divisione *entis* communissimi *ens* stat in prima divisione pro ente *per se*, in secundo vero membro pro ente quod non est ens nisi illius *participatione*, sic in divisione illius entis quod cadit sub genere Praedicamenti, et continet omnem creaturam, *ens* stat in primo membro pro illo quod est ens *per se*, ut *per se* opponitur ei quod habet esse *per inhaerentiam*, vel respective, et in secundo menbro stat pro ente quod est ens *participatione* illius, sicut *accidentia* sunt entia per attributionem ad subiectum, quia non sunt entia, sed sunt *entis*, et illorum esse est *in alio esse* (1).

Et ideo in genere illo metaphysico, cuius communitas consistit in analogia, et est commune ad decem Praedicamenta, substantia est *mensura*, quia simplicior, accidens vero *mensuratum*.

(6) *c) Quantitas — Alia octo Praedicamenta.* — Sicut autem ens cui *convenit* esse est unum genus metaphysicum ad decem Praedicamenta, sic *accidens* universaliter acceptum est genus metaphysicum ad novem Praedicamenta accidentium; et hoc genus dividitur, sicut alia duo iam dicta, in accidens quod est *alicuius simpliciter* absque alio addito, et hoc est *quantitas*, et accidens quod est alicuius *per aliud*, et sic per additum, ut sunt omnia alia accidentia a quantitate, quae non insunt substantiae nisi per quantitatem; et hoc loquendo secundum Philosophos, qui non posuerunt accidentia nisi in substantiis corporalibus habentibus quantitatem.

Et sic in genere accidentium *mensura* est quantitas; alia vero sunt *mensurata*.

---

(1) Cfr. *Lexicon Scholast.* EFFATA: *Accidentis esse est inesse.*

(7) *d) Relatio — alia septem accidentia.* — Similiter dico, quod *accidens per aliud* est unum genus metaphysicum, cuius communitas consistit in *analogia*, et continet octo Praedicamenta: et dividitur in accidens per aliud *simpliciter* absque addito alio, et hoc est *relatio*, quae nihil reale addit supra suum fundamentum (1); et in accidens quod accidit *per aliud* et est aliud reale ab illo per quod accidit, qualia sunt alia *septem* Praedicamenta; quia qualitas, praeter hoc quod accidit per aliud, ut per quantitatem, habet rem aliam propriam absolutam differentem a quantitate.

Et sic inter alia accidentia quae accidunt per aliud relatio est *mensura* propter simplicitatem in accidendo per aliud. — Propter quod sicut quantitas, quia est mensura omnium accidentium, immediate ordinatur post substantiam, sic relatio, dicit Commentator et Simplicius, tertium locum tenet post substantiam.

Et sic procedendo semper in quolibet genere metaphysico est invenire unum primum immediatum, quod est mensura omnium aliorum.

605. — An et sub quo genere cadat Deus? — Et ita patet solutio ad dubium [n. 601], quod licet Deus non cadat sub genere Praedicamenti, cuius communitas consistit in aliqua *re* communi illis quae sub genere sunt, Deo autem et creaturae nihil *reale* est commune, Deus tamen est in genere *metaphysico*, quod non dicit rem aliquam communem *univoce*, sed *analogice*: et hoc est summae nobilitatis, quia in tali genere unitas rei dicitur simpliciter de primo, de aliis vero non nisi per attributionem ad illud et per eius aliqualem participationem. Sicut autem in genere metaphysico, quod non habet communitatem aliqualem nisi analogam, in qua est solum *nomen* commune, et nulla res, nec naturae, nec rationis, nec considerationis, quia natura rei, nec natura considerationis, nec rationis est communis Deo et creaturis, sic in genere *logico* sive praedicamentali in quolibet, secundum Philosophum *VII. Phys.*, latitat aequivocatio aliqua (2), eo quod semper in divisione talis generis per differentias contrarias

(1) Vide tamen *Theor.* XIX. n. 14. — *Oxon.* I. d. 17. q. 3. n. 7. — II. d. 1. q. 4. n. 5 seqq. — III. d. 1. q. 1. n. 14.

(2) Vid. *Lexicon*, etc. Effata: *Genere (in) latent aequivocationes.*

alter ex terminis contrariis est nobilior, ut dicitur *X. Metaph.* Est tamen in ipso univocatio, et de speciebus univoce praedicatur, inquantum est in eo aliquid commune suis speciebus secundum considerationem; et est propter speciem, quae constituitur per nobiliorem differentiam, mensura in illo genere: ut cum dividendo genus substantiae, dicendo, *substantia* alia *corporea*, alia *incorporea*, natura substantiae per prius et nobilius et perfectius descendit ad substantiam incorpoream quam ad corpoream.

(8) 606. — **Entia nobiliora aliorum sunt mensura**. — *a) De substantiis.* — Et ideo loquendo de mensura in genere *substantiae*, ut genus Praedicamenti vel *logicum*, univoce se habens secundum considerationem ad sua inferiora, substantia *incorporea* est aliarum substantiarum mensura. Et similiter accipiendo genus subalternum, ut substantiam corpoream cum dividitur in animatam et inanimatam, semper illa quae constituitur nobiliori differentia, ut *animata*, est mensura; et sic usque ad individua.

(9) *b) De individuis.* — In *individuis* autem, ut dicunt *aliqui* (1), non est quaerendum, quod unum sit mensura alterius; quia, ut dicunt, nihil reale addunt individua super speciem, nec in ipsis est ordo dignitatis naturalis; ideo dicunt, quod unum non est mensura alterius. — *Quod omnino aestimo esse falsum*, et forte erroneum, quia anima Christi nobiliori modo participat naturam speciei quam aliqua alia. Et semper individua eiusdem speciei secundum diversos gradus maioris et minoris perfectionis naturam speciei participant; nec sunt duo individua secundum aequalem gradum perfectionis participantia naturam speciei. — Ideo puto, quod anima Christi sit mensura omnium animarum; et sic in qualibet specie illud individuum quod perfectius speciem participat, vel natum est participare, est mensura aliorum. — Et dico *natum est participare*, quia, dato quod mensuratum sit actu, non oportet, quod mensura extrinseca suae essentiae, de qua modo loquor, actu existat, sed quod in natura rei sit possibilis.

c) De accidentibus. — Quod autem exemplificavi de genere *substantiae*, idem dico de genere *accidentium*, quod

---

(1) Vid. infr. n. 610.

nobilior differentia, vel species differentiam constituens, est mensura aliorum: ut si dico colorum alius albus, alius niger, *albedo* est mensura nigredinis, et sic in omnibus generibus.

([10]) 607. — Ratio mensurae et mensurati perfectius in genere metaphysico quam in logico. — *a) Mensura in genere metaphysico.* — Quamvis autem, secundum praedicta, tam secundum genus *metaphysicum*, quam secundum genus *logicum*, sit accipere *mensuram* et *mensuratum*, sciendum tamen est, quod ratio *mensurae* et *mensurati* magis perfecte et proprie invenitur in genere *metaphysico* quam in genere *logico*. — Quod sic patet: in genere *metaphysico* id quod est *mensura* in simplicitate quadam naturae cadit in primo membro divisionis illius generis; et in illa simplicitate stat, quod naturam simplicem principaliter et per se et immediate signat nomen illius generis: et a simplicitate illius naturae differt vel deficit natura quam signat *mensuratum* in illo genere. — Unde sunt *diversae naturae* omnino *mensura* et *mensuratum*, ita quod mensurati natura, quae cadit a simplicitate naturae mensurae, cadit semper in rationem *compositi*: ut sic verum sit, quod in tali genere nihil commune, nec re, nec ratione habent mensura et mensuratum; sed ratio et nomen generis convenit mensurato per quamdam attributionem et imitationem naturae mensurati ad naturam mensurae, et non est unigenietas inter talem mensuram et mensuratum, nisi unigenietas *imitationis*; et hoc est propter quemdam nimium excessum naturae generis, ut signatur per mensuram respectu eius, et signatur per mensuratum, propter quod natura mensurae in tali genere perfectissime continet in virtute totum mensuratum.

([11]) *b) Ratio perfectae mensurae in solo Deo.* — Et ista est ratio *perfectae mensurae*, quod scilicet *virtute contineat totum mensuratum*, sicut entitas divina respectu entitatis creaturae. — Propter quod in solo Deo salvatur perfectissimae mensurae ratio respectu omnis creaturae, ut sua entitas omnem entitatem, sua potentia omnem potentiam, sua sapientia omnem sapientiam includit.

Unde in primo genere latissimo *metaphysico*, quod est *esse* vel *ens*, mensura in illo genere est sola habens perfectissimae mensurae rationem: ut Deus, qui in se toto est

mensura omnis mensurati. Non sic de mensura alicuius alterius generis vere metaphysici; Deus enim, qui nihil aliud est quam *esse*, videlicet sub ratione qua non est aliud quam esse, est mensura cuiuslibet esse creati, inquantum est esse; sed inquantum est esse *creaturae* non consideratur sub ratione qua *esse*, sed sub ratione qua est *aliquid*, utpote substantia, vel potentia. Isto modo Deus, sub ratione qua est *esse*, non est mensura creaturae, inquantum creatura est aliquid; sed inquantum Deus est aliquid, utpote substantia vel potentia, differens secundum rationem ab *esse*, est mensura cuiuslibet creaturae, inquantum creatura est aliquid: sic est mensura substantiae creatae, inquantum ipse est omnium substantia: et sic de aliis, quae, ratione nobilitatis quam important, transferuntur ad divina, ut sunt nomina attributorum. Substantia autem etsi inquantum est ens secundum totalitatem entitatis suae, quae ens, quod dividitur in decem Praedicamenta, primo signat, est mensura omnium entium aliorum inquantum sunt entia, non tamen est mensura omnium entium aliorum, scilicet accidentium ratione illius quod addunt super rationem *substantiae;* seu non est mensura eorum secundum rationes *proprias*, quamvis sit mensura eorum ut habent rationem *entis:* et sic mensura ista non continet omnino totum mensuratum, et ideo cadit a ratione perfectae mensurae.

(12) *c) Mensura in genere logico.* — Mensura autem accepta in genere *logico*, de qua dictum est, quod est illa species quae constituitur per nobiliorem differentiam divisivam, illa mensura non stat in simplicitate naturae generis, sive non stat in simplicitate omnino importata naturae generis; cum enim dicitur substantia alia *corporea*, alia *incorporea*, *incorporeum*, quod est mensura, non stat in simplicitate naturae importatae nomine *substantiae*, nihil addendo super id quod primo significat nomen *substantiae*, sicut stat id quod est mensura in quolibet genere metaphysico; nam cum dicitur *entium* aliud *substantia*, aliud *accidens*, *substantia* nihil addit supra id quod significatur nomine *entis*, quia ens creatum, quod dividitur in decem Praedicamenta, sicut analogice dictum est de illis, nihil significat principaliter nisi ens quod est *substantia*. — Et sic cum *incorpo-*

reum sit mensura corporearum, hoc quod est *incorporeum*, non secundum se totum est mensura, nec *corporeum* secundum se totum est mensuratum; quia *incorporeum* non est mensura corporeorum nisi inquantum est substantia, non autem inquantum est *talis* substantia; non enim mensurat corporeum secundum rationem illius differentiae quam addit *corporeum* supra genus. — Similiter nec *corporeum* est mensuratum nisi ratione qua est substantia, non ratione differentiae suae; ratione enim additae differentiae substantia corporea non est incorporea aliquo modo, nec secundum esse nobilius, nec aliquo modo, licet una differentia non sit nobilior alia; sed solummodo est in illa virtute, et in nobiliori, inquantum est nobilior ratio substantialitatis, descendens in speciem per differentiam nobiliorem, quam per differentiam minus nobilem.

608. — Ratio mensurae in substantia incorporea. — Nihilominus, accipiendo *mensuram* et *mensuratum* in qualibet illarum specierum, in quas genus *substantiae* dividitur, contrario modo ratio *mensurae* et *mensurati* in illis invenitur. (13) Ad cuius evidentiam est sciendum, quod cum dico *substantia* alia *corporea*, alia *incorporea*, aliter diffunditur genus substantiae in substantias *corporeas*, constituendo speciem per differentias additas, et aliter in substantias *incorporeas*; nam ad constitutionem speciei substantiae *incorporeae* diffunditur genus substantiae per formam incorporalem et immaterialem, ad minus materia corporali, quam formam addit differentia divisiva supra naturam generis, cum dico *substantia incorporea*; ad constitutionem autem speciei substantiae *corporeae* descendit genus substantiae per differentiam importantem formam materialem corporalem, scilicet materiae inhaerentem; et sic non diffunditur vel descendit ad eorum constitutionem per solam formam, vel non solum per formam spiritualem, sed etiam per materiam, quam includit differentia divisiva, sive forma per illam differentiam designata, quae facit quod hoc quod dico *corporeum* sit genus subalternum, non solum *logicum*, sed etiam genus *naturae*. Et sic patet, quod nobilius esse habet genus subalternum in incorporeo, quod constituitur per formam immaterialem, quam in corporeo, quod constituitur per formam

materialem; propter quod *incorporeum* merito est mensura corporei.

Propter istos diversos modos quibus genus quasi contrario modo diffunditur vel descendit ad constituendum species in genere *corporei* et *incorporei*, contrario modo sumitur ratio *mensurae* et *mensurati* in istis duobus generibus subalternis. Nam cum genus substantiae diffunditur vel descendit ad constituendam substantiam incorpoream per differentiam seu per formam immaterialem, quasi in illo genere subalterno manet forma immaterialis; et quanto species constituitur per differentiam priorem et universaliorem, tanto est nobilior et perfectior, quia simplicior; et quanto tardius constituit speciem per differentiam inferiorem, tanto est imperfectior, ita quod in genere incorporei species inferior, quae plures differentias in se colligit, et in quam ultimo genus descendit, illa est imperfectior in toto illo genere; et illa species in quam descendit genus per unicam solam differentiam, illa est perfectior in illo genere, omnium illarum specierum illius generis perfectiones in se continens, inquantum sunt substantiae, non autem inquantum differentia supra genus, quia isto modo nulla est in alia, ut iam dixi; et ideo species una sola differentia constituta est mensura omnium aliorum in genere *incorporei*.

(14) 609. — In substantia corporea. — In genere autem *corporei* est contrario modo: quia species quae per priorem differentiam constituitur et pauciores differentias in se colligit, illa est imperfectior et ignobilior, et species quae tardius constituitur et per inferiorem differentiam, quae colligit in se plures differentias, sic descendendo usque ad specialissimam, illa est nobilior et perfectior, perfectionem omnium aliarum specierum in se continens in una simplici natura specifica, licet plures contineat formas, vel saltem intentiones plures, secundum pluralitatem differentiarum constituentium ipsam (quod dico propter negantes gradus formarum); et ideo illa species, quae est mensura omnium aliarum specierum in genere corporearum, ut est species humana, quae habet rationem mensurae respectu omnium corporearum, inquantum est *corporea*, quia inquantum est corporea continet quodammodo omnium corporeorum rationes, videlicet rationem

corporei mixti, corporei animati, vegetativi, et sensitivi; licet secundum rationem *rationalis* nullius sit mensura, quia per illius differentiam ab aliis distinguuntur, nec per illam claudit in se alia corporea; et inquantum rationalis mensuratur per mensuram omnium incorporeorum, eo quod anima rationalis, secundum rationem rationabilitatis vel intellectualitatis, mensura est intelligibilium vel Intelligentiarum, et per ipsam est consummatum corporeum et incorporeum, quia creata est in umbra Intelligentiae.

([15]) 610. — In individuis — *a) Aliorum sententia* (1) — Addunt autem *aliqui*, quod *individua* sub eadem specie non possunt habere rationem mensurae secundum quod individua, quia nihil addunt supra speciem; ideo nullum individuum habet rationem mensurae nisi ratione formae specificae, quia illa est in eis tota ratio perfectionis. — Si vero ratio mensurae inveniatur in uno individuo respectu aliorum, dicunt, quod hoc est solum *per accidens*, quia species scilicet non subsistit nisi in illo solo uno individuo, ut patet in corpore orbis primi, quod est mensura omnium corporeorum simplicium, secundum quod sunt corporea, et in primo Angelo, si sit solum unicus et sub una specie, ille est aliorum mensura, et hoc per accidens, ut dixi, et hoc si ille Angelus ponatur primus et supremus in toto genere Angelorum; si enim esset aliqua substantia separata quae esset mensura aliorum, in ipsa esset status in ascendendo, et supra illam non esset factibilis superior; sed secundum assertionem ipsorum nullum genus creaturae habet statum in supremo, quin superior ea alia possit a Deo fieri, eo quod quaelibet semper distat in infinitum a substantia increata; et ideo secundum sensum *articuli* nullus Angelus est simpliciter mensura omnium Angelorum factibilium et factorum, quamvis qui modo est superior in natura possit poni aliorum inferiorum mensura. Sed in infima creatura est status, scilicet in anima rationali; propter quod quia mensura est certa, alii posuerunt eam esse mensuram omnium substantiarum separatarum; quia, ut dixit Avicenna, si ignoratur intellectus possibilis, tunc non scitur numerus substantiarum separatarum.

---

(1) Vid. supra n. 606 *b)*.

b) Reicitur. — Quod autem dictum est hic, quod in individuis inquantum individua non potest accipi *mensuratum* et *mensura*, sicut supra dixi, aestimo esse falsum; quia quamvis individuum rem non addat supra speciem in latitudine, tamen speciei sunt multi gradus, quorum alii sunt magis perfecti aliis, secundum quos ipsa individua producuntur; et ideo unum est mensura alterius.

(16) **611. — Proponitur dubium, an Deus sit creaturarum mensura** (1). — Sed adhuc occurrit dubitatio circa praedicta; cum enim omnis mensura *aequetur* mensurato vel *aequet* rem mensuratam, vel *per se* vel *per sui replicationem*, videtur id non esse verum de Deo respectu creaturae; non enim videtur, quod divina essentia illimitata et infinita habeat rationem mensurae respectu essentiae creatae, cum tamen dictum sit [n. 607 *b)*], quod ratio mensurae perfectius salvatur in Deo, quam in mensura alicuius generis.

(17) **612. — Mensura triplex** (2). — Ad cuius evidentiam est sciendum, quod cum hic loquamur de mensura *extrinseca* quantitatis *perfectionis essentialis* rei, non quantitatis simpliciter, nec durationis, talis mensurae est *triplex* genus, et secundum hoc triplex ratio mensurandi per talem mensuram.

a) Est enim quaedam mensura quae *semper exceditur* a mensurato; ideo ipsum non mensurat, nisi *sui replicatione*. Verbi gratia, unitas, quae est principium et simplicissimum in numeris, et ex se nota in sua quantitate, non mensurat numeros nisi sua replicatione; tantus enim cognoscitur esse numerus, quoties in eo cognoscitur unitas replicari; *ternarius* enim cognoscitur tantae quantitatis, quia *ter* in eo unitas replicatur, et sic de aliis speciebus numerorum.

b) Est etiam mensura quae *quandoque excedit, quandoque exceditur* a mensurato, *quandoque ei aequatur;* et ideo quandoque mensurat sua *replicatione*, quandoque *explicatione*, quandoque *adaequatione*. Verbi gratia, motus diurnus coeli est primus et simplicissimus in motibus, quia uniformis est, et in termino quodam consistit, sine additione et diminutione ab eodem in idem, et ideo est notissimus in

---

(1) Solvitur ad n. 613.

(2) Cf. *Exposit. in Metaph.* l. V. n. 57 seqq. — *QQ. Metaph.* l. V. q. 9. n. 3 seqq. — *Oxon.* II, d. 2. q. 2. n. 10 seqq.

sua quantitate; qui motus inquantum includit mensuram sibi intrinsecam, quae est tempus, alios motus quos excedit mensurat explicatione et applicatione alicuius partis suae, vel replicatione sui ipsius supra se, semel vel pluries. — Motus vero aequalis sibi mensurat seipsum simpliciter, sui scilicet adaequatione et applicatione, absque replicatione aut explicatione. Si enim videre voluerimus quantum motor vel viator ambulaverit, cognoscendo quantitatem motus eius (quantitatem dico qua mensuratur secundum durationem, secundum quam motus coeli diurnus est mensura aliorum motuum; aliam enim rationem mensurae habet motus secundum spatium, de qua nihil ad praesens), et tunc nos aspicimus ad motum coeli diurnum, applicando illum per intellectum motui, mensurando motum per tertiam partem, vel medietatem diei. Quemadmodum si quis velit mensurare pannum, applicat ei ulnam, et si invenitur mensura excedens, mensurat explicando, et applicando ei aliquam partem mensurae, quae illi mensurato aequatur, et secundum ulnam illam cognoscitur quantum sit mensuratum. — Si vero mensura *exceditur*, tunc mensurat per se, et partes, et sui ipsius replicationem: ut dicendo, iste tardavit venire duobus vel tribus diebus et tertiata unius diei. — Si vero *aequatur* mensura mensurato, mensurat sui adaequatione, et dicitur motus diurnus. (18) *c)* Est autem tertia mensura quae mensuratum *semper excedit*, et ideo mensurat sola *explicatione*.

613. — Resolvitur dubium propositum n. 611. — *a)* Isto modo Deus est mensura omnium entium; quia est primum et simplicissimum, et inquantum est ex se notissimum in actualitate sua. Cum igitur quantitas naturae suae *perfectionis* sit infinita et illimitata, quantitas autem perfectionis naturae creatae cuiuslibet sit limitata et finita, ideo est mensura *excedens* quantitatem perfectionis omnium aliorum entium; ergo si per Deum quasi per mensuram debeat cognosci quantitas et gradus determinatae perfectionis alicuius entis, hoc non potest esse seipso simpliciter, sed solummodo *explicatione* alicuius quantitatis *virtualiter* contentae in Deo ut in mensura *excedente*, sicut una hora continetur in die toto. Et illa quantitas *perfectionis* contenta virtualiter in Deo proprie respondet quantitati perfectionis rei mensurandae:

et sic aequatur illi secundum quamdam *correspondentiam*, etsi non simpliciter: quemadmodum motus diurnus explicatione alicuius suae partis aequatur alicui motui aequali illi parti, secundum modum iam dictum.

[19] *b)* Quantitas autem illa *perfectionis virtualis* et quodammodo partialis in Deo, quae aequalis debet esse quantitati rei mensurandae, non est in Deo distincta a tota infinitate suae perfectionis *actu*, quemadmodum in *denario* distincta sunt *sex* et *quatuor* actu et realiter; ut si denarius esset propria mensura numeratorum, senarii explicatione mensuraret aliqua, et quaternarii explicatione mensuraret alia. — Nec etiam illa quantitas virtualis in Deo est distincta in eo *secundum intellectum*, quemadmodum una hora vel duae distinguuntur in motu diurno. Oportet ergo, si divina perfectio sit mensura perfectionis creaturae, cum haec non sit se tota per sui adaequationem, sed explicatione alicuius partis virtualiter contentae in Deo, quod illa pars *sola consideratione intellectus* distinguatur in eo. Quare cum singulis gradibus in essentiis creaturarum debeant respondere singulae rationes praedictae in Deo, oportet, ad hoc ut Deus sit omnium mensura, per quam cognoscatur rei gradus et quantitas in sua essentia, quod sola intellectus consideratione habeant ibi esse illae rationes diversae; et hoc tamquam propriae rationes singulorum, et mensurae propriae, et propria principia cognoscendi quantitates eorum. Et sic Deus ipse *simpliciter consideratus* sit mensura *omnium* communis et *excedens; rationes* vero illae *singulae* sint mensurae *singulorum* per quamdam correspondentiam *coaequalem*. Et hae rationes eaedem sunt cum rationibus idealibus, sed differunt ab eis sola ratione: nam dicuntur *ideales* inquantum sunt rationes cognoscendi essentias creaturarum, ut sunt essentiae simpliciter, et inter se distinctae; dicuntur vero *partibiles* ut sunt praecisae rationes cognoscendi quantitatem et gradum perfectionis in essentia et natura cuiuslibet entis creati.

[20] 614. — **Praedictorum synthesis.** — Sic igitur patet *primum membrum* praemissae divisionis, cum dixi in principio [n. 597 *b)*], quod esse creaturae *duplex* debetur mensura: una secundum quod est *essentia simpliciter;* alia secundum quod *actu existit.*

Essentiae autem, inquantum essentia, *triplex* debetur mensura: *a) una* inquantum *essentia;* et haec est duplex: una *intrinseca*, quae est limitatio in gradu naturae; alia *extrinseca*, et id est ens dignissimum et perfectissimum in suo genere, et de isto dixi usque modo.

b) Secunda mensura quae debetur essentiae est secundum quod est *extensa;* et sic mensura eius est quantitas corporalis sive dimensionalis, quae est quantitas continua, sub cuius partibus partes substantiae materiales sunt extensae; et per istam quantitatem accidentalem intrinsecam convenit substantiae quantitas dimensionalis extrinseca, quae est *locus*.

c) Tertia mensura quae debetur essentiae debetur ei ut est *multiplicitas* vel multiplicata per *individua*, et ista quantitas vocatur *numerus*.

De istis mensuris nihil ad praesens.

ARTICULUS II.

DE MENSURA RERUM QUOAD ACTUM EXISTENTIAE.

(21) 615. — Triplex esse distinguitur. — Secundum vero actum *existentiae* debetur rei aliud genus mensurae, quae vocatur *duratio;* et de ista mensura est inquisitio nostra.

a) Est ergo sciendum, quod est quoddam esse omnino simplex et immutabile et invariabile actu et potentia, re et intellectu; et hoc est solum divinum esse, cuius mensura est *aeternitas* (1), de qua alias disputabimus.

b) Aliud est esse totum simul invariabile actu, variabile tamen potentia; et hoc est esse *aeviternorum*, quorum mensura est *aevum*, de quo dicetur suo loco (2).

c) Aliud est esse variabile actu et potentia, subiectum motui et mutationi, quale est esse omnium *generabilium* et *corruptibilium*.

---

(1) Vid. supr. n. 598 et infr. qq. 21 et 22. — *Physic.* IV. q. 15. n. 4. — q. 18. n. 3. — *Oxon.* I. d. 30. q. 2. n. 13. — II. d. 2. q. 2. — *Quodlib.* q. 6. n. 14.

(2) Vid. *QQ. Metaph.* l. V. q. 10. n. 5. — *Oxon.* I. d. 39. n. 10. — II. d. 2. q. 1. 2. et 3 per tot.

616 — **Mensura corruptibilium et generabilium duplex.** — *Esse* autem talium rerum *generabilium* et *corruptibilium* est considerandum dupliciter: *uno modo* inquantum inter generationem et corruptionem *manet* in toto et in eodem esse suo substantiali, sine additione et sine adiectione, et sic tempore non mensuratur, sed *aevo*, quamvis non ita proprie sicut substantiae incorporales. *Alio modo* consideratur inquantum ab instanti generationis continue secundum periodum *currit* motu alterationis secundum qualitates, id est esse alterantes, et in eo impressionem facientes, per quarum actionem necesse est, quod id esse in fine corrumpatur; et sic illud esse *tempore* mensuratur, sed minus quam *accidentia*, in quibus fit adiectio continua secundum partes temporis et motus.

617. — **Mensura accidentium duplex.** — *a)* Partes autem illae *accidentium* dupliciter considerari possunt: *uno modo* accipiendo ad partes *continue acquisitas* vel adiectas: *alio modo* accipiendo ad partes ut *simul habitas* post adiectionem aut ante adiectionem. — Primo modo illae partes accidentium proprie *tempore* metiuntur; non autem secundo modo, quia secundum illas partes simul habitas, inquantum huiusmodi, esse eorum est *stans* et *fixum*; et quaecumque habent esse stans et fixum, inquantum huiusmodi, quodam modo *aevo* mensurantur.

(22) Et ut videatur quomodo esse talium mensuratur *tempore* secundum unum modum, et *aevo* secundum alium modum, generaliter est sciendum, quod talis est ordo in esse rerum universi, quod est quaedam res quae non habet esse nisi in *partium successione*, ut motus; et talis secundum se et primo *tempore* mensuratur, et solo tempore, quia partes eius continue moriuntur et oriuntur cum tempore et cum partibus eius. — Est autem alia res quae habet in suo esse partium successionem, ut sunt illae qualitates et quantitates in quibus sunt motus alterationis et augmenti, et *retinent partes simul* post acquisitionem, *necessario* tamen *periodialiter amittendas* per actionem contrariorum in eis; et talia quoad partes *successivas* per se, sed non primo, mensurantur solo tempore; inquantum tamen tales qualitates et quantitates *simul* habent illas partes in esse, non mensurantur proprie

tempore, sed quodammodo aevo; tempore tamen inquantum partes quae simul sunt necesse habent periodialiter quandoque suum esse amittere; et sic duobus modis mensurantur tempore tales partes, uno modo aevo.

(23) Et est advertendum, quod cum dico, quod partes simul existentes mensurantur *tempore*, inquantum *necesse habent* aliquando *periodialiter desinere* esse, quod tunc *tempore* mensurantur *per accidens*, inquantum scilicet quies et quiescentia, quae apta nata sunt moveri, dum tamen non moventur, dicuntur tempore mensurari, et esse sive quiescere in tempore. Cum enim quaelibet res naturalis per influxum corporum coelestium generetur, non solum Solis, sed etiam stellarum errantium seu erraticarum, quarum influxus facit ad rerum generationem, quamvis ad hoc faciat maxime virtus Solis, ut dicitur *circa finem De Generatione*, et per recessum vel subtractionem influxus qui erat causa generationis, fit corruptio, et per contrarios aspectus aliarum stellarum.

618. — Quid sit periodus. — *Periodus* enim vocatur illa aetas vel mensura, secundum quam quaelibet res generabilis et corruptibilis nata est durare naturaliter, et non plus (1). Sicut videmus, quod periodus aliquarum rerum non est nisi unus annus, aliarum unus mensis, aliarum dies unus, ut illius piscis qui vocatur *ephemeron*, eius generatio quoad totam speciem et omnia individua eius perficitur in una die artificiali; et respectu eius corrumpitur in nocte artificiali, ut in eodem die naturali, in quo piscis ille oritur, in eodem moritur.

(24) Ad hoc autem quod periodus alicuius rei sit maior vel minor, non solum facit aspectus et influxus stellarum, imo quia ex aspectu unius stellae concurrente cum aspectu alterius, secundum quod magis vel minus conveniunt, aliquando est fortior constellatio in uno ordine, aliquando debilior; et secundum fortitudinem illius virtutis naturaliter firmiores sunt et durationes, et maiorem habent periodum genarata in una hora quam in alia. Ilia tamen quae sunt eiusdem speciei, et in una hora et sub uno aspectu generantur, habent eamdem periodum, nisi sit diversitas eius ex parte materiae.

---

(1) Cf. *Oxon.* III. d. 16. q. 2. n. 4.

ex qua generantur diversa individua eiusdem speciei in eadem hora. Nam quamvis duo vel plura eiusdem speciei eadem hora et sub eodem aspectu generentur, maior tamen est duratio periodaliter unius quam alterius; quia diversa est dispositio materiae, ex qua generantur diversa eiusdem speciei individua in eadem hora et materia secundum dispositionem in una parte est obedientior et receptior virtutis coelestis ei imprimendae; ideo individua eiusdem speciei quae generantur eadem hora eiusdem fortitudinis non sunt, neque aequalis periodi. Nihilominus omne quod sic cadit sub generationem necesse habet aliquam suam periodum terminare; et isto modo tempore mensuratur, sicut illa quae non moventur, apta tamen nata sunt moveri, quae proprie dicuntur quiescentia, ut patet *IV. Physicorum* (1).

(25) 619. — **Mensura substantiarum et accidentium in fine motuum corruptibilium.** — Post praedictas qualitates et quantitates quae subsunt motui alterationis et augmentationis, inveniuntur *substantiae* et *accidentia*, in quibus non est motus, sed sunt talis naturae, quod per mutationes *in fine motuum generantur* et *corrumpuntur;* quae inquantum habent esse et essentiam suam simul in medio tempore, non mensurantur tempore, nisi sint quiescentia; et inquantum periodialiter necesse habent corrumpi sub tempore, sed necessario mensurantur aliquo modo aevi.

620. — **Mensura corporum coelestium.** — Post has formas generabiles et corruptibiles sunt *corpora coelestia*, quorum motus per se mensurantur tempore; substantia autem eorum nequaquam nisi inquantum sunt possibilia corrumpi, Deo deserente, eo quod non habent naturalem potentiam ad corruptionem periodialem sub tempore per transmutationes quascumque possibiles fieri in tempore; ideo et per accidens non mensurantur tempore, sicut illa quae habent esse suum simul, cum tamen periodialiter necesse habent desinere esse tempore; sed eorum substantia mensuratur aevo terminativo.

(26) 621. — **Mensura spiritualium** (2). — Post coelestia corpora sunt *substantiae spirituales incorporeae*, quae non

(1) Cf. Doctor. *Physic.* IV. qq. 15, seqq.

(2) Cf. *Oxon.* II. d. 2. q. 4. per tot.

moventur motibus consimilibus motibus corporalium semper, sed aliter. Propter quod etsi moventur motibus affectionum vel intellectionum, tunc, secundum aliquos, tales motus mensurantur aliquo tempore, quod sit tempus verum, quod vocant aliqui tempus discretum, de quo dicetur suo loco (1). Substantia autem earum, quia non recipit impressiones aliquas, per quas sit necesse eas corrumpi, non nisi aevo mensuratur.

(27) 622. — **Quae sint tempore proprie mensurabilia.** — Ita quod non dicimus proprie *tempore* mensurari nisi illa quae succedunt secundum partes iuxta successionem temporis, partium et motus, quae solummodo *per se*, quamvis non *primo*, dicuntur tempore mensurari. Unde non solum substantiae spirituales et corpora coelestia, sed etiam esse generabilium et corruptibilium, sive sit substantia, sive sit accidens quamvis, ut dixi, non ita proprie accidens sicut substantia talia, inquantum esse suum habent simul, aevo dicuntur mensurari.

623. — **Aliorum sententia exponitur.** — Unde et propter hoc dicunt *aliqui*, quod aevum est diversum ut mensurat substantias spirituales, et corpora coelestia, et esse rerum generabilium, quod tamen totum est simul, eo quod esse substantiarum spiritualium, quia non habent, ut dicunt, formam in materia, vel saltem non in materia corporali, ideo minus tendunt ad non esse quam corpora coelestia. Et ideo quia non habent formam in potentia materiae corporalis, minus tendunt ad non esse quam generabilia. Et illa ut habent totum esse simul minus tendunt ad non esse quam partes accidentium quae per motum acquiruntur et corrumpuntur. Et partes talium accidentium, quae successive acquiruntur et corrumpuntur, magis tendunt ad non esse, ut sunt partes motus, quae simul non possunt esse, sed continue oriuntur et moriuntur. Et ideo quia partes motus semper tendunt ad non esse, ideo nullo modo aevo mensurantur. Et sic dicunt, quod sunt quinque modi aevi secundum praedicta aevo mensurata, scilicet: substantia, Angeli, coeli, esse corporalis rei, esse accidentis, ut est simul.

(28) 624. — **Corollarium.** — Ex praedictis patet, quod cum mensura varietur secundum variationem mensurati, mensu-

(1) q. XXI.

rata autem inquantum durabilia, si considerentur secundum esse, aut solo aevo mensurantur, ut substantiae spirituales et corpora coelestia, aut quodammodo aevo, quodammodo tempore, ut dictum est de esse rerum generabilium et aliquorum accidentium, quod totum est simul; si vero considerentur secundum motum vel actiones, aut solo tempore mensurantur, ut corpora coelestia, et illa quae moventur motu locali, vel augmentationis, aut alterationis secundum qualitates generabiles, aut tempore discreto, sicut dicitur de motibus affectionum et cognitionum Angelorum. Ideo accipiendo *tempus* large ad *continuum* et *discretum*, patet, quod creaturarum omnium non sunt nisi duo genera mensurarum.

ARTICULUS III.

RESPONDETUR DIRECTE AD QUAESTIONEM.

625. — Proponuntur argumenta suadentia duas tantum esse mensuras. — Quod sint *solum duae mensurae* ostenditur sic: *a)* sicut se habet tempus ad temporalia, sic aevum ad aeviterna: sed non est nisi unum tempus temporalium; ergo non est nisi unum aevum aeviternorum; cum igitur aevum et tempus sint duae mensurae omnium, et omne creatum sit tale vel tale, erunt tantum duae mensurae.

b) Item, sicut quae sunt simul loco non habent nisi unum locum numero, sic quae sunt simul tempore vel duratione non habent nisi unum tempus, sive durationem unam numero: sed omnia quae sic coexistunt tempore vel aevo sunt simul tempore et aevo; ergo si temporalia non habent nisi unum tempus numero, nec aeviterna nisi unum aevum numero.

(29) 626. — Proponuntur argumenta suadentia tot esse mensuras quot durabilia. — Quod autem sint *tot quod durabilia*, videtur: *a)* quia quot modis dicitur unum relativorum, tot reliquum: sed mensura et mensuratum, duratio et durabile, sunt huiusmodi; ergo etc.

b) Item, sicut non est nisi unicum tempus omnium temporalium, cum sit accidens, non habebit nisi unum subiectum numero: et illud necessario erit tale, quod per suum tempus sit aptum natum mensurare et continere omnia tem-

poralia, sicut mensurans continet omnia mensurata sua, et sicut etiam locans: tale autem videtur solum mobile primum: sed in affectibus angelicis est tempus, et id nullo modo subiectum motui primi mibilis, nec contineri, nec mensurari potest ab illo; ergo non erit solum unum tempus omnium temporalium.

c) Item, omne quod sequitur formam multiplicatur secundum multiplicationem formae: sed aevum est propria passio sequens formam aeviternorum, nam sicut materia est causa variationis, sic forma est causa invariationis et consummationis: sed in aeviternis et aliis plurificantur formae, sicut res; ergo sunt ibi plura numero aeva.

627. — Proponitur argumentum suadens unicam esse omnium mensuram. — Item, quod sit *una sola mensura omnium durabilium*, sic patet: X. *Metaph.* dicitur: In quolibet genere est reperire unum primum omnium simplicissimum, quod est mensura omnium aliorum: sed substantiae creatae sunt in uno genere; ergo habent unam substantiam, quae est mensura omnium substantiarum, et ita est in omni genere durabilium et durationum.

628. — Explicatur sensus quaestionis. — Ista *quaestio* duos potest habere intellectus: *unus* est, utrum sint duae mensurae numero solum, ita quod non est aliud quaerere, nisi utrum sit unum tempus numero omnium temporalium, et unum aevum omnium aeviternorum: *alius* intellectus est, utrum sint duae mensurae specie differentes omnium durabilium creatorum, sive quaelibet illarum habeat plura individua, sive non; et isto ultimo modo quaestionem accipimus, et quatenus mensura universaliter totam istam materiam comprehendit.

QUAESTIO XX.

Utrum tempus sit idem numero.

(1) 629. — Divisio Quaestionis. — Respondeo: circa istam *Quaestionem* est Doctorum opinio multiplex recitanda: *secundo* magis probabilis nostro iudicio eligenda.

ARTICULUS I.

RECITATUR MULTIPLEX DOCTORUM OPINIO.

630. — Prima opinio. — *a) Exponitur*. — Fuit igitur *aliquorum* opinio, quod *realiter tot essent tempora quot sunt motus*, sive quot sunt per tempus mensurata; et quod tempus nullam habet unitatem, nisi unitatem intentionis, quam ei dat intellectus, quaemadmodum dicimus, quod homines sunt realiter diversi, sed unitatem hominis, ut dicit quid universale, format sibi intellectus, quia universale sub ratione unitatis non est nisi in intellectu. Sicut enim si duae lineae vel duo corpora omnino aequalia inter se essent, intellectus statim imaginaretur eis unam mensuram communem et unum communem locum, quamvis etiam non essent sub exteriori locante, sic duobus durabilibus vel duabus eorum durationibus sibi coexistentibus, intellectus imaginatur unam communem durationem. Et hoc maxime quia cum tempus sit mensura durationis rei, quae est dimensio quasi in longum, duo durabilia simul protensa non faciunt aliquod maius, et ideo quantum ad reputationem et acceptionem intellectus non reputantur nisi pro uno durabili, quamvis realiter sint duo durabilia; sicut duo corpora inter se ex natura sua sunt duo realiter, quamvis ab intellectu ut una quantitas vel una dimensio accipiantur; in numeratione enim longitudinis temporum non valent plus duae quam una.

(2) *b) Probatur primo*. — Moti autem sunt praedicti Doctores ad hoc dicendum *triplici* ratione. — *Prima* ex parte *subiecti* sic: quia cum determinatum sit in quadam praecedenti *questione* (1), et communis sit opinio, quod saltem per accidens ad pluralitatem subiectorum sequitur plurificatio propriorum accidentium et passionum, quia omne accidens contrahit unitatem numeralem a subiecto suo, sicut etiam esse vel existentiae, et non e contrario; unde sicut substantia ex naturali ordine praeexigitur ad existentiam

(1) q. XVII.

accidentis, sic eius unitas ad unitatem accidentis. Unde, secundum hoc, ad unitatem numeralem accidentis non sufficit ponere plura subiecta, quae non essent aliter unum, nisi quia subsunt eidem accidenti vel unitati conceptus mentis. Sicut etiam aliqui dicunt, quod omnes motus simul existentes et per modum linearum fluentes in longum habent rationem unius subiecti respectu temporis, et ab omnibus talibus motibus, ut uniformiter fluentibus, dicunt haberi unitatem, quia omnes motus sic accepti habent rationem unius durationis et unius durabilis, scilicet in longum; sicut ergo infinitae lineae simul esse possunt ex illa parte qua dimensione carent, scilicet a parte latitudinis (nec enim ut mensurantur in longum ponuntur in numerum, sed eadem mensura, et simul, vel simili mensurantur), ita motus omnes qui fluunt per modum linearum in longum simul sunt respectu eiusdem unius temporis: et quia tempus mensurat omnes motus secundum quod sunt simul, ideo omnes habent rationem unitatis respectu temporis.

(3) *c) Praedicta probatio tripliciter refellitur.* — Haec tamen unitas ficta, non realis, ad unitatem veram et realem accidentis, de qua quaerimus, non sufficit. — *Primo*, secundum modum istum, omne accidens posset poni in pluribus, imo in infinitis subiectis; et sic subiectum traheret unitatem ab accidente, non e contrario.

Secundo, quia secundum hoc, cum ab eodem res habeat unitatem et entitatem, si tempus est sic unum secundum conceptum mentis, non habet unitatem, nec per consequens entitatem, nisi solum in anima, et sic est accidens pure mathematicum, non naturale, quod est falsum.

Tertio, quia tunc unum accidens verum et reale informaret diversa subiecta naturaliter non unita: propter quod dicunt isti, quod quot sunt durabilia tot sunt durationis subiecta: *tum* quia duratio unicuique ex hoc solum convenit, quod est durabile, seu quia existentia habet in se prius et posterius, sive per eiusdem continuationem, sive per successionem et mutationem variarum formarum, sicut est in motu; non enim duratio per aliquam causam potest alicui durabili per se soli convenire, etiam primo mobili: *tum* quia quocumque durabili ablato, omne durabile manens habebit

vere durationem, sicut si illa non essent ablata; et hoc esset impossibile, si duratio seu tempus non maneret sufficienter in quolibet durabili sive mensurato sicut in proprio mensurato; unde amoto motu primi mobilis, vel quocumque alio, existente quocumque alio motu, existeret tempus primi mobilis, sicut amoto motu primi mobilis, existere posset alius motus, ut dicit Augustinus, *XI. Confess. cap. 23.*, quod cessante motu primi mobilis, moveretur rota figuli: *tum* quia nulli durationi potest dari unum primum subiectum, ita quod in illo solo sit sicut in subiecto, et non in aliis durabilibus, cum eadem ratio durabilitatis insit essentialiter omnibus durabilibus (1).

(4) *d) Probatur secundo.* — *Secundo*, hoc idem arguunt ex parte *durationis* sic: omnis mensura habet quantitatem aliquam aliam a quantitate mensurati; sicut enim nihil mensurat nisi quantitas, sic nihil mensuratur nisi quantum, quia tunc res dicitur mensurari quando eius quantitas per aliam quantitatem nobiliorem quanta sit discernitur; non enim pannus per ulnam mensurari posset de se et per se, nisi aliquam quantitatem haberet. Si igitur tempus mensurat aliqua in quibus non est tamquam in subiecto, oportet necessario, quod praeter ipsum tempus mensurans detur in praedictis mensuratis a tempore aliqua alia quantitas, alia numero a tempore mensurante, consimilis tamen ipsi, quia aliter non posset mensurari ab eo, sicut de locante et loco videmus.

e) Probatur tertio. — *Tertio*, ex parte *durationis* arguitur sic: quaelibet res sicut habet esse et existere proprium, sic habet propriam durationem; non enim aliud vocamus *durationem* quam *permanentiam* et *continuationem propriae existentiae:* sive hoc fiat per continuam generationem propriarum partium, sicut est in motu, sive per partium earumdem continuationem, ut est in permanentibus. Ergo cum quilibet motus habeat propriam existentiam ab eo distinctam, habebit propriam durationem et durationis mensuram, quae est tempus. Et sic ponunt isti tot esse tempora quot motus.

---

(1) Vid. solut. ad 641 *a)* — Cf. *Oxon.* II. d. 2. q. 11. n. 5.

(5) 631. — Secunda opinio. — *a) Exponitur.* — *Aliorum* est opinio, quod *omnium temporalium est unum tempus pro mensura;* sed cum tempus sit accidens, accidens autem habeat unitatem a subiecto, diversimode assignant subiectum temporis. Dicunt enim *aliqui*, quod prima materia est causa omnis mutationis et variationis in rebus, et ex potentialitate materiae surgit in rebus mutatio; et quia materia prima est eadem in omnibus mutationibus, ideo *ab unitate materiae primae* tempus dicitur *unum*.

b) Reiicitur ab aliquibus. — Sed contra hanc opinionem arguunt alii *primo* sic: constat, quod materia prima non est una in omnibus rebus materialibus unitate *reali* et *signata*, qualem unitatem quaerimus in tempore; sed si est una in materialibus, est una unitate cuiusdam universalitatis et rationis, quia eadem est ratio materiae huius et illius, sicut eadem est ratio istius hominis et omnium hominum, non tamen reali unitate omnes homines sunt unus homo. Non ergo tempus, cum sit accidens reale, potest esse unum ab unitate materiae, nisi unitate intentionali, quae est solum in anima, qualem non quaerimus nunc in tempore.

Item, tempus per se mensura est motus et variationis *actualis*, non autem *potentialis*, nisi per accidens, et per comparationem ad motum; nam dicitur res quievisse, quia motum est coelum, vel tantum fuit illud mobile motum: actus autem motus et variationis in materia non est unus, imo multiplex; non ergo tempus est unum ab unitate primae materiae.

Tertio sic: tempus est numerus; ergo de ratione sua respicit aliquam multitudinem numeratam: in materiam autem primam secundum suam essentiam non cadit numerus, sed solum in esse: secundum vero suum esse non est eadem materia omnium; ergo nec tempus est omnium unum ab eius unitate.

(6) *c) Reiicitur ab aliis.* — *Aliqui* autem istam positionem improbant in eo quod subiectum temporis inquirunt per naturam mutationis vel variationis: dicunt enim, quod quies non solum per accidens, sed etiam per se tempore mensuratur. Unde dicunt, quod non est bene dictum, quod tempo-

ralia dum sunt in quiete, per accidens sunt in tempore, eo quod quies est privatio motus; et ita non videtur ei competere duratio per se, sicut nec esse. Hoc, inquam, dicunt non esse verum, quia manentia sive perseverantia formae per motum introductae, qua haec quies nominatur, plus habet de entitate essendi et verae existentiae quam motus, ut manere sive stare in centro perfectiorem dicit actum gravitatis, quam motus ad centrum, quia finalem. Si etiam esse aeviternorum in sua continuatione, et non solum in suis operationibus, habet veram successionem, non minus habebit de unitate essendi quam res temporales habeant in suo esse; quia in sua permanentia et continuitate habebit veram successionem, et non solum in suis transmutationibus. Aut igitur successio suae continuationis est per se in tempore, sive est tempus, aut est in aevo. Amoto etiam omni motu, plus dicimus stetisse eum qui stetit in uno loco tota die quam illum qui stetit una hora; ergo ipsa statura sive quies habet veram pluralitatem partium; alias statio diurna non esset maior realiter statione unius horae.

d) Occurritur primae instantiae. — Nec potest dici, quod temporalia nullum actum habent nisi in continua transitione; quia negare quietem in rebus naturalibus temporalibus est contra sensum.

(7) *e) Occurritur alterae instantiae.* — Dicunt autem isti, quod Aristoles coactus fuit ponere quietem per accidens in tempore, et per se, quia posuit motum esse proprium subiectum temporis, et non ipsum esse actuale, sive existentiae sub permanentia, vel continuatione, seu duratione.

Sed potest istis dici, quod unitas temporis, neque ex parte motus, nec quies aliqua inquantum quies, dicit privationem motus in re quae apta nata est moveri; nec dicit maioritatem, vel minoritatem, vel partium pluralitatem; nec quies diurna est maior quam illa quae est in una hora, nisi per comparationem ad motum. Dicimus enim quietem diurnam maiorem quam est unius horae, vel quia res quae quievit una die plus potuit in illo moveri quam res quae quievit una hora; et sic semper, secundum doctrinam Aristotelis, *IV. Physic. text. Com. 118.*, quies mensuratur per comparationem ad motum.

f) Reicitur adhuc. — Quod autem dicit, quod plus habet de entitate quam motus, et quod manentia rerum temporalium sit quies post introductionem formae, ut mensuratur et vere habet durationem, dico, quod aequivocatur; nam quies proprie accepta non est nisi privatio motus, de quo dixi, quod tempore mensuratur; quies autem ut dicit inesse rei generabili sive temporali, quo privatur ipse motus generationis, non est privatio, sed est idem quod manentia illius esse, quae non est alia res ab ipso esse rei generabilis. De ipso autem esse manenti et quieto rei generabilis dixi in praecedenti *quaestione*, quod motus rei per se et primo tempore mensuratur; non autem ipsa mobilia, nisi inquantum talis transumptio aliquid abiicit ab eis vel aliquid adiicit, quae adiectio vel abiectio sit successive aliquid abiiciendo, et contrarium adiiciendo, vel totum sit simul. *Primo modo* quantitatis et qualitatis fiunt motus, a quibus *per se* tempore mensurantur, sed non *primo*: verbi gratia, cum albedo continue generatur motu augmenti secundum intensionem, inquantum per partes motus continue acquiruntur partes albedinis, album et albedo per se, licet non primo, tempore mensurantur.

Secundo modo esse rei substantiale, quod dicta positio vocat *quietem*, sive esse in quiete, quod mutatione generationis simul, secundum aliquorum opinionem, acquiritur, et mutatione corruptionis corrumpitur in fine motus, augmenti vel alterationis, tempore mensuratur, inquantum scilicet periodo temporali determinatur et clauditur.

(8) Item, quia per alterationem, quae fit in eo per qualitates imprimentes, necesse est tale esse in fine corrumpi, ita quod esse talium rerum generabilium et corruptibilium dupliciter considerari possit: inquantum inter generationem et corruptionem *manent eadem* numero in toto suo esse substantiali sine adiectione et abiectione, et sic tempore non mensurantur, sed aevo: cuius contrarium dicit praedicta positio, concedens quod talis quies, sive esse in quiete, tempore mensuretur. Alio modo consideratur esse substantiale inquantum ab instanti quo est generatum *continue currit* secundum periodum sibi debitam, aut sub motu alterationis secundum qualitates ipsum alterantes, per quarum altera-

tionem necesse est in fine corrumpi; et sic tale esse per se, sed non primo, tempore, mensuratur; minus tamen quam accidens in quorum esse fit continua adiectio et abiectio secundum partes iuxta partes temporis et motus. — Quae dupliciter possunt considerari: *uno modo* accipiendo ad partes continue adiectas vel abiectas; *alio modo* accipiendo ad partes ut simul sunt post adiectionem seu generationem eorum. *Primo modo* proprie tempore mensurantur, et per se, sed non primo; primo enim et per se solus motus tempore mensuratur: *secundo* autem modo non mensurantur tempore, quia secundum illas partes simul habitas, inquantum eius, habent esse stans, quietum et fixum; et talia inquantum talia aevo mensurantur, minus tamen quam esse substantiale rei, sicut minus est quietum et minus fixum.

(9) 632. — Tertia opinio. — *a) Exponitur.* — Est et *alia* opinio circa temporis unitatem, quod est *unum per naturam qua est numerus*, tempus enim est numerus motus; sicut ergo idem est numerus quo numerantur decem homines et decem canes, ut dicitur in *IV. Physic., text. 131.*, sic est unum tempus quo numerantur omnes motus.

b) Reiicitur a Commentatore. — Sed istam positionem reprobat Commentator *IV. Physic., text. 131.*, et arguit sic: unitas enim numeri qua decem homines et decem canes numerantur est unitas numeri mathematici, et quaedam unitas intellectualis sive intentionis: tempus autem est accidens naturale, non mathematicum.

Item, mathematica numerantur et multiplicantur secundum esse quod habent in naturalibus; quamvis enim ratio lineae ut lineae sit eadem in omni linea, non tamen est eadem linea de cupro et ferro: tempus autem semper est cum motu intrinsece, nec ratio temporis est magis abstracta quam ratio motus; ratio tamen lineae est maioris abstractionis quam lignum vel ferrum. Nec sic se habent tempus et motus sicut linea in generali; et ideo sive sit quid materiale, sive mathematicum, cum semper sit cum motu, videtur, quod sicut et motus multiplicetur.

(10) 633. Quarta opinio. — *a) Exponitur.* — Ideo est *communis* opinio philosophantium, Aristotelis et sui Commentatoris, et communiter omnium, quod *tempus est unum nu-*

mero omnium quae tempore mensurantur; et quia tempus est accidens, accidens autem, saltem per accidens, ut supradixi [n. 630], habet unitatem a subiecto.

Item, dicunt, quod subiectum temporis est motus primi mobilis, sive primum mobile mediante suo motu; unde dicunt, quod tempus aliter comparatur ad istum motum, aliter autem ad alios motus. Ad motum autem primi mobilis comparatur, non solum ut mensura ad mensuratum, quemadmodum solum comparatur ad alios motus, sed etiam ut accidens ad suum subiectum, quod ponitur in eius definitione cum dicitur: *Tempus est numerus motus secundum prius et posterius*; motus enim ille intelligitur de motu primi mobilis; quamvis enim tempus mensuret omnes motus, hoc non facit primo et per se, sed per motum primi mobilis.

([11]) *b) Fundamentum argumentationis.* — Hanc autem positionem *aliqui declarant* sic: illud vocatur mensura alicuius per quod anima potest certificari de quantitate alterius rei; unde cannam vocamus panni mensuram, quia anima certificatur de quantitate panni, comparando ipsum ad cannam, certitudo autem habetur de se per cannam. Ratio ergo mensurae respectu mensurati importat *causalitatem*. — Causa autem simplicior est causato; quia videmus quod ea quae uniuntur in causa multiplicantur in causatis; ergo ratio mensurae respectu mensurati importat *maiorem simplicitatem*. — Difformitas autem repugnat simplicitati, uniformitas vero consonat cum simplicitate; et ideo ratio mensurae importat *uniformitatem* respectu mensurati; quae est maxime in motu primi mobilis respectu omnium motuum. — Item, cum una mensura possit certificari anima de pluribus mensuris * (mensuratis?) *, sicut per unam ulnam de quantitate multorum pannorum, oportet, quod ipsa mensura respectu mensurati habeat rationem *universalioris*. — Item, per mensuram certificatur anima de mensurato: id autem quo anima certificatur de aliquo debet sibi esse certius: unde oportet, quod mensura respectu mensurati habeat rationem *certioris* et *cognoscibilioris*.

([12]) Sic igitur mensura respectu mensurati habet rationem *causalitatis*, maioris *simplicitatis*, maioris *uniformitatis*, maioris *universalitatis* et maioris *cognoscibilitatis*.

c) Conclusio. — Cum ergo tempus imponatur ad significandum nomen mensurae respectu motuum, tempus autem non sit aliud quam continuus motus, patet, quod illa sola continuatio motus habet rationem temporis quae respectu aliorum motuum habet rationem causalitatis, simplicitatis, uniformitatis, universalitatis, et certioris cognoscibilitatis; et haec est solus motus primi mobilis; ille enim motus aliquo modo habet rationem *causae* respectu aliorum motuum, saltem respectu alterationis in motu generationis et corruptionis; per motum enim coeli est in hyeme mortificatio plantarum viventium, et per eius motum iterum in vere renascuntur; et ille etiam motus per delationem corporum coelestium, elongationem scilicet vel approximationem, quae fiunt per motum, causat diversas dispositiones in corporibus animalium et in omnibus generabilibus et corruptibilibus; et quia per tales dispositiones in eis generatas inclinantur animalia ad victum et potum, et per consequens ad motum localem, sic habent aliquo modo *causalitatem* respectu motuum localium in rebus inferioribus. — Est etiam *simplicior*, quia per ipsum in minori tempore plus de spatio pertransitur, et ita ille motus est simplicior qui est velocior. — Ille autem motus velocior est qui est *uniformior* et magis regularis; semper enim est aequalis velocitatis et uniformitatis; sed motus inferiores in quadam sui parte sunt velociores, in alia tardiores. — Est etiam eius quantitas nobis *certior* quam alicuius alterius, quia motus coeli ab omnibus cognoscitur. Habet etiam iste motus in suis partibus certiorem distinctionem per intellectum vel imaginationem, propter mirabilia signa quae sunt in mobili cuius est ille motus; sicut enim in motibus inferioribus ille certius potest distingui per imaginationem in suis partibus qui est super spatium, ubi sunt multae distinctiones, quam ille in cuius spatio non sunt distinctiones: sicut si in una leuca sint tres lapides, aequaliter inter se distantes, statim dum pervenio ad primum vel secundum sciam quantum motus fuit; in illa autem leuca ubi nulla sunt signa, dum sum in una parte plane nescio quantum ivi; ita est de motu coeli, quia in coelo sunt multa signa certa, fixa et apparentia, ideo ille motus, vel diurnus vel annualis, certius potest ab imaginatione distingui in certas

partes quam quicumque alius motus. Ideo dicitur, quod ille motus habet cognitionem *certiorem*, quod intelligitur quantum ad distinctionem partium imaginabilem.

(13) *d) Corollarium.* — Quia igitur conditiones mensurae in sola continuatione primi mobilis inveniuntur respectu omnium motuum, non autem in aliquo alio, ideo *dicunt isti*, quod sola continuatio vel duratio illius motus, quae continuo est in illo motu sicut in subiecto, et habet rationem temporis, inquantum est numerata ab anima secundum prius et posterius, est causa unitatis temporis, et illum motum respicit tempus ut subiectum, a quo habet unitatem, et ut mensuratum; alios motus solum respicit ut mensura, non ut subiectum; ideo non multiplicatur per eorum multiplicationem. Non enim oportet, quod mensura sit ut in subiecto in omni eo quod mensurat; quia mensura tantum est in uno solo subiecto, utpote in ligno, et tamen mensurat omnes pannos. Et hoc expresse dicit Avicenna in *II. lib. suae Philosophiae lib. 2. sufficientiae, cap. 13. Id* (inquit) *quod mensurat aliud non debet esse accidens illi et existere in illo, quia aliquando separatum mensurat id quod est separatum ab illo aequalitate aut aequidistantia.* Et post pauca: *Nos non probavimus de tempore, nisi quia pendet ex motu, et est affectio eius; nec de motu, nisi quia omnis motus mensuratur tempore. Et propter has probationes non oportet, ut unumquemque motum comitetur per se tempus proprium, nec oportet ut quidquid mensurat aliquid sit accidens illi.* Ex quibus patet, quod tempus mensurat omnes motus, et non est in aliquo ut in subiecto nisi in uno scilicet primi mobilis.

(14) 634. — Obiectiones contra quartam opinionem. — *a) Si obiiciatur* ex Augustino, *XI. Confess. cap. 23.*, quod si cessaret motus primi mobilis, adhuc motus fieret, et ille motus non mensuraretur nisi in tempore; ergo tempus non est in motu primi mobilis velut in subiecto, quia tunc illo cessante cessaret; *dicunt*, quod cum motus coeli sit causa omnium motuum inferiorum, et cessante causa, cesset effectus, iam nec rota figuli, nec res aliqua inferior posset moveri, illo motu cessante, virtute inferiori, sed virtute divina, vel Angeli; et mensuraretur ille motus tempore, non isto, nec simili, sed alterius generis.

Sed ista responsio non valet (1); quia quamvis motus coeli per approximationem et elongationem corporum coelestium sit causa motus generationis, alterationis et corruptionis, non autem est causa motuum qui procedunt a voluntate, quales sunt motus artificiales et motus rotae figuli. — *Secundo*, quia motus localis, a quocumque agente fiat, speciem non variat; ideo motus rotae figuli est eiusdem speciei, et per consequens eamdem habet mensuram, sive moveatur a pede figuli, sive a virtute Angeli.

b) *Si secundo obiicitur*, quod est secundum Aristotelem, *IV. Physic. text. com. 93*, si essent duo mobilia aeque prima, adhuc esset tempus unum, quod esse non posset, si tempus in illo tamquam in subiecto esset; quia, ut ostensum est in aliqua *quaestione* (2), accidens saltem per accidens numeratur ad numerationem subiecti; *dicunt*, quod hoc non dicit Aristoteles, sed dicit sic *circa principium de tempore*, ubi ait, quod tempus non est motus primi mobilis. Prima ratio talis est, *pars revolutionis non est re*, etc. Secundam ad id ponunt sub istis intelligi amplius: *Si plures essent coeli, similiter esset tempus cuiuslibet ipsorum motus, quare multa simul tempora.* Dicunt isti, quod ista littera non dicit, quia si essent duo mobilia aeque prima, adhuc esset tempus unum. Imo Aristoteles dicit contrarium, intendens facere talem rationem: si plures essent coeli, plures essent revolutiones simul: sed non possunt esse plura tempora simul; ergo tempus non est revolutio (3).

(15) *Sed nec ista responsio videtur satisfacere;* quia, dato quod Aristoteles hoc non dicat, nihilominus nos dicimus, quod Deus potest facere alium mundum, et aliud primum mobile extra istud. Nec tamen videtur possibile esse dari duo tempora simul omnino similia, sicut essent mundi; nam tempus quod mensuraret motum unius, eadem ratione mensuraret motum alterius, sicut canna vel ulna potest esse aequaliter mensura omnis longitudinis, sive sit in panno, sive in ferro. Non ergo satisfacit ista ratio illis duabus rationibus.

---

(1) Cf. *Oxon.* IV. d. 48. q. 2. n. 12.

(2) q. XVII.

(3) Vid. inf. n. 641 *b*)

c) Contra autem totalem positionem istam *arguunt aliqui* sic: duratio, sive tempus, non convenit alicui per hoc quod est in aliquo determinata species motus, sed per hoc quod habet genaralem rationem motus secundum prius et posterius cum successione: sed hoc aequaliter convenit omni motui; ergo tempus aequaliter habet omnem motum; ergo non magis est in motu primi mobilis ut in subiecto, quam in aliis, et sic numerabitur secundum numerum motuum.

Item, Commentator, supra *I. Metaphysicae, com. 38. Triplex est*, inquit, *numerus, scilicet, mathematicus, formalis, naturalis;* et secundum ipsum solus numerus *mathematicus* non numeratur ad numerationem numeratorum: cum ergo tempus non sit numerus mathematicus, numerabitur ad numerationem numeratorum; ergo tot videntur esse tempora quot motus.

ARTICULUS II.

ELIGITUR OPINIO MAGIS PROBABILIS (1).

(16) 635. — Temporis triplex consideratio. — Propter quod *aliter dicitur*, concordando dicta Aristotelis et dictorum cum veritate, et solvendo obiecta varia circa haec, quod *tripliciter* potest considerari tempus: *Uno* modo secundum *realem* eius *entitatem*: *secundo* modo secundum *commensurandi proprietatem*: *tertio* modo secundum sensibilem *variationem rerum sensibilium* vel ipsorum temporum immensitatem. Ut si dicamus, quod tempus consideratur ut habet *esse*, ut habet *mensurare*, ut habet res sensibiles *variare*, sicut dicimus, quod in vere, autumno, aestate, hyeme, res sensibiles et ipsa tempora variantur.

636. — Resolvitur quaestio iuxta primam considerationem. — *a) Proponitur thesis.* — Si loquamur de tempore quantum ad eius *realem entitatem*, cum, secundum quod superius aliqualiter est ostensum [n. 633], tota realitas temporis sit motus,

---

(1) Cf. *QQ. Metaph.* l. V. q. 10. — l. VII. q. 2. n. 8. — *Physic.* IV. q. 15. — *Oxon.* II. d. 2. q. 1. n. 9 seqq. — q. 2. n. 7 seqq. — q. 3. n. 4 seqq. — q. 11. n. 5 seqq. — IV. d. 48. q. 2. n. 12. — *Quodlib.* q. 11. n. 9.

nec aliqua species vel individuum motus aliquid habeant ultra illud, propter quod magis habent rationem successionis, et prioris et posterioris in se, ideo tota realitas temporis ita invenitur in uno motu sicut in alio, et quot sunt motus tot etiam tempora realiter.

Quod patet, tum attendendo ad eius *definitionem:* secundo ad eius cum motu *adhaesionem:* tertio ad motus circularis *circumscriptionem:* quarto ad motus brevioris durationis *extensionem.*

b) Probatur ex temporis definitione. — Primum patet ex motus *definitione* sic: quia, ut patet ex *VII. Metaphysic. text. com. 17 et 18*, passio debet recipere subiectum in sua definitione, *VIII. Physic. text. com. 11:* tempus autem est passio motus universaliter, et secundum naturalem considerationem definitur per motum, et ideo recipit subiectum sic absque contradictione in sui definitione: certum est autem, quod cum motus per se et essentialiter sit quantus, per se et essentialiter debetur sibi mensura quae est tempus: et item quilibet motus aequaliter respicit tempus ut subiectum, quia nullus motus respicit ipsum nisi ut mensuratum; ergo sicut quilibet motus a tempore mensuratur, sic quilibet est subiectum eius; comparationem enim habet in ratione *entis*, et sic in ratione entis plurificatur secundum plurificationem motuum.

(17) *c) Probatur ex temporis cum motu adhaesione. — Secundum* sic patet, comparando tempus ad motuum *adhaesionem:* tempus enim etsi sit accidens, adhaeret tamen motui, non tamquam aliquid accidentale, sed aliquid essentiale; quod patet, quia nec re, nec intellectu motus potest separari a tempore, nec e contrario: accidens tamen commune, saltem intellectu, est separabile. Non est autem tempus essentiale motui tamquam *forma praedicabilis*, ut superius de inferiori, nec tamquam *pars integralis*, nec tamquam *principium* vel *terminus;* quia nec habet aliquam essentiam, nec causatur a motu, sed quidquid tempus est, in relatione ad motum est: non enim est aliud tempus quam duratio motus mensurans eius essentiam et successivam permanentiam, et haec eius duratio tempus est. Cum ergo quilibet motus habeat propriam eius durationem ab alia distin-

ctam, sequitur, quod sicut durationes motuum realiter sunt distinctae, sic tempora realiter inter se sint distincta.

d) Probatur ex motus circularis circumscriptione. — *Tertio*, attendendo ad motus circularis *circumscriptionem*: circumscribamus coeli motum, sicut ponimus, quod ille motus non erit post iudicium, certum est quod adhuc potest esse motus, vel saltem intelligi potest: quod non esset verum, si tempus a motu circulari coeli ut a subiecto dependeret. Cum ergo quocumque motu dato, necessario sit tempus, quia inseparabilia sunt re et intellectu, patet quod tempus aequaliter dependet ab omni motu; ergo quot sunt motus tot sunt realiter tempora.

(18) *e) Probatur ex brevioris durationis motuum extensione.* — *Quarto*, considerando ad brevioris durationis motuum *extensionem*: nullus enim motus mensuratus a tempore primi mobilis potest esse velocior motu primi mobilis; ille enim ideo est simplicior et omnium motuum prior, quia est inter omnes velocior, et ideo est mensura omnium motuum aliorum: sed certum est, quod aliquis motus potest esse velocior motu primi mobilis, illo existente et durante: potest enim aliquis Angelus, vel aliquis beatus resumpto corpore (ne forte fiat instantia de Angelo, quod non movetur in tempore) citius pertransire totum spatium coeli, quam aliqua pars coeli per motum primi mobilis pertranseat; ergo impossibile est, quod ille motus velocior motu coeli mensuretur tempore, quo mensuratur motus coeli; et si ille motus habet proprium tempus, sic quilibet habebit proprium tempus.

637. — Resolvitur quaestio iuxta secundam considerationem. — Si vero loquamur de tempore quantum ad *mensurandi proprietatem*, sic de ipso possumus loqui *dupliciter*: aut per relationem ad *motum* simpliciter, aut per comparationem ad *intellectum*.

a) Per comparationem ad motum simpliciter. — Si per comparationem ad *motum* simpliciter, sic sunt plura tempora in ratione mensurae, sicut plures motus, sicut patet ex praedictis; quia omne tempus, ut est mensura, consistit in commensuratione motus; unde definitur, quod est *mensura motus*, et *motus* ponitur mensuratum; et ideo quot sunt sub-

iecta tot sunt mensurata, et quot sunt mensurata tot sunt mensurae: omne enim tempus est mensura motus.

(19) *b) Per comparationem ad intellectum.* — Si vero loquamur de motu per relationem ad *intellectum*, sic est unum solum tempus; nam intellectus ponit in quolibet genere mensuram illorum quae sunt in illo genere illud quod est primum, simplicissimum et notissimum in illo genere. Et ideo quia motus circularis coeli diurnus per se, et partes suas, secundum imaginationem significatas, est prior simpliciter et notissimus, ideo ponit intellectus ipsam mensuram omnium motuum; et quia tempus essentialiter sequitur motum, ideo tempus, quod est idem re cum motu circulari coeli, est in genere temporum primum, simplicissimum, et notissimum; et ideo intellectus ponit id esse mensuram aliorum motuum et aliorum temporum; unde unitas temporis est in ratione mensurae motus in comparatione ad intellectum.

638. — Resolvitur quaestio iuxta tertiam considerationem. — Si vero loquamur de tempore quantum ad *variationem partium sensibilium*, sic manifestum est, quod istae partes sunt partes unius temporis, quod est in motu primi mobilis solum ut in subiecto; quia aestas, hyems, ver, et autumnus, dies, nox, non sunt partes nisi illius temporis, nec est in istis variatio nisi secundum varium situm corporum coelestium; et ideo, quantum ad istorum corporum variationem, non est nisi unum tempus, cuius istae partes sensibiles sunt partes.

(20) 639. — Corollaria. — *a)* Non aliter igitur potest dici, quod tempus secundum rem et in ratione entis sit aliud quam ipsa continuatio vel duratio vel successio motus. Ut autem habet perfectam rationem temporis, accidit vel addit supra motum rationem mensurae, ut scilicet mensurat motum secundum prius et posterius, longius et tardius. Quam quidem apprehensionem prioris et posterioris facit intellectus in motu continuo, ut in praecedentibus *quaestionibus* est ostensum; ideo tempus proprie appellatur mensura illius solius motus, per cuius mensuram sive quantitatem intellectus discernit et diiudicat certius quantitatem aliorum motuum; nam illi durationi maxime competit ratio mensurae quae maxime est certa et nota et ratio cognoscendi certitudinem quantitatis aliorum; et haec est duratio motus coeli.

(21) *b)* Ideo cum tempus sit mensura motus, et ratio mensurae perfectae inveniatur in duratione illius solius motus, dico, quod tempus secundum suam perfectam rationem est in illo solo motu sicut in subiecto et sicut eius mensura, in aliis autem motibus non sicut in subiecto, sed eos respicit ut mensura extrinseca.

c) Sed quia, ut dixi in quaestione *de mensuris*, quamvis in quolibet genere ratio mensurae inveniatur principaliter in aliquo primo, quod est primum et perfectissimum et notissimum in toto illo genere, ut uncia in ponderibus, nihilominus secundum quod natura illius reperitur in rebus illius generis secundum magis et minus, secundum hoc ratio mensurae secundum magis et minus invenitur in illis, sicut fuit dictum in genere metaphysico et logicali vel praedicamentali. Ideo si aliquando per durationem unius motus mensuramus motum alterius, quicumque sit ille, tunc dico, quod in illo quo mensuramus alium motum est tempus istud quoddam et particulare, aliud a tempore quod est mensura motus coeli, ut in subiecto. Sicut dum nec sensus, nec intellectus, ut patet in caecis, vel de nocte, dirigunt aspectum ad motum coeli, sed ad alium, et per illum mensuramus alios motus, ut de nocte per motum horologii mensuramus alios motus, imo per illum mensuramus durationem et transitum noctis, et per consequens per illum mensuramus motum coeli, et caecus per aliquam actionem, scilicet notam, mensurat aliam, ut si dicat: nimis tardasti venire de tali loco, quia illo tempore dicta est longa Missa, quam audivi. Et sic quamvis tempus in ratione mensurae primo et prinpaliter et perfecte sit in motu primi mobilis, nihilominus tempus, etiam in ratione mensurae, est in diversis aliis motibus ut in subiecto, in illis scilicet quorum quantitas est nobis magis nota, et a quibus intellectus format sibi rationes mensurae respectu aliorum motuum secundum prius et posterius, velocius et tardius, longius et brevius, quamvis hoc tempus sit aliud numero a tempore illo primo et perfecto quod est in motu primi mobilis.

(22) 640. — Concordantur diversae opiniones. — Et isto modo possunt concordare omnes opiniones. Nam cum dicit Aristoteles, *text. com. 101.*, quod tempus est *numerus motus*, nu-

merus autem idem est diversorum numeratorum, planum est, quod accipit *numerum* in comparatione ad *intellectum*, scilicet *mathematicum*. — Et sic etiam dicimus tempus unum, secundum quod intellectus in aliquo primo motu format sibi perfecte et simpliciter rationem mensurae sive temporis. Sed sicut non est idem numerus decem hominum et decem canum, ut dicit Aristoteles in fine *IV. Physic. text. com. 134*, sic tempus in ratione *entis*, et in ratione *mensurae*, ut comparatur ad motum, diversum est secundum diversitatem motuum. — Hoc etiam patet, quia indicat, quod si essent plures coeli, adhuc esset unum tempus ratione mensurae, sed plura in ratione entis.

Hoc etiam patet, quia Aristoteles, *IV. Physic. text. com. 133*, in fine *cap. de Tempore*, dicit, quod sicut motus circularis est mensura aliorum motuum, sic tempus, quod est eius mensura, est etiam aliorum omnium temporum. Non autem diceret tempus esse mensuram omnium temporum, si non esset nisi unum tempus. Cum enim dicitur, quod illud tempus est mensura omnium temporum, hoc non potest intelligi, quod totum tempus sit mensura omnium temporum, id est, omnium partium temporis, quia mensura est id quod est *notissimum:* pars autem notior est toto; mensura est id cuius quantitas est *magis nota:* magis autem nota est quantitas partis quam totius; ergo totum non est mensura partium, sed e contrario. — Nec potest intelligi proprie illud verbum, quod *tempus sit mensura omnium temporum*, quia pars est mensura totius; mensura enim a mensurato distinguitur, quia est unigenea: pars autem idem est toti. — Nec potest intelligi illud verbum, quod pars sit mensura partis, ut una revolutio alterius revolutionis, quia quaelibet est aequaliter nota: mensura autem est magis nota.

(23) 641. — Solvuntur obiectiones. — *a)* Per hoc patet solutio ad alia quae obiici possunt [n. 630 *c)*]; quia secundum hoc verum est, quod, cessante motu primi mobilis, adhuc moveretur rota figuli, et mensuraretur tempore, quia apprehendimus durationem longam vel brevem, comparando ipsam ad durationem alicuius motus alterius magis nobis noti et magis certi. Et sic quamvis duratio motus coeli, quia inter omnes est omnibus hominibus communiter magis nota, magis simplex,

et magis distinguibilis per partes ab imaginatione signatas, ideo tempus quod est in illo motu est communiter mensura, et certior ad mensurandum durationem aliorum motuum, nihilominus si ille motus non apprehendatur, ut supra dixi, vel si mens non referat durationem ad illum, sed ad alium motum, ut supra est exemplificatum, semper tamen accipitur rationem temporis ab illo motu per cuius durationem mens iudicat durationem alterius.

b) Per hoc etiam patet responsio ad aliam *instantiam* [n. 634 *b*)] si essent duo mobilia aeque prima, quia tunc essent multa tempora secundum rem, et in ratione mensurae comparatae ad intellectum vel cogitationem nostram, essent etiam duo, secundum quod aliquando dirigendo aspectum ad unum, aliquando ad alium mensuramus durationem aliorum motuum; et si solum per unum mensuramus, solum esset unum tempus, sicut mensura, quantum ad intellectum.

(24) *c*) Nec oportet ponere propter hoc, quod licet motus coeli sit mensura aliorum et finis motus aliorum motuum, quod propter hoc ille motus sit causa aliorum sicut enim mensura oportet, quod habeat rationem causae, etiam singularis respectu mensurati; hoc enim accidit sibi et est extra rationem mensurae; quamvis istud sit de ratione mensurae primae, quia est simpliciter mensura, qualis est Deus, sed est causa mensurati in genere causae *formalis;* quia actualitas et unitas naturae illius generis, in quo sunt mensura et mensuratum, perfectius et actualius salvatur in mensura quam in mensurato. Ideo quia natura lucis, quae est constitutiva colorum, magis salvatur in albedine quam in aliis coloribus, ideo est mensura omnium colorum. Etiam Deus habet rationem mensurae respectu omnium entium, magis quia est forma exemplaris omnium quam quia est causa efficiens. Ideo motus coeli est mensura aliorum, quia ratio motus perfectius salvatur in motu locali quam in aliis, et in illo magis quam in alio motu locali.

* *Desunt aliqua.* *

QUAESTIO XXI.

Utrum sit dare tempus discretum?

(1) 642. — Quaestionis divisio. — Respondeo: Cum *discretum* ex unitatibus indivisibilibus componatur, prius est hic videndum, quod indivisibile non potest componere, nec pars potest esse alicuius continui: *posterius* videndum est, quomodo *tempus* se habet ad rationem *continui* et *discreti*.

ARTICULUS I.

INDIVISIBILE NON POTEST COMPONERE, NEC PARS ESSE ALICUIUS CONTINUI.

643. — Divisio. — Circa *primum* est sciendum, quod, sicut probatur *VI. Physic. cap. 1. text. comm. 1 et deinceps*, (1) impossibile est continuum componi ex indivisibilibus, ut tempus ex instantibus, aut lineam ex punctis. — Quod quidem *duplici via* ostendi potest: primo ostendendo, quod *nullum* indivisibile, utpote instans vel punctus, *aliquid reale addit ad id cuius est terminus:* * secundo (ex n. 655), quod *natura continui repugnat naturae indivisibilium* *.

§ 1. — *Nullum indivisibile aliquid reale addit suo termino.*

644. — Proponitur et multipliciter probatur. — Unde tempus cum suo instanti praecedenti et antecedenti non est maioris durationis quam ipsum tempus si solum per se imaginetur absque illis instantibus; et ideo unum tempus additum alteri tempori, ut dies diei, nullo modo plus facit cum suis instantibus illi additum, quam si imaginetur addi absque suis instantibus. Hoc videtur posse probari:

a) Quia si punctum dicit rem aliquam situaliter extra substantiam lineae, sicut si imaginetur clavus fixus in ca-

(1) Vid. exposit. Doctor.

pite virgae; ergo punctum est unitum partibus, sic quod partes sunt unum extremum huius unionis, et punctus aliud extremum; ergo inter ipsos cadit unio media; sed illa unio plus accipit situaliter quam unum punctum; ergo inter punctum et partes lineae est alius punctus; et illa unio punctualis intermedia pari etiam ratione erit situaliter extra partes, et sic inter ipsam et partes lineae cadit aliud punctum, et sic in infinitum.

(2) *b*) Item, amoto illo puncto, re vel intellectu, a linea, quaero utrum linea sit finita vel infinita? Non infinita, quia prius existente puncto in ea erat finita: amotio autem alicuius positivi puncti non facit de finito infinitum; et dico infinitum positive. Si est finita, ergo terminata: terminatio autem non est lineae nisi in puncto; ergo si punctum dicit aliquid positivum extra partes lineae, amoto puncto, remanet punctum, quod est contradictio.

c) Item, si punctus addit aliquid ad lineam existens situaliter vel ordinaliter extra partes lineae; ergo dum mobile movetur super talem lineam, pertransita linea tota, nondum quiescit, quia nondum punctum pertransivit; ergo motus fiet in puncto, si terminatus non fuit supra totam lineam.

d) Item, accipiamus lineam continuam quatuor pedum; tunc dividamus eam in quatuor partes, et partes divisas contignando uniamus; tunc si punctum dicit aliquid situatum extra partes, plus occupabit linea divisa quam faceret dum erat continua tantum; quia tunc erunt illa quatuor puncta situm (ut dicis) extra partes lineae habentia; ergo propter puncta quae sunt in linea divisa, et non erant in linea continua, plus occupat divisa quam continua; cum posset dividi in partes infinitas, et sic habere infinita puncta, sequitur, quod linea divisa plus protenditur in infinitum quam ipsa eadem dum erat continua.

e) Item, corrumpatur albedo in tempore aliquo signato: quaero de ultimo instanti illius temporis, quod mensurat; et dices, secundum Aristotelem, *VII. Physicor. text. comm. 69* (1), quod *non esse* albedinis, quia toto praecedenti tempore habuit esse, in ultimo instanti habet primo non esse,

(1) Vid. exposit. Doctor.

et contrarium generatum habet primo esse; ergo cum totus motus corruptionis mensuretur per illud tempus, si re vel intellectu illud instans amoveatur, adhuc habebit esse illa albedo; et sic cum totus motus corruptionis in toto fiat tempore, completo toto motu corruptionis, adhuc albedo habebit esse, quod est contradictio; quia sicut per partem motus corrumpitur pars, sic per totum motum tota est corrupta: hoc autem sequitur, quia ponis, quod instans mensurans non esse albedinis sit aliquid reale extrinsecum existens extra partes temporis.

(1) *f*) Item, secundum hoc plus occupant de loco quatuor elementa, quia sunt contigua, et habent terminationes, quam si essent ut unum corpus continuum; et tunc tardior esset motus etiam in maiori tempore a coelo usque ad terram, quam si essent unum corpus continuum.

g) Item, omne additum alteri, re vel intellectu, potest amoveri: ergo Deus potest amovere a tempore instans inchoationis, vel a linea punctum: et tunc tempus esset aeternum, et linea infinita, quia carent principio, et etiam fine, quia posset etiam a parte post punctum amoveri; quod est impossibile.

h) Item, si punctum non est intrinsece initiatio lineae, nec instans temporis, quaero, utrum in linea vel in tempore sit initium intrinsecum? Si non, ergo de se sunt infinita. Si sic, ergo cum minimum lineae sit punctum, et temporis instans, post punctum immediate sequitur punctum, et post instans aliud instans, et sic sunt se invicem contingentia.

i) Item, cum fit signatio lineae, tunc necessario signantur duo puncta, quia una linea necessario duos habet terminos, sive puncta. Quaero, unde procedant ista duo puncta, de quibus dicis, quod dicunt aliquid positivum extra partes lineae? Non ex mera signatione, quia una est et indivisibilis. Non quod aliquid existens unum actu, et duo potentia, fiat duo in actu, quia punctum, cum sit indivisibile, nec actu, nec potentia est duo. Ergo cum constet, quod una signatio, vel realis vel intellectualis, faciat duo puncta, hoc non est ob aliud nisi quia duarum linearum necessario sunt duo extrema; et sic illa extrema necessario sunt intrinseca, et re et intellectu ab ea inseparabilia.

(4) *j*) Item, quaero, quid addit continuatio lineae ad lineam ipsam? Patet, quod nihil reale, quia illa continuatio quantitas est: non alia quam linea; ergo divisio nihil addit ad lineam ut est divisa, divisio autem est in puncto.

k) Item, dies dividitur in viginti quatuor horas. Quaero, utrum durent plus viginti quatuor horae, quae accipiuntur et per imaginationem dividuntur in se, quam duret dies, qui accipitur ut unum continuum? Si non plus durent, sed aequaliter, ergo instantia quae accipiuntur in horis et non in die nihil addunt. Si plus durant, ergo partes simul sumptae sunt maiores toto, et idem motus numero longior seipso.

l) Item, accipiantur aliqui motus contigui, qui commensurent se partibus alicuius motus continui, ut quod ille ibit a mane usque ad tertiam, iste autem usque ad sextam, et sic de aliis partibus diei vel motus diurni. Tunc tempus quod mensurat istos motus, ut sunt distincti, est maius tempus illo quod mensurat motum diurnum, quia instantia quae sunt in illis motibus distinctis, ut tu dicis, aliquid addunt: sed planum est, quod omnes isti motus fiunt infra tempus unius diei; ergo tempus unius diei est minus tempore unius diei, et sic maius seipso. Non ergo punctum vel instans, nec ut est principium, nec ut est finis, ponit aliquid reale positivum extra realitatem partium temporis vel lineae.

(5) **645. — Sentential asserens instans et punctum dicere privationem.** — *a*) *Proponitur*. — Et idem dico de linea respectu superficiei, et superficie respectu corporis; sed *solum dicunt*, secundum aliquos (1), *privationem*, ut punctum dicit privationem ulterioris vel anterioris extensionis in linea: privatio enim dicit negationem in subiecto (2); ideo punctum non est sine linea, nec instans sine tempore, sicut nec caecitas sine oculo.

b) *Solvitur difficultas — Punctum in actu — in potentia.* — *Si dicatur*, quod punctum vel instans continuant, et sic est causa unitatis, quod non potest convenire privationi; *respondeo*, quod punctum *in potentia* continuat, quia

(1) Quorum sententiam exponit Doctor et reiicit in *Oxon.* II. d. 2. q. 9. n. 27 seqq. — Cf. infra q. 22.

(2) apto nato. — Vid. *Lexic. Schol.* DISTINCTIONES: *Privatio.*

non est aliud punctum *in potentia* quam ipsa continuatio, in qua potest signari actu punctum; nec est aliud punctum *in actu* quam privatio continuationis; et quia privatio in potentia est idem quod habere habitum actu, ideo sicut habitus actu existens aliquid dicit positive, et est causa alicuius esse, ideo punctum in potentia, quia est idem quod continuatio, est causa unitatis continuae; sed quia punctum actu non est aliud quam privatio continuitatis in linea, ideo punctum in actu non est causa unitatis. — Idem dico de instanti.
(6) *c*) — *Ostenditur propositum.* — Est ergo advertendum, quod sicut ultimum instans temporis vel durationis rei nihil addit quasi positivum et extrinsecum ad partes temporis, cuius est terminus, sic instans, quod est initium temporis in quo res aliqua primo existit, ut dum corpus Christi existit in instanti sub specie panis, illud, inquam, instans nihil addit ad tempus cuius est initium, nec ad durationem rei; ita quod non debeat imaginari, quod res incipiat esse in instanti, et tota duratio sua sit in tempore sequenti, quasi instans sit aliud per se a tempore, mensurans primum esse, et tempus sequens mensurat durationem; sed quod esse, quod in instanti causatur, ponit infra ipsum tempus, et quidquid est reale in tempore sit sui esse et suae durationis mensura. Sicut enim alias videbitur, quamvis tempus, ut habet rationem continui, sit in infinitum divisibile, nec sit dare in eo minimum realiter, tamen in eo est minimum, quia, secundum supradicta, idem sunt re forma naturalis per motum introducta et motus et tempus; ideo sicut est dare minimam albedinem secundum naturam, sic et minimum tempus et primum tempus.
(7) 646. — Sententia negans instans esse quid positivum separatum a tempore. — *a*) *Proponitur.* — Quod autem instans creationis rerum quae in instanti fiunt *non sit aliquid quasi a tempore separatum*, sive *aliquid positivum extra ipsum*, et non de natura temporis, patet per rationes iam dictas (1).

b) *Ostenditur.* — Hoc evidenter patet, quod si illud instans quod est temporis initium dicat aliquid realiter et posi-

---

(1) Vid. infr. n. 650.

tivum extra partes lineae; ergo, cum linea et tempus in sua realitate sint finita, habebunt post illud primum instans, et post primum punctum suum reale initium: initium autem temporis non est nisi instans, et lineae punctum; ergo punctum sequitur immediate punctum in linea, et instans sequitur instans immediate in tempore, et ita erunt contigua.

Et ulterius, qua ratione secundum instans et secundum punctum ponit initium reale, et pars temporis vel lineae, eadem ratione et primum. Secundum hoc posset Deus creare omne tempus sine instanti, et lineam sine puncto, si illa non sunt de substantia temporis et lineae, et superficiem angularem sine linea.

647. — Sententia id asserens. — *a) Proponitur et probatur.* — Sed quod punctum *dicat aliquid positivae*, aliud a partibus lineae continuae, et eadem ratione *instans*, quod ponitur finis et principium temporis, videntur *aliqui* probare sic: instans non dicit aliquid extra tempus, sequitur, quod *facere rem in instanti temporis est eam facere in tempore*, et sic quod fit in instanti fit successive (1).

(8) *b) Reiicitur probatio.* — Respondeo et dico, quod res quae fit sive a Deo, sive ab alio agente, quando est talis, quod de se dicit *successionem*, ut motus, et quod talis fiat in tempore, et non in instanti, nullum est inconveniens. — Si sit res *permanens*, quae fiat in instanti *aevi* illa fit in aevo, quia secundum communem opinionem non differt quantum ad rem instans aevi ab aevo. — Si fiat in instanti *temporis*, tunc illa res aut consideratur ut est manens in suo esse, sive sit esse rei substantiale, sive sit esse alicuius actualitatis manentis, ut albedinis; et de istis dixi supra, quod ut sunt manentia potius mensurantur aevo quam tempore. Et similiter si fiant simul, sive in instanti, potius fiunt in instanti aevi quam temporis. Et tunc non sequitur inconveniens: quia idem est facere rem in instanti aevi et in aevo, quamvis instans aevi et aevum differant ratione, ut iam videbitur.

648. — **Non est inconveniens idem esse facere rem in instanti et in tempore.** — *a) Proponitur* — De re igitur quae *per se mensuratur tempore*, qualis est motus, non habeo pro

---

(1) Vid. n. 649.

inconveniente, quod *idem sit ipsam facere in instanti*, quod est aliquid temporis, *et in tempore*, sive minimo tempore.

(2) *b) Probatur ex Commentatore.* — Quod autem id sit verum, patet: vult enim Commentator, *VI. Physic. com. 32.*, quod agens naturale, etsi dispositionem contrariam formae introducendae successive abiiciat, partem tamen formae introducendae determinatam simul et in instanti introducit; et illud in quo illam partem inducit vocat motum minimum et instans, et tamen est pars temporis totius introductionis. Unde ait sic: *Primum autem in generatione et corruptione est minima pars quae potest inveniri de generato, minimum enim de omni generato est terminatae quantitatis.* Verbi gratia, quod minima pars ignis est terminata, scilicet, minima pars quae potest esse ignis. Utrumque dicit supra *VIII. Physic. com. 23.*, forma est terminata magnitudine et parvitate in unaquaque rerum naturalium. Hoc enim modo sicut in cavatione lapidis et tractu navis fit aliquid simul in virtute plurium, quod licet in se sit divisibile, totum tamen fit simul, ut alicuius determinatae partis expulsio de lapide fit simul, et non pars eius expellitur a parte guttarum cavantium in parte temporis, sed tota illa pars simul et in instanti expellitur.

c) Confirmatur ex Philosopho. — Et hoc est quod dicit Aristoteles de cavatione lapidis: *VIII. Physic., text. com. 25. Non enim si tantum effodit*, etc. (1). Et idem dico de alteratione et augmentatione, quod scilicet illud in quo fit prima alteratio et augmentatio fit subito et in instanti, secundum aliquam portionem determinatam.

Et hoc idem vult similiter Aristoteles ibidem: *Similiter autem est de alteratione qualibet, etc.* Ubi dicit Commentator: *Si prima pars, quae fit ex transmutatione, non esset determinata, et agens transmutans ipsum non esset determinatae virtutis, tunc omnia, sicut illi fingunt, essent in continua transmutatione; sed prima pars in actu motuum qui fiunt, sive fuerit transmutatio in loco, aut in qualitate, aut in quantitate, fit subito, id est, in instanti, et non in tempore: et si non, tunc ante transmutationem esset transmutatio, et non inveniretur transmutatio nova omnino.*

---

(1) Vid. exposit. Doctor.

Ecce aperte, et secundum Aristotelem et secundum Commentatorem, quod est dare primam et minimam et novam partem motus et temporis, inquantum ista sunt accidentia naturalia, sicut in ipsis qualitatibus per motum acquisitis vel introductis est dare minimum naturale, ut habetur *I. Physic. text. com. 38 et deinceps* (1).

(10) 649. — Solvitur ulterius inconveniens propositum n. 647. — *a*) *Si ergo obiicias*, ut supra, quod si instans nihil dicit absolutum ex parte temporis; ergo idem est facere rem in instanti et in tempore, et sic idem est facere rem simul et facere rem successive; *potest dici*, quod supra dicebatur, quod esse quod fit simul et in instanti, sicut inquantum est *manens* mensuratur *aevo*, non tempore, sic eius *factio* mensuratur ab instanti aevi, non temporis; et ita non contradicit, quod eadem res quae fit in instanti fiat in tempore, vel quae fit simul fiat successive; quia illud instans non est instans temporis, ut supponis: quia accipiendo *instans* secundum modum superius dictum, ut scilicet inquantum dicit *principium* vel *finem* temporis, non dicit aliquid positivum, sed solum privationem anterioris vel ulterioris durationis, isto modo nihil fit in instanti, nec motus, nec res aliqua permanens. — Si autem *instans* accipiatur ut dicit *primam* et *minimam partem* temporis, inquantum est accidens naturale, isto modo quod fit in instanti fit in tempore. — *Nec* tamen *sequitur ulterius*, quod fit in instanti fit simul, quod fit in tempore fit successive; ergo idem fit simul et successive; quia accipiendo *tempus* pro minima parte temporis, quod fit in tali tempore non fit successive, ut patet per Aristotelem et Commentatorem.

650. — Corollarium. — Patet ergo *prima conclusio* [n. 646], quod *instans*, quocumque modo accipiatur, *non est aliquid positive aliud a tempore*, quia * aut * accipitur pro *privatione anterioris* vel *ulterioris continuationis*, et sic non dicit positivum: vel accipitur pro *minima parte temporis*, et sic non dicit aliud a tempore. Ex talibus autem instantibus, id est, ex minimis temporibus, quia vere illud etsi sit minimum secundum naturam, est tamen divisibile unde

(1) Vid. exposit. Doctor.

componitur continuum, sicut tota forma introducta componitur ex talibus partibus, id est, minimis secundum naturam.

(11) 651. — Obiectio prima. — *a) Proponitur.* — *Adhuc obiicitur* contra praedicta, ostendendo, quod *punctum dicat aliquid positive extra partes lineae:* quia si punctum nihil positive dicat, tunc puncta linearum se contingentia non sunt simul. — *Sequitur etiam*, quod sphaera non tangat aliam sphaeram in puncto solo, ex quo punctum nihil dicit nisi partem rei, et nihil extra partem.

b) Solvitur. — *Ad quod potest dici*, primo ad *primum* (1), quod puncta duarum linearum se contingentium, vel lineae duarum superficierum, vel superficies duorum corporum, non debent intelligi esse *simul*, quasi duo puncta illarum duarum linearum sint *inter se*, sicut corpus glorificatum est simul cum non glorificato, quia intra ipsum; nam, ut dixi, punctum sic acceptum non est nisi privatio; sed pro tanto illa puncta linearum se contingentium dicuntur *simul*, quia *nullum medium* ponitur in medio; non enim extrema duarum linearum se contingentium se habent ad invicem sicut se habent extrema duorum corporum simul existentium, ut corporis glorificati existentis cum glorificato; sed se habent sicut extrema duorum corporum se tangentium, quorum extrema sunt extra se, et collateraliter se respiciunt, sicut corpora quorum sunt extrema.

Et secundum hoc (ut simul pateat solutio *secundae* obiectionis) non est aliud dicere sphaeram tangere sphaeram in puncto quam dicere, quod una alteri immediate adhaeret, ita scilicet, quod nulla pars illius sphaerae est intra partem alterius, nec aliud medium cadit intra partes earum.

Patet ergo ex praedictis, quod punctum vel instans, ut dicunt rationem minimi, non dicant aliquid aliud a partibus rei cuius sunt.

(12) 652. — Obiectio secunda. — *a) Proponitur.* — *Adhuc obiiciunt sic aliqui:* quod, cum instans dicat aliquid positivum aliud a partibus temporis, et minimum, instans possit consequenter se habere ad aliud. Ponamus duos panes simul creari: et dum simul durant aliquo tempore, Deus convertit

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 2. q. 9. n. 36.

unum illorum in instanti in Corpus Christi; alter vero remanet et durat in suo esse. Tunc planum est, quod duratio panis qui in suo esse permanet excedit durationem panis qui convertitur in solo instanti. Ergo videtur, quod unum tempus excedat alterum in solo instanti. Excessus autem non est nisi in aliquo positivo.

Et ultra hoc sequitur, ut videtur, quod *possit dari instans post instans*, quia terminus desitionis panis videtur immediate praecedere terminum sive primum esse Corporis Christi.

b) Solvitur. — Respondeo, quod panis qui remanet ratione instantis in quo alius panis convertitur in Corpus Christi, et in illo non est panis, ratione, dico, illius instantis, non plus durat panis qui non est conversus.

(13) *c) Instantia solvitur. — Unde si arguas* sic: unus panis illorum duorum qui sunt simul creati in instanti est conversus in Corpus Christi; et ita in instanti alius non est panis, alter panis, qui simul fuit creatus secum, in illo instanti, alius est panis; *respondeo*, quod, sicut dixi, *instans* ut est *principium* vel *finis* temporis non dicit nisi privationem anterioris vel ulterioris durationis, et ideo tale instans nullius rei est mensura.

Nec potest dici, quod in tali instanti panis sit conversus in Corpus Christi, sive quod in illo primo habeat esse Corpus Christi; *sed dico*, quod, cum Deus in instanti faciat esse alicuius rei, vel de nihilo creando, vel aliud in illud convertendo, illa res necessario dicit quid permanens, quia motus in instanti non fit; omnis autem res *permanens*, inquantum talis, *aevo* mensuratur, sicut supra [n. 618 seqq.] dixi etiam de esse substantiali rerum corporalium, et de albedine et de aliis accidentibus permanentibus. Et similiter instans quo ista talia fiunt est instans aevi, non instans quod est terminus temporis, cum id sit privatio. Et ideo panis ille qui in suo esse remanet in illo instanti non debet dici plus durare uno instanti ratione illius instantis, quia non est de genere suae durationis, quia non est instans aevi, sed temporis. Propter quod cum tempore illius panis durantis non facit plus, sicut nec dies cum linea dicitur longior, quia sunt diversae durationes diversi generis.

(14) *d) Solvitur alterum inconveniens.* — *Quod etiam dicitur*, quod videtur sequi *instans post instans*; quia instans quo primo est panis videtur immediate sequi illud instans quo panis intrinsece desinit esse; *dico*, quod non concludit. — Et dato quod instans quo primo est Corpus Christi esset instans temporis et aliquid positivum, adhuc non est imaginabile, quod uno instanti desinat esse panis, et alio instanti sit primo Corpus Christi; sed, secundum Aristotelem, *VIII. Physic. text. com. 69 et deinceps*, totum tempus mensurat esse panis et instans ultimum illius temporis mensurat *non esse* primum panis, et primum esse Corporis Christi; ita quod idem est instans quo panis ille convertitur et primo est non panis et primo est Corpus Christi; nec est dare instans in quo ultimo habeat esse panis, sicut arguens imaginatur. Secundum autem veritatem instans intrinsecum quo primo panis habet non esse non est aliquid positivum; sed idem est dicere, quod in instanti intrinseco primo *habet non esse*, quam dicere *non habet amplius esse*. Instans autem quid in quo convertitur habet primo esse aut est instans *aevi*, in quo fiunt res permanentes, quae in instanti fiunt, sicut earum esse aevo mensuratur, et sic non sunt duo instantia positiva consequenter se habentia; aut est instans quod non est aliud quam *prima pars* temporis, quae est minima, et est quid naturale; et tunc adhuc non sequitur, duo instantia indivisibilia esse contigua, vel consequenter se habentia; nunquam enim initium temporis vel finis debet imaginari in aliquo instanti reali positivo indivisibili, quod sit aliud a partibus temporis; sed esse quod est reale principium vel finis temporis est pars temporis, quae pro tanto est indivisibilis, pro quanto tempus est quid *naturale;* et in omni naturali est dare minimum quod est finis, et minimum quod est principium, et nihilominus pars rei. Ut autem instans dicit principium vel finem temporis indivisibilem non est aliud quam privatio anterioris vel ulterioris durationis.

(15) 653. — **Obiectio tertia.** — *a) Proponitur.* — *Si adhuc obiiciatur*, quod instans dicat aliquid positivum, et possit consequenter se habere ad aliud instans; quia si ponamus duos panes simul creari, et simul aliquo tempore durare, alter autem in instanti convertitur in Corpus Christi, et de-

sinit esse panis, ponamus quod in illo instanti in quo ille panis convertitur in Corpus Christi alius panis secum concreatus annihiletur, tunc oportet dicere, quod duratio panis annihilati habuit aliquem terminum intrinsecum.

Ex quo ulterius sequitur, quod primum instans conversionis sequitur immediate post illum terminum intrinsecum, quo alius panis annihilatur.

b) *Solvitur.* — Iam patet ex dictis, quod duratio panis annihilati non habet terminum intrinsecum positivum, qui sit mensura sui esse vel sui non esse; sed terminus intrinsecus positivus est ultima pars temporis quo habet esse, et ultra non habet esse; terminus vero indivisibilis et privativus non est aliud quam privatio, scilicet, non amplius habere esse. Et ideo non debet imaginari, quod cum illo instanti quo alius panis primo habet esse, sive dicatur instans aevi, sive minimum temporis, quod propter hoc duo instantia positiva et indivisibilia sint contigua vel consequenter se habentia. Unde si imaginetur, quod aliqua res duret aliquo tempore, puta, una die, alia vero duret sequenti, non debet imaginari, quod hic sint duo instantia consequenter se habentia, unum quod est finis praecedentis temporis, alterum quod est principium sequentis. Finis autem huius et principium illius realiter non sunt nisi ultima pars ipsius et principium illius: quae etsi sunt indivisibiles, ut sunt res naturales, sunt tamen vere divisibiles, et vere tempora, et ita unum tempus contiguatur alteri, non instans instanti.

(16) *c) Solvitur instantia.* — *Si dicas*, quod duo tempora mathematice considerata possunt considerari consequenter se habere, et ita istans quod est principium unius et instans quod est finis alterius sunt contigua: *dico*, quod non, quia realiter non habent finem aut principium quae non sint partes eorum; nec finis et principium, ut sunt instantia in actu, sunt aliud quam privationes ulterioris et anterioris continuationis; et ideo tempora possunt imaginari contigua, non per aliqua indivisibilia mathematica, sed secundum se, quia inter illa nullum cadit medium, ut supra dixi de lineis contiguis.

654. — Corollarium. — Sic igitur patet *prima via* [n. 644], quod scilicet nullum indivisibile sumptum in ratione principii vel termini est aliquid positivum in aliquo continuo;

et ita tempus non potest dici quid discretum, quia indivisibilia sunt partes eius, sicut est in numero.

§ 2. — *Ostenditur, quod natura continui repugnat naturae indivisibilium.*

655. — Divisio. — Hoc etiam patet *secunda via*, ostendendo, quod *natura continui repugnat naturae indivisibilium*, ut ex illis possit componi: et hoc potest ostendi *primo* in permanentibus: *secundo* in successivis.

656. — Ostenditur de permanentibus. — In *permanentibus* sic (1): Dentur tria puncta, ex quibus tu dicis lineam posse componi; ordinentur sic, quod unum sit in medio duorum: tunc aut illa duo puncta extrema sunt ita sibi praesentia sicut sunt praesentia puncto medio, aut non. Si sic, ipsa sunt in eodem situ cum puncto medio; aut per consequens sunt simul, et ita nullam faciunt extensionem. Si vero non sunt ad invicem sibi ita propinqua sicut medio, ergo oportet quod illud punctum medium secundum aliquid sui sit propinquius alteri puncto, et secundum aliquid sui sit propinquius alteri; si enim secundum illud idem secundum quod est propinquius uni esset propinquius alteri, tunc duo extrema puncta aequaliter essent sibi propinqua, sicut sunt propinqua medio; quia secundum illud secundum quod unum est propinquum medio, secundum illud idem dices alterum eidem medio esse propinquum; et quaecumque per idem et secundum idem sunt propinqua, sicut e contrario; et tunc idem inconveniens quod prius, quia tunc essent simul, nec facerent extensionem.

(17) *b)* Item, si sunt tria puncta, aut sunt simul, et tunc nullam faciunt extensionem; aut non, et tunc inter illa semper ponitur unio et divisio media, sive in medio eorum erit divisio et continuatio: sed haec divisio, vel unio, non potest minorem situm occupare, quam punctuale; ergo inter punctum et punctum adhuc cadit punctum medium, et sic in infinitum.

c) Item, demonstratur in Geometria, quod diameter quadrati non possit esse aequalis costae vel lateri eius, nec etiam commensurabilis: sed si latera quadrati aequilateratim componantur ex punctis, tunc diameter est aequalis costae

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 2. q. 9. n. 10.

eius. Verbi gratia, sit quodlibet latus eius ex minoribus punctis: tunc illud quadratum non habebit infra latera sua ex opposito se respicientia nisi duas lineas ex quatuor punctis constantes, a duobus scilicet punctis, quae sunt in medio laterum inchoatas et terminatas; ergo diameter non habebit nisi quatuor puncta, quorum duo erunt in angulis laterum, alia vero duo in lineis intermediis.

d) Item, ponantur quinque puncta, quorum duo extrema per tria intermedia debeant unum contra alterum moveri, usquequo terminentur et se contingant; constat quod aliquo illorum trium stante in medio, non consequuntur, nec se contingunt, nec immediato situ se invicem consequuntur, quia nec erunt in illo puncto medio; et non se consequuntur, nec se contingunt mediate, imo erunt totaliter simul et infra seipsa: nisi forte illud punctum medium haberet duas partes, ita quod secundum unam occupetur ab uno, et secundum aliam ab alio.

(18) *e*) Item, ponantur septem puncta, quorum quatuor sint in linea superiori, et tria in linea inferiori, ita quod istud punctum quod est in dextero cornu lineae inferioris moveatur contra quartum punctum lineae superioris quod est in sinistro eius cornu, et cui nullum punctum correspondet subtus in linea inferiori, et consimili motu et aequali moveatur illud quartum punctum adversus alterum, usquequo illud directe sit sub alio: oportet enim necessario ut alterum directe sit sub altero, antequam se pertranseat. Sed impossibile est, quod per aequalem motum unum fiat sub altero, nisi aliquod de punctis, super quod currit, sit divisibile.

657. — Ostenditur de successivis. — *a)* Item, secundum hoc impossibile esset dare unum motum localem velociorem altero, quia non potest pertransiri in uno motu plus quam unum punctum, nec minus quam unum.

b) Item, quando sphaera composita ex punctis movetur, tunc quando pars sui convexi movetur per punctum, oportebit necessario, quod pars puncti convexi sibi correspondens moveatur minus quam per punctum.

658. — Corollarium. — Patet ergo, quod impossibile est dicere, quod tempus ideo sit quantitas discreta, quia sit composita ex discretis et indivisibilibus.

ARTICULUS II.

QUOMODO SE HABEAT TEMPUS AD RATIONEM CONTINUI ET DISCRETI.

(19) 659. — Prima sententia — *a) Exponitur.* — Circa *secundum, quomodo* scilicet *se habeat tempus ad rationem continui et discreti*, ut quaerit *quaestio*, est sciendum, quod *dicunt aliqui*, quod cum tempus sequatur motum, secundum quod potest inveniri motus continuus vel discretus, sic etiam tempus. Dicunt ergo isti, quod Angelus secundum voluntatem suam potest se facere in loco divisibili vel indivisibili, et ideo motus eius potest esse continuus vel discretus. — *Continuus*, quia dum recedit de loco divisibili et subintrat alium locum divisibilem, primo subintrat partem loci quam totum locum, recedendo prius a parte loci in quo erat quam a toto loco, et sic causatur continuatio in eius motu. — *Discretus* autem motus eius causatur, ut dicunt, cum Angelus est in loco indivisibili, totum simul se potest facere in alio loco indivisibili, et sic semper indivisibile succedit indivisibili, sic momentum momento, et instans instanti, ita quod talis motus nullam habet partem continuam; et ex hoc oportet, quod totus sit discretus, et per consequens tempus quod est eius mensura sit discretum, sicut si quis imaginetur, quod linea sit ex punctis composita. — Sic igitur concedunt isti, quod, cum motus sit subiectum temporis, et accidens continuum, non potest esse in subiecto discreto; ideo tempus mensurans talem motum est tempus discretum compositum ex instantibus, sicut motus ille ex *mutatis esse*.

(20) *b) Reiicitur.* — *Sed contra* istum modum ponendi faciunt supra tacta: et ultra videtur habere propria inconvenientia. *Primum* est, quod sic se mensurando nec per palmum, imo nec per minimum spatium Angelus movetur.

Item, quia indivisibile additum indivisibili non facit intensionem, etsi infinita sibi addantur, ut probatum est in *primo articulo.*

Tertium est, quia aut sic movendo Angelus non movetur, sed semper est in eodem loco: aut necessario me-

dium per quod transiit, si est alicuius longitudinis, est compositum ex punctis.

Quartum, quia tunc in uno instanti potest esse per omnia loca mundi, etsi essent infinita; quia secundum istum modum, in infinitis instantibus posset se facere in infinitis locis. — Tunc quaero, utrum illa loca in quibus se facit in infinitis instantibus faciant aliquam loci extensionem? Si nullam, ergo in infinitis instantibus per nullum spatium est motus. Si aliquam faciunt, ergo quanto movetur per plura instantia, tanto pertransiit maius spatium; ergo si moveatur per infinita instantia, movebitur per infinita spatia; sed infinita instantia, ut probatum est, non faciunt maiorem extensionem quam unum instans; ergo in uno instanti potest moveri et per consequens esse per infinita loca.

Quinto patet, quod Angelus si sic movetur, necessario dividit actu magnitudinem in infinita, et sic consumit totam magnitudinem dividendo. — Quod patet, quia cum Angelus movetur ab uno loco indivisibili ad alium locum indivisibilem, et de illo ad alium, et sic immediate per loca indivisibilia immediata, quia cum nulla sit actu divisio facta in spatio, qua ratione alicubi potest signari locus indivisibilis, eadem ratione potest signari immediate post illum: tunc, cum sic movetur per loca indivisibilia, aut pertransit aliquod spatium, aut nullum: si nullum, ergo non movetur: si aliquod spatium, ergo movendo se per loca indivisa immediata potest consumere totum spatium: quod non esset, nisi illud ex indivisibilibus esset compositum, et in indivisibilia resolubile; quae sunt impossibilia.

(21) — 660. — Secunda sententia quoad operationes Angeli exteriores. — *a*) Ideo *aliter* assignant *alii* tempus discretum: dicunt enim, quod cum tempus sit mensura motus, motus duplex est: vel *continuus* secundum partes connexas, sibi continue succedentes, vel *discretus* secundum partes non connexas, cuiusmodi sunt actiones Angelorum, tam *interiores*, quam *exteriores*.

b) *Exteriores* cum Angelus se applicat vel aliquid operatur in loco: tunc enim dicunt, quod in instanti se applicat alicui loco, vel rei, circa quam operatur: et in alio instanti se applicat alteri loco, vel alteri rei: et sic quaelibet

istarum applicationum fit in instanti nostri temporis; sed quia dum est applicatus uni loco non est in alio, ideo dum de uno loco se facit ad alium, hoc non est in tempore, sed in instanti secundo loco se applicat. Et successio talium applicationum, quae fiunt in instanti alio et alio, vocatur *motus eius localis*; et ideo sicut applicationes consequenter se habent una ad aliam circa diversa loca, sic tempus quod mensurat successionem talium applicationum, quarum successio est eius motus localis, est tempus discretum compositum ex instantibus, sicut eius motus localis est compositus ex *mutatis esse*, sive applicationibus instantaneis. Cum enim tempus non habeat continuitatem, inquantum est numerus, sed ex parte motus, in quo est ut in subiecto, motus autem localis continuitatem habet ex magnitudine, ideo cum motus Angeli non sit secundum continuitatem spatii, sicut motus corporis, quod se commensurat partibus spatii, motus eius continuus non est, sed est discretus ex *mutatis esse* compositus, ex ipsis scilicet applicationibus instantaneis, in quibus nulla est continuitas, quia applicat Angelus commensurando partibus spatii, sed se totum simul et in instanti uni loco applicando, et in alio instanti in alio loco. Ideo tempus quod est mensura talis motus, qui motus non est aliud quam varietas et successio operationum seu applicationum, non est continuum, sed est compositum ex *mutatis esse* sibi succedentibus, ut sit numerus ipsarum operationum sibi succedentium, *tempus* vocetur, sicut ipsa successio operationum vel applicationum dicitur *motus;* non enim applicatio Angeli ad unum solum locum, sive una sola applicatio Angeli, dicitur motus: cum enim esse quod movetur aliter se habeat nunc et prius, circa quod movetur localiter, vel quod motum est localiter, in alio loco est, imo in alio fuit prius, ita motus Angeli localis non est in una sola applicatione ad locum unum, sed est in hoc, quod de uno loco, in quo in instanti se applicat, se facit in alio instanti in alio loco.

(22) *c)* Hoc etiam patet, quia omnis mutatio necessario includit duos terminos, qui non possunt esse simul, et ita includit tempus, quod est numerus prioris et posterioris, in quibus consistit tota successionis ratio. Sed tempus diversi-

mode includitur in diversis mutationibus: quando enim terminus motus *ad quem* est *mediatus* termino *a quo*, et hoc vel secundum medium quantitatis *dimensivae*, ut est in motu locali corporum, et in motu augmenti et diminutionis, vel secundum medium quantitatis *virtualis*, cuius divisio attenditur secundum intensionem et remissionem alicuius formae, sicut in genere qualitatum sensibilium; et dum sic terminus *a quo* est mediatus termino *ad quem*, tunc talis mutatio *per se tempore mensuratur*, quia in talibus pervenitur *successive* a termino *a quo* ad terminum *ad quem*, ratione medii divisibilis inter utrumque terminum.

(23) *d)* Quando autem fit transmutatio, inquantum terminus *ad quem* non est mediatus, imo *immediatus*, termino *a quo*, (sicut est in illis mutationibus, in quibus est mutatio de privatione ad formam, vel e contrario, ut dicunt isti in generatione formae substantialis, et corruptione, et in illuminatione, et in omnibus, quorum productio vel corruptio est in instanti) tales, inquam, mutationes *tempore non mensurantur*, sed tempus habent annexum: in talibus enim subiectum non est annexum simul sub forma et sub privatione, nec aer est simul sub luce et tenebris. Non autem habent tempus annexum, ita ut transitus de uno extremo ad alterum, ut de forma ad privationem, et e contrario, tempore mensuretur; sed alterum extremorum, scilicet primum, quod per mutationem obiicitur, est coniunctum motui vel alterationi. Sicut cum forma substantialis introducitur, praecedit alteratio, quae fit in tempore; sed in ultimo instanti illius temporis fit transitus a privatione formae, sive a non forma, in formam. Et eodem modo dum corrumpitur praecedit alteratio; sed et in ultimo instanti illius temporis fit transitus a forma ad eius privationem. Similiter et in illuminatione Solis per motum localem pervenitur ad determinatum punctum coeli; et in ultimo instanti illius motus, in illo scilicet quo pervenitur ad illud punctum, fit illuminatio ad certum aspectum. — Et ita istae mutationes, in quibus terminus *a quo* et terminus *ad quem* non habent medium, fiunt in instanti; habent tamen tempus annexum, quod mensurat motum aliquem praecedentem, cuius illae mutationes sunt terminus.

(24) Cum igitur Angelus movetur, cum eo modo moveatur quo est in loco corporali (non est autem, ut dicunt, in loco corporali nisi per operationem), ideo dum se applicat uni loco corporali, in uno instanti hoc facit; et si vult se applicare alteri loco, hoc facit in alio instanti, et una sola applicatio non dicitur eius motus, sed dum dimittit unum locum et applicat se alteri, hoc vocatur eius motus localis. — Et sicut illa loca sunt discreta, sic motus est discretus, et tempus mensurans motum est discretum ex instantibus compositum. Nec debet imaginari, quod dum dimittit unum locum, et se applicat alteri, transeat per locum medium, ut ex illo medio eius motus dicatur continuus; quia, ut dicunt, transit de loco ad locum, si vult, non transeundo per medium, quia potest non operari in illo medio; et si non operatur in loco vel in medio, non est ibi.

661. — Solvitur obiectio. — *a) Si vero dicas*, quod potest velle operari in toto medio et in quolibet loco medio intra aliqua loca media, quibus se applicat; ergo tunc motus eius est continuus; *dicunt*, quod cum non sit in loco nisi per operationem, potest transire de uno loco ad alium, vel operando in uno medio, vel in quibusdam, vel in omnibus, vel in nullo; et sic potest transire de loco ad locum, vel per unum medium, vel per plura, vel per aliqua, vel per nulla. Differenter autem ab extremo in extremum transit per medium, et aliter quam corpus; nam *mutatum esse* corporis non est pars motus corporis, sed terminus eius; unde in motu corporis *totum moveri* praecedit *mutatum esse* eius. Et ideo in motu corporis ante illud in quo dicitur *mutatum esse* oportet praesupponere aliquid in quo primo moveatur. Sed in motu Angeli, qui non est continuus, *mutatum esse* est una *pars* motus, quia ultima pars; et tamen talis pars non est motus, cum nec unitas sit numerus; et prima pars eiusdem motus, quae etiam non est motus, est unde incipit moveri, et neutra pars, ut dixi, est motus, sed utriusque successio est motus; unde sicut in motu continuo corporis motus praecedit *mutatum esse*, sic totum in discretis partem. (25) *b) Cum ergo dicitur*, quod dum transit ab extremo in extremum per omnia media, tunc est motus continuus; *respondent*, quod non; quia non transit illa media omnia ut ha-

bent rationem *continua*, sive ut commensurantur eis secundum rationem continui, sicut corpus, sed ut signant eius partes sub ratione *discreti*, et quot loca media inter duo extrema per applicationem signat, tot sunt partes in illo motu, et tot instantia in tempore illo, quod illum motum mensurat. In medio ergo illo, per quod Angelus transit, dum se toti medio vel aliquibus partibus applicat, non est continuitas ut refertur ad motum Angeli, quia transit ipsum medium, non transeundo ut corpus, sed *discrete* partes eius signando. Et ideo dicunt, quod tempus quo movetur Angelus, sive mutatur ab extremo in extremum, sine medio, sive per plura, sive per omnia media, non est divisibile divisione *continua*, sed divisione *discreta* in plura instantia finita numero: in tempore autem quo movetur corpus sunt instantia infinita in potentia; et ita nulla est proportio inter illa instantia, sicut nec finiti ad infinitum.

c) Est etiam sciendum, quod, ut iam satis patet, omnis motus habet *prius* et *posterius*, quia necessario habet duos terminos, in quibus consistit successio aliqualis; sed diversimode, quia in motu *continuo* accipitur *prius* et *posterius* vel respectu *duorum temporum* ad unum nunc applicatorum vel copulatorum, vel respectu *duorum nunc* includentium unum tempus. In mutationibus autem *instantaneis* est *prius* ipsum *tempus* mensurans motum praecedentem, cui adiungitur alterum extremorum, et est *posterius* ipsum *nunc* quod mensurat terminum motus; et ideo inter duo extrema non cadit ibi medium, sicut nec inter tempus et suum nunc, ad quod terminatur. In motu autem Angeli *prius* et *posterius* sunt *duo nunc* sibi successiva, vel duo *mutata esse*, vel duae applicationes ad duo loca; inter talia autem *nunc* non est tempus medium continuum.

(26) 662. — **Corollarium** (1). — Sic ergo patet, quomodo illi dicant, quod operationes Angeli *exteriores*, per quas loco se applicat, tempore discreto mensurantur. Cum enim mensura durationis rei non sit aliud quam modus secundum quod res mensurata perseverat in esse, necesse est dicere, secundum hoc, ut mensura mensurato proportionetur, et rei

(1) Cf. Oxon. II. d. 2. q. 4. n. 2 seqq.

permanentis in suo esse sit mensura similiter permanens, et rei in suo esse fluentis sit mensura non permanens, sed fluens.

663. — Secunda sententia quoad operationes interiores. — *a)* Nunc autem ita est, quod intellectiones angelicae et eius volitiones, cum eius intellectus non sit distinctivus, sicut totae simul et indivisibiles, non formatae per successionem, sed in instanti transeuntes, tamen ordine quodam una est prior alia, absque omni connexione illarum inter se; quia una earum non causatur, nec succedit ex alia, quia intellectus eius non est discursivus, cogitando unum ex alio, sicut intellectus noster cogitat conclusiones per praemissas, quia est discursivus: bene tamen intellectus angelicus cogitat, et intelligit diversa, et sub ordine, quia unum per aliud, sed non secundum connexionem, ut per unum cogitet aliud, et cogitatio unius sit sibi ratio cogitandi vel cognoscendi aliud; hoc enim nostro intellectui discursivo ex debilitate luminis cogniti contingit.

(27) *a)* Ex quibus patet, quod mensurae aliarum cognitionum vel intellectionum sunt singulae, quae singulis cogitationibus vel intellectionibus correspondent, indivisibiles, et totae simul, absque divisione, vel successione, sicut etiam ipsae cogitationes; sed transeuntes una post aliam, absque omni connexione illarum inter se, quia uno modo non oritur, nec connectitur alteri, sicut dixi de cognitionibus. Quia tamen ordinem habent inter se, quamvis absque connexione, eo quod una est post aliam, sicut cogitationes, ideo per illum ordinem ex multis talibus mensuris indivisibilibus, quae totae sunt simul, una quaedam mensura composita construitur, sicut ex discretis. Sicut enim dixi de operationibus *exterioribus*, quod una applicatio ad locum non est motus localis, sed successio talium applicationum est eius motus, et mensura talium successionum est tempus discretum, sic una intellectio non est motus spiritualis, sed successio talium intellectionum est motus spiritualis. De quo dicit Augustinus *XII. super Genesim, cap. 31*, quod Deus movet spiritualem creaturam, non per locum, sed per tempus. Et mensura talium intellectionum, ut sibi succedunt, est tempus *discretum*, sicut mensura applicationum vel operationum in loco est

tempus discretum; et tale tempus discretum potius habet rationem *numeri* quam illius *temporis* de quo loquitur Aristoteles.

(28) *c)* Non tamen tale tempus discretum proprie potest dici *numerus*, quamquam sit quantitas discreta, sicut nec omnino quae est quantitas discreta est numerus; tale autem tempus discretum magis convenit in natura cum *oratione*, quae est quantitas discreta, quam cum *numero*. Quia sicut partes orationis, ut est quantitas discreta, eius quantitas consistit in discreta prolatione principaliter vocalium, tales, dico, partes non permanent simul, sicut nec simul, sed secundum quemdam ordinem una post aliam profertur, sic partes talis temporis discreti, quae sunt instantia, *simul non permanent*, sed succedunt sibi ordine quodam, absque tamen connexione. Partes autem *numeri simul permanent*, quantum est de ratione sua; et si non permanent, hoc est per accidens, ratione scilicet eorum quae numerantur, quae aliquando non permanent.

664. — **Differentia mensurae actionum interiorum et exteriorum.** — *a*) *Mensura actionum interiorum.* — Quamvis autem tam *exteriores* operationes Angeli, quam *interiores*, secundum modum iam dictum, tempore discreto ex instantibus composito mensurentur, differenter tamen: quia actiones *interiores* Angeli, cuiusmodi sunt intellectiones, mensurantur tempore discreto, composito ex instantibus indivisibilibus, quae tota sunt simul, et inter se discreta, non continua: *permanent* tamen in *mora*, sicut moram habent in suo esse, durant et permanent, vel durare possunt, quaelibet intellectionum vel cogitationum, quae inter se sunt discretae. Cum enim Angelus aliquam veritatem totam et simul et in instanti intelligat, aliqua mora illam intellectam continuat; sed verum est, quod una intellectio succedit alteri absque mora aliqua media. Cum enim una intellectio processerit per aliquantulum morae nostri temporis, non dico, quod mora intellectionis nostro tempore mensuretur, sed eius durationi coexistit in ultimo instanti nostri temporis, vel in aliquo instanti proprio, quod correspondet instanti nostri temporis, producitur simul tota illa intellectio, quae similiter durat per aliquam moram nostri temporis, illi scilicet correspon-

dendo. Similiter de aliis intellectionibus. Sed mora ista, tam in intellectionibus quam in mensuris earum, potest esse maior vel minor, secundum quod Angelus plus vel minus vult perseverare in ea intellectione vel volitione.

(29) Vides ergo, quod instantia ex quibus componitur tempus discretum, quo mensurantur actiones Angeli *interiores*, sunt instantia *permanentia*, moram longam, maiorem vel minorem, secundum voluntatem Angeli, habentia, sicut ipsae intellectiones vel volitiones. Et ideo dixi, quod hoc tempus discretum est simile *orationi*, quae est quantitas discreta: partes enim talis orationis, quae consistit principaliter in prolatione vocalium, cum quibus mixtim, sed quasi imperceptibiliter, sonant consonanter, tales, dico, partes simul sunt, hoc est simul proferuntur; sed tales partes sive earum prolatio non statim transeunt, sed totae simul manent per aliquam moram temporis, et hoc maiori vel minori mora, secundum voluntatem proferentis: sicut patet, si proferantur vocales singillatim *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; vel si proferantur indistincte dicendo, *Domine*, *Dominus*; prolatio cuiuslibet vocalis, sive per se, sive indistincte proferatur, tota simul profertur; et potest homo mora aliqua eius prolationem tenere, secundum quod proferenti placet; et sicut vocales sunt inter se discretae, sic earum prolatio mensuratur mensura discreta. — Tale ergo instans, quod est mensura intellectionis Angeli, et est pars temporis discreti, est simul, sive coexistit cum aliqua parte temporis nostri, maiore vel minore, secundum quod Angelus in una intellectione plus vel minus perseverat.

(30) Sic ergo instantia temporis discreti quo operationes *interiores* mensurantur sunt instantia *permanentia*, *moram habentia*, et existentia cum aliqua parte temporis nostri, maiore vel minore.

b) Mensura actionum exteriorum. — Sed instantia ex quibus componitur tempus discretum quo mensurantur operationes *exteriores* non sunt talis conditionis: illa enim instantia sunt indivisibilia, tota simul existentia, inter se discreta, sicut instantia praedicti temporis; sed *non sunt permanentia*, *nec moram aliquam habentia*, sed subito transeuntia, sicut ipsae applicantur ad locum, et subito in ratione

applicationis transeunt. Quod enim Angelus, post applicationem factam in instanti ad locum, in eodem perseveret, talis perseverantia vel talis quies coexistit parti temporis nostri; tamen non mensuratur, etiam per accidens, per illam partem temporis nostri, cui coexistit. Cuius ratio est, quia illa parte temporis non fuit Angelus aptus natus moveri motu continuo. Sed illa quies proprie (ut dicunt isti) mensuratur per accidens per instans permanens, quo mensuratur intellectio Angeli. Mora enim Angeli in uno loco sequitur eius intellectionem seu cogitationem, quae mensura est, non mora successiva, sed permanentia, ut dixi. Instantia ergo ex quibus constituitur tempus discretum quo mensurantur operationes *exteriores* Angeli sunt indivisibilia, tota simul, non permanentia, sed subito transeuntia; in quo tempus discretum quo mensurantur differt ab instantibus ex quibus constituuntur operationes interiores Angeli, quae sunt instantia permanentia, et moram habentia, et ideo coexistunt parti nostri temporis; illa autem coexistunt solum instantibus nostri temporis.

Nec ista instantia non permanentia habent continuationem inter se, quia inter duo instantia tales mutationes exteriores mensurantia necesse est ponere moram aliquam Angeli in illo loco cui se applicavit, per quam moram discontinuatur una applicatio ab alia, sicut motus discontinuatur per quietem mediam.

(31) 665. — Obiectiones contra secundam sententiam. — *a*) *Si dicas*, quod secundum istam positionem, sicut intellectio angelica fit simul et in instanti, sic applicatio eius ad determinatum locum tota fit simul et in instanti; et sicut post intellectionem factam in instanti, Angelus perseverat in una intellectione, proprie illa una intellectio mensuratur instanti permanente, moram habente, quamvis successio intellectionum tempore discreto composita ex instantibus permanentibus mensuretur: sic post applicationem Angeli factam in uno loco in instanti, Angelus perseverat, vel magis vel minus, secundum quod vult, in eodem loco; et ideo videtur, quod sicut inchoatio intellectionis et tota mora intellectionis mensuratur uno instanti permanenti, sic applicatio ad unum locum et mora sive perseverantia in eodem loco mensuretur

uno instanti permanente; *dico*, quod non est simile; quia inceptio intellectionis et continuatio sive mora eiusdem vel permanentia intellectionis, totum hoc est actio quaedam continuata, ideo mensuratur eadem mensura, quae est instans permanens; sed applicatio ad locum est quaedam actio, mora vel permanentia in eodem est quies; ideo applicatio ista, sub ratione applicationis, fit in instanti transeunte; quies autem in illo loco non habet mensuram per se, sed fit per accidens in instanti permanente, quo mensuratur mora intellectionis, quae coexistit parti nostri temporis.

(32) *b) Si obiiciatur* contra praedicta, quod inter duo indivisibilia cadit continuum medium, et inter duo puncta linea, inter duo instantia, secundum Aristotelem, tempus; ergo inter duo instantia, sive sint permanentia, ex quibus componitur tempus discretum, quo mensurantur intellectiones, sive sint non permanentia, ex quibus componitur tempus discretum quo mensurantur exteriores Angeli actiones, cadit continuum medium; *dicunt*, quod non est simile, quia illud quod in motu continuo mensuratur ab indivisibili non est nec esse potest manens in se, sed semper est fluens in aliud, ut est prima mutatio in motu, vel aliquid tale, quod terminat motum et fluxum: tunc enim quod instanti nostri temporis mensuratur, vel est tale, a quo de ratione sua fluit ut prima mutatio motus; vel est tale, quod de ratione sua est terminus motus, ut ultima mutatio. Quia igitur fluxus dicit quid continuum, ideo duo instantia temporis nostri actu signata, quae non possunt actu signari nisi in principio vel fine temporis, includunt medium continuum, quod terminatur ad indivisibilia. In cogitationibus autem sive intellectionibus Angeli mensuratum ab ipso instanti est manens in se, nec de ratione sua quid fluit ab eo, nec est terminus alicuius influxus: quamvis enim una cogitatio vel intellectio sit post aliam, non tamen una fluit ab alia, sicut a suo principio, nec una est terminus alterius, propter quod nulla continuitas cadit inter illas.

(33) *c) Si dicas*, quod saltem istud non solvit de instantibus ex quibus componitur tempus discretum, quo mensuratur successio operationum exteriorum, quia illa instantia non sunt permanentia, sicut nec instantia temporis nostri; *dico*, quod

solvit; quia quod inter duo instantia temporis nostri cadat continuum medium, non est tota causa quia non sunt permanentia, sed etiam quia mensuratur. Et illud instans vel de ratione sua est principium fluxus alicuius, vel finis ipsius fluxus, aut dicit continuum medium: instantia autem non permanentia illius temporis discreti sic sunt inter se discreta, quod nullum est principium vel finis alicuius fluxus, ideo nullum cadit medium inter illa.

d) *Si adhuc obiiciatur*, quod Angelus potest continuare unam intellectionem toto tempore quo sibi succedunt vel possunt succedere duae vel plures intellectiones, quod non videtur possibile, nisi medium continuum interceptum esset inter plures intellectiones; *respondetur*, quod quaelibet intellectio Angeli est tota simul in simplici duratione stans. Unde secundum illos qui ponunt, quod aevum est mensura simplex, quantumcumque Angelus duret, non est ibi alicuius continui partitio, sed eiusdem indivisibilis permanentia, absque aliqua partium successivarum compositione, sic in mensuratis unus intellectus Angeli est eiusdem et indivisibilis permanentiae, absque aliqua successivarum partium vel permanentium continuatione, sicut etiam ponunt in aevo, ut videbitur dum de duratione eius disputabitur (1).

(34) Haec est positio cum modo suo, quae ponit tempus discretum.

666. — Praedicta sententia reiicitur. — In hac autem positione multa ponuntur quae extra rationem videntur (2): sicut *a*), quod Angelus non est in loco nisi per operationem, quod est articulus condemnatus; sicut *b*), quod potest moveri ab extremo in extremum, quin transeat per medium; et ista longiori per se indigent perscrutatione; et multa talia quae in ista quaestione includuntur, de quibus non est praesens intentio disputare.

c) Quod autem dicitur, quod applicatio Angeli ad locum fit in uno instanti, et applicatio in alium locum fit in alio instanti, ex quibus tempus discretum componitur quod mensurat successionem talium applicationum, ad hoc sunt inconvenientia superius inducta multa in ista quaestione.

(1) Vid. q. XXII.

(2) Cfr. *Oxon.* II. d. 2. qq. 4. et 11 per tot.

d) Quod autem dicitur, quod quaelibet intellectio mensuratur uno instanti permanente et durante, absque omnium partialitate partium permanentium vel successivarum, quorum instantium sibi invicem succedentium, in se tamen permanentium, successio est tempus discretum; hoc non videtur habere aliquam rationem; cum enim, ut dicunt, intellectiones totae sint et durent in se secundum magis et minus, iuxta voluntatem Angeli, nec a se dependeant, nec variationem in se recipiant, non video quare non debeat dici, quod quaelibet intellectio aevo mensuratur: quia dato quod Deus crearet unum Angelum uno solo die durantem, et post illum alium alio solo die durantem, et sic quolibet die crearet unum Angelum, et quilibet duraret uno solo die, adhuc illi mensurantur aevo, propter identitatem et simultatem, sive esse, quod tunc esset simul absque successione, quamvis coexisteret parti nostri temporis. Ita videtur, quod posset dici de intellectionibus quae sunt simul et durant et parti nostri temporis coexistunt.

(35) 667. — Tertia sententia. — *Aliter dicunt alii* dari tempus discretum. Dicunt enim, quod tempus de ratione sua mensura est, habens *prius* et *posterius*, et hoc cum successione, sicut ipse motus, cuius est mensura. Nunc autem, ratio *prioris* et *posterioris*, ut sunt in successione, componunt formaliter naturam temporis. *Prius* autem et *posterius* non sunt in motu continuo numerata nisi in potentia, et ab anima actu, imaginatione, vel intellectus manentis actu, secundum quod in aliquo corpore continuo per imaginationem numeramus partes, ut *tres*, vel *sex palmos*. Ex quo patet, quod, secundum quod dicit Aristoteles *cap. de Tempore*, quod anima sit numerans prius et posterius in motu, ut habeatur perfecta ratio temporis, ut sic, sicut in *quadam quaestione* dixi [n. 583 seqq.], motus componatur ex aliquo, scilicet *materiali*, quod est ipse *motus continuus*, et ex aliquo quasi *formali*, quod est *prius* et *posterius*, ut sunt ab anima numerata, et ita componunt rationem temporis.

Si autem considerentur ratione sui *materialis*, quod est motus continuus, sic est quantitas continua: si enim in aliquo ligno continuo mensurentur vel imaginentur decem palmi, si quaeratur de illa mensura decem palmorum, utrum

decem palmi illius ligni sint quantitas continua, vel discreta, plane patet, quod deberet dici, quod in tali mensura est duo considerare: videlicet *ipsos decem palmos*, et *subiectum* in quo sunt illi decem palmi, quia sunt in uno continuo ligno. Decem ergo palmi formaliter sunt quantitas *discreta*; sed decem palmi lignei vel ligni sunt quantitas *continua*. Sic in proposito de tempore; quia tempus, ut est *mensura* quaedam ex duobus numeratis ex priori et posteriori, est quantitas *discreta*; ut autem est *res* quaedam numerata, id est, ut est motus continuus, in quo significatur prius et posterius, est quantitas *continua*.

Quod autem dictum est, quod *prius* et *posterius* in motu sunt ipsum tempus, a quibus realiter non differt tempus et motus, nec prius et posterius in *motu* a priori et posteriori in *tempore*, et hoc existimo esse verum, sicut supra patuit in *quadam quaestione* [n. 591].

(36) 668. — Quarta sententia. — *a*) *Exponitur*. — *Alii* autem *dicunt*, quod tempus et motus *realiter differunt*, et prius et posterius in *motu* differt a priori et posteriori in *tempore*. Et cum dicit Aristoteles et Commentator, quod prius et posterius in motu sunt ipsum tempus, respondent, quod esse in aliquo est *duobus modis:* videlicet ut *pars est in toto*, vel ut *accidens est in subiecto*. Prius autem et posterius in motu ut pars in toto sunt ipse motus, quia sunt ambae partes eius; prius autem et posterius in motu non ut accidens in subiecto sunt, nec sunt ipsum totum, nec partes eius, sed sunt accidentia, et mensurae partium eius, et per hoc totius motus. — Et isto primo modo dicunt, quod intellexit Aristoteles et Commentator: tamen dicunt, quod tempus est prius et posterius in motu; et ita dicunt, quod tempus et motus differunt ut duae res, sicut *accidens* et *subiectum*.

b) — *Reiicitur*. — *Sed contra hoc* multa superius fuerunt dicta; et ad hoc dici potest, quod cum in motu non inveniantur realiter prius et posterius, nisi illa quae sunt partes motus; et secundum hanc rationem prioris et posterioris illa sunt formata vel imaginata ab anima; et tunc tempus non est accidens *naturale*, sed *logicum* et *intentionale*, sicut universale inquantum universale; quod non est verum.

Ad argumenta quae volunt concedere, quod sit dare tempus discretum, mensurans actiones Angeli, *potest responderi* etc. (1).

QUAESTIO XXII.

Utrum sit idem instans aevi, temporis et aeternitatis?

(1) 669. — Divisio Quaestionis. — In *quaestione* ista duo sunt videnda: *primum* est, quomodo instans ad illud cuius est comparatur: *secundo*, quomodo ab instanti alio (ut quaerit *quaestio*) distinguatur.

ARTICULUS I.

QUOMODO INSTANS AD ILLUD CUIUS EST COMPARATUR.

670. — Aeternitas, aevum et tempus habent rationem mensurae. — Circa *primum* (quia de *aeternitate* alias disputavimus (2), ideo est breviter transeundum) videnda est ratio istarum mensurarum, *aeternitatis*, *aevi* et *temporis*, ut videamus quomodo *instantia* istarum mensurarum ad *eas* comparantur.

Est igitur sciendum, quod haec tria dicunt rationem *mensurae;* quia, secundum Aristotelem, *X. Metaphys.*, *mensura* proprie est id *per quod cognoscitur proprietas rei* seu *quantitas;* et, ut idem dixit, debet esse unigenea mensurato (3); et ideo secundum diversam rationem quantitatis mensurandae in rebus diversae mensurae rebus correspondent. Sicut autem apparet quae sit quantitas rei mensurandae et cognoscitur per quantitatem mensurae, sic quantitas mensurae cognoscitur per quantitatem et speciem mensurati; sicut enim scimus rem esse mensuratam, quia *tanta* est eius mensura, sic e contrario scimus mensuram esse *talis speciei* et

---

(1) Haec quaestio truncata habetur, uti patet; ideoque non potest plene sensus Doctoris ex ea haberi, qui erui poterit ex *Oxon.* II. d. 2. per tot.

(2) Vid. supra q. XIX.

(3) Vid. nostrum *Lexicon Schol.* Distinctiones: *Mensura* = *Mensurae proprietates.*

talis conditionis, quia scimus mensuratum esse talis conditionis et talis speciei. Propter quod dicit Aristoteles *IV. Physicor.*, quod cum quaerimus *quid est tempus*, ab hinc oportet incipere *quis est motus*; quia per qualitatem et speciem motus qualitatem et modum temporis cognoscimus, sicut per quantitatem temporis ipsius motus cognoscimus quantitatem.

(2) 671. — Quantitas in rebus triplex distinguitur. — Accipiendo autem nomen *quantitatis* largo modo, *triplex* accipitur *quantitas* in rebus: *a)* Aliquando pro *unitate* sive *perfectione* et *gradu naturae* et *essentiae* rei; secundum quem modum dicimus, quod illa res est *maior* quae habet *verius* et *perfectius esse* naturae et essentiae, ut Angelus quam homo, aqua quam terra, aer quam aqua, et sic ascendendo per gradus entium. — Et ista maioritas vel minoritas talis quantitatis non solum invenitur in una *specie* respectu alterius, imo in uno *individuo* respectu alterius. Propter quod dicitur inter articulos condemnatos, quod error est dicere, quod *anima Christi non sit nobilior in naturalibus quam aliae animae*, vel quod omnes animae sint aequales in naturalibus.

b) Secundo modo dicitur *quantitas* rei *extensio* quam habet ex numero suarum partium: sive sit *continuum*, sive *discretum*; sive continuum *permanens*, sive *successivum*.

Et secundum istum modum accipiendo quantitatem, solum invenitur ratio *mensurae* in habentibus quantitatem continuam vel discretam, quibus proprie convenit mensurari. — Sic quantitas proprie accipitur pro quantitate continua vel discreta; et talia variam habent mensuram, sicut habent variam quantitatem. Et isto modo quantitas continua mensurat illa quae habent quantitatem continuam; quantitas discreta, ut numerus, mensurat illa quae habent quantitatem discretam, et etiam illa quae habent quantitatem continuam, nam distinctio partium facta per imaginationem vel intellectum cadit in continuis; ut lignum continuum sex palmorum etiam mensuratur mensura continua, utpote sua, per quam dicimus, quod tanto longius est; et inquantum imaginatur in tot palmos, utpote sex, mensuratur mensura discreta, utpote senaria: et motus diurnus inquantum continuus die mensuratur; ut autem imaginantur ibi divisiones per viginti-

quatuor partes vel vigintiquatuor horas, mensuratur numero vigintiquatuor.

(3) Et quia mensura dicit continuationem nobis notam et certam, per quam habemus notitiam de quantitate rei mensuratae, ideo cum ratio quantitatis sit notior et certior in discretis quam in continuis, propter rationem et certitudinem maiorem quam habet unitas, quae est pars discreta, quam pars continua et divisibilis, quae est pars continua, ideo ratio mensurae principaliter fundatur in quantitate discreta et ab illa descendit in quantitatem continuam.

Et hoc experimur; quia volentes scire quantitatem certam continuam vel continui, reducimus eam ad quantitatem discretam; unde mensuramus de ligno *quot* habet *pedes*; imo ideo quod est mensura in continuis est mensuratum in discretis, si comparetur ad discreta. Unde quantitatem ulnae, quae est mensura continui, reducimus ad palmos, et dicimus, quod ulna habet tot palmos. Propter quod etiam dictum est *supra* [n. 657], quod tempus non habet rationem mensurae propriae et perfectae, * nisi * inquantum mensurat ipsum sub ratione *prioris* et *posterioris*, quae dicunt discretionem et numerum; propter quod dixi, quod tempus quoad suum esse *formale* est quantitas discreta. Unde dicit Aristoteles, quod *tempus est numerus motus secundum prius et posterius.*

(4) Et secundum illos qui dicunt, quod tempus et motus sunt idem re et materialiter (1), tempus est numerus numeratus, et non numerus simpliciter. Sicut enim dicimus, quod *duo canes* est numerus *numeratus*, et *duo* est numerus *numerans*, ita et numerus prioris et posterioris in motu est numerus numerans, quod est tempus. Et secundum hoc illud quod est *materiale* in tempore fundatur in motu secundum prius et posterius: quod autem est in tempore *formale* completur in operatione animae numerantis. — Propter quod dicit Aristoteles, quod si non esset anima, non esset tempus. Et sic habet tempus continuitatem a motu, discontinuitatem ab anima, a qua habet rationem numeri, quam habet ab anima numerante et distinguente *prius* et *posterius* in motu,

---

(1) Vid. supra, q. XVIII. n. 573.

quia istae rationes *prioris* et *posterioris* non sunt in motu nisi ab anima.

Sic ergo ratio *mensurae* in *continuis* reducitur ad discretum, et ratio discreti ad unitatem, quae est certissima et notissima. Quia igitur sic accipiendo quantitatem, illa solum mensurantur quae habent quantitatem continuam vel discretam, ideo in eo in quo est talis quantitas non invenitur ratio talis mensurae, quod in eo non est quantitas nisi virtute formae et essentiae, quae est aliqua infinitas et universalitas.

(5) *Tertio* modo dicitur *quantitas* pro *duratione essendi*. — Et secundum istum modum invenitur ratio mensurae in omni ente, et talis quantitas est mensura omnis rei habentis esse, sive sit ens creatum, sive increatum.

672. — **Durationis mensura triplex distinguitur.** — Quia vero omne ens, secundum quantitatem et conditionem suae naturae, habet proprium modum *durandi*, qui respondet proprio modo *essendi* eius, diversificatur ratio talis quantitatis, et per consequens mensurae, in omnibus rebus, accipiendo *rem* communiter ad Creatorem et creaturam. Cum igitur, generaliter loquendo, omnis modus essendi ad istos tres modos possit reduci, ideo quantitas sive mensura, quae mensurat durationem cuiuslibet rei consequentis modos essendi, ad *tres modos* potest reduci.

a) Et est *verum esse*, quod non est aliud quam necesse esse, omnino independens, immutabile in substantia, et sine compositione, nec incipiens, nec desinens, quale non est esse nisi unicum numero, ut alias ostendi [n. 604 seqq.], et est esse omnium (1); et ideo duratio eius, sive quantitas durationis, quae est mensura sui esse in durando, est quantitas sive mensura una sola, indivisibilis, invariabilis, nec incipiens, nec desinens, nec actu, nec potentia, nec re, nec intellectu, ut sic sit conformis et unigenea mensurato, quod est esse divinum. Et ideo duratio eius, sive quantitas durationis, quae est mensura sui esse in durando, et vocatur *aeternitas* (quae quidem a Deo differt sola ratione, ut divinum esse, nec esse ab actu existendi necessario, aeternum ut durans) vocatur,

(1) Quatenus ab Eo omnia esse accipiunt.

inquam, *aeternitas* in abstracto, sicut entitas, ut est duratio quaedam.

(6) *b)* Est autem *aliud* esse, quod etsi sit immutabile, quia nec contrarium habet, nec componitur ex contrariis, nec alterabile actione agentis creati, ac per hoc sit esse fixum, manens invariatum, ex hoc tamen habet debilitatem, quod sit *ab alio ente*, ab alio conservatum, et incipere et desinere potest, si ab alio non continuo conservetur. Habet itaque alium modum durandi a primo, et per consequens aliam quantitatem seu rationem quantitatis, durationis et mensurae; quae quidem mensura conformatur suo mensurato, inquantum est durans immutabilitate et fixione, sicut dicetur dum de *aevo* disputabitur [n. 677]; nam talis mensura est mensura substantiarum separatarum, et vocatur *aevum*.

(7) *c) Tertium* esse est quod *incepit* et *desinet*, non habens fixionem, aut perseverantiam in durando; unde non per hoc dicitur durare, quod idem et secundum idem permaneat, sed habet suum esse in fluxu et continua innovatione; et per hoc durat, quasi semper secundum aliud et aliud sibi succedat, qualis est motus primo et per se, et esse generabilium et corruptibilium, ut subsunt motibus generationis et corruptionis; quorum duratio sive quantitas et mensura durationis in essendo, propter eorum fluxum et continuam innovationem et successionem, distinguitur contra *aeternitatem* et *aevum*, sicut etiam esse successivum distinguitur contra praedicta duo esse, ut iam patet.

673. — **Ratio assignatur differentiae aeternitatis, aevi et temporis.** — *a)* Nec intelligo, quod per hoc *aeternitas* differat *ab aevo* et *tempore*, quia *aeternitas* nec habet principium, nec finem; *aevum* habet principium, sed non habet finem; *tempus* autem habuit principium, et habebit finem; haec enim differentia est *per accidens*, non *per se*, nec essentialis; quia dato quod tempus et aevum nec finem, nec principium habuissent, adhuc *aeternitas* ab aliis differret; *aeternitas* enim est *tota simul*, quod tempori non conveniret, dato quod semper fuisset et numquam desineret; *aevum* etiam habet alium modum durationis (ut alias videbitur), vel saltem *potest desinere* esse, quod aeternitati non convenit. Si autem *habere principium* et *finem* accipiatur non actu,

sed *potentia*, isto modo praedicta differentia aliqualiter valet, quia *aeternitas* principio et fine caret actu et potentia.

(8) *b)* Ex praedictis patet, quod *tempus* ideo est mensura rerum temporalium, quia dicit quantitatem *fluentem in continua successione*, sicut esse talium rerum est in continuo fluxu et successione. Sed *aevum* est mensura substantiarum separatarum, quia dicit quantitatem, quae incepit et potest desinere, quae non est tota simul, vel forte habet aliquam naturam successionis, scilicet, quale est esse et modus essendi et durandi illarum substantiarum. *Aeternitas* vero dicitur mensura *essendi* vivi, veri et divini, quae dicit quid simplex, immutabile et invariabile actu et potentia, non habens principium, aut finem, nec actu, nec potentia; sic esse divinum has perfectiones de se habet.

c) Differt tamen *aeternitas* a praedictis, quia in *tempore* et *aevo* mensura differt a mensurato sicut *accidens* a *subiecto*, secundum aliquos, qui ponunt, quod *prius* et *posterius* in motu potest intelligi dupliciter: * vel ut *accidens in subiecto* [ex n. 668] *, vel in motu *ut pars in toto;* et isto modo *prius* in motu et *posterius* non sunt idem quod tempus, sed sunt partes motus. Eodem modo dicunt de aevo in aeviterno, quantum ad inhaerentiam *accidentalem*. In Deo vero, ut iam dixi [n. 672 *a)*], aeternitas differt ab esse divino *sola ratione*, ad modum quo alia divina attributa dicuntur differre a divina essentia. Unde sicut a divina bonitate vel sapientia differt sola ratione eius immensitas aut infinitas, cum dicitur, quod divina essentia vel sapientia est immensa vel infinita, cum tamen immensitas et infinitas dicant rationem *mensurae* in *secundo modo* praedicto mensurae, sic a divino esse differt sola ratione eius aeternitas cum dicitur *Deus est aeternus*, cum tamen *aeternitas* dicat mensuram divini esse secundum *tertium* modum mensurae, ut iam non sit aliud aeternitas quam esse divinum conceptum ab intellectu ut sic durans (1). Et ista diversitas intervenit inter divinum esse et aeternitatem solo respectu

---

(1) Quia doctrina hic tradita non videtur consona peculiari Scoti opinioni de *non-identitate formali*, de qua in *Oxon.* I. d. 2. q. 7. — d. 8. q. 4, *Report.* I. d. 45. q. 2. n. 9, et alibi passim, censet Waddingus hic ex aliorum sententia eum loqui.

intellectus concipientis esse Dei *sic* et *sic durans:* sicut dicitur de aliis attributis, quod sunt idem quod divina essentia ut *sic* vel *sic ab intellectu concepta.* — Et sic secundum hoc *aeternitas* huiusmodi habet pro *materiali* ipsum divinum esse, et rationem recipit *formalem* ab intellectu concipiente, sicut alias dictum est de divinis attributis.

Et dato adhuc quod *aevum* et *tempus* non sint accidentia realiter differentia a suis mensuratis (quod forte verum est), sed fuerint realiter idem quod sua mensurata, et rationes formales habeant ab ipsa conceptione, inter ipsa mensurata ut sic vel sic durantia adhuc sunt multae differentiae essentiales, ut visum est inter aeternitatem et istas mensuras.

(9) 674. — Synthesis differentiarum aeternitatis, aevi et temporis ad eorum instantia. — Ex quo igitur in summa patet harum trium differentia mensurarum, iam quodammodo patet, quomodo se habent eorum propria mensura sive propria instantia, scilicet *differenter* ad ipsas. — Non enim potest dici, quod in *aeternitate a)* sit instans actu ad principium eius, sicut dictum est de *tempore;* nec *b)* sit instans principium actu, et terminus in potentia, sicut dictum est de *aevo;* quia nec re, nec intellectu, nec imaginatione potest habere principium ut aevum; nec potest dici quod *c)* sit ibi instans praesens aliud et aliud semper, ut dictum est de *tempore.* — Propterea patet, quod in aeternitate non est instans sicut in tempore, vel in aevo. — Nec in *aevo* est instans aliud et aliud, sicut in tempore, cum esse rei mensuratae semper sit idem in nullo variatum. — Sed instans *temporis* est indivisibile, tempus divisibile, ideo non sunt idem. — Instans autem *aeternitatis,* et ipsa aeternitas, omnino sunt indivisibilia, et coexistunt toti tempori, quod non facit instans temporis.

(10) 675. — Aliorum de praedictis sententia. — *a) Exponitur.* — Ut igitur videatur quomodo *instans* se habeat ad istas mensuras, est sciendum, quod, secundum doctrinam Aristotelis, *IV. Physic. text. com. 103 et 104.,* quam *aliqui* sequuntur, sicut tempus est mensura motus, sic instans temporis est mensura ipsius mobilis quod fertur, non sicut est idem mobile secundum substantiam in toto motu variatum secundum esse, sed

inquantum recipit rationem *prioris* et *posterioris*. Nunc autem, sicut motus est actus ipsius mobilis inquantum mobile est, ita et actualitas existentiae est actus entis inquantum existens, sive ut ens existens est. Sicut ergo tempus mensurat motum mobilis, qui est actus mobilis, et instans temporis mensurat esse mobilis inquantum mobile, sic aliae mensurae mensurant actum rei existentis, qui est esse, et instantia eorum mensurant ipsam rem existentem, in unaquaque mensura mensuretur esse alicuius rei existentis, et ipsi rei existenti respondet pro mensura *nunc* sive instans mensurae illius. Et ideo sicut per tempus mensuratur actus mobilis, qui est motus, et ipsum mobile subiectum illius actus per *instans*, sic per *nunc aevi* mensuratur ipsa res actu existens, et esse, qui est actus eius, per aevum mensuratur: et per *nunc aeternitatis* mensuratur ipsa res aeterna vel esse illius rei, qui est actus eius, secundum modum quo in Deo percipimus *quod* existat et *quo* existit.

(11) Unde si consideremus actum in communi, ut comprehendit motum, qui est actus mobilis, et ipsum esse, quod est actus rei existentis, ponimus, quod sicut se habet actus quilibet ad id cuius est actus, ita se habet quaelibet duratio ad suum instans. Actus autem ille qui mensuratur tempore differt ab eo cuius est actus, secundum scilicet *rem*, quia mobile non est motus; et differt secundum rationem successionis, quia mobile non habet subiectum numerorum successivorum, sed permanentium. Et propter hoc eodem modo quo differt mobile a motu, dicitur ita differre instans temporis, quod mensurat mobile, a tempore, quod mensurat motum. Differt primo secundum rem, quia *nunc* non est *tempus*, sicut nec mobile est motus: secundo secundum rationem successionis, quia tempus est successivum, non autem instans. Actus autem qui mensuratur aevo, scilicet ipsum *aeviternum*, differt ab eo cuius est actus, non re, sicut alias declaravi, quia *esse* non est res alia ab *essentia*, nec successive, ut dicunt *aliqui*, quia utrumque est sine successione; sed ita differt instans aevi ab aevo, sicut differt id cuius est actuale esse ab ipso esse. Aeternitatis vero differt a suo nunc sola ratione, sicut esse divinum, quod mensuratur aeternitate, differt a divina essentia, inquantum

aeternitas respicit divinum esse ut nunc aeternitatis quidditatem ipsius ad modum quo unus differt a suo esse et quidditas Angeli a suo esse.

(12) *b) Reiicitur.* — Quamvis ista differentia *aeternitatis, aevi* et *temporis* ad sua *instantia* videatur vera sequendo doctrinam Aristotelis, *IV. Physic. text. com. 103 et 104.*, dicentis, quod instans est idem in toto tempore secundum substantiam, differens secundum esse, tamen secundum praedicta in praecedentibus *quaestionibus*, quibus dictum est, quod non est idem instans in toto tempore, in quo est multiplex mutatum esse, non videtur esse vera.

Quod etiam dicitur, quod sicut *tempus* sequitur et mensurat motum, et instans mobile, sic *aevum* et *aeternitas* sequuntur et mensurant ipsum esse actuale: *nunc* autem aevi et aeternitatis fundatur in eo cuius est esse; *hoc non videtur verum*, quia sicut tempus praesupponit verum motum, sic instans temporis fundatur in tempore, et ita instans aevi et aeternitatis fundatur in aevo et aeternitate: esse autem cuius mensura (ut dicit ista positio) est aevum et aeternitas fundatur in eo cuius est esse, cuius mensuram dicit esse *nunc* aevi et aeternitatis.

Praeterea, esse est actus entis inquantum *ens* accipitur pro *essentia* et pro illa entitate de qua est scientia, quale est essentia; et hoc est ens quod habet existentiam in Deo, per cuius oppositum id dicitur *non ens* quod impossibile est esse, cuius esse non est actus. Si ergo *aevum* et *aeternitas* sunt mensura ipsius esse rei aeviternae et aeternae, *nunc* autem *aevi* est mensura ipsius esse rei aeviternae, *nunc* etiam *aeternitatis* rei cuius est esse, sequitur, quod aevum et aeternitas sunt mensura actus existentiae, et earum nunc mensurant essentiam. Quod, dico, falsum est, quia essentiae, inquantum essentia, nulla debetur mensura durationis, sed solum ipsi esse *actuali*.

(13) 676. — **Differentia aeternitatem inter et ipsius instantia.** — *a) Assignatur.* — *Secundo* videtur dicendum, quod *instans* aeternitatis et *aeternitas* Dei sunt idem re et aequalis ambitus, et unum sit alterum, et dicuntur ad invicem; non tamen instans quod est principium et finis vel generationis vel corruptionis in *mutato esse*, cum talia non sint in Deo;

sed dicitur instans, sicut in tempore dicitur instans ut principium, divinum esse, inquantum correspondet rei spirituali, ut praesentialiter existens dicatur mensura instans aeternitatis: ut secundum hoc *aeternitas* ut *coexistit praesenti instanti* temporis sortiatur nomen *instantis*, ut nunc coexistit toti tempori, claudens omnes differentias temporis, dicatur *esse instans*.

b) Solvitur difficultas. — *Et si dicas*, quod secundum hoc nos concipimus in aeternitate diversa instantia fluxibilia et transeuntia, ex quo instans accipitur in ea per correspondentiam ad instans praesens in tempore; *dico*, quod sicut divinum esse in unico indivisibili complectitur omnes perfectiones creaturarum, et cum hoc mens concipit illas sub variis rationibus attributas, sic unica mensura divinum esse indivisibile, quod est aeternitas, comprehendit in unico simplici indivisibili omnes differentias et fluxus temporum; sed mens nostra comprehendit coexistentiam eius ad diversas partes temporis, secundum conceptionem diversorum aeviternorum; quae diversitas est solum in intellectu, non in ipsa aeternitate, sicut alias [n. 673] dictum est de attributis: et isto modo non est inconveniens in divina mensura esse varietatem et fluxibilitatem, sicut non est inconveniens in Deo esse varietatem attributorum.

(14) 677. — Differentia aevum inter et ipsius instantia. — *Nunc* autem *aevi* ab ipso amplius videtur differre, quia non stante simplicitate, sicut aeternitatis, si aevum habet aliquam successionem secundum *aliquos* (de quo infra videbitur), tunc instans aevi dicitur quo aeviternum nunc primo habet esse, vel in quo potest amittere suum esse, vel quod est aliud et aliud in duratione, quae est aevum. Quamvis non sit ita, possumus dicere, quod instans aevi acceptum secundum rationem instantis est indivisibile et in se et quantum ad existentiam, ut dicimus, quod instans aevi est quo aeviternum primo habet esse, vel quo debuit esse, si Deus annihilaret Angelum. Nunc enim *primo esse*, vel *nunc primo non esse* non habet rationem indivisibilis ut coexistit tempori, sed solum instanti temporis; quia accepto nunc praesentis temporis, non est verum dicere, quod Angelus erit creatus, vel erit annihilatus, vel quod in isto nunc temporis habeat primo esse, vel

habeat primo non esse, sed solum fuit verum in illo instanti temporis, cum coexistebat *nunc* creationis vel annihilationis.

Propter quod *nunc primo esse* aeviterni, quamvis illud primum esse acquiratur in aevo, inquantum *nunc* est primo, transit, et est indivisibile in se, et quoad coexistentiam, quia non existit nisi uni instanti temporis, quod non manet. Et sic quamvis *aevum* et *nunc aevi* sint idem *re*, si sit mensura omnino simplex, cum aevum accipiatur secundum quod mensurat totam durationem, per quam aeviternum coexistit tempori, vel partibus eius; instans vero eius accipitur secundum quod idem aevum concipitur sub ratione indivisibilis, et aevi, et quantum ad coexistentiam, quia sub ratione instantis non coexistit nunc aevi parti temporis, sed solum instanti temporis; et secundum hoc concipiuntur ab imaginatione diversae rationes diversorum instantium in aevo, secundum quod coexistit diversis partibus temporis, quamvis illa instantia sint idem omnino quod aevum, solum distincta et varia secundum *imaginationem;* nec tamen sunt idem ita eadem cum *aevo* sicut instantia *aeternitatis* cum *aeternitate*, quia in aeternitate tale quid figurabile non est ex parte eius, sicut in aevo, ut dicam *aeternum nunc primo est*, vel *nunc primo non est.*

678. — **Differentia tempus inter et ipsius instantia.** — *Instans* vero *temporis* est *indivisibile* propter aliud et aliud, non discretum *actu* per propriam receptionem, sed in *potentia: tempus* vero est *divisibile* idem semper inquantum ex partibus constitutum.

Et sic patet *primus articulus quaestionis.*

ARTICULUS II.

QUOMODO INSTANS AB INSTANTI ALIO DISTINGUATUR.

(15) 679. — **Proponitur aliorum sententia.** — Circa *secundum*, ex quo visum est quomodo se habent instantia ad illa quorum sunt instantia, videndum est quomodo *se habent inter seipsa quantum ad identitatem.*

Circa quod fuit *multiplex* modus dicentium. — *Unus*, quod nunc aeternitatis, aevi et temporis sunt *idem* nunc se-

cundum *substantiam, differentia* secundum *esse*. — Cuius signum est, quod *aeternum*, et *aeviternum*, et *temporale* in *eodem nunc* habent esse. Verum est enim, quod simul nunc est Deus, Angelus, et motus. Non tamen istae tres mensurae, aeternitas, aevum, et tempus sunt una mensura; licet enim idem sit nunc in omnibus secundum *substantiam*, tamen recipit *esse* diversum, ut respicit esse *aeternum, aeviternum* et *temporale*. Idem nunc est *fluens* a priori in posterius, et a praeterito in futurum, et sic ipsum nunc fluens facit *tempus*. Ut autem respicit esse aeternum, et nunc substat *permanens*, fixum, ut nec transeat actu, nec potentia, nec fertur, nec fluit, sed permanet, et sic facit *aeternitatem*. Ut autem respicit aeviternum, videtur se habere medio modo, quod licet permaneat, et non fluat, est tamen *in potentia ut esse desinat*, et de se tendit ad non esse, sicut res aeviterna.

Quia igitur ipsum nunc, ut est nunc aeternitatis, aevi, et temporis, accipit esse diversum, ideo accidit, quod tempus non est idem quod aevum vel aeternitas. Sicut ergo corpus mobile, utpote coelum, non variatur secundum subiectum, sed est idem motum et non motum, differens solum secundum esse et rationem, sic nunc est idem in istis tribus mensuris secundum *substantiam*, differens secundum *esse* et rationem. Quia ut latum vel fluens est nunc *temporis;* ut non latum, nec fluens actu, nec potentia deficiens, est nunc *aeternitatis;* ut non fluens, sed *in potentia ad non esse* tendens, est nunc *aevi:* ideo est idem secundum substantiam, differens secundum esse vel rationem. — Propter quod dicunt, quod, circumscriptis istis differentiis entium, *fluens* et *non fluens*, remanet unum nunc secundum substantiam et secundum esse. Unde sicut idem corpus per essentiam potest esse delatum, sic idem nunc est recipiens fluxum, et non recipiens: ut sic dicamus in his tribus esse idem nunc secundum *essentiam* et *quidditatem*, differens secundum *actualitatem existentiae*, et per consequens secundum *rationem mensurandi*.

(16) 680. — Reiicitur. — *Positio* autem *ista stare non potest, a)* quia multum non differunt *esse* et *essentia:* constat autem quod aeternitas sit mensura simplicissima, sicut patet ex natura mensurati, cum est unigenea: patet quod nunc

aeternitatis non est minus simplex, quam ipsa aeternitas; imo, ut supra dictum est [n. 676], non est aliud ipsa aeternitas et nunc aeternitatis secundum rem, et ita nunc aeternitatis est simplicissimum: et quia simplicissimum est in termino, *non differt* in eo *esse* et *essentia*, sicut nec in Deo; et ita si differt secundum *esse*, differt secundum *essentiam*.

b) Item, sicut se habent mensurae ad invicem, sic se habent termini mensurarum, ut sicut tempus ad lineam, ita instans ad punctum; ergo sicut mensurae istae tres differunt secundum essentiam, ita et termini.

c) Item, nunc aeternitatis correspondet pro mensura ipsi essentiae per aliquem modum suae existentiae: sed nec res, nec modus est in Deo, quin differat essentialiter a re et modo cuiuslibet creaturae; ergo instantia differunt necessario secundum essentiam.

(17) *d*) Item, si idem nunc secundum *essentiam* differens secundum *esse*, aut differt secundum esse *substantiale*, aut *accidentale:* constat quod non secundum esse *accidentale*, quia quod est simplicissimum, ut Deus, non est alicuius accidentis susceptivum; ergo nunc aeternitatis non differt ab aliis nunc secundum esse accidentale, quia tunc esset accidens; ergo si differt secundum esse, differt secundum esse *substantiale:* secundum esse substantiale *variatur substantia;* ergo nunc aeternitatis non potest differre a nunc aevi et temporis secundum esse substantiale, quin ab ipsis differat *secundum substantiam*.

e) Item, duo individua eiusdem speciei, ut Socrates et Plato, sunt idem in essentia, et differunt secundum esse accidentale: quia autem talia sunt idem in specie eadem mensura mensurantur, et munero in eodem genere: quae non possunt convenire nunc aeternitatis, et aevi, et temporis; quia illud est incorruptibile actu et potentia; ista autem sunt corruptibilia, vel actu, ut nunc temporis, vel potentia, ut nunc aevi: corruptibile autem et incorruptibile differunt secundum genus, ut in fine *Metaphys. text. comm. 26*, dicitur.

f) Item, quamvis idem corpus secundum essentiam possit esse delatum et non delatum, motum et non motum, tamen impossibile est, ut idem corpus secundum essentiam in suo esse sit *mutabile* et *non mutabile*, fluens et stans.

Cum ergo temporale et aeviternum simul sunt, scilicet, idem est instans eorum secundum essentiam; et idem simul et secundum essentiam est mutabile et immutabile, corruptibile et incorruptibile, fluens et permanens; quod est impossibile.

(18) *g*) Praeterea, *non valet simile* adductum de corpore moto et non moto; quia moveri et non moveri non insunt corpori illi secundum essentiam, sed secundum accidentia extrinseca: in mutatione autem inest nunc aeternitatis per essentiam, et mutatione inest nunc temporis per essentiam.

h) Item, nunc aeternitatis, ut visum est [n. 676], non differt ab aeternitate, quamvis habeat aliquam rationem; ergo secundum rem quidquid mensurat aeternitas, idem mensurat nunc aeternitatis, et e contrario: sed tempus mensurat ipsum motum, nunc temporis mensurat mutatum esse tamquam propria mensura; ergo si idem est secundum substantiam, videlicet nunc instans aeternitatis, et tempus, nunc aeternitatis mensurat mutatum esse, tamquam propriam mensuram, quod est impossibile: quia mutatum esse sequitur motum, motus autem non est in Deo.

681. — Respondetur ad rationem propositam n. 679. — *Responsio* autem qua dicitur, quod Deus, et Angelica virtus, et motus *simul sunt in eodem instanti*, ergo idem instans est horum trium, *non valet*, quia sicut *simul esse in loco* dicitur *dupliciter:* vel quia *habent eumdem locum* propinquum, quo eorum quantitas mensuratur, sicut dicimus, quod corpus glorificatum est cum non glorificato; vel quia *simul quodlibet est in loco*, quodlibet tamen in proprio, ut ego et tu simul sumus in loco, quia scilicet dum tu es in tuo loco, ego sum in meo; et qui sic sunt in loco non habent eumdem locum proprium, sed dicuntur simul esse per coexistentiam: sic *simul in tempore* vel *in instanti* dicuntur aliqua duo *simul durare*, quia *sunt simul in eadem mensura* qua mensurantur, sicut dicimus *te legente Sol oritur simul*, quia eadem hora mensurat actum legendi et ortum Solis: et duo *mutata esse* simul sunt, quia sub eodem instanti temporis ubicumque duo motus terminati sunt.

(19) *Alio modo* dicuntur aliqua esse simul tempore vel instanti *per coexistentiam*, non secundum mensuram: et isto

modo dicitur, quod Deus, Angelus, et motus simul sunt, quia quando unum est, alterum est: non quidem quando unum est in sua mensura, alterum est in eadem; sed quando unum est in propria mensura, ut Deus in aeternitate, Angelus est in sua, utpote in aevo, et motus in sua, utpote in tempore. Et quia aeternitas coexistit toti fluxui temporis, ideo Deus simul est cum omni ente temporali et cum omni aeviterno; sicut ergo *aeternitas*, *aevum*, et *tempus* sunt diversae mensurae *secundum essentiam*, sic *nunc* illarum mensurarum *differunt ad invicem secundum essentiam*.

682. — Probatur vera sententia. — Quorum differentia aliqualiter potest colligi ex his quae dicta sunt in *primo articulo*, et potest hoc rationibus suaderi: *a*) *Primo* ex *mensurae et mensurati proportione* sic: divinum quippe esse est extra et supra omne *genus* esse: ens creatum est in genere et intra genus: sed mensura est proportionata mensurato; ergo non potest ens in genere esse mensura entis extra genus: sed aeternitas et nunc aeternitatis sunt extra genus; ergo si mensura proportionatur mensurato, et ens extra genus non potest esse propria et per se mensura entis in genere, ideo nec aeternitas, nec nunc aeternitatis potest esse mensura alicuius entis creati. Cum igitur ea quae naturam generis participare non possunt non possint dici idem in essentia, si id quod est extra omne genus et id quod est in genere non participat idem genus, quale est nunc aeternitatis et temporis, nullo modo sunt idem nunc in essentia. (20) *b*) *Secunda* ratio sumitur ex *entis creati et increati essentiali definitione*. — Quod enim est simplicissimum, ita est omne quod habet, ut nihil sit in eo quod non sit ipsum, ut est omne quod est in Deo, qui est simplicissimus: sed aeternitas est in eo; ergo est ut divinum esse; sed nunc aeternitatis est in aeternitate; ergo nunc aeternitatis est id ipsum quod esse divinum; si ergo nunc aeternitatis est idem per essentiam quod nunc aevi et temporis; ergo cui est essentiale nunc aevi et temporis, eidem est essentiale nunc aeternitatis: sed nunc aevi est essentiale ipsi aevo, nunc temporis ipsi tempori; ergo nunc aeternitatis est essentiale tam aevo quam tempori: sed nunc aeternitatis non est aliud quam divinum esse et ipse Deus; ergo Deus est essentia

aevi et temporis; quod est aperte falsum. Non ergo ista nunc sunt idem in essentia: tunc enim nunc temporis esset idem realiter quod Deus, sicut nunc aeternitatis est idem quod Deus.

c) *Tertia* ratio sumitur ex *finiti ad infinitum proportione.* — Esse infinitum inquantum infinitum est improportionabile finito inquantum finitum: quaecumque autem habent aliquid idem essentiale commune sunt necessario proportionabilia; ergo impossibile est quod infinitum et finitum habeat aliquid aliud commune essentiale: sed aeternitas de ratione sua est infinita, quia debet esse unigenea mensurato: aevum et tempus eadem ratione sunt finita essentialiter, sicut omnis creatura; ergo impossibile est, quod habeat aliquid commune essentiale: nunc autem aeternitatis est essentiale aeterno, nunc aevi et temporis aevo et tempori; ergo impossibile est, quod istarum sit idem nunc per essentiam. Similiter etiam nunc aevi et temporis consequuntur aevum et tempus, et cum in ipsis fundentur, necesse est, quod nunc aevi et temporis ad invicem differant, sicut differt aevum a tempore: quae quidem differentia aliqualiter tacta est *in primo articulo.*

QUAESTIO XXIII.

Quid sit instans, quomodo ad tempus comparetur (1)?

(¹) 683. — **Quaestionis divisio.** — Respondeo: (sicut dicit Commentator, *cap. de Vacuo, text. com.* 57) in eis quorum obscurum est esse, quale est esse *temporis, instantis,* et similium, quae modicam habent entitatem, prius oportet sciri *quid* sint, quam *an* sint et *quomodo* sint. In *quaestione* igitur ista *prius* ostendetur quid *instantis* nomine importetur: *secundo* quomodo *instans* ad *tempus* comparetur.

---

(1) Cf. *Oxon.* II. d. 2. qq. 1 et 2. ubi plura praesentem quaestionem illustrantia.

ARTICULUS I.

QUID INSTANTIS NOMINE IMPORTETUR.

684. — **Instantis ratio per motum explicatur.** — Circa *primum* est sciendum, quod *instans* secundum *nominis rationem* potest dici quasi *non stans*, vel quasi *instans*, id est, *appropinquans*. — Has autem duas rationes, scilicet instans, id est, *non stantis*, sed transeuntis, et instans, id est, *appropinquantis*, invenimus in aliquo quod est *in motu*. Cum enim, ut alias dictum est (1), *motus* non sit aliud quam *successio continua transmutationis a priori in posterius* eius rei secundum quam mobile movetur, sive sit qualitas, sive locus; cuius quidem motus nihil est in actu nisi simplex mutatio *instantanea*, et per eam est totus motus; qua quidem mutatione id quod movetur motu locali (in quo est evidenter ratio *motus*) movetur semper super spatium sibi aequale, ut dicitur *VI. Physic. text. com. 89;* unde aperte patet, quod si significatio nominis quod est *instans* in motu vel in aliquo quod est in motu invenitur, per naturam *motus* natura *instantis* poterit iudicari. Quia etiam *instans* (ut iam videbitur) est aliquid *temporis*, tempus autem est *passio motus:* subiectum autem quod cadit in definitionem passionis ducit in notitiam passionis; ergo *motus* in notitiam *temporis*, et per consequens *instantis*, quod est aliquid temporis.

Nunc autem, in motu videmus esse *mobile*, *motum*, *initium* motus, *nunc*, et eius *continuationem* et *unitatem:* et videmus quod mobile in motu continuo semper habet *aliud* et *aliud* esse, secundum naturam illius rei secundum quam movetur; nam si in aliquo tempore, dum movetur localiter, esset in eodem situ, vel in eodem gradu albedinis, vel illius rei secundum quam movetur, tunc quiesceret; propter quod mobile semper variatur secundum esse quod recipit a variis gradibus rei secundum quam movetur.

(2) 685. — **Quatuor instantis acceptiones explicantur.** — Ex his igitur quae videmus in motu dicunt *aliqui*, quod *quatuor mo-*

---

(1) q. XVIII. n. 583 seqq.

dis accipitur *instans*: *a*) *uno modo* ut est *actu initium temporis* vel *actu finis eius*, secundum quod mensurat motum habentem initium et finem. — Et isto modo realiter in tempore sunt solum *duo instantia*, quorum primum fuit principium temporis, supposito quod motus coeli non fuit aeternus, ut modo supponimus, et quod aliquando cessabit motus coeli, ut modo suppono. Haec duo instantia ponuntur actu et realiter in tempore, supposito quod secundum veritatem inceperit et terminabitur. — Isto modo *instans* dicitur quasi *non instans* * (*stans?*) *, quia illa instantia nullam moram habuerant. Ista duo instantia quasi simulantur duobus punctis, inter quae stat linea finita, quae sunt actu in linea, et nullum aliud est in ea actu.

b) Est etiam *aliud* instans *in potentia*, non actu; quod quidem signabile est per imaginationem vel intellectum in quacumque parte temporis. Tale autem instans non potest poni in tempore realiter, aut in esse continuo, quia sicut instans quod actu ponitur in principio temporis terminat ipsum ex parte *ante*, et illud quod ponitur in fine terminat et interrumpit ipsum a parte *post*, sic si aliquod instans actu ponitur *intra* continuationem temporis, necessario ipsum dirimeret et divideret: sicut si in linea praeter punctum initiativum poneretur punctum actu, necessario ea interrumpéretur et discontinuaretur.

(3) Tale autem instans sumptum solum *in potentia* est instans commune ad aliud quo partes temporis copulantur et continuantur, quia ex hoc dicitur *continuum*, quod ubique signari potest instans. — Unde non est intelligendum, quod a tali instanti trahat continuitatem, quia tunc sicut instans non est nisi in potentia, sic tempus non esset actu continuum, sed solum in potentia. — Sed in continuo instans tale in potentia dicitur esse *continuans*, quia sicut instans actu non est nisi ubi est realis divisio, ita instans in potentia non est nisi ubi est realis continuitas, et habet se ad continuitatem in ratione *signi*, quia est signum continuitatis, non *causa*.

Quod autem illud instans continuitatis *non sit actu* in tempore, plane dicit Avicenna *in lib. II. Physicor. cap. 12*, ubi loquens de *instante continuante* dicit: *Continuans autem*

non habet esse in actu, in eo quod habet distentionem rectam secundum quod est continuans. Et subdit: *Non enim habet esse in actu, nisi interrumperetur tempus aliquo modo interruptionis.*

Tale etiam instans dicitur quasi *non stans*, quia sicut totus motus et tempus est in successione, sic signabilia in eo sunt in successione sine permanentia.

(4) *c)* Est *aliud* instans non reale, sed *imaginatum* vel *intellectum*, quod non imaginatur vel intelligitur solum in potentia, imo imaginatio accipit ipsum *actu*. — Tale autem instans, quo tempus numeratur, et quo mediante tempus proprie acceptum, quod sequitur motum coeli, mensurat alios motus per aliquam sui partem, a nobis imaginabiliter acceptam, cum dicimus, quod iste motus duravit una hora, vel die, vel anno; non enim hora ab hora, vel dies a die, vel annus ab anno discontinuatur, quia totum tempus acceptum est unum et continuum; sed nos imaginamur divisiones in illo tempore secundum divisiones reales et actuales motuum realium. Et ideo, ut patet, nisi tale instans acciperetur ab anima, tempus non mensuraret motum, nec posset divisio partium temporis imaginari.

d) Est *quartum* genus instantis, de quo dicitur, quod est idem in *essentia* in toto tempore, diversum tamen secundum *esse*.

ARTICULUS II.

QUOMODO INSTANS AD TEMPUS COMPARATUR.

(5) 686. — **Aliorum sententia exponitur.** — *a)* Circa *secundum*, hoc instans, secundum doctrinam Aristotelis, *IV. Physicor. text. comm. 105*, sequitur mobile sicut tempus motum; ideo est in mobili ut *in subiecto;* et est mensura mobilis sub forma *qua mobile.* — Quamvis autem hoc instans habeat idem esse secundum *substantiam* in toto tempore, tamen continue renovatur et variatur quantum ad *esse respectivum,* sicut ipsum mobile est idem in toto motu secundum *substantiam,* sed variatur continue quantum ad *esse* quod recipit secundum diversos gradus illius motus. Sicut autem illa esse

secundum quod variantur non sunt actu in motu continuo, sed solum in potentia, praeter hoc quod est in fine motus, quia sunt quaedam *mutata esse*, sic esse aliud et aliud ipsius instantis non sumitur actu, sed potentia; quia si esse istius instantis, quod fit in toto tempore, actu accipitur, tunc tempus actu dividitur, sicut ubi accipitur *mutatum esse* in actu, ibi motus terminatur. Unde erit instans initians, terminans tempus, sive realiter, sive secundum veram imaginationem. Sicut igitur mobile idem est secundum *substantiam*, habens aliud et aliud *esse*, quae esse non accipiuntur in actu, sed potentia, nisi in fine motus, secundum quem modum dicimus, quod res quae movetur continue quocumque motu semper aliter et aliter se habet, sic est idem instans secundum *substantiam* in toto tempore consequens mobile, ut tempus motum, habens tamen aliud *esse*, quorum varietas, sive quae varia *esse*, non sunt actu, nisi in fine motus.

(6) *b*) Haec est sententia Aristotelis, *IV. Physicor. text. comm. 104, cap. de Tempore*, ubi dicit: *Ipsum autem nunc est quidem sicut idem, est vero sicut non idem: secundum quidem quod in alio et in alio est, alterum est*, etc. Et post pauca: *Id autem quod fertur sequitur ipsum nunc, sicut tempus motum.* — Ecce igitur, quod, secundum ipsum, idem est nunc seu instans in toto tempore, fluens cum tempore secundum aliud et aliud esse.

c) Videtur autem Aristoteles rationem huius dicti sumere: quia nisi idem nunc ponatur in toto tempore, sequitur aut quod nunc immediate sequitur nunc in tempore, aut quod ipsum nunc commetiatur se tempori in durando. — Si item idem nunc non manet, oportebit quod desinat esse: et hoc vel in seipso, et tunc simul est et non est: vel in nunc sequenti immediate, et tunc in tempore sunt plura nunc consequenter se habentia, quod est impossibile: vel in tempore, et tunc nunc idem quod corrumpitur commetitur se durando tempori divisibili, quae omnia sunt impossibilia. Oportet ergo unum nunc esse in tempore toto.

(7) 687. — Praedicta sententia reiicitur. — Quomodo autem tale unum nunc ponatur in tempore, *non video esse verum.*

a) *Primo* quidem, quia nihil fluens invenio in toto motu, nisi ipsum motum sive formam secundum quam mobile mo-

vetur continue; ergo ex parte mensurae non est fluens, nisi secundum quod respondet motui vel formae ut est in motu: illud autem est *tempus*, non *instans*.

b) *Secundo*, quia mobile ut est subiectum motus, manens idem secundum formam, quodam *aevo* mensuratur, non autem a nunc *temporis*.

c) *Tertio*, quia cum idem non fluat, nec alterationem, sive aliud et aliud esse recipiat, nisi immediate per motum, vel per formam ut continuo motu acquiritur, sicut illa alia et alia esse, quae sunt quaedam *mutata esse*, et potentia fundantur immediate supra motum, vel super formam ut est in motu: non autem fundantur in mobili, nisi ratione motus, seu formae respondentis illis variis *esse*, sive diversis *mutatis esse*, acceptis in potentia, fundantur vero immediate super tempus, et non illa instantia sumpta in potentia, de quibus dicit Aristoteles, quod sunt aliud et aliud esse instantis, quod manet idem in toto tempore, non videntur fundari in tali uno instanti, sed solum in continuo temporis, inquantum talia, ut supra dixi, possunt signari.

d) Ex hoc etiam quod Aristoteles ponit unum tale instans in tempore, non videtur vitare talia inconvenientia, imo potius videntur sequi e positione talis instantis. Cum enim idem instans non fluat, nec eius fluxus continuitates quantitatis habeat, nisi ut variatur secundum esse, *sequitur*, quod unum esse illius instantis immediate sequatur ad aliud esse instantis, et sic indivisibile consequitur indivisibile. — *Sequitur etiam* secundum hoc, quod unum instans, quod est fluens, secundum aliud et aliud esse coexistat toti tempori. — *Praeterea*, quod est aliud secundum fluxum, manens idem secundum successionem, et varium secundum esse, ibi motus, tempus, et nunc, videtur esse aliud.

688. — Rationes refelluntur. — *Nec valet*, quod dicitur [n. 686 *a)*], quod *nunc* sequitur illud ad quod refertur, sicut tempus motum; *quia* videtur quod potius nunc sequatur *mutatum esse* quam *mobile*. Unde *nunc* in actu sequitur *mutatum esse* in actu; quod non est nisi in fine motus, vel in initio, quamvis in principio motus non sit proprie *mutatum esse*; et *nunc* in potentia sequitur *mutatum esse* in potentia, sicut tempus sequitur motum actu et potentia. Sicut

enim *mutatum esse* dividit actu partes motus alterationis, potentia tamen sumptum continuat partes eius, modo iam dicto, sic *nunc* actu sumptum partes temporis dividit, sumptum vero in potentia eius partes continuat. — Sic etiam est *unum* nunc in toto tempore, sicut mobile est unum subiectum motus; ergo sicut mobile, utpote coelum, quia unum idem est secundum substantiam, aevo mensuratur, eius autem fluxus sive motus tempore mensuratur, sic idem instans mensurabitur aevo, et eius fluxus tempore, et ita aevum erit mensura substantiae temporis, quia idem instans ponitur tota substantia temporis.

(8) *Nec valet* ratio Aristotelis, quando quaerit [n. 686 *c*)], *in quo corrumpitur instans?* aut in nunc, aut in tempore, etc. *Si enim* accipiatur *instans* pro *principio* et *fine*, et dicat solam *privationem*, secundum modum iam dictum, tunc proprie non corrumpitur, sed est terminus corruptionis et desitionis temporis. Si autem instans quod est principium temporis et finis dicat aliquid *positivum*, vel si instans accipiatur pro praesenti nunc, quod dicit aliquid positivum, si quaeris quomodo corrumpitur?, respondeo, quod in instanti, id est, *in seipso*. Nec tamen sequitur: ergo simul est et non est in eodem instanti; quia qui sic arguit imaginatur, quod instans corrumpatur, et quod sit aliud instans quod mensurat esse instantis corrupti, et nunc mensuret eiusdem non esse; alioquin enim non sequeretur: ergo simul vel in eodem instanti instans corruptum est et non est. Debet enim imaginari, quod instans corrumpitur, id est, desinit omnino esse in seipso; nec suum *non esse* habet aliquam mensuram, nisi tempus secutum, quod est mensura sui *non esse* per accidens: in quo quidem tempore sequenti habet suum non esse, et ideo in tempore sequenti corrumpitur, si corruptio vocetur *non esse*. Si vero vocetur *desinere esse*, in seipso corrumpitur: non etiam est mensura in suo esse, et in suo non esse.

(9) 689. — **Doctoris sententia.** — *a*) Dico igitur, quod *instans non est actu in tempore nisi in principio et fine temporis*, supposito quod tempus habeat principium et finem. — Nec video, quod talia instantia *actu*, ut dixi alias, dicant aliquid *positive;* sed instans in *principio* dicit privationem durationis anterioris, et positionem posterioris; instans in

pore dicit privationem ulterioris durationis, et positionem prioris. Cum enim *instans* et actu et potentia sequitur *mutatum esse*, in principio temporis et motus non est instans positive dictum, quia in principio non est *mutatum esse*; in fine autem motus *mutatum esse* aut dicit idem quod *terminatum* esse; et hoc uno modo significat idem quod *non amplius durare*; et sic non dicit positivum; aut significat idem quod *consummatum* et *perfectum* esse, quod non est aliud quam *ultimam partem rei habere*; et isto modo *mutatum esse* dicit positivum, et est pars ultima motus, inquantum motus est accidens naturale. Et isto modo *instans* tali *mutato esse* correspondens est aliquid positivum, tam in principio quam in fine, inquantum motus verae rei, quae per motum acquiritur, habet primum et ultimum, quia minimum.

b) Sed isto modo non accipitur proprie instans; quia sic acceptum non est aliud quam *minimum tempus*, ut superius est ostensum; et secundum istum modum in motu et tempore continuo non est instans in principio et fine, nisi privative acceptum: in motu vero et tempore, ut sunt quid naturale, est instans in principio et fine positive dictum, inquantum *instans* accipitur pro *minimo*. — Instans autem acceptum potentia, vel significatum actu per imaginationem, habet rationem privationis; quia non est aliud instans sumptum potentia nisi privatio continuitatis in potentia, et instans imaginatum actu nisi actualis divisio sive privatio continuitatis facta ab imaginatione.

(10) *c*) Si autem instans dicatur non ab *instantia* solummodo, sed quamvis sit instabile, dicitur tamen instans ab *instando* et *appropinquando*, quemadmodum indivisibile praesens dicitur instans, quod tamen semper est aliud et aliud; quod quidem dicitur *instans*, quia *instat* et appropinquat, et per eius naturam et entitatem, quae sufficit ad entitatem successionis, et per quod etiam tempus dicitur breve vel longum, prius vel posterius; ut ex parte priori, scilicet praeteriti temporis, dicitur *prius* quod *plus distat* a praesenti, et illud etiam *brevius* et *posterius* quod *minus distat* a praesenti ex parte posteriori, et a contrario quantum ad prioritatem et posterioritatem; nam illud tempus est prius quod plus appropinquat ad praesens nunc; et posterius quod plus distat

a praesenti nunc. Secundum quod dicit Aristoteles, *cap. de Tempore: Prius enim et posterius dicimus secundum ad ipsum nunc distantiam*; instans, dico, sic acceptum, quodammodo actu, quodammodo potentia, est in tempore. — Est quidem *in actu* respectu praesentis et futuri, quae sunt non entia; est actu, quia mobile quod movetur est sub aliqua parte motus praesentis; et quamdiu tempus durat, semper cum eo est aliqua pars eius praesens, sed semper alia et alia. — *In potentia* vero dicitur, quia non videtur praesens, quod semper est aliud et aliud, ut in toto tempore habet esse, sive discretum, vel discontinuum; nec habet propriam inceptionem et propriam desitionem; quae enim habent propriam inceptionem et propriam desitionem discretam et distinctam sunt proprie actu, et necessario habent aliquam inchoationem, ut ostensum est in praesenti *quaestione* [n. 685]. *Praesens* autem nullam habet moram; quia si haberet aliquam moram, esset ibi signare duo instantia, intra quae praesens fixum staret, et non flueret; et ideo, ut dicit Augustinus, *II. Confess. cap. II*, tunc praesens non est *praesens*, sed *aeternitas*.
[11] *d*) Instans igitur sic acceptum pro nunc praesenti indivisibili, non manenti, sed fluenti, est quodammodo actu; secundum quod dicitur, de tempore non habemus nisi nunc. — Est quodammodo potentia, quia suum esse non habet propriam et discretam inceptionem et desitionem, sicut illa quae proprie actu sunt. Sed eius duratio est per hoc, quod semper est aliud et aliud praesens, non ad invicem distincta vel discreta, nec proprias inceptiones vel desitiones habentia.

Ex hoc patet, quod quamvis de tempore non habeamus nisi nunc praesens, quod semper est aliud et aliud, non tamen debet dici, quod tempus componitur ex multis nunc; quia ipsa praesentia, per quae fluit tempus, non sunt inter se discreta, nec discontinuata, quia non habent proprias inceptiones et desitiones, sed sunt continua; ideo tempus est continuum, non discretum, quamvis, ut supra dixi, sub ratione qua est mensura motus formaliter sit discretum propter rationem *prioris* et *posterioris*, quas includit inquantum mensura, quae dicit discretionem.

[12] 690. — Proponuntur tria dubia. — Sed forte quaeres: *a*) si de tempore non sit aliquid realiter nisi praesens, non qui-

dem unde praesens, continue durans et idem perseverans, sed propter aliud et aliud praesens; ergo, cum nullum praesens inquantum praesens habeat durationem, quia statim transit et est indivisibile, mensurata autem indivisibilia si essent nullam faciunt moram vel durationem, ergo tempus nullam habebit durationem.

b) Item, cum ista praesentia semper sint alia et alia (ut tu dicis), et sint indivisibilia, quomodo possunt esse continua, vel quomodo possunt esse actu in continuo, cum, secundum quod praedictum est, indivisibile actu positum in continuo tollat continuitatem?

c) Item, secundum istam positionem, de isto nunc praesenti, quod semper est aliud et aliud, videtur reverti ratio Aristotelis reprobata; quod scilicet *idem* nunc secundum *substantiam* est in toto tempore *aliud* et *aliud* secundum *esse*.

(13) 691. — Solvuntur. — Respondeo: *a*) Ad *primum* dico, quod *duratio temporis* non accipitur a praesenti *inquantum praesens*, cum idem sit transiens indivisibile, non permanens; sed accipitur a praesenti *ut transit in rationem praeteriti* vel *futuri:* tota enim mora et duratio temporis consistit in mora et duratione praeteriti vel futuri. Quamvis igitur a praesenti nunc indivisibili dicatur maior vel minor duratio (ut iam dixi), secundum quod dicit Aristoteles, quod prius et posterius in tempore secundum quod ad ipsum nunc distantia accipitur, et respective dicamus tempus *longius*, tam ex parte praeteriti, quam futuri, secundum quod magis distat a praesenti nunc; tamen longitudo vel brevitas temporis non est in ipso nunc praesenti, sed in eo quod distat ab eo: sicut signato puncto in linea, illud non est longum vel breve, sed indivisibile, sed longitudo lineae accipitur secundum maiorem vel minorem distantiam ab illo puncto; et sicut linea cum puncto non est longior quam sine puncto imaginata, sic praeteritum cum praesenti nunc indivisibili non est longius quam per se sine nunc praesenti acceptum.

Instantia. — Si dicas, quod nihil est praeteritum vel futurum quod non fuerit praesens: sed praesens dum aderat erat indivisibile; ergo praeteritum et futurum sunt indivisibilia, et sic adhuc praeteritum et futurum non faciunt moram; *respondeo:* dico, quod praesenti inquantum praesens

aliquid repugnat, utpote mora vel duratio, quod non repugnat ei inquantum praeteritum vel futurum: praesens enim, manens praesens, durationem habere non potest; nam tunc esset aeternitas, vel aevum, ut dicit Augustinus, *II. Confess. cap. II*; sed praeteritum, manens praeteritum, vel futurum, durationem habet, nec ei repugnat longum vel breve, quamvis hoc repugnet praesenti.

Vel potest dici ad *primam obiectionem*, quod tempus habet durationem ab ipso praesenti durante: non quidem quod idem nunc praesens continue duret, nam hoc esset aeternitas vel aevum, sed durat ipsum praesens per hoc, quod semper est aliud et aliud.

(14) *Alia instantia.* — *Quod si dicatur*, quod non est dare praesens in toto fluxu temporis, quantumcumque aliud et aliud, quod non sit indivisibile: indivisibilia autem non sunt continua, nec etiam durationem facerent, dato quod consequenter se haberent; *dico*, quod indivisibilia, accepta ut actu existentia ab invicem distincta vel discreta, consequenter se habere non possunt in aliquo continuo; et dato quod sic se haberent, adhuc durationem non facerent: sed in potentia accepta, nec ab invicem discreta, ubique in continuo signari possunt, nec continuitatem tollunt, sed eam supponunt.

b) Per hoc patet solutio ad id quod postea quaeritur: quia enim non sunt actu talia praesentia in tempore, quia inter se discreta, et propriam inceptionem et desitionem habentia, sed sunt quodammodo actu, quodammodo potentia, ideo continuitatem non tollunt.

c) Patet etiam ex praedictis, quod sit ponere tempus durare per hoc quod ponitur, quod praesens semper durat, quamvis aliud et aliud, non propter hoc ponitur unum instans in toto tempore, sed ponitur quod ipsum tempus in sua duratione claudit semper aliud et aliud praesens: quod quidem praesens, dum transit, cadit a ratione praesentis, et transit in praeteritum; quod etiamsi inquantum tale sit non ens, per hoc tamen quod continuatur ad praesens nunc, habet quemdam modum debilis entitatis, quae sufficit successioni; sed si praeteritum imaginetur ut discretum a praesenti nunc, et non continuatum ad ipsum, omnino est non ens.

QUAESTIO XXIV.

Utrum instans possit dividi secundum rationem mensurae, et per diversos respectus possit opposita mensurare?

(1) 692. — **Quaestionis divisio.** — Respondeo: ad huius quaestionis evidentiam *duo* sunt inquirenda: *primum* est, quomodo * instans * possit accipi in ratione continui: *secundo*, quomodo potest accipi in ratione mensurae propriae et specialis.

ARTICULUS I.

QUOMODO INSTANS POSSIT ACCIPI IN RATIONE CONTINUI.

693. — **Articuli divisio.** — Circa *primum* tria sunt videnda: *primum* est, quomodo se habent opposita quantum ad simultatem: *secundum*, quomodo se habent *esse simul* et *esse in instanti* quantum ad diversitatem: *tertium*, quomodo se habet *instans* quantum ad divisibilitatem et indivisibilitatem.

694. — **Oppositorum quatuor species.** — *a*) Circa *primum* est sciendum, quod quaedam sunt opposita quae *habent* medium secundum *formam*, ut contraria *mediata*, sicut *album* et *nigrum;* sive quae habent formam mediam, quia inter illas duas formas contrarias cadit forma media, ut inter albedinem et nigredinem *rubedo* et *pallor*. — *b*) Quaedam sunt opposita quae *non habent* medium secundum *formam*, sed secundum *subiectum constans*, sive actu existens; et ista sunt contraria *immediata*, quae determinant sibi subiectum aliquod in genere, ut *sanum* et *aegrum*, quae determinant sibi corpus animalis, inter quae non est forma aliqua media, quae nec sit sanitas, nec aegritudo, sed participat utrumque, sicut *pallor* participat *album* et *nigrum*. Idem dico de *iusto* et *iniusto*, quae determinant sibi animal rationale. Habent tamen talia contraria medium secundum subiectum constans,

sive actu in rerum natura existens, quod non est sanum, nec aegrum, nec iustum, nec iniustum, ut *lapis*.

(2) *c*) Quaedam sunt opposita quae non habent medium secundum formam, nec secundum subiectum constans; sed habent medium subiectum *non constans*, sive non existens in rerum naturâ; sed subiectum fictum vel imaginatum, sicut sunt *contraria generalia*, ut *bonum* et *malum*, quae, secundum Aristotelem in *Topicis*, sunt genera aliorum contrariorum. Si enim bonum et malum largo modo accipiantur, in quolibet genere contrarietatis dicitur *bonum* quod habet rationem *perfecti*, et *malum* quod habet rationem *privationis* et *incompleti*; nam, secundum Aristotelem, semper altera differentia habet rationem habitus, et per consequens boni; altera rationem privationis, et per consequens mali: ut *incorporeum* dicit habitum, et bonum, *corporeum* dicit privationem, et malum per consequens; similiter de albedine et nigredine. Cum igitur tam habitus quam privatio sit praesupponens subiectum constans, sive existens, impossibile est, quod sit in rerum natura aliquod subiectum actu existens, quod sit nec bonum, nec malum; quia nihil est actu existens, quin habeat perfectionem sibi competentem, vel perfecte, et sic bonum, vel imperfecte, et sic malum.

(3) Sed ista contraria generalia, vel genera aliorum contrariorum, habent medium subiectum non stans, id est, non actu existens; nam de ipso albo verum est dicere, quod nec bonum est, nec malum. Constat quod non est bonum. Constat quod non est malum; quia malum, cum sit privatio, non dicit negationem simpliciter, sed *in subiecto*. Si tamen bonum et malum accipiantur non ut contraria generalia, sed *specialia* in aliquo genere, sic habent malum, non secundum formam, sed secundum subiectum constans, sive existens. Et hoc est quod dicit Commentator, X. *Metaphys.*, quia vir eremita cum non sit civis, nec pars civitatis, nec bonus est, nec malus, bonitate vel malitia *civis;* non loquitur de bonitate vel malitia generaliter sumpta, de qua statim supradictum est.

d) Quaedam sunt opposita quae nec secundum formam, nec secundum subiectum, nec cum constantia subiecti, nec sine constantia subiecti habent medium, qualia sunt *contra-*

dictoria; quorum alterum, et non ambo, de subiecto, et praeter ipsa nihil contingit verificari. Et ideo dicit Aristoteles, quod *contradictoria* sunt *quorum secundum se non est medium.* Cum igitur ex aliqua ratione sequitur, quod contradictoria sunt simul vera, talis ratio debet mendicari ex aliquo impossibili, quia talia non possent esse vera *affirmando*, ut quod currat, et non currat; vel *negando*, ut quod neque currat, neque non currat, nisi sit aliquod medium inter illa, cum tamen nullum habeant medium nec secundum formam, nec subiectum; nec cum constantia subiecti, nec sine constantia.

Hoc de primo primi membri.

(4) 695. — Non est idem esse SIMUL et esse in EODEM INSTANTI. — Circa *secundum* ostendendum est, quod non est idem dicere, quod opposita sunt *simul* et quod sint *in eodem instanti*, si instans accipiatur non ut habens rationem propriae mensurae secundum rationem mensurae communis, quia opposita et contradictoria possunt esse vera in eodem instanti *communi;* non tamen propter hoc sunt *simul* vera, quia non sunt vera in eodem instanti *proprio.* — Quod declarant sic:

a) Causa quare duo contradictoria non possunt *simul* esse vera est, quia oporteret mensuram, in qua sunt duo extrema contradictionis vera, esse maiorem quam mensuram in qua altera pars est solum vera: ut maius est tempus quo nigrum est album et nigrum quam tempus in quo est solum album. Si ergo potest ostendi, quod non est maior mensura in qua verificantur duo contradictoria quam in qua verificatur alterum solum, cum nihil aliud obsistat, satis patebit, quod si in uno instanti potest esse verum alterum extremum, quod in eodem ambo extrema poterunt esse vera, quia (ut dicunt) non respicit plus morae amborum verificatio, quam alterius solum.

(5) *b*) Quod autem hoc sit verum, patet; vult enim Philosophus, *VIII. Physic.*, quod si ex albo fiat nigrum (et simile est in aliis oppositis), quod per totum tempus est sub uno extremo, utpote sub albo; et in instanti alio, quod terminatur ad tempus, est sub altero, utpote sub nigro: album autem et nigrum se habent ut album et non album; ergo,

secundum doctrinam Aristotelis, duo contradictoria, ut album et nigrum, sive non album, verificantur in tempore, et in instanti eiusdem temporis. Cum igitur tempus cum suo instanti non sit maius quam tempus tantum, sicut linea et punctum non est aliquid maius quam sola linea; si enim puncta facerent aliquid maius, tunc partes dividentes totum facerent aliquid maius quam sit totum, quod est impossibile, quia totum est ex partibus aequaliter simul sumptis, et e contrario; divisa itaque linea in plures partes, ubi erat unum punctum in potentia, post divisionem fiunt postea duo puncta in actu; ergo si huius puncta facerent aliquid maius, illae partes lineae simul sumptae essent plus quam suum totum; ergo non facit aliquid maius linea et punctum quam linea sola; nec tempus et instans quam solum tempus: ergo non sequitur aliquid maius ad verificationem duorum contrariorum quam unum tantum.

(6) *c*) Sed, ut dicunt isti, bene ad eorum verificationem requiritur successio, quod non requirit alterius extremi verificatio. Si enim instans temporis immediate succederet, non possent duo opposita verificari, unum in tempore, aliud in instanti. Inter quaecumque autem est successio, illa non sunt simul; unde si in eodem instanti posset esse successio, illa quae essent in tali instanti non essent simul. Si igitur aliquod tempus componitur ex instantibus, sicut isti ponunt, ut visum est supra [n. 660 seqq.] de motu Angeli, vel de intellectionibus suis, quale etiam est tempus motus, quo quis alio instanti esset sursum, et in alio immediate deorsum: et tunc talis motus componeretur ex *mutatis esse*, quae tempore discreto mensurantur, quia motus gravis, praesertim in vacuo, non posset esse continuus, cum non possit reduci ad motus coeli. Et de tali motu et tempore, quo mensuratur, satis dictum est supra in quaestione *An sit tempus discretum?* (1).

Cum igitur, ut dicunt, sit dare motum compositum ex *mutatis esse*, ut visum est in praecedentibus *quaestionibus*, cui respondet tempus compositum ex instantibus, dicunt, quod cum plura instantia non plus faciant quam unum, quia

(1) Quaest. XXI.

sunt indivisibilia, ideo non plus faciunt instantia multa propria et infinita, quae mensurant diversa *mutata esse*, quam unum instans temporis nostri; ergo quidquid potest esse in diversis instantibus propriis, totum id potest esse in uno instanti; si ergo potest esse sursum et deorsum in diversis instantibus, quae mensurant diversa *mutata esse*, grave potest esse in uno instanti sursum et deorsum.

(7) Cum igitur, secundum praedicta, ad hoc quod contradictoria sint vera non requiratur maior mora, sed sola successio; ergo cum in diversis instantibus temporis proprii discreti sit successio, non tamen mora, cum omnia sint indivisibilia, patet, quod in diversis instantibus temporis discreti contraria possunt esse vera, ut, *Angelus hoc intelligit*, et *hoc non intelligit; grave potest esse sursum et deorsum.* Et quia omnibus istis instantibus correspondet unum et idem instans temporis continui per coexistentiam, sicut uni puncto centrali coexistunt multa puncta linearum inde egredientium; quia non plus faciunt plura instantia temporis discreti quam unum instans temporis continui, eo quod quidquid potest esse in pluribus instantibus temporis discreti, tamquam in mensura propria, id idem vel illa possunt esse in uno instanti temporis continui, tamquam in mensura communi propria. Et quia illa quae simul sunt in uno *communi* non proprie sunt simul, sicut quae sunt in loco communi, ut in domo vel coelo, non proprie sunt simul in illo, ut illa quae sunt in eodem loco proprio, ut corpus glorificatum et non glorificatum, ideo contradictoria vel opposita possunt esse simul in eodem instanti temporis continui, tamquam in mensura communi; non tamen proprie sunt simul, quia non sunt in eodem instanti, quod est eorum propria mensura, licet in diversis. Et huius ratio est, quia in diversis instantibus mensurae propriae, quamvis non faciant plus quam unum instans (1).

---

(1) Dolet, quod huius *quaestionis* discussio trunca habeatur in unico codice ms. quo uti datum est.

QUAESTIO XXV.

Utrum Christus sit unum, vel plura? (1).

(¹) 696. — Prima sententia. — *a) Proponitur et probatur.* — Respondeo, *primo* declarando, quod est *unum* secundum *suppositum*, et *plura* secundum *naturam*. Unde Damascenus, *III. lib. Orthod. fidei, ca. 15: Unus idemque est Christus, qui et hoc et illud est.*

Est ergo *unum* et *plura* Christus, ut dicunt *aliqui*, *simpliciter* et sine distinctione, non *secundum quid*. — Nec hoc, inquiunt, est inconveniens, referendo ad diversa.

Quod sit *plura* simpliciter patet: *a)* sicut enim accidens est ens *secundum quid*, et ideo unum vel multa per accidens secundum quid, ita substantia est ens *simpliciter*; et ideo quod habet in se plures naturas perfectas et actuales est plura simpliciter.

Item, cum substantia sit vera entitas, dicere aliquid esse duo secundum substantiam et naturam, non videtur diminuere de ratione pluralitatis * (entitatis ?) * simpliciter.

b) Obiectio. — Sed videtur *aliquibus*, quod licet in Christo sint duae naturae, quia tamen altera tantum est divina persona in abstracto, non debet dici *duo* simpliciter, sed *cum determinatione*, cum non possit dici, *Christus est humana natura*, licet possit dici, quod *est divina natura*.

---

(1) Quia praesens *quaestio* trunca habetur, difficile est veram Doctoris doctrinam eruere; quam in utroque ad Sententiarum Magistrum Commentario proprius et clarius expressit: « Dico, quod non est duo *masculine*, quia non duae personae, quia tunc non esset unio in persona: nec duo *neutraliter*, quia non est natura humana, licet habeat in se duo neutraliter, id est, duas naturas; ergo nullo modo est duo ». — *Oxon.* III. d. 6. q. 2. n. 3. — « Ideo dico, quod absolute Christus non est duo, neque *masculine*, neque *neutraliter*. Non *masculine*, quia, secundum Damascenum, *Christus est unus*, cap. 82. Neque est duo *neutraliter*, quia Verbum assumpsit naturam, ideo Verbum non est illa natura, sed est homo Christus: igitur etsi habeat duas naturas, non tamen est duo, quia non est verum dicere, quod Christus est natura assumpta ». — *Report* ib. n. 2.

Sed per hoc ita arguitur de quocumque ente per accidens, quod non esset plura, cum nulla natura praedicetur de ipso in abstracto immediate; id non videtur impedire; quia sicut id in quo est, id est, natura, dicitur unum, et non plura, licet natura non praedicetur de ipso in abstracto, ita id in quo sunt plures erit plures, licet altera tantum, vel etiam neutra praedicetur de ipso in abstracto.

Nec sequitur: est plura; ergo plura supposita; sicut e contrario in Divinis non sequitur: sunt unum; ergo sunt unum supposito; licet in creatis sequitur: est una natura; ergo unum suppositum; in Divinis tamen non sequitur; non propter hoc quod natura praedicetur in abstracto, sed quia non multiplicatur; unitas enim et pluralitas naturae facit ad hoc, quod aliquid sit unum, vel plura; non talis vel talis praedicatio, quae convenit ex diverso modo significandi solum; sed ex alia speciali ratione in alia et alia natura, et respectu alterius et alterius suppositi.

(2) c) *Conclusio. — Est* ergo *unus Christus simpliciter.* — Nec oportet distinguere, quia *unum* significat magis unitatem suppositi: unde non est *alius* et *alius*, licet sit *aliud* et *aliud*. Unde Augustinus, *Contra Felicianum: Post partum Virginis, non alius Dei et alius hominis, sed idem Christus Dei et hominis filius fuit. Et sicut in uno homine aliud animus, aliud corpus, sic in mediatore Dei et hominum aliud Dei filius, aliud hominis fuit. Aliud, inquam, pro discretione substantiae, non alius pro unitate personae.*

Verum est tamen, quod ad hoc, quod aliquid dicatur *plura* neutraliter simpliciter et sine distinctione, oportet quod sit plura secundum supposita et naturas; quia, ut dicitur *V. Metaphysic.*, *Substantia dicitur duobus modis, scilicet, suppositum et forma, sive natura speciei.* Propter quod diversitas unius solum non sufficit ad hoc, quod aliquid debeat dici *plura* simpliciter et sine distinctione. Unde in omnibus talibus, in quibus sunt plura secundum naturam, et unum secundum suppositum, semper respondendum est distinguendo, ut patet *I. Physic.*

d) *Notanda.* — Si autem quaeratur, quid horum magis debeat dici, et quid horum *simpliciter* dicatur, et quid *secundum quid*, cum Christus dicitur *unum*, vel *plura*, potest

dici, quod ista sunt diversarum rationum, et de unaquaque respondendum secundum propriam rationem.

Et est quaelibet unitas simpliciter in genere suo, et similiter pluralitas: plura enim secundum naturam sunt simpliciter, et unum secundum suppositum est unum simpliciter.
(3) *Secundo* sciendum est, quoad esse, quod *unum* et *ens* convertitur, sicut Christus est unum vel plura, sic in ipso est unum esse, vel plura.

697. — Secunda sententia. — *Proponitur.* — Quidam tamen dicunt, quod in Christo non est nisi unum esse, scilicet esse substantiae divini suppositi, per quod existit humana natura, nullum aliud esse habens. Unde si non caperetur a Verbo, communicaretur sibi aliquod esse creatum; et ita dicunt de accidentibus sacramentalibus remanentibus post conversionem, quod eis communicatur aliquod esse. Ponunt enim, quod sicut in uno subiecto sunt multa extensa unica extensione, sic multa existentia in uno subiecto vel uno supposito per unum esse subiecti vel suppositi.

Reiicitur. — Sed hoc non videtur posse stare: *a*) cum enim *essentia* et esse *existentiae* sit una ratio, ubicumque reperitur ratio *essentiae*, ibi reperitur et esse *existentiae*. Unde in subiecto ubi sunt accidentia, quot sunt ibi res, quibus communicat rationem essentiae, tot sunt existentiae.

b) Dato etiam, quod, secundum istos, *esse* sit aliud, cum tamen sit quid actualius, et sit ipsa actualitas essentiae, unicuique autem convenit propria actualitas, subiectum autem non se habet in ratione formalis perfectionis respectu accidentis, oportet cuilibet essentiae respondere proprium esse. Unde quod *accidens* dicitur esse quod est *entis*, hoc non est quasi sit formaliter per entitatem alterius, sed quia sua entitas non est ens *per se*, etc.

c) Item, ex dicto illorum sequitur, quod in subiecto, in quo sunt plura accidentia, non essent plures essentiae: sicut enim accidentia existunt quia sunt in existente, ita etiam, secundum Philosophum, *VII. Metaphys.*, non sunt entia nisi per entis beneficium.
(4) *d*) *Exempla* etiam quae adducunt sunt contra eos; nam cum aliquod unum fit extensum fit formaliter quantum ad continua in eo extensibilia, ita quod omnia sunt extensa

extensione unius formali, et omnia alba una albedine, et sic de aliis: cum sit aliud esse album, sive extensum huius, et huius in hoc, ipsi ponunt plura esse. Quia ergo *esse* non est determinatum, sicut nec *ens*, sed comprehendit sub se omnes gradus entis, dicit plures illos: sicut patet, quod etiam dicitur esse aliud secundum albedinem, et aliud secundum divisionem, etc., ita debet dici plura secundum *esse*.

e) Nec valet simile quod inducunt, quod dicunt multa esse extensa una extensione: quia non sunt extensa *formaliter*, id est, non sunt ipsa extensio, sed *participative*, etc. Plura autem entia non se habent ad esse sicut ad aliquos gradus participative, sed sunt id ipsum formaliter; ideo secundum multiplicationem entium et essentiarum necesse est *esse* multiplicari.

f) Inconveniens etiam est, quod in Christo natura humana non habeat proprium esse, sed sit vel existat per esse suppositi secundum rationem formalis perfectionis: cum enim forma det esse materiae, in Christo autem fuit anima unita corpori, videtur dicendum, quod habeat suum proprium esse; sicut enim implicat contradictionem dicere, albedinem esse in aliquo, et non dare esse album, sic etiam animam Christi dare esse corpori, et non habere suum peculiare esse.

g) Cum etiam vivere viventibus sit esse: in Christo autem duplex vivere; sequitur, quod habeat duplex esse.

Sicut ergo impossibile est, plures essentiae esse unum secundum esse essentiae, ita ens, quod habet plures naturas, secundum esse existentiae. Ideo, quia in Christo sunt plures naturae, in ipso sunt plura esse existentiae. Nec numerantur secundum partes essentiales, quae sunt materia et forma; quia materia, cum sit pura potentia in genere substantiae, secundum se non habet esse supra illud esse formae.

(5) 698. **Tertia sententia.** — *a) Proponitur.* — Sed dicunt aliqui, quod non debet poni in Christo proprie duplex esse; quia esse naturae, quae non pertinet ad esse hypostasis subsistentis, non dicitur illius simpliciter; sicut si esse album secundum pedem vel manum adveniret supposito praeexistenti, non constitueret aliud esse, sed nova tantum relatio inde consurgeret; alias diceretur esse non solum secundum ea quae prius habebat, sed secundum illa.

b) Reicitur. — Hoc autem non valet; natura enim humana nec est accidens inhaerens, nec substantiae accidentaliter adveniens, quasi ex ea consurgat aliquod esse accidentale, sicut ex vestimento, sed dat esse substantiale, non secundum se, et ideo non constituit novam rationem suppositi, sed verum esse existentiae alteri, cui unitur. Unde sicut non advenit Christo novum esse subsistentiae, sic nec nova relatio filiationis realis; sicut tamen alia natura, et alia generatio, ita aliud esse; omnis enim generatio terminatur ad aliquod esse, et si sit per se, est in subsistentia; si autem non est natum per se existere, est esse actuale, quod non cadit in esse hypostatico. Cum autem illud cui advenit sit natum existere secundum se, tamen iungitur alteri perfectiori, et tale cadit cum eo in esse hypostatico. Et per hoc patet ad *instantiam* de accidente.

Quod ita sit in proposito patet per Damascenum. *lib. III. cap. 8: Duae enim differentiae ratione ac modo Christi naturae sunt. Nam personae ratione unitae, mutuoque inter se immeantes, citra confusionem uniuntur, suum interim naturale discrimen ambae retinentes.*

Unde non valet *exemplum* de manu et pede; quia enim huiusmodi habent eamdem formam cum illo cui adveniunt, a qua est esse existentiae et essentiae, ideo sicut non advenit novum esse, ita nec existentiae. Unde non est talis relatio inter suppositum et partem. Non sic autem est de humana natura, quae habuit novum esse existentiae, licet non subsistentiae, quia alteri unitum, ubi est realis relatio assumpti ad assumentem, licet non nova realis relatio proprie fuit Filii ad Patrem, propter unitatem suppositi.

(6) 699. — Conclusio. — Ulterius est dicendum, quod *in Christo est unum esse suppositi*, quod est esse entis perfecti, alii non innitentis: sic enim in uno non est nisi unum esse, per quod omnia quae sunt in illo subsistunt; ipsum autem suppositum per se existit et subsistit: unde esse subsistentiae unum est. Esse tamen simpliciter et absolute acceptum, actum essentiae vel existentiae importans, ab essentia realiter non differens, plurificatur secundum multitudinem naturarum.

700. — Dubium. — *a) Proponitur.* — Sed circa hoc est dubium: quomodo in Christo sit idem esse essentiae et existen-

tiae naturae *humanae*, quae realiter differt ab essentia et esse *divinae* naturae; cum esse existentiae ipsius non sit idem quod esse existentiae suppositi divini. Cum tamen videamus, quod si natura humana haberet esse per se, ita tria esse essent in ea, vel aliquid videtur ei auferri per unionem, et in ea fieri per separationem, si separantur. Non videtur autem tolli vel causari subsistentia, nisi tollatur essentia et existentia, cum sint idem.

b) Solvitur. — Et dicit, quod subsistentia addit aliquid extrinsecum; nam subsistere est non inniti alteri, et sic importat relationem ad aliquid extrinsecum, quod excludit. Ideo potest fieri variatio inter hoc esse per unionem vel separationem ab altero, non facta variatione circa existentiam vel essentiam; sed esse essentiae vel existentiae dicit simpliciter et absolute actum essentiae, ideo non potest variari, nisi varietur esse et natura. Unitas enim suppositi et accidentium cum subiecto est vere quaedam unitas; et ideo aliquid causatur cum fit talis unitas, quia plura fiunt unum, et aliquid discernitur cum dissolvitur, et convenit variatio; ad quam scilicet variationem secundum esse subsistentiae non sequitur esse essentiae vel existentiae simplicis, nisi talis variatio fiat circa ea quae sunt unum in essentia, etc.

(7) 701. — Corollarium. — Ex praedictis potest colligi, quod in Christo, ratione suppositi, esse subsistentiae est unum simpliciter, non secundum quid, et esse essentiae et existentiae est plura, licet non simpliciter et sine distinctione, et est simpliciter plura ratione naturarum.

Ad argumentum [n. 697 *c)*] quod ostendit esse plura secundum suppositum, quia est praedestinatum, inquantum haec praedestinatio est respectu entis perfecti, cum sit directio alicuius in salutem, quod non est nisi suppositi cuius est agere propter finem; concedo, quod suppositum est praedestinatum, quod est idem in divina natura; sed ratione humanae, non divinae naturae, convenit ei praedestinatio. Unde Apostolus cum dixisset ad Romanos 1: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui praedestinatus est filius Dei in virtute*, ostendit, quod hoc sibi conveniat inquantum est ex semine David; quamvis enim illi sit naturale secundum naturam humanam, sed sibi hoc competit per unionis gratiam, etc.

Aliqua desunt.

QUAESTIO XXVI.

Utrum creatura rationalis sit capax gratiae vel alicuius accidentis, antequam sit in effectu (1)?

(1) 702. — Reiicitur opinio tenens essentias esse aliquid ab aeterno. — Respondeo: *primo* est ponenda quaedam opinio, quae ponit esse essentias ab aeterno, etc.

Sed hoc videtur inconveniens. — *a)* Si enim res constituitur in esse *essentiae*, et habet verum esse praedicamentale acquisitum ab aeterno, quia a Deo secundum rationem idealem intelligitur, et est verum obiectum, quod debet esse distinctum ab intelligente, quod patet *ratione*, cum ab aeterno intelligat rem quantum ad esse *existentiae*, secundum Augustinum: *Universas creaturas, et spirituales, et corporales, non quia sunt ideo novit, sed ideo sunt quia novit: non enim nescivit quae fuerat creaturus; quia ergo scivit creavit, non quia creavit scivit;* unde ex hac sententia sequeretur, omnia praesentia, praeterita, et futura simul esse ab aeterno, cum omnia sint a Deo cognita.

b) Item arguitur: esse *essentiae* et *existentiae* sunt diversae res, et ab invicem *separabiles;* et tunc videretur posse fingi, quod secundum unam esset ab aeterno, et secundum alteram in tempore. Tamen esset contradictio: quia creaturae esse non potest poni ut res quaedam a Deo distincta, et manere sic realiter, et tamen non habere existentiam, nisi ponendo contradictoria. — Si autem sunt *inseparabilia*, tunc magis patet contradictio. — Si idem re secundum esse addit respectum ad Deum sub ratione *efficientis*, non in ratione *formalis* exemplaris: ergo res producuntur secundum solum respectum, quod est falsum.

(2) *c)* *Si dicatur*, quod tota essentia primo constituitur secundum illud esse respectivum, et tota postea producitur secundum esse existentiae, et sic acquiritur realitas absoluta

---

(1) Subscriptae rationes habentur omnes in *Oxon.* I. d. 36 *per tot.* — *Report.* ib.

sub tali respectu, *non valet*; quia cum non fiat variatio nisi secundum respectum, non potest essentia, secundum esse reale, esse ab aeterno.

d) Item, id quod constituitur secundum rationem causae exemplaris, et causae agentis, aut est *idem*, et secundum ideam sic idem omnino esset ab aeterno, et in tempore; aut *aliud* et *aliud* secundum rem et essentiam; et tunc res una esset plura secundum essentiam ab aeterno, et in tempore; aut est unum re *diversas habens dispositiones*, vel *absolutas*; et tunc non producitur, ut est terminus productionis, sed sicut subiectum variationis; vel *respectivas*, et sic ut prius, sola entitas relativa, qua relativa est, etc.

e) Praeterea, nullum esse reale et quidditativum potest ei attribui, aliter enim sic esset distinctum a Deo: sed ab aeterno nihil fuit a Deo productum secundum realitatem aliam ab Ipso, nec secundum rationem exemplaris, nec efficientis, ut patet per Proculum, 35 *propositione*, dicentem: A*nima creata manet in sua causa, et procedit ab ipsa, et convertitur ad ipsam*: si autem maneret solum, nihil differret a causa, indistincta existens; distabit enim processu; si autem procedit solum, coniuncta erit ad ipsam.

(3) *f)* Praeterea, quidquid habet entitatem ab aliquo exemplari habet et ab efficienti, licet non e contrario: causa enim exemplaris et efficiens ita se habent, quod una caret aliquo, quo non alia: scilicet in hoc quod quaedam est exemplaris et efficiens simul; quaedam efficiens, non exemplaris, ut quae non agit per intellectum. Unde, cum ponantur ubique quatuor causae, sub *formali* non comprehenditur *exemplar*, nisi inquantum includitur in efficiente existens, scilicet forma, similitudo, et ratio in ipso, per quam agit: alias haberemus quinque causas. — Propter hoc esse causam exemplarem et agentem est convertendum in tali causa agente per cognitionem; et secundum quod per unam constituitur, ita et per aliam. Unde ratio idealis in Deo, quae est exemplaris, est etiam effectiva, accedente voluntate; sicut in nobis ars medicinae vel domus est ratio exemplaris et efficiens, accedente voluntate; unde ratio idealis nihil potest constituere, nec in esse essentiae, nec existentiae, nisi efficiendo per voluntatem. Nec essentia secundum rationes ideales est forma

exemplaris, quia essentiae rerum ab aeterno sunt id quod sunt, ut quaedam realiter exemplata; sed solum est forma exemplaris, qua natae sunt esse creaturae, quoad esse essentiale et existentiae, accedente voluntate; alioquin fiunt e nihilo, nec essent nihil antequam fierent; cum vera essentia praedicamentalis non sit nihil.

Nec sufficeret dicere, quod fiunt ex nihilo quoad esse existentiae, si esse existentiae sit aliquid praeter esse cognitum, et tale quod non sit aliquid rei: quia nihil omnino tollitur quidquid reale pertinet ad ipsam rem.

703. — Essentiae antequam sint actu nullam habent realem relationem ad Deum. — Ex hoc patet reprobatio *secundae partis* opinionis, quod essentia antequam sit actu non habet realem relationem ad Deum (ut isti ponunt), quia *a*) essentia non est a Deo distincta realiter; ergo etc.

b) Item, nihil potest referri realiter, nisi relatio existat actu, quae non existit, nisi existat fundamentum.

c) *Si dicatur*, quod sufficit quod res sit secundum esse essentiae; tunc relatio non erit, nisi secundum tale esse, et sic non referret actu: vel si refert actu eadem ratione, cum omnia accidentia talis rei habeant esse essentiae, denominabunt illam rem: et sic ignis ab aeterno potuit dici calidus.

([1]) 704. — Quale esse habeant essentiae antequam sint actu. — *Secundo* videndum quale esse res habet antequam sit actu. — Ad quod sciendum, quod, ut dicitur V. *Metaph. text.* 35, cum esse cognitum sit quid diminutum, quod esse reale est verum esse extra cognoscentem.

Nec oportet distinguere de intellectu; quia omne cognitum, inquantum huiusmodi, habet esse diminutum, a quocumque intellectu intelligatur; licet enim res, ex hoc quod intelligitur ab intellectu divino, sit aliquid per essentiam, hoc, ut videbitur, nullam ponit differentiam rerum secundum se, sed in ordine ad suas causas.

Et circa unamquamque rem, tam quoad essentiam, quam quoad existentiam, cadit haec differentia de esse *cognito* et *reali*. Secundum esse *reale* subdividitur: non secundum esse *essentiae* et *existentiae*, quia realiter unum sunt; sed secundum esse in *potentia* et in *actu*, comprehendendo totam rem secundum essentiam et existentiam. — Esse autem *cognitum*

non determinatur ad esse *tale* vel *tale*, sed indifferenter se habet ad utrumque: sive enim res sit in potentia formali, sive in actu, prius habuit illud esse cognitum, etc.

Si ergo quaeratur utrum anima rationalis antequam existeret haberet aliquod esse *reale* aliud ab esse *cognito*, dicendum, quod non, ut in potentia in sua causa efficienti, formali, et exemplari, in qua esse eius cognitum formaliter continetur ab aeterno, et eius esse reale (1).

Istae quaestiones fuerunt determinatae Oxoniae per Magistrum Ioannem Scotum de Ordine Fratrum Minorum; et sunt quaestiones generales super Philosophiam (2).

(1) Quia haec *quaestio* trunca habetur, ideo ad titulum ipsius non est responsio.

(2) Ita fert MS. in Collegio S. Isidori de Urbe asservatum.

B. IOANNIS DUNS SCOTI

DOCTORIS SUBTILIS ET MARIANI

ORDINIS FRATRUM MINORUM

TRACTATUS

DE PRIMO RERUM OMNIUM PRINCIPIO.

Primum rerum principium mihi ea credere, sapere ac proferre concedat, quae ipsius placeant Maiestati et ad eius contemplationem elevent mentes nostras.

CAPUT I.

ORDINIS ESSENTIALIS DIVISIO IN EMINENTIAE ET DEPENDENTIAE ET MEMBRORUM HUIUS SUBDIVISIO.

(1) 1. — **Mentis in Deum elevatio.** — Domine Deus noster, Moysi servo tuo, de tuo Nomine filiis Israel proponendo, a te Doctore veracissimo sciscitanti, sciens quid de Te posset concipere intellectus mortalium, Nomen tuum benedictum reserans, respondisti: EGO SUM QUI SUM (Exod. 3) (1). — Tu es verum esse, Tu es totum esse; hoc credo, hoc, si mihi esset possibile, scire vellem. Adiuva me, Domine, inquirentem ad quantam cognitionem de vero esse, quod Tu es, possit pertingere ratio nostra naturalis (2), ab *ente*, quod de Te praedicasti, inchoando.

2. — **Divisio.** — Quamvis autem *entis* sint plurimae passiones (3), quarum consideratio valeret ad propositum prosequendum, tamen de *ordine essentiali*, tamquam de medio foecundiori, primo prosequar isto modo: In *primo* capite quatuor *divisiones ordinis* praemittam, ex quibus colligetur quot sunt ordines essentiales.

Manifestatio vero divisionis tot requirit: *primo* ut dividentia notificentur, et sic ostendantur *contineri* sub diviso: *secundo* ut dividentium *repugnantia* declaretur: *tertio* ut

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 22. per tot.

(2) Cf. *ib.* d. 3. qq. 1 et 2. — d. 8. q. 3. n. 8. seqq.

(3) Cf. *ib.* I. 3. q. 3. n. 6. — d. 8. q. 3. n. 19. — d. 39. n. 13. — II. d. 1. q. 4. n. 25. — d. 16. n. 17. — *Quodlib.* q. 7. n. 14.

probetur dividentia *evacuare* divisum. — *Primum* fiet in hoc capite; alia in *secundo*. — Hic igitur divisiones *narrando* ponam, et *rationes* dividentium assignabo.

3. — Quo sensu accipiatur hic ordo essentialis. — Accipio autem *ordinem essentialem* non *stricte*, ut quidam loquuntur, dicentes posterius ordinari ad prius, sed prius vel primum esse supra ordinem, sed *communiter*, prout ordo est relatio aequiparantiae, dicta de priori respectu posterioris, et e converso, prout scilicet ordinatum sufficienter dividitur per *prius* et *posterius*. — Sic igitur quandoque de *ordine*, quandoque de *prioritate* et *posterioritate* fiet sermo.

(2) 4. — Ordinis essentialis divisio primaria. — Dicendum igitur *primo*, quod *ordo essentialis* videtur primaria sui divisione dividi sicut *aequivocum* in *aequivocata*, scilicet in ordinem *eminentiae* et in ordinem *dependentiae*.

5. — Ordo eminentiae. — Primo modo *prius* dicitur *eminens*, et *posterius excessum*. Et, ut breviter dicatur, quidquid est *nobilius* et *perfectius* secundum essentiam est sic *prius*. — Hoc modo prioritatis probat Aristoteles, *I. Metaphys. text. comm. 15* (1), actum esse priorem potentia, ubi illud *prius* vocat secundum *substantiam* et *speciem*: *Quaecumque*, inquit, *generatione sunt posteriora, illa specie et substantia sunt priora.*

6. — Ordo dependentiae. — Secundo modo *prius* dicitur *a quo aliquid dependet*; et *posterius* quod *dependet ab illo*. — Huius *prioris* hanc intelligo rationem, quam etiam Aristoteles, *V. Metaphys. text. comm. 16* (2), testimonio Platonis ostendit: *Prius secundum naturam et essentiam* est illud quod *contingit esse sine posteriore*; non e converso. Quod ita intelligo: quod licet ad *prius* necessario esset *posterius*, et ideo sine ipso esse non possit, hoc tamen non est quia ad esse suum egeat posteriori, sed e converso; quia si ponatur non esse posterius, non minus prius erit, sine inclusione contradictionis (3); non sic e converso, quia posterius eget priori (4);

(1) Cf. exposit. Doctoris c. III n. 36 seqq. — *Oxon.* I. d. 3. q. 2. n. 21. — IV. d. 49. q. 2. n. 1[illegible].

(2) Cf. expos. Doct. c. X. n. 83 seqq.

(3) Cf. *Oxon.* II. d. 3. q. 4. n. 9.

(4) Cf. *Oxon.* IV. d. 11. q. 3. n. 29. — II. d. 3. q. 4. n. 9. — III. d. 36. n. 19.

quam indigentiam possumus *dependentiam* appellare, ut dicamus omne posterius essentialiter a priori necessario dependere, non e converso, licet quandoque posterius necessario sequatur illud prius. — Et quamvis ista possint dici *prius* et *posterius* secundum *substantiam* et *speciem*, sicut alia dicta sunt, tamen ad distincte loquendum, dicuntur *prius* et *posterius* secundum *dependentiam*.

7. — **Ordinis dependentiae divisio.** — Ordine secundum *eminentiam* indiviso manente, subdividendo ordinem *dependentiae*, quia dependens *a*) aut est *causatum*, et illud a quo dependet est *causa* eiusdem: aut *b*) dependens est causatum *remotius* alicuius causae, et illud a quo dependet causatum *propinquius* eiusdem causae.

8. — **Huius divisionis ratio.** — Ratio *primi membri* huius divisionis *secundae* satis nota est, et quod illud *continetur sub diviso*: *a*) patet enim quid *causa*, quid *causatum*, et quod causatum essentialiter *dependet* a causa, et quod causa est *a qua* essentialiter *dependet*, secundum rationem suprapositam *prioris* hic divisi.

(3) *b*) Sed *secundum membrum* huius *secundae* divisionis nec in se patet, nec qualiter sub diviso continetur.

Primum declaratur sic: si eiusdem causae sint duo effectus, quorum unus prius et immediatius natus est causari ab illa causa, alius autem non nisi isto immediatiore iam causato, dico illum alium esse *posterius* causatum respectu eiusdem causae et immediatiorem iam causatum *prius* causatum. Haec est ratio huius membri.

Ex hoc *secundo* ostendo, quod *continetur sub diviso*, quod scilicet effectus remotior dependet essentialiter a propinquiore: *tum* quia non potest esse, illo non existente: *tum* quia illa causalitas causae respicit illa ordinate: ergo et e converso illa habent ordinem essentialem inter se *ut comparatur ad tertium* quod est causa amborum: ergo inter se *absolute*: *tum tertio* quia causa talis non intelligitur esse ex se, nisi causa propinqua solius effectus proximi, et illo non causato, intelligitur quasi remota causa respectu aliorum; sed illo iam causato intelligitur ut proxima respectu secundi: a causa autem remota, praecise inquantum remota, non est causatum: ergo secundum dependet a causa quae

posuit ipsum propinquius in *esse*; ergo ab *esse* propinquiore.

(1) 9. — **Subdivisio.** — Istius *secundae* divisionis *utrumque subdividitur*, subdividendo primo *secundum* * (sc. *causatum*) *, quia iam praedictis consonat. Nam *prius* quod est causatum *propinquius* causa *a*) non tantum dicitur quod est propinquius causae *proximae* utrique, *b*) sed etiam *remotae*: puta si proxima causa unius causati sit **A**, quae non sit aliquo modo causa alterius, scilicet **B**: sed aliqua alia causa prior est causa **B** proxima, et est remota causa illius, cuius alia causa est proxima; adhuc inter ista causata erit *ordo essentialis*, ut causati prioris ad posterius causatum, et hoc si causalitas causae communis amborum, secundum essentialem ordinem, illa respiciat ut causata.

Secundum membrum huius divisionis *minus videtur esse sub diviso*; hoc autem sic probatur: nam 1) utrumque causatum respectu tertii, quod est causa istorum, essentialiter ordinatur; ergo et inter se. 2) *Tunc etiam* causa communis quasi remota causa intelligitur respectu posterioris, priore non causato. 3) *Tunc etiam* posterius non potest esse sine priori.

10. — **Causae divisio** (1). — *Primum* membrum *secundae* divisionis, quod est *causa*, famose subdividitur in quatuor causas satis notas, *finalem*, *efficientem*, *materialem* et *formalem*.

Et *posterius* sibi oppositum * (sc. *effectus*) * similiter subdividitur in quatuor sibi correspondentia, scilicet in ordinatum ad finem, quod, ut breviter loquamur, dicatur *finitum*: et in causatum ab efficiente, quod dicatur *effectum*: et in causatum a materia, quod dicitur *materiatum*: et in causatum per formam, quod dicitur *formatum*. — Rationes dividentium huius divisionis hic transeo, quia alibi diffusius haec tractavi (2), et inferius quandoque tangetur, quando materia id requiret.

11. — **Recapitulatio.** — Huius articuli fructum summatim colligo: *Ordo essentialis* per *sex ordines* dividentes evacua-

---

(1) Cf. Doctor. *Physic.* II. q. 7. — *Theor.* XIX. n. 2. — *Exposit. in Metaph. Arist.* l. I. S. 2. c. 1. n. 35. — l. V. c. 2. — *Oxon.* I. d. 3. q. 7. n. 3.

(2) Locis supra citatis.

tur, scilicet per *quatuor* ordines causae ad causatum; et per *unum* causati ad causatum, comprehendendo hic sub eodem duo membra tertiae divisionis; et per *unum* eminentis ad excessum.

Harum divisionum ostensio duo adhuc ostendi requirit, scilicet, quod membra cuiuslibet *inter se repugnent*, et quod *evacuent rationem divisi*: quae duo in sequenti *capite*, quantum opus erit ad propositum, ostendentur; et in quo etiam quaedam generales propositiones necessariae proponentur; et praedicti ordines, et extrema secundum necessariam vel non necessariam concomitantiam conferentur; quia dictorum comparationes ad sequentia bene valent.

CAPUT II.

DE DICTIS QUATUOR DIVISIONIBUS OSTENDENDIS ET DE EXTREMIS DICTORUM ORDINUM ESSENTIALIUM COMPARANDIS.

12. — Conclusiones (1). — I. *Nulla omnino res essentialem ordinem habet ad se.*

II. *In quocumque ordine essentiali est circulus impossibilis.*

III. *Quod non est posterius priore, nec posteriore.*

IV. *Quod non est finitum non est effectum.*

V. *Quod non est effectum non est finitum.*

VI. *Quod non est effectum non est materiatum.*

VII. *Quod non est materiatum non est formatum.*

VIII. *Quod non est causatum a causis extrinsecis non est causatum a causis intrinsecis.*

IX. *Quatuor genera causarum in causando idem essentialiter ordinantur.*

X. *Si duo comparantur ad eamdem causam, aut igitur proximam aut remotam.*

XI. *Non omne causatum causae propinquius est causa causati remotioris.*

(1) Quamvis in aliquibus originalibus tituli conclusionum singulis praemittantur capitulis, censet tamen Mauritius Hibernicus, in *Annotationibus*, aliena manu hos titulos fuisse praepositos.

XII. *Nihil dependet essentialiter nisi a causa, vel a causato propinquiore alicuius causae.*

XIII. *Non omne excessum dependet essentialiter ab eminente.*

XIV. *Non omne dependens est excessum ab illo a quo dependet.*

XV. *Nunquam pluralitas ponenda est sine necessitate.*

XVI. *Omne finitum est excessum.*

(1) 13. — Mentis in Deum elevatio. — Domine Deus noster, qui doctorem venerabilem Augustinum, de Te Trino seriose scribentem, infallibiliter docuisti, quod ipse in *primo de Trinitate* scripsit, dicens: *Nulla res omnino est quae seipsam ut sit gignat*, nonne Tu nobis aeque certitudinaliter impressisti hanc similêm veritatem

14. — Conclusio I. — Quod nulla omnino res essentialem ordinem habet ad se? — Nam de ordine *eminentiae* [n. 5], quid impossibilius quam idem seipsum excedere secundum perfectionem essentialem? De aliis sex ordinibus [n. 11], quid impossibilius quam idem a se dependere, quam sine seipso posse esse, secundum intellectum huius superius [n. 6 seqq.] assignatum? Hoc etiam consonat veritati; quia

15. — Conclusio II. — In quolibet ordine essentiali est circulus impossibilis (1). — Quia quidquid est prius priori est prius posteriori; sequitur oppositum primae ex secunda negata. Idem etiam erit prius et posterius eodem, et perfectius et minus perfectum eodem, et dependens et independens respectu eiusdem; quae longe sunt a vero. Hunc circulum excludit Asistoteles a demonstrationibus, *I. Post. text. comm. 6 et inde;* nec minus impossibilis est in rebus. — Iuxta hanc secundam regulam explico quamdam, quae a prima probatur et in ipsa satis includitur, quia inferius utar ipsa:

16. — Conclusio III. — Quod non est posterius priore, nec posterius posteriore. — Sequitur ex affirmativa dicta. — Ex ista sequitur, quod illud quod non dependet a priori, nec a posteriori; ultra, quod non est causatum causae prioris, nec posterioris; quia posterior in causando dependet a priori causante.

---

(1) *Oxon.* I. d. 30. q. 2. n. 7.

17. — Exponuntur hic tractanda. — Iam, Te Deo duce, dictos *sex ordines* [n. 11] ad invicem comparemus. Et *primo* quatuor ordines *causae* ad *causatum*. Istorum tamen *differentiam*, vel in dividendo *sufficientiam*, quia satis nota videtur, utrumque hic praetermitto prosequi; quia prolixum posset esse, nec ad propositum necessario requisitum; tantummodo dictos ordines quantum ad concomitantiam, vel consecutionem ex parte causati, in *sex conclusionibus* (1) comparando (2).

(2) **18. — Conclusio IV. — Quod non est finitum non est effectum.** — Probatur *primo* sic: quia quod non est ab aliqua causa efficiente non est effectum: quod non est ad finem non est a causa per se efficiente; ergo, etc. — *Maior* probatur: quia in nullo genere per accidens est primum: quod Aristoteles satis exprimit, *II. Phys. text. c. 66 et circiter* (3), ubi *casu* et *fortuna*, tamquam causis *per accidens*, priores ponit necessario *naturam* et *intellectum*, tamquam causas *per se* in illo genere causae: quod autem non est a priori non est a posteriori, ex *tertia* iam praemissa [n. 16]. Et loquor de his quae solum sunt proprie effectibilia. Patet ergo *maior*. — *Minor* sic probatur: agens per se omne agit propter finem, quia nullum frustra, quod Aristoteles in *II. Phys. text. c. 19, 61 et 73* (4) determinat de *natura*, de qua minus videtur, quod agat propter finem, quam *ars*; ergo tale nihil efficit, nisi propter finem.

Probatur *conclusio* principalis *secundo* sic: finis est prima causa in causando, et ideo ipsum dicit Avicenna *causam causarum*. — Quod etiam probatur ratione: quia enim finis movet metaphorice ut amatus, ideo efficiens efficit formam in materia: non autem movet finis ut amatus quia aliqua causa causat; est ergo finis prima causa essentialiter in causando.

Hoc *etiam* sic probatur: Aristoteles, *V. Metaph. text. c. 2* (5), finem esse causam ostendit, quia per ipsum respon-

---

(1) Scil. a IV. usque ad IX incl.

(2) Tres priores conclusiones potius dicendae sunt regulae seu principia ab omnibus admittenda.

(3) Cf. exposit. Doctor. et q. 10. eiusd. *II. Physic.*

(4) Cf. exposit. Doctor.

(5) Cf. Doctor. *QQ. Metaph.* l. V. q. 1. — *Exposit. in Metaph. Arist.* l. V. n. 6 seqq. — *Physic.* l. II. q. 9. — *Oxon.* Prol. q. 4. n. 11. — I. d. 2. q. 2. n. 16. — d. 8. q. 5. n. 6 et 12. — II. d. 25. n. 11.

detur ad quaestionem factam *propter quid*, quae quaestio quaerit causam; ergo cum per ipsum, scilicet finem, detur primum *propter quid*, ipse erit prima causa. — *Assumptum* probatur: quaesito enim *quare* efficit, respondetur: *quia* amat vel intendit finem; non e converso.

Ex primitate finis tripliciter iam ostensa sequitur *conclusio principalis*, quia cuius causa non est prior, non est posterior, iuxta *regulam tertiam* praemissam [n. 16].

(5) 19. — Conclusio V. — Quod non est effectum non est finitum. — Probatur sic: quia finis non est causa nisi inquantum ab ipso, tamquam a priori essentialiter, dependet *esse* finiti. Patet, quia quaelibet causa est sic prior inquantum causa. Non autem dependet finitum, quantum ad *esse*, a fine ut sic priore, nisi inquantum finis ut amatus movet efficiens ad dandum sibi esse, ita quod sicut efficiens non daret esse in suo genere, nisi inquantum motus a fine suo modo, ita finis non daret esse finito, nisi mediante efficiente amante finem et dante esse finito in sua causalitate. Nihil igitur causat finis, nisi quod efficitur ab efficiente amante finem.

Corollaria. — *a*) Hic sequitur *corollarium* non tacendum, scilicet, quod imaginatio falsa est de fine dicentium, quod illud est causa finalis entis finiti vel effecti quod est *operatio ultima*, vel obiectum quod per istam operationem attingitur. Si intelligitur quod tale inquantum tale, scilicet inquantum attingitur, est causa finalis, falsum est; quia illud consequitur esse effecti vel finiti: nec esse finiti dependet essentialiter ab illo *inquantum tale*, sed praecise illud propter quod amatum ab efficiente efficiens facit aliquid esse, quod ordinatur ad amatum, illud *inquantum amatum* est causa finalis finiti. — Quandoque tamen obiectum operationis ultimae est tale amatum, ratione cuius est finalis causa: non quia terminus operationis talis naturae, sed quia amatum a causante illam naturam. Tamen operatio alicuius ultima, vel quod per ipsam attingitur, quandoque dicitur *finis*, quia ultimum, et aliquo modo optimum, et ita habet aliquas conditiones finis.

b) Non ergo Aristoteles poneret Intelligentias proprie habere causam finalem et non efficientem, sed vel tantum finem, extendendo *finem* ad obiectum operationis optimae;

vel si proprie daret et efficiens, non quidem per *motum*, nec per *mutationem*, quia causae quatuor pertinent ad considerationem Metaphysici, et sic abstrahunt a seipsis ut pertinent ad considerationem Physici (1).

c) Nec poneret Primum dare eis *esse* post *non esse*, si poneret eas sempiternas et necessarias, saltem *post duratione*, sed *post ordine naturae* tantum, sicut exponit Avicenna rationem creationis, *VI. Metaph. cap.* 2. — Utrum autem *causato* repugnet *necessitas*, an non, propositum non infringit: si posset aliquod efficiens simpliciter necessario causare, et finis aliquis necessario finiret, et non e converso, saltem quodlibet causatum non tantum est *possibile*, ut opponitur *impossibili*, sed etiam ut opponitur *necessario* ex se; quia est terminus vel obiectum potentiae suae causae, licet non sit possibile *contingens* ut opponitur *necessario in communi*, secundum Philosophos, quia talem contingentiam a separatis negarent.

d) Patet aliud *corollarium*, quod finis non est causa finalis *efficientis*, sed *effectus*; unde quod dicitur, quod agens agit propter finem, non est intelligendum, *suum*, sed *sui effectus* (2).

(i) 20. — Conclusio VI. — Quod non est effectum non est materiatum. — Probatur: quia materia de se est in potentia contradictionis ad formam; ergo non est ex se actu nisi per formam; ergo ab alio reducente illam potentiam ad actum: illud est efficiens, quia idem est facere compositum et materiam esse in actu per formam.

Prima consequentia patet, quia potentia mere passiva contradictionis non se reducit ad actum.

Et si dicas, formam reducere ipsam potentiam ad actum, *verum* est formaliter; sed cum praeintelligantur materia et forma non unita, illud a quo uniuntur habet rationem causae efficientis, quam sequitur actuatio formalis.

Secundo probatur *consequentia*: quia efficiens est proxima causa finali; ergo prior materia, cuius non est prior, nec posterior. — Prima propositio hic probatur: nam mo-

(1) Cf. *Oxon*. I. d. 8. q. 6. n. 6. — II. d. 1. q. 2. — *Quodlib*. q. 7. n. 15 seqq. — 23 seqq.

(2) Vid. infr. n. 35 et 36.

vere metaphorice ut amatum est causatio finis: sic autem movet efficiens, non aliam causam.

Tertio probatur: quia compositum est vere unum; ergo habet aliquam entitatem unam, quae nec est entitas materiae, nec formae: illa entitas una est causata, non a duabus entitatibus primo, quia nihil unum est ex pluribus, nisi in virtute unius primo vel principaliter: nec ab altero duorum primo, quia utrumque illorum est diminutum respectu entitatis totalis; ergo est ab uno aliquo extrinseco.

Et sic patet *conclusio principalis.*

(5) 21. — **Conclusio VII. — Quod non est materiatum non est formatum, et e converso.** — Probatur: quia quod non est materiatum non est compositum ex partibus essentialibus, quia in omni sic composito perfecte uno altera pars est potentialis, quia non fit unum per se nisi ex actu et potentia, ex *VII. Metaph. text. comm. 22, 27 et 60 et circiter; VIII. text. 16* (1).

Quod igitur non habet partem per se potentialem non est compositum; ergo nec formatum, quia formatum est compositum habens formam partem sui.

Et sicut argutum est de materia et forma, ita potest argui de *subiecto* et *accidente* suo modo.

Confirmatur: iuxta illud Aristotelis *VII. Metaph. text. comm. 60*, si quid ex unico elemento esset, non esset nisi illud, imo illud non esset illud *elementum*, ex *prima* propositione huius *secundi capituli* [n. 14], quae est *nihil essentialiter a se dependere;* ergo a simili, si quid habet tantum unam partem essentialem, non est nisi illa, imo iam non est *pars*, nec causa, propter primam regulam dictam; ergo omne causatum ex aliqua causa intrinseca habet etiam aliam intrinsecam concausantem; et ita patet propositum.

(6) 22. — **Conclusio VIII. — Quod non est causatum a causis extrinsecis non est causatum ex causis intrinsecis.** — Haec ex praemissis quatuor satis; habet tamen probationes speciales. — *Prima* est, quia causalitates causarum extrinsecarum perfectionem dicunt, cui non est annexa necessario imperfectio: causae intrinsecae ex necessitate habent imperfectionem annexam (2); ita quod causae extrinsecae sunt priores in cau-

(1) Cf. exposit. Doct.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 16

sando intrinsecis, sicut perfectum imperfecto. — Adiunge *secundam*, quae est haec: *Quod non est causatum causae prioris, nec posterioris*, sequitur propositum.

Secunda ratio est ista: quia causae intrinsecae possunt esse in se causatae respectu extrinsecarum; ergo sunt posteriores in causando respectu earum. — *Antecedens* patet de *forma*. Patet etiam de *materia* inquantum pars; sed de ipsa in se inferius ostendetur.

Haec conclusio bene probat *sextam* [n. 20] (1).

(1) In aliquibus codicibus ms. habentur hic sub titulo *Additio* sequentia, conclusiones VIII et IX concernentia, quae an reapse Doctoris sint, nondum certo scitur.

« De *ordine causarum* idem dicitur, quod quando quatuor causae causant idem, tunc non habent relationem *simultatis*, sed *ordinis essentialis*, ita quod una in causando est causa alterius in causando secundum *nonam* conclusionem secundi [n. 23]; et hoc tali ordine: finem movere est efficiens ipsum amatum; quod patet in intellectualibus; in naturalibus vero amor non est aliud a natura amante ultra efficiens, efficere est effectum effici: et hoc est effectum referre ad hoc *ut hoc*, et ad finem referri est referri ad hoc *ut amans aliud*, propter quod est causa huius; et sic in effectu est duplex relatio, quia omnis causa naturalis videtur agere ex necessitate formae, etiamsi possibile esset quod nullum finem appeteret: sed cognoscens dirigit, et ideo finis ponitur naturae ut directiva est, et tunc, ut dictum est, in effectu est duplex relatio ad efficiens, *absolute* et *ut amans* est.

« De causis *intrinsecis* distinguenda sunt *signa naturae:* nam in primo signo naturae praesupponitur materia ut causatum prius quam forma, et hoc respectu eiusdem causae remotae; et hoc licet non necessario absolute, nec necessario inquantum forma causatur secundum istum ordinem causandi, quia nimirum causans secundum nihil facit, nisi destruat aliquid, concluditur aliquid esse in destructo necessario ad suum subiectum, et manere in destructo, haec est necessitas materiae. — Ponuntur igitur *quatuor* signa naturae: In *primo* agens secundum, et materia causatum prioris causae, ut cessatio, praesuppositum causali a secundo agente; et in *secundo* instanti naturae, ut in A, aliquid est ab agente: unde in A producitur forma, in B unitur materiae, in C instanti est totum productum ex istis, et tunc istae sunt partes eius. Quod B procedat a C naturaliter, quia esse praecedens causatum non tantum in C, sed in causando, aut saltem ut unita, quia sic integrae sunt causae in isto B, est mutatio materiae ad formam. Istius terminus est forma, tunc non est productio compositi, sed in C productionis primus terminus est compositum: sed mutatio praecedit eam in B, non intelliguntur partes, quia tunc non est totum, sed causae, ideo causalitas istorum prior est participante. Quod B sequatur A patet, quia aliter primus effectus efficientis esset relatio tantum, quia modo, quae est in B est relatio, nec est aliquid absolutum ante C, nisi forma quae non prae-

23. — Conclusio IX. — Quatuor genera causarum in causando idem essentialiter ordinantur — Patet ex *quinque* praemissis; sed ex se videtur rationabile, quod multa, a quibus aliquid dependet essentialiter, ordinem habeant, secundum quem scilicet illud ab eis ordinate dependet; nam *a*) ex quibus non fit unum ut ex actu et potentia, si omnino nullam habent unitatem ordinis, non causant aliquid idem essentialiter. Cum igitur quatuor genera causarum non sunt partes alicuius compositi ex ipsis, sicut ex actu vel potentia, si etiam omnino nullam habent unitatem ordinis inquantum causant, quomodo tunc aliquid idem causarent in causando causatum? quo ordine omnes sunt unum respectu tertii, scilicet in cau-

fuit. Similiter unio praesupponit unibilia. Falsum est ergo, quod forma producitur posterius quam compositum, quia producitur antequam uniatur: unitur autem antequam compositum causetur, cuius causatio passiva sequitur causationem activam omnium causarum. Intelligitur igitur post *secundam intentionem* compositum produci, vel primo per se esse, quod per accidens est tantum per se.

« Sed praedicta non videntur omnino veritatem habere, quia si efficientia causetur a fine; ergo efficiens similiter et materiatum est, quod non efficitur; ergo *quinta* conclusio *secundi* [n. 19] est falsa.

« Item, efficiens amare finem non est finem finire aliquid, tunc enim Deus necessario finiret aliquid : unde si qua est hic relatio, non est causae ad causatum, sed obiecti ad actum vel potentiam. Nec efficiens amare A propter B, ad finire A, tunc enim finiret non existens; sed B amatum esse propter quod ponitur in esse, est B finire A; simul igitur sunt causalitates finis et efficientis : contradictio enim est quod altera sit sine altera, vel aliquid praesupponatur causationi utrius, scilicet velle B, et non velle A propter B, est quasi unio istarum causarum.

« Ulterius formam informare materiam, et formam et materiam esse actu causantes, aut saltem esse simul unitas, ita quod est contradictio in separatione, licet differant relatione sui invicem et ad causatum. Si igitur efficiens efficit istas et etiam totum, sunt tres relationes effectuum, quia unio istorum efficitur, et causatio accidentalis istorum, quae est simul natura cum unione efficitur, et totum efficitur.

« Verum est igitur, quod causae extrinsecae praecedant intrinsecas, quia causant causationem intrinsecam : sed praecedunt in causando causatum commune, quia sine contradictione id sit effectum, et non in actu : loquendo non de communi, sed de *hoc* effectu, quod non est in actu nisi per formam, etiam non potest sine contradictione esse materiatum et non formatum, nec e converso, quia nulla pars sola consistit. Totum igitur in genere simul quatuor causae causant, ita quod est contradictio in separatione causationum activarum, sicut passivarum. Tamen ista, quae sunt causae, habent ordinem *eminentem*. Similiter causationi aliarum praesupponitur ordo

sando, si inter causas sit ordo dependentiae; igitur una causat aliam inquantum causa: non enim potest ibi poni causatum prius; ergo finis causat efficientiam, quae tamen non efficitur propter processum in infinitum; igitur est falsa.

b) Item, si una causa causat causationem alterius, ut finis ipsius efficientis, et sic ultra, tunc illa vel erit immediate causatum a quatuor causis, et sic causatum a quatuor causis non erit proximum causatum, nisi unius vel duarum, omnino nullam habent unitatem ordinis inquantum causant, quomodo tunc idem aliquid causarent? ergo habent unitatem ordinis inquantum causant causatum, quo ordine sunt omnes unum respectu tertii, scilicet in causando, sicut multa in universo per ordinem sunt unum in essendo.

24. — Qualis sit iste ordo. — *a*) Et *qualis* sit ordo istorum *generum* patet ex dictis de *fine* et *efficiente* inter se

---

dependentiae, vel alius ordo, scilicet obiecti ad potentiam: sicut causationi efficientis praesupponitur velle finem, causationi intrinsecarum praesupponitur efficiens, quia unit et simul causat causationem istarum. Quando igitur arguitur, quod causae sunt ordinatae, quia tales propositiones conceduntur, *quia volo, ideo ago*, hoc non videtur, ut patet supra.

« Ulterius cum dicitur, *quia efficiens efficit, ideo materia mutatur*, non est verum, quia efficit ignem, sed quia efficit mutationem materiae: et ad hoc illud est exponendum, quia simul vera sunt mutationem efficere, et e contra effici, sed praeintelligitur relatio in agente propter prioritatem fundamenti. Unde hic est sensus, *per efficiens materia mutatur:* ubi sicut efficere ignem non praecedit mutationem sine contradictione, ita nec efficere mutationem praecedit sine contradictione. Omnis igitur sive ad compositum, sive ad relationem partium inter se, vel ad totum, omnis, inquam, est simul vera, ita quod est contradictio in separatione.

« *Contra:* causae non tantum non unitae, sed unitae sunt priores natura ipso toto, quia unio praesupponitur actuali causationi; ergo formam informare praecedit totum. — *Respondeo*: unio *agentis* et *materiae*, quae sunt causae praeexistentes, est approximatio, haec praecedit et separabilis est sine contradictione: sed unio *materiae* et *formae*, quae est per informationem, est simul vera cum toto, et simul vera cum causatione actuali ipsarum causarum.

« Si omnino vis habere unionem formae praesuppositum causationi, dico, quod est praesentia quaedam ipsi materiae in actuali existentia, quae praesentia non dicit informationem, sicut in anima patet in instanti, sed quia praesupponitur materia omni causationi efficientis huius. — *Respondeo*, quia praesupponitur composito quod efficiet, et non potest materiam efficere. — *Contra*, quia non efficit nisi tantum formam, quia istam omnino habet in virtute sua activa, et potest esse per se sine materia, sine contradictione, et forma prius producitur quam materiae uniatur et quam compositum generetur, etc. ».

ex *secunda* probatione *quartae* [n. 18] et *secunda* probatione *sextae* [n. 20]; et *intrinsecarum* ad alias, scilicet *extrinsecas*, ex eisdem, et ex *octava* [n. 22].

Qualis autem sit ordo *intrinsecarum* inter se, nolo multum prosequi inquirendo, quia parum illis utar in processu: videtur tamen materia prior secundum independentiam; quia contingens et informans videtur dependere a permanente et informato, quia formatum praeintelligitur informabile. Et ita exponunt quidam Augustinum, *Confess. lib. XII. c. 1* et *I. de Gen. ad lit. c. 11*, de prioritate materiae respectu formae.

c) *Et si quaeras*, quo ordine est prior? Respondeo: sicut causatum propinquius eiusdem causae remotae, propinquius, inquam, necessario, secundum istum ordinem, secundum quem nunc forma causatur de materia prius causata ab ipso. Tamen forma est prior secundum eminentiam, quia perfectior; quod tamquam planum accipit Aristoteles *VII. Metaph. text. comm.* 7 (1) ubi comparat ea, licet ex dictis eius alibi, *IX. Metaph. text. comm. 13 et inde* (2) de actu et potentia, posset probari.

25. — Notandum. — *d*) Intellige autem, quod aliud est causas in causando, sive secundum *causationes* esse essentialiter ordinatas, et aliud est ea quae sunt causae esse essentialiter ordinata, sicut patet per Avicennam, *VII. Metaph. c. s.* Nam *primum* verum est et ostensum, alias istae essent falsae: *Quia amat finem, ideo efficit effectum:* et *quia efficit, ideo forma informat et materia materiat;* quae tamen communiter admittuntur. — *Secundum* autem falsum est: nam illud quod est finis non est causa eius quod est efficiens, nec quandoque e converso. Communiter autem illud quod est efficiens non est causa eius quod est materia, quia eam supponit. *Causationem* autem unius causae esse essentialiter ordinatam ad aliam, est ipsam non esse causam eiusdem, nisi virtute alterius suo modo causantis: quod quidem causare in virtute nullam dependentiam ponit in ipso quod est causa posterior; nec aliquid absolutum a priori

(1) Cf. exposit. Doctor. n. 10. — *QQ. Metaph.* l. VII. q. 6. — *Oxon.* I. d. 5. q. 2. n. 13. — II. d. 3. q. 6. n. 22. — d. 12. q. 2. n. 10. — III. d. 22. n. 16. — IV. d. 12. q. 2. n. 10, et alibi passim.

(2) Cf. expos. Doctor. S. 2. cc. 2-4 per tot.

receptum in ipso, sed tantum aliquid ab eis esse ordinate, prius ab uno quam ab alio, et unum prius causatum alterius quam causatum amborum, sicut alibi de *causis essentialiter ordinatis* diffusius explicavi (1).

---

(1) *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 12. — d. 3. q. 7. n. 13. — q. 8. n. 2 seqq. — d. 36. n. 15. — II. d. 9. q. 2. n. 34. — d. 18. n. 9. — d. 37. n. 15. — *Report.* III. d. 4. q. 2. n. 8. — *QQ. Metaph.* l. II. q. 6. n. 13.

Sequentia hic habentur *additionis* instar:

« Sed ulterius intellige, quod inter causas inquantum causae non est ordo *dependentiae*, quia, ut habetur in *primo cap.*, et probatur hic *XII conclusione* [n. 28], talis non est nisi *causati* ad *causam*, vel causati *remotioris* alicuius causae ad causatum *propinquius* eidem causae: neuter est hic. Non *secundus*; patet, saltem, comparando efficiens ad finem, qui est prima causa. — Non autem *primus*; probatio: vel causatio dicit tantum relationem in effectu, vel in causa: relatio non est causa relationis primo: hic autem si causatio unius esset causa causationis alterius, hoc esset primo, quia prius naturaliter quam esset causa causati omnium causarum. — *Tunc etiam* nulla extrinseca esset immediata causa causati communis, sed tantum causationis alterius causae. — *Tunc tertio*, non omne finitum esset effectum, contra *quintam* huius [n. 19]. Causatio quippe efficientis per te est finita, quia causata a fine causante; non tamen est effecta. — *Item*, probatur in communi, quod inter causationes causarum non est dependentia, quia tunc sine contradictione posset esse causatio prior sine posteriore; ergo et correlativum sine correlativo absque contradictione; quod est falsum: *tum* quia omnes relationes causati sunt identice idem absoluto; ergo contradictio est, unam esse sine alia: *tum* quia aliquid posset esse in re sine contradictione ens ad finem et non effectum, quod est contra *quintam* [n. 19]. Similiter est contradictio, quod aliquid sit materiatum et non formatum, vel e contra; patet ex *septima* [n. 21]. Similiter effectum quatuor causarum, quod scilicet est ab efficiente per mutationem, contradictio est sic effici, et non esse formatum vel materiatum.

« Est igitur inter causationes causarum ordo *eminentiae*, quia una est perfectior alia, hoc satis patet. Nec ideo dicitur, quia haec causat, ideo illa, quia sit ibi ordo *dependentiae*, sed quia ordo eminentiae, vel magis quia aliquid est causatum unius causae, quod non est alterius, sed respectu causati communis, non est ratio. — Item, si inter causas sit ordo dependentiae; ergo una causat aliam inquantum causa: non enim potest ibi poni causatum prius; ergo finis causat efficientem, quae tamen non efficitur, propter processum infinitum; ergo *quinta* [n. 19] falsa. Item, si una causa causat causationem, ut finis, ipsius efficientis, et sic ultra, tunc nihil erit immediate causatum a quatuor causis, et sic causatum a quatuor non est proximum causatum nisi unius, vel duorum.

Nulla causa est aequalis causato: intelligo de *totali* in quocumque genere. — *Probatur*, quia inter aequalia non est dependentia essentialis, patet inductive: intrinsecae sunt minus nobiles, extrinsecae perfectiores.

(8) Expedito de comparatione membrorum *quartae* divisionis [n. 10], de *tertia* [n. 9] breviter transeundo, quia planum est eius dividentia repugnare et divisum evacuare; quia

26. — **Conclusio X.** — Si duo comparantur ad eamdem causam, aut ergo proximam, aut remotam, de *secunda* divisione [n. 6 seqq.] duas *conclusiones* proponam. — Prima est de *distinctione membrorum*:

27. — **Conclusio XI.** — **Non omne causatum causae propinquius est causa causati remotioris ab eadem causa.** — Ergo est aliquod causatum prius, quod non est causa. — *Antecedens* huius probatur exemplo et ratione. *Exemplum* ponitur tale: quantitas enim est propinquius causata qualitate; non tamen est eius causa. Patet discurrendo per causas. — Probatur etiam *ratione*, quia secunda conclusio est de *sufficientia divisionis*.

(9) 28. — **Conclusio XII.** — **Nihil dependet essentialiter nisi a causa vel causato propinquiori alicui causae.** — Probatur: quia si dependeret ab aliquo alio, sit illud **A**, et dependens **B**.-**A** non existente, **B** non erit: sed **A** non existente, omnes causae per se ipsius **B** possunt concurrere, et etiam omnia causata istis causis propinquiora quam **B** possunt esse iam causata, quia **A** nullum istorum est, per te; ergo omnibus causis per se concurrentibus, et omnibus causatis propinquioribus ipso **B** iam positis, **B** non erit; ergo omnes istae causae per se non sunt sufficientes causae, etiam propinquioribus causatis iam positis. — *Consequentia* patet, quia causae sufficientes, iam causatis propinquioribus positis, possunt causare remotius causatum.

Sed si dicas, quod argumentum non concludit, quin *possint*, sed concludit, quod *non causant; hoc nihil est;* nam **A** non potente esse, per te, **B** non potest esse: sed omnibus praedictis ex parte causarum omnium et causatorum priorum positis, **A** non potest esse per illa, quia non est aliquod istorum, nec causabile ab eis; ergo **B** non potest esse per illa: nam per nihil potest esse aliquid, per quod non potest illud esse, sine quo impossibile est illud esse.

Si dicas: compositum potest esse per agens naturale; non tamen materia potest esse per ipsum, sine qua impossibile est compositum esse; *instantia nihil valet,* quia agens

naturale non est tota causa compositi, a quo, circumscripto scilicet omni alio, potest esse compositum. De tali loquor, quia si omnes causas in omni genere causae ordinatas ad B coniungas, et effectus propinquiores ipso B sint producti, per omnes istas A non potest esse, quia non est causa, nec causatum de numero istorum, et sine A, B non potest esse: ergo per omnes istas simul iunctas B non potest esse; ergo omnes istae simul iunctae non sunt totaliter causa ipsius B; quod est oppositum positi.

De *prima* divisione [n. 4-5] similes duas conclusiones propono. — Prima patet de *distinctione* membrorum, et est:

(10) 29. — Conclusio XIII. — Non omne excessum dependet essentialiter ab eminente. — Ergo primae divisionis primum membrum [n. 5] non infert necessario secundum [n. 6]. — *Probo antecedens:* Species nobilior est eminens respectu minus nobilis, puta contrarium respectu contrarii: nec tamen respectu eius est aliqua causa. Patet inductive: nec causatum propinquius, quia causalitas causae communis non respicit secundum ordinem essentialem illa ut causata; tunc enim non posset causare aliquod excessum, nisi prius causaret eminens; quod est patens falsum de quacumque causa, quia si contrarium vilius producitur ab hac causa, contrario nobiliori a nulla causa producto, ergo respectu nullius causae sic ordinantur. — Ulterius, si eminens aliquod non est causa respectu excessi, nec causatum propinquius causae amborum, ergo excessum non dependet ab ipso essentialiter. — *Consequentia* patet ex praemissa ostensa. — Ex abundanti coniungo eius conversam.

30. — Conclusio XIV. — Non omne dependens est excessum ab illo a quo dependet. — Patet, compositum dependet a materia, cum ipsum sit multum perfectius. Similiter fortasse forma dependet a materia, ut tactum est *conclus. IX:* tamen forma est perfectior, *VII. Metaph. text. comm.* 7. In motibus etiam ordinatis quod est posterius generatione dependet a priore, quia prius est effectus propinquior causae amborum; tamen posterius est perfectius, *IX. Metaph. text. comm. 15 et circiter.*

Tertio, pro *sufficientia* huius divisionis hanc generalem propono apud Aristotelem satis notam (1):

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 36. — III. d. 34. n. 3.

31. — **Conclusio XV. — Nunquam pluralitas ponenda est sine necessitate.** — Cum igitur nulla necessitas appareat ponendi plures ordines essentiales quam duos praedictos, illi soli sunt ponendi. — Haec autem propositio generalis ostendit tantum esse *sex* ordines essentiales, in quos *secundus* subdividitur: tot esse ostensi sunt; et ad ponendum alios necessitas non apparet.

Comparatis membris *primae* divisionis [n. 4] ad invicem in communi, comparo in speciali posterius primi ordinis primae divisionis [n. 5] ad posterius primi ordinis secundae divisionis [n. 10], comparo scilicet excessum ad effectum et finitum; hic conclusionem unam propono, quae talis est:
(11) 32. — **Conclusio XVI. — Omne finitum est excessum.** — Probatur: quia finis est melior eo quod est ad ipsum. — *Hoc probatur* sic: quia finis ut amatum movet efficiens ad causandum. Sit igitur finis **A**, efficiens **B**, effectum infinitum **C**: tunc si **A** non est minus bonum ipso **B**, nec aequale; ergo maius. — *Secunda pars antecedentis probatur:* quod non aequale, quia qua ratione aequale moveret, eadem ratione et idem posset movere **C**, quia aeque amabile et desiderabile, et ita posset esse causa finalis sui, contra *primam* propositionem huius *secundi* [n. 14]. Ex hoc concluditur, quod nec minus.

Item, natura agit propter finem, sicut ars ageret si ageret naturaliter: sed a fine in artibus sumitur principium cognitionis artificialis vel moralis, definito *II. Physic. text. comm. 81*, principium est verius; ergo finis qui includit illam veritatem virtualiter est perfectior.

Obiicies: aliqua voluntas causat aliquid propter minus bonum amatum; ergo ibi finis est excessus. *Antecedens* patet in omni actu bono ex genere, et malo ex fine, quia ordinatur ab agente ad finem inferiorem se. — *Respondeo:* conclusio procedit de fine ex natura rei, qualis est semper finis *naturae*, et finis voluntatis *ordinatae*. — Sed nec *instantia* de voluntate *inordinata* destruit conclusionem; quia talis non est prima causa effectus; ergo si a tali aliquid fieret non propter perfectiorem finem, tamen fieret ab aliqua causa superiori, ordinata ad finem superiorem, vel perfectiorem, quia alias non esset ordinata, ut probatio conclu-

sionis ostendit; et si ut a superiore producitur habet finem perfectiorem, ergo habet aliquem perfectiorem; ergo omne finitum est excessum ab aliquo fine suo, licet non a proximo, propter quem amatum agens proximum inordinatum causat ipsum.

Posset etiam dici, quod finis ille esset finis eius *secundum quid*. — *Hoc non placet*, quia efficientia causae inferioris est efficientia simpliciter; ergo si non efficit praecise ut motum, sicut baculus, cuius non est finis proprius, quia non est agens proprie, sed quasi effectum propinquius, si, inquam, non sic efficit, finis eius est finis simpliciter, quia omnis per se efficientis est aliquid per se finis.

ADDITIO (1).

(12) 33. — Omne excessum habet causam extrinsecam. — Probatur: omne excessum est ens per participationem alicuius excedentis, habet etiam aliquod excedens, videlicet mensuram necessariam, ex X. *Methaphy. text.* 3 (2). *Maior*, omne participans et mensuratum ab eo quod participatur velut ab aliqua mensura dependet essentialiter, et non sicut a causato participante esse amborum; ergo sicut a causa. — *Maior* probatur, alioquin posset participans esse sine omni ente quod participaretur, per cuius perfectionem mensuraretur eius perfectio diminuta.

---

(1) De qua Wadingus: « In codicibus duobus MSS. Vaticanis ad finem totius tractatus, qui hucusque circumferebatur, habetur: EXPLICIT LIBER PRIMUS DE PRIMO PRINCIPIO, et deinde sequebantur ea quae hic adiungimus, ad quorum calcem addebatur: EXPLICIT TRACTATUS FR. MAGISTRI IOANNIS SCOTI SACR. THEOL. DOCTORIS DE PRIMO PRINCIPIO. Sed ego non tam alium tractatum, aut totius tractatus librum alterum reputo, quam capituli secundi fragmentum, aut congesta aliquot dubia, et insinuata responsa, pro maiori dilucidatione quarumdam conclusionum capituli secundi, praesertim decimaetertiae et sequentium: idque confirmat Mauritii observatio in Notis ad istud capitulum, quod in aliquibus codicibus ad finem huius capitis ipse viderit istam additionem, monetque lectorem, ut inventam addiungat. Obscura sunt et implicata omnia, nec videtur Doctor ultimam manum adhibuisse, sed aliqua, quae foecundissimo et vivaci occurrebant ingenio, breviuscule adnotasse ne exciderent, ut opportuniori tempore in methodum redigeret. Ne omnino pereant, hic placuit adiungere ».

(2) Cf. exposit. Doctor. n. 9.

(13) 34. — Obiectiones. — *a*) *Hic instatur*, primo: videtur hoc esse contra ea quae dicta sunt *decimatertia conclusione secundi* [n. 29], ubi probatur quod non omne excessum dependet essentialiter ab eminente: hic autem videtur oppositum ostendi.

(14) *b*) Item, *maior* hic non bene ostenditur; nam manifestior in quantis *mole* est mensuratio quam in quantis *virtute*, sicut et participatio, quia minus ibi capit partem maioris, ita quod maius potest dividi in id quod exceditur, et in ipsum in quo excedit ipsum: quod non accidit in quantis secundum perfectionem; et tamen in quantis mole minus quod est participans potest esse sine maiore et sine mensura excedente, licet non sine mensura minore, quia talis est pars ipsius quanti. In quantis secundum perfectionem accidit, quod talis mensura sit aliquid minus per se, et sic non est pars mensurati.

c) Item, quare non potest eminens esse causatum? *Respondeo:* quia excessum potest immediate causari, eminente non causato, sicut declaratum est in propositione *tertia* [n. 16], quia est propinquius causae quam excessum. Videtur enim perfectius esse causatum respectu causae perfectissimae, et imperfectius causatum remotius.

(15) *d*) Item: in mathematicis negas? *Respondeo:* conceditur *in 13* [n. 29] finem, etc. et *III. Metaphys.;* ergo et efficiens, etc. *et 9* [n. 23] *et 3* [n. 16]. Quod et aliter ostenditur; quia mathematica abstracta sunt a motu physico, non propter hoc a metaphysico; igitur nullam habent causam extrinsecam, et tamen est ibi eminentia, imo manifestissima in speciebus numerorum et figurarum.

(16) 35. — Solvuntur. — *a*) Ad *primam instantiam* [n. 34 *a*)]: non eadem est ratio formalis illorum *excedi* et *dependere;* quae si esset eadem, et correlativa essent eadem. Nec sunt convertibilia, quia sic eorum correlativa converterentur, quod improbat 13 [n. 29]. Nec ita intelligit, quod sint eadem essentialiter vel consequenter; sed quod ad *excedi* sequatur *dependere.* Nec propter hoc oportet, quod eminens sequatur correlativum dependentiae, quia etsi in relative oppositis teneat consequentia in seipsis, scilicet solummodo quando antecedens est *per se primo modo,* nec tunc sem-

per, sed solum tunc oppositum subiecti est sub correlativo praedicati vel sub ipso praedicato. Quando autem praedicatio in relativis non est ita per se, non quia correlativa dicuntur universaliter praedicari de hoc, nec hoc de ipso, nec e contrario, sed particulariter oportet. Quia si omne excessum dependet, oportet, intellecto aliquo a quo dependet, consequenter intelligere rationem *eminentis*; nec tamen ideo ab *omni* dependet, quod probatur 13 [n. 29]. Quia nigrum non dependet ab albo; quod tamen est excessum et ens per participationem, sequitur quod dependet ab aliquo eminente quod participat. Non igitur contradicunt: non omne excessum dependet ab aliquo eminente: quia in aliquo eminente est ratio necessario participati et mensurantis; non autem in quolibet.

(17) *b*) Ad *secundam* [n. 34 *b*)]: quantitas *molis* maior nullam rationem causalitatis habet respectu minoris, quia aeque minor nata est esse causa materialis respectu maioris: ex V. *Metaphy. text.* 2, non est circulus in causis. Sed in quantis *virtute*, licet non *omne* maius sit causa minoris, et ideo *eminenter* non includit *formaliter*, nec consequenter rationem causalitatis, tamen *aliquod* maius necessario est causa: quod declaratur sic: causa effectiva non causat actu tale, nisi sit virtualiter tale, quia actus secundus praesupponit primum.

(18) Dependet igitur causatum ab ipso, non tantum inquantum *actu causat*, quod est dependere ab *efficiente*, sed etiam inquantum est *causativum*, quod est dependere ab *effectivo*; et ipsum ut sic non contineret virtualiter, nisi contineret etiam eminenter; et inquantum continet eminenter, mensurat causatum et participatur ab eo. Ita participans nunquam necessario ab aliquo dependet, nisi in quo est ita eminenter, quod est tamen ibi virtualiter: alias inquantum est tantum eminenter non participat proprie, quia non totum quod ipsum est ad prius, quia tunc tantum per negationem distingueretur ab ipso; sed totum quod ipsum est aliquid primi participati; nec tantum negatione distans ab illo, sed per finitatem perfectionis, quam potest adhibere infinite. Ab illis etiam, in quibus non est virtualiter mensuratum, sed non necessario, sicut per mensuram a qua de-

pendet; nec perfecte mensuratur, quia quodlibet sui, sicut ostensum est de participatione. Ut breviter tunc dicatur: omne minus secundum perfectionem necessario participat aliquid, in quo est eminenter, secundum quodlibet entitatis suae, et a tali perfectione necessario, mensura est idem quod causat, sed inquantum idem causans est in actu primo, et ideo participatum dependet ab isto.

[19] Sed quia causatum non tantum dependet a causa ut *actu causante*, sed *causativo*, ideo videtur aliqua alia dependentia ad participatum et mensuram, quam ponunt in ordine *eminentiae*, et alia ad causam *formalem:* qui ordo eminentiae praecise non includit dependentiam, ut est in 13 conclusione [n. 29], sed ad aliquod eminens est utcumque dependens, sicut ad aliquid in actu primo et actu secundo; et ideo in dependente necessario una infert aliam, et e contrario, quod ponit ista; sed non e contrario ad *quodlibet*, quod dicitur 13, sed ad illud eminens, in quo necessario concurrunt istae duae rationes.

[20] In ista responsione, aliqua quae sunt narrata in suis ostendentur locis, et ita ista responsio non ponitur tamquam propria alicuius conclusionis, sed tamquam explanatio narrativa. In propositionibus autem conclusionum, seu acceptionum praedicati, nec alias satis probatum est.

36. — Obiectiones contra praedictam solutionem. — *Contra* istam responsionem ad *secundam* [n. 34 *b*)], *a*) videtur esse Aristoteles *X. Metaphys.* (1): utrum sit genus unum, quod sit mensura, et in aliquo genere. Et patet ad *primum;* et secundum ipsum in *V. Metaphysic.* mensuratum refertur realiter ad mensuram, non e contra; igitur videtur dependere ad mensuram proprii generis, in qua tamen non continetur virtualiter, sed tantum eminenter.

[21] *b*) Item, si in eminentissimo, quod necessario participatur et mensurat, concurrit utraque ratio necessario; igitur in propinquioribus sibi consequenter concurrit magis quam in remotioribus, videlicet quod maius et minus, et maximum videntur idem includere, secundum maius et maximum, et * (ex?) * considerationibus Aristotelis in *Topicis:* si ad ma-

---

(1) Cf. Doctor. *QQ. Metaph.* l. X. q. 2.

ximum maximum, ita ad magnum magnum, finitum ad finitum, etc.

c) Item, si causatum dependet a causa inquantum causante, igitur dependet a correlativo, quia actualis causatio super absolutum non addit nisi relationem: sed consequens est falsum, quia relativa sunt simul natura.

d) Item, saltem aliqua erit dependentia, et non ad causam, ut causa ad causatum propinquius causae, puta ista, quae est ad primum eminens, inquantum cum secunda concurrit, imo et prior omni dependentia ad causam; et ideo insufficienter dividitur ipsa causatio in secunda divisione prius a quo aliquid dependet in causam et causatum propinquius causae.

(22) 37. — Solvuntur. — *a*) Ad *primam* [n. 36 *a*] itaque notandum: primum in genere est participatum secundum quodlibet sui, sed diminute forte secundum naturam generis, quae perfectius est in perfectiori, et diminutius in secundo; nam non secundum naturam sumitur differentia specifica; tunc enim negatio sola distingueret; ideo nullum primum in genere est necessario mensura.

Nunquid Aristoteles intelligit ibi oppositum? Respondeo: principalis intentio ipsius capituli est ostendere quomodo ratio *mensurae* convenit *uni*, non tantum in discretis et continuis, sed etiam in omni genere; et verum est, quod illo quod mensuratur in genere, licet non necessario, est magis unum mensurans.

(23) *b*) Ad *secundam* [n. 36 *b*] non sequitur quod, etc. considerationes intelligant de maximo, quod essentialiter includit maximum, non quod tantum communicatur ratione excessus (1).

c) Ad tertiam [n. 36 *c*], in tractatu *de Relationibus* quaere, quomodo relationes oppositae non aeque primo semper consequuntur extrema, ut una causam, sed altera prius; et tunc secunda dependet ab ista sicut a causato propinquiore esse amborum. Aut si in proposito causans in actu veram habet relationem, sed tantum causatum refertur ad aliquid absolutum, tunc in causato oriuntur duae relationes

---

(1) Videtur hic aliqua deesse ad complementum responsionis.

ad eminens et ad causam, quarum secunda praesupponit primum essentialiter, sicut causatum propinquius causae etc. Quod supra dictum est in *responsione ad secundum* contra conclusionem [n. 35 *b*)], dependentia ad causans et ad causatum, non intelligitur de relativo in primo, sed in posteriore, quarum personarum praesupponit una alteram. Si vero utraque istarum non est dependentia formaliter, sed tantum secunda, prima est alia relatio.

Et per hoc ad *secundum* * (seu *quartam*) * [n. 36 *d*)] conceditur, quod ad primum inquantum eminens (quae eminentia praeintelligitur suae causalitati ad ipsum) inquantum sic non dependet causatum aliter, sed habet aliam relationem, quae tamen necessario dependentiam habet ad idem concomitanter.

Sic igitur patet solutio ad *secundum*, contra quam sunt haec quatuor argumenta.

(24) *Coarguitur*, inquam, in hoc quod ponit duplicem relationem in causa, scilicet *causali* et *causantis*, et secundum istam utrumque causatum dependet a causa duplici dependentia, quia una ad *causantem*, et ista esset causati ad causam; alia ad *causatum*, et ista esset ad eminens inquantum virtualiter, et non eminenter continet.

Falsum est aliam relationem esse in causa tali ad causatum; si etiam aliqua esset, non alia esset causati et causantis, nisi secundum potentiam et actum; nam eis non correspondent dependentiae et excessi, ut correlativa, sed causabilis et causati.

(25) *Secundo:* ratio eminentis, licet praesupponatur causanti, ita etiam causativae, tamen ad ipsum ut sic non est dependentia, sed alia relatio in causato necessario concomitans dependentiam, sicut eminentiae necessario concomitatur in isto primo.

(26) 38. — Instantia. — *Contra* hoc, videtur hic contradictio, quod causatum dependet a causa ut causa, non ut eminens, et tamen eminentia praesupponitur causativo et causanti per se; quae repugnare videntur secundum *tertiam* conclusionem [n. 16] huius *secundi*.

Respondeo: in eminente et causa nihil est, nec absolutum, nec relatio, prius et posterius; sed in causato est una relatio quae non est dependentia prior relatione dependen-

tiae, et nunquam concipimus absolutum, quod terminat utramque relationem, ut terminum proprium.

Sed mirum videtur, quomodo aliam relationem habeat dependens priorem ista dependentia, sine qua non potest esse, sine aliis potest esse, etc.

Ista conclusio omittatur, et de ipsa et de 13 [n. 29] esset tractatus magnus per se: quomodo comparantur ordines illi duo, quomodo scilicet primus prius dividitur ordo, et quomodo in uno concluditur dependentia, in alio non.

(27) 39. — Innuitur alia conclusio. — Praeter *decimam tertiam* [n. 29] et aliam *decimam sextam* [n. 32], esset ista: *Nullum causatum est aequale suae causae*, et universalius: *Nullum dependens est aequale illi a quo dependet*. Et ita non est ordo *dependentiae* sine ordine *eminentiae*, licet non semper dependens excedatur. — Quod videtur mirabile, quomodo perfectius dependet a minus perfecto. — *Respondeo*, non a minus perfecto, quod est per se ens, sed quod est pars eius, quando perfectius ex ratione sua est totum.

40. — Prosequitur responsio ad obiectionem n. 34 *a*. — Ista omissa, respondeo ad *primum* argumentum contra conclusionem, quod ab *aliquo* eminente, non a *quolibet*, dependeat excessum, non videtur irrationabile; quia sicut primum est primum essentialiter, ita prius est prius essentialiter; ergo primum non magis requiritur in suo gradu propter tertium, quam secundum in suo; alioquin si primum supplet ordinem cuiuscumque posterioris ad quodcumque, ita quod ipsum primum sit immediatum cuiuscumque, ergo inter alia * illa? * non est ordo essentialis.

(28) *Si dicas:* ubi primum includit eminenter totam perfectionem posterioris, et eminentia sufficit ad causandum suum formaliter esse tale, ibi primum sufficit; ita est in tribus ordinibus, de quibus per se quaeritur, non in materia et forma, quia ibi primum includit eminenter totam perfectionem posterioris; nec etiam eminenter sufficeret ad causandum sic, quia circa talem formalitatem suam est pars causati. Cum ergo sicut in ordine *eminentiae* primum est *necessario* mensurans et participatum, alia *contingenter*, et ideo non est dependentia nisi a primo, ita in *efficientibus* et *finibus;* et per consequens nullum causatum dependet ab aliqua causa

secunda essentialiter: et hoc necesse est concedendum, quia sine ipsa posset esse.

(29) *Respondeo:* sed non in ipso ordine in quo est.

Item respondeo ad *primum* contra conclusionem [n. 34 *a*)], dicendo quod non totum excessum participat primum in genere, nec mensuratur, quod exponitur ad unum genus et differentiam. Probatur utrobique, quia tunc res minime distinguerentur. Hoc nihil valet, nec de finito et infinito differentia. Ratio vero est propter praedicta, quod quando excedens dividitur in excessum et in id in quo excedit excessum, tunc excessum dicitur pars excedentis. Et sicut illud in quo excedit excessum, quando dividitur in aliud eiusdem rationis praedictae, unde ipsa nata sunt esse partes altero horum modorum, quod sicut se habet communiter maius ad minus in quantis mole, ita videtur imperfectibile maius a minore: non ita ponitur in quantis virtute quodlibet in uno genere, natura generis praecise sumpta sine differentiis, sic in una specie quam in alia, et alioquin non esset perfectibilis differentia perfectiori.

(30) Et in hoc gradu accipiendo realitatem generis tantum sub modis intrinsecis *maius* et *minus*, *minus* est aliquid eiusdem rationis cum *maiore*, carens aliquo gradu eiusdem perfectionis, in quo *maius* excedit ipsum, et ita sic addit differentia tantum per negationem; ideo est prima divisio *qualitatis* in *privationem* et *habitum;* tamen ultra hanc est distinctio per unam differentiam positivam receptam hic in natura generis sub hoc gradu, sive privata gradu superioris: tunc tota natura specifica est inferior tota, non tantum negatione, sed magis completione per differentias positivas; nec tota ut tota nata est esse pars alterius, ut tota, et carere tantum gradu alterius, ita etiam potentia. Deitatis respectu Dei, quod infinitas nihil dicat nisi infinitatem, quae est potentia, licet privative intelligatur; tunc creatura, inquantum ens finitum, a Deo inquantum est ens infinitum, non videtur nisi negatione differre, si ens est unius rationis; igitur ulterius distinguitur per differentias creaturarum.

(31) 41. — Prosequitur probatio conclusionis. — Conclusio vero supradicta probatur sic: Dependens impossibile est esse sine dependentia: non impossibile autem est ipsum esse sine ali-

qua relatione, ex *duodecima* [n. 28], quia, positis omnibus a quibus ipsum dependet, et non solum ipsum erit; igitur relatio *dependentiae* est prima essentialiter in dependente; igitur quaelibet alia praesupponit ipsam.

Haec propositio valet, si probetur quod excessum est dependens, tunc dependentia erit prior: sed petitur conclusio. (32) Item, contra istam probationem: eminentia praeintelligitur causalitati; quod enim causat, oportet praeintelligi perfectum; igitur simul est ordo in correlativis. *Probatio consequentiae:* quia cum utroque suum correlativum est simul natura. Huic rationi innititur tota declaratio praedicta, et correlatio similiter concedit correlativum eminentiae esse prius dependentia: sed dicit quod ipsum non est dependentia, et in hoc contradicit declarationi.

Ad illud respondeo: intelligitur quoddam adsolutum sine omni respectu primum, prius est absolutum causatum positis istis extremis: in tertio signo naturae pullulat ratione dependentiae, quae est immediatior illi, in quo est relatio, quia in primo nulla fuit, nec in isto signo naturae pullulat relatio excessi; praeintelligitur ergo eminens, non sub relatione eminentiae, sed absolutum perfectum in tali gradu (1).

CAPUT III.

DE TRIPLICI PRIMITATE IN PRIMO PRINCIPIO OSTENDENDA.

42. — Conclusiones. — I. *Aliqua est natura in entibus effectiva.*

II. *Aliquod effectivum est simpliciter primum.*

III. *Simpliciter primum effectivum est incausabile.*

IV. *Simpliciter primum effectivum est actu existens, et aliqua natura existens actualiter est sic effectiva.*

V. *Incausabile est ex se necesse esse.*

VI. *Necessitas essendi ex se uni soli naturae convenit.*

VII. *Aliqua est natura in entibus finitiva.*

VIII. *Aliquod finitivum est simpliciter primum.*

IX. *Primum finitivum est incausabile.*

---

(1) In laudatis CC. mss. et in editione Wadingi sequuntur hic *Additiones* ad nn. 22 et 25 in notis transcriptae.

X. *Primum finitivum est actu existens, et alicui naturae actu existenti convenit ista primitas.*

XI. *In naturis entium aliqua est excedens.*

XII. *Aliqua natura eminens est simpliciter prima secundum perfectionem.*

XIII. *Suprema natura est incausabilis.*

XIV. *Suprema natura est aliqua actu existens.*

XV. *Alicui unicae naturae et eidem actu existenti inest triplex primitas, in triplici ordine essentiali: efficientiae, finis, et eminentiae.*

XVI. *Impossibile est idem ad duo essentialiter dependere, ad quorum utrumque eius dependentia totaliter terminetur.*

XVII. *Uni soli naturae inest quaecumque primitas causae extrinsecae, unius rationis.*

XVIII. *Primum effectivum est actualissimum, virtualiter continens omnem actualitatem. Primus finis est optimus virtualiter continens omnem bonitatem. Primum eminens est perfectissimum, eminenter continens omnem perfectionem.*

XIX. *Una natura existens est prima in triplici ordine praedicto, scilicet efficientiae, eminentiae et finis: et quaelibet alia est sic posterior ista.*

Praenotandum. — *Praetermissis ordinibus finis et eminentiae, ex solo ordine efficientiae, qui efficacior est, potes procedere ita: accipe huius tertii sex primas conclusiones, et sextae adiunge XVI. XVII. et XIX. et sic habes huius tertii novem conclusiones. Quatuor primae concludunt primum efficiens esse; aliae quinque, quod est tantum unum secundum speciem vel naturam. Deinde quarta conclusio satis valet per viam efficientiae, quae aliam requirit, puta tertiam, et aliquae propositiones Aristotelis possunt praemitti. Si non illis propositum ostenditur, secundum illud pauca de primo cap. essent necessaria, et aliqua de secundo*(1).

(¹) 43. — Mentis in Deum elevatio. — Domine Deus noster, qui Te primum ac novissimum esse praedicasti, doce servum tuum, Te esse primum efficiens, ac primum eminens, finemque ultimum, ostendere ratione, quod certissima fide tenet.

(1) Praedicta non videntur litteram esse Doctoris.

De sex quippe ordinibus essentialibus supradictis [n. 11] tres placet eligere: duos *causalitatis extrinsecae*, et unum *eminentiae*; atque in istis tribus ordinibus aliquam unam naturam primam esse simpliciter, si dederis, demonstrabo. Ideo autem dico *naturam unam*, quia in hoc *tertio capite* praedictae tres primitates, non de uno singulari, seu secundum *numerum* ostendetur, sed de unica quidditate vel natura. De unitate vero *numerali* inferius erit sermo (1).

44. — Conclusio I. — Aliqua est natura in entibus effectiva (2). — Quod ostenditur: quia aliqua est effectibilis; ergo aliqua est effectiva. — *Consequentia* patet per naturam correlativorum. — *Antecedens* probatur: *a) tum* quia aliqua est *contingens*; ergo possibile esse post non esse; ergo nec a se, nec a nihilo: utroque enim modo ens foret a non ente; ergo ab alio effectibili: *b) tum* quia aliqua natura est *mobilis*, vel *mutabilis*, quia possibilis aliqua perfectione possibili sibi inesse; ergo terminus motus potest incipere, et ita effici.

In hac *conclusione* et quibusdam sequentibus possem proponere propositiones de *actu*, sic: Aliqua natura est efficiens, quia aliqua est effecta, quia aliqua incipit esse, quia aliqua est terminus motus et contingens. Sed malo *de possibili* conclusiones et praemissas proponere: illis quippe de actu concessis, istae de possibili conceduntur, et non e contra. Illae etiam de actu contingentes sunt, licet satis manifestae: istae de possibili sunt necesariae: illae quidem ad ens *existens* pertinent: istae ad ens *quidditative* sumptum pertinere proprie possunt. *Existentia* tamen illius quidditatis inferius [n. 47] ostendetur, de qua nunc ostendetur effectivum.

(2) 45. — Conclusio II. — Aliquod effectivum est simpliciter primum (3). — Hoc non est (4) effectibile, nec in virtute alterius effectivum.

---

(1) Caput IV. concl. XI. n. 88.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n 11. — *Report.* ib. n. 4. — *De Rer. Princ.* q. 1. a. 3. § 1. — *QQ. Metaph.* l. XII. q. 4.

(3) Cf. loc. cit.

(4) Ita videtur legendum: *hoc est, non effectibile*, etc.; nam in *Oxon.* habetur: « Prima conclusio est ista: quod aliquod effectivum sit primum simpliciter, *ita scilicet* quod non sit effectibile nec effectivum virtute alterius ».

a) Probatio generalis. — Probatur ex *prima* sic: Aliquod effectivum sit **A**. Si est primum, hoc modo exponendo *primum*, habetur propositum. Si non; ergo est posterius effectivum, quia effectibile ab alio, vel quia virtute alterius effectivum. Si negatur negatio, ponitur affirmatio. Illud alterum sit **B**, de quo arguitur sicut argutum est de **A**, aut procedetur in infinitum in effectivis, quorum quodlibet respectu prioris erit secundum, aut stabitur in aliquo priore non habente prius: infinitas non est possibilis in ascendendo; ergo primitas necessaria; quia non habens prius nullo priore se est posterius; nam circulum in causis destruit conclusio *secunda secundi* capitis [n. 15].

b) Solvitur instantia. — Hic *instatur:* quia secundum philosophantes, est possibilis infinitas in ascendendo, sicut ipsi ponebant de generantibus infinitis, quorum nullum esset primum, sed quodlibet secundum, et tamem hoc ab eis ponebatur sine circulo. *Hanc instantiam excludendo*, dico, quod Philosophi non posuerunt infinitatem possibilem in causis *per se* et *essentialiter* ordinatis, sed tantum *accidentaliter*, sicut patet per Avicennam *VI. Metaph. cap.* 5. ubi loquitur de infinitate individuorum in specie.

Sed ad propositum ostendendum expono, quae sint causae *essentialiter subordinatae*, et quae *accidentaliter*.

c) Causae essentialiter et accidentaliter ordinatae (1). — Ubi sciendum, quod aliud est loqui de causis *per se* et *per accidens*, et de causis *essentialiter* et *accidentaliter* ordinatis. Nam in primo est comparatio unius ad unum, scilicet *causae* ad *causatum;* et est *causa per se* quae secundum naturam propriam, non secundum aliquid sibi accidens, causat; et *causa per accidens* est quae per aliquid sibi accidens causat. Et sic est comparatio duarum causarum inter se, inquantum est ab eis causatum.

Et *differunt* in tribus causae *essentialiter* et per se ordinatae ab *accidentaliter* ordinatis. *Prima* differentia est, quia in *per se* secunda, inquantum causat, *dependet* a prima: in *per accidens* non, licet in *esse* vel in aliquo alio dependeat. *Secunda* est, quia in *per se* ordinatis est causalitas

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 12. — II. d. 18. n. 9. — *Report.* II. d. 1. q. 4. n. 14. — III. d. 4. q. 2. n. 8. — *QQ. Metaph.* l. II. q. 6. n. 13.

alterius rationis et alterius ordinis, quia superior est perfectior: in *accidentaliter* ordinatis non. Haec dependet sive sequitur ex prima; nam nulla causa a causa eiusdem rationis dependet essentialiter in causando, quia in causatione alicuius sufficit unum unius rationis. — *Tertia* sequitur ex duabus praemissis, scilicet quod omnes causae *per se* ordinatae *simul necessario requiruntur* ad causandum; alioquin aliqua per se causalitas deesset effectui; sed non requiruntur simul *accidentaliter* ordinatae.

(3) *d) Proponuntur tres propositiones demonstrandae.* — Ex istis ostenditur propositum sic: Infinitas *essentialiter* ordinatorum est impossibilis, et infinitas *accidentaliter* ordinatorum est impossibilis, nisi ponendo statum in essentialiter ordinatis; ergo omni modo est impossibilis infinitas in essentialiter ordinatis: si etiam negetur ordo essentialis, infinitas est impossibilis; ergo omnino est aliquod primum simpliciter effectivum.

Hic sunt tres propositiones assumptae. Propter brevitatem prima dicatur A, secunda B, tertia C.

e) Demonstratur prima. — *Prima* istarum probatur, scilicet A, quod scilicet *in essentialiter ordinatis impossibilis est infinitas:* tum * *primo* *, quia universalitas causatorum ordinatorum est causata; ergo ab aliqua causa, quae nihil est illius universalitatis; tunc enim aliquid esset causa sui, tota enim universalitas dependentium dependet, et a nullo illius universalitatis: tum *secundo*, quia infinitae causae essentialiter ordinatae essent simul in actu, ex *tertia differentia* supra: *consequens* nullus Philosophus ponit: tum *tertio*, quia *prius est propinquior primo*, ex V. *Metaph. text. com. 16* (1); ergo ubi nullum primum nihil essentialiter prius: tum *quarto*, quia superior est perfectior in causando, ex *secunda differentia;* ergo in infinitum superior est in infinitum perfectior, et ita infinitae perfectionis in causando: est ergo non causans in virtute alterius, quia omnis talis imperfecte causat, eo quod dependens in causando: tum *quinto*, quia effectivum nullam imperfectionem necessario ponit, patet in propositione *octava secundi capituli* [n. 22];

(1) Cf. exposit. Doct. cap. 10. — *Praedic.* q. 43. — *QQ. Metaph.* l. V. q. 8.

ergo potest esse in aliqua natura sine imperfectione: sed si esset dependens ab alia in infinitum, in nulla esset sine imperfectione; ergo effectivitas independens potest inesse alicui naturae: illa est simpliciter prima; ergo effectivitas simpliciter prima est *possibilis*. — Sufficit hoc, quia inferius [n. 47] ex hoc concludetur, quod *est in re*. — Et sic *quinque* rationibus patet **A**.

(4) *f*) *Demonstratur secunda*. — **B** probatur, scilicet quod *infinitas accidentaliter ordinatorum est impossibilis, nisi statu posito in essentialiter ordinatis:* quia infinitas accidentalis si ponitur, hoc non est *simul*, ut patet, sed *successive* tantum, alterum post alterum, ita quod licet secundum aliquo modo sit a priori, tamen non dependet ab ipso in causando; potest enim causare, illo non existente, sicut filius generat, patre mortuo, sicut ipso vivo. Talis infinitas successionis est impossibilis, nisi ab aliqua natura durante infinite, a qua tota successio et quodlibet eius dependet; nulla enim difformitas perpetuatur, nisi in virtute alicuius permanentis, quod nihil est successionis, quia omnia successiva sunt eiusdem rationis; sed est aliquid prius essentialiter, quia quodlibet successionis dependet ab ipso, et hoc in alio ordine quam a causa proxima, quae est aliquid successionis illius. Patet ergo **B**.

g) *Demonstratur tertia*. — Probatur **C**, scilicet *si negetur ordo essentialis, infinitas est simpliciter impossibilis;* quia ex *prima* huius *capituli* [n. 44], cum aliqua natura sit effectiva, si negetur essentialis ordo effectivorum, ergo illa in nullius alterius virtute causabit; et licet ipsa in aliquo singulari ponatur causata, tamen in aliquo est incausata, quod est propositum de natura prima; quia si in quolibet ponatur causata, iam contradictio implicatur negando ordinem essentialem; quia nulla natura potest poni in quolibet causata, ita quod sit ordo accidentalis sub ipsa, sine ordine essentiali ad aliam naturam, sicut ex **B** patet.

(5) 46. — Conclusio III. — Simpliciter primum effectivum est incausabile (1). — Hoc patet ex *secunda:* quia si sit ab alio effectibile, vel virtute alterius effectivum, ergo processus in

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 16 et locis supra relatis.

infinitum, vel status in aliquo ineffectibili et independenter effectivo; illud dico primum; et illud aliud patet quod non est primum, ex datis tuis. — Ulterius concluditur: Si primum est ineffectibile, ergo incausabile, quia non finibile, ex *quinta* propositione *secundi* [n. 19]; nec materiabile, ex *sexta* eiusdem [n. 20]; nec formabile, ex *septima*, ibi [n. 21]; simul etiam de materia et forma, ex *octava*, ibidem [n. 22].

47. — Conclusio IV. — Simpliciter primum effectivum est actu existens, et aliqua natura existens actualiter est sic effectiva (1). — Probatur: cuius rationi repugnat posse esse *ab alio*, illud si potest esse, potest esse *a se*: sed rationi primi effectivi simpliciter repugnat esse ab alio, ex *tertia* [n. 46], et potest esse, ex *secunda* [n. 45], imo ibi *quinta* probatio A, quae minus videtur concludere, hoc concludit. — De hoc aliae possunt tractari de *existentia*, et sic sunt de contingentibus, tamen manifestis; vel de *natura*, et *quidditate*, et *possibilitate*, et sic sunt ex necessariis. Ergo simpliciter primum effectivum potest esse a se. — Quod non est a se non potest esse a se: quia tunc non ens produceret aliquid ad *esse*, quod est impossibile; et adhuc illud causaret se, et ita non esset incausabile omnino.

Et haec *quarta* conclusio declaratur aliter: quia inconveniens est universo deesse supremum gradum possibilem in essendo.

Corollarium. — Iuxta istam *quartam* nota corollarium: quod primum effectivum non tantum est quod est prius aliis, sed quo prius esse includit contradictionem; sic inquantum primum existit. Probatur ut *quarta*, nam de ratione illius maxime includitur incausabile; ergo si potest esse, quia non contradicit entitati, potest esse a se, et ita est a se.

(6) 48. — Conclusio V. — Incausabile est ex se necesse esse (2). — Probatur: quia excludendo omnem causam aliam a se, intrinsecam et extrinsecam, respectu sui *esse*, ex se est impossibile non esse. *Probatio:* nihil potest non esse, nisi aliquid sibi incompossibile positive vel privative possit esse: quia saltem alterum contradictoriorum est semper verum: nihil incompossibile incausabili positive vel privative potest

(1) Cf. loca cit.

(2) Cf. *Oxon.* ib. n. 19 et loca cit.

esse; quia vel *ex se*, vel *ab alio*. *Non primo modo*, quia tunc esset sic ex se, ex *quarta* huius *capituli* [n. 47], et ita incompossibilia simul essent; et pari ratione neutrum esset, quia concederetur per illud incompossibile, illud incausabile non esse, et ita sequitur e converso. *Non secundo modo*, quia nullum causatum habet vehementius esse vel potentius a causa quam incausabile a se habet, quia causatum dependet in essendo, incausabile non; *possibilitas* etiam causabilis ad esse non necessario ponit *actu* esse eius, sicut est de incausabili: nihil incompossibile iam enti potest esse a causa, nisi ab illa recipiat vehementius vel potentius *esse* quam sit *esse* sui incompossibile.

49. — Conclusio VI. — Necessitas essendi ex se uni soli naturae convenit (1). — Probatur sic: *a*) si duae naturae possunt esse ex se necesse esse, communis est eis necessitas essendi; ergo et aliqua entitas quidditativa, secundum quam est eis commune et a qua accipitur quasi genus earum, et praeter hoc distinguuntur formalitatibus suis actualibus ultimis (2). Ex hoc sequuntur duo incompossibilia: *Primum*, quod utrumque erit primo necesse esse per naturam communem, quae est minoris entitatis, et non per naturam distinguentem, quae est maioris actualitatis, quia et si per illam formaliter sit necesse esse, ergo bis est necesse esse, quia illa formaliter non includit naturam communem, sicut nec differentia genus: videtur autem impossibile, quod minor actualitas sit qua primo aliquid est necessarium, et maior non sit qua primo nec per se sit aliquid necessarium.

Secundum impossibile est, quod per naturam communem, qua ponitur utrumque primo esse necesse esse, neutrum sit necesse esse, quia neutrum est sufficienter per illam naturam; quaelibet enim natura est illud quod est per formale ultimum; per quod enim aliquid est necesse esse, per illud est in effectu, circumscripto omni alio.

Si dicatur, naturam communem sufficere ad *esse* praeter naturas distinctivas; *igitur* ipsa communis ex se est in actu et indistincta, et per consequens indistinguibilis, quia necesse esse iam existens non est in potentia ad simpliciter

(1) Cf. *Oxon.* ib. n. 20 et loca cit.

(2) Cf. *Oxon.* ib. n. 20 et q. 3. n. 5.

esse; esse autem generis in specie est simpliciter esse respectu eius.

b) Item, duae naturae sub eodem communi non habent gradum aequalem. *Probatur* per differentias dividentes genus, cum sint inaequales; ergo et esse unius erit perfectius esse alterius: sed nullum esse est perfectius ipso necesse esse ex se.

(7) *c*) Item, si duae naturae essent ex se necesse esse, nullam dependentiam haberet una ad aliam in essendo: ergo nec ordinem aliquem essentialem; ergo alterum nihil esset huius universi, quia nihil est in universo, quod non habet ordinem essentialem inter entia, quia ab ordine partium est unitas universi.

Hic instatur: quia utrumque habet ordinem eminentiae ad partes universi, et ille sufficit ad unitatem. — *Contra:* alterum ad alterum nec illum ordinem habet, quia eminentioris naturae est perfectius esse: nullum est perfectius esse ipso necesse esse ex se; alterum etiam nullum ordinem habet ad partes universi, quia unius universi est unus ordo: unus ordo est ad unum primum. *Probatio*, quia ad duas primas naturas, si ponantur, natura proxima primae non habet unicum ordinem, aut unicam dependentiam, sed duas, sicut sunt duo termini *ad quem*, et ita de qualibet natura inferiori; ergo sic in universo toto erunt duo ordines primi, et ita duo universa; vel tantum ad unum necesse esse erit ordo, et ad aliud non.

d) Item, quia ratione naturali naturaliter procedendo nihil videtur esse ponendum in universo, nisi cuius apparet necessitas, vel cuius entitatem ostendit aliquis ordo ad alia manifeste entia, quia plura non sunt ponenda sine necessitate, *ex I. Physicorum, test. com. 50;* necesse esse ostenditur in universo ex incausabili; et illud ex primo causante, et illud ex causatis: nulla necessitas apparet ex causatis, plures naturas primas causantes, imo est impossibile, ut ostendetur infra, conclusione *decimaquinta* huius *tertii* capituli [n. 58]; ergo nec necesse est ponere plura secundum naturam incausata, vel plura necesse esse, ideo rationaliter non ponuntur (1).

---

(1) Sequitur *Additio:* « Instatur de personis divinis, quarum nulla primo est necesse esse relatione. *Respondeo:* relatio secundum propriam rationem

(8) Iuxta quatuor conclusiones primas huius capituli de *effectivo*, pono quatuor similes de causa *finali* (1), quae etiam similiter ostenduntur. Prima:

(9) 50. — **Conclusio VII. — Aliqua natura est in entibus finitiva.** — Probatur: aliquid est finibile. *Probatio*, quia aliquid effectibile, ex probatione *primae* huius [n. 44]; ergo et finibile. *Consequentia* patet ex *quarta* secundi [n. 18]. Hoc est manifestius de ordine *essentiali* ex *nona* secundi [n. 23], quam de *effectivo*.

51. — **Conclusio VIII. — Aliquod finitivum est simpliciter primum** — Hoc est, nec ad aliud ordinabile, nec in virtute alterius natum finire. Ista probatur *quinque* probationibus similibus illis ad *secundam* tertii [n. 45 *e*)], ubi probatur prima propositio A.

52. — **Conclusio IX. — Primum finitivum est incausabile.** — Probatur, quia infinibile; alias non primum, et ultra, igitur ineffectibile ex *quarta* secundi [n. 18]. Ultra, ut supra in probatione *tertiae* conclusionis huius tertii [n. 46].

53. — **Conclusio X. — Primum finitivum est actu existens, et alicui naturae actu existenti convenit ista primitas.** — Probatur sicut *quarta* huius tertii [n. 47]. — Et iuxta hoc est *co-*

---

non est perfectior actualitas quam essentia absoluta, sicut oportet ponere de illa realitate unde sumitur *differentia* specifica respectu realitatis unde sumitur *genus*. Similiter quoad *secundum illatum*, si per commune est necesse esse, oportet quod non aliam realitatem requirat illud commune ad essendum, aliam, inquam, quomodocumque, ita quod faciat compositionem cum natura communi; sed aliam formam eamdem essentialiter potest requirere, quae scilicet est eadem essentiae propter infinitatem, quod si nec aliam; igitur hic Deus est per se existens, licet non incommunicabilis.

Instatur contra secundum: igitur animalitate non est homo primo animal, quia eget rationali. Evaderetur per existentiam secundum te; nihil valet. *Ideo aliter respondeo:* independens in esse perfectissimo sibi possibili ex propria ratione formali, nec necessario requirens aliud ad tale esse ex ratione propria est in tali esse, qualibet alia realitate circumscripta, et ideo indivisibilis, quia expectaret contrahens ad esse: sed dependens non sic est ex se, nec necessario simul requirens. Genus dependet a differentia quantum ad tale esse, ut effectus ordinatus qui posterius producitur, quia non habet perfectissimum esse simpliciter sibi possibile, nisi in specie, cuius est pars; in essendo autem pars speciei, posterius causatum et materia forma, aut simul, non autem prius ».

(1) Quas habes in *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 17.

rollarium, quod est ita primum, quod impossibile est aliud prius esse. Probatur ut corollarium *quartae* praedictae.

Conclusionibus quatuor de utroque ordine causalitatis extrinsecae iam positis, similes quatuor propono de ordine *eminentiae* (1). *Prima* talis est :

54. — Conclusio XI. — In naturis entium aliqua est excedens. — Probatur : aliqua finita est, ex *septima* huius [n. 50]; ergo et excessa; ergo et aliqua excedens.

55. — Conclusio XII. — Aliqua natura est eminens simpliciter prima, secundum perfectionem. — Hoc patet ex ordine essentiali secundum Aristotelem, formae enim se habent sicut numeri, *VIII. Metaph. tex. com. 10* (2). In hoc ordine status probatur illis quinque probationibus positis ad *secundam* huius capitis [n. 45].

(10) 56. — Conclusio XIII. — Suprema natura est incausabilis. — Probatur: est infinibilis, ex *decimasexta* secundi [n. 32]; ergo ineffectibilis, ex *quarta* eiusdem [n. 18]. etiam ut supra in probatione *tertiae* huius [n. 45]. Item quod suprema natura sit ineffectibilis probatur ex B [n. 45 f], in probatione *secundae* huius; nam omne effectibile habet aliquam causam essentialiter ordinatam.

57. — Conclusio XIV. — Suprema natura est aliqua actu existens. — Probatur ut *quarta* huius [n. 47].

Corollarium: ipsa aliquam esse superiorem vel perfectiorem contradictionem includit. Probatur ut corollarium *quartae* praedictae.

58. — Conclusio XV. — Alicui unicae et eidem naturae, actu existenti, inest triplex primitas in triplici ordine essentiali praedicto, scilicet efficientiae, finis, et eminentiae. Haec *decimaquinta*, fructus huius capitis, sequitur evidenter ex ostensis sic: *a*) Si unicae naturae inest necesse esse ex se ex *sexta* huius [n. 49], et cui inest primitas quaecumque dictarum trium, illud est ex se necesse esse ex *quinta* [n. 48] et *tertia* [n. 46], de una primitate, et ex hac et *nona* [n. 52] de alia primitate, et ex *quinta* [n. 48] et ex *decimatertia* [n. 56] de tertia primitate; ergo unicae naturae inest quaecumque primitas praedicta; cui etiam naturae inest una, et alia, quia

(1) Cf. *Oxon.* ib. n. 18.

(2) Vid. exposit. Doctor. n. 22.

quaelibet inest alicui naturae in actu, ex *quarta* [n. 47] et *decimaquarta* [n. 57], et non alii et alii naturae; ergo eidem. *Probatur minor*, quia tunc multae naturae essent necesse esse, ex *secunda* propositione argumenti iam facti.

Item, probatur propositum per *incausabilem:* quia illud est unicum primum: quodlibet dictum est incausabile; quare, etc. *Maior probatur:* quomodo multitudo est a se?

Ista conclusio est valde praegnans; nam sex continet in virtute: tres de *unitate* naturae, cui inest primitas quaecumque praedicta; et tres de *identitate* naturae sic primae, ad naturam sic primam comparando invicem primitates. Et haec ita praegnans per *sextam* solam [n. 49], quasi *maiorem*, ostensa. Expedit autem ad sex conclusiones praedictas proprias alias exprimere, si quae poterunt inveniri.

Ad duas primas conclusiones ostendendas, praemitto unam conclusionem talem:

(11) **59. — Conclusio XVI.** — Impossibile est idem ad duo essentialiter dependere, ad quorum utrumque eius dependentia terminetur totaliter (1). — Haec probatur sic: Una causa totali causante aliquid in aliquo genere causae, impossibile est aliam causare idem in eodem genere causae; quia tunc idem bis causaretur, vel neutra esset causa totalis. — Similiter illud tunc causaret, quo non causante, nihilominus esset causatum, quod est absurdum.

Et ita impossibile est idem quacumque dependentia dependere a duobus, quorum alterum eius dependentiam terminaret totaliter, iam enim alterum non sufficienter terminaret, si adhuc ad reliquum dependeret. — Similiter tunc dependeret ad aliquid, quo non existente, nihilominus esset secundum eumdem ordinem essendi: quod est contra rationem dependentiae, intelligendo quod nihilominus esset secundum eumdem ordinem.

60. — Probatur conclusio incidens quae est XVII. — Hac conclusione ostensa, nunc duas primas in *decima* * *quinta?* * simul inclusas, de causis *intrinsecis* * (*extrinsecis?*) * propono sic: *Uni soli naturae inest quaecumque primitas causae extrinsecae unius rationis. Probatur:* quia si pluribus insit

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 19.

talis primitas, aut respectu eorumdem posteriorum, aut aliorum. Non primo modo, ex *decimasexta* iam praemissa [n. 59]. Similiter in quolibet posteriori essent duae dependentiae eiusdem rationis, quia ad duo prima non est una dependentia. *Consequens* est inconveniens. — Nec secundo modo potest poni; quia si sic, ad illud primum et aliorum illorum et aliorum est aliud universum, quia entia ista et illa non ordinabuntur inter se, nec ad idem; sine enim unitate ordinis non est unitas universi. Unde in ipso fine uno ponit Aristoteles, *XII. Metaph. tex. com. 52. et inde* (1), bonitatem universi principalem, quia ad unum summum est unus ordo. Sufficit mihi loqui de solo universo; non fingere aliud, de quo nullam rationem habeo, imo potius obviationem.

([12]) 61. — Afferuntur rationes probabiles. — Item, probationes *probabiles* apponuntur. — *a*) In essentiali ordine ascendendo itur ad unitatem et paucitatem; ergo statur in uno.

b) Item causalitas causae superioris ad plura se extendit; ergo quanto superius itur, pauciora sufficiunt; ergo, etc. Haec declarat proximam.

c) Item, de primo *eminenti* videtur manifestum, quia si impossibile est duas naturas esse non sic ordinatas, quarum una aliam non excedat, quia in hoc numeris comparantur, multo impossibilius est dúas esse in eodem gradu primo.

d) Item de *fine*, quia tunc nullus finis esset omnis alterius a se quietativus: cum hoc intelligibile * (non ?) * sit, sequitur ut prius.

e) Item, alias nulla natura contineret perfectionem omnis alterius naturae a se virtualiter; cum ergo hoc intelligibile * (non ?) * sit sine contradictione, nulla esset perfectissima.

62. — Ad tres etiam alias conclusiones sunt etiam probationes *speciales*. Primum effectivum est actualissimum, quia virtualiter continens omnem actualitatem possibilem; primus finis est optimus, virtualiter continens omnem bonitatem possibilem; primum eminens est perfectissimum, eminenter continens omnem perfectionem possibilem. Haec tria non possunt separari, quia si unum est in una natura, aliud in alia, quid istorum simpliciter emineret, non posset dari. Unde

(1) Vid. expos. Doctoris n. 80 seqq.

istae tres primitates videntur exprimere tres rationes summae bonitatis, necessario concurrentes, quae sunt summa *communicabilitas*, summa *amabilitas*, et summa *integritas*, summa *totalitas;* bonum enim et perfectum idem, *V. Metaph. text. com. 21* (1), et perfectum et totum, ex *III. Physic. text. com. 63.* Patet autem de bono, quod est appetibile, ex *I. Ethic.*, et communicativum, per Avicennam, *VI. Metaph. cap. 1;* nullum enim perfectum communicat; nisi quod *liberaliter* communicat, quod vere summo bono convenit, quia ex communicatione non expectat aliam retributionem, quod est proprium liberalis, per Avicennam ibidem, *cap. V.* Unica natura existens est prima in triplici ordine praedicto, respectu cuiuslibet alterius naturae, ita quod quaelibet alia est sic tripliciter posterior illa prima.

(13) 63. — Solvitur difficultas. — Posset quis protervus tenendo *decimam sextam* [n. 59] dicere, quod praeter illam sunt multae naturae, non quidem sic primae, sed nec posteriores illa prima secundum aliquem ordinem praedictorum, sed efficientiae vel tantum eminentiae et finis. Non quidem efficientiae, ut quidam dicunt Aristotelem sensisse de Intelligentiis post primam, et fortasse de materia prima. — Hoc quidem licet posset improbari ex praedictis, tamen expedit explanari. *Primo* quidem improbatur ex *sexta* huius capituli [n. 49]: quia si *necesse esse* ex se uni naturae inest, et quidquid non est posterius in quocumque trium praedictorum ordine est necesse esse ex se; ergo unica natura non est prior quolibet posteriore; ergo sic tripliciter quaelibet alia est posterior. Secunda propositio huius argumenti patet ex *tertia* [n. 46] et *nona* [n. 52], *decimatertia* [n. 56] huius capituli; adiunge cuilibet *sextam* huius [n. 49].

Secundo, probatur in speciali: quia quod non est *finis*, nec ad finem aliquem, est frustra: in entibus nihil est frustra; ergo quaelibet alia natura a primo fine est ad finem aliquem; et si ad aliquem, ergo ad primum, ex *tertia secundi* [n. 16].

(14) Similiter de *eminente:* quod non est supremum, nec excessum ab aliquo, nullum habet gradum, et sic nihil est;

---

(1) Vid. expos. Doctoris n. 118.

ergo omne quod non est supremum est excessum; ergo a supremo, ex *tertia secundi* [n. 16].

Ex his ostenditur de *efficientia*, quae negaretur, quod scilicet est finis primus vel finitum. Haec duo probantur supra. Ergo est primum efficiens, vel effectum; nam membra huius disiuncti convertuntur cum membris illius. Secunda patet ex *quarta* [n. 18] et *quinta* [n. 19] *secundi*. De prima patet ex proxima praecedente.

Similiter per *eminentiam:* si quodlibet est supremum, vel excessum a supremo, ergo primum efficiens, vel effectum, quia haec etiam membra convertuntur, ex *penultima* [n. 31] et *ultima* [n. 32] *secundi*, et *decimaquinta* [n. 58] huius *tertii*. Positio etiam alicuius entis nullum ordinem habentis irrationalis est valde, sicut in secunda ratione ad *sextam* [n. 49], et in probatione *decimaeseptimae* [n. 60] huius aliqualiter ostensum est.

64. — Mentis in Deum elevatio. — Vere, Domine, omnia in sapientia ordinata fecisti, ut cuilibet intellectui rationabiliter videatur, quod omne ens est ordinatum, unde absurdum fuit philosophantibus ordinem ab aliquo amovere. Ex hac autem universali, *ens omne est ordinatum*, sequitur quod non omne ens est posterius, et non omne prius; quia utroque modo vel idem ad sé ordinaretur, vel circulus in ordine poneretur; est ergo aliquod ens prius, et non posterius, et ita primum; et aliquod posterius, et non primum; nullum autem quin sit aut prius, aut posterius. Tu es unicum primum, et omne aliud a Te est posterius Te, sicut in triplici ordine, ut potui, declaravi.

CAPUT IV.

DE SIMPLICITATE, INFINITATE ET INTELLECTUALITATE PRIMI ENTIS.

65. — Conclusiones. — I. *Prima natura in se est simplex.*

II. *Quidquid intrinsecum est summae naturae est summe tale.*

III. *Omnis perfectio simpliciter et in summo inest necessario naturae summae.*

IV. *Primum efficiens est intelligens et volens.*

V. *Primum causans quidquid causat contingenter causat.*

VI. *Primum naturam amare se est idem naturae primae.*

VII. *Nullum intelligere potest esse accidens primae naturae.*

VIII. *Intellectus Primi intelligit actu semper et necessario et distincte quodcumque intelligibile, prius naturaliter quam sit illud in se.*

IX. *Primum principium est infinitum, et a finito incomprehensibile.*

X. *Primum principium est omnino simplex, non habens partes essentiales, nec quantitativas, nec alicui conceptui componibiles.*

XI. *Quod est tantum unum principium primum.*

(1) 66. — Mentis in Deum elevatio. — Domine Deus noster, de tua natura unica, vere prima, vellem perfectiones, quas inesse non dubito, aliqualiter ostendere, si faveres. Credo Te simplicem, infinitum, sapientem, et volentem; et quia nollem uti circulo in probando, de *simplicitate* quaedam praemittam, quae possunt primo probari; alia de simplicitate usque ad suum locum, ubi possunt probari, differantur. Est igitur huius *capitis quarti* haec prima conclusio ostendenda:

67. — Conclusio I. — Prima natura est in se simplex (1). — *In se*, dixi, quod tantum de simplicitate simplici essentiali intelligo hic, quae excludit omnem compositionem in essentia absolute.

a) Haec *probatur* sic: Prima natura non est causata, ut patet ex *tertia tertii* [n. 46]; ergo non habens partes essentiales, *materiam* et *formam*. Item, nec diversas perfectiones, qualitercumque in re distinctas, habet, ex quibus scilicet possit ratio *generis* et *differentiae* sumi. Probatur ex *prima* propositione *sexta tertii* [n. 49]: quia vel altera illarum secundum propriam rationem esset qua totum esset primo *necesse esse*, et reliqua nec primo, nec per se; et tunc cum causa reliqua essentialiter includatur in toto, totum non erit necesse esse, quia includit non necessarium

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 8. q. 1., ubi pluribus demonstrat Dei simplicitatem. Similiter in *Report.* q. 4. et in *QQ. Metaph.* l. XII, qq. 5. 6 et 15. — Vid. infra, Concl. X. n. 85.

formaliter; aut si utraque realitate esset totum primo necesse esse, esset bis necesse esse, et haberet duo esse, quorum neutrum essentialiter includeret alterum; similiter utraque esset in utraque, quia non esset unum ex eis; et si utraque primo dat *necesse esse*, utraque erit actualitas ultima, et ita vel nihil idem ex eis, vel nulla differentia eorum, et ita non utraque.

b) — COROLLARIUM: *Prima natura non est in genere* (1). Patet ex ista. Probatur etiam: quia natura in genere tota exprimitur per definitionem, ubi non importatur omnino idem per genus et differentiam, propter nugationem; oppositum in sic simplici invenitur.

(2) *c*) *Hic instatur:* si duorum existentium in eodem, altero tantum potest ipsum esse necessarium, et ita reliquo non necessarium, alias esset bis necesse esse, sequitur quod nulla distincta secundum *rationes formales* possent poni esse in *necesse esse;* ergo nec in prima Persona divina essentia et relatio: *consequens* est falsum; ideo probatio *prima* peccat. Similiter contra *secundam:* quia utrumque eorum esset actualitas ultima, vel alterum non necessarium.

Respondeo: quaecumque secundum rationes formales distinguuntur: vel sicut actus et potentia, et sic componibilia; vel sicut duo nata actuare idem; vel sicut actus et actus, et sic non componibilia; tunc si unum esset infinitum, posset includere per identitatem aliud, imo includit, alias infinitum esset componibile, quod improbabitur conclusione *decima* huius [n. 85]; si autem sit finitum, non includit per identitatem illud quod est primo diversum secundum suam rationem formalem, quia finitum tale est perfectibile illo vel componibile cum illo; ergo ponendo *necesse esse* habere duas realitates, quarum neutra per identitatem contineat aliam, quod requiritur ad compositionem, sequitur quod altera nec erit *necesse esse*, nec formaliter, nec per identitatem, vel totum erit necesse esse. Et ita tenet utraque probatio.

Instantiae de divina Persona nullae sunt, quia illae duae realitates non faciunt compositionem, sed una est alia per identitatem, quia una est infinita.

---

(1) Quod abunde probat in *Oxon.* I. d. 8. q. 3. — *Report.* q. 5.

Quod si obicias: ita dicam in proposito, quod est compositio, et duae unitates et duae realitates in *necesse esse*, sed altera est infinita, *contradicis tibi* dupliciter: *primo*, quia pars est minor toto: *secundo*, quia si ponis compositionem, neutra realitas est alia per identitatem. Et sic currit utraque probatio.

(3) 68. — Conclusio II. — Quidquid est intrinsecum summae naturae est summe tale. — Probatur: quia omnino est idem illi naturae propter simplicitatem; ergo sicut illa natura est summa natura, ita illud est summe tale, quia idem est; alias si posset intelligi excedi secundum suam entitatem, ergo natura posset intelligi excedi secundum suam entitatem, quae eadem est entitati illius.

69. — Conclusio III. — Omnis perfectio simpliciter et in summo inest necessario naturae summae (1). — *a) Perfectio simpliciter* dicitur quae *in quolibet melius est ipsum quam non ipsum* (2).

Haec descriptio videtur nulla: quia si intelligeretur de affirmatione et negatione ut est in se, quaelibet affirmatio esset melior sua negatione in se et in quolibet, si in eo posset esse. Si autem intelligatur non in se, et in quolibet si posset inesse, sed in quolibet *simpliciter*, falsum est, quod non melior est in cane sapientia, quia nulla est bonitas in illo cui contradicit.

Respondeo: famosa est descriptio; exponatur sic: *melius quam non ipsum*, id est, quam *quodlibet positivum, incompossibile*, in quo includitur non ipsum; est, inquam, sic melius in quolibet, non *cuilibet*, sed *in quolibet*, quantum esset ex se, quia melius est suo incompossibili, propter quod non potest inesse.

Breviter ergo dicatur, quod *perfectio simpliciter* est quod *est absolute melius quocumque incompossibili;* et ita exponitur illud, *in quolibet quam non ipsum*, et hoc est, quam quodlibet quod *non est ipsum*. Et debet intelligi de

---

(1) Cf. *QQ. Metaph.* l. XII. q. 12.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 7. n. 39. — d. 8. q. 1. nn. 6 seqq. — q. 2. n. 3. — q. 3. n. 19. — q. 4. n. 6 et 14 — d. 13. q. 1. n. 28 — d. 19. q. I. n. 8. — III. d. 1. q. 1. n. 4. — IV. d. 49. q. 1. n. 19. — *Quodlib.* q. 1. n. 8 seqq. — q. 5. n. 7 seqq. — n. 13 seqq. — Et alibi passim.

incompossibilitate secundum *praedicationem denominativam*, quia ita sermo fit communiter.

(4) *b) Probo tertiam conclusionem* sic intellectam: Perfectio simpliciter ad omne incompossibile aliquem habet ordinem secundum nobilitatem, non excessi, per descriptionem, sed eminentis; ergo vel naturae supremae est incompossibilis et ita excedit eam, vel compossibilis, et ita potest ei inesse, et etiam in summo, quia sic est ei compossibilis. Si est alicui compossibilis, inest sibi sicut est sibi compossibilis; non autem inest ut *accidens* contingens, quia tunc perfectio simpliciter, etiam in summo, posset excedi, quia substantia melior est accidente; similiter natura prima non haberet omnem perfectionem nobilissimo modo habendi; ergo vel ut *idem*, vel ut *propria passio*; et utroque modo habetur propositum, scilicet quod necessario inest.

c) Quod autem non ut *accidens per accidens* contingenter insit, probo: quia in omni perfectione, cui non repugnat necessitas, perfectius habet illam quod habet necessario quam quod contingenter: perfectioni simpliciter non repugnat necessitas, quia tunc aliqua natura incompossibilis sibi excederet eam, ut illa quae est necessaria, vel potest esse. Nihil autem potest perfectius habere perfectionem simpliciter quam natura prima; ex *secunda* huius [n. 68]; ergo, etc.

Dicendis de *infinitate* et caeteris de *simplicitate* ponendis praemitto illa de *intellectu* et *voluntate*, quia inferius supponentur. — Prima conclusio talis est:

(5) 70. — Conclusio IV. — Primum efficiens est intelligens et volens (1). — *Prima probatio.* — Ista probatur: Primum est per se agens, quia omni causa per accidens prior est aliqua per se, *II. Physicorum, tex. com. 66:* omne per se agens agit propter finem. — Ex hoc arguitur dupliciter:

a) Primo sic: omne naturale agens, praecise consideratum, ex necessitate et aeque ageret, si ad nullum finem ageret, sicut si esset independenter agens; ergo si non agit nisi propter finem, hoc est quia dependet ab agente amante finem; ergo, etc.

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 20 seqq. — d. 13. n. 14. — IV. d. 49. q. 1. n. 4. — *Quodlib.* q. 1. n. 14. — *QQ. Metaph.* l. XII. q. 22 seqq.

b) *Secundo* arguitur: si primum agit propter finem, aut ergo finis ille movet primum efficiens ut amatus actu *voluntatis*, et patet propositum; aut ut *naturaliter* tantum amatus: hoc falsum est, quia non naturaliter amat finem alium a se, ut grave centrum, et materia formam; tunc enim esset aliquo modo ad finem, quia inclinatur ad illum. Si tantum naturaliter amat finem, qui ipse est, hoc nihil est nisi ipsum esse ipsum: hoc non est salvare rationem duplicem causae in ipso.

c) *Item*, primum efficiens dirigit effectum suum ad finem ipsum; ergo vel *naturaliter*, vel *cognoscendo* et *amando* illum: non primo modo, quia non cognoscens nihil dirigit nisi in virtute cognoscentis, sapientis enim est prima ordinatio. Primum in virtute nullius dirigit, sicut nec causat.

Secunda probatio. — Haec etiam conclusio probatur: quia omni non vivo vivum est melius, et inter viva omni non intelligente intelligens est melius: Primo nihil est melius; ergo, etc.

Tertia probatio. — Item *tertio* sic: aliquid causatur contingenter; ergo prima causa contingenter causat; ergo *volens* causat. *Probatio primae consequentiae:* quaelibet causa secunda causat inquantum movetur a prima; ergo si prima necessario movet, quaelibet necessario movetur, et quodlibet necessario causatur. — *Probatio secundae consequentiae:* nullum est principium operandi contingenter nisi voluntas vel concomitans voluntatem, quia quaelibet alia agit ex necessitate naturae, et ita non contingenter.

(6) *Obiectiones.* — *Obiicitur* contra *primam consequentiam:* *a*) quia dato quod Deus necessario causet, quia tamen non movet immediate voluntatem nostram, ideo sequitur quod nostrum velle possit adhuc contingenter causare aliquid.

b) Item, Philosophus concessit *antecedens*, et negavit *consequens*, ponendo contingentiam in inferioribus, ex motu, qui necessario causatur inquantum uniformis; sed difformitas sequitur ex partibus eius, et ita contingentia.

c) Contra *secundam:* alia mota possunt impediri, et ita oppositum contingenter evenire.

Solvuntur. — *a*) Ad *primum:* si est primum efficiens respectu voluntatis nostrae, idem sequitur de ipsa quod de

aliis, quia sive immediate moveat eam, sive aliud immediate, et illud necessario motum moveat, quia movet ex hoc quod movetur, tandem proximum necessario movebit voluntatem; et ita necessario voluntas volet; et si erit volens necessario; sequitur ulterius impossibile, quod *necessario* causat quod *volendo* causat.

b) Ad *secundum:* non dico hic *contingens* quodcumque quod non est necessarium, nec sempiternum, sed cuius oppositum potest fieri quando illud fit; ideo dixi *aliquid contingenter causatur*, non *aliquid est contingens*. Modo dico, quod Philosophus non potuit *consequentiam* negare, solvendo *antecedens* per motum; quia si ille motus totus necessario est a causa sua, quaelibet pars eius causatur necessario quando causatur, hoc est, inevitabiliter, ita quod oppositum tunc non posset causari; et ulterius, quod causatur sic per quamcumque partem motus, necessario tunc causatur, id est, inevitabiliter; vel igitur nihil fit contingenter, id est, evitabiliter, vel primum sic causat immediate, quod posset non causare.

(7) *c*) Ad *tertium:* si aliqua causa potest impedire, illa non potest nisi virtute superiorum causarum impedire, et sic usque ad primam; quae si immediatam causam sibi necessario movet, in toto ordine usque ad istam impedientem erit necessitas; ergo necessario impediet; ergo tunc non posset aliqua alia contingenter causare aliquod causatum.

Quarta probatio. — *Quarto* probatur *conclusio:* aliquod malum est in entibus; ergo Primum contingenter causat; et tunc ut prius. — *Probatio consequentiae:* omne agens ex necessitate naturae agit secundum ultimum suae potentiae, et ita ad perfectionem possibilem produci ab ipso; ergo si primum agit necessario, et per consequens omne aliud agens, ut iam declaratum est, sequitur, quod totus ordo causarum causabit in isto quidquid est eis possibile causare in illo; ergo nulla perfectione caret quae potest ab omnibus causis agentibus induci in ipso; ergo nulla caret quam potest recipere; ergo non est aliqua malitia in ipso. — *Consequentiae* sunt planae; quia omnis perfectio receptibilis in isto est causabilis ab aliquo, et ab omnibus causis ordinatis. — Ultima patet ex ratione mali; et concludit illa probatio de vitio in moribus, sicut de peccato in natura.

Dices: materia non obedit. — *Nihil est*, quia agens potens vinceret inobedientiam.

(*) *Quinta probatio* (1). — Hanc *conclusionem* probant aliqui *quinto*, via ex *tertia* praeostensa [n. 69]: quia intelligere, velle, sapientia, amor, sunt perfectiones simpliciter, quod supponunt quasi manifestum.

Sed non videtur unde ista possunt magis concedi esse perfectiones simpliciter, quam natura primi Angeli; si enim accipias *sapientiam* denominative, est melior omni denominativo incompossibili; et non probasti, quod Primum est sapiens. — Et si accipias, quod Deus sit sapiens, dico, quod petis. — Tantum potest haberi, quod sapiens est melior non sapiente, exclusu Primo. — *Contra:* isto modo primus Angelus est melior omni ente denominative sumpto incompossibili sibi, praeter Deum, imo esse primi Angeli in abstracto potest esse melior simpliciter sapientia.

Dices: repugnat multis, ideo non cuilibet est melius denominative quam oppositum. — *Respondeo*, quod nec sapientia est cuilibet melius denominative, quia repugnat multis.

Dices: imo esset cuilibet melius, si posset inesse, quia canis esset melior, si canis esset sapiens. — *Respondeo:* ita de primo Angelo si posset esse canis, esset melior, et cani esset melius, si posset esse primus Angelus.

Dices: imo illud destruit naturam canis; ergo non est bonum cani. — *Respondeo:* ita sapiens vel sapientia destrueret naturam eius. Non est differentia, nisi quod Angelus destruit canem, ut natura eiusdem generis, sapiens ut alterius; incompossibilis tamen, quia determinans sibi pro subiecto naturam eiusdem generis incompossibilem; et cui repugnat primo subiectum, eidem per se, licet non primo, passio subiecti repugnat. — Vulgaris sermo de *perfectione simpliciter* saepe vacillat. — Item, *intelligibile* videtur dicere gradum supremum determinati generis, ut substantiae; unde igitur concludetur, quod est perfectio simpliciter? De passionibus entis in communi secus est, quia consequuntur omne ens, vel passio communis, vel alterum disiunctorum. Si protervus diceret, quod omne denominativum primum cuiusvis

(1) Cf. loca citata in annot. 1 ad n. 69.

generis generalissimi est perfectio simpliciter, unde improbares? Diceret enim, quodlibet tale esse melius quocumque sibi incompossibili. Si intelligatur denominative, quia incompossibilia sibi non sunt nisi denominativa sui generis, quia omnia illud excellit; si intelligitur de substantiis denominatis, inquantum denominata, similiter diceret. Quod si subiectum determinat illud, determinat sibi nobilissimum. Si non, saltem subiectum quodlibet, inquantum denominatur isto, est melius quolibet, inquantum denominatur alio sibi incompossibili.

(9) 71. — Conclusio V. — Primum causans quidquid causat contingenter causat (1). — Probatur, *a*) quia quod immediate causat contingenter causat, ex tertia probatione *quartae* praemissae [n. 70]; ergo quodcumque aliud, quia contingens non praecedit necessarium naturaliter, nec necessarium dependet a contingente.

b) Item, ex *volitione finis:* non necessario est aliquid volitum, nisi illud sine quo non stat illud quod est volitum circa finem; Deus amat se ut finem, et quidquid circa se ut finem amat stare potest si nihil aliud ab ipso sit, quia necessarium ex se a nullo dependet; ergo si ex volitione sui nihil aliud necessario vult, ergo nec necessario causat.

Difficultates. — *Contra: a*) velle illud est idem Primo: ergo necesse esse; ergo non contingens.

b) Item, si tertia probatio praemissae, cui ista innititur, tenet, ergo nulla est contingentia cuiuscumque causae secundae in causando, nisi sit contingentia Primi in volendo: sicut enim necessitas Primi in volendo concludit necessitatem cuiuscumque alterius in causando, ita determinatio eius in volendo concludit determinationem cuiuscumque alterius in causando: sed determinatio eius in volendo est aeterna: ergo quaecumque causa secunda prius quam agat est determinata, ita quod non est in potestate eius determinari ad oppositum. — *Hoc ulterius declaratur:* quia si in potestate huius est determinare se ad oppositum, ergo cum determinatione causae primae in volendo stat istius indeterminatio in causando, quia non est in potestate eius facere primam

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 20 seqq. — d. 8. q. 5. n. 12 — d. 39, n. 21-22 et loc. ibi citat.

causam indeterminatam; et si cum determinatione primae stat indeterminatio huius, ita videtur cum necessitate eius stare non necessitas, vel contingentia huius, scilicet in causando. Vel igitur *tertia probatio* nihil valet, vel voluntas nostra non videtur libera esse ex se ad opposita.

c) Item, si prima determinata determinat, quomodo potest alia causa secunda movere ad aliquid, aliquo modo, ad cuius oppositum prima movet, sicut est de voluntate nostra peccante?

d) Item quarto, omne efficere est contingens, quia dependet ab efficientia Primi, quae est contingens.

Ista sunt difficilia, quorum plena solutio multa narrari et declarari requirit. Quaerantur in quaestione quam de *scientia* Dei respectu futurorum contingentium disputavi (1).

(10) 72. — Conclusio VI. — Primam naturam amare se est idem primae naturae (2). — *a*) Hanc probo sic: causalitas et causatio causae finalis est simpliciter prima ex *quarta secundi* [n. 18], et ideo causalitas primi finis et eius causatio est penitus incausabilis, secundum quamcumque causationem, in quocumque genere causae: causalitas autem primi finis est movere primum efficiens ut amatum, quod est idem isti, primum efficiens amare primum finem, quia nihil aliud est obiectum amari a voluntate, nisi voluntatem amare obiectum; ergo primum efficiens amare primum finem est penitus incausabile; et ita ex se necesse esse, ex *quinta tertii* [n. 48], et ita erit idem naturae primae ex *sexta* eiusdem [n. 49]. Et deductio patet in *decimaquinta tertii* [n. 58].

Deducitur aliter, sed in idem redit. Si primum amare se est aliud a primo, ergo est causabile, ex *decimaoctava* [n. 62] *tertii;* ergo effectibile, ex *quarta* [n. 18] et *quinta* [n. 19] *secundi;* ergo ab aliquo per se efficiente, ex probatione *quartae* huius [n. 70]; ergo ab amante finem, *ibidem;* ergo si primum amare se esset causatum, hoc esset ex aliquo amore finis, priore ipso causato, quod est impossibile. — Hoc Aristoteles ostendit XII. *Metaphysicae* (3) de *intel-*

---

(1) Quae, iuxta Doctoris interpretes, amissa videtur. Caeterum plura habet in *Oxon.* I. dd. 38 et 39 — *Report.* ib.

(2) Quod et ostendit in *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 22. pene ad litteram. — *QQ. Metaph.* l. XII. q. 23.

(3) Cf. expos. Doct. Sum. III. cap. 1.

ligere: alias primum non esset optima substantia, quia per *intelligere* est honorabile; alias enim laboriosa est continuatio, quia si non est illud, sed in potentia contradictionis ad illud, ad illam sequitur labor, secundum ipsum.

([11]) *b*) *Istae rationes possunt declarari. Prima*, quia cum omnis entitatis in actu primo ultima perfectio sit in actu secundo, quo coniungitur optimo, maxime si sit activum, non tantum factivum: omne autem intellectuale est activum, et prima natura est intellectualis ex *prima* * (*quarta?*) *, sequitur, quod eius perfectio ultima est in actu secundo; ergo si ille non est idem sibi, non est eius substantia optima, quia aliud est suum oppositum. — *Secunda*, quia potentia solum modo receptiva est contradictionis; ergo est imperfecta.

Tamen nec ista secunda, nec ratio prior, simpliciter secundum Aristotelem est demonstratio, sed tantum *probabilis* ratio; unde praemittit: *rationale est*, etc.

c) *Aliter ostenditur* ex identitate potentiae et obiecti inter se; ergo actus est idem eis. — *Consequentia* non valet. — *Instantia:* Intelligentia intelligit se, amat se; actus tamen non est idem substantiae. — Haec conclusio secunda est in corollariis.

d) *Corollaria.* — Nam sequitur *primo*, quod voluntas est idem primae naturae, quia velle non est nisi voluntatis; ergo illa est incausabilis; ergo etc. Similiter *velle* intelligitur quasi posterius, et tamen *velle* est idem illi naturae; ergo magis voluntas. — *Secundo* sequitur, quod *intelligere se* est idem illi naturae, quia nihil amatur nisi cognitum; ergo *intelligere* est necesse esse ex se; similiter, quia *intelligere* quasi propinquius est illi naturae quam *velle*. — Sequitur *tertio*, quod intellectus est idem illi naturae, sicut prius de voluntate et *velle* argutum est. — Sequitur *quarto*, quod ratio intelligendi se est idem sibi, quia necesse esse ex se, et quasi praeintelligitur intellectioni.

([12]) **73. — Conclusio VII. — Nullum intelligere potest esse accidens primae naturae** (1). — *Probatur: a*) quia illa natura ostensa est esse primum effectivum; ergo ex se habet unde potest quodcumque causabile causare, circumscripto quocum-

(1) Cf. *Oxon.* loc. cit. n. 23 ferme litteraliter.

que alio, saltem ut causa prima illius causabilis: sed circumscripta cognitione eius, non habet unde posset illud causare. — *Assumptum* ultimum probatur, quia nihil potest causare, nisi ex amore finis, volendo illud, quia non potest aliter esse per se agens, quia nec propter finem: isti autem *velle* alicuius propter finem praeintelligitur *intelligere* ipsum; ergo ante primum signum, quo intelligitur causans, sive volens **A**, necessario praeintelligitur intelligens **A**, et ita sine hoc non potest per se efficere **A**. Ita de aliis.

b) Item, omnes intellectiones eiusdem intellectus habent similem habitudinem ad intellectum, secundum identitatem essentialem aut accidentalem. Patet de quocumque intellectu creato; quod ostenditur, quia videntur perfectiones eiusdem generis; ergo si aliqua habet receptivum, et omnes habent idem; et ita si aliqua est accidens, et quaelibet: aliqua non potest esse accidens in Primo, ex praecedente [n. 72]; ergo nulla.

c) Item, *intelligere*, si quod potest esse accidens, reciperetur in intellectu ut subiecto; ergo et in *intelligere*, quod est sibi idem, scilicet intellectui, et ita perfectius *intelligere*, scilicet essentiale, erit potentia receptiva respectu imperfectioris, scilicet accidentalis.

d) Item, idem *intelligere* potest esse respectu obiectorum plurium ordinatorum; ergo quanto perfectius, tanto plurium; ergo perfectissimum, quo impossibile est esse perfectius *intelligere*, erit omnium intelligibilium: *intelligere* Primi est sic perfectissimum, ex *secunda* huius [n. 68]; igitur idem est omnium intelligibilium; et illud quod est sui est idem sibi, ex proxima praecedente [n. 72]; ergo, etc.

(13) Eamdem conclusionem intellige de *velle*.

Aliorum rationes. — *a*) Item, sic arguitur: ille intellectus nihil est, nisi *intelligere* quoddam; iste intellectus est idem omnium, ita quod non potest esse alius alterius et alterius obiecti; ergo nec *intelligere* aliud; vel igitur *intelligere* idem est omnium, vel intellectus alterius obiecti. *Respondeo:* fallacia est *Accidentis*, ex identitate aliquorum inter se absolute concludere identitatem respectu tertii, respectu cuius extraneantur. *Exemplum: intelligere* divinum est idem suo velle; ergo si ipsum *intelligere* est alicuius,

ipsum *velle* est eiusdem; non sequitur; sed est *velle*, quod quidem *velle* est aliquid eiusdem, quia *intelligere* eiusdem, ita quod divisim potest inferri, non coniunctim, propter accidens *(fallaciam accidentis)*. — *b*) Item, sic arguitur: Intellectus Primi habet unum actum adaequatum sibi et coaeternum: sed *intelligere* sui est idem sibi; ergo non potest habere alium. *Consequentia* non valet. — Instantia de simul vidente Deum et aliud, etiam si videt Deum secundum ultimum capacitatis suae, ut ponitur de anima Christi, adhuc potest aliud. — *c*) Item arguitur: ille intellectus habet in se per identitatem perfectionem maximam intelligendi; ergo et omnem aliam. — *Respondeo* non sequitur, quia alia quae minor est potest esse causabilis, et ideo differre ab incausabili maxima potest.

(14) 74. — Conclusio VIII. — Intellectus Primi intelligit actu semper necessario et distincte quodcumque intelligibile prius naturaliter quam illud sit in se (1). — *Prima pars*, scilicet quod *potest cognoscere quodcumque intelligibile*, probatur sic: quia hoc est perfectionis in intellectu, posse distincte et actu intelligere, imo necessarium ad rationem intellectus, quia omnis intellectus est totius entis communissime sumpti, ut alibi declaravi (2): nullam autem intellectionem potest habere intellectus Primi, nisi eamdem sibi, ex *proxima* [n. 73]; ergo cujuslibet intelligibilis habet actuale intelligere et distinctum, et hoc idem sibi.

Probatur etiam prima pars aliter, per hoc quod artifex distincte cognoscit omne agendum antequam fiat; alias non perfecte operaretur, quia cognitio est mensura iuxta quam operatur; ergo Deus omnium producibilium a se habet notitiam distinctam actualem, vel habitualem saltem, et priorem eis.

Contra istam *instatur*, quia ars universalis sufficit ad singularia producenda (3).

Secunda pars de *prioritate* probatur: quia quidquid est idem sibi est necesse esse ex se, ex *quinta tertii* [n. 48] et

(1) Ex *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 24.

(2) *De Anima*, qq. 19, 20 et 21. — Cf. etiam *Oxon.* I. d. 3. q. 3. n. 2 seqq.

(3) En huius instantiae solutionem ex *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 24: « Potest dici, quod hoc est propter imperfectionem cognitionis artificis creati ».

prima quarti [n. 67]; sed esse aliorum a se intelligibilium est non necesse esse ex se, ex *sexta tertii* [n. 49]; necesse ex se est prius natura omni non necessario.

Probatur aliter: quia *esse* omnis alterius a se dependet ab ipso ut a causa, ex *decimanona tertii* [n. 62 in fine]; sed in ipso, ut causa est alicuius talis, necessario includitur cognitio eius ex parte causae; ergo illa prior est natura ipso esse cogniti.

(15) 75. — **Conclusio IX. — Primum Principium est infinitum et a finito incomprehensibile.** — *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae tuae, Deus, qua omne intelligibile comprehendis!* (1). Nunquid intellectui meo parvo poteris concludere Te esse infinitum et incomprehensibilem?

Tentabo ergo inferre conclusionem valde foecundam, quae si in principio fuisset de Te probata, praedictorum quam plurima faciliter patuissent. Infinitatem igitur tuam, si annuas, ex dictis de intellectu tuo, primo conabor inferre; deinde quaedam alia adducam, an valeant vel non valeant, ad concludendum propositum inquirendo.

76. — **Deum esse infinitum probatur primo ex infinitorum intellectione** (2). — Nonne, Domine Deus, intelligibilia sunt infinita, et haec actu in intellectu omnia intelligente? Ergo et natura, cui intellectus est idem, est infinita; ergo intellectus illa simul actu intelligens est infinitus: talis est, Deus noster, intellectus tuus, ex *septima* iam praemissa [n. 73].

Huius enthymematis ostendo *antecedens*, et *consequens*, et *consequentiam* sic: *a*) Quaecumque sunt infinita in potentia, id est, accipiendo alterum post alterum, nullum possunt habere finem, illa omnia si sunt simul actu, sunt infinita: intelligibilia sunt huiusmodi, respectu intellectus creati, sicut patet; et in tuo, Deus, sunt simul actu omnia intellecta, quae a creato sunt successive intelligibilia; igitur ibi sunt actu infinita intellecta.

b) Huius syllogismi probo *maiorem*, licet satis evidens videatur: quia omnia talia acceptibilia quando sunt simul existentia, aut sunt actu infinita, aut finita: si actu finita, ergo accipiendo alterum post alterum, tandem possunt esse

(1) *Ad Roman.* c. XI. v. 33.
(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 30 et Comment. Lycheti.

omnia accepta simul; ergo si non possunt esse actu accepta omnia, si actu sunt simul, sunt infinita actu.

c) Consequentiam entymematis ita probo: Quando pluralitas requirit vel concludit maiorem perfectionem quam paucitas, infinitas concludit vel requirit infinitam perfectionem. *Exemplum:* posse ferre quatuor maiorem virtutem motivae requirit quam posse ferre duo; ideo posse ferre infinita concludit infinitam perfectionem vel virtutem motivam; ergo in proposito, cum simul intelligere plura maiorem perfectionem intellectus concludat quam posse unicum intelligere, sequitur propositum.

(16) *d)* Hoc ultimum probo: quia requiritur determinata conversio intellectus et applicatio ad intelligibile distincte intelligendum; ergo intellectus, qui ad plura potest applicari, ad quodlibet est illimitatum; et ita qui ad infinita est applicabilis omnino est illimitatus.

Similiter probo propositum, saltem de *intelligere*, ex quo sequitur propositum de intellectu: nam cum intelligere A sit aliqua perfectio, et intelligere B sit similiter aliqua perfectio, numquam idem *intelligere* est ipsius A et B aeque distincte, ut duo essent, nisi perfectiones duorum *intelligere* includantur in illo; et sic de tribus, et ultra.

e) Dicetur: quando per eamdem rationem intelligendi multa intelliguntur non concluditur maior perfectio ex pluralitate quam ex paucitate. — *Aliter*, quod ratio de *intelligere* concludit quando illa plura intelligere nata essent habere perfectiones distinctas formales, quales non sunt nisi intellectiones diversarum specierum; tales non sunt infinitae intelligibiles, sed individuorum, quorum plurium intellectiones, quia non alias perfectiones formales dicunt, non concludunt maiorem perfectionem actus, qui est respectu plurium talium.

f) Contra primum: quia de ipsa ratione intelligendi arguitur sicut de intellectu et actu, quod maior perfectio concluditur ex pluralitate illorum quorum est ratio intelligendi, quia oportet quod eminenter includat perfectiones omnium propriarum rationum intelligendi, quarum quaelibet secundum propriam rationem aliquam perfectionem ponit; ergo infinitae infinitam concludunt.

(b) *Contra secundam* responsionem: individua in ratione universalis imperfecte intelliguntur, quia non secundum quodlibet intelligibilitatis in eis, sicut in quaestione de *indiduatione* ostendi (1); ergo intellectus intelligens quodlibet intelligibile secundum omnem rationem intelligibilitatis positivae, intelligit distinctas entitates positivas plurium individuorum, quae maiorem perfectionem ponunt in intellectione quam intellectio unius illorum; quia intellectio uniuscuiusque entitatis absolutae positivae, ut est eius, est aliqua perfectio, alias illa non existente intellectus non esset minus perfectus, nec *intelligere*; ergo non oportet illud ponere in intellectu divino, quod excluditur per *octavam* [n. 74]. — Item, infinitas intelligibilium specie concluditur ex numeris et figuris, per Augustinum *XII. De Civ.* cap. 18.

77. — Probatur secundo ex infinita intelligibilitate naturae divinae (2). — SECUNDO, ostendo propositum sic: *a*) Causa prima, cui secundum ultimum suae causalitatis causa secunda aliquid perfectionis addit in causando, non videtur sola ita perfecte causare effectum, sicut cum ipsa causa secunda, quia causalitas solum primae diminuta est respectu causalitatis simul ambarum; ergo si illud, quod natum est esse a causa secunda et prima simul, sit multo perfectius a sola prima, secunda nihil perfectionis addit primae: sed omni finito aliud additum addit aliquam perfectionem; ergo talis causa prima est infinita.

b) Ad propositum, notitia cuiuscumque nata est gigni ab ipso sicut a causa proxima, et maxime illa quae est visio; ergo si alicui intellectui illa inest sine actione quacumque talis obiecti, sed tantummodo ex virtute alterius obiecti prioris, quod natum est esse causa superior respectu talis cognitionis, sequitur quod illud obiectum superius est infinitum in cognoscibilitate, quia inferius nihil sibi addit in cognoscibilitate: tale obiectum superius est natura prima, quia ex praesentia sola eius apud intellectum Primi, nullo alio obiecto concausante, est notitia cuiuscumque obiecti in intellectu, ex *octava* huius [n. 74], et perfectissima, ex *se-*

---

(1) Cf. *QQ. Metaph.* l. VII. q. 13. — *Oxon.* II. d. 3 qq. 1-5.
(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 30. — d. 3. q. 2 per tot.

cunda huius [n. 68]; ergo nullum aliud intelligibile aliquid sibi addit in cognoscibilitate; ergo est infinitum: sic igitur et in entitate, quia unumquodque sicut se habet ad *esse*, ita ad *cognosci*.

(18) *c) Hic instatur:* ergo nulla causa secunda quae est finita potest facere notitiam causati ita perfectam sicut nata est causari ab ipsomet causato: quod falsum est, quia cognitio per causam perfectior est quam rei ex se sine causa. — *Item*, ex hoc quod prima causa ita perfecte causat sine secunda sicut cum illa, non videtur sequi nisi quod perfectionem secundae habet perfectius quam ipsa secunda: hoc non videtur concludere infinitatem, quia finita perfectio potest esse eminentior perfectione causae secundae. — *Item*, licet nihil addat in *causando* primae causalitati secundum ultimum potentiae, quomodo probatur, quod nihil addit in *essendo?* Nam in causando lumen in medio, si iste Sol causaret quantum medium posset recipere, alius Sol nihil adderet sibi in causando, et tamen adderet sibi in essendo, cum esset alius Sol. Ita in intellectu Primi est notitia quanta potest esse ex praesentia primae naturae ut obiecti; secunda ergo causa nihil addit in causando, quia non est natum agere in illum intellectum iam summe actuatum, sicut nec alius Sol in medium. Unde si ex hoc probatur nihil addere in *essendo*, videtur consimiliter argui, quod terra nihil addat Soli in essendo, quia nihil addit in causando lumen in medio.

d) Ad ista respondeo: Ad primum, quod quia nihil scientifice concluditur de aliquo nisi in se simpliciter praeconcepto, ideo in scientia nostra quando causatum scimus per causam, causa non facit notitiam causati simplicem, qualem ipsum causatum natum esset gignere, secundum Augustinum, *IX. de Trin. cap. ult.; A cognoscente et cognito paritur notitia*: aut si quam simplicem posset facere, sed non illam, quae est intuitiva, de qua alibi multum dixi (1). Unde

---

(1) Cf. *De Anima*, q. 12 seqq. — *Oxon.* I. d. 1. q. 2. n. 3. — d. 3. q. 7. n. 41. — II. d. 3. q. 9. n. 6 seqq. — III. d. 14. q. 3. n. 4 seqq. — IV. d. 10. q. 9. n. 4. — *Report.* Prol. q. 2. n. 15. — IV. d. 10. q. 9. n. 4. — d. 49. q. 11. n. 9. — *Quodlib.* q. 6. n. 7 seqq. — q. 7. n. 8. — q. 13. n. 8 seqq. — *Collat.* XX. n. 3. — *De Cognit. Dei,* q. 1. n. 2.

ultra omnem cognitionem per causam, aliqua causatur, quae non nisi ab obiecto in se causatur in nobis (1).

(12) Si igitur intellectionem intuitivam habet Deus de lapide, ipso nullo modo causante, oportet quod lapis in cognoscibilitate etiam propria nihil addat in cognoscibilitate essentiae Primi, per quam lapis cognoscitur.

Cum igitur infers: nulla causa finita facit notitiam perfectam de causato; *concedo*, perfectissimam possibilem inesse nobis.

Cum dicis: cognitio per causam est perfectior; *dico*, quod in cognitione per causam includitur cognitio effectus simplex causata ab ipso, et cognitio complexa causatur simul a cognitionibus causae et causati; et verum est quod a causa prima et secunda simul est aliquid perfectius quam a secunda sola.

Contra: a sola causa finita prima potest esse aliquid perfectius quam a sola secunda, et a sola secunda est sola visio eius. *Respondeo:* a sola prima finita potest aliquid esse perfectius quam a sola secunda: sed non effectus natus causari a secunda velut secunda, sed magis ut prima respectu cuiuscumque alterius causae finitae; quia in causando talem cognitionem videtur accidentaliter ordinata ad quamcumque causam priorem finitam, quia talis non est nata esse per causam finitam priorem ipso viso; quia esset, etiamsi visum esset incausatum a tali causa; vel esset sine omni causa priore finita, et intellectus esset.

---

(1) Hic habetur sequens *additio:* « *Contra:* phantasma potest causare simplicem cognitionem causati; ergo magis species vel notitia causae potest hoc, quia in isto perfectius est obiectum quam in illo. *Respondeo:* non ordinatur ad causam in causando notitiam simplicem, sicut phantasma ad ipsum, si in illo ordine est prima causa respectu causatorum. — *Contra:* igitur non sicut in *essendo,* ita in *cognoscendo. Respondeo,* ita in *cognoscibilitate,* sed non in *cognoscibili,* quia cognitio dependet ab alio quam cognoscibile: causa sicut est causa in essendo, ita et in *cognoscibilitate,* quia ens ex se est cognoscibile: sed causa non est causa in *cognosci,* nisi mediante causa secunda, scilicet ipsomet cognoscibili causato prius, et sic eo agente ad cognosci sui, species intelligibilis est causa proxima intellectionis abstractivae, causa obiecti est causa valde remota. Sit illa A, causatum cognoscibile B, phantasma C, species intelligibilis D, intellectio abstractiva E, visio F, patet processus.

Ad secundum: licet causa prior finita contineret eminenter perfectionem totae secundae causae in causando, et in hoc excederet secundam, quae tantum formaliter habet illam, tamen ipsa, ut eminenter habita et formaliter etiam habita, excedit se etiam in causando ut tantum eminenter habita; et universaliter quando ipsa ut formaliter aliam perfectionem addit sibi ut eminenter, tunc ambo excedunt utrumque divisim. Talis additio est quando eminens est finitum, quia finitum additum finito facit maius, alioquin non perfectius esset universum quam prima natura creata, quia illa ponitur a quibusdam omnem perfectionem inferiorum eminenter continere, quod ego supra negavi in *ultima* secundi.

(20) *Ad tertium:* illa perfectio quae ut est causabilis, nata est causari a solo aliquo formaliter tali, quia respectu eiusdem habet rationem quasi causae primae ad priores finitas accidentaliter ordinatas, aut solummodo est talis causabilis ab illis finitis, illo formaliter tali concausante: illa perfectio sine illa nunquam potest esse, nisi in virtute alicuius infiniti, cui illud formaliter tale si addatur, nihil addit in causando, sicut tenet ratio supraposita: quia si quid adderet, tunc propria ratio causalitatis eius, ut est formaliter tale, deesset illi finito, et ideo a tali formaliter ut tale dependet, vel ab illo cui tale nihil addit in causando. Ulterius: igitur nec in *essendo* addit, quia illa causatio eius est propria sibi secundum esse formale eius; ergo si in essendo aliquid adderet primo, deesset illa prima causalitas, quae est eius ut formaliter tale, et ita non haberet ex se illud eminentius, quod natum est a tali ut tale est causari.

Patet igitur quod *instantia* de Sole nulla; quia si huic Soli aliquid causare competeret inquantum iste, alius illud non causaret, nec in se haberet sine isto; et sic illi aliquid adderet in causando, sicut etiam in essendo, non curo tunc ad quodcumque passum compares. Breviter dico: nihil eiusdem rationis cum causabili necessario ab aliquo, ut est tale formaliter, (necessario, inquam, ita quod non aliter potest esse causatum vel incausatum perfectius causabili), nisi in virtute alicuius, cui hoc ut tale nihil addit in causando, nec in essendo.

Instantia de terra nihil valet: lumen non est natum ab ipsa, ut a causa aliqua, dependere.

78. — Probatur tertio ex identitate divinae intellectionis cum divina substantia. — TERTIO, conclusionem nostram sic ostendo: *a)* nulla perfectio finita eiusdem rationis perfectioni accidentali est substantialis, et per consequens nec infinita: *intelligere* nostrum est accidens, quia essentialiter qualitas; ergo nullum *intelligere* finitum est substantia: sed *intelligere* Primi est substantia, ex *quinta* [n. 71], *sexta* [n. 72], et *septima* [n. 73] huius. — *Probatio maioris:* quia quae conveniunt in ratione formali, a qua accipitur differentia, conveniunt in genere, si utraque perfectio formalis sit finita; quia talis differentia finita, in quocumque est, eiusdem generis contractiva est: secus si differentia in uno sit finita, in alio infinita; tunc enim sunt eiusdem rationis secundum aliquid, quia secundum rationem formalem: sed illa ubi est finita contrahit genus, ideo constitutum per ipsam est in genere: differentia ubi est infinita nihil potest contrahere, ideo tale non constituitur in genere.

b) Hoc modo intelligo illud, quod *species* transfertur ad divina, non *genus;* quia species dicit perfectionem, genus non. Hoc contradictionem includit, si intelligitur de specie *tota*, quia in eius intellectu essentiali includitur genus. Debet igitur intelligi ratione *differentiae*, quae perfectionem dicit; non sic genus: hoc bene est possibile; neutrum enim per se includit aliud. — Sed nec transfertur differentia *ut differentia*, quia sic est finita et constituit in genere necessario, sed *absoluta ratio differentiae*, quae absolute perfectionem dicit indifferentem ad finitum et infinitum, quae dicunt modos perfectionis illius entitatis, sicut magis et minus in albedine.

c) Novi, quod aliqua haec narrata contradicunt opinionibus aliquorum; sed non hic assumpsi varias opiniones improbare; alibi locus erit.

d) Iuxta istam tertiam rationem potest fieri quasi similis ratio e contra, sic: Nulla substantia finita est eadem perfectioni quae secundum rationem suam esset accidentalis si esset finita: substantia prima est eadem intellectioni, etc.; et ita addi potest *maiori tertiae rationis.* Nulla perfectio eiusdem rationis cum alia accidentali est substantialis, vel idem substantiae, quia genera sunt primo diversa, et quod uni est accidens, nulli est substantia; ergo intelligere nulli

substantiae quae est in genere substantiae est idem: et si haec est finita, est talis: si non, propositum (1).

(22) 79. — Probatur quarto ex Dei simplicitate (2). — Iuxta hoc, propono QUARTAM rationem: Omnis substantia finita est in genere: prima natura non est in genere, ex *primo* huius [n. 67]; ergo, etc. — *Maior* patet, quia tale convenit cum aliis in conceptu communi substantiae, et formaliter distinguitur; patet; ergo distinctivum est idem aliquo modo cum substantiae entitate: non per identitatem omnimodam, quia eorum rationes sunt primo diversae, et neutra infinita, ideo neutra omnino includit aliam per identitatem; ergo fit unum ex eis, sicut ex contrahente et contracto, actu et potentia; ergo genus et differentia; ergo species.

Breviter sic arguitur, et est idem: Omne realiter conveniens et realiter differens convenit et differt realitate non formaliter eadem: sed nec realitas qua convenit est illa qua differt per identitatem, si non sit altera infinita, et tunc includens utrumque per identitatem est infinitum: si autem neutra per identitatem sit altera, sequitur compositio: omne ergo differens essentialiter, et conveniens essentialiter, aut est compositum ex realitatibus formaliter distinctis, aut est infinitum: omne per se existens convenit sic, et differt: quare si est in se omnino simplex, sequitur etiam quod erit infinitum.

His quatuor viis videtur infinitas posse concludi de Deo, ex tribus mediis sumptis de intellectu, et quarto ex simplicitate in esse, quae est superius ostensa [n. 67].

(23) 80. — Probatur quinto ex divinae entitatis eminentia (3). — QUINTA videtur via *eminentiae*, secundum quam arguo sic: Omni finito est vel potest esse aliquid perfectius: eminentissimo incompossibile est aliquid esse perfectius, ex *corollario quartae tertii* [n. 47]; quare, etc. — *Minor* probatur, quia infinitum non repugnat entitati: omni finito maius est infinitum.

b) Aliter arguitur, et est idem: Cui non repugnat infinitas intensive, illud non est summe perfectum, nisi sit in-

---

(1) Cf. Oxon. I. d. 8. qq. 1. et 3.

(2) Cf. Oxon. I. d. 8. q. 3.

(3) *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 31 seqq.

finitum; quia si est finitum, potest excedi, quia infinitas sibi non repugnat: enti non repugnat infinitas; ergo perfectissimum est infinitum.

Minor huius, quae in praecedenti argumento accipiebatur, non videtur *a priori* posse ostendi; quia sicut contradictoria ex rationibus propriis contradicunt, nec potest per aliquid manifestius hoc probari, ita non repugnantia ex rationibus propriis non repugnat, nec videtur posse ostendi, nisi explicando terminos vel rationes ipsorum: *ens* per nihil notius explicatur; infinitum intelligimus per finitum, et hoc vulgariter sic expono: *Infinitum* est quod *omne finitum datum, secundum nullam mensuram terminatam praecise excedit, sed ultra omnem habitudinem assignabilem adhuc excedit.*

Sic tamen propositum suadetur: Sicut quodlibet est ponendum possibile, cuius non apparet impossibilitas, ita et compossibile, cuius non apparet incompossibilitas: hic non apparet, quia de ratione *entis* non est *finitas*, ut apparet ex ratione entis, nec *finitum* est passio convertibilis cum ente: alterum istorum requiritur ad repugnantiam praedictam: passiones per se entis, et convertibiles satis videntur notae sibi inesse. — *Secundo* sic suadetur: infinitum suo modo non repugnat quantitati, id est, in accipiendo partem post partem; ergo nec infinitum suo modo repugnat entitati, id est, in perfectione simul essendo. — *Tertio:* si quantitas virtutis est simpliciter perfectior quantitate molis, quare erit possibilis infinitas in mole, et non in virtute? Quae si est possibilis, est etiam in actu, ex *quarta tertii* [n. 47]. — *Quarto* sic: quia intellectus, cuius obiectum est ens, nullam invenit repugnantiam intelligendo ens infinitum, imo videtur perfectissimum intelligibile: mirum est autem si nulli intellectui talis contradictio nota foret, vel patens circa primum obiectum eius, cum discordia in sono ita faciliter offendit auditum: si, inquam, disconveniens statim percipitur et offendit, cur nullus intellectus ab ente infinito naturaliter refugit, sicut a non conveniente, sed primum obiectum destruente?

(24) 81. — **Divi Anselmi celebre argumentum exponitur** (1). — Per illud potest colorari ratio Anselmi de *summo cogitabili;* in-

(1) Cf. *Oxon.* loc. cit.

telligenda est descriptio eius sic: *Deus est quo, cogitato sine contradictione, maius cogitari non potest, sine contradictione*; nam in cuius cogitatione includitur contradictio, illud debet dici *non cogitabile*, et ita est; duo enim sunt tunc cogitabilia opposita, quae nullo modo faciunt unum cogitabile, quia neutrum determinat alterum. Sequitur autem tale summe cogitabile *esse in re*, per quod describitur *Deus*. — Quod ostenditur *a*) primo de esse *quidditativo*: quia in tali cogitabili summo summe quiescit intellectus; ergo est in ipso ratio primi obiecti intellectus, scilicet entis, et in summo. — *b*) Ultra, de esse *existentiae*: summum cogitabile non est tantum * in * intellectu cogitante, quia tunc posset esse, quia cogitabile, et non posset esse, quia rationi eius repugnat esse ab alio, secundum *tertiam* [n. 46] et *quartam* [n. 47] *tertii*. Maius igitur cogitabile est illud quod est in re quam quod in intellectu tantum; non sic intelligendo quod idem, si cogitetur, per hoc sit maius cogitabile si existat, sed omni quod est in intellectu tantum est maius aliquod cogitabile quod existit.

(25) *c*) Vel aliter coloratur sic: Maius cogitabile est quod existit, id est, perfectius cognoscibile, quia visibile: quod autem non existit, nec in se, nec in nobiliori, cui nihil addit, non est visibile: visibile autem est perfectius cognoscibile non visibili, sed tantummodo intelligibili abstractive; ergo perfectissime cognoscibile existit.

82. — Probatur sexto ex parte finis (1). — SEXTA via ad propositum ex parte *finis* est talis: Voluntas nostra potest omni fine finito aliquid maius appetere vel amare, sicut intellectus intelligere, et videtur inclinatio naturalis ad amandum summe bonum infinitum; nam inde arguitur inclinatio naturalis in voluntate ad aliquid, quia ex se, et sine habitu, prompte et delectabiliter vult illud: voluntas libera, sicut experimur, non videtur in alio perfecte quietari, quam in amando bonum infinitum. Quomodo illud non naturaliter odiret, si esset oppositum sui obiecti, sicut naturaliter odit non esse?

(26) 83. — Probatur septimo ex efficientia (2). — SEPTIMA via

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 31.

(2) Cf. *Oxon.* ib. n. 25, seqq.

est ex parte causae *efficientis*, quam tangit Aristoteles in *VIII. Physicor. tex. com.* 78 *et XII. Metaphysic. tex. com.* 41 (1), quia movet motu infinito; ergo habet potentiam infinitam.

a) Aliorum expositio et probatio. — Haec ratio coloratur quantum ad *antecedens*: quia aeque concluditur propositum si *posset* movere per infinitum, sicut si *movet*, quia idem est ei ipsum esse in actu et in potentia. — Quantum ad *consequentiam* sic: quia si ex se, et non ex virtute alterius movet infinito motu, ergo non ab alio accipit sic movere, sed in sua vi activa habet suum effectum simul, quia independenter: quod simul habet virtualiter effectum infinitum est infinitum; ergo, etc.

Aliter coloratur ratio: quia primum movens simul habet in virtute sua omnes effectus possibiles produci per motum: illi sunt infiniti, si motus infinitus; ergo, etc.

b) — Reiicitur. — Mihi *non videtur* consequentia probari bene. — Non *primo modo*, quia duratio maior nihil perfectionis addit, quia non perfectior est albedo quia uno anno manet quam si uno die maneret; ergo motus, quantaecumque durationis, non est perfectior effectus quam motus unius diei; ergo agens, ex hoc quod habet in virtute activa effectum simul, vel non, non concluditur maior perfectio hic quam ibi, nisi quod agens diutius movet ex se, et ita esset ostendendum, quod aeternitas agentis concluderet infinitatem eius; alias ex infinitate motus non potest concludi. Tunc ultima propositio colorationis negatur, nisi de infinitate durationis.

Secundus color abluitur, quia non maior perfectio intensiva concluditur ex hoc, quod agens quodcumque eiusdem speciei potest producere successive quamdiu manet, quia quod potest in unum tale, uno tempore, eadem virtute potest in mille, si mille temporibus maneat. Non est autem apud Philosophos possibilis infinitas, nisi *numeralis* effectuum producibilium per motum, id est, generabilium et corruptibilium, quia in *speciebus* infinitatem non ponebant. Sed si quis alius probet infinitatem specierum possibilium, pro-

1) Vid. expos. Doctor. n. 48, seqq.

bando aliquos motus coelestes esse incommensurabiles, et ita numquam posse redire ad uniformitatem, etiamsi per infinitum durarent, et infinitae coniunctiones specie causarent infinita generabilia et corruptibilia specie, de hoc quidquid sit in se, sed nihil ad intentionem Aristotelis, qui infinitatem specierum negaret.

(97) *c*) — *Instantiae.* — *Obiicitur* hic ulterius, inquirendo quomodo in primo argumento [n. 76] nitebatur concludere infinitatem, quia essentia divina est causa *cognoscendi*, et hic negas hoc posse concludi ex hoc quod est causa *essendi* infinita, quasi maius sit facere aliquid esse cognitum, quam ens verum? — Item, quomodo in secundo argumento [77] concludere voluisti infinitatem ex hoc solo quod natura Primi est totalis ratio *cognoscendi* vel videndi aliam naturam singularem, et negas hoc hic posse concludi ex hoc quod est ratio totalis essendi respectu eius? nam saltem proximae naturae sibi est totalis causa essendi.

d) *Solvuntur.* — Ad *primum:* quidquid potest aliqua multa simul, quorum quodlibet requirit aliam perfectionem propriam, illud concluditur perfectius ex pluralitate talium: ita est de *intelligere* infinita *simul;* et ita concederem, si probares quod posset causare *simul* infinita, quod esset virtus infinita; non ita successive.

Contra, quia simul habet, et quantum est ex se simul posset, sed natura effectus non permittit. *Exemplum:* sicut non potens causare album et nigrum simul, non minus est perfectum, quia illa non sunt causabilia simul: hoc enim est ex ipsa repugnantia, non ex defectu agentis. — *Respondeo:* non est probatum, quod Primum est *tota* causa illorum infinitorum, et quod *simul* habeat totaliter illa, quia non est probatum ex causalitate efficientiae, quin causa secunda sit necessaria, propter aliam causalitatem correspondentem suae propriae formalitati.

Contra: hoc bene probatur, quod habet eminenter omnem causalitatem secundae causae, etiam propriam illi, licet non sit probatum, quod illa ut formaliter nihil addat sibi ut eminenter; habet igitur eminenter omnem causalitatem *simul* respectu omnis effectibilis, etiam infinitorum, licet ista fiant successive. — *Respondeo:* hoc est ultimum quod *co-*

borat dictam consequentiam Aristotelis quantum video, et ex isto *probo infinitatem* sic:

(28) *e*) Si Primum haberet *omnem* causalitatem *formaliter* et *simul*, licet non possent causabilia simul poni in esse, esset infinitum, quia simul, quantum est ex se, posset infinita, et posse simul plura concludit maiorem potentiam intensive; ergo si habet *perfectius* quam si haberet omnem causalitatem formaliter, magis sequitur infinitas intensiva; si habet omnem secundum totum quod est in ipsa *eminentius* quam sit in ipsa formaliter; ergo est infinitae potentiae intensive. Licet igitur *omnipotentiam* Dei proprie dictam, secundum intentionem Catholicorum, usque ad tractatum *De creditis* distulerim (1), tamen illa non probata, *infinita potentia* probatur, quae simul ex se *eminenter* habet omnem causalitatem, quae simul quantum est ex se, si esset formaliter, posset in infinita, si essent simul factibilia (2).

(29) *f*) *Solvitur obiectio contra praecedens argumentum.* — *Si obiicitur*, Primum non posse ex se simul infinita, quia non est probatum, quod sit *totalis* causa infinitorum; *hoc nihil obstat*, si enim haberet simul unde esset causa totalis, nihil esset perfectius quam nunc sit: sic quando habet unde sit prima tantum, quia illae duae causae non requiruntur propter perfectionem addendam in causando, quia tunc remotius esset perfectius, quia perfectiorem causam requireret: sed si requiruntur secundum Philosophos, hoc est propter

(1) De qua ex professo et late agit *Oxon.* I. d. 42. — *Quodlib.* q. 7.

(2) Sequitur *additio:* « Tamen negaretur infinitas intensiva concludi in causa ex virtute simul habita respectu infinitorum, nisi sit totalis causa, ita quod simul, quantum est in se, posset causare infinita ut totalis causa, non egens causis secundis: quod unde probari possit ex primitate efficientiae, non video, quamvis verum esse in se non dubitetur. Unde Omnipotentia, sicut nos intelligimus, hoc est, quod omne possibile possit *immediate* producere, nulla alia causa concausante, unde probetur, non video. Ponerem conclusionem illam, si probationem viderem per rationem, quia hic ex auctoritatibus non procedo, sicut praedictum est in secunda via [n. 77] ad infinitatem. Idem eminenter et formaliter excedit se ut eminenter sit infinitum: quia si finitum, ipsum ut formaliter, aliquid addit, ita quod ambo sunt perfectiora alterutro, licet ut eminenter praecise, sit perfectius seipso, ut formaliter praecise. Qui scit probare per rationem omnipotentiam secundum intellectum Catholicorum, de ipsa habet medium secundum deductionem iam hic pertractatam. Suppleat hic qui potest ».

imperfectionem effectus, ut Primum cum alia causa imperfecta posset causare imperfectum, quod secundum ipsos non posset immediate causare; tunc quia perfectiones totae secundum Aristotelem eminentius sunt in Primo, quam si ipsae formalitates earum sibi inessent, si possent inesse, et sic videtur posse concludere ratio Aristotelis de potentia infinita.

g) Solvitur secunda instantia posita in c). — Ad *secundum* obiectum similiter dico, quod quia essentia divina sola est ratio videndi lapidem perfecte, sequitur quod lapis nihil perfectionis addat illi essentiae; non sequitur hoc, si esset ratio causandi lapidem immediate, etiam ut tota causa; nam respectu supremae naturae prima causa est totalis causa, quae tamen, cum sit finita, non concludit infinitatem primae causae respectu ipsius; non est autem probatum, quod respectu aliorum sit totalis causa; ergo, etc.

(36) 84. — **Aliorum probationes infirmantur.** — Iuxta hanc viam *efficientiae* arguitur, *a)* quia creatur; inter creationis extrema est * infinita * (1) distantia, sic quod nullo alio a se praesupposito, deducit aliquid de *non esse* ad *esse*, et sic reducit aliquid ex distantia *infinita*. — Sed hoc *antecedens* ponitur creditum, et verum est, ut *non esse* quasi *duratione* praecedat *esse*, secundum fidem, et ut quasi *natura*, secundum Avicennam. — *Antecedens* ostenditur ex *decima nona tertii* [n. 62], quia saltem prima natura post Deum est ab ipso et non a se, non potest esse ab eo aliquo praesupposito; nam, ut iam dictum est, effici non requirit mutari. Sed sic accipiendo prius natura *non esse* quam *esse*, solum *esse* est extremum mutationis, quod causat illa virtus. Unde quidquid sit de *antecedente*, *consequentia* non probatur: quia quando inter extrema nulla est distantia, sed ipsa dicuntur distare per se ratione alterius extremi, tanta est quantum extremum illud. *Exemplum*: Deus distat in infinitum a creatura, quia est infinitus.

b) Ultimo (2) ostenditur propositum ex *negatione causae intrinsecae:* quia forma finitur per materiam; ergo quae non est nata esse in materia est infinita.

---

(1) Ex *Oxon.* ib. n. 29, ubi plura ad propositum videssis.

(2) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 2. n. 33.

Hoc reputo nihil valere, quia, secundum ipsos, Angelus, qui est immaterialis, non est infinitus natura. Numquid *esse* posterius essentia, secundum ipsos, essentiam finitabit? Unde quaelibet entitas habet gradum intrinsecum perfectionis; non per aliud ens. — Et si forma finitur ad materiam, ergo si non ad illam, non finitur, fallacia est *consequentis*. Corpus finitur ad corpus; ergo si non ad corpus, est infinitum; sophisma est *tertii Physicorum*; quia corpus prius *in se* finitur; ita forma finita prius *in se* finita est, quia scilicet prius est talis natura in entibus quam finiatur per materiam, nam secunda finitas praesupponit primam, et non causat eam; prius ergo in aliquo signo naturae est essentia finita; ergo non est finibilis per *esse*; ergo in secundo signo non finitur per *esse*.

Breviter dico unam propositionem, quod quaecumque essentia absolute finita *in se* est finita ut praeintelligitur omni comparationi sui ad aliam essentiam.

(31) 85. — Conclusio X. — Ex infinitate sequitur omnimoda simplicitas, primo, intrinseca, essentialis (1). — *a) Deus non est compositus ex partibus * essentialibus ** (2). — Quia aut componeretur ex *finitis* in se, aut ex *infinitis*. Si primum; ergo finitum: si secundum; ergo pars non minor toto.

b) Neque ex partibus quantitativis (3). — Secundo, quod non componitur ex partibus *quantitativis*, probatur ex hoc quod infinita perfectio non est in magnitudine finita, quia in maiore esset maior virtus: Infinito autem nihil maius. Nec in magnitudine infinita, quia infinita magnitudo esse non potest. — Haec est ratio Philosophi *VIII. Phys. text. comm. 78, et XII. Metaphysicorum, text. comm. 41* (4).

Sed instatur: quia perfectio infinita esset eiusdem rationis in toto et in parte, et ideo non in maiori maior: sicut modo anima intellectiva est perfectissima forma, et ita perfecta est in modico corpore sicut in magno, et in parte corporis sicut in toto; et si ipsam secundum suam essentiam consequeretur infinita potentia, scilicet intelligendi infinita

---

(1) Vid. supra Concl. I. n. 67. — *QQ. Metaph.* l. II. q. 14-15.

(2) Quod latius prosequitur in *Oxon.* I. d. 8. q. 1. n. 2.

(3) *Ib.* n. 3.

(4) Vid. exposit. Doctor. n. 48.

intelligibilia, ita sequeretur eam in magnitudine modica, quod si maior poneretur, non esset maior potentia; haec igitur negatur: *Omnis potentia in magnitudine maior est in maiori.*

Ratio Aristotelis coloratur per hoc, quod probat perfectionem vel potentiam infinitam non esse in magnitudine, sic quod *extendatur* per accidens, quod scilicet pars sit in parte; quia tunc maior esset in tota quam in parte, quantum ad efficientiam in operando, licet non secundum *intensionem* in se, sicut patet de igne magno et parte eius; et ita sequitur quod in magnitudine finita non est potentia infinita secundum efficientiam, et hoc extensa; ergo nec secundum intensionem in se infinita. — Haec *consequentia* secunda patet: quia non concluditur infinitas in se, nisi ex infinitate in efficientia. — Sed quod *primum* sequitur, ostenditur dupliciter:

Primo, quia in qualibet parte aliquota magnitudinis finitae est potentia finita secundum efficientiam; alias pars non esset minor toto; ergo in toto est finita, quia compositum ex finitis in se et finities sumptis est finitum.

Secundo sic: quia si intelligitur magnitudo crescere, crescet potentia, sic scilicet quod secundum efficientiam; igitur prius fuit finita, et semper est quamdiu intelligitur posse crescere, quod semper est dum est in magnitudine finita; igitur numquam intelligitur impossibilis crescere, nisi sit in magnitudine infinita, et ita nec alias est infinita secundum efficientiam; ergo nec secundum intensionem.

(32) Sed quid ad propositum, quod potentia infinita intensive non extenditur per accidens, ita quod pars sit in parte magnitudinis, quomodo hinc sequeretur quod omnino non sit in magnitutudine? Suppletur ultima ratio sic: Extensio extendit aliquid quod est subiectum, et non illam perfectionem infinitam, nec materiam, cuius illa sit forma, sicut intellectiva est corporis; quia illa perfectio non est in materia, ex *prima* huius [n. 67]; ergo, etc. Unde et ante istam probationem probat Philosophus, non esse eius materiam, *XII. Metapys. text. com. 30* (1). Et virtute illius conclusionis prioris et istius sequitur propositum sufficienter.

(1) Vid. exposit. Doctor. n. 22 seqq.

Propositum sic probatur brevius: Intelligere non est subiectum extensionis: prima natura est intelligere ex *sexta* huius [n. 72], et non receptum in materia quae potest dici quanta, ex *prima* huius [n. 67] (1).

(3) c) *Neque ex partibus accidentalibus* (2). — Tertio, ex hoc concluditur quod non est componibilis alicui *accidenti*: quia omne perfectibile caret secundum se entitate perfectionis; alias non esset in potentia ad ipsam, ideo perfectio additur perfectibili; et totum est aliquid perfectius altero unitorum: infinito nihil deest, et nihil perfectionem addit, quod sit unibile ei; tunc enim infinito aliquid maius esset. — *Secundo*, quia accidentia *materialia* sibi inesse non possunt, quia non est quantus: accidentia *immaterialia* pertinentia ad intellectum et voluntatem non sunt in ipso, quia quae videntur ibi maxime accidentia sunt *idem sibi*, ut *intelligere* et *velle*, ex *sexta* huius [n. 72].

86. — Aliorum rationes infirmantur. — a) *Aliter arguitur* ad hoc, quod in Primo nihil est *per accidens*, quia *per se* ante omne *per accidens:* in Primo nihil est *causatum:* in Primo nulla est *potentia.* — *Hoc ostendit*, quod accidentia *non sunt de essentia* Primi; non autem quod *non insunt ei accidentaliter*. *Primum* non: quia in essentia Primi, quae prima est, nihil esset per accidens, licet aliquid aliud ab ipsa accidentaliter sibi inesset; et ideo illo *per accidens* esset *per se* prius, quia essentia prima esset prior illa unione accidentis ad se. *Secundum* non, quia essentia prima esset incausata, licet aliquod causatum ipsam accidentaliter infor-

---

(1) Sequitur haec *additio:* « Item, quantum est divisibile; ergo posita divisione, saltem in intellectu, quaero, si utraque pars sit Deus? Si sic, ergo totum non est Deus, quia pars prior toto. Si non utraque, ergo non fuit infinita perfectio in quacumque parte quanti; ergo ipsa fuit extensa, et sic maior in maiori, et non infinita, nisi in magnitudine infinita.

Contra: sic argue de homine diviso; ergo plures homines, non sequitur. — *Respondeo;* anima requirit corpus organicum ut primum perfectibile, habens magnam differentiam organorum propter operationes varias exercendas: sed Deus, si est quantus, nullum actum habet, nisi intelligere et velle, quae uniformiter sunt, ut forma est in toto et ut in parte, ponendo partem quantitatis. Hoc probatur, quia *intelligere* est idem naturae primae [n. 73]: ergo nulla operatio illi inest incompossibilis ipsi *intelligere*.

(2) *Oxon.* ib. n. 4.

maret; quaelibet enim essentia substantiae creatae non est causa sui, licet aliqua sit causa sui accidentis. *Tertium* non, quia potentia ad accidens est potentia *secundum quid*. Unde ostenditur, quod non possit esse in aliquo, quod in essentia sua est tantum actus.

b) *Aliter arguitur*, quia nihil est in Primo nisi *perfectio simpliciter*, ex *secunda* [n. 68] et *tertia* [n. 69] huius: quaelibet talis est idem essentiae illi, alias illa non esset optimum ex se, vel plura simpliciter optima.

(34) *Non concludit*, quia sicut patet per illud quod dictum est in *quarta* huius [n. 70], *probatione quinta*, non repugnat rationi *perfectionis simpliciter*, quod sint multae perfectiones simpliciter, et quaelibet summa in suo gradu, et tamen unum summum melius alio, et omnibus illis simul sumptis et quolibet eorum melius esset essentia Primi, licet nulla earum sit eadem sibi, sed inhaerens tantum; quia non sequitur: est denominativum melius quolibet sibi incompossibili, et est secundum suam rationem in summo: ergo *simpliciter* optimum; sed tantum sequitur: ergo est optimum *totius illius generis*, in quo est ipsum, et denominativa sibi incompossibilia. Sed si omnes perfectiones quae dicuntur simpliciter includerent se per identitatem, quidquid haberet unam perfectius alio, et aliam sic haberet: consequens est falsum; materia enim est magis necessaria quam forma, tamens minus est actus; accidens minus independens quam substantia, tamen simplicius ipsa; similiter coelum est incorruptibilius mixto, tamen nostrum corpus animatum nobilius est, inquantum animatum. Ideo sequitur, quod differunt perfectiones simpliciter, praeter aliquas, quae sunt passiones entis, et inter se, et a subiecto forte; et una intense habetur, alia non intense, vel omnino non habetur.

(35) Sed nec *prima* propositio huius rationis *quartae* est ostensa; nec illa *secunda* quae allegatur, scilicet, quod perfectio quaelibet simpliciter est idem essentiae illi, scilicet summae, non probat de accidente *inhaerente*, sed de *intrinseco* naturae summae. Si autem accidens poneretur in summo ab aliquo protervo, difficile esset contra ipsum ostendere, illud non esse perfectionem simpliciter, quia quandoque nobiliores naturae denominantur a denominativo minus nobili,

et minus nobiles a nobiliori, quod dicitur perfectio simpliciter. *Exemplum:* materia prima est simplex, homo non est simplex, simplicitas est denominativum tale. Imo difficile esset ex istis quatuor mediis ultimis, et forte impossibile, probare, quod non sit accidens in Primo per accidens contingenter inhaerens, et secundum quod possit per accidens mutari, sive a se, sive ab alio posteriori; quia voluntas nostra ponitur ex se mutari ad aliquid velle, licet ponatur prima causa respectu actuum nostrorum.

Si bene probata esset in Primo simplicitas accidenti repugnans, secunda conclusio esset valida. Si tibi duae probationes primae hic positae non placeant, afferas meliores.

(36) 87. — **Mentis recapitulantis in Deum elevatio.** — Domine Deus noster, plurimas perfectiones a Philosophis de te notas possunt Catholici utique concludere ex praedictis. — Tu primum efficiens, tu ultimus finis, tu supremus in perfectione et cuncta transcendens. — Tu penitus incausatus, ideo ingenerabilis et incorruptibilis, imo omnino impossibile non esse, quia ex te necesse esse; ideoque aeternus, quia interminabilitatem durationis simul habens, sine potentia ad successionem; quia nulla successio potest esse, nisi vel in continue causato, vel saltem in essendo ab alio dependente, quae dependentia longe est a necessario ex se in essendo. — Tu vivus vita nobilissima, quia intelligens et volens. — Tu beatus, imo essentialiter beatitudo, quia tu es comprehensio tui ipsius, tu visio tui clara, dilectio iucundissima: et licet in te solo beatus, et tibi summe sine aliis sufficias, tu tamen omne intelligibile simul actu intelligis. — Tu omne causabile contingenter et libere simul potes velle, et volendo causare; verissime ergo es infinitae potentiae. — Tu incomprehensibilis, infinitus; nam nihil omne sciens est finitum; nihil potentiae infinitae est finitum; nihil supremum in entibus, nec finis ultimus est finitum; nec per se existens simplex penitus est finitum. — Tu es infinitae et summae simplicitatis, nullas partes habens re distinctas; nullas realitates in essentia tua habens realiter non easdem: in te nulla quantitas, nullum accidens potest inveniri, et ideo es secundum actum non mutabilis, sicut te in essentia tua immutabilem esse superius iam expressi. — Tu solus simpliciter es

perfectus: non perfectus Angelus, aut corpus, sed perfectum ens, cui nihil deest entis possibilis alicui inesse. Non potest omnis entitas alicui formaliter inesse; sed potest in aliquo formaliter vel eminenter haberi; quomodo tu, Deus, habes, qui es supremum entium, imo solus in entibus infinitus. — Tu bonus sine termino, bonitatis tuae radios liberalissime communicans, ad quem amabilissimum singula suo modo concurrunt ut ad ultimum suum finem. — Tu es intelligibilis sub perfectissima ratione intelligibili. Tu es tuo intellectui praesens. Tu solus es veritas prima, quippe quod non est quod apparet falsum est; ergo est aliud sibi ratio apparendi, quia si sola eius natura esset sibi ratio apparendi, appareret esse quod est: tibi nihil est ratio apparendi, quia omnia apparent in tua essentia, tibi primitus apparente, ac per hoc nihil tibi posterius est ratio apparendi.

(37) In illa, inquam, essentia omne intelligibile sub perfectissima ratione intelligibilis est intellectui tuo praesens. Tu es igitur intelligibilis, praeclarissima veritas, et veritas infallibilis, et veritatem omnium intelligibilium certissime comprehendens. Non enim alia quae in te apparent, ideo tibi apparent ut te fallant, quia in Te apparent; quia haec ratio apparendi non prohibet propriam rationem ostensi per ipsam tuo intellectui apparere. Sicut noster visus fallitur quando extranei apparentia prohibet illud quod est apparere: non est ita tuo intellectu, imo tua essentia apparente, quodlibet in te relucens ex eius perfectissima claritate secundum propriam rationem apparet. De veritate tua et ideis in te non est opus amplius pertractandi propter propositum meum exequendum. Multa de ideis dicuntur, quibus tamen nunquam dictis, imo nec nominatis ideis, non minus de tua perfectione sciretur. Hoc constat, quia tua essentia est perfecta ratio cognoscendi quodcumque cognoscibile, sub quacumque ratione cognoscibili. Appellet *ideam* qui vult: hic non intendo circa graecum illud et platonicum vocabulum immorari.

Praeter praedicta de te, a Philosophis probata, saepe Catholici te laudant omnipotentem, immensum, ubique praesentem, verum, iustum et misericordem, cunctis creaturis, et specialiter intelligibilibus providentem, quae ad tractatum

alium proximum differentur (1). In hoc quippe tractatu tentavi, quomodo *physica*, de te dicta, ratione naturali aliqualiter concluderentur. In sequenti, scilicet, in *Theorematibus*, ponentur credibilia, quibus, vel ad quorum assensum, ratio captivatur, quae tamen eo sunt Catholicis certiora, quo non intellectu, nostro caecutienti, et in pluribus vacillanti, sed tuae solidissimae veritati, firmiter innituntur. Unum tamen est, quod hic pono, et in quo hoc opusculum consummabo:

(38) 88. — **Conclusio XI.** — **Quod scilicet unus Deus sis, extra quem non est alter, sicut per Prophetam dixisti.** — Ad quod ostendendum non puto deficere rationes. — Ad hanc conclusionem propositiones *quinque* propono, quarum quaelibet probata *infert* propositum principale.

PRIMA est: *Unicus tantum numero est infinitus intellectus.* — SECUNDA: *Una numero tantum est infinita voluntas.* — TERTIA: *Una numero tantum est infinita potentia.* — QUARTA: *Unum numero tantum est necesse esse.* — QUINTA: *Unica sola est bonitas infinita.*

Quod ex qualibet harum sequatur propositum, satis patet. — Probantur per ordinem.

a) Probatur primo PRIMA: Infinitus intellectus quodlibet perfectissime ex se intelligit, hoc est quantum ipsum est intelligibile; et intelligendo a nullo alio dependet, quia tunc non esset infinitus. Si duo sunt intellectus infiniti, sint A et B. In utroque deficiet perfecta intellectio independens; nam A si intelligat B per B, dependet intelligendo B ab ipso B, sicut actus ab obiecto, quando non est idem sibi. Si autem A per se intelligit B, et non per B, non ita perfecte intelligit B, sicut B est intelligibile, quia nihil est perfectissime praesens, nisi vel in se, vel in aliquo eminentissimo continente ipsum: A non continet B.

Si dicatur quod est simile, *contra:* cognitio per simile est tantum cognitio in universali, inquantum assimilantur; per hoc non cognoscentur propria, in quibus distiguuntur. Haec etiam cognitio in universali non est intuitiva, sed abstractiva, et intuitiva est perfectior.

---

(1) Cf. *Oxon.* I. d. 2. q. 3. — *De Rerum Princ.* q. 1. — *Physic.* VIII. q. 9. — *QQ. Metaph.* l. II. qq. 4 seqq. — l. XII. qq. 4. 28 et 29.

Item, idem actus non habet duo obiecta adaequata; A adaequatur sibi; ergo non intelligit B.

b) *Secundo probatur* SECUNDA propositio de *voluntate infinita:* Ipsa summe amat summe amabile; ergo, etc. — Ex hoc sic: A summe amat summe amabile; sed A non summe amat B, cum naturaliter magis amet se; ergo similiter voluntate libera et recta sic amat: tum quia beatus esset in B, quo destructo, nihil minus esset beatus. — Item, impossibile est idem posse in duobus beatificari, quod sequitur ex datis; nam ipso B non utitur A, ergo fruitur, ergo in ipso B est A beatus.

c) TERTIA propositio de *potentia infinita* sic probatur: Omnipotens contingenter vult omne aliud a se, saltem causabile; potest ergo A velle hoc, et B nolle; ergo hoc erit, et non erit, vel alter erit non omnipotens. — Ita tenet ratio Richardi, quod unus posset facere alium nullipotentem, non destruendo ipsum in se, sed destruendo ipsum volendo oppositum. — *Nec est fingere*, quod necessario velint concorditer; cum habeant voluntates idem contingenter et libere respicientes.

Item A velit hoc, et B velit hoc, non erit a duobus, ita quod utrumque sit totalis eius causa; impossibile est enim esse duas causas totales eiusdem, quia tunc dependeret ab illo essentialiter, sine quo aequae posset esse; nec hoc erit ab altero illorum, et reliquo non, quia habent voluntates aeque potentes; ergo hoc non erit; ergo neuter est omnipotens.

Sic probatur de potentia infinita: si essent duae potentiae infinitae, utraque esset prima respectu eorumdem, quia dependentia essentialis est ad naturam, et aeque ad quodlibet in natura; ad duo prima non possunt eadem dependere, ex *sextadecima tertii* [n. 59]; non igitur est pluralitas principatuum bona, quia aut impossibilis, aut uterque princeps erit diminutus, et principans imperfecte, et tunc est quaerere virtute cuius unius coniunguntur in principando.

(40) QUARTA propositio de *necesse esse* sic probatur: Species multiplicabilis ex se est multiplicabilis in infinita; ergo si *necesse esse* potest multiplicari, possunt esse talia infinita: ergo et sunt, quia quodcumque necessarium, nisi sit, non potest esse.

QUINTA propositio de *bono* sic ostenditur: Plura bona sunt meliora uno, quando unum alteri addit bonitatem: infinito nihil melius. — Iuxta hoc sic arguitur: quaecumque voluntas omnino in bono infinito unico quietatur: sed si esset aliud, posset rationabiliter velle magis ambo esse, quam unicum; ergo non omnino quietaretur in unico summo bono.

Possent alia media adduci, sed ad praesens ista sufficiant.

89. — Mentis in Deum elevatio. — Domine Deus noster, Tu es unus naturaliter, Tu es unus numeraliter. Vere dixisti, quod extra Te non est Deus. Nam etsi sint dii multi nuncupative et putative, sed Tu es unicus numeraliter, Deus verus, ex quo omnia, in quo omnia, per quem omnia, Tu es benedictus in saecula saeculorum. Amen.

Explicit tractus subtilissimus Fr. IOANNIS DUNS SCOTI *Ordinis Minorum* DE PRIMO OMNIUM RERUM PRINCIPIO.

INDEX ANALYTICUS

PRAEFATIO

DE B. IOANNIS DUNS SCOTI VITA, SCRIPTIS ET DOCTRINA.

Quaestiones disputatae de Rerum Principio

QUAESTIO I.

UTRUM SIT DARE UNUM PRIMUM PRINCIPIUM RERUM OMNIUM SIMPLICITER ET ABSOLUTE?

QUAESTIO II.

UTRUM A PRIMO PRINCIPIO PLURALITAS, SCILICET MULTITUDO CREATURARUM, PER SE ET IMMEDIATE PROCEDAT?

QUAESTIO III.

UTRUM PRIMUM PRINCIPIUM ABSQUE SUI MUTATIONE POSSIT NOVUM EFFECTUM PRODUCERE?

QUAESTIO IV.

UTRUM DEUS DE NECESSITATE PRODUCAT RES?

QUAESTIO V.

UTRUM DEUS POSSIT ALIQUID EDUCERE DE NIHILO?

QUAESTIO VI.

UTRUM CREATURA POSSIT ALIQUID CREARE?

QUAESTIO VII.

UTRUM SUBSTANTIA SPIRITUALIS PER SE SUBSISTENS, VEL APTA NATA SUBSISTERE, INNITATUR FUNDAMENTO MATERIAE?

QUAESTIO VIII.

UTRUM, SUPPOSITO QUOD IN OMNIBUS SUBSTANTIIS, TAM SPIRITUALIBUS QUAM CORPORALIBUS, SIT MATERIA, AN SIT IN OMNIBUS EADEM SECUNDUM EAMDEM RATIONEM UNIVOCAM?

QUAESTIO IX.

SUPPOSITO QUOD ANIMA RATIONALIS SIT COMPOSITA EX MATERIA ET FORMA, UTRUM VERE ET ESSENTIALITER FACIAT UNUM CUM CORPORE?

QUAESTIO X.

UTRUM SENSITIVA HOMINIS SIT A GENERANTE VEL A CREANTE?

QUAESTIO XI.

UTRUM ANIMA SIT SUA POTENTIA?

QUAESTIO XII.

UTRUM SENSITIVA HOMINIS SIT IN QUALIBET PARTE CORPORIS?

QUAESTIO XIII.

SUPPOSITO QUOD ANIMA INTELLECTIVA INQUANTUM INTELLECTIVA SIT FORMA CORPORIS, QUAERITUR UTRUM INTELLECTUS CONIUNCTUS INTELLIGAT SINGULARE?

QUAESTIO XIV.

SUPPOSITO QUOD INTELLECTUS CONIUNCTUS DIRECTE INTELLIGAT SINGULARE, UTRUM TALIS INTELLECTUS INTELLIGAT UNIVERSALE VEL PARTICULARE PER SPECIEM ALIQUAM IN INTELLECTU IMPRESSAM?

QUAESTIO XV.

UTRUM INTELLECTUS COGNOSCAT SE ET HABITUS SUOS PER ESSENTIAM, VEL PER ACTUS, VEL PER SPECIEM, ET HOC EST QUAERERE: UTRUM ESSENTIA ANIMAE ET SUORUM HABITUUM SIT EI RATIO COGNOSCENDI SICUT ACTUS, VEL REQUIRATUR SPECIES ALIQUA GENITA COGNOSCENTIS SUI INTELLECTUS, QUAE SIT RATIO ET MEDIUM COGNOSCENDI EAM?

QUAESTIO XVI.

UTRUM NUMERUS DIFFERAT RE ABSOLUTA A REBUS NUMERATIS, UT TERNARIUS QUO NUMERAMUS TRES LAPIDES AB IPSIS TRIBUS LAPIDIBUS.

QUAESTIO XVII.

UTRUM UNUM ACCIDENS NUMERO POSSIT ESSE IN DIVERSIS SUBIECTIS?

QUAESTIO XVIII.

UTRUM TEMPUS ET MOTUS SINT IDEM RE, VEL UTRUM TEMPUS SIT ALIQUID EXTRA ANIMAM?

QUAESTIO XIX.

UTRUM SINT SOLUM DUAE MENSURAE DURATIONIS CREATURARUM?

QUAESTIO XX.

UTRUM TEMPUS SIT IDEM NUMERO.

QUAESTIO XXI.

UTRUM SIT DARE TEMPUS DISCRETUM?

QUAESTIO XXII.

UTRUM SIT IDEM INSTANS AEVI, TEMPORIS ET AETERNITATIS?

QUAESTIO XXIII.

QUID SIT INSTANS, QUOMODO AD TEMPUS COMPARETUR?

QUAESTIO XXIV.

UTRUM INSTANS POSSIT DIVIDI SECUNDUM RATIONEM MENSURAE, ET PER DIVERSOS RESPECTUS POSSIT OPPOSITA MENSURARE?

QUAESTIO XXV.

UTRUM CHRISTUS SIT UNUM, VEL PLURA?

QUAESTIO XXVI.

UTRUM CREATURA RATIONALIS SIT CAPAX GRATIAE VEL ALICUIUS ACCIDENTIS, ANTEQUAM SIT IN EFFECTU.

TRACTATUS

De primo rerum omnium principio.

